HANDBOEK DER GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND

Door

MR. GROEN VAN PRINSTERER

DERDE GEDEELTE VAN ÉÉN BOEK

Wij zullen het niet verbergen voor de kinderen, vertellende de loffelijkheden des HEEREN, en Zijn sterkheid en Zijn wonderen die Hij gedaan heeft .... opdat, het navolgende geslacht die weten zoude, en „DAT ZIJ HUN HOOP OP GOD ZOUDEN STELLEN EN ZIJN DADEN NIET VERGETEN, MAAR ZIJN GEBODEN BEWAREN”. Psalm 78: 4 en 7.

Zesde druk
AMSTERDAM, J.A. WORMSER
1895.

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2007

I. 1778-1787.

PARTIJSCHAPPEN EN BURGEROORLOG.

707. Rampzaliger tijd heeft de Republiek niet gekend. Aanvankelijk voorbeeldloze welvaart, zacht beheer, uitzicht op winstgevende neutraliteit. Aan het einde, welvaart en handel verspeeld; de Staat verzwakt door schadelijken oorlog en schandelijke vrede, verscheurd door inlandse twist. Nauwelijks tien jaren en, door het toegeven aan wanbegrippen en driften, was geluk en zegen in jammer en ellende verkeerd.

„De handel had vóór de Engelse oorlog een nooit gekende hoogte bereikt. De middelen te water brachten meer op dan naar gewoonte, het financiewezen van Holland was, ook door aflossing, in gunstige toestand; 's lands schatkist rijkelijk voorzien; de Oost-Indische Maatschappij niet ver van oude schulden afgedaan te hebben en weer aanzienlijke uitdelingen te doen.

Was de Staatsstadhouderlijke regering een ondragelijk juk? Volgens ijverige omwentelingsgezinden (P. Paulus en Simon Stijl), in 1772 en 177S: „voor de gemene zaak allerheilzaamst, zo de stadhouderlijke regering op de tegenwoordige voet tot in de laatste nageslachten bleef;" en „kon J. de Wit geen denkbeeld hebben van een zo vreedzame en beminnelijke regering als die, waarin wij thans het opperste geluk van ons vaderkind stellen en waarvan het voorbeeld nog helen bezwaarlijk in de geschiedenissen te vinden is."

Van 1779 tot 1785 alleen voor de Marine besteed 76 miljoen, behalve de ordinaire inkomsten; aan de Oost-Indische Compagnie zijn opgeschoten 86 miljoen.

708. Schijnbaar was het, alsof de worsteling enkel door de Staatsgezinden tegen de stadhouderlijken, in het belang van een meer zuiver aristocratisch en regeringsvorm, voortgezet werd. Maar de natuur van de felle strijd was en werd geheel anders dan van oudsher. Het was te doen om de verwezenlijking van de oppermacht van het Volk. Naarmate de triomf van de aristocraten, door de drijvers van de opkomende richting gerugsteund, vollediger werd, bleek het dat hun zege over de stadhouder de voorbereiding zijn zou van hun eigen val, en dat ook geen aristocratisch bewind, aan de toets van het omwentelingsbeginsel onderworpen, de veroordeling kon ontgaan van het veldwinnend democratisme.

Zelfs bij het omwroeten van de grondslagen van de Staat, beweerde en betuigde men geen revolutie te verlangen; veeleer bevestiging van de Staat; grondwettig herstel, verbetering van ingeslopen abuizen; ontwikkeling van de Republikeinse richting aan Nederland tijdens de Batavieren eigen, door de Graven en Hertogen en later door de prinsen van Oranje, met geweld of list, tegengewerkt. Die betuigingen waren dikwijls oprecht. De historische waarheid was door partijdrift en filosofische beschouwing onkenbaar (§ 526 en 611); zodat de regering van Staten en Staatsvergaderingen, met, of zonder stadhouder, weldra, door velen gestadige usurpatie op de volksmajesteit geacht werd.

709. Nooit had de aristocratie, namelijk tegen de stadhouder, voordeliger stelling. Onweerstaanbaar was ze, met de Franse wijsbegeerte gewapend, in haar Staatsrechtelijk betoog. Voor hen, Staten en regenten, vertegenwoordigers van de natie, aan wie deze de uitoefening van de soevereiniteit had opgedragen, was omslachtig redeneren uit aanstellingen en overeenkomsten overtollig. Tegenover hen kon, mocht de stadhouder niet zijn dan dienaar en beambte; uitvoerende macht, bestuur, door de volksrepresentanten geleid. Elk zogenaamd recht, in vroeger dagen hem verleend, was tijdelijke gunst, wier intrekking van hun goedvinden afhing. Plicht was het, aan dezen verantwoordelijken lasthebber te ontnemen wat,

ter dwarsboming van de regenten en ter vestiging van eigen zelfstandig gezag, misbruikt werd. Dit geschiedde. Achtereenvolgens werd de stadhouder van de rechten beroofd, aan de waardigheid van het Eminente Hoofd, sedert laag en onherroepelijk, verknocht.

Langzamerhand bleek dat de regenten door geen vroegere bepalingen of overeenkomsten gebonden meenden te zijn. De Hoge Regering was boven de prins, en had vrije beschikking over de inrichting van de Staat. Zelfs de magistraats-bestellingen, de begeving van provinciale ambten en Staatscommissie waar zij een onbetwistbaar rept des stadhouders geweest waren, zelfs de regeringsreglementen van 1675 (§ 418) en 1748, en 1766, konden wegvallen. Het Reglement van Overijssel, nog in 1777, volgens Van der Capellen tot de Pol, fundamentele en permanente wet van de provincie, werd in 1784, als hatelijk overblijfsel van dwang, ter zijde gesteld, krachtens de soevereine maat van de Staten. Intrekking van alle de prerogatieven van het stadhouderschap heette een terugvoeren binnen de wettige palen van het ambt. „De meesten die daartoe de hand boden, hebben, bij gebrek aan doorzicht, zich laten verleiden; men heeft hen Langzamerhand verder gebracht. 49.

710. Deze triomf was licht. De aristocraten werden ondersteund door allen voor wie vernedering van het Huis van Oranje, wegneming van elk steunpunt voor eenhoofdige Staatsvorm, een goed en noodzakelijk begin was. Maar straks werd het gevaarlijke wapen van de volksoppermacht tegen de regenten gekeerd. De volkssoevereiniteit moest niet blote leus zijn, naar het belang van weinigen, op de voor of achtergrond gesteld; zo de regenten vertegenwoordigers van het volk waren, dan waren zij lasthebbers, geroepen om de volkswil ten uitvoer te leggen. Maar het voorgeven zelfs van een zodanige betrekking van de Staten tot het volk was ijdel. Er moest geen opgeworpen en eigendunkelijke vertegenwoordiging zijn; maar een door volkskeuze tot het bewind geroepen, en onder gestadige volksinvloed werkzaam.

De regenten meenden dat, nu *zij* in het bewind waren, het soevereine volk afgedaan had; de soevereiniteit was en bleef hun opgedragen. Nu zij voldaan waren, kon, volgens hen, redelijkerwijs niets meer worden begeerd. Dit was evenwel de mening van de volksgezinden, de strekking van de aangenomen theorie niet. De Staten waren, volgens de geest en de grondstellingen van de vrijzinnige leer, slechts in naam soeverein; vandaar dat in Friesland (1784), gelijk het in een adres uitgedrukt werd: „'s lands soevereinen, die de hoogste macht uitoefenden, met ronde en vrijheidlievende woorden zeiden, dat in deze provincie eigenlijke soevereiniteit in de boezem des volks berustte."
Ook elders kwamen spoedig de eisen van de democraten aan het licht; in Gelderland beweerden zij dat de besluiten van de Staten, buiten de toestemming des volks, waren zonder wetgevende kracht. — In een volksregering bij representatie, competeert aan het volk, als wezenlijk eigendom, een invloed op de vertegenwoordigers; het recht van electie resideert, bij de burgerij zelf en wordt op haar naam door de regering uitgeoefend: „de heren Staten zijn de personen welke uit naam en alleen op het gezag van burgers en landlieden het land regeren; zij mogen niets doen tegen ons geluk en tegen onze vrijheid, of, zo ze dat doen, dan kunnen wij hen ter verantwoording roepen en doen straffen 68.

711. Al de voorschriften van de omwentelingsleer werden in beoefening gebracht. Moest de wil des volks en dus de openbare mening richtsnoer zijn van het bestuur, dan behoorde er onbeperkte vrijheid van drukpers en een onvoorwaardelijk petitierecht te zijn. Waren de overheden verantwoordelijk aan de natie, dan werd gedurig toezicht in volksvergaderingen en door volksgeëligeerden vereist. Zou de bevolking, tegen de machthebbenden, zorg dragen voor de onschendbaarheid van eigen gezag, dan gold volkswapening met reden voor behoefte en dure plicht van ieder vrijheidlievend volk. Was recht en wet conventioneel, in het

goedvinden van vrijgeboren mensen gegrond, dan was de volkswil alvermogen, en kon door geen daden en overeenkomsten van de voorgeslachten worden beperkt.

Vrijheid van drukteers; steun van de nationale vrijheid, gesel van de tirannen, waarborg van de ere van de beminnaars van het vaderland. Petitie-recht; bevoegdheid van elk om, wat hij wil, te verzoeken of te eisen, en de regering voor te lichten door memoriën, adressen en rekwesten. Volksvergaderingen, in genootschappen, sociëteiten, clubs, volksgeëligerden, geconstitueerden, gecommitteerden, om het oog te houden op de regenten. „Verzamelt u," dus schreef men reeds in 1751, „elk in uw steden en ten platten lande in de dorpen; komt vreedzaam bijeen en kiest een matig getal brave, deugdzame, vrome mannen; goede Patriotten, om, met en nevens de Staten van de provinciën, al zulke middelen te helpen beramen en werkstellig maken, als tot redding van 't vaderland zullen dienstig geoordeeld worden" 66. Een regering, naast en over het gewone bewind! — Later werd deze raadgeving op vele plaatsen gevolgd.

Volkswapening, op het voorbeeld van Noord-Amerika. Waarborg tegen het oorlogsvolk en de grotendeels nog Oranjegezinde schutterijen. — In 1782, en vooral later, exercitiegenootschappen, door associatie soms over een ganse Provincie en door verstandhouding over het ganse land, dreigende macht. — Noodzakelijkheid van een permanente burgermilitie, om zich tegen alle in- en uitwendige vijanden en belagers van de volksvoorrechten op een gepaste wijze te beschermen.

De soevereiniteit (vroeger het onafhankelijk recht om te doen en te gebieden al watt men oordeelt dat, behoudens eens ieders rol treft recht, tot het meeste nut van de lande vereist wordt) nu het recht en de macht om te doen en te gebieden wat men wil; met krachteloosheid van de verbintenissen en overgiften die de vooronders, ten nadele van de vrijheid en aangeboren rechten van de nakomelingschap aangegaan hebben. Geen richtsnoer dan volkswelzijn; het Staatsbelang de enige hoogste wet.

712. Niets werd verzuimd om de bevolking in opgewondenheid te brengen. het land werd met een vloed van couranten, tijd en vlugschriften. politieke traktaten, bedekt. Overdrijving, leugen, laster, hoon, spotternij, geen middel zo verachtelijk, dat niet, ten dienste van de nieuwe begrippen, en dus ter verguizing van de overheden en van de stadhouder, gebruikt werd. Weldra kwamen daarbij wapenoefeningen en politieke bijeenkomsten. Partijdrift, misnoegen,behoefte aan verandering werden allerwege bespeurd, terwijl veelal het overschot van huiselijkheid en volksdeugd, in de burgerij en bij de mindere standen, verdween.

„Courantiers en nieuwsschrijvers, in plaats van eenvoudig gebeurde zaken op te geven, oefenden een dictatorschap uit over al wat niet met hun zinlijkheid en denkwijs overeenstemde, en hadden (daar de geringste man die slechts lezen kon, de couranten meer dan de Bijbel in de hand had) veel meer dan tevoren de schadelijkste werking op het gros van de natie" 3.

De Historische, Diemermeersche en Zuid-Hollandse couranten; de Courier van Europa, de Politieke Kruyer, de Post van de Nederrijn (weekblad, niet zonder talent geschreven); Catechismussen, Almanakken, Zakboekjes en Kronieken der Vrijheid, ontelbare blauwboekjes, politieke memoriën en dergelijke, Brieven van Candidus, enz. — Meestendeels naamloze smaadschriften, waarbij van vrijheid, rechten, verloren rechten, volksstem, geredeneerd en stadhouder en regent ten toon gesteld werd. Ontaarden, uitvaagsels van de wereld, laffe slaven van de tirannie, landverraders, pesten van de maatschappij, aterlingen, vloekverwanten; deze en vele soortgelijke waren de titels van al wie aan de overmachtige richting in de weg stond. Franse avonturiers, Cerisier (samensteller van een nietswaardige geschiedenis van de Verenigde Nederlanden), Monte Pigallo en anderen, verhuurden hun verachtelijke pen. —

„De gemeenlieden en mindere burgers, niets dan op die toon gesnaarde blaadjes in de hand krijgende, werden vervoerd en aangevuurd; vergaten huis, beroep, akker en bloed, om welhaast ten strijde te trekken tegen een vijand die er niet was. Ernstige maatregelen ter beteugeling werden niet genomen, of, om het anonieme, bezwaarlijk gehandhaafd, of, door oogluiking ijdel gemaakt. Nauwelijks merkbaar was de werking van enkele bladen en vertogen in betere zin.

1781. *Aan 't volk van Nederland;* krachtig libel, „in de voornaamste steden van Holland heimelijk en bij nacht verspreid" ‚de Prinsen van Oranje erf-onderdrukkers van de Bataafse vrijheid. — 1784. *Grondwettige het stelling van Nederlands Staatswezen;* „schitterend en zeer toegejuicht werkje" Wijdlustig betoog dat de regeringsvorm altijd volksregering geweest was. Schimpdichten; zoals de ORANJBOOM (waarin elke stadhouder dwingeland en de moord van Willem I redding van het vaderland heet!) met het motto: „ten dage als gij daarvan eet, zult gij de dood sterven." — Spotprenten.

Alle denkbeeld te boven gaande bitterheid en aanvallen tegen de stadhouder. Reeds in 1752 zei hij, met letterlijke overneming, aan de Staten van Holland: „Nog onlangs ben ik, in een zeer algemeen gedissemineerd libel, en niet mij verscheidene achtbare regenten en ministers, voor het publiek getraduceerd, als vervloekte verraders van het vaderland en eerloze fielten, zoals ook de prinses mijn gemalin op allerhatelijkste wijs ten toon gesteld is; waarbij tevens, als daad van eer en plicht, met ronde woorden de omkering van 's lands constitutie en het drijven van een dolk in mijn hart aangevezen werd."

Genootschappen. "De ambachtslieden gedwongen deel te nemen in de Clubs, waar de regenten (eensklaps populair) met hen snijder en schoenlapper en kruier een jasje kwamen spelen, en hen in de politieke van het land onderrichten. Wie niet kwam, verloor alle klandizie en uitzicht; die er kwam, viel ondersteuning, zoveel hij wenste; waaruit langzaam, in plaats van huiselijkheid, vlijt en oppassing, bij de algemene unie kroeglopen, ledigheid en verwaarlozing van beroep en handwerk ontstond, en, voor godsdienstige naauwgezetheid, zedeloosheid en armoe. Exercitiën. 'Vele duizenden, lieden van 't geringste soort, uitgelokt door het toegelegde weekgeld, verkozen met soldaatje spelen 6 á 7 gulden, dan met arbeiden een kroon, een rijksdaalder, ja minder, in de week te verdienen. 49.

713. Vinnig werd de tweespalt ook tussen hen, die vroeger slechts één oogmerk, één hart en ziel schenen te hebben. Spanning en vijandschap tussen prins en Staatsgezinden; maar evenzeer en heviger nog tussen aristocraten en democraten, en onder deze tussen de voorstanders van omzichtige zachtheid of' tomeloos geweld. De boventoon bleef doorgaans rij de meest revolutionaire partij. Omdat zij aan de eenmaal aangenomen beginselen getrouw, was; omdat zij in Holland de meerderheid verkreeg en behield; omdat zij, door verstandhouding met Frankrijk, een krachtige. steun had.

De partijen, met velerlei wijziging en schakering, drie of vierderlei: a. prinsgezinden of voorstanders van de gevestigde Staats-stadhouderlijke constitutie; b. aristocraten, die, in het eigenbelang van de magistratuur, het stadhouderschap tot machteloosheid wilden gebracht zien; c. democraten, van het begin af achter het scherm, die een representatieve volksregering meest naar Amerikaaans model, wilden en (1786 - 1787) in zachter en geweldiger gescheurd raakten.

Onder de voorstanders van de wettige constitutie bovenaan L. P. van de Spiegel (1737 — 1800); burgemeester van Goes, later (1780) secretaris van de Staten en (1755) raadpensionaris van Zeeland; door wiens vastheid van karakter en schrandere raad dit gewest van tweedracht en verwarring vergelijkenderwijs vrij bleef. De enige (in 1786) die de Patriotten vrezen; de enige die door de andersgezinden, als boven hen allen uitstekend, erkend werd; de enige wiens hoofd berekend is om grote denkbeelden te vormen, en wiens veerkracht en moed toenemen met de drang en de bezwaren van het ogenblik, al zijn ze nog zo groot. De

griffier Fagel, van Engelsgezindheid verdacht, vermocht weinig of niets meer. De voornaamste van de aristocraten, door bekwaamheden en betrekking, was Rendorp van Marquette (1728-1792), burgemeester van Amsterdam, nooit vijand van de prins, maar, in de beginne tegenstander van het stadhouderlijk gezag. — Toongevende democraten, behalve Van Berckel en de oude burgemeester Hooft (§ 690), Visscher (1734 — 1802), pensionaris van Amsterdam; De Gijsselaar, pensionaris van Dordrecht; Van Zeebergh en P. L. van de Kasteele, pensionarissen van Haarlem; de laatste lang de vriend van Van Alphen, en treffend voorbeeld van vereniging van de revolutionaire begrippen met christelijk geloof; P. Paulus (1754-1796), advocaat-fiscaal bij de Admiraliteit op de Maas, door geschriften reeds vroeg bekend, en buitengewoon bekwaam; voorts, onder de meest heftigen in schrift en daad; Blok, J. Valkenaer, 't Hoen (schrijver van de Post van den Nederrijn), Wybo Fynje, P. Vreede, enz. — De raadpensionaris Van Blijswijk, door karakterloosheid geneutraliseerd, in ieder kritiek ogenblik dobberend, om straks medestander te zijn van de overwinnaar.

Het overwicht van Holland dikwijls overheersing. De meest gewichtige besluiten, waartoe eenparigheid vereist werd, dreef een geringe meerderheid door; waar meerderheid ontbrak, ontstond ze weldra door dreiging en geweld. Holland stookte, als voorheen, twisten ook elders, ten einde daarna de geestverwanten tegen de wettige provinciale overheid te beschermen. Ten laatste gereed om ten dienste van de volksgezinden, de wil, desnoods één provincie, gewapenderhand en met Franse hulp, als wet voor het Gemenebest, te doen gelden.

714. De hulp van Frankrijk scheen voor het welslagen van de revolutionairen onmisbaar; Fransgezindheid werd, nadat zij meester waren, drijfveer van de buitenlandse politiek. Ongelooflijk de opgewondenheid en zelfbegoocheling. Alles was wel, zo men bij Frankrijk in de gunst mocht staan. Aan vroeger heerszucht en trouwloosheid dacht men niet meer. Men zag niet dat vriendschap met onderwerping dezerzijds gelijk stond. Men scheurde zich, met opzet en volgaarne, van Engeland los; noodzaakte, op onbezonnen wijs, dit machtige rijk tot een oorlog, verderfelijk voor het Gemenebest. Zelfs na dit leergeld, was de alliantie met Frankrijk oorzaak van vreugdegejuich.

715. Niet gering evenwel was de weerstand die de factie ontmoet heeft. Niemand bijkans wilde uitbreiding van de stadhouderlijke macht; maar een groot deel van de bevolking had het Huis van Oranje nog lief. De regenten waren afkerig van een volksgeweld, gevaarlijk voor hun eigen gezag. De roekeloosheid van menige maatregel was zo in het oogvallend dat ze, bij elke bedaarde Nederlander, zo al geen af keuring, tegenkanting vond. Aanzienlijk was de minderheid zelfs in Holland. In andere gewesten, vooral in Gelderland en Zeeland, was er tegen de bovendrijvende staatkunde gedurig verzet. Ook werden, naarmate de handelwijs van de volksgezinden buitensporiger werd, velen van hun vrienden in ijverige tegenstrevers verkeerd.

Noch dwaalleer, noch vervalsing van de historie, kon tegen het nationale stamhuis nationale afkeer bewerken. Ten platten lande en in de meeste steden waren zeer velen, in de volksklasse en ook in de middenstand, met warmte Oranjegezind. De stadhouder had steun in de betrekking van zijn persoon en Huis op het leger en op de Hervormden; ofschoon jeugdige predikanten, ter opwekking van Patriotsche gevoelens, ijveraars waren, op de kansel, in de dagelijkse omgang, en zelfs als medeleden van exercitiegenootschappen. De meerderheid in de Raad van State, in de Staten-Generaal, in de Staten van enige provinciën, in de Ridderschappen vooral ook, doorgaans tegen de gedragslijn van Holland. Hevig Patriotschgezind waren, tot in 1735 althans, de Staten van Friesland. In de landgewesten, behalve in Utrecht, heeft, ondanks de tegenkanting van sommige steden, de Staatsstadhouderlijke partij, toen ook de aristocratie gevaar liep, de boventoon gehad. Even zoo, ten spijt van Vlissingen en Zierikzee, in Zeeland, waar het beleid van de leidsman (§

713) dikwijls in de gewestelijke besluiten doornlonk. De anti-Patriotsche partij werd later door Staatsgezinden gesterkt, vooral uit vrees voor overdrijving, en uit berekening van eigenbelang gevormd.

716. Willem V gaf, in deze hachelijke omstandigheden, doorgaans ernstige waarschuwing en verstandige raad. Bereid ter inwilliging van al wat met redelijkheid verlangd werd, was hij ongezind rechten prijs te geven, wier verdediging, in het belang van de natie, hem, als heilige plicht, opgelegd was. Zijnerzijds ontbrak het aan beklag en protest niet. Jammer dat het daarbij bleef; dat de stadhouder het onderscheid tussen gezag en willekeur van de Staten niet in het oog hield; dat hij zich daarom onderwierp aan al wat, in Staatsvergaderingen en langs wettelijke vormen, ter Staatsomkering plaats had. Meer te verrichten, zich in de buitengewone omstandigheden in rechtstreekser betrekking tot de natie en aan het hoofd van de voorstanders van de bestaande regeringsvorm te stellen, om aldus, kon het zijn, de aristocratische of democratische factie in haar teugelloze vaart te stuiten, dit zou hij waarschijnlijk zelf, naar zijn opvatting van stadhouderlijke ondergeschiktheid en van Algemene Staatsrecht, als overmoedig en straf baar vergrijp tegen zijn wettige overheid hebben beschouwd. Goedhartige onderdanigheid aan de Heeren Staten baatte hem echter niet. Ook wegens de flauwste poging om zich te verweren, werd hij ten toon gesteld, als een onverdraaglijk despoot.

De uitkomst heeft op zijn raadgevingen, inzonderheid wat de buitenlandse staatkunde betreft, het zegel gedrukt. Niet zonder grond, beweerde hij (1785) dat, „hoewel zijn voorslagen het dagelijks onderwerp waren van beschuldiging, kwaadaardige spotternij en verguizing, de rampen des Vaderlands geen plaats zouden gehad hebben, indien zijn voorstellen waren omhelsd.” Ook de loop van de inwendige twisten heeft hij voorzien'. Onvermoeid was hij in het waarschuwen, „tegen de hoogst strafbare pogingen om niet slechts de tegenwoordige regeringsvorm te renverseren, maar zelfs alle gronden van regering te ondermijnen en omver te werpen.”
Schijnbaar was hij onaandoenlijk, met een onderworpenheid aan de overmachtige aanhang, in de geschiedenis zonder voorbeeld. Talrijk was zijn partij; maar de gaaf om ze bijeen te houden, te leiden, met bewustzijn van haar recht en van haar kracht te bezielen, ontbrak hem.

716a. Van vijanden omringd, was de zachtmoedige en lijdzame prins weldra zonder enig overblijfsel van gezag of invloed. In zijn eigen omgeving was er geen veerkracht. De tussenkomst van de prinses werd niet dan zeer laat begeerd, en Van de Spiegel was nog in provinciale werkkring. Eigenbelang, onderlinge na-ijver en tweedracht, vadsige flauw-hartigheid vooral, waren kenmerken van de prinsgezinde of conservatieve partij. Pruisen, zowel als Frankrijk, vermaande tot gestadig wijken en zwichten. De welgezinde, grotendeels Oranjegezinde, bevolking, zonder hoofd, zonder voorlichting of steun, lag, niet machteloze: en smartelijke verontwaardiging, onder het juk van telkens doldriftiger vrijheidsvrienden gekromd.

De conservatieve richting, twijfelend aan haar eigen recht, voorts tweedrachtig, ontzenuwd, meer om zich en de stadhouder te laten vertrappen, dan om weerstand te bieden, geschikt. — De prinses, in haar streven naar plichtmatige handhaving van het gezag, gedwarsboomd door de koning van Pruisen, haar oom, die kwekeling van de filosofe en op goede verstandhouding met Frankrijk gesteld was. — De bevolking, (daar zij in het stadhouderlijk gezag geen toevlucht had, en aldus aan de tirannie van de Patriotten prijs gegeven werd) gedwee.

717. Elke tegenwerking was voor de dweepzucht van de omwentelingsgezinden een prikkel. Benijdenswaardig immers scheen hun taak; te zorgen dat in Nederland de mensheid, met haar rechten en uitzichten, geen offer van baatzucht en bekrompenheid werd. Voor dit doel waren de heftigste maatregelen heilig. Aldus werden zij verder gevoerd dan de meesten van hun zouden gedacht of gewenst hebben. Onstuimigheid dwong tot partijkeus. Geweld werd beantwoord met geweld. Verdeeldheid was er in de Staat, in de gewesten, in steden en dorpen,. dikwijls in hetzelfde gezin. De verbittering steeg met de rampen en met het daardoor telkens feller wederzijds verwijt.

„De verschillen," zoals de Raad van State zich uitdrukt, „bepaalden zich niet binnen de Staatsvergaderingen, maar werden tot de ingezetenen overgebracht; zodat de grootste onenigheden tussen ouders en kinderen, tussen broeders en verdere huisgenoten ontstaan en alle de genoegens van het leven verpest zijn."

718. Met de wapenen zou, naar het zich het aanzien, het pleit worden beslist. Eén partij was lang overmachtig geweest. Maar, toen de strekking, indien nog niet van haar beginsels, althans van haar maatregelen, in het oog viel; toen men begon te ontwaren dat het om sloping te doen was; dat een ieders rechten aangerand of bedreigd werden; dat het gezag van de stadhouder, eerst naar de Staten en straks naar volksvergaderingen, zonder wet of regel, onder heethoofden en gelukzoekers, werd overgebracht; dat scheuring van de Unie en inlandse tirannie of buitenlandse overheersing nabij was; toen werd de kracht aan wederzijde meer evenredig en gelijk. Dit scheen ernstige botsing te spellen. Geen van de partijen was tot buigen gezind. Opgewondenheid en haat, ten ware een onverwachte omstandigheid het belet had, zouden in burgerbloed bekoeld zijn. In 1787 zong men: *„De Vrijheid is het waard, al kost zij burgerbloed."*

719. Vier onderafdelingen; de eerste, waarin de oorlog tegen Engeland en de aanval op het stadhouderlijk gezag voorbereid werd (1778 - Dec. 1780); de tweede, toen Staatsgezinde en democraat eensgezind scheen (tot Mei 1784); de derde, toen de volkspartij geduchte ontwikkeling verkreeg, tot aan de alliantie met Frankrijk (Nov. 1785); de vierde, waarin zij op het punt was radicale omkering te bewerken, tot aan het ongedacht herstel van de wettige Staatsvorm (Sept. 1787).

a. 1778-1780.

TWISTEN MET ENGELAND.

720. Bijna drie jaren werden, vóór het uitbarsten van de oorlog, in gestadige twist met Engeland verspild. Het Engelse bewind beijverde zich om vrede te behouden; de partij, onder wier juk Holland en Nederland gebracht werd, was rusteloos er op uit om vijandschap, of althans onherstelbare vriendschapsbreuk, te bewerken. Niettemin geschiedde er in de Republiek, temidden van overvloedige en heftige beraadslaging, niets dat naar voorbereiding, evenredig aan de ernst van de omstandigheden, geleek; zodat de oorlog, door overmoed onvermijdelijk, en het oorlogvoeren, door verdeeldheid en verzuim, bijkans onmogelijk werd.

De drijvers wilden van de twee hoofdtraktaten, van 1678 en 1674 (§ 656) het een. dat bijstand in troepen gebood, ontduiken; het andere, waarbij handelsvrijheid verleend werd, tot verderf van vriend en bondgenoot (§ 727) ten uitvoer gelegd zien. Zij waren er op uit om de welwillendheid, wier invloed zij vreesden, te beantwoorden op schampere wijs. Niet zonder reden, schreef Lord Stormont, aan Yorke (1780): „Engeland wenst voortduring en onverbrekelijkheid van de unie met de Republiek, maar dit systema kan enkel berusten op de beginsels, welke de verstandigsten van beide landen tot dusver onmisbaar geacht hebben. De Staten-Generaal moeten tonen dat zij de twee mogendheden verbonden rekenen door genegenheid en belang; zij behoren in van de daad en niet in naam vrienden te zijn. Aan de traktaten niet gestand te doen, en ze tevens te misbruiken om de vijand hulp te verlenen, is geen bondgenootschap, is geen onzijdigheid ter goeder trouw.”

De crisis waarin Groot-Brittannië zich, door de Amerikaanse opstand en de aanval van Frankrijk en Spanje, later ook enigszins door de gewapende Neutraliteit, bevond, was ernstig genoeg om het Engelse bewind elke nieuwe oorlog te doen ontwijken. Evenwel niet de woorden ‚Engeland zal niet durven!" was men al te gerust. — Engeland (§ 677) had, reeds in 1778 295 oorlogschepen, 137 van 50 tot 100 stukken, en 60,000 (weinige jaren later 100,000) zeelieden in dienst. En de Republiek? Bij het uitbreken van de oorlog, 20 linieschepen, waaronder 10, wegens lichter bouw en wapening, nauwelijks onder de linieschepen geteld 2.

Zeeland klaagde in 1780 te recht dat "men nooit had willen trachten de zaken met Engeland in van de minne te vinden" 3. Billijk, of althans niet roekeloos tegen Engeland te zijn, was, in de taal van de Patriotten, *Anglomanie*.

721. Groot was, door revolutionaire woeling, bepaaldelijk door de geschillen met Engeland, de onrust en gisting. Al wie bij de handel belang had, al wie, Staatsgezind of vrijzinnig, Fransen invloed als heilrijk beschouwde, was gereed de stem tegen de aanmatigingen, de trots,. het juk van het boosaardig Albion te verheffen. De tijd om aan de zeedwingelandij een einde te maken scheen daar. Het ontbrak niet aan verzoekschriften, aan bezendingen, aan beklag over de weerloosheid van de Republiek, met toespeling op de stadhouder, alsof de oorzaak bij hem lag, en niet bij degenen die zijn vermaningen in de wind geslagen,. zijn gestadige pogingen even gestadig hadden tegengewerkt.

1773. 13 April. Vertoog van Van de Capellen in de Staten van Overijssel, tegen de Drostendienten, als tegen slavernij. Voorstel tot afschaffing; met vergoeding uit de provinciale kas, voor de toenmalige Drosten. Deze lasten, door de eigenaar bij de uitgifte van de gronden bedongen en waarbij nu, met hevige uitval tegen de miskenning van de vrijgeboren mens, Filips II en Vargas werden te pas gebracht, waren tot drie of vier dagen in het jaar beperkt en voor weinige stuivers afkoopbaar.

16 Nov. Talrijke bezending van kooplieden bij de stadhouder. Toespraak, in de trant van 1758 (673), wellicht nog erger; alsof er oorlogschepen gereed waren en alleen zijn verderfelijke Engelsgezindheid voldoening voor het geleden onrecht belette.

Telkens heviger klachten van de Hollandse, vooral ook van de Friese kooplieden. Velen waren leden van de Regering, doch de meesten hadden bijzondere inzichten, of waren vreemdelingen, die zich om 's lands algemeen welzijn weinig bekreunden. Onbegrijpelijk, zo niet onvergeeflijk, is het, dat de regenten op het geven van onbepaalde konvooien gestaan hebben, terwijl zij wisten dat de admiraliteiten daartoe buiten staat waren 49,

722. Allerwege brak, met de aanvang van 1775, het sedert lang smeulend vuur uit. In Duitsland door de begeerlijkheid van de woelige keizer. Het huis van Beijeren was uitgestorven; Jozef II had met de erfgenaam een overeenkomst getroffen, waardoor de nalatenschap straks aan Oostenrijk zou worden gebracht. Ontwerp gevaarlijk voor de rust en vrijheid van het Duitse rijk. Frederik II, voor wier elk onrecht, althans dat zijn belang raakte, onverdraaglijk was, greep naar het zwaard. Aldus ontstond een oorlog, dreigend voor het Gemenebest; ligt zou Frankrijks veelvermogende hulp door Oostenrijk, met gehele of gedeeltelijke afstand van België, worden gekocht.

1777. 30 Dec. Dood van de keurvorst van Beijeren. — 3 Jan. Overeenkomst van Oostenrijk met de opvolger, de keurvorst van de Palts; geheel Neder-Beijeren met Oostenrijkse troepen bezet. Tegenstand van Pruisen; na vruchteloze onderhandelingen, valt de koning in Bohemen; maar de veldtocht onbeduidend. — De vredelievendheid van Maria-Theresia, de tussenkomst van Frankrijk (om de oorlog met Engeland en de ervaring van 1756 — 1763, tot gelijktijdige landoorlog ongezind), vooral de ernstige houding van Rusland, brachten de keizer tot inkeer en het verdrag van Teschen (13 Mei 1779) tot stand.

723. Erger was de vredebreuk tussen Frankrijk en Groot-Brittannië. Lodewijk XVI, na lange tijd onder de hand aan Noord-Amerika hulp geboden te hebben, schroomde niet, ten einde verzoening met het moederland te beletten, een verbond met de Verenigde-Staten te sluiten. Feller belediging kon niet aangedaan worden; rechtstreekse oorlogsverklaring ware min grievend geweest. Weldra braken de vijandelijkheden los; een oorlog ter zee, die, door de deelneming van Spanje, voor Engeland des te bedenkelijker werd.

778. 6 Febr. Vriendschap en handelstraktaat van Frankrijk en Noord-Amerika. 24 Maart. Begin van de oorlog. Frankrijk had 217 oorlogschepen, 68 met 50 tot 116 stukken, — 27 Juli. Onbesliste zeeslag bij Ouessant.
1779. Juni. Oorlog door Spanje aan Engeland; de Spaanse zeemacht bedroeg 40 linieschepen, behalve wat ter bescherming van de volkplantingen vereist werd"; in het geheel 134 schepen, waaronder 62 van 60 tot 112 stukken, zodat ze met de Franse (vooral wanneer die van Holland er bijgevoegd werd) tegen het Britse zeewezen (§ 720) meer dan opgewassen scheen.

724. De Republiek werd plotseling in alle de bezwaren geworpen, waaruit ze, in de zevenjarige oorlog, door buitengewone samenloop van omstandigheden, ternauwernood gered was. Aldus onvoorbereid en machteloos, tussen de strijdige eisen van Frankrijk en Engeland, de veilige middenweg te houden, was ook nu geen lichte taak. En evenwel, wanneer eindelijk voor land en zeemacht, naar behoren gezorgd werd, zou men, tegen trouweloze:n overval beveiligd, tot ware neutraliteit sterk genoeg zijn. Nauwgezet in het naleven van de verbonden, in het vermijden van reden tot misnoegen, kon men, ter handhaving van de onzijdigheid, rekening maken, gelijk voorheen, op de na-ijver van de oorlogvoerende mogendheden, op haar vrees, om door te sterke aandrang, het Gemenebest tot partijkiezen, ja, maar ten behoeve van de tegenpartij, te dwingen.

Verstandhouding ten nadeel van Nederland, als in 1672, niet te duchten; dus kwam het overleg (§ 333), dat toen gefaald had, nu te pas. Frankrijk, zowel als Engeland, zou, wel verre van te beledigen en te tergen, eer vleien en believen, zoo lang het vrezen kon zich, door vijandige houding der Republiek, plotseling van menig voordeel verstoken en van de Noord- en Oostzee uitgesloten te zien. —
Schaamteloos en straffeloos kon La Vaugnyon (§ 726) dreigen, eerst toen hij zeker was, dat men liever van Frankrijk mishandeling ondergaan, dan hulp van Engeland inroepen zou.
Voorzorgen te land nodig, wegens: a. de mogelijkheid van een oorlog met Engeland, waarbij men, gelijk in 1665 (§ 363), van de landzijde zou worden bestookt; b. de ontwerpen van de keizer om zijn overmacht ook in België te doen gelden; c. de gevaarlijke staatkunde van Frankrijk, dat, door intriges, zich spoedig een weg kon banen in het hart van de Republiek. —
Behoefte aan versterking der marine even dringend, of, zo men generlei schikking met Engeland verkoos, dringender nog; de grenzen behoorden, althans tegen de eerste stoot, verdedigbaar te zijn. Nee! zeide men; te gelijk met het onmisbaar zeewezen de landmacht zoo te onderhouden, dat men, buiten de garnizoenen, een genoegzaam veldleger heeft, is boven het vermogen der Republiek. "Wat dan? goede verstandhouding en nauw bondgenootschap met Frankrijk, de machtigste en goedwilligste en, zoo wij hem verbitteren, den geduchtste onzer naburen". Maar wordt goede verstandhouding, waar men in krachten zeer ongelijk is, niet somtijds slavernij?

725. Dit was het oordeel, gelijk in soortgelijke omstandigheden van De Witt, zo nu van de niet Engelsgezinden stadhouder en van velen met hem Niet van allen. De partij was niet uitgestorven, die, om handelsna-ijver en om in de Republiek, zelve en alleen, meesteres te zijn, in 1758 bijna de oorlog met Engeland had berokkend. Zij was machtiger en heftiger dan ooit. De haat en de opgeblazenheid der kooplieden was, door de Noord-Amerikaanse opstand, geklommen; de weerzin tegen het stadhouderschap, door liet voortwoeden der valse vrijheidsbegrippen, versterkt; de Fransgezindheid door de houding van Frankrijk, als voorstanderes van vrije zeevaart en onafhankelijkheid der volken, bevestigd. Men wilde Engeland beledigen, Frankrijk believen, desnoods, ten koste van een krijg, de gelegenheid te baat nemen om, zoowel in de buitenlandse betrekkingen als in de eigen gesteldheid der Republiek, langgewenste wijziging of omkering voor te bereiden of te bewerken.
Een eigenlijk Engelsgezinde partij was er niet. Slechts enkele staatslieden, zoo als Fagel, bleven aan het stelsel van Willem III getrouw. De stadhouder zelf was geenszins warme voorstander der Engelse Alliantie. De Engelse Factie “was nergens dan in de hersens van de Franse gezant; of werd voorgegeven door hen die verlangden dat de zaken tot geen rust kwamen: zo er nog enige Engelsgezinden overbleven, was hun invloed zo geknakt dat ze geheel krachteloos was'. Doch menigeen was, evenals Zeeland, dat telkens op verzoening of voorziening aandrong, van gevoelen dat een Staat, die ongekrenkte neutraliteit wil bewaren, gewapend moet wezen om de rechten der neutraliteit te doen respecteren, of ten gepaste tijd en plaats inschikkelijkheid moet weten te gebruiken." — Anders loopt men gevaar, en Nederland heeft het ondervonden, niet de eer, zo het heet, te willen handhaven, niet dan oneer te behalen, 49.

726. Deze inzichten, aan de meeste staatsgezinden en revolutionairen gemeen, waren overheersend te Amsterdam. Sommige regenten, reikhalzend naar vereniging met Frankrijk en Noord-Amerika, ontzagen zich niet met de Franse gezant in de meest innige verstandhouding te staan. Als hun eigen macht in de staatsvergaderingen te kort schoot, zou Franse ongunst en dreiging aan lastige tegenstanders onvoorwaardelijke volgzaamheid afpersen. Door de vriendschap van het krachtvol en bloeiend Frankrijk gesterkt, kon Nederland omtrent de toorn van het verzwakte Groot-Brittannië onbezorgd zijn.

Gestadig en vertrouwelijk overleg van Amsterdam, op aandrijven en door tussenkomst van Van Berckel, met de hertog De la Vauguyon (1776 - 1783), ijverig, behendig, en zeer ingenomen met het voorbeeld van d' Avaus (§ 424). Wegens de omzichtigheid van het Franse ministerie, schijnt de drang tot energieke maatregelen, ter fnuiking van de tegenpartij, sterker aan de zijde der regenten dan van den gezant te zijn geweest. Frankrijk verlangde (om eigen voordeel bij de neutrale vaart der Republiek) geen oorlog; ook geen vernietiging, slechts verzwakking van het stadhouderschap.
Frankrijk, door financiële verwarring en revolutionaire woeling in zorgelijke toestand, werd afgeschilderd met hoog geklommen crediet, uitgebreide handel en zeevaart, geduchte vloten, talrijke landtroepen, onuitputtelijke ressources; Engeland, als tweedrachtig, onvermogend, buiten adem gevochten, ter nauwernood tegen talrijke vijanden bestand '.
Werking der „kunstenarijen van het Franse hof: geld, zoo niet tot corruptie der regenten, ten minste tot aanruiing der gemeente besteed" 49.

727. Weldra werd ernstige weerstand tegen al wat de stadhouder wenselijk achtte, openbaar. Geen versterking der landmacht, immers overtollig om Frankrijks vriendschap en bescherming; vooral niets dat naar inschikkelijkheid voor Engeland geleek. En toch dit rijk, in velerlei moeilijkheden gewikkeld, overtuigd van liet belang om, door welwillende en vriendschappelijke houding, de Frans gezindheid in Holland te stuiten,
liet reeds terstond bereidvaardigheid blijken om, in de rechten van de neutrale vlag, voor de Republiek toegeeflijk te zijn. Eén punt slechts was er, waaromtrent zelfbehoud oogluiking verbood;namelijk het vervoer van scheepsmaterialen, bestemd om de vijand in het voortzetten van de oorlog te gerieven. Reden genoeg, reden te meer, waarom Amsterdam, dat onverzoenbaarheid begeerde, op dit punt onverzettelijk was.

1778. Voorstel van de stadhouder om de landmacht met 1312 paarden en 13797 hoofden te versterken. Tegenwerking van Amsterdam. De Ridderschap. wil handhaving van onzijdige vlag, maar ook van onzijdig grondgebied.

1778. April. Voorslagen van Engeland; gunstiger dan ooit (§ 659). Het zal het secours, volgens traktaat van 1678, met eisen, en de regel vrij schip, vrij goed, in de ruimste zin erkennen; mits de Republiek niet sta op vervoer van scheepsmaterialen. — Veel oogluiking ook omtrent de verbazend winstgevende handel op de West. — St. Eustatius, door de Engelsen roofnest genoemd, waarvan soms in één jaar over de 3000 schepen uitgezeild zijn.
Engeland, "dat, met Frankrijk in oorlog, de vrije toevoer van grof hout nooit vrijwillig kan gedogen'" , beweerde dat de vergunning van 1674, vooral tussen bondgenoten en vrienden, ophield zodra dit hout, uit de aard van de zaak, contrabande werd; desniettemin gereed om waarde en vracht en kosten voor de reeds opgebrachte schepen te betalen. Dit vervoer zeer voordelig, ook om de cabotage en de retouren; echter niet noemenswaardig, in vergelijking met de algemene handel en de verbazende winsten van de neutraliteit. — Ook kon, zoals later geschiedde, het hout, binnen door, naar Frankrijk worden vervoerd. — Enige weinige kooplieden hadden bij de houthandel belang.

728. Aldus ontstond hevig geschil over het beschermen van de handel in grof scheepstimmerhout. Amsterdam, reeds met Noord-Amerika in geheim overleg, wilde, wat er ook gebeuren zou, handhaving van een recht, dat, hoe gevaarlijk voor de bondgenoot geworden, eenmaal echter bij traktaat toegekend was. Hiertegen werd aangemerkt dat, vermits gebruikmaking van dit recht door Engeland, wellicht niet zonder grond, als een onverduurbare daad van vijandschap aangemerkt werd, het nu, vooral om het onvermogen van de Republiek, noodzakelijk was zich van een tergende maatregel te onthouden, waardoor, om één tak van handel, vergelijkenderwijs onbeduidend, de welvaart van de Staat, met ongehoorde roekeloosheid, op het spel gezet werd. Deze redenering was, voor elk die in de

samenspanning met een vreemde mogendheid niet ingewijd was, zo onweerlegbaar, dat het besluit om, voor alsnog, geen konvooi aan grof hout te verlenen,door alle provinciën, en in Holland zelf door alle Staatsleden bekrachtigd, door Amsterdam alleen afgekeurd werd.
Met afwijzing van de voorstellen van Engeland, die alle scheepsmaterialen betroffen, slaat men een middenweg in; om, zoals in 1762 (§ 678), geen geleide te verlenen voor masten en hout, door grootte en zwaarte blijkbaar alleen tot de bouw van oorlogschepen bestemd. — 19 Nov. Resolutie; ondanks de protestatie van Amsterdam.

Geheime onderhandeling van de regenten van Amsterdam met Noord-Amerika; ten einde, naar het heette, alle exclusieve traktaten tussen Engeland en Noord-Amerika, ten nadele van de handel van de Republiek, voor te komen. — Mei. Missive van Franklin, Lee en Adams (die in Frankrijk de onderhandeling gevoerd hadden) aan de raadpensionaris; onbeantwoord. Overleg met van Berckel bericht, op expresse last van de burgemeesters, dat deze genegen zijn, zodra de onafhankelijkheid door Engeland erkend is, tot een traktaat mede te werken. — Aug. nadere handeling en (reeds 4 Sept.) conceptraktaat, in 34 artikelen, waarover wisseling van denkbeelden en wijziging van redactie plaats had.

729. Amsterdam bleef alleen. Nu zou het bewijs worden geleverd dat het, alleen, meer dan allen vermocht. Alleen, omdat Frankrijk, hulpvaardig, zou bewerken wat aan de Fransgezinde regenten niet gelukt was. De Franse gezant, alsof de Republiek zich tot levering van hout aan Frankrijk verplicht had, alsof, over het al dan niet gebruik maken van een bevoegdheid, rekenschap van haar kon worden verlangd, beweerde dat opschorting van onbepaald konvooi schennis van de onzijdigheid was. Dus eiste hij dat de Republiek gewapenderhand haar recht handhaven zou; hij dreigde, zo de resolutie niet ingetrokken werd, met het misnoegen van zijn vorst; hij bewerkte een edict, waarbij de handel, met uitzondering van Amsterdam en Haarlem, op verregaande wijze gedrukt werd.

7 Dec. Memorie van la Vauguyon. Zo de Staten voor de bescherming van hun vlag en handel niet zorgen, volgens het recht van de volken en traktaten, zal deze partijdigheid hun alle voorrechten van de neutralen en ook andere gunsten doen verliezen. — 19 Dec. Nader aandrang. — 30 Dec. Ontwijkend antwoord, echter op voorstel van Holland, met belofte van nader overweging. — In Holland prae-advies van de ridderschap. Eigen recht is het enige richtsnoer van de voorzichtigheid niet. Om een bepaling van het verbond van 1374 op het scherpst ten uitvoer te leggen, zou men, door een oorlog met Engeland, voor hetwelk de zaak niet eenvoudig mercantiel is, de handel op eens tot werkeloosheid brengen; met verlies van het ganse traktaat en tot verderf van de Staat. Vertrouwen op Frankrijk en Spanje te bedrieglijker, vermits Holland, als de vijand het Kanaal bezet houdt, van het zuidelijk Europa afgescheiden is.
Grote omzichtigheid nodig voor de ongewapende republiek. Geen vreemde mogendheid heeft recht te bepalen wat zal worden verricht.
De ontvangst van het antwoord door de gezant en te Parijs geweigerd. La Vauguyon kondigt maatregelen aan, nadelig voor de handel, en vertoont de reeds getekende ordonnantie. 28 Jan. Besluit van de Staten-Generaal, waarbij de resolutie van 19 Nov. hij provisie opgeschort wordt. Ook deze vernedering ongenoegzaam: de gezant eist stellige verklaring dat, van nu af aan, schelen met allerlei scheepsbehoeften, vrijelijk van de eonvoyen gebruik kunnen maken.

8 Febr. Uitvaardiging van het Frans edict. Alle vergunningen ingetrokken, de oude en zware tollen aanmerkelijk verhoogd; Engels eigendom (tegen de regel vrij schip, vrij goed) verbeurd verklaard. Niet toepasselijk op Amsterdam en Haarlem, om haar Patriotse gevoelens, en ook, ofschoon het niet gemeld werd, vermits de handel met Holland en onder Hollandse vlag voor Frankrijk onmisbaar was. Zo men, toen, of hij de bekendwording van het nieuwe tarief (§ 730), terstond de invoer van Franse waren of de toevoer naar Frankrijk, als in

1657 (par. 353), verboden had, totdat de maatregelen zouden ingetrokken zijn, „de zaak ware afgedaan geweest, maar de tijden waren er niet. na om retorsie te doen” 3.
De steller van het edict moet niet in Frankrijk worden gezocht; die dit werk aandreven, waren Hollanders!

730. Verbazing en verontwaardiging was algemeen. Zo kon Frankrijk, met Edicten, de Republiek nopen tot maatregelen, in haar eigen belang onraadzaam en noodlottig! Zonder voorbeeld was het dat aldus, door uitzonderingen ten behoeve van enkele steden, twist en verdeeldheid gezaaid werd. Maar ach! de verbolgenheid was kortstondig en tegen de berekening van geldelijk voordeel niet bestand. Elke handeldrijvende stad wenste deelgenote van de voorrenten van de twee Fransgezinde steden te zijn; weldra werd, ondanks de waarschuwingen van de stadhouder, het onbepaald konvooi, vóór weinige maanden door allen afgestemd, door de meerderheid in Holland met aandrang en bedreiging begeerd.

De Fransen wilden ons noodzaken een traktaat te doen gelden, zonder hun tussenkomst of garantie, meer dan 100 jaren geleden, gesloten. — Het behoorde juist tot de Soevereiniteit van de Republiek dat zij, zulks goedvindende, haar neg', uit voorzichtigheid niet gebruikte voor een tijd ". Zelfs de regering van Amsterdam met de zaak verlegen; burgemeester Temminck sprak van het monsterachtig Edict.
Vrees van de kooplieden, overal buiten Amsterdam, dat nu de ganse handel daarheen zou worden overgebracht. „Aanduidingen van Frankrijk dat die steden welke wilden stemmen voor onbepaald konvooi, hetzelfde voorrecht zouden genieten". „Het schreeuwen om konvooi voornamelijk, ja eniglijk voor de houtschepen, werd zo groot dat het moeilijk was daaraan het oor niet te lenen. Intussen is het grievend geweest dat het welzijn van zovele duizenden aan het geschreeuw en de heethoofdigheid van enige weinigen opgeofferd is”.

1779. 10 Maart. Verslag van de admiraliteiten, om: a. de zeemacht op 54 linieschepen te brengen; b. gevolg te geven aan de in 1778 door de meeste provinciën goedgekeurde uitrusting van 32 schepen, c. alle koopvaarders, die geen contrabande voerden, dus ook grof hout, te beschermen. — Tevens voostel van de stadhouder in de Staten van Holland, om de marine op 50 of 60 linie schepen en de landmacht op 50 of 60000 man te brengen; met voorziening van de grensvestingen en magazijnen; eerst dan zou men, zonder roekeloosheid, tot onbeperkte bescherming des handels kunnen besluiten.

30 Maart. Resolutie van Holland, in de geest van de admiraliteiten, tot onbepaald konvooi. — 9 Apr. Memorie van Yorke; de koning zal het, vervoer van grof hout niet dulden, al werd het met oorlogschepen begeleid. — 26 Apr. Resolutie van de Staten-Generaal, waarbij, in algemeen bewoordingen, konvooi toegezegd wordt.
27 Apr. Frankrijk maakt een toltarief, waarbij het de invoer uit Nederland (met uitzondering van de twee steden) met 15°jo bezwaart. — 9 Mei. Yorke waarschuwt tegen de Franse intrigues en het gevaar van de Republiek.
4 Juni. Holland (met 11 tegen 8 stemmen) volhardt bij besluit van 30 Maart in het vertrouwen dat Edict en toltarief zullen opgeheven worden.
2 Juli. Verklaring van de Fransen gezant; intrekking van de nadelige bepalingen over gans Holland; zo evenwel dat ze, indien de konvooien niet dadelijk gegeven werden, niet 1 Aug. weer van kracht zijn. — Aandrang van Holland: zelfs werd beraadslaagd over middelen tot het nopen van de andere provinciën om in de onbepaalde konvooien te stemmen: bijvoorbeeld door provinciale orders aan 's lands schepen; inhouding of korting van het aandeel van Holland in de lasten van de Unie.

731. Toegeeflijkheid, ten nadele van Groot-Brittannië, aan de onredelijke eisen van de Fransen deed ernstige verwijdering tussen de Republiek en Engeland ontstaan; te meer;

vermits de houding van de Fransgezinde partij, terwijl men, van regeringswege, nog niet behoedzaamheid te werk ging, in woorden en geschriften, telkens vijandiger werd. Dwaze zelfbegoocheling van opgewondenheid en partijdrift! Was dan Engeland laag genoeg gedaald, om speelbal te zijn van de machteloos geworden Republiek? Weldra ondervond men, in de aanranding van een konvooi, dat, zo Frankrijk wist te dreigen en te kwellen, Engeland niet lijdelijk noch krachteloos was.

Voorzeker minder gevaar zou de Republiek, om het groot belang van Frankrijk in haar onzijdigheid, gelopen hebben, indien zij verklaard had, bij handhaving van de Edicten, hoe ongaarne ook, genoodzaakt te zullen zijn de partij van de Engelsen te kiezen, of althans aan de traktaten, op welke deze. zich beriepen, te voldoen 49.

Vele schepen door de Engelsen, bij voortduring, opgebracht. Engeland voorgesteld als trouwloze: vijand, die, onder schijn van vriendschap, de ondergang van de Republiek bedoelt.

21 Okt. 1779. Generaliteitsrapport; de enige oorzaak van gebrek wanprotectie is het ongelukkig verschil over het provisioneel beperken van de konvooien voor grof hout. — 8 Nov. Resolutie, bij meerderheid van zes provinciën tegen Holland, tot drie konvooien, naar Frankrijk, de West-Indië, en de Middellandse zee, maar zonder grof hout.

5 Okt. Paul Jones, beruchte Noord-Amerikaanse zeekapitein, met twee veroverde Engelse fregatten en twee Franse oorlogschepen, in Texel; blijft aldaar tot 27 Dec., ondanks de aandrang van Yorke tot uitlevering; “hebbende de Engelse Natie niet verdiend dat haar burgers, door een onderdaan van het Britse Rijk, in een haven van de Republiek, gevangen werden gehouden."

27 Dec. Uitzeilen van een konvooi, onder de schout-bij-nacht van Bylandt, zonder grof hout, maar, tegen de stellige en herhaalde waarschuwing van Engeland, met. scheepsmaterialen (hennep en ijzer). — 31 Dec. Aangehouden door de commodore Fielding, met grote overmacht, en gedwongen om, na demonstratie van weerstand, het onderzoek van de koopvaarders aan te zien; die met scheepsbouwstoffen beladen waren, opgebracht. — Dit, ofschoon te voorzien, te Amsterdam voor ongelooflijk gehouden; de verbittering klom. Van Bylandt door de zee-krijgsraad volledig en eenparig vrijgesproken (14 Apr. 1780).

732. Nog in een ander opzicht, zou de goede trouw van het Gemenebest op de proef worden gesteld. Engeland, door Frankrijk en Spanje met landing bedreigd, deed aanzoek om de hulptroepen, tot levering waarvan de Republiek, volgens traktaat van 1678, verplicht was. Een onderwerp van langgerekte beraadslaging, waaruit afwijzing te voorzien was. Engeland, verontwaardigd, eiste, binnen bepaalden termijn, stellig antwoord; in geval van weigering, zouden alle de traktaten worden geschorst. Het antwoord. bleef achter; de bedreiging werd vervuld. De Republiek was geen bondgenote van Engeland meer.

De Frans-Spaanse vloot had zich op de hoogte van Plymouth vertoond; aanvang om troepen, krachtens de traktaten van 1678 en 1716.

21 Juli. Eerste Memorie van Yorke; evenmin als de tweede (26 Nov.) beantwoord. — Holland durft beweren dat het *casus foederis* niet aanwezig is; de overige Provinciën achten het toestaan ongeraden, om eigener veiligheids wille. 1780, 28 Maart. Memorie van Yorke: de koning wil binnen drie weken weten of de Republiek vriend en bondgenoot, of niet meer dan onzijdige vriend is; in dit geval zal ook Engeland zich aan geen traktaten houden, enkel aan de algemeen gronden van het volkenrecht.

17 April. Verklaring van Engeland, waarbij het alle traktaten met de Republiek opschort en haar enkel als neutrale mogendheid aanmerkt. — Nieuw kaperreglement, machtigende om alle Nederlandse schepen te nemen, beladen met vijands goederen, of met wat, naar de algemeen wet van de volken, contrabande geacht wordt.

733. Deze maatregel, die een onvermijdelijke oorlog scheen te voorspellen, bracht geen bedachtzaamheid, slechts verbolgenheid, te weeg. Nu besloot men, zonder langer aarzelen, tot onbepaald konvooi. Alzo was men roekeloos en machteloos te gelijk. Zeer te stade kwam dus, in deze ongelegenheid, het voorstel van Rusland, om de rechten van de onzijdigen te handhaven door een verbond van Gewapende Neutraliteit.

1780. 24 Apr. Resolutie van de Staten-Generaal tot onbepaald konvooi. Nu kon men ,bijna zeker zijn dat 's lands vlag onteerd en de koopvaardijschepen genomen zouden worden; en dat men, in plaats van oneer en geweld te wreken, zich een allerschadelijkste oorlog op de hals halen zou"48. — „Door opruiende of verleidende geschriften, dag en weekbladen, de zaken zo ver gebracht dat vele regenten na toestemden in 't geen zij lang hadden tegengehouden'. — Terstond (26 Apr.) memorie van de Fransen gezant: herroeping van Edict en tarief, en teruggaaf van de reeds betaalde gelden. Vrijstelling van de schepen door Spanje overmeesterd. — 2 Mei. Resolutie van de Staten-Generaal tot aanbouw van 52 schepen.
De handel onbeschermd; stoutheid van de kapers; landing van de Engelsen op St. Martin en geweld bij Curaçao; Franse kapers vervolgd tot bij Goeree Een aantal schepen genomen. Bittere voorsmaak van de oorlog.

Ophef van Rusland over het plan van Gewapende Neutraliteit. — Verklaring van beginsels (20 Febr. 1780) a. vrije vaart langs de kusten van de oorlogvoerende mogendheden; b. *vrij schip, vrij goed;* volgens de traktaten, behalve voor contrabande, tot eigenlijke oorlogsbehoefte beperkt; c. juiste bepaling wat door *blokkade* te verstaan zij. — April. Mededeling aan Engeland, Frankrijk en Spanje; uitnodiging aan de Republiek om deel te nemen aan het Verbond.

734. Hevig was ook nu de strijd van de gevoelens. Roekeloos scheen het, op lossen voet, om fraaie beloften, een verbintenis aan te gaan, die, in de toenmalige omstandigheden (vooral omdat de Republiek, volgens de letter en de geest van de verbonden, geen recht op voortdurende onzijdigheid had) aan oorlogsverklaring nagenoeg gelijk was. Maar alle waarschuwing was tevergeefs. Engeland zou het niet wagen de oorlog te beginnen! Langdurig raadplegen liep uit op de gewenste toetreding tot een nog in de lucht zwevend beginsel van volkerenrecht.

24 Apr. Resolutie van de Staten-Generaal om de Russische gezant hun bereidwilligheid te doen kennen. — 1 Juli. Rapport in Holland van de afgevaardigden tot de buitenlandse zaken; om nader te Petersburg te doen. onderhandelen; vooral om zekerheid van onverwijlde bijstand, zo men in of buiten Europa aangetast wordt. Amsterdam protesteert tegen uitstel en ijdele vrees. 5 Juli. Van Wassenaer-Starrenburg en van Heeckeren naar Petersburg, om garantie.
Toetreding van Denemarken (9 Juli), Zweden (21 Juli), Pruisen. „Alles vertoonde zich in 't begin fraai." Men bedacht niet dat de zeemacht van de verbonden Staten en zelfs die van Rusland weinig betekenend was; dat de keizerin doorgaans naar Engeland helde; dat het gehele plan al echte kortstondige afwijking van haar gewone staatkunde zijn zou; en dat, noch zij, noch een van de andere mogendheden, ten behoeve van de Republiek, die zich op reeds gesuspendeerde (§ 732) traktaten beriep, een oorlog zou beginnen.

20 Nov. Toetreding van de Staten-Generaal (zonder preliminaire garantie); binnen zes weken zal de verklaring aan de oorlogvoerende mogendheden geschieden protest van Zeeland, Gelderland en Utrecht.

„Alle gematigdheid," schreef Stormont van Yorke (1 Aug. 1780), „heeft grenzen. Indien de Staten-Generaal, gloor de meest plechtige verbonden gehouden. om, twee maanden na de aanvrage, partij te kiezen in de oorlog, niet slechts alle verbintenissen ontduiken, maar stellig in tegenovergestelde zin te werk gaan; indien zij een Ligue pogen te vormen, ter ondersteuning van een gewapende neutraliteit, van hun kant rechtstreekse verkrachting van

een traktaat, dan moeten zij een zonderlinge logica hebben, om te vermenen dat Groot-Brittannië zal voortgaan hen te behandelen als natiën welke recht hebben om neutraal te zijn."

735. Het streven naar een, in de gegeven omstandigheden, vijandige neutraliteit had de oorlog tot onvermijdelijk en onmiddellijk gevolg. Het onzinnig drijven van de Fransgezinden had eindelijk het lot van het Gemenebest beslist. Een houding zo uitdagend, na een reeks van beledigingen, kon, behoudens eer en belang, niet beantwoord worden dan niet de oorlog. Engeland wilde en kon niet dulden dat de vereniging van de neutralen door een trouwloze:n afvalligen bondgenoot zou worden gesterkt. Ter gelegener ure werd de verstandhouding van Amsterdam met de Noord-Amerikanen openbaar. Gaarne nam men dezen hoon, als reden of voorwendsel, te baat om, zonder belediging van Rusland, door spoedige oorlogsverklaring, het Gemenebest van het voordeel ener aanstaande verbintenis te versteken, die enkel op onzijdige, niet op reeds oorlogvoerende mogendheden, toepasselijk was.

1780. Okt. Plan van commercietraktaat tussen de Republiek en de Verenigde Staten, ontworpen en getekend op last van regenten van Amsterdam (§ 728), gevonden onder de papieren van Laurens, gewezen voorzitter van het Congres. Mededeling van de stadhouder aan Holland; beklag van Engeland, en verdediging van Amsterdam. Yorke eist voorbeeldige straf. 23 Nov. Holland keurt het gedrag van de regenten van Amsterdam af. Evenzo (27 Nov.) de Staten-Generaal. Yorke (12 Dec.) dringt aan op straf. — 21 Dec. Holland vraagt het advies van het Hof over de strafbaarheid. Yorke niet voldaan niet het uitzicht op teleurstellende rechtsvordering.

De snaren sterker gespannen met elke dag. — Alleen ten gevolge van een rampzalige verblinding, kon de oorlog onverwacht zijn. Gestadig had Engeland getoond dat het, zo de Republiek tot de Gewapende Neutraliteit toetrad, oorlog boven valse vrede zou stellen; telkens werd, door de afgezant van de Republiek, deze stellige gezindheid vaal het Engels ministerie gemeld. Nu deed het, gelijk het aangekondigd had. — 12 Dec. De verklaring omtrent de toetreding werd niet aangenomen. — 20 Dec. Oorlogsverklaring, waarin, naar waarheid, gezegd werd „onze vriendschap is alleen beantwoord door openbare verachting van de plechtigste verbintenissen en herhaalde verbreking van de publieke trouw." Minder juist: ‚Er is een einde aan de trouw van alle de traktaten, indien Amsterdam zich de soevereine macht kan aanmatigen om ze ongestraft te verbreken, door de Republiek te doen samenspannen met de weerspannige onderdanen van een Soeverein, aan wier zij door de nauwste banden verbonden is." Immers was het zogenaamde traktaat een project, waaraan de Staat in genen dele zijn zegel gehecht had. — 23 Dec. Yorke verlaat 's Gravenhage.

b. DEC. 1780 - MEI 1784.

OORLOG TEGEN ENGELAND.

736. Met dezen noodlottige oorlog begint de val van de Republiek. Geen droeviger contrast dan de trotse taal, tot dus ver gevoerd, en het onvermogen dat nu aanstonds openbaar werd. De Fransgezinde partij had niet geschroomd de aloude betrekking op Engeland met opzet te verbreken; zij was voor een oorlog, die zij onvermijdelijk deed zijn, onbezorgd en dus ook zorgeloos geweest; nu deed Engeland met schepen en volkplantingen van het Gemenebest wat het verkoos. De handel lag aan band; de schatten werden voor geen aanval, maar voor zelf behoud besteed. Na de vijand beledigd, getergd, ten strijde uitgedaagd, na van onbepaalde bescherming op alle zeeën hoger ophef gemaakt te hebben, was men ternauwernood bij machte om de eigen kusten in veiligheid te stellen.

Nog op 27 Dec. 1780, schijnbare gerustheid van de kooplieden; spoedig echter het zelfbedrog voorbij. — 2 Jan. 1781. Reeds 60 schepen genomen; in één maand 200, ter waarde van 15 miljoen.

Maatregelen van verdediging. Bijna niets tot dus verre verricht. Petitie van de Raad van State, van 14 miljoen, goedgekeurd; lening van 14 miljoen tegen 2 ½%, volgetekend; voorzorgen voor kusten en zeegaten. Aan konvooien kon niet gedacht worden. De prins ijvert, ook voor de landmacht; de grenzen weerloos; op Jozef II werd zo weinig vertrouwd, dat men. reeds omtrent gewelddadige opening van de Schelde ongerust was 49.

Stilstand van de handel. In 1780. in Texel en 't die 2641 schepen binnen, en, in 1781, slechts 1322; in 1780 door de Sond 2058 Hollandse schepen, en, in 1781, slechts 11. — Kaaprederijen opgericht, met weinig gevolg; de Engelse kapers naderden tot bij de zeedorpen, zelfs Scheveningen verontrust. Voorstel om Engelse goederen te verbieden; voor Engeland onverschillig en zeer schadelijk aan 's landsingezetenen, daar de; weer uitgevoerd werden. — Weldra in de handel, nauwelijks geld verkrijgbaar tegen 6%.

3 Febr. Het rijke St. Eustatius, in weerloze toestand, door Rodney bemachtigd (kort daarop heroverd door de Fransen); sneuvelen van de schout-bij-nacht Crull. — Curaçao welverdedigd en behouden; insgelijks de kaap, door de hulp van de Fransen, die het liever in hun bewaring zagen dan in Engelse macht, en er niet weinig voordeel uit trokken. — Ook voor de Oost-Indische bezittingen was niet gezorgd. Ceylon en Java echter gered; maar (Nov. 1781) het gewichtige Negapatnam veroverd, en (21 Jan. 1782) Trinconomale, alsmede de westkust van Sumatra. — 3 Febr. St. Martin veroverd, en (14 Maart) Demerarie en de Berbice, in Febr. 1782 door de Fransen hernomen voor Holland. — De oorlog verderfelijk voor de Oost-Indische Compagnie. Verlies van belangrijke bezittingen en kostbare ladingen. De zeemacht in 0. I. vernietigd. De Compagnie aangetast in de retouren, de hartader van haar bestaan".

737. Evenwel de oorlog had kortstondig, de schade grotendeels en spoedig hersteld, het uitzicht gunstig en opbeurend kunnen zijn. Engeland stelde in het bondgenootschap met de Republiek, vooral nu, teveel gewicht, om niet, zodra mogelijk, toenadering te erlangen. Zich vleiende dat de wrange vrucht van de Fransgezinde staatkunde velen tot andere gedachten of krachtiger bestrijding van landverdervende oogmerken zou brengen, was het gereed om, met vernieuwing van de vorige betrekkingen, een afzonderlijke vrede te sluiten.

„Het is te denken dat Engeland, met zijn ontzaglijke zeemacht niet alles heeft willen doen, wat het Ion; omdat het tot verzoening neigde” Om niet de handel naar Brabant en Vlaanderen (Oostende bloeide terstond na 1780) te verplaatsen; om niet, bij vermindering van rijkdom in Nederland, het onontbeerlijk crediet voor geldleningen te missen; om geen overgift

aan Frankrijk, met ondergang van het aan Engeland verwante Huis van Oranje, te bewerken. In Holland had het een bolwerk tegen het vasteland; de zeemacht, vervallen, kon bij overvloed van geld, in geduchte toestand worden gebracht '°. Er valt dus niet te twijfelen aan de oprechtheid van het manifest: „Het enige dat wij beogen is om in de raadsvergaderingen van de Republiek een geneigdheid op te wekken om tot de oude vriendschap weer te keren en tot het systema dat, door de wijsheid van de voorvaderen gesticht, nu omver gestoten is, door een veel vermogende factie, met Frankrijk samengespannen, tegen de ware belangen zowel van de Republiek als van Groot-Brittannië.” — Wenselijk was voor Engeland vrede, en wel afzonderlijke vrede 49.

738. Dergelijke vrede werd, zelfs door menig voorstander van de Fransgezinde staatkunde, om de overmaat van de plotselinge rampen, gewenst. De meesten echter werden niet tot inkeer gebracht. Een verzoening waarvoor men aan Engeland dankbaar zijn zou, was voor hen het ergste vooruitzicht. Geldelijk verlies, hoe grievend, kon, uit hun standpunt, niet opwegen tegen de voordelen van de oorlog. Immers werd aan Oranje de steun van Engeland ontroofd; de rampspoed des vaderlands, diep gevoeld, gaf te meer aanleiding om de stadhouder in verdenking van
zorgeloosheid en onwil te brengen; door behoefte aan buitenlandse hulp, zou de invloed van de Fransen en van de vrienden van de Fransen worden gesterkt. In het oog van hen die, in Holland de hogen toon voerden, was elke poging om zonder Frankrijk vrede te treffen, bijkans verraad; zodat, om het telkens zegevieren dezer inzichten, de vredelievendheid van het Engelse bewind nutteloos werd.

„Bedremmeldheid was het gevolg van de rampzaligen toestand: Amsterdam was in Februari] 1781 niet meer wat het in 1780 geweest was” 49. Spoedig was de verscheidenheid van de inzichten zeer geprononceerd. Bedaarde Staatsgezinden, zoals Rendorp, begrepen dat afzonderlijke vrede, op goede voorwaarden, in de benarden toestand, onmisbaar redmiddel was. Maar a. waren zij overdreven in hun eisen van vrije zee, restitutie en schadevergoeding: b. wèl beducht om in volslagen afhankelijkheid van Frankrijk te geraken, evenwel niet Engelsgezind, verlangden zij zich, zo mogelijk, buiten vernieuwing van de vroegere traktaten te houden, om welke het Engeland juist te doen was: c. voor de heftigheid van hun tegenstanders, die door de drukpers werden gerugsteund, bevreesd en menigmaal zwichtend, durfden zij zich niet stellig en krachtig genoeg verklaren ten gunste van een staatkunde die, omdat zij voorzichtig was, zo ligt als lafhartig ten toon gesteld werd. De voorstellen van Engeland, voerde men hun te gemoet, waren ,niet dan bedriegerij en lokaas om de Republiek inactief te houden. — De tegenpartij ging minder weifelend te werk: „velen gaven weldra blijken van geneigdheid tot nadere verbintenis met Frankrijk, en om behendig alle beschikkingen met Engeland af te weren. Met Franse invloed en met de zogenaamde volksstem, viel het licht hun oogmerk te bereiken.

739. Droevig mocht het begin zijn; er was geen reden om in moedeloosheid te vervallen. Ontbrak het van de Republiek aan geld om het zeewezen in betere toestand te brengen? Had zij niet, als deelgenote van de gewapende neutraliteit, recht op de onverwijlde hulp van de verbonden mogendheden, vooral van de hooggeroemde keizerin Catharina? Mocht er, in een oorlog, waarin men door Franse raadgeving en bevelen gemengd was, aan krachtige Franse hulp worden getwijfeld? Verkeerde niet Groot-Brittannië, door vele en machtige vijanden bestookt, in hachelijke toestand? — Zo dacht men in de kring van de Fransgezinde Patriotten, totdat spoedig elke verwachting teleurstelling werd. De zelfverdediging bleef flauw en ongenoegzaam: Rusland had uitvluchten en Frankrijk had ijdele beloften bij de hand, en het verzwakte Engeland was nog sterk genoeg om het verderf van het Gemenebest te bewerken.

Gewapende Neutraliteit. — 24 Dec. 1780 te Petersburg getekend. De oorlog was blijkbaar te dezer zake ontstaan; maar de keizerin, gretig van de uitvlucht gebruik makende, welke Engeland haar bereid had (§ 735), verklaarde dat de aanval tegen de Republiek geenszins met de bovendien nog niet geratificeerde conventie in verband stond. Voor bijstand bood zij bemiddeling aan, en vermaande ons zorg te dragen dat men niet, door traagheid, een onnut lid van het verbond werd. Lang nog zag menigeen met vertrouwen naar de Russische vloot uit. Rusland liet weten dat het zich veel „interesseerde, voor de Republiek en trachten zou te bewerken dat ze door de algemeen pacificatie gered werd. "De keizerin," zeide Jozef II, "zal overbodig zijn hare goede officiën aan te bieden, maar niets meer; het is een dwaasheid van haar of van de Noordse mogendheden enige hulp te hebben verwacht" — Catharina zelve schertste over de gewapende nulliteit.
Frankrijk betuigde (hoe waar en oprecht!) niets te hebben gedaan om de Republiek in de oorlog te mengen.

740. Beschuldigen, voor schuld belijden, was nu het werk van hen wier dwaasheid openbaar werd. Zij, door wie Engeland tot vredebreuk was gedwongen, hadden niets hoegenaamd ten nadele van het Gemenebest verricht, Aan hem die de oorlog voorspeld, die geraden had zich daarvoor te wachten of althans voor te bereiden, die veter lichtgelovigheid en bedwelming telkens had betreurd, die het onbepaald vertrouwen op de betuigingen en toezeggingen van de mogendheden, gevaarlijk en bedrieglijk genoemd had; aan hem, aan de stadhouder, aan zijn onbekwaamheid of onwil, daaraan vooral, daaraan alleen, was nu, vol geus Staats en Fransgezinden, te wijten dat de Republiek de natuurlijke en onvermijdelijke gevolgen van onberaden drift en weerloze:n toestand ondervond. Van hem werd nu het onmogelijke, een plotseling herstel van de zeemacht, verlangd. Een luide kreet ging er op over zijn slapheid, zijn inactiviteit, zijn onverklaarbaar en wellicht opzettelijk verzuim, zijn gebleken toeleg om niets dat Engeland mishagen zou, te verrichten.

Eer de oorlog aanving, was er aan de bouw van schepen schier niet begonnen'", „In de vijf eerste maanden werd niets gedaan om de vijand afbreuk te doen" Van waar dit? a. Een zeewezen, 80 jaren verwaarloosd en bijkans te niet gegaan, wordt niet eensklaps in verhouding tot de behoefte van een oorlog tegen de machtigste zeemogendheid gebracht. b. Tweedracht is, in een, buitendien reeds omslachtige, regeringsvorm, alleszins geschikt om wezenlijke activiteit te stremmen (Alles door de verdeeldheden onbereid en weerloos twisten, in 1780 en 1781 in alle raadszalen, Staatsvergaderingen, vroedschapscollegies, gaven aanleiding tot langdurige deliberatiën, strijdige adviesen, remonstrantiën en protestatiën, en daardoor uitgestelde Resolutiën. c. Geld is ongenoegzaam, waar het, in de crisis van een algemene zeeoorlog, aan bouwstoffen, timmerlieden, scheepsbehoeften, bemanning ontbreekt: d. de Fransgezinde partij had, door onophoudelijk de stadhouder tegen te werken, telkens voorziening onmogelijk gemaakt. — De Staten-Generaal schreven, bij het uitbarsten van de oorlog, aan de provinciën: „wenselijk ware het geweest dat de bondgenoten in tijds het oor hadden gelieven te lenen dan de heilzame en trouwhartige vermaningen, door Z. H. verscheiden jaren achtereen en vooral sedert het begin van de troubles, zo onvermoeid en met zo veel ijver voorgedragen." — Desniettemin, „door boosaardige lasterschriften; doen luide klaagstemmen tegen de nalatigheid van de uitvoerende macht, waardoor de stadhouder aangeduid werd; door voorstellen en uitparingen van vele en velerlei personen in regeringscolleges en vergaderingen, door openlijk uitgeven van schorklinkende protesten, door Franse bezoldigde schrijvers, heeft men de schuld van al het verzuim, de oorzaak van de inactiviteit en de blaam van de oorlog, op de hals van de stadhouder weten te schuiven. a. Aan de machteloze prins werd gezegd: "hij die in een land alles kan, alles vermag, alles doet en doet doen naar zijn eigen wil, naar zijn eigen welbehagen, naar zijn eigen goedvinden, is ook voor alles aansprakelijk, moet alles verantwoorden, kan de schuld nooit op anderen schuiven.

Een vloot hadt gij moeten en gij alleen bij tijds kunnen bezorgen" 66. En dan sprak men gestadig van onzichtbare eerder rende hand, van landverdervende Cabaal, die alle heilzame maatregelen van de vaderen des vaderlands dwarsboomt.
Vóór het einde van 1782 de zeemacht van 20 op omstreeks 40 linieschepen gebracht.

741. De eerste meer rechtstreekse aanval tegen de stadhouder werd beproefd door de regenten van Amsterdam. De hertog van Brunswijk moest verwijderd, en de prins onder voogdij van een hem toegevoegde Raad worden gesteld. De poging mislukte, nadat ze wantrouwen en verdeeldheid gestookt had.

1781. 12 Maart, Verzoek van de Algemene Staten om konvooi naar de Oostzee. — Eenparige en schriftelijke verklaring van de leden van de admiraliteiten en de zeeofficieren, dat het ongeraden is. 20 Apr. Conferentie van de prins aan de Helder; last aan de schout-bij-nacht Zoutman om uit te zeilen, en, zo mogelijk een Engels konvooi te onderscheppen. Uitstel, buiten weten van de prins.

18 Mei. Voorstel van Amsterdam in de Staten van Holland: om onderzoek te doen naar de oorzaken van de verregaande traagheid en slaphartigheid; om zich met Frankrijk ter oorlogvoering te verstaan; om bij de Noordse mogendheden op hulp te dringen; om eigen hulpmiddelen te baat te nemen, en Enige weinige hoeren, uit de onderscheiden gewesten door de Staten benoemd, te gelasten om, gedurende de oorlog, met Z. H. besognes te houden tot het uitdenken, bepalen en in het werk stellen van de middelen tot verdediging. Zo het heette, om in het gebrek aan overleg (§ 685) te voorzien; raadslieden die spoedig leidslieden zouden geweest zijn. Alleen door Dordrecht en Haarlem goedgekeurd.

Poging van burgemeesters en pensionarissen van Amsterdam om de hertog van Brunswijk, tegen wie allerlei laster omtrent baatzuchtige verstandhouding met Engeland uitgestrooid werd, te verwijderen. Bij de Oranjegezinden onbemind; de staatsgezinden, die hem niet meer (§ 676) nodig hadden, begrepen dat hij de prins te zelfstandig gemaakt leid; de raadpensionaris was hem nu vijandig. Vreemdeling heette nu de hertog; nadat hij, sedert 1750, in het bestuur van de landszaken, vele jaren tot algemeen genoegen (§ 684), gedeeld had. Men eiste dus dat de prins, door met de hertog te breken, een daad verrichten zou, “die van hem als mens schier niet te vergen was” 4". —

7 Juli. Pendorp verklaart aan Z. H. dat, “zolang de hertog zijn raadsman zou zijn, genoegzaam geen goede correspondentie met Amsterdam mogelijk is." Hij antwoordt dat de hertog zijn raadsman in alles niet is, dat men ongelijk heeft die heer te mistrouwen; dat hij hem niet kan wegzenden, zo wegens eigen verplichting, als om 's mans betrekking tot de Republiek. 8 Juli, Conferentie met Rendorp, Temminck, Visscher, en de raadpensionaris: voorlezing van een felle memorie, en nadrukkelijk antwoord van de prins. — 21 Juli. De hertog verlangt onderzoek, zuivering en satisfactie. — 2 Juli. Resolutie van de Staten-Generaal; de hertog volkomen gerechtvaardigd. Soortgelijke resolutiën in Utrecht, Gelderland, Groningen, Overijssel. In Zeeland de zaak onafgedaan; Friesland zeer tegen de hertog, — Eerst 7 Maart 1782, resolutie van Holland. De missive des hertogs, op voorstel van de ridderschap, geseponeerd. Misnoegen zo van Amsterdam als van de hertog, die naar 's Hertogenbos, waarvan hij gouverneur was, vertrekt.

742. De vreugde en uitgelatenheid over de ontmoeting bij de Doggersbank, een bewijs van erfelijke dapperheid bij de Nederlandsen zeeman, werd spoedig door de telkens droeviger toestand getemperd. Daarbij kwam de willekeur des keizers. Na de eigendunkelijke vernietiging de barrière, zag men nog erger mishandeling te gemoet.

30 Mei. Hardnekkig gevecht tussen twee fregatten, onder Melvill en Oorthuys, met twee Britse, bij Gibraltar. Een roemrijk feit waardoor moed en zelfvertrouwen gewekt werd '2.

20 Juli. Zoutman uitgezeild. — 5 Aug. Ontmoeting met Hyde Parker bij Doggersbank. Zeven schepen van weerszijde; de Engelsen hadden de overmacht, in zwaarte van de schepen, in getal en inrichting van het geschut. Gevecht van 3'/a uur. Onverschrokkenheid en heldenmoed van zeelieden en bevelhebbers (Zoutman, Van Kingsbergen, van Baarn). Verlies beiderzijds nagenoeg even groot. Over en weer misslagen; maar men was zo opgetogen dat men dit niet eens schijnt onderzocht te hebben. Het beweren dat Nederland de overwinning behaald had, moet op rekening "van de overspannen gevoelens en overdreven geestdrift worden gesteld'. Eerste zeeslag, na die van Malaga (§ 489). — Ruimschoots eerbewijzen, ook vanwege de prins; bevordering van de officieren, gedenkpenning'. — ,,De naam van de Doggerbankse helden zweefde op de lippen van oud en jong. De straten weergalmden van liederen te van hun eer. Een ganse rij van dichters stemde voor hen de lier". — Kweekschool voor de Zeevaart gesticht.

De verademing was kort! "De overdreven geestdrift verkoelde, de uitbundige vreugde bedaarde, de juichtonen zwegen stil. Men begon in te zien dat de strijd, hoe roemrijk, onvruchtbaar geweest was. De kooplieden drongen aan op konvooi; de zeeofficiers verklaarden dat dit vóór de lente onmogelijk was. "De zeemacht bleef werkeloos; die werkeloosheid gaf aanleiding tot kwaaddenkendheid. Alle handelingen van de stadhouder gelaakt en ten ergste uitgelegd". Zelfs de zeeofficieren, die men ten hemel opgeheven had, voorwerp van wantrouwen en van naamloze laster.

1781. Nov. Kennisgeving, vanwege de keizer (die nog onlangs, in Juni, op vriendschappelijke wijs Holland bezocht had), dat de Barrière vernietigd is. De vestingwerken werden, voor zover zij nog aanwezig waren, geslecht; de troepen van de Staten-Generaal weggezonden, zelfs uit Namen, sleutel van de Maas en waaromtrent een bijzondere conventie bestond. Sommigen verblijdden zich, omdat zij de voormuur meer bezwaarlijk dan nuttig achtten, maar wat kon er niet verwacht worden, na zo weerrechtelijke en verachtelijke behandeling, waarbij de met de meeste zorg ontworpen traktaten (§ 535) schaamteloos werden vertrapt! Vriendschap met Frankrijk was, volgens Jozef II, beter voormuur; voor hoe lang? — De Republiek, hulpeloos tegen geweld, ondervond nu, dat zij met Engeland in oorlog was, en dat haar zogenaamde landmacht (§ 724) niets vermocht. Frankrijk beweerde niets van de toeleg geweten te hebben.

743. De Republiek, van de Noordse mogendheden verlaten, aan de willekeur des keizers ten prooi, door Frankrijk gebrekkig ondersteund, van genoegzame middelen voor zelf behoud verstoken, moest reikhalzen naar verzoening. Te meer, omdat Engeland, dat de Republiek kon verpletten, in het aanbieden van gunstige voorwaarden onvermoeid was.

1781. Mei. Aanbod van onderhandeling door de gezant van Sardinië afgewezen. Juli. Vruchteloze overkomst van een Engels zaakgelastigde, Wentworth. — Nov. Engeland neemt de mediatie van Rusland aan. 1782. Wentworth andermaal in 's Hage; gunstige voorwaarden: de Republiek zou bij uitsluiting het voorrecht van *vrij schip, vrij goed* genieten en St. Eustatius, Demerary en Essequebo terug bekomen; contrabande zou gerekend worden enkel wat niet anders kon dienen dan tot aanbouw van schepen van oorlog. — Maart 1782. Ministerie Rockingham en Fox (in Juli vervangen door Shelburne en Pitt). Fox, die tegen het breken met Holland geijverd had, was bereid tot wapenschorsing en vrede, op de voet van 1674. — Waarschuwing dat de Republiek, bij de algemene vrede, zo zij niet te voren zich met Engeland verzoend had, voor haar dwaasheid en verbijstering zou boeten.

744. Dit belang des vaderlands was het belang niet van de Patriotten. Zij verwierpen elk aanbod, als bedrieglijk lokaas naar terugkering tot het oude stelsel. Liever schade lijden met Frankrijk dan door Engeland te worden gered. De klove zou worden verbreed. De voorstellen werden beantwoord op hogen, tegen de machteloosheid van de Staat belachelijk afstekende,

toon. Geen haarbreed zou men wijken van het recht van de vrije zeevaart! Omtrent de bedoelingen van de Engelsen werd telkens achtermaart gezaaid. Nog meer. Het doordrijven van twee maatregelen gelukte, waardoor elk uitzicht op gematigdheid verdween. Een gezant van de Noord-Amerikanen, wat kon meer verbitterend voor Engeland zijn! werd erkend en een overeenkomst gesloten, waardoor de Republiek, in oorlog en vredehandel, aan Frankrijk verbonden, dat is, vastgeketend werd.

1782. Febr. Aan Wentworth werd niet onduidelijk te kennen gegeven dat hij beter zou doen te vertrekken".

Geldlening van Frankrijk voor Noord-Amerika van vijf miljoen, onder garantie van de Staten-Generaal (Dec. 1781).

Reeds in Mei 1781 en later (9 Jan. 1782), wendde zich de schrandere gezant van de Noord-Amerikanen Adams aan de Staten-Generaal om te worden erkend. „De eerlijke vrede met Engeland als heilzaam aanzagen, konden niet goedkeuren dat dit aldus hopeloos gemaakt werd. Van dit gevoelen was men ook te Amsterdam; maar men verliet weldra, alle maatregelen, die niet gehele verknochtheid aan Frankrijk niet overeenkwamen" 49.

19 Apr. 1782. Adams geaccrediteerd: de Noord-Amerikanen voor een vrij en onafhankelijk volk erkend, op het drijven van Holland en Friesland.

25 Maart 1782. Concert met Frankrijk, door Holland reeds in Mei 1781 voorgesteld, De Republiek verbindt zich de operaties te concerteren voor de aanstaanden veldtocht, belovende (op uitdrukkelijk verlangen van de Fransen gezant) hiervan, om geen reden hoegenaamd, af te gaan. De Fransgezinden konden nu omtrent bemiddeling onbezorgd zijn. —

25 Apr. Antwoord van de Staten-Generaal aan de Russische gezant dat zij (om het concert niet Frankrijk en de admissie van de Noord-Amerikaanse minister) afzonderlijken vrede, op de voet van 1674, declineren. — „het geliefde oogmerk om de oorlog, ten gevatte van Frankrijk, te doen voortduren, was bereikt. Zonder te beproeven of de Engelsen ter goeder trouw waren; zonder waarborg dat Frankrijk geen vrede zou maken dan na, voor de Republiek, vrije vaart, wedergeving van de bezittingen en redelijke schadevergoeding verworven te hebben". 49.

745. Deze overeenkomst (waarborg, naar men voorgaf, van krachtig oorlogvoeren, met behoorlijke inachtneming van de wederzijdse belangen) was enkel het middel om afzonderlijken en voordelige vrede te beletten. Aan de zijde van Frankrijk geen zweem van algemeen overleg. Alles eisen, zonder iets te verrichten. Ook werd reeds bespeurd dat, in de algemeen onderhandeling, op geen letterlijk nakomen van de beloften te rekenen viel. Desniettemin ijverden de Fransgezinden voor nauwer toehalen van de heilloze band.

1782. Petitie van de Raad van State tot aanbouw van 19 zware schepen, en voorziening in de landmacht; ook wegens het slechten van de barrière. Nu behoorde, zoals Frederik II het uitdrukte, de Republiek in zichzelf een voormuur te hebben; maar niet één regiment kon te velde trekken; de bataljons uit de ontruimde steden konden, met de overige troepen, geen leger vormen. Toestemming voor de zeemacht; het ander punt onbeantwoord.

4 Juni. Aanbod van Engeland, door de Russische minister. Geheel vrije vaart, volgens 1674, en dus ook overeenkomstig de beginsels van de gewapende neutraliteit. Onafwijsbaar, zo de verbintenis met Frankrijk het aannemen vergund had" 49. —

1 Juli. Antwoord van de Staten-Generaal: het concert met Frankrijk verbiedt afzonderlijke vrede. Weldra zou de vredehandel geopend worden te Parijs. Het bleek dat men daar generlei gunstige voorwaarde zou verwerven. Desniettemin weerzin tegen al wat men rechtstreeks van Engeland had kunnen verkrijgen. Aug. Zending van Brantsen naar Parijs.

Het Concert (§ 744) heeft voor de Republiek niet het minste voordeel gehad. Frankrijk, wanneer van gemeenschappelijk beramen spraak was, beweerde dat men aangenomen had elkander te waarschuwen, maar dat nooit het voornemen geweest was, in de eigenlijke zin,

enige operatie te concerteren. De gezant wilde de oorlogsverrichtingen alhier helpen concerteren, om ze voorts ook te dirigeren, — De gecombineerde Frans Spaanse vloot, die de macht van de Engelsen verdelen, en alhier het uitlopen van een eskader uit Texel bevorderen zou, werd maanden achtereen vruchteloos verwacht; toen zij op de hoogte van 't Kanaal verscheen, was het om bijkans onmiddellijk zuidwaarts te stevenen en de Engelsen van alle vrees te bevrijden. Frankrijk deed buitensporige eisen, en nog buitensporiger beklag. Enige weinige Staatsleden in Holland (van Berckel c. s.), hielden de Natie en hun mede Staatsleden in de waan dat alles met Frankrijk geconcerteerd was; dat de uitvoering, door schuld van de stadhouder, achter bleef; weshalve in Holland (11 Oct, 1782) het Concert voor de ganse oorlog verlengd werd.

De oorlogsgebeurtenissen hadden een voor Engeland niet ongunstige loop. 1782. Febr. Minorka door de Frans-Spaanse vloot veroverd; maar vernietiging van de Franse vloot in West-Indië, waarmee Jamaica bedreigd werd (12 Apr.). In Oost-Indië hield, onder Hastings, de Britse overmacht tegen Hyder Ali en de Franse vloten en hulptroepen stand.

746. Steeds werd de stadhouder voor het onheil, door zijn tegenstrevers veroorzaakt, aansprakelijk gesteld. Aldus was er aanleiding om hem onder toezicht en afhankelijkheid van de Staten te brengen. Om deze voldoening te smaken, om aldus aan wezenlijke Staatshervorming bevorderlijk te zijn, kon veel schande worden verduurd. Zelfs de meest onzinnige vorderingen van Frankrijk werden toegejuicht, als middel om de prins te beledigen en te grieven; nauwelijks bedacht men dat, in het dwaze ontwerp van een uitzending van schepen naar Brest, een voorwendsel gezocht werd om, met schijn van billijkheid, vrede te sluiten, ten nadele van de Republiek.

23 Sept. Memorie van de Fransen gezant om (ten einde in het voorjaar ter samenwerking naar Oost-Indië en elders gereed te wezen) tien schepen te zenden naar Brest. — Onlangs (9 Sept.) hadden alle de officieren van het binnengelopen eskader, op de vraag omtrent het zeekiezen, verklaard dat ‚het roekeloos zou wezen de navale macht in zo klaarblijkelijk gevaar te stellen" 49. Maar, reeds 25 Sept., rapport bij de Algemene Staten, ter inwilliging, mits (om het zo ongunstige seizoen) vóór 8 Okt. — 3 Okt. Besluit door vier Provinciën tegen drie; niet uitgevoerd, vermits, volgens het oordeel van alle de kapiteins, de schepen niet gereed waren.

Het voorstel, niet bedaarde zinnen overwogen, scheen ‚een farce, een opgemaakt werk" 3. Ongelooflijke zaak, indien zij niet door een aantal Staats resoluties buiten alle twijfeling was 49. — Ongeraden en ongerijmd a. in Oktober zware schepen langs 's vijands kusten te zenden; b. de kern van de zeemacht in de afhankelijkheid van een vreemde mogendheid te stellen; e. expedities naar Azië, Afrika, of Amerika te beproeven, zonder eigen havens en kusten te kunnen beschermen; d, aan de Fransen schepen te lenen, zonder eerst te regelen ook wat zij zouden doen.

27 Sept. Holland vraagt opening van de redenen van de werkeloosheid aan Z. H. — 3 Okt. De stadhouder acht zich ongehouden aan Holland rekenschap te geven.

7 Okt. 1782. Justificatoire Memorie van Willem V omtrent zijn gedrag van 1766 af, als admiraal-generaal van de Unie; aan de Staten-Generaal.

1782. 11 Okt. Tweede bezending van Holland. — „Geweldig opstuivende" brief van Friesland aan Z. H. en circulaire dezer Provincie aan de overige gewesten (15 Nov.)

Verdubbeling van geroep over inactiviteit. Klachten van de Fransen gezant, ter vermeerdering van de haat tegen de admiraalgeneraal 's. De stadhouder, zeide men, had contra-order gegeven. — Commissie tot onderzoek. Eerst in Nov. 1784 werd hij door de Staten-Generaal van allen blaam ontheven.

747. De onderhandeling te Parijs begon. Engeland was niet gezind, door Franse tussenkomst overgehaald, aan de Republiek te believen. Met opzet verzwaarde het zijn eisen, om haar alsnog te nopen tot afzonderlijk verdrag. En toen zij door wie de Republiek geleid werd, in blind vertrouwen op van de Fransen machtige bescherming, alle dergelijke wenken verachtten, vernam men eensklaps, met bevreemding en
ontzetting, dat de tekening van de Preliminairen tussen Frankrijk en Engeland, zonder het Gemenebest, geschied was.

„De handelingen te Parijs geheel bestuurd door hen die toen reeds de meeste klem van de regering in handen hadden, naderhand de voorname hoofden van de Patriotten; hun bedrijf was liever harde voorwaarden aan te nemen dan iets beters door directe handeling met Engeland te verwerven

1782. 13 Nov. Brief van de ministers te Parijs aan de Staten-Generaal. Vergennes vreest dat vordering van *vrije vaart* de gehele handeling voor de Republiek zou kunnen stremmen (bij afzonderlijken vrede, reeds door Engeland beloofd); de Gewapende Neutraliteit geldig alleen voor hen die ze hadden aangegaan 49, 2 Dec. Antwoord van de Staten-Generaal; de vrije vaart, volgens de gewapende Neutraliteit, moet vooraf worden erkend.

Om zich van de Republiek los te maken, nam de Franse gezant het niet zenden van de schepen naar Brest te baat. Van nu af aan werden de ongunstigste conditiën door Frankrijk opgedrongen; vermits, zeide men, de Republiek door inactiviteit (terwijl van de Fransen wispelturigheid en bedrog het actief-zijn belet had) grotendeels oorzaak van de ongelukkige loop van de oorlog was. — Engeland geeft te kennen dat de Republiek te Londen beter schikking zou treffen; daarentegen, te Parijs, belooft het geen vrijheid van de zee dan op dezelfde beperkten voet als aan Frankrijk en Spanje en eist Negapatnam en vrije vaart door de oosterse zeeën.

30 Nov. Engeland sluit de Preliminairen niet Frankrijk, zonder medeweten van de Nederlandse ambassadeurs; de Republiek vrij om te accederen.

748. Trouwloos door Frankrijk verlaten, bleef de Republiek tegenover Engeland alleen. Evenwel, ook nu, zou dezelfde mogendheid, wier gewaande en baatzuchtige vriendschap onberekenbaar nadeel had berokkend, bemiddelares zijn. Nog werd door het overwinnend Groot-Brittannië de uitweg tot gewenste overeenkomst opengehouden; volgens de Frans-gezinden, een weg naar het verderf. Zij bewerkten, met hardnekkig afwijzen van oprechte verzoening, het treffen van de Preliminairen en van de vrede, op schadelijken en schandelijken voet. Het te niet gaan der Engelse alliantie zou ruimschoots opwegen tegen elk verlies.

1783. De Engelsen wilden, nu vooral, te Parijs niets toegeven. — Frankrijks bemiddeling zonder kracht; Vergennes wrevelig. Daarentegen was te Londen nog veel te verkrijgen, bijv., Negapatnam. Ook was „vrije vaart door de oosterse zeeën een uitdrukking, door onbestemdheid gevaarlijk, maar gekozen om ze in Londen te verzachten 49. De verandering van ministerie (2 April), onder North en Fox, niet ongunstig.

28 Aug. Resolutie van Holland om de Preliminairen te tekenen; doorgedreven met 10 stemmen tegen 9. Velen, ook van de voornaamste regenten te Amsterdam, hadden gaarne handeling in Engeland beproefd. Zelfs vele heethoofden, van Engeland afkerig, lieten echter niet na deze tekening uit te krijten, als schandelijke daad. In de Staten-Generaal, protest van Gelderland, Zeeland, en Stad en Lande.

2 Sept. Preliminairen te Parijs. a. Vrije vaart voor de Engelsen door de Oost-Indië en de Molukken; b. verlies van Negapatnam; c. terugverkrijging van Trinconomale. De kolonieën, door de Fransen heroverd, kost en schadeloos aan de Republiek weergegeven. — 3 Sept. Vrede tussen Engeland en Frankrijk.

12 Sept. Ratificatie door vier gewesten. Later (24 Sept.) door Utrecht en Gelderland. Zeeland verklaart de conclusie van 28 Aug. *irregulier inconstitutioneel* en dus onwettig. Engeland poogt nog de Republiek te winnen. — 19 Nov. Voorstel om het definitief traktaat te sluiten, óf in 's Hage, óf te Londen. 1784. 12 Jan. Antwoord van de Staten-Generaal; de handeling te verleggen te kostbaar (in. 's Hage?) en strijdig met de mediatie van de keizerlijke hoven (zouden deze over het bijleggen van de geschillen gebelgd zijn?) Nogmaals aanbod van ingeland om een minister naar Den Haag te zenden. — De keizerlijke hoven ongezind zich in de zaak verder te mengen.

1784. 20 Mei. Vrede niet Engeland. Bevestiging van de Preliminairen. Alle vorige verbonden, van 1674 tot 1780, vernietigd; generlei melding van de regels van de gewapende neutraliteit; generlei schadeloosstelling voor de kooplieden; niets van al wat men, met grootspraak en halsstarrigheid, ten koste van zeevaart, handel, volkplantingen, begeerd had. De Oost-Indische compagnie, door onberekenbare uitgaven en verliezen, niet een schuldenlast, bijkans ondragelijk, bezwaard. Het begoochelend vooruitzicht op winstgevend vertier met Noord-Amerika een hersenschim. Nu bleek de nietigheid van de Republiek, in vergelijking met Engeland; haar volslagen onvermogen, zodra zij niet van buiten af ondersteund werd. — De staten van Zeeland zeiden te recht dat „de schande en schadelijkheid van deze vrede elk weldenkend ingezeten tot in 't hart grieven moest;" doch nu was het politiek systeem veranderd, naar de wens van de vrienden van Frankrijk; voor hen was dit één genoeg. Men moest de liaisons met Engeland niet vernieuwen. De raadpensionaris beweerde dat „genoeg bij de oorlog gewonnen zou zijn, zo die ons ten eenmaal van Engeland losmaakte." — De weg gebaand om zich, door Alliantie, nauwer aan Frankrijk te verbinden, 't welk anders niet wel mogelijk was geweest.

749. Stouter werden, onder de vredehandel, de aanmatigingen van de Patriotten. Zegevierend in de verderfelijke en onterende richting van de buitenlandse staatkunde, waren zij op verwezenlijking van hun oogmerken binnen 's lands ijverig bedacht. Allerlei inbreuk werd op het recht des stadhouders gemaakt; elk deel van zijn wettig en erfelijk gezag, ook de militaire jurisdictie en de keus van de stedelijke regenten, betwist en feitelijk vernietigd. Verontwaardiging werd in sommige steden en dorpen, meestendeels bij de lagere volksklasse, bespeurd; maar reeds nam de overmachtige partij rechterlijke vervolging en het dulden en aanmoedigen van wapengenootschappen te haat, om al wat naar Oranjegezindheid geleek, te bedwingen.

De stadhouder was oorzaak van rampen en oneer. Waarom met het aannemen van de Gewapende Neutraliteit zo lang gedraald? waarom niet, door nauwer bondgenootschap, de zaak van de Republiek met de zaak van Frankrijk vereenzelvigd?waarom, door voorbeeld eb om slapheid, verzuimd wat met Enige veerkracht had kunnen worden verricht? Ten strengste behoorde men de wangedrochten op te sporen en te straffen, die aan deze kunstige werkeloosheid medeplichtig waren geweest.

Militaire Jurisdictie (par. 695). — 1783. Resolutie van Holland dat ook militaire personen, zo in burgerlijke als lijfstraffelijke zaken, voor de gewonen rechter, binnen de provincie, te recht staan. — Resolutie van 30 Mei, om aan het pretense collegie, zich de Hoge Krijgsraad noemende, te verbieden collegialiter of anderszins op het territoir van de Provincie Holland judicieel gezag te oefenen.

Magistraatbestellingen. Schoonhoven en Alkmaar bestrijden recommandatie of verkiezing door de stadhouder, als onbestaanbaar met de privilegiën en nadelig voor de vrijheid van de beraadslaging. — 28 Nov. Missive van Z. H. aan Holland; maar (16 Dec.) provisionele resolutie (met 12 stemmen) om, hangende het geschil, de naamlijsten aan de Staten te zenden; de ridderschap verklaart dat Z. H. met het grootste onrecht beroofd werd van de verkiezing op de oude voet. — 3 Jan. 1784. Beklag van Z. H. bij Holland; hij is feitelijk

ontzet van een recht, sedert 21 eeuw in alle stadhouderlijke epoques erkend en geoefend. — Holland volhardt.

1782. Dec. Te 's Gravenhage ontwerp om, in navolging van de menigvuldige dankadressen aan de Patriotsgezinde regenten, een dankadres aan Z. H. te brengen. Op St. Nicolaasavond liepen enige lieden met Oranjelinten rond, *Oranjeboven* roepende en hier en daar aanschellende. Ten breedste uitgemeten, als oproer, waarbij het leven van de Dordtse gedeputeerden bedreigd was. Willem V verklaart in de vergadering van Holland dat enige ingezetenen vreugdebedrijven hadden gepleegd, zonder zweem van oproer. Ook de ridderschap weigert het gebeurde oproer te noemen. De berichten van de advocaatfiscaal, de procureur generaal, de baljuw en de gecommitteerde raden insgelijks verzachtend. Onderzoek door de Staten bevolen; enkele burgers voort vluchtig naar Kleef; uitlevering door Pruisen geweigerd.

1783. 8 Maart. Op de jaardag des stadhouders vreugdebedrijven en ongeregeldheden te Rotterdam; gewenste aanleiding ter oprichting van een corps vrijwillige schutters.

1783. Aug. en Sept. Mishandelingen door de Patriotten te Utrecht aan de advocaat E. Luzac en aan de predikant Hofstede, wiens leven met moeite gered werd.

Exercitie Genootschappen en Vrijcorpsen. 1782. Maart. Voorstel op de landdag in Friesland, ter oprichting van een burger landmilitie: opschrijving van de ingezetenen van 18 tot 60 jaren; een gewapend, onder zelfgekozen bevelhebbers geoefend volk, behoeft niet te vrezen voor overheersing of slavernij. Niet aangenomen; desniettemin veel bijval. — Vooral in 1783 op vele plaatsen de hiertoe strekkende verzoekschriften ingewilligd. IJver van de Patriotten, vooral waar zij de schutterijen mistrouwden, voor het oprichten van vrijcorpsen (vergelijk § 260). Na-ijver en spanning; ondanks de betuiging dat men niet anders ten doel had dan de edele pogingen van de schutterij tot bewaring van rust en veiligheid, rechten en vrijheden, des gerekwireerd wordende, krachtdadig te helpen onderschragen. Vooral hevig misnoegen, waar de schutterij, welgeordend en grotendeels niet Patriotsch, begreep dat de wapening tegen haar gericht was.

750. Volkomen overwinning hadden de regenten op de Stadhouder behaald. Hij was machteloos. Als het vernederd stadhouderschap nog enig nut had, was het als dekmantel voor de regenten, om zich van eigen verantwoordelijkheid handig te ontlasten. De voorstanders van de stadhouderlijke staatsvorm waren onvermogend. Hoe kon het anders onder de toenemende felheid van de drukpers, die aan de Patriotsche inzichten gewijd was; van een zogenaamde volksstem, door welke, in talloze adressen aan Staten en Vroedschappen, elk afwijkend gevoelen overschreeuwd werd; van een organisatie van vrijcorpsen, tegen de minste poging om de gang van onrecht en willekeur te stuiten, als tegen oproer, gericht. — Wat nu verder? Hier sprong de coalitie van Staats en volksgezinden uiteen. Verschil van denkbeelden en gebrek aan ondergeschiktheid begon te worden bespeurd; zodat de toekomst zorgelijk werd, ook voor de anti-stadhouderlijken en volkvleiende aristocraat.

Bijkans verachtelijk was soms, in de vergadering van Holland, de behandeling van hen die zich aan de rechten van de stadhouder niet onverschillig hadden betoond. Zo durfden de afgevaardigden van Dordrecht de uitdrukking gebruiken dat de ridderschap van haar sentiment af te willen brengen, “maar was de Moriaan geschuurd" en dat zij voortaan zich niet haar niet zouden inlaten.

Vergaderingen en regenten, die het meest in de volksgunst gedeeld hadden, begonnen spaarzamer bewierookt te worden. Dankadressen werden zeldzaam; raadgeving, verzoek, en eisen dringend. De minderheid in de collegies begon het oog naar de numerieke volksmeerderheid te wenden. Ook onder de Patriotten tweedracht en verwarring. Van de Capellen tot de Poll, die steeds aan de spits van de hervormers gestaan had, schreef (20 Febr. 1784), kort vóór zijn dood, aan een vriend: “Men kan te veel reformeren, men kan te driftig te

werk gaan; alles moet met gemeen overleg geschieden, naar een welberedeneerd plan. Raad toch de driftigen liever wat te weinig dan te veel te doen; het te veel gedane kan dikwijls niet herdaan worden; maar het te weinig gedane kan doorgaans werden gesuppleerd. Ik zal nimmer voor mijne rekening nemen stappen waaruit confusie kan geboren worden, en de goede zaak meer achteruit gezet dan wij in staat zullen zijn mogelijk ooit te herstellen."

C. MEI 1784 - Nov. 1785.

GESCHILLEN MET de KEIZER.

750a. De overmacht van de democraten scheen onweerstaanbaar. Tegenover hen generlei veerkracht. Men bedacht niet dat in moedeloosheid het ergste gevaar, en in een gedeeltelijk nog onbedorven volksgeest een onwaardeerbare steun ligt. Vooral aan de energie en het beleid van de Engelse gezant was het te danken, zo lijdelijk zwichten niet altijd aan de orde van de dag was.

Gezant van Engeland (Dec. 1784 — 1788), sir James Harris; later Lord Malmesbury. Zonder zijn schranderheid, veerkracht en volharding zou, door de volslagen moedeloosheid van Oranjegezinden en aristocraten, en de onverschilligheid van de Engelse regering, die de toestand hopeloos achtte, Holland reeds toen geheel onder de Fransen zijn geraakt. Volgens hem was, in 1785, de Republiek in handen van Zeebergh, Gijzelaer en Van Berkel, door wie van Bleijswijk geleid werd; een driemanschap, dat vernietiging van het, stadhouderschap bedoelt.

De Patriotten werktuig van Frankrijk. Vriendschap met Frankrijk zo zeer in hun belang, dat omkoping niet behoeft te worden ondersteld. Er bestaat nog een tegenpartij, maar neergebogen, verdrukt en verdeeld. Er zou nog veel zijn te verrichten, indien zij in de prins van Oranje een hoofd had. Dit is het geval niet. Misschien zou men iets vermogen door medewerking van de Prinses. Zo niet, dan blijft de vraag of de bevolking zelve niet eindelijk haar toestand zal beslissen en, door een opstand, bewerken wat aldus alleen mogelijk is. — Van de thans eer Fransgezinde koning van Pruisen niets te wachten. Reeds gedurende de oorlog met Engeland, werd gestadig uit Potsdam aan de prins onder het oog gebracht, dat hij zijn macht en waardigheid alleen kon behouden door goede verstandhouding roet Frankrijk en Amsterdam. De prinses, krachtig van geest en snel van bevatting, begrijpt haar toestand, en is, door karakter en bekwaamheid, voor alle omstandigheden berekend. De prins een zeldzaam voorbeeld van vadsige onderwerping. Vreesachtigheid het karakter van de gehele partij. Het volk over 't algemeen voelt de druk; het wil niet aan Frankrijk overgeleverd zijn. De Edelen heeft men vaal voorrechten en voordelen beroofd; de stedelijke regeringen zijn na-ijverig op het gezag van de pensionarissen; bijkans iedereen heeft reden van beklag. Zo zou de kans niet ongunstig staan, maar alles wordt ten onder gehouden, door de intrigues van de factie en het gebrek aan eigen veerkracht zowel als aan leidsman. Stak de prins een vinger op, twee derden van het land gingen mee. Het aanzijn van Engeland, als grote mogendheid, is met de uitkomst van de worsteling in Holland op het spel, en ook Pruisen moet leren inzien dat het alleen door aldaar aan Engeland de hand te reiken, tegen geheime samenspanning van Frankrijk en Oostenrijk bestand is".

751. Met het einde van de oorlog scheen het begin van een nieuwe oorlog dáár. Van het zwak en verdeeld Gemenebest kon alles worden gevergd. Eisen, waarvan de mogelijkheid niet ligt zou ondersteld zijn, werden door de keizer te berde gebracht. Eerst was het om enige grensforten, daarna om Maastricht, eindelijk, alsof er geen traktaat van Munster bestond, om

opening van de Schelde. Dit uiterste van vernedering en schade kon de Republiek zelfs nu zich niet laten gevallen; deze vrije vaart ontmoette feitelijke weerstand.

Nog in 1781 was, namens de keizer, aan zijn goede vrienden, de burgemeesters van Amsterdam, Z. M. antwoord op een voorstel ter opening van de Schelde medegedeeld: „gij komt mij zeker tevens verwittigen dat het traktaat van Munster niet meer in wezen is; zolang dat niet vernietigd is, moet gij niet denken aan 't geen gij van mij verlangt” 49.

Het vernietigen van de barrière (par. 742) was een begin. 1783. Okt. Beweren dat Den Doel aan de keizer behoort. 4 Nov. Keizerlijke benden op Staatse bodem; forten aan de Schelde bezet (St. Donaas, St. Paul en St. Job). Vertoog van het hof van Brussel dat, na zeer grof te hebben beledigd, satisfactie, niet aanbiedt, maar verlangt. Ernstig antwoord van de Staten-Generaal —

1784. Mei. Eisen van Jozef II. De soevereiniteit van de Schelde, van Antwerpen tot Saaftingen, en Maastricht. — 7 Mei. De Staten-Generaal zenden oorlogsvolk naar de grenzen. Bemiddeling van Frankrijk gevraagd. — 23 Aug. De keizer ziet af van Maastricht, mits de Schelde vrij zij, met rechtstreekse vaart uit België op Oost en West. De Schelde, verklaart hij, i, vrij, elke poging daartegen vijandelijkheid. — 31 Aug. De Staten-Generaal beroepen zich op de traktaten van Munster en Aken; levensvraag voor de Republiek. 8 Okt. Een brigantijn, onder keizerlijke vlag, vertoont zich op de Schelde; bij Saaftingen beschoten en overmeesterd; twee uren vóór nadere last om niet te vuren, zo het enigszins kon worden vermijd.

752. Tegen ernstige aanval zou de weerstand van de tweedrachtige en op een landoorlog onvoorbereide Republiek niet veelbeduidend geweest zijn. Tussenkomst van Frankrijk en. de verwarring van een groot deel van de Oostenrijkse Staten, wendden, na langwijlige en vernederende onderhandelingen, het gevaar af. Intussen had de Patriotse partij aanleiding verkregen tot volkswapening, meer tegen binnenlandse wederpartijders, dan tegen uitheemse vijand.

1784. Okt. Te Wenen aan 40000 man bevel oer naar de Nederlanden te trekken. 2 Nov. De Oostenrijkse gezant vertrekt. — Resolutie ter vermeerdering van de landmacht met 10824 man voet en 1014 paardenvolk. — Nov. Frankrijk besluit tot ondersteuning van de Republiek en maakt veel vertoning. Werving van troepen door de Staten-Generaal; de graaf de Maillebois, generaal in Franse dienst, aan het hoofd van de infanterie. De Rijngraaf Von Salm met een eigen korps (1000 soldaten en 450 ruiters).

Met enige veerkracht zou men aan Jozef II in België veel werk hebben kunnen verschaffen. Aldaar waren eerst slechts 11000. in Febr. 1785 hoogstens 30000, en, met de Brabantse troepen, 44000 man; voorts veel misnoegen over de zonderlinge en driftige keizer. Maar de Patriotten mistrouwden de prins en de militairen; lieten Jozef zijn gang gaan en riepen dat de sluwe stadhouder het land aan alle kanten weerloos had gemaakt, om het de Engelsen in de hand te doen vallen.

Met sluwe voortvarendheid werden, „onder de schijn van zich tegen de keizer te beschermen, gewapende genootschappen en sociëteiten opgericht; later in stand gehouden tegen alle vertogen aan” Burgerwapening ten platten lande. — Nov. 1784, In Holland bij voorraad de derde man. Tegenkanting; de landlieden wilden niet exerceren voor de Staten, wel voor de prins, en dan met Oranje versierd. “Ik betaal schot en lot," zei de boer, „en daarvoor moeten de Staten mij beschermen, ik heurlui niet; en wat raken mij mijne heren de Staten?” 4. — Ook in andere gewesten opschudding.

753. De ongelegenheid van de Republiek werd, vooral in Holland, aan de ontwerpen van de meester geworden drijvers dienstbaar. Om aan de stadhouder 's lands onverdedigbaarheid te verwijten; om de Hertog van Brunswijk te verdrijven; om met vernedering op vernedering de

prins te kwellen; om het minste blijk van gehechtheid aan Oranje te straffen, als vergrijp tegen de Staat.

1784. De Acte van Consulentschap (par. 685) ter sprake gebracht. De prins is bereid ze over te leggen. Holland wil dat hij de hertog verwijdere; maar hij weigert mee te werken tot een onbillijkheid jegens iemand, wiep hij zoveel dankbaarheid schuldig is. Niets gevaarlijker dan onverhoord bij politieke Resolutie te verbannen. —

18 Aug. Resolutie van Holland (met 10 tegen 9 stemmen). De hertog heeft zich op onvergeeflijke wijs tot een ministeriëler post verheven, en zich, 18 jaren, door het blind vertrouwen van Z. H., daarin gehandhaafd; de acte moet voor nul verklaard, en de hertog, als een zeer gevaarlijk persoon, om redenen van Staat, uit het land worden geremoveerd. Friesland in dezelfde gevoelens. Vruchteloos protest van de ridderschap van Holland, In vijf gewesten de zaak onafgedaan. — 14 Okt. De hertog neemt ontslag (16 Okt.). Na zijn vertrek met lastertaal vervolgd.

1784. 1 en 5 Apr. Opschudding te Rotterdam. De meerderheid van de regenten Patriotsch, van de inwoners stadhouderlijk: feitelijkheden tussen het volk en een compagnie schutters. Eerst in Aug., commissie ter informatie daarheen, met twee eskadrons en een bataljon. "Honderden werden crimineelijk vervolgd; over losse uitdrukking of wens; na al de ophef van Oranjesamenzwering, de vervolging slechts met een of twee doorgezet; vooral tegen een vrouwspersoon (Kaatje Mossel) van wie ook niets strafbaar bewezen werd.

1784. 16 Juni. Publicatie van Holland tegen oproerige gesprekken en samenrottingen. Verbod van tekenen of leuzen van partijschap of oproer; als Oranjelinten, bloemen, bomen, alle roepen van *Oranjeboven, vivat Oranje*, alle Oranjeliedjes, het *Wilhelmus van Nassauwen*, al wat naar Oranjekleur gelijkt. Alles op lijfstraf, als oproer, misdaad van gekwetste majesteit, hoogverraad. Een Oranje horologiebandje, een goudsbloem in de mond, het neuriën van een wijsje, een onvoorzichtig woord of bespottende mine jegens een vrije corporist, kwam weldra op gevangenis, geselen of mishandeling te staan 4.

1785. Jan. Justificatoire memorie van Willem V aan de Staten-Generaal. Door Friesland op bittere wijs beantwoord. — 1 Febr. Voorstel aan Holland om maatregelen te nemen dat het kwaad niet verergere, door te veel gestrengheid. Ontwerp van publicatie, houdende 's prinsen afkeuring van oproerige bewegingen, wel verre van de kleur van ons naam ooit te hebben willen doen dienen tot een leuze van oproer en ongehoorzaamheid. Ook dit voorstel hatelijk opgenomen, en ter zijde gelegd. Gestreng onderzoek omtrent het gedrag van de baljuwen en de opstokers van oproerige beweging; om naar 's Hage gebracht en naar eis van zaken, met de dood te worden gestraft; Luyken advocaat fiscaal. — 23 Febr. Publicatie tegen al wat, onder schijn van vrolijkheid, de eendracht zou kunnen storen; Oranje-cocardes, strikken, papieren enz. Op de duur moet wraakzucht over zodanige plakkaten ontstaan; in beginsel, aan inquisitiedecreten niet ongelijk ss,

1785. 4 Sept. Weinig betekenende opschudding in 's Hage. Leden van een exercitiegenootschap, met hun uniform, bij de parade van de troepen, gescholden en gedrongen, zodat een het zijdgeweer trekt en een burgerman kwetst. — 8 Sept. Resolutie van Holland. Verbod van samenrotting, autorisatie op gecommitteerde raden om, buiten kennis van de stadhouder, patrouilles in 's Hage te laten doen. Avondvergadering door Z. H. belegd; beklag aldus van het commando van de militie, hem als gouverneur en kapiteingeneraal van de Provincie opgedragen, te worden gedepossedeerd. De Staten volharden. 13 Sept. Resolutie, waarbij het recht ook van de patenten aan Z. H., niet dan onder goedkeuring van gecommitteerde raden, overgelaten wordt. Na dergelijk een inbreuk op de rechten van de stadhouder, is vergelijk ondenkbaar. De prins zou de schijn op zich laden van medeplichtigheid in de ondergang van een land telkens door zijn voorvaderen gered. Geen middel van behoud dan geweld tegen geweld. Voor vrees, niet voor overtuiging, zijn de drijvers vatbaar

15 Sept. Het Huis van Oranje verlaat 's Gravenhage. De prins vertrekt naar Breda; de prinses en de vorstelijke kinderen naar Friesland.

754. Na de stadhouder uit het veld te hebben geslagen, sidderden de regenten voor het Soevereine volk. Niet alsof het hun zou ontbroken hebben aan een, zo lang men voor „de heren onvoorwaardelijk krediet had, aannemelijk betoog. Voortreffelijke theorieën moeten immers niet letterlijk opgevat, vooral niet driftig ten uitvoer worden gelegd. Zo de regering niet is bij de regenten, wordt de Staatsvorm regeringloosheid. Hun roeping is het onbesuisde aandrang tegen te gaan; uit verwarring, met bedachtzame wijsheid, orde te scheppen; de vrijheden, na rijp beraad, in tijd en wijle, wanneer en voor zo ver oorbaar zijn zal, met behoedzaam overleg, in werking te brengen. Maar deze fraaie vermaning baatte niet veel. Deze bezadigdheid van mannen, die de aanval tegen de stadhouder met gezwinde tred hadden geleid, scheen de volksgezinden een dekmantel voor baatzucht, verraderlijken afval en ongehoorde dwang. Daarvoor had men niet, in naam van de Vrijheid, de huichelende magistraten tegen de Oranjedwingeland ondersteund, om aristocratische dwingelandij op de puinhopen van de stadhouderlijke rechten te doen ontstaan.

In Aug. 1785 reeds vindt de Engelse gezant, bij hen die met de stedelijke regeringen in betrekking waren, sterke tekenen van misnoegen en blijkbare angst voor de waarschijnlijke loop van de zaken. Verscheidenen zelfs geven zich voor bekeerlingen uit en verklaren te ver te zijn gegaan maar allen zijn aangestoken van dezelfde geest van vreesachtigheid en lafheid; niemand durft leiding te geven, of de eerste te zijn door uien de stroom zal worden gestuit. — Aldus evenwel ontstond van lieverlede, een derde, uit de aard van de zaak, met de stadhouder tegen de democraten verbonden partij.

Tegenover de warmen ijver van de democraten was in de taal van de regenten koel. Zij vertrouwen dat de goede in en opgezetenen de behartiging van 's lands zaken aan hun zorgen directie zullen overlaten, en in hun resoluties bergasten., gelijk het aan stille burgeren en opgezetenen betaamt, en in een welgestelde regering behoorlijk is. Een gedeelte van het volk moet zijn stem niet doen voorkomen als de stem *des gehelen Volks* om over de gehele burgerij en haar vertegenwoordigers te heersen. Zij waren bevreesd voor ochlocratie. Zij spraken, met afkeer, van nieuw Staatsgezinden en nieuwerwets Patriotisme, alsof hun eigen denkwijs en gedrag geen verandering had ondergaan. Ten behoeve van de regenten, vervolging van wanbedrijven van de drukpers.

De teleurgestelde volksgezinden beriepen zich op de vroegere harmonie en op de afspraak om, eerst de regenten van de slaafse stadhouderlijke banden te ontheffen, en daarna de volksvrijheid te herstellen. Nu de onafhankelijkheid van de regenten verkregen was, scheen men de burgerlijke vrijheid te vergeten, buiten welke al het tot dus ver verrichte kinderspel was, of liever de weg naar een nog harder juk. Het volk zou niet, als in 1748, met ijdele beloften worden gepaaid. De bedoeling was niet geweest een broze:n zetel op te richten voor weinige zwakke aristocraten; terwijl de burgerijen, met al haar wroeten ten algemene nutte, niets hadden gewonnen van hetgeen haar rechtmatig en grondwettig toekwam. Reeds sprak men van de aristocratische cabaal tegen de volksmacht, van de eis ener vrijheid voor allen, niet, als vroeger, voor de heerszuchtige heren alleen. Het gezag daalde niet van soevereine staten naar de vroedschappen, gilden en de gemeenslieden af; uit de schoot van de soevereine gemeente werd het veeleer naar de verantwoordelijke overheden geleid. Alle regeringsbestelling en autoriteit was, als een onvervreemdbaar recht, residerende in de boezem van het volk.

Volkssoevereiniteit bleef, voor de democraten, onvoorwaardelijk beginsel, terwijl zij, voor de aristocraten, niet dan een leus geweest was, of, enkel met behoud van rust en orde, vooral van eigen ambt en invloed, wenselijk scheen.

755. Zeer verschillend was, terwijl in Holland de stem van de volksgezinden, met onwederstaanbare aandrang, gehoord werd, de toestand in de overige gewesten. In Zeeland en vooral in Gelderland, werd de ijver der Patriotten gestuit. Niet in Friesland en Overijssel. Nergens was snelle voortgang meer openbaar dan in de stad Utrecht. De vroedschap zwichtte telkens voor bedreiging en geweld.

Gelderland 1785. April. Afwijzing in de Statenvergadering van een aantal adressen in Patriotsche zin. Rechtelijk onderzoek bevolen. Heftige volksgezinde oppositie van enige edelen.

Utrecht. Een deel van de Staten conservatief; onstuimig Patriotisme van de stad. — 1784. Jan. 1785. Aug. Gestadige en vruchteloze worsteling der vroedschap tegen de telkens meer democratische eisen van de burgerij, door, dreigende volksoploop ondersteund. Ook te Wijk bij Duurstede had de partij van de warme Patriotten de overhand. Te Amersfoort werden zij door oorlogsvolk bedwongen. — In Overijssel, vooral te Zwolle en in de andere voorname steden, was de Hollandse invloed merkbaar en werd, na de dood van Van der Capellen, zijn voetspoor door verscheiden leden van de ridderschap gedrukt.

756. Frankrijk zou tegen Jozef I in veiligheidstellen. Ook deze gedienstigheid baatte niet veel. De Republiek ondervond dat, na de achting van allen te hebben verbeurd, men de speelhal van iedereen wordt. Vernedering op vernedering werd haar deel. Maar niets, ook geen schande, viel te zwaar, omdat verzoening met Oostenrijk door alliantie met Frankrijk zou worden gevolgd. Zo gebeurde het dat, onder aandrang van de Patriotten, de vrede, evenals met Engeland, door nadelige en onterende voorwaarden gekocht werd.

1785. Maart. Nadere voorslagen des keizers tot af koop; door vier gewesten grotendeels aangenomen. Ernstig protest van Friesland, Stad en Lande, en Zeeland. Ook volgens hevige Patriotten was het antwoord lafhartig en schandelijk toegekend. — 20 Sept. Preliminairen van Parijs. De Republiek, deels, laat zich beroerten van wettig eigendom en deugdelijk recht, deels, behoudt het tegen aanzienlijke geldsom. — 8 Nov. Vrede van Fontainebleau. Ontruiming van Lillo en Liefkenshoek; betaling van f 9,500,000, waarvan Frankrijk 4 1/2 miljoen op zich neemt; om niet óf in oorlog met Oostenrijk te geraken, óf de Engelsen invloed te doen herleven in de Republiek. — Oorlog kon het wankelend gezag van de stadhouder bevestigen; daarom wilden de drijvers vrede tot elke prijs.

Ontwerp van Jozef II om, zonder zich te storen aan het traktaat van Utrecht (§ 506), België te ruilen tegen Beijeren. De hertog van Tweebruggen zou, onder de titel van koning van Bourgondië, over België heersen. Frankrijk zou Namen en Luxemburg verkrijgen. — Grote opspraak in de Republiek. Verscheidene van de voornaamste Patriotten (aan de politiek zowel van J. de Witt als van Willem III gedachtig) verklaarden, in dat geval, alle betrekking met Frankrijk te zullen af breken 53. De vermetele poging werd door Frederik II gestuit. —

23 Juli 1785. Het Duitse Vorstenverbond (Pruisen, Hannover, Saxen) te Berlijn gesloten, ter handhaving van Duitslands federatief stelsel. Een grondslag voor toenadering van Engeland en Pruisen. Desniettemin bleef de koning van Pruisen volharden in zijn raadgevingen aan de prinses van Oranje; Frankrijks belangen moest ze met die van de stadhouder zoeken overeen te brengen; alleen door wel met Frankrijk te zijn, kon de prins enig overblijfsel van gezag behouden. Wellicht had het Beijerse vraagstuk hierop nadelige invloed en gaf Frederik II, in de verwachting en onder de voorwaarde dat men hem in Duitsland rust zou laten, in Holland vrij spel.

757. Onmiddellijk werd het smartelijke en smadelijke dezer bekrachtiging van het onregt voor de bewerkers van de vrede vergoed; want gelijktijdig was de Alliantie met Frankrijk ook daar. De Alliantie zo begeerd, zoveelbelovend, zo vernietigend voor de reeds zieltogende Staatsvorm. De Alliantie, nu meer dan ooit, om de bij vroeger geestverwanten opgekomen

weerstand, ter doordrijving van het grootse ontwerp van een politische wedergeboorte onontbeerlijk.

1785. 10 Nov. Confederatiedefensief te Fontainebleau. Secours in zee of landoorlog. „Gehele omkering van Staatsbetrekkingen en systeem".

Uitgelatenheid van de Fransgezinden. Geschenken; bijv. een zilveren verguld tafelservies van f 20,000 aan de Vergennes; maaltijden (op een, ter ere van de Fransen gezant, werd voor elk van de 80 gasten f 157 betaald 3); Illuminaties. Amsterdam wilde (Jan. 1786) dat men de koning plechtig bedanken en twee linieschepen van 74 stukken aanbieden zou, met verzoek om een commercie traktaat.

Deze gebeurtenis, dit volkomen verzaken van de staatkunde van Willem III, bracht, ofschoon lang voorzien, bij velen grote bezorgdheid te weeg; terwijl de onverantwoordelijke overhaasting blijk gaf dat voor de regerende partij, onverwijld en onvoorwaardelijk, de steun van Frankrijk vereist werd. Slechts drie provinciën zouden het traktaat hebben geratificeerd, zo niet de prins van Oranje, toen de Baten van Gelderland gereed waren ter verwerping, een wenk had doen geven in tegenovergestelde zin; om het verwijt te ontgaan van zijn invloed te hebben misbruikt, 53.

D. 1785 - 1787.

BURGERKRIJG.

758. De Alliantie met Frankrijk was middel en waarborg voor het doordrijven van de begeerde Revolutie. Zonder dezen machtigen steun, was en werd de binnenlandse tegenwerking voor de Patriotten, voor de democraten, te sterk. Nu daarentegen zou hun doel bereikt worden. Namelijk, indien op de onderstelde vrucht van het bondgenootschap niet ten onrechte rekening gemaakt werd, en elke andere Mogendheid, wat er ook gebeurde, lijdelijk bleef.

1786, Jan. De Franse invloed was nu ten top gerezen en onweerstaanbaar; door intrigne, cabaal, en omkoping 58. Het vertrouwen van de drijvers grenzeloos.

21. Apr. Verklaring van de gezant De Verac aan de Staten-Generaal: „De koning wenst dat men toetrede tot herstel van de abuizen. Wel verre van hiermede enig beheer over de Republiek te bedoelen, zou Z. M. integendeel, indien het nodig ware, ten krachtigste trachten te beletten dat H. H. Mog. daarin, van binnen zomin als van buiten, gestoord werden." —

Ten gevolge dezer plechtige en dikwijls herhaalde belofte, steunde, van 1785 tot 1787, het overmoedig gedrag van de revolutionairen op de vaste onderstelling dat frankrijk tegen medebergers hulp verlenen, en althans nimmer vreemde tussenkomst ten behoeve van de stadhouder toelaten zou. — Zij gingen evenwel verder dan het Franse ministerie zou gewenst hebben, en beklaagden zich daarna dat „het op het laatst al te omzichtig geworden Frankrijk hun onophoudelijk de gematigdheid aangeraden had; een rampzalige gematigdheid, die belet had door een grote slag, in tijds gedaan, de uitvoering voor te komen van de ontwerpen van de tegenpartij. — Eigen financiële en politieke toestand (ook ten gevolge van de leer die Lodewijk XVI in Noord-Amerika en in Holland voorgestaan had) maakte Frankrijk meer behoedzaam.

758a. Waarheen de vrijzinnige richting streefde, was niet raadselachtig. Naar ontzenuwing, zo al niet onmiddellijke vernietiging, van het stadhouderlijk gezag. Naar verkrachting van de Unie, in zover zij tegen de "factie gekant was. Naar verwezenlijking, tot elke prijs, van de eis van de democratische wijsheid.

Onverzettelijk is het besluit van de regerende factie om zich van het stadhouderschap te ontdoen. Liefst door abdicatie van de prins, of wel, door een maatregel van overgang; zodat de prinses, gedurende de minderjarigheid van haar kinderen, gouvernante zijn zou, onder een Raad of gouvernement van Patriotten. — Ontbinding van de Unie scheen hun begeerlijk; Holland alleen zou meer vermogen dan niet bondgenoten zonder geest of kracht.

758b. Wie zou het keren? De prins, tot zwichten onwillig, had ter beteugeling de gaaf niet. Meer dan haar echtgenoot te verrichten, was aan de prinses niet vergund. Pruisen, zowel als Frankrijk, ontried allen tegenweer. In de hogere standen zou men, hetzij onder de Oranjegezinden, hetzij onder de aristocraten, tevergeefs blijmoedige zelfverloochening, in dergelijke nood onmisbaar, hebben gezocht. Lijdelijk afwachten was, zo al niet hun leus, althans hun jammerlijke slenter. Alzo werd dagelijks het getal van de misnoegden groter, maar het uitzicht verhelderde niet.

De prins, die men gaarne afgefolterd en, door bedreiging niet een crimineel proces (hij zelf vreesde het lot van Karel I), vervaard zou hebben gemaakt, weigerde, stellig en

standvastig, om van enig constitutioneel recht van de stadhouder afstand te doen. De schrandere prinses, voor alle aanbiedingen doof, was vast besloten, onder generlei omstandigheden, haar lot of belang van dat van haar echtgenoot te scheiden; al betreurde zij zwakheid en weifeling en uitstel en besluiteloosheid bij de prins, waar het op handelen aankwam. Zij was verontwaardigd over de gestadige vermaning van Frederik II tot geduld, gematigdheid en berusting.

Onuitputtelijk is de Engelse gezant in zijn berichten omtrent de ellendige lafheid van de zogenaamde welgezinden, door wier samenwerking doeltreffende weerstand alleszins mogelijk zijn zou. „Nooit waren stervelingen van zo onbezielde klei, als de vrienden van de prins; generlei sprank van levensvuur. Aan de weifeling en kleinmoedigheid van de prinsgezinden heeft men vooral de voorspoed van de tegenpartij te wijten. Niets dan neerslachtigheid is er; was er nog maar wanhoop, er zou hoop zijn. Het geliefkoosd stelsel is uitstel. Onbeschrijflijk vervelend en vermoeiend is het niet zulke instrumenten te moeten arbeiden; als het grasmaaien met een pennenmes, of het penverbeteren met een zeis."

Drie vierden van de Republiek verzekeren dat zij van de goede zaak toegedaan zijn; daarna komen zij met. een lijst van redenen, waarom ze haar niet openlijk durven omhelzen. Vooral het gastreien in Holland een krachtig middel van diplomatiek beleid. Handel maakt kleingeestig; een natie, wanneer zij enkel op commercie let, eindigt als deze; verachtelijk, ontzenuwd, en voor het verderf rijp.

758c. Aan het merendeel van de bevolking bleef het Huis van Oranje dierbaar. In Holland, zowel als in de overige gewesten. Maar haar ontbrak, wat door geen welgezindheid vergoed wordt. Er was geen leiding, geen aanmoediging, geen hoofd. Daarom was elke volksbeweging, waarin verknochtheid zich openbaarde, waarin verontwaardiging zich lucht gaf, weinig beduidend en werd spoedig gestuit en gesmoord. Het land bleef overgeleverd aan heethoofden, tegen wier toenemend geweld en onverdraaglijke willekeur, men te vergeef naar redding uitzag.

Het volk is schier al te gereed om zich te doen gelden; even driftig als de hogere stand loom. De beste gelegenheid gaat verloren, door de slapheid en logheid van hen niet wie men verplicht is samen te werken. Wat men *de volksstem* genoemd heeft, is geen twintigste deel van de bevolking van de Republiek. De natie is niet ongevoelig. Het onbedorven en nadenkend gedeelte is verontwaardigd over het geweld van de factie en de middelen waarmee zij zich handhaaft; maar het ziet tevergeefs uit naar hetgeen aan de tegenpartij kracht geeft; leiding binnen 's lands en uitzicht op buitenlandse bescherming. Met een wenk zou men een volksbeweging bewerken; meer dan de helft van de burgers in Holland en het gehele landvolk zijn daarvoor rijp; maar het zon, zonder enige kans voor goede uitkomst, neerkomen op een bloedbad 53.

758d. Slapheid en weifeling was het gevolg vooral ook van de flauwheid van rechtsbewustzijn. Eigenlijk, zo dachten ook de meeste vrienden van Oranje, rust de Republiek op een valse grondslag. Eigenlijk is, ter naleving van zuiverder Staatsrecht, het aloude Staatsgebouw ongeschikt. Eigenlijk zijn stadhouder en staten lasthebbers en ambtenaren van het algemeen. Meer door belang gedreven dan door plichtbesef gerugsteund, misprees men de feitelijke sloping van stadhouderschap en Unie en tweehonderdjarigen regeringsvorm. Aldus vergat men dat een aanhang die de grondtrekken van de Staatsregeling aanrandt, een factie is, wier vergrijp op rebellie uitloopt. Aldus werd ook de prins, twijfelend of hij zelf niet rebel werd, meer nog dan uit karakter, gedwee. Had hij in de zelfstandigheid van zijn gezag een onmisbaar bestanddeel van de wettige Staatsregeling gezien, hij zou niet aan de staten van Holland, als oppermachtig, onderdanigheid hebben getoond. Om aan de opgeblazenheid van de dwangzieke vrijheidsmannen een einde te maken, was enkel het sein nodig van een bazuin

van niet onzeker geluid. Vreemde oorlogsmacht, indien men eigen zegt en krachten gekend had, zou overtollig geweest zijn.

Met de prins aan het hoofd, zou één regiment de bevolking hebben bevrijd. Maar, om het waggelende van de begrippen over Algemene Staatsrecht, stuitte dergelijke raadgeving op gewetensbezwaar. Was zodanig een doortasten plichtbetrachting of wanbedrijf? Bedenkelijker nog de aansporing om, door een Staatsgreep, te streven naar soevereiniteit en grafelijk gezag. — Het ongunstig oordeel, van Sir Harris (§ 750a) werd gewijzigd. naarmate, in 1786 en 1787, Willem V, meer van zijn goed recht overtuigd, meer tot handelen gezind werd. Hij hield op het Loo, later te Nijmegen verblijf.

758e. Ook het stoutmoedig beleid van de Engelsen gezant stuitte. op de kracht van kleinmoedige lijdzaamheid af. Wel vond zijn aansporing bijval. Wel zou iedereen gaarne vernemen wat Engeland doen zou; maar van eigen overleg was geen spraak, veel minder van eigen initiatief. Iedereen zou bereidvaardig tot handelen zijn; mits evenwel hij, onder alle omstandigheden, tegen de min gunstige gevolgen van een enigszins koene daad vrijgewaard werd.

759. Vooral na 1785, werd de scheuring van de anti-stadhouderlijken openbaar. Vele regenten werden door smartelijke ervaring wijs. Zij. begrepen thans dat, ter van hun eigen bescherming tegen willekeur van gepeupel of partijhoofden, herleving van het stadhouderlijk gezag niet overtollig zijn zou. Aldus ontstond er een soort van derde partij, wier belang en vreesachtigheid terugtred voorschreef. Zo had nu de stadhouder, uit Holland bijkans balling, ook dat er in menige voormalige tegenstander een bondgenoot, die, uit aristocratische gezindheid, stadhouderlijk en Oranjegezind werd. Ook waren velen, buiten de kring van de stedelijke regenten, door de aanvankelijke toepassing van de nieuwe begrippen, in hun zucht naar ontwikkeling dezer kiem merkbaar bekoeld.

„De vervolging van de periodieke drukpers (8 754), om belediging van de aristocratie, werd de leus en het signaal van de afscheiding van de populaire en regentenfactie, die sedert onverzoenlijk werd. Zo was het in Gelderland, zo in 't Sticht, zo in enige steden van Holland; en, eer men het wist, was de Hoge Regering van Gelderland en die van Utrechts Provincie Oranje. 't Smartte de prins, zich met de opruiers des volks en eigenlijke samenzweerders tegen hem te moeten verbinden, tegen 't arme, misleide, maar nu voortdravende volksdeel; maar hij had geen keuze.

759. In Zeeland en ook in Gelderland, waar de stadhouder zich bevond, hield de gewestelijke overheid de democraten in bedwang. Evenzo in Friesland, vroeger tegen de stadhouder zo fel. Nu echter was de verbolgen minderheid sterk genoeg om dikwijls verwarring, of althans verlegenheid, in de gang van het bewind, misnoegen en opgewondenheid onder een deel des volks, te bewerken. Zelfs in Overijssel en Holland ontmoette het zegevierend Patriotisme, zo al niet weerstand, weerzin van menige Patriot, door wie, zo al niet verlaten van het. gezamenlijk ingeslagen spoor, althans geen vooruitgang begeerd werd.

Friesland. — Wijziging van gevoelens. Nauwelijks was in Holland de houding en taal van de Staten zo scherp en honend voor Willem V geweest.

Gelderland. — 1786. 11 Mei. Publicatie van de Staten. Verbod van rondlopen met rekwesten ter omkering van de fundamentele wetten van de Staat; geen adres door meer dan zes getekend zal worden ontvangen, Volgens een vrijzinnigheid van de Staten was dit „erger slavernij dan van een Venetiaanse kruipende onderdaan; maar burgers wie het Bataafs bloed al kokende door de aders vloeit, zullen nimmer hun vrije halzen onder deze ketenen bukken; zich verlatende op de God van hun vaderen, door wiens hulp zij veel sterker kluisters hebben verbrijzeld.”

In Overijssel neigden thans de steden en een deel van de Ridderschap onbewimpeld naar de Patriotten.

In Holland de meerderheid dikwijls zeer klein. Opmerkelijk de veranderde houding van Amsterdam; het meerdertal van de regenten was tegen de democraten.

1786. 5 April. Voorstel om, vermits de schutterijen van oudsher zijn opgericht om voor de rust en veiligheid van de steden alleen te waken, en zij voor geen vrijkorpsen behoeven te wijken, de exercitiegenootschappen, die zich schromelijk mengen in de binnenlandse dissensiën, te verbieden.

759a. De overmoed van de Patriotten kon leiden tot scheuring van het Gemenebest. Waardoor was in Holland de democratie meesteres? Immers door het bondgenootschap met Frankrijk. Geen wonder dus, indien elders, althans in Zeeland, waar de pensionaris van de Spiegel, schrander en onvervaard, leiding en toon gaf, naar Engeland om bescherming uitgezien werd. Friesland, Gelderland en Zeeland, eensgezind, zouden afscheiding van de Unie ter sprake kunnen brengen tegen Hollands onwettige verdrukking en dwingelandij. Wat Frankrijk in Holland deed, behoorde, zonder langer uitstel, door Engeland in Zeeland te worden verricht. Indien Engeland opkwam, als bondgenoot van Zeeland, en Zeeland niet aarzelde te verklaren dat het, bij voortgezette miskenning van de provinciale soevereiniteitsrechten, de Unie verliet, zou waarschijnlijk vervaardheid bij de Patriotten, en moed bij de welgezinden ontstaan, en de wettige orde van zaken, zonder dat de mogendheden in oorlog geraakten, worden hersteld. Maar de prins mocht niet langer weifelen; hij moest, na vruchteloos onzijdigheid te hebben betracht, zich aan het hoofd stellen van hen door wie alleen hij in zijn rechten kon worden gehandhaafd; de Patriotten behandelen als vijanden van zijn Huis en van de Staatsregeling; zich tegen de handelingen van Frankrijk verzetten, en van Engeland alleen hulp te gemoet zien. Zo dacht van de Spiegel.

760. Holland, zetel en steun van de omwentelingsgezinden, kwam dagelijks meer onder een overheersing die, zodra overreding te kort. schoot, geweld te baat nam; zodra de meerderheid in de Staatscollegiën weifelend was, tussenkomst van een gewapende menigte, ter oppermachtige beslissing, inriep. Onder voorwendsel van eigen provinciale soevereiniteit, onttrok Holland zich aan elk toezicht van de Unie, maar schroomde niet in andere gewesten tegenstand heimelijk te wekken en open lijk te beschermen; de meerderheid van de regenten aldaar tegen de meest onrechtvaardige eisen van de Patriotten in het ongelijk te stellen, en aldus, tegen het wettig gezag van de Staten-Generaal, de vaan te planten van oproer en van burgeroorlog.

Bij voortduring Holland door Van Berckel en de Gijselaar c. s. bestuurd. Drukpers, wapenoefening, vereniging in Vaderiandse sociëteiten, voor de Patriotten vrij, werd van de Oranjegezinden en aristocraten belet. „Vooral sedert 1785 tot 1787, liet, men een deel van het gemeen volk toe hun andersdenkende medeburgers in de achterstraten te onderdrukken, scheldnamen van (Oranjeklanten, Oranjevee, enz. toe te duwen, hun stemmen te doven , waaraan ook zelfs aanzienlijken, regenten, fabriekanten, en alle zulken die op de schamele gemeenten en het werkvolk enigen invloed hadden, deel namen”. Een zwerm van nieuwspapieren en geschriften verscheen, waarin de eer en goede naam van particulieren, ambtenaren, collegies, vanéén gereten werd, met naam van de drukkers en uitgevers, zonder schaamte en zonder straf. Eindelijk werd het opgeruid *janhagel*, ter verwijdering ook van de regenten, die met de vooruitsnellende demagogen geen gelijken tred hielden, gebruikt.

Nog in Dec. 1785 schreef Holland aan de Staten van Utrecht: “wij zijn al te zeer overtuigd van hetgeen de soevereiniteit in elke Provincie vordert, dan dat wij over huishoudelijke differenten ons enige beoordeling of beschikking zouden willen aanmatigen." Spoedig evenwel werd alles, in Holland, domestiek; en buiten Holland, onderwerp van

algemeen overleg. Ten laatste werd ook dit overleg niet de Staten van een provincie, waar deze ongezind waren voor Holland te buigen, als overbodig beschouwd. De Unie van Utrecht was, zeide men, een verbond van de burgers, niet van de regenten; ook dus tegen wil en dank van de regenten, zou aan de burgers bijstand worden verleend.

1786. 17 Maart. Gevaerts en De Gijselaar, bij het doorrijden van de stadhouderspoort, voor de Staten opengesteld, tegengehouden; wellicht mislukte samenspanning van de Oranjegezinden. Doodvonnis tegen zekere Mautrand, die gratie ontvangt. 's Gravenhage gelijkt meer naar een belegerde stad dan naar een open vlek.

761. De verscheidenheid van de provinciën kwam in geen aanmerking, waar het om verbreiding van democratische invloed te doen was. Zoogenaamd nationaal samenwerken werd beproefd; door een Acte van verbintenis van de volklievende regenten; door een nationaal fonds; door vereniging van de vrijcorpsen (gewapend gepeupel) met de volksgezinde schutterij. Financiële en militaire grondslagen van een democratische regeringsvorm.

Aug. 1786. Vergadering te Amsterdam; fijn gesponnen en bedriegelijke ACTE VAN VERBINTENIS tussen *Vaderlandslievende regenten ter handhaving der Republikeinse constitutie,* dat is, gelijk het, met dubbelzinnige veelheid van woorden, uitgedrukt werd, van een regering bij representatie des volks, gegrond op de aard van de constitutie en privilegiën van bijzondere gewesten, met een daaraan ondergeschikt stadhouderschap, erfelijk in het Huis van Oranje, voor zo ver zulks met de ware gronden van 's lands en van de ingezetenen onafhankelijkheid en het welzijn van het vaderland niet is strijdende; zonder immer te gedogen alleenheersing, of onafhankelijke en tegen de privilegiën strijdende familieregering of democratie, buiten representatie.

Dit stuk door 70 personen (zoals De Gijselaar, Hooft, Mok, Visser) getekend en voorts ter adhesie verzonden. —

Onderhandeling met de afgevaardigden van schutterijen en vrijcorpsen in Holland en Utrecht; verklaring dat de regenten „bereid zijn om een onderlinge correspondentie en communicatieve werkzaamheid te doen stand grijpen. —

Nationaal Fonds ter bevordering van de gewichtigste belangen des Nederlandsen volks; geringe contributie van f 1.00 's jaars (alsof het Nationaal Fonds niet waren 's Lands Financiën, door de contributie van de natie en de vrijwillig toegestane belasting 61).

762. Om de volksrechten, zei men, was het nu te doen; om de regering te onttrekken aan een eigendunkelijk beheer en over te brengen in de boezem van de burgerij. Onder de leus van redding uit oligarchische dwang. werd de leer van de volksoppermacht richtsnoer. Onderwerping van de magistraat, niet aan de invloed van gezeten burgers,
maar aan de eis van een ongeregeld volksgeheel, werd voorbereiding van anarchie.

Op valse gronden werden ook aloude en nuttige waarborgen en rechten terug verlangd (§ 24, B6, 145). Soortgelijk streven in 1702 en 1748.

763. Zou er dan altijd lijdelijkheid zijn bij hen die vasthielden aan de Staatsregeling, sedert de vorming van de Republiek telkens, en ook weer in 1747, bevestigd? Altijd vrij spel worden gelaten aan drift en sluwe berekening van de Patriotten, aan de toeleg van de Franse politiek? Nee. Van de Spiegel althans was op doeltreffende samenwerking van de conservatieven bedacht. Engeland immers kon en mocht aan de sloping van de constitutie niet onverschillig zijn. De in Holland bovendrijvende factie zou het onderspit delven, Indien, met welgegrond vertrouwen op Engelands bescherming, Gelderland, Friesland, Zeeland en Utrecht, ter handhaving van de Unie, een confederatie vormden, met de prins aan het hoofd.

1786. Mei. Van de Spiegel deelt zijn uitzichten mee aan Sir Harris –
Zeeland een onwaardeerbaar steunpunt; sleutel voor de handel van Holland op Vlaanderen. Met de zes provinciën is Frankrijk, als zeemogendheid althans, weinig gebaat, zolang dit zeegewest met Engeland bevriend is.
Juni. De prins reist in Zeeland; met geestdrift begroet. — Vier provinciën en waarschijnlijk ook Amsterdam, bereid mede te werken tot herstel van de constitutie, Aldus zou het mogelijk zijn de pensionarissen te verdrijven uit hun sterkten en hun de tengels te ontnemen van het bewind 53.
Juli. Memorie van de Engelse gezant. "De koning, zonder zich in de huishoudelijke geschillen te willen mengen, wenst ernstig dat de regering blijve in handen van hen aan wie ze, door de constitutie en naar eenparig aangenomen beginsel, is toevertrouwd." — Bij de prins wordt meer opgewektheid en doorzicht in de eigenlijke toestand merkbaar. Engelands houdig alleen, zonder dadelijke hulp, ware genoegzaam. Frankrijk zal voor Holland niet vechten, zelfs zo Engeland interveniert.

764 De ontwikkeling van de gebeurtenissen werd verhaast, door de felheid van de Hollandse menners, en vooral door de verwarring in de stad Utrecht, brandpunt van revolutionaire woeling. Aldaar was geen breidel meer voor de gewapende volksmacht. Haar wil schreef aan de vroedschap een democratisch regeringsreglement voor, en gaf aan de weerstrevige leden ontslag. De vergadering van de Staten nam, om de onveiligheid van de beraadslaging en de verguizing van het wettig gezag, naar Amersfoort de wijk.

26 Juli. Resolutie van Holland over het commando van het garnizoen vaan 's Hage, overeenkomstig het rapport van 4 Nov. (§ 753). — De prinsbericht hierop, dat de uitoefening van het oppergezag van de Staten over de militie, opgedragen zijnde aan den erfstadhouder, niet kan of mag ontnomen worden, zonder duidelijk bewijs van misbruik dezer autoriteit.

Utrecht. Dec. Aug. Voortgang van de onlusten; aldaar werd het middenpunt van het vrijkorpswezen gevestigd. — 28 Aug. Volledige triomf van de volksgezinde schutterij. — De Staten tegen 30 Aug. te Amersfoort belegd.

765. Op last van de Staten van Gelderland aan de stadhouder, werd, in de steden Elburg en Hattem, die zich vijandelijk gesterkt hadden, door enig oorlogsvolk, zonder bloedvergieten, de rust hersteld. Genoeg om in Holland, luid getier tegen de barbaarse prins te doen opgaan; om hem, als kapiteingeneraal, te schorsen; om, met feitelijke tenietdoening van de Unie, door een cordon aan de grenzen, Gelderland te bedreigen en de stad Utrecht, waar de volksvrijheid getriomfeerd had, te beschermen.

1786. Weigering van Hattemi en Elburg om de publicatie van 11 mei (§ 759) af te kondigen. Eisen in democratische zin. Alle aanmaning tevergeefs. Door woelgeesten opgestookt en, uit Holland en elders, aangemoedigd, sloeg men over tot het opnemen van de wapenen, het versterken van de wallen, het bezetten met kanon, en nam gehele troepen in van auxiliairen, Merendeels behoeftige fortuinzoekers. —
21 Aug. Resolutie van Gelderland, waarbij de prins, als kapiteingeneraal, verzocht wordt oorlogsvolk daarheen te zenden. — 4 Sept. Hattem verlaten, na geringen weerstand, waarbij niemand gedood of gewond. — 6 Sept. Ook Elburg. De moed ontzonk, eer een schot gedaan was. — Geroep allerwege, alsof er vreselijke plundering en slachting geschied was. Nog onlangs (§ 753) was te Rotterdam, op aanvang van de Staten van Holland, hetzelfde geschied. Nu was het inroepen van troepen, waar geschil tussen regenten en ingezetenen bestond, een openlijk attentaat op de burgerlijke vrijheid, een gewelddadig smoren van de volksstem, een

schending van de hoogheid van 't hele volk van Nederland, in wiens boezem de radicale soevereiniteit berust. –
De vergadering van Holland beraadslaagt en besluit, onder de schrik van drukpers en vrijcorpsen. De Gijselaar vergelijkt het gedrag van de stadhouder met dat van Alva. "Willem V," volgens het Delftse vrijcorps, ,doof voor de stem van de natuur, voor de stem van de Hemel, wiens wraak boven zijn hoofd donderde, is opgestaan om zijn handen in het bloed van de burgeren te wassen, om hun woningen in puinhopen te herscheppen, of aan de vlammen op te offeren; om het vermaak van Nero en de wraak van de Spaanse dwingeland te paren, en om op de lijken van de burgers een heerschappij te vestigen die de Spaanse dwingelandij wenselijk zou maken." Holland neemt de slachtoffers van inconstitutionele en despotieke handelwijs in landsvaderlijke hoede en protectie. — 6 Sept. Aanschrijving aan de stadhouder om, binnen 24 uren, zijn personele denkwijs open te leggen omtrent de geweldige maatregelen in Gelderland en het Sticht. IIij antwoordt gehandeld te hebben op rekwisitie van de Staten van Gelderland: de ondervinding heeft, ook in Holland, meermalen geleerd dat tot bewaring van de wettige autoriteit van de soeverein, de militaire arm nodig geoordeeld is. 22 Sept. Resolutie van Holland (met 15 stemmen); de prins, als Kapitein-generaal provisioneel geschorst.
Holland bereidt zich tot gewapende tussenkomst in het Sticht. Altijd waren de generaliteitstroepen, uit kracht van het territoriaal zegt, onderworpen ook aan de particuliere orders van de soeverein van de provincie, waar zij in garnizoen liggen. Vergrijp van Holland; a, tegen de overige gewesten, door aan het oorlogsvolk, tot haar repartitie staande, te verbieden om zich ergens, waar het ook zij, in geschillen tussen regenten en burgerijen te laten gebruiken; b. tegen het bondgenootschap, door een deel dezer troepen, ook uit de Generaliteitslanden, met ontbloting van de grenzen en magazijnen, naar hun provincialen bodem te doen trekken. — De Staten-Generaal zwichten telkens, waar enig moedbetoon zodanig een overmoed zou hebben gestuit. — 8 Sept. Het corps van de Rijngraaf van Salm, een door Frankrijk aanbevolen avonturier, in dienst van Holland genomen, en, vorming van een linie (oordon) aan de kant van Utrecht, onder van Rijssel.
6 Okt. Belofte van bescherming aan de stad Utrecht. Batterijen aangelegd. inundatiën voorbereid; geschut en oorlogstuig aangevoerd; aankomst van auxiliairen. Daartegen oorlogsvolk in het Sticht door de Staten te Amersfoort, tot eigen veiligheid.

766. Onder voorwendsel van zelfverdediging, zou, van de kant van de Patriotten de burgeroorlog straks, naar het scheen, beginnen. De stadhouder zou landsvijand worden verklaard. Door Pruisen en Frankrijk, te samen, werd nu bevrediging, zo het heette, beproefd. Vergelijk was nauwelijks denkbaar. In het vast vertrouwen op Franse hulp, sloeg Holland elke schikking die niet met onderwerping gelijkstond, hooghartig en hardnekkig af, en, vermits het aanranden van de grondslagen van de staat openbaar werd, was de prins, evenmin als de prinses, tot zwichten gezind.

Okt. Friesland en Zeeland vermanen Holland om op de band van de Unie te letten. — Het geldt geen zaken die provinciaal zijn, maar de constitutie, de rust en veiligheid van het bondgenootschap.
Na de dood van Frederik II (17 Aug. 1786), was het weldra gebleken dat er van zijn kleingeestigen en beginselloze opvolger, Frederik-Willem II, ofschoon broeder van de prinses, althans geen minder vrees om met Frankrijk in onmin te geraken, kon worden verwacht. IJdel vertoon zonder kracht. De graaf van Goertz (Okt.) naar 's Hage; door (De Glijselaar c. s. ontvangen, als weleer door de senaat te Rome de afgevaardigde van een wingewest, vindt ook bij de stadhoudersgezinden weinig bijval; Engeland is hun de oude bondgenoot Pruisen handelt meer uit familiebelang. In Dec. komst van de bekwame diplomaat de Rayneval, door Frankrijk gezonden om Pruisen in het herstel des stadhouders

behulpzaam te zijn. In verstandhouding met de Patriotten, verlangt hij dat de prins intrekking van de suspensie verzoeke; het oorlogsvolk uit Haften, Elburg, Amersfoort terugontbieden, afzien van het recht uit de reglementen van 1674 ontleend. (Contra-eis van de prins en de prinses; voorlopige herroeping van de eerrovende suspensie, en voorts geen voorwaarden die de constitutie ondermijnen, de soevereiniteit van de bondgenoten krenken, en de erfstadhouder overtollig maken. — In Jan. plotseling vertrek van De Rayneval. Niet de stijfzinnigheid van de prins, waarover hij klaagde, belette verzoening, maar de onhandelbaarheid van de Patriotten, gegrond op beloften uit Frankrijk, wier bedrieglijkheid Sir Harris doorzag. Sluwheid is Frankrijks wapen. Het is voor krachtbetoon niet bij machte. De schrik voor een vredebreuk behoeft Engeland niet te laten aanzien dat de Republiek onder het Franse juk raakt.

767. Om de schrikbarende verwarring en het kommervol vooruitziet, raakten nu, ook in Holland, de democraten verdeeld. In. de vergaderingen van Staten en vroedschappen, was af keuring en verzet. Ja, zelfs scheen bevrediging met de stadhouder, op een voor de fel gehoonde vorst aannemelijke voet, niet ondenkbaar. Maar zie, de hevige revolutionairen zouden zich niet aldus het roer laten ontwringen. Met het alvermogen van volksgeweld smoorden zij wat naar oppositie geleek. Gewelddadige verjaging van de regenten wier gemoedsstemming hun niet beviel, was het zeer eenvoudige middel om de meerderheid, toen ze twijfelachtig werd, te behouden. Holland bleef aan de onbesuisde ijveraars dienstbaar.

1757. Reactie in Holland. Ook buiten de Oranjegezinden en aristocraten wilden thans velen een stadhouder, liever dan een volksregering onder de sluwe en heftige oligarchen. Pogingen om zich door genootschappen (oprechte vaderlandse sociëteiten), adressen, burgergeconstitueerden, te doen gelden. In de Staten hadden doorgaans de Patriotten de meerderheid slechts met één stem. Reeds werd gemompeld van een intrekken van de resoluties tegen de stadhouder. Maar nu ook losbarsting van democratische verbolgenheid tegen draaiers en modderaars, aristocraten, Oranjeklanten, voorstanders van de coalitie part, verdrukkers van het volk, verraders van het land. Zodra het scheen dat zij langs wettelijke vormen de overhand konden verkrijgen, behoorde wet en recht voor de hoogste wet, de volksoppermacht, te buigen. Het garnizoen in 's Hage versterkt. De drukpers begint een kruistocht tegen al wat moderaat is. De wapengenootschappen van de Oranjegezinden ontwapend, de anderen door soldaten tegen de bevolking beschermd. Aan enige stedelijke regeringen dwong men, met verzoekschriften en bajonetten, besluiten af, door de hoofden van de vrijkorpsen beraamd. Maar ook dit was niet genoeg. Er moest, in stad en gewest, een uit eigen beweging in Patriotse zin werkzame meerderheid zijn. Van daar geweldige remotiën.

Amsterdam had zich, in de laatste maanden, ter Staatsvergadering, onderscheiden door voorslagen tot bedachtzaamheid en verzoening; maar tevergeefs had men getracht aristocratie en Oranjepartij tot gemeen overleg te brengen. April. Opwekking om zich van de snode aristocraten te ontdoen, van de deugnieten, van de Nero's, van de Catilina's van Amstels Rome. Verklaring (21 April) van het exercitiegenootschap en de gewapende burgerij (17000 inwoners in een stad van 250,000) dat men negen leden van de vroedschap, daaronder twee burgemeesters, niet meer voor raden erkent. Raadsbesluit ter vervallenverklaring. — Twee dagen later soortgelijk geweldpleger te Rotterdam. Verklaring van de Grote oorlogsraad dat zeven leden geen raden meer zijn en eis van suppletie. De vroedschap gehoorzaamt. Het credentiaal in de Staten goedgekeurd met 9 tegen 8 stemmen. — Deze uitzettingen werden verdedigd met de leer van de volkswillekeur. „Gelijk een principaal,' schreven 15 overgeblevene raden te Amsterdam, „aan zijn gecommitteerde, arbitrair en *pro lubitu*, de commissie kan ontnemen, evenzo is de gemeente met gehouden legaal te doen constateren dat de regenten gehandeld hebben tegen de ware belangen van het land.”

768. Tweedracht en verbittering, in het hele land, werden verdubbeld, toen aan de Vaart, ten gevolge van een aanval uit Utrecht; burgerbloed gestort werd. In Holland was het, alsof er geen stadhouder, geen Raad van State, geen Staten-Generaal, geen overheid of wet bestond, behalve de zogenaamde volksstem, door burgeroorlogsraden en vrijkorpsen uitgebracht. Voor en tegen de Patriotten, kwam nu het plunderziek gemeen in het spel.
Overrijsel. 14 Mei. Landdag in antistadhouderlijke zin. — Friesland. Aristocraten en prinsgezinden houden zich staande tegen de energieke volkspartij. De minderheid van de Staten vergadert afzonderlijk. Franeker middenpunt van de Patriotten. Zeeland het gros van de bevolking vanouds Oranjegezind. Zierikzee en Vlissingen Patriottisch. Reeds in Nov. 1786 bewegingen onder het landvolk op Schouwen. Febr. onlusten te Goes tegen de Patriotten. Dankadressen aan de Staten, voor de wijze maatregelen, vooral sedert 1780 genomen. —
Acte van verbintenis, op van de Spiegels raad, tegen de sluwgestelde acte van Aug. 1786 (§ 761), ter handhaving van de waren republikeinse regeringsvorm, volgens de Unie en met het stadhouderschap en zijn wettige en permanente rechten en preëmientien, erfelijk in het Huis van Oranje.
Utrecht. Verzoening met de stad door de Staten vruchteloos beproefd. — 10 Mei. Gevecht bij de Vaart; oorlogsvolk uit Gelderland, op verzoek van de Staten van Utrecht, naar het Sticht gezonden, aldaar, als zijnde dit stedelijk gebied, door vrijwilligers overvallen.; twee burgers gesneuveld. Kreet van de Patriotten door 't ganse land. Holland neemt dit ongeval te baat ter organisering van de burgeroorlog. Van alle kanten auxiliairen naar Utrecht, ook oorlogsvolk op Hollandse soldij, dagelijks avancerende naar Zeist. Zonder toestemming van de soeverein (de Staten), mogen geen troepen ophef, gebied van een Provincie komen. Dit is zo, zegt Holland; maar, nu een lid van de soeverein (de stad) door de medeleden wordt aangevallen, komt de generaliteitseed niet te pas.
16 Mei. Circulaire van de Staten van Utrecht aan de bondgenoten. “De invasie is door Holland geschied; de poging om de Provincie geheel te overmeesteren, de verbreking van al wat heilig is, en de ruïne van het Gemenebest zijn voor de deur."— Vruchteloos verzet van de Staten-Generaal, de Raad van State en de Staten van vijf Gewesten, tegen de overmoed van Holland. Tweestrijd voor de militairen. Velen houden zich aan de generaliteitseed. Holland te heftiger. Aanschrijving aan de officieren (1 Juni) om geen orders van de Staten-Generaal na te komen, maar alleen van de territoria,lee soeverein; „op poene van onze hoogste indignatie en rigoureuse straf.” Wederzijdse verwijten; de besluiten van de Staten-Generaal arrogant, die van Holland het uitwerksel van Franse goud. De oorlogslieden aan de generaliteitseed getrouw, uitgemaakt voor trouweloze, meinedige, deserteurs.

27-31 Mei. Plunderingen te Amsterdam van vele prinsgezinden en regenten (Rendorp, Dedel, Beels); ook, uit is eerwraak, van Patriotten op het Kattenburg straks door de vrijcorporisten, niet zonder bloedvergieten overmeesterd. — In Gelderland moedwil van het oorlogsvolk, sedert lang door het smalen op de soldaten getergd.
11 Juni. Pretense Staten van Utrecht (tegenover de wettige te Amersfoort), ondanks Holland, uit de Staten-Generaal geweerd.

769. Zo was nu althans de Unie verbroken. Niet ter verkrijging alleen van een stadhouderloos bewind, maar ter sloping van het bondgenootschap, zou de Republiek, te beginnen met de Provincie Utrecht,door de democratie, meesteres in Holland en met de Franse regering bevriend, worden overheerd. Ook de stadhouder begreep dat de tijd van zwijgen voorbij was.

1787. 26 Mei. Declaratoir van Willem V uit Nijmegen. Na de breuken die aan de Unie toegebracht zijn, bereidvaardig tot een, in zijn betrekkingen en plichten gegronde medewerking, om de voorstanders van de gevestigde regeringsvorm niet langer met het gehele Gemenebest ten prooi te laten van woest geweld en algemeen bederf. Algemeen oproeping om hem, zonder vermeerdering van zijn eigen gezag, te ondersteunen, Hij

vertrouwt dat nu ook de Staten van Holland, ‚overtuigd van het dringend gevaar waarin de heerszuchtige invloed van oenige weinige personen het Vaderland gebracht heeft, hun zo overhaaste als onwettige besluiten omtrent het commando van het garnizoen te 's Hage en het kapiteingeneraalschap aanstonds en vooraf zullen opheffen.'
Losbarsting tegen de honende oorlogsverklaring van de Gelderse despoot. — Adres van de gewapende burgercorpsen in Holland aan de Staten: „de stadhouder, aan het hoofd van weinige Gelderse en Utrechtse dwingelanden, zijn bloed raad, heeft de burgeroorlog begonnen." Voorstel om Willem V te schorsen, ook als stadhouder en admiraalgeneraal. — Volgens Schiedam kan het gezag niet geoefend worden door zodanige conspirateur. Vlaardingen gewaagt van usarpateurs, barbaarse verwoesters, burgerbeulen, vloekgespan. De woede te sterker, naarmate het moed grijpen van de tegenpartij bemerkt werd. Menigvuldige adressen in Holland aan de Staten, om ten spoedigste de resoluties tegen de stadhouder in te trekken.

769a. Toespraak, waar handeling vereist werd. Tot handelen was niemand bereid. De prins scheen op uitnodiging te wachten. De Staten-Generaal bleven zich, in gedweeheid of aarzeling, gelijk. Geen genoegzaam tegenwicht aan de Fransen invloed. Niet in Pruisen; want de karaktertrek van de koning was karakterloosheid. Niet in Engeland; want wèl was het ministerie op handreiking aan de behoudende richting bedacht; maar niet, eer het spreken van de prins door daden gevolgd werd; het initiatief kon niet uitgaan van de Engelsen gezant. Aldus scheen het land, ondanks de trouwhartigheid van de bevolking, reddeloos, toen de aanhouding van de prinses. In haar kloek ontwerp om naar 's Hage te reizen, door de dwaze halsstarrigheid van de Patriotten, het middel en begin van uitredding werd.

9 Juni. Willem V, op uitnodiging van de Staten van Utrecht, naar Amersfoort. Kamp in de omtrek van Zeist (3 à 4000 man). — De stad Utrecht kiest de Rijngraaf tot bevelhebber. 13 Juni. Commissie ter defensie van Holland (Camerling, Blok, De Witt, van Toulon, en Van F'oreest), met bijkans dictatoriale macht. — 22 Juni. Voorstel van Amsterdam om de koning van Frankrijk in te roepen ter vereffening van de geschillen tussen de Gewesten.
Sir Harris te eerlijk om, naar Franse trant, te werken met beloften, voor wier nakoming hij geen zekerheid heeft. Maar in de lijdelijkheid van Engeland ligt de overmacht van de Patriotten. Er is kracht genoeg in het land om het dubbele van hun macht te overwinnen, zodra een grote mogendheid verklaart dat, indien Frankrijk gewapenderhand de democraten bijstaat, dit niet onverschillig zal worden geduld. Zonder dergelijk een waarborg, is het nutteloos en misdadig, door aansporing tot ijdel verzet, zijn vrienden in nog erger toestand te brengen. Van Engeland alleen, wegens nationaal karakter en politieke beginsels, ziet men redding te gemoet. Twee derde van de Republiek strekken zich om hulp naar Engeland uit. Frankrijk zal voor de oorlog terugdeinzen, zolang ze niet Holland tot dienstbaarheid gebracht heeft. De welgezinden, zo er op Engeland rekening kon gemaakt worden, zouden opkomen, met een talrijkheid, macht, veerkracht en verontwaardiging, die de tegenstanders overweldigen zou. Voor het welzijn en de roem van Engeland is het niet onverschillig of de Republiek aan Frankrijk overgelaten dan wel Frankrijk gestuit en Holland gered zij. — Het Engels ministerie, door de overkomst van Sir Harris (in Mei), tot meer ernstig verzet tegen de Franse praktijken overgehaald. — De koning van Pruisen daarentegen scheen, ook nu, geen de minste gedachte te hebben om, ten gevalle van zijn zuster, iets wezenlijks voor de Republiek te verrichten 53.

28 Juni. De prinses naar 's Hage. Om zich, wegens gebrek aan veerkracht van de Staten-Generaal, met volmacht van de prins, aan het hoofd van de welgezinden te stellen, en te handelen of te onderhandelen, zoals de omstandigheden zouden eisen. — Aangehouden bij de Goejanverwellesluis; het rijtuig omsingeld, de vorstin, bijkans als Staatsgevangene, in huis gebracht; elke toegang met schildwachten bezet; een officier met ontbloten degen in het

vertrek. De doortocht geweigerd door de commissie ter defensie van Holland. De prinses, vrijgelaten, wacht tot 30 Juni te Schoonhoven op antwoord. —
De Staten van Holland keuren de aanhouding goed. — Te 's Hage was de burgerij en het volk nauwelijks terug te houden van een opstand die, hij de sterkte van het garnizoen, dwaasheid zou geweest zijn. Vergeefs was de onderhandse raad en bede van de Engelsen gezant aan de Staten-Generaal om onverwijld 1500 man ter bevrijding van de prinses te zenden, pret volmacht aan de prins om terstond Holland binnen te rukken; ter betamelijke voldoening voor de belediging aan zijn Huis. Nee; zij zouden ... afwachten wat door de Staten van Holland verricht werd. ,Nauwelijks," schrijft Sir Harris, ,kon ik de afgevaardigden die mij dit kwamen berichten, aanhoren met voegzaam geduld. Een zo jammerlijk gedrag neemt bijkans alle hoop weg. Het uiterste van de kleingeestigheid en logheid van hen, die wij vrienden moeten noemen, komt aan het licht. De krankheid schijnt ongeneeslijk; een verlamd zijn, waartegen onze hulp niets vermag. De politiek heeft mij nooit aldus vertoornd. Ondanks het gewicht van de zaak en het gevaar van de prinses, verkoos niet één van de leden van de Staten-Generaal vóór zijn gewone uurtje het bed te verlaten, en, toen ze gereed waren, bleek het dat zij, wakende of slapende, even lijdelijk en zonder kracht of geest zijn."

770. Noch het dreigend misnoegen van de koning van Pruisen, noch het af keurend oordeel van vier gewesten, noch de nauwelijks bedwongen verontwaardiging van de bevolking, bracht de verdwaasde Patriotten tot inkeer. Het fel opbruisen van de hartstochten, ook angst wellicht, werd in verdubbeling van overmoed, in onbesuisdheid, blijkbaar. Van Satisfactie zou geen spraak zijn. Regering en rechtspleging kwamen onder leiding en censuur van de in vrijcorpsen verenigde ijveraars en woelgeesten. Holland werd door vliegende legertjes doorkruist. Was men aldus, terwijl men medeburgers onder het juk hield, ook tegen Pruisen bestand? Voorzeker. Want, zo Pruisen het waagde een voet op Hollands grondgebied te zetten, Frankrijk was immers daar; niet de Alliantie, met de dikwijls herhaalde belofte, met een talrijke legermacht. Volgens toezegging en gerucht, was ze reeds, met vliegende vendels, op de grenzen geschaard.
Afkeuring door Gelderland, Zeeland, Friesland en Utrecht; door de Staten-Generaal (wel enigszins te laat), en door de ridderschap van Holland. De prinses geweerd als Staatsvijandin, of ten minste als een suspect persoon!
9 Juli. Pruisen eist eclatante Satisfactie. — 6 Aug. Memorie, waarbij de gezant andermaal op voldoening aandringt.
Voorstel van Holland om te vragen de mediatie van Frankrijk. Tegenspraak van vier provinciën; geen bemiddeling van Frankrijk alleen. — De Franse gezant gaat voort met bedrieglijk voorspiegelen van hulp. Leugenachtige geruchten van uitrustingen te Brest, van een kamp van 15000 man te Givet, voor spoedige uitbreiding tot 100.000 man vatbaar.
Ook de Staten van Holland overvleugeld. Zelfs v. Zeebergh is nu een gevaarlijk aristocraat. Generlei bemiddeling, zein de raddraaiers: Geen toegeven, geen capituleren over de onvervreemdbare rechten van het volk. Velen te opgewonden om gevaar te duchten, te kortzichtig om het te voorzien. Flauwhartigheid te laste gelegd aan elk, die niet door doldriftig blind is. De vrijcorpsen, meester van het landsbestuur, stellen de wet. —
4 juli. Declaratie van de gewapende burgercorpsen. Staatspersonen, regenten en officieren van justitie, die met slappe handen, draaierij en geveinsdheid, in het stuiten van oproer te werk gaan, worden schuldig verklaard aan landverraad. — 10 Juni. Ontschuttering te Leiden van 200 schutters, tekenaars van Oranjerekwesten. — Resolutie van Holland (4 Juli), waarbij gezang van prinsedeuntjes en aanbieding van rekwesten tegen de gemanifesteerde wil van de Staten werden gestraft, met, de dood. en, als iemand op herder daad betrapt werd, terstond en buiten figuur van proces. En toch de staten waren te slap. Een buitengewone rechtbank met gedelegeerde rechters werd begeerd, met vertreding van het privilegie de non evocando,

steunpilaar van de vrijheid — 17 Juli. Provinciale vergadering van de gewapende genootschappen te Leiden en (4 Aug.) verklaring aan de Staten. Aandrang om een Staatscommissie met onbepaalde vol macht tot betengeling van de muiterij; misnoegen over de onverantwoordelijke inactiviteit tegen de uitwendige vijand.
De schaamteloosheid. van de couranten, waarin dergelijke maatregelen werden aangeprezen en voorbereid, kende paal noch perk. „Laat aan Willem V en zijn vloekgenoten, aan de tiran en zijn hele Huis geen de minste gunst meer worden betoond; laten hij en de zijnen verraders van het vaderland worden verklaard; zijn goederen geconfisqueerd; en zelf vogelvrij en geleverd in handen van de soeverein, om loon naar werken te ontvangen; opdat de vrije grond, hoe eer hoe beter, van deze pesten wonde gezuiverd. De vernieuwde herinnering van de gruweldaden van de prinsen uit deze schadelijke en gehate stam van Oranje, zal onze heilige woede in gestadige werking houden en ons aansporen om niet te rusten voor dat het Huis ten onder is gebracht, zodat er niets van is overgebleven. Blijft verenigd en zweert bij de hoge God, dat gij niet rusten zult, eer onze grond van het monster en allen die het aankleven, is gezuiverd en hun euveldaden in hun eerloos bloed zijn uitgewassen.”
Juli. Wijk hij Duurstede, waar schutterij en auxiliairen wonderen zouden verrichten, na een beraad van 15 minuten, overgegeven.
8 Juli. Uitval van de Utrechtenaars naar de Bilt, zonder gevolg. — 26 Juli. Naar Soestdijk; afgeslagen met verlies.

Aug. Vliegende legertjes in Zuid-Holland en in Noord-Holland. Gewelddadigheden. Voorzorgen in 's Hage (18 Aug.). Met behulp van het burgerlegertje, geweldige remotie van elf regeringsleden te Delft (21 Aug.); en ongeregeldheden ook in het Westland.

771. Deze berekening is deerlijke misrekening geweest. Bij het Franse gouvernement vond, sedert lang reeds, de voortvarendheid van zijn democratische beschermelingen geen onverdeelde bijval. Ongeraden scheen het elders al te zeer dezelfde geest van Staatshervorming te blijven voorstaan, waardoor men op eigen bodem aanvankelijk bestookt werd. Daarenboven het vermogen ontbrak. Geldgebrek (het deficit) maakte dubbel vredelievend. Toen de koning van Pruisen de persoonlijke belediging van zijn zuster, als punt van eer, hoog opnam, toen Engeland, door bondgenootschap tegen Franse tussenkomst, de nog aarzelende vorst tot doortastende maatregel genoopt had, en toen desniettemin de verlangde Satisfactie, waardoor ter elfder ure wellicht de democraat het dreigend gevaar had kunnen ontgaan, uitbleef', toen was het niet onverklaarbaar dat Frankrijk het billijke van eerherstelling voor het koninklijk geslacht, als voorwendsel voor behoedzame terugtred, gretig te baat nam.

De hardnekkige weigering van Satisfactie is voor de zaak van de Patriotten de doodsteek geweest; dit noodzaakte Pruisen tot een tussenkomst, die door Frankrijk. zodra zij ernstig gemeend werd, niet kon worden belet. Misschien zou men, door geringe opoffering, tegen de verbolgenheid des konings in veiligheid geweest zijn. Frederik-Willem II, evenals Frederik II (§ 716), verlangde niets liever dan verschoond te blijven van een expeditie, die bedenkelijk scheen. Hij zou met genoegen de mediatie van Frankrijk gezien hebben. Maar, om de onwil van de Staten (om de verblindheid van hen door wie zij van vrije wil waren beroofd), was er geen uitweg ter verzoening. Wel deed Frankrijk eerst Enige demonstratie, maar weinig beduidend en kort van duur. Last om bij Givet een kamp te vormen en om zes linieschepen uit te rusten. — Engeland was nu wakker, onder het bestuur van Pitt. Zolang doenlijk, van vredebreuk afkerig, maakte hij thans oorlogstoebereidselen met de hem eigen veerkracht. Last naar Oost-Indië om, bij het uitbreken van de oorlog, de Franse bezittingen aan te vallen, en die van Holland, namens de stadhouder, in bezit te nemen. Versterking wanlanden zeemacht. Verdrag met Hessen, ter levering van 12,000 man. Geheime conventie met Pruisen (later traktaat van 2 Okt.): door 40 linieschepen zal het Pruisische leger worden ondersteund; voorts vernietiging van al wat met geweld geschied is; ontbinding van de

vrijcorpsen: herstel van de stadhouder, volgens de constitutie van 1747; wederzijds hulpbetoon tegen elke mogendheid die zich gewapenderhand daartegen verzet. — Frankrijk wil leiding geven aan de Republiek; Engeland begeert slechts da,t ze vrij worde gelaten, om tot het vroeger stelsel terug te keren, of wel zodanige nieuwe betrekkingen te vormen, als zij zelve, in haar belang, verkiest 53.
Frankrijk zoekt naar een uitvlucht. — 30 Aug. Conventie met Engeland dat er geen buitengewone wapening plaats hebben zal. Weldra verklaring van de Franse gezant te Berlijn, dat de koning geenszins afkeurt de stap van zijn Pruisische majesteit om, door de aanmars van troepen, zich satisfactie te bezorgen" '.

De Patriotten beweerden dat Frankrijk hun een laaghartige trek gespeeld had. Zij vergaten evenwel dat het Franse bewind nooit de gehele omkering van het stadhouderschap bedoeld en steeds omzichtigheid aangeprezen had; dat, bij het veronachtzamen van die raad, een verregaande provocatie van een van de machtigste vorsten van Europa gevoegd was, en dat aldus gewapende interventie, die anders niet ligt plaats zou gehad hebben, onvermijdelijk werd. Frankrijk werd, tot zijn innig verdriet, gedwongen een gedrag te houden naar door de alliantie met het Gemenebest, ook tegenover Engeland zo onwaardeerbaar ! inderdaad teniet ging en de grootspraak en trots van zijn gezanten een voorwerp van spotternij werd. Het prijsgeven van Holland deed de bedrieglijke glans tanen waarin Frankrijk zich, door het beschermen van Noord-Amerika, gehuld had. — „Heimelijk en onder de hand heeft het de in Holland bovendrijvende partij ondersteund en kundige officieren van tijd tot tijd toegezonden”

771a. De Franse legermacht die de Patriot verwachtte, kwam niet; de Pruisische die hij niet verwachtte, kwam wel. Zo geraakte de factie tot het onder haar geweldenarij zuchtende volk in omgekeerde verhouding. Geen wonder dat zij, van overmachtig plotseling machteloos geworden, straks, op weinige uitzonderingen na, van overmoedig moedeloos werd. Zo bleek de innerlijke zwakheid van een partij, die zelf haar val door buitensporigheid voorbereid had. Zij bezweek onder het gejuich van de bevolking en de algemene afkeer van regeringloosheid en burgeroorlog.

Juli en Aug. Samentrekking van Pruisische troepen in Kleefsland, ouder Karel Willem Ferdinand hertog van Brunsreijk (1734 - 1806) reeds in de zevenjarige oorlog met ere bekend. Angst en vertwijfeling in uitersten van drift of lafhartigheid zichtbaar. — 24 Aug. Te Utrecht Willem V door de quasi-staten in al zijn waardigheden geschorst. Nergens sterker spanning dan in Friesland. Het Franeker Defensiewezen dreigt, bij het naderen van militairen, de bezittingen van de tegenpartij te verwoesten, in vuur en vlam te zetten, en het land te inunderen. Het wapengenootschap te Delft zal de wanklevers en handlangers van de prins met zich tegen de vijand aanvoeren, aan het heetste vuur blootstellen, en de eerste slachtoffers van een nederlaag doen worden. Oranjegezinden werden gearresteerd, evenwel niet medegevoerd, daar het genootschap vluchten boven vechten verkoos.

9 Sept. Ultimatum van Pruisen. 11 Sept. Nader declaratoir van Willem V; opwekking tot herstel van de oude en gevestigde constitutie. Verklaring van de hertog, gelast om in Holland te rukken, enkel ter zake van de geweigerde satisfactie.
13 Sept. De Pruisen te Nijmegen; ongeveer 19 of 20000 man Nauwelijks tegenweer. — 17 Sept. Overmeestering van Gorkum bijna zonder slag of stoot. Utrecht, met 200 stukken geschut en ruimen oorlogsvoorraad, waarin de Rijngraaf met 7000 man zich ophield, in allerijl verlaten.
In Holland werd, over 't algemeen, ter jukverbreking, de aankomst van de vreemden niet afgewacht. 18 Sept. Omwenteling te 's Gravenhage; het vrijkorps ontwapend en de resolutie tegen de stadhouder ingetrokken. 20 Sept. Terugkeer van Willem V, door een talrijke menigte

begroet. ,, Daar is," zo sprak hij tot de ter gelukwensing toegesnelden van Bleiswijk, terwijl de lucht daverde van het vreugdegejuich, "daar is nu de volksstem!"

Amsterdam, laatste wijkplaats van de Patriotten. De vroedschap en de handelstand tot schikking geneigd. Dit gold voor verraderlijke gezindheid. Bij de burgercompagnieën en in de burgersociëteit was de kreet: Verdedigen,! verdedigen! en geen bemiddeling. Het stond geschapen, dat de regering genoodzaakt zijn zou de stad aan alle de akeligheden van een beleg bloot te stellen. — 1 — 6 Okt. Oprukken van de Pruisen; bloedige gevechten te Halfweg, aan de Overtoom en te Ouwerkerk. Volledige onderwerping.
11 Okt. Satisfactie aan de prinses. Niemand aangetast in leven, eer of goed. De auteurs en medewerkers van de geweldige aanhouding voor altoos verwijderd van haar persoon en ontzet van alle posten van regering en bewind (de leden van de commissie van Woerden, de Lange, De Gijselaar, van Zeebergh, Van de Kasteele, Van Berckel, Visscher, de Kempenaer, van Leijden, Abbema, Hoeij, en Bicker).
Frankrijk maakt vertoning; maar Engeland doet deze fierheid zwichten. Het zal generlei gewapende tussenkomst lijdelijk aanschouwen: "niet kunnende bevroeden dat het Franse hof, om de alliantie met de Republiek, recht heeft een partij in de provinciën te ondersteunen, ten aanzien van maatregels die uitdrukkelijk door de meerderheid van de Staten-Generaal worden afgekeurd." — 17 Okt. Verklaring van Frankrijk en Engeland, dat zij van weerszijden ontwapenen zullen.
Volgens Rendorp, die zelf in het eerst (§ 741) aan de Patriotten de hand gereikt had, was het Land in 't algemeen, Amsterdam in 't bijzonder, gekomen totdat punt van ongeluk dat zij door henzelf niet konden gered worden. Zo de Pruisen niet gekomen waren, hadden de Fransen ingeroepen moeten worden....; wat zou van al degenen, die niet met de heersende partij hadden willen medewerken, geworden zijn? zouden allen die gewapende korpsen, die zich van alle ontzag voor de Regering ontslagen hadden, niet tot uitersten gekomen zijn? Is het dan niet natuurlijk dat wij ons over die verlossing verheugd hebben? en te meer daar wij ons niet te verwijten hebben vreemde troepen in ons Staat te hebben doen komen. Mij is niet bekend, en ik vermeen tamelijk wel onderricht te wezen, dat immer door of van wege enig regent of regenten aan 't hof van Berlijn adres gemaakt zij om troepen herwaarts te zenden. Zij zouden waarschijnlijk nooit gekomen zijn zonder de onbezonnen ophouding van de prinses. Maar het is zeker dat zij, tot wier hulp en ondersteuning de Fransen zouden gekomen zijn, niet kunnen zeggen dat ze niet geroepen waren. Zovele Franse kanonniers en ingenieurs, die alom de Patriotten ten dienst hebben gestaan, op een bedekte wijs in het land gekomen; het beloofde secours door Frankrijk, en het verzoek om het te mogen hebben; de klachten dat het niet gekomen was en mogelijk nimmer komen zou, zijn ontegensprekelijke bewijzen dat men (een zonder enig Staatsbesluit gepleegde en dus ten uitersten strafwaardige daad!) met het ministerie van Frankrijk daarover gehandeld had 49.

772. Als op een toverslag, tot vreugde niet enkel van de Oranjegezinden, was de stadhouder in zijn waardigheden en de Republiek in haar voormalige vormen hersteld. Gelukkig dat het stadhouderlijk geslacht nog daar was! Zo niet, de tussenkomst van de vreemden ware niet even tijdig, niet even kortstondig geweest. De stuiptrekkingen van de ten ondergebrachte aanhang en de gebeurtenissen elders hebben overvloedig getoond dat liet, noch, bij voortgaande spanning, aan wreedheid van medeburgers, noch, bij gebrek van een inlands verenigingspunt, aan baatzuchtige ontwerpen van buitenlandse scheidslieden ontbroken zou hebben. Aldus werd Nederland, bijkans verloren, opnieuw door het Nederlandse Stamhuis gered: aldus heeft het verguisde wapenschild van Oranje een verscheurd Gemenebest, zo wel tegen de woestheid van een schrikbewind, als tegenberekeningen van gedienstig interveniërende mogendheden, beschermd.

Wat zonder rasse beteugeling verder zou geschied zijn, kan worden opgemaakt uit hetgeen, 1792-1794, in Frankrijk plaats had, en in 1795 door warme revolutionairen begeerd werd. De vrees voor vermoording van de Oranjegezinden, bij de aannadering van de Pruisen, was meer dan een ijdel schrikbeeld.

De revolutie was nationaal. “De menigte, in een zeer grote meerderheid, was gedecideerd tegen de novateurs, en deze menigte werd alleen teruggehouden, omdat zij ongewapend en haar tegenpartij gewapend was". De eis om satisfactie was aanleiding, niet oorzaak van de ommekeer. Zij is tot stand gekomen, niet door tegen de natie gepleegd geweld, maar door de bevolking in de mogelijkheid te stellen ter verbreking van het juk.

„In zeven dagen,” dus klaagden sommigen, “werd afgebroken waaraan men zeven jaren gebouwd had." Wonderbaar verschijnsel, desniettemin zeer verklaarbaar door hetgeen een Patriot (in 1795) schrijft: “Sedert 1786 waren de zaken wel in een staat van gedurige dobbering en onderdrukking geweest, maar niet het gehele volk was in opstand, maar slechts een klein gedeelte, enige enkele personen, die, toen zij het bestuur in handen hadden, noch de macht, noch de tijd hebben gehad om de omwenteling te vestigen. Dit tijdperk is niet anders geweest dan een veelvermogende factie tegen het bestuur, welke bezweek, zowel bij mangel van onderstand van het volk, als voor een uitwendige overmacht”.

II. 1787 - 1795.

RAADPENSIONARIS VAN DE SPIEGEL.

773. Vergelijkenderwijs met de jammerlijke toestand die voorafging, was er in deze jaren reden van dank. Maar de levensverlenging van de Republiek kon niet van lange duur zijn. Al was het ophouden van de democratische geweldenarijen welkom, de krankheid had het hele gestel overmeesterd; het was niet voor genezing vatbaar. Vruchteloos, maar verdienstelijk, was de worsteling van vaderlandlievend beleid tegen ontaarding en afgeleefdheid, tegen het algemeen verspreide gif van de valse wijsbegeerte, en tegen de gestadige aanval van een revolutionaire partij, die, door de alom veldwinnende dwaalbegrippen krachtig, van haar in Frankrijk zegevierende geestverwanten onweerstaanbare bijstand tegemoet zag.

Van de Spiegel, niet vreesachtig voorwaar, was echter reeds in Mei 1788, het vertrek van de Polissen, „beducht voor de eerste slag, ingeval Frankrijk ons aanviel. De Patriotten zouden het hoofd opsteken, en alsdan een tweede revolutie, met hetzelfde gemak als de eerste, worden geëffectueerd.'

774. De revolutie van 1787 was eigenlijk niet *revolutie.* Zij was restauratie, herstel; zodat elk lid plaats en werking in de voegselen en gewrichten van het verwrongen Staatslichaam hernam. De Staatsstadhouderlijke vorm werd bevestigd, ook door buitenlandse waarborg. Diplomatiek overleg geraakte terstond in het vroeger spoor. Van de Franse alliantie kon geen spraak zijn. Met Engeland was er, meer dan ooit, een natuurlijk bondgenootschap, en Pruisen verkreeg, voor de bewezen dienst, in een drievoudig snoer, de plaats door Oostenrijk, wegens trouweloosheid en vijandschap, verbeurd.

1788. 15 April. Traktaten afzonderlijk met Engeland en Pruisen; defensief; belofte van hulptroepen; garantie van het erfstadhouderschap in het huis van Oranje, als wezenlijk deel van de Constitutie. — Verdrag van Engeland en Pruisen (13 Aug.).Vereniging aldus van de drie Mogendheden om een bestendig middenpunt van gemeen belang (de bewaring van het stadhouderschap). Beter dan directe Triple-Alliantie, die ligt aanleiding tot tegenverbintenissen gegeven en aan de Republiek, voor als nog, minder dan het uitsluitend letten op eigen veiligheid zou gevoegd hebben.

De vriendschap van Engeland te meer onmisbaar, naarmate sedert 1780 dit machtige Rijk machtiger nog, het zwakke Gemenebest nog zwakker geworden was, Noord-Amerika had aan de kapitalen van het moederland behoefte; Brits-Indië was uitgebreid. Verbazende vermeerdering van handel, grondbezit en crediet.

775. Herstel dus, maar helaas! niet meer dan herstel. Herstel, uiterlijk, van een bouwval; bijkans gedwongen instandhouding van goed en kwaad. Sedert lang hadden de uitstekendste Staatslieden gewezen op Staatsbederf. Het algemeen bestuur had te weinig en de plaatselijke aristocratie te veel klem; de burgerij en landbevolking was, vooral ook naar gelang van toegenomen welvaart en ontwikkeling, niet genoeg in tel. Door het achterblijven van al wat naar doeltreffende verbetering geleek, werd het streven naar denkbeeldige volkomenheid aangewakkerd en gevoed. Maar was het doenlijk hervorming te beproeven, zonder dat, in de toenmalige verwarring van de begrippen, de weg naar omkering gebaand werd?
Lichter valt het te bepalen wat wenselijk dan wat mogelijk was. Opdracht van de Soevereiniteit, onder grafelijke of andere titel, om het volk tegen de Aristocratie te beschermen, zou stellige verklaringen van de stadhouder gelogenstraft en uit zijn meest

oprechte vrienden velen tot vijanden gemaakt hebben. Evenwel, wat uit noodzaak achtergebleven, wat uit onwil en vadsigheid verzuimd was (§ 388, 533, 546, 586, 604), moest nu, zo het uitvoerbaar was, worden verricht. Een ieder was „overtuigd dat de defecten op het hoogst geklommen zijn, dat de Republiek op die voet niet langer kan blijven al; dat er misbruiken, grove, schreeuwende en verderfelijke misbruiken zijn, die niet genoeg beklaagd en welker verbetering niet genoeg gewenst kan werden'.
De soevereiniteit van de Gewesten moest met de eenheid van het Bondgenootschap en met afdoening van zaken in verband worden gebracht; het kiesrecht, als waarborg tegen familieregering en aristocratische hoogmoed, hergeven worden aan het gehele lichaam van de burgerij, als eigenschap van een vrije Staat" 51. Een vaderlands wetboek door herziening, zuivering en vereniging van de nog geldige wetten. Voorrang van de Hervormde Kerk, zonder dat men, om verschil van gezindte, uit ambten en bedieningen geweerd werd, Aldus zou men, door verbetering op historische grondslag, tegen anarchieke beginsels worden behoed. Maar, was er gelegenheid om dit te beramen, om dit te doen begrijpen? was de vrees ongerijmd van het nauwelijks aangevangen werk straks op revolutionaire bodem overgebracht te zien? De barning van de hartstochten was niet voorbij; het zwaard scherps men niet onder het vechten; voor calefaten is stormweder ongeschikt.

776. Oprecht was de verzoening van Stadhouder en Regenten, in zo ver zij in eenheid van belang en gevaar gegrond was. Maar, na al wat er was gebeurd, en bij het onveranderd blijven van de betrekking van Magistraten en Eminent Hoofd, kon wantrouwen en na-ijver niet uitgeblust zijn. De overdreven eisen van de volksgezinden en de billijke weinsen van de burgerij waren niet bevredigd, omdat de Stadhouder met zijn voormalige vijanden op betere voet stond. Onvoldaanheid en misnoegen herrees; te gevaarlijker omdat de fel revolutionaire partij, deels uitgeweken, deels van ambten en waardigheden ontzet, verbitterd en machtig, een democratische omwenteling met onafgebroken volharding ten doel had.

Sedert 1786 en 1787, gevoelden de vroedschappen „dat zij, nu het systeem van de zuivere volksregering de gemoederen zo sterk bezet had, de val van de stadhouder nimmer dan met hun eigen val zouden bewerken" ".
Uitgewekenen, naar Brabant en elders, vooral naar het Noorden van Frankrijk. Onder de voornamen, van der Capellen, van Pallandt tot Zuithem, Hooft, Abbema, Bicker, Beyma, Valckenaer, Blok, Daendels. — Van Sept. 1787 tot Jan. 1788, te Brussel 42394. Velen hadden, zonder schroom, kunnen blijven, en zouden gebleven zijn, indien zij niet gerekend hadden op onverwijlde terugkeer onder Franse vlag.

777. Het Algemene Staatsrecht, op de onvervreemdbare volksoppermacht gevestigd, bleef in eer, nadat de toepassing gefaald had. Licht viel het mislukking aan eigen verdeeldheid, aan baatzucht of vreesachtigheid, aan overdrijving en overijling, aan verraad te wijten. Dwaling en tegenspoed was geen bewijs tegen de voortreffelijkheid van de theorie. Geen nood ! geen ontmoediging! De beoefening van de wetenschap moest nu voorbereiding zijn van de praktijk. Met te gunstiger vooruitzicht, omdat de leer, wat de grondbegrippen aangaat, door zeer velen beaamd werd, aan wie, om Staatsbelang of eigen voordeel, de verwezenlijking voor als nog ontijdig en ongepast scheen.
Algemeen was de ingenomenheid met *de Rechten van de Mens*, het Maatschappelijk verdrag, en de Volkssoevereiniteit. Zo in de school; zelfs te Leiden in die van Pestel en Luzac; vooral te Amsterdam in die van Cras, Menig vernuft, uit de praktische loopbaan gerukt, gaf zich aan de studie over. Kantelaar, redacteur van de Vaderlandse Bibliotheek (1789), IJ. van Hamelsveld, en anderen waren voorstanders van dwalingen, wier verband met hetgeen ook zij afkeurden, door weinigen (bijv. Kluit en Bilderdijk) opgemerkt werd. — Vragen van Teylers Genootschap over de gelijkheid van de mensen, door Cras en P. Paulus beantwoord in de

geest van de heersende begrippen. In de Staat de volkswillekeur, in de Kerk het individueel onderzoek ten troon te heffen, hierdoor zou, dacht men, „de slagboom van de vooroordelen worden verbrijzeld, de toorts van de verlichting ontstoken, en het tot dusver geschonden recht van de verdraagzaamheid gehandhaafd” 33.

778. Elders zou het proefondervindelijk bewijs geleverd worden op groter schaal. De FRANSE REVOLUTIE, rijpe vrucht van de stelselmatige verwerping van elk gezag, was daar. Vooral ook hier te lande was, althans in de hogere standen, onder alle partijen, de werking van theorieën, waarvan menigeen beginsel en strekking niet inzag, onberekenbaar geweest. Lag de Franse sofisten leende men sedert lang een luisterend oor. Met vooringenomenheid, met opgetogenheid, ook waar men voor de gevaren van voorbarigheid en overdrijving niet blind was, staarde men op dit begin van een zegenrijke ontwikkeling van de mensheid. Maar wat gebeurt er? De werkelijkheid kwam niet overeen met het vleiend verschiet. Koningschap, adel, geestelijkheid, burgerij werden verzwolgen in een ochlocratische afgrond. Namens het soevereine volk gaf het losgelaten gepeupel, als werktuig van vrijdenkerij, de toon. Weldra ontwaarde men dat, in de zetel van de nieuwerwetse vrijheid, dwingelandij elk gezag, Godverzaking elk geloof aan geopenbaarde waarheid verving. De eis van de rede verbood, wat vroeger christelijkheid of menselijkheid voorschreef. De samenleving werd onder de ijzeren scepter van factiën en demagogen, en de weerbarstige bevolking onder het snoeimes van moordzieke dwepers gebracht.

779. Zo werd de ommekeer, waarin men voor de beschaafde wereld een waarborg en voorbh van Staatshervorming, van volksheil, van vrede, onder de leus van vrijheid, gelijkheid, broederschap begroet had, voor geheel Europa dreigend. Wegens de eigenaardigheid van het land, door haar in bezit genomen; van Frankrijk, sedert lang onder alle mogendheden de meest geduchte, en thans bezield met een door de opgewondenheid van de toestanden vertiendubbelde kracht. Wegens een proselitisme, waarbij, om de heilige zaak van het Humanitarisme, vernietiging van al het bestaande voorwaarde werd van filosofische opbouw. Wegens de sympathieën, waardoor dit veelbelovend streven overal gesteund werd. Het gold idealen, zo ver de Europese denkgemeenschap reikte, verspreid. Lang zou het duren, eer vrees voor de praktijk sterker dan afgoderij plegen met de leer werd.
Ook, en vooral in Frankrijk, was er, sedert lang Staatsbederf; de Vorst autocraat, de adel drukkend, het volk aan knevelarij ten prooi, de heersende kerk vervolgziek, raadpleging van de Stenden schier in vergetelheid geraakt, de zedeloosheid, zo niet in de hogere standen, althans ten hove, met de aankleve van dien, algemeen. Reikhalzend zag men naar verbetering uit. Met het veldwinnen van de nieuwe wijsbegeerte, vond die wens geen weerstand, maar schier onverdeelde bijval. Nooit was er meer welvaart, meer feitelijke vrijheid, meer aanvankelijke, leniging van de druk, meer uitzicht ter verkrijging van al wat redelijkerwijze begeerd werd. Vanwaar dan een zodanige Revolutie? Omdat het ingeslagen spoor op staking van alle banden van de samenleving uitliep. Omdat van boven af de omwenteling bewerkt werd.
Meer nog dan in Holland (waar vooral de baatzucht van de aristocratie in het spel kwam) was geestdrift het beginsel. Met de edelste bedoeling had de koning zelf Lodewijk XVI), reeds eer de storm losbrak (1789), onder leiding van filosofen en filantropen (Turgot, Malesherbes, Necker) de sloping van de Staat onvermijdelijk gemaakt. De hogere standen, even begerig om aan het nieuwe licht hulde te brengen, waren, zo de geliefkoosde denkbeelden verwezenlijkt werden, tot grote opofferingen bereid. Gezag, rijkdom, aanzien, beschaving verenigde zich dus om ruime ingang te verlenen aan de republikeinse staatstheorieën (§ S8), door de Hervorming bedwongen, door de ongelovige wijsbegeerte, als Algemene Staatsrecht, met verderfelijker oorsprong en strekking, in eer en vermogen hersteld. Voorzeker waren de

gebreken van een Staat, in welken dikwijls de Vorst despoot, en het volk aasknevelarijen, ook van de Aristocratie, ten prooi was, menigvuldig en schadelijk genoeg om vroeg of laat een revolutie in de gewone zin, verplaatsing van het gezag en wijziging van de Staatsvorm, te doen geboren worden; maar nooit had zodanige theoretische revolutie, waarin stelselmatig de maatschappij, in haar beginselen, ten onderste boven gekeerd is, plaats kunnen hebben, indien zij niet de vrucht van de heersend geworden theorie geweest was.

Frankrijk, door uitgestrektheid, ligging, volkskarakter, beschaving, reeds oppermachtig (§ 296), kreeg een ontwikkeling die alle berekeningen overtrof. Zelfs verlichte Staatslieden hadden verzwakking en ontbinding, als noodwendig gevolg van tweedracht, voorspeld, Het tegendeel had plaats. Felle tweedracht werd met geweldige centralisatie van een in het gareel van de Revolutie voortgezweepte bevolking, niet gedwongen Staatseenheid gepaard. De omwenteling, door de omwenteling zelve gesterkt en gevoed, was onoverwinbaar, onweerstaanbaar.

Er was a. voor de zogenaamde vrijheid onbegrensd fanatisme; b. ontwikkeling van militaire talenten, daar het aan ruimen werkkring niet ontbrak; c, in het revolutionair financiën- en defensiewezen, dictatuur over goed en leven; d. ter zijdestelling van recht en zedelijkheid; e. algemeen geestverwantschap, uit overtuiging, of belang, of vrees, ter verbroedering of onderwerping gereed; f. een eigen oorlogssystemen, op de onmetelijkheid van de revolutionaire hulpbronnen gevestigd, en door welks stoutheid vroeger tactiek ijdel werd gemaakt. 55.

Met de natuur zelve van de omwenteling kwam overeen wat door de decreten van de Nationale Conventie van 19 Nov. en 15 Dec. 1792, in de opgeblazenheid van de victorie (§, 798), uitgebazuind werd. Broederschap en bijstand aan ieder volk dat zijn oorspronkelijke vrijheid terug begeert, afkondiging van volkssoevereiniteit, afschaffing van Overheden, belastingen en voorrechten. Uitnodiging om in grondvergaderingen een provisioneel gouvernement te kiezen. Dodelijke vijandschap tegen elk die deze weldaden versmaadt.

779a. Weldra was het ook in Nederland blijkbaar, dat de revolutie, op Franse bodem belichaamd, de natuurlijke bondgenote van alle opstandelingen was; de gezworen vijandin van elke overheid, die meer dan volksdienares zijn wil. De in het harnas gejaagde Franse bevolking werd de hefboom, waarmee Europa uit zijn voegen zou worden gerukt. Aldus breidde zich weldra, in dit streven naar overheersing, het gebied van de omwenteling in Duitsland en Italië, in België, met aanranding ook van de Verenigde Nederlanden, uit.

780. De weerstand was gering en vruchteloos. Met de revolutieleer in het hart, waren de Vorsten en hun raadslieden onvermogend om dwaling door waarheid, dweepzucht door geestdrift, schijn door wezen, valse door echte vrijheidszin, Revolutie door Evangelie, te verwinnen. Van de aard van de ziekte en van de geneesmiddelen onbewust, moesten zij telkens mistasten in hetgeen gedaan of niet gedaan werd. Zij begrepen niet het buitengewone van de toestand. Zij gebruikten de gewone maatstaf ter berekening van de gevaren van een verschijnsel waarop de stempel van het wonderbare, van het tot dus ver ongelooflijke gezien werd. Zij waanden dat de Franse volksbeweging, aan zich zelve overgelaten, verkwijnen en uitsterven zou; zij twijfelden of vreemde tussenkomst vergund was; zij vereenzelvigden op diplomatiek terrein, de Franse Staat met elke aanhang, ook met de meest afschuwelijke, die, voor maanden of dagen, aan het bewind kwam. En, toen de nooddwang van de verdediging daar was, werd werkeloosheid vervangen door flauwhartigheid en eigenbaat, en ook aldus de weg voor Franse en revolutionaire overheersing effen gemaakt.

Alleen uit de eerbied voor de revolutieleer, kan in de houding van de Mogendheden veel dat onverklaarbaar schijnt, worden verklaard. Zij waren tot partijkiezen verplicht, omdat a. waar een Staat door burgeroorlog verscheurd wordt, onbaatzuchtig hulpbetoon tot herstel

van wet en orde prijselijk is: b. het wettig gezag in Frankrijk vernietigd werd met een systeem, dat voor geheel Europa verderfelijk zijn zou. Als de nabuur zijn huis in brand steekt, is onverwijld binnentreden ter uitblussing vergund. Maar hier zag men weldadig licht, geen vernielende vlam. Ongeregeldheden en gruwelen, betreurd en verfoeid, waren, zo dacht men, de reactie van vroeger onrecht, van dwazen tegenstand; de naweeën, als ware 't, van de wedergeboorte van de Staat. De machtvoerders in Parijs waren geen rebellen, maar vertegenwoordigers van het Soevereine Volk, aan wie de koning ondergeschikt was. Wel verre van te bevroeden dat aanval zelfverdediging werd, vermits de omwenteling zelve aanvallender wijze tegen alle Staten te werk ging, achtte men de zaak domestiek (§ 760); geen interventie nodig, nuttig, noch geoorloofd, waar het de regeling gold van beginselen, wier uitnemendheid algemeen beaamd werd. — Historische Staatsvorm? Een versleten kleed. Verkregen recht? Een dwaas vooroordeel. Was men bekommerd, het was, om de persoon des konings, alsof met het individu de instelling, met de Koning het koningschap gered werd ! of om de monarchale roem; alsof, onder de vorm, het wezen niet wegviel.
Doorgaans werd Frankrijk bestreden minder als Factie, van wier ondragelijk juk de bevolking zou worden bevrijd, dan als een met de Natie eenzelvige Staat; weldra meer om verovering dan om hulpbetoon; zodat men alle partijen, ook de vijanden van het bewind, tegen zich verenigde door eenheid van vaderlands gevoel. Verstandhouding werd gezocht; niet op de grondslag van koningschap en volksrecht. Nee! royalisten en legitimisten werden nauwelijks in de achterhoede als hulpbenden geduld. Men trad in overleg niet de minst hevigenvan de revolutionairen, in wie tegen eigen beginsel geen kracht was. In de wijs van de toepassing van een verderfelijk beginsel werd uitkomst gezocht.

Geenszins door dreigende houding van de mogendheden is Frankrijk tot oorlog getergd. Veeleer haakten zij, ten koste van verlies en zelfvernedering, naar elke vrede. De oorlogsverklaring van de Fransen in 1792, door aanranding van België gevolgd, heeft de inval van Oostenrijk en Pruisen (waartoe de keizer anders niet ligt zou overgehaald zijn) veroorzaakt. De coalitie met Engeland is eerst is 1793 ontstaan. De minister van buitenlandse zaken, Delessart, schreef (8 Juni 1792) uit zijn gevangenis aan Lafayette: ‚Mijn verdediging zal belangwekkend zijn, door het onweersprekelijk bewijs, dat men geen oorlog tegen ons voor had, maar dat wij zelf die verwekt, begonnen, en Europa ons tot vijand hebben gemaakt."

Gewapende tussenkomst zou geschied zijn met gunstiger kans, indien daarbij geen overheersing, verbrokkeling, ontzenuwing van Frankrijk, geen onderwerping aan een opgedrongen Staatsvorm, geen terugkeren tot de toestand vóór de revolutie bedoeld was; indien ze tot herstel van orde en gezag, met het oog op de ernst van de tijden en op de strijd van de beginselen geschied was. Nu was de aard en strekking van de maatregelen, na onherstelbaar tijdverzuim, doorgaans ter aanblazing meer dan ter uitblussing geschikt.
Niemand wellicht behalve Burke, althans niemand zó gelijk hij, heeft wat uit de revolutionaire kiem voortspruiten zou, voorspeld. Zelfs Pitt, die later, met onvergelijkelijke bekwaamheid en volharing, de omwenteling bestreed, erkende (1800): ‚wij zijn te traag geweest in het vooruitzien van het gevaar: hadden wij de eigenlijke aard van de revolutie vroeger begrepen, een ander gedrag dan het onze zouden beter te verdedigen geweest zijn."

781. Weinig levenskracht was er in de Nederlandse Republiek. Veel verenigde zich tot haar verderf. Een Staatsregeling gebrekkig en ontaard; het vuur van de tweedracht smeulend; een bewind, noch door het vertrouwen van het algemeen, noch door onderling vertrouwen, ondersteund; een tegenpartij, ook in haar vernedering machtig; wrok van talrijke uitgewekenen, door wie vreemden in het harnas werden gejaagd; ingenomenheid met beginselen, voor wier toepassing men beducht was. Tegen de minste windvlaag was het vermolmde staketsel niet bestand.

Hoe dan, toen de storm losbrak, toen talloze: legerscharen uit Frankrijk oprukten, toen de bondgenoten Nederland prijs gaven, toen door inboorlingen aan de Fransen de weg gewezen en de broederhand gereikt werd! In Frankrijk vooral werd het lot en de val van Nederland beslist.

782. Loffelijk was de houding en standvastigheid van. hen, die, onder geweldig slingeren van de Staatshulk aan het roer hebben gestaan. Willem V, zonder schitterende talenten, gaf het voorbeeld van kalme plichtvervulling en volharding. Het ontbrak Heere aan medestanders niet. De raadpensionaris VAN DE SPIEGEL was uitstekend door kunde, bekwaamheid en vastheid van karakter. Verzoening vanbinnen en vrede naar buiten het doel van zijn onvermoeide zorgen. Wie in het oog houdt hoedanig, toen hij in Holland zijn hachelijke taak opnam, de gesteldheid was van de Republiek, met welke in en uitlandse moeilijkheden en gevaren hij onophoudelijk te kampen gehad heeft, en hoe onvermijdelijk, om de toestand van geheel Europa, de zege van Fransen en Fransgezinden ook in Nederland was, zal erkennen dat de man, onder wiens beheer de sloping van het Gemenebest plaats had, door beleid, veerkracht en onverschrokkenheid op een eervolle rang onder de Nederlandse Staatslieden recht heeft.

Aan WILLEM V ontbrak veel (§ 683). De raadpensionaris beklaagt zich, althans in het begin, „over de weinige directie; dat hij zijn dagen doorbrengt met gehoor te verlenen, de grote zaken verzuimt om zich enkel met kleine bezig te houden, geen het minste onderscheid maakt tussen zijn verklaarde vijanden en zijn vrienden, integendeel de eersten niet open armen ontvangt, de tweede dáár laat" 50. Maar, wat hem ontbrak, vaderlandsliefde niet. In zijn hart was geprent wat hij aan de bevelhebber van Breda schreef: „maak u niet verlegen, indien mijn kasteel, indien alles wat ik in mijn baronie bezit, verbrand of vernield wordt. Ik ben aan mijn land mijn bloed verschuldigd en evenzeer mijn goed."
De zeldzame kunde en kloekheid van Van de Spiegel deed op hem, ofschoon Zeeuw, voor het raadpensionarisambt in Holland, de keus met volkomen eenparigheid vallen. Doorkneed, zowel in de wetenschap van geschiedenis en Staatsrecht, als in de praktijk. Voorstander van representatieve Staatsregering met erfstadhouderlijk bestuur, door reglementen beperkt, en tevens van verbetering van de constitutie; met bedaardheid en rijp overleg, niet als de hoofden verhit en de geesten door vooroordelen ingenomen zijn, noch ook ter opdringing van nieuwigheden naar onuitvoerbare theorieën. Wanorde, hatelijkheden, geweldenarijen, partijschappen, had hij steeds tegengegaan en verfoeid: nu wenste hij dat het geheugen van de tweespalt door een eeuwig vergeten uitgewist werd 51. Zeer aan de Engelse alliantie gehecht 50. Als Zeeuw, vond hij in Holland tegenwerking; als raadpensionaris van Holland, door Zeeuwen mistrouwd. De prins scheen meer hoogachting dan genegenheid voor hem te hebben, en gaf ook aan andersdenkenden gehoor. In het leiden van de vergadering onderscheidde hij zich door energie, gevatheid, geduld. Het is zodat ook hij de eigenlijke aard van het uit Frankrijk opkomend gevaar niet ingezien heeft; maar wie zag het in? (§ 780.)

Van der Hoop, een braaf welmenend man, thesauriergeneraal, opgevolgd door Van Alphen. De oude griffier Fagel († 1793) en daarna zijn kleinzoon Hendrik Fagel. — De scherpzinnige secretaris van de raad van state Mollerus.

783. Twee onderafdelingen;:
A. de eerste totdat de oorlog niet Frankrijk begon (Sept. 1787 - Jan. 1793),
B. de tweede, totdat de Staat, ten onderste boven gekeerd, Frankrijks bondgenoot en vazal werd. (Jan. 1793 - Jan. 1795).

A. SEPT. 1787 - JAN. 1793.

BEZWAREN IN HET STAATSBEHEER.
ONLUSTEN IN BELGIË.
OMWENTELING IN FRANKRIJK.

784. Moeilijker toestand is nauwelijks denkbaar. Algemeen en onbeschrijflijke verwarring. Onnoemelijke aanmatigingen en eisen. Schijnvriendschap van regenten uit eigenbelang. wederzijdse verbittering; wraakgierigheid bij sommigen van de overwinnaars; felle haat van een uit het veld geslagen, maar gans niet tot moedeloosheid of stille berusting gebrachte tegenpartij. De stedelijke besturen, vooral in Holland, tot weerstreving en aanmatiging niet ongezind. Vrees dat Frankrijk zich de zaak van de teleurgestelde patriotten, als punt van eer, aantrekken zou. Vrees dat de schrandere Prinses, vooral na de toedracht van zaken in 1787, meer in het Staatsbeleid zou vermogen dan, met het oog op Pruisen, voor de zelfstandigheid van de Republiek wenselijk scheen.

Ellende en verwarring. Tweespalt van de provinciën, verdeeld bijkans in alles, verenigd enkel tegen het overwicht van Holland, oorzaak van de onlusten. Verval van de armee, waar, ten gevolge van de geschillen (§ 768), de discipline verbroken en een menigte officieren van hun posten ontzet was. De marine te niet; de schulden aan de admiraliteiten zo hoog. dat er miljoenen nodig waren om een beginsel van leven in die collegieën te storten. De Oost-Indische Compagnie zo bloeiend in 1780, lag nu te grond. De West-Indische afgeleefd. De vrede ongewis. In het land een vreemde oorlogsmacht (4000 Pruisen tot Mei 1788), kostbaar en lastig. Schreeuwende schulden onbetaald: miljoenen verspild. Voortduring van de partijschappen, voornamelijk in Holland. Spoedige werkzaamheid werd vereist, om orde, rust en werkzaamheid te herstellen.
Nuance tussen Prins- en prinsesgezind. Ook volgens de raadpensionaris, was de prinses een vrouw van verstand, die fermeteit bezat en orde hield; maar haar echtgenoot „is prins van Oranje, het volk bemint die naam en een prinses van Pruisen moet ons niet regeren” 50. Zou zij zelve dit begeerd hebben? (§ 758).

785. Onverwijld nam het bewind maatregelen van orde en zelfbehoud. Geen vrijkorpsen meer; geen verenigingen ter uitoefening van een denkbeeldige en oproerige volksoppermacht, geen stilzwijgend verlof tot onruststokend geschrijf; geen bevestiging van democratische regenten, in 1787, door de bajonet op het kussen geraakt. Remotieën, waarbij men, in ontslag of keus, niet altijd met billijke nauwgezetheid te werk ging.

Wapengenootschappen, burgersociëteiten enz. ontbonden; verbod van befaamde couranten.
1757. 31 Okt. Holland machtigt de prins tot verandering van de regeringen, voor deze reis, zonder prejudide van goede naam. Commissarissen (Bentinck, 24 jaren oud, en van opruiing van de Oranjegezinden ook tot min prijselijke handelingen verdacht, en Merens, een geacht raadsheer in het Hof van Holland) kweten zich niet gelukkig van de hoogst moeilijke taak. Eerste bewerkers van de onlusten werden gespaard; velen verwijderd die door hun voorbeeld waren verleid. Voor ervaren heden jonge nieuwelingen, bij wie raad noch inzicht was.
Onvermijdelijk was enige remotie, waar de regering in 1787 onder wapengeweld gevormd was (§ 767).

786. Niemand had van vervolging sterker afkeer dan die het felst beledigd was, de zachtmoedige Prins. Desniettemin, hier en daar, overmatige gestrengheid, wraakoefening,

buitensporigheid van vreemde troepen, losbandigheid van het gemeen, verbittering van Aristocraten, aan wie, om eigen schuld, oogluiking beter zou hebben gepast. De Amnestie, veelomvattend, scheen niet zo onbekrompen als voor verzoening wenselijk was. Evenwel zelden was er, in gelijke omstandigheden, na zoveel leed, zo weinig vergelding, na zoveel strafwaardigheid, zo luttel straf.

Satisfactie niet buitensporig, waarbij 18 personen, zonder verantwoording of schadevergoeding, van ambten werden ontzet. Maar a. de Pruisen maakten het „niet schappelijk ten platten lande"; b. menigvuldige plunderingen te 's Hage, Delft, Gouda, Leiden en elders; op sommige plaatsen door het oorlogsvolk nergens zoals te 's Hertogenbos (8 Nov.); 200 huizen geplunderd, 870 beschadigd: strafoefening deswege en ontwapening van de regimenten , c. Rechterlijke vervolgingen. De aristocratie, uit wraakzucht of angstige voorzorg, ging in sommige provinciën met scherpheid te werk. Confinementen, verbanningen, geldboeten, vooral in Utrecht en Friesland. Capellen van de Marsch door het hof van Gelderland ter doodstraf verwezen.

20 Sept. Publicatie van de prins en (9 Okt.) van de staten van Holland tegen het inslaan van glazen, plunderingen en andere feitelijkheden. — 1788. 21 Febr. Publicatie van Holland.

Op voorstel van de prins (21 Nov. 1787) Amnestie in Holland (15 Febr.) aan allen, die, zonder bepaald opzet, zich in de beroerten gemengd hadden. Teveel uitzonderingen in het eerst, die aanleiding gaven om de hatelijkheden levendig te honden, „vergeven, in plaats van vergeten; de Patriotten erkenden niet dat zij vergiffenis behoefden".

Zo een deel gemeen volk, na de verongelijkingen van 1751 tot 1787 opgekropt te hebben, in dadelijkheden voor een korte stond losbarstte, eerlijk denkende burgers en regenten hebben getracht die stroom te keuren, en ook merendeels gestuit . Vergelijk de handelwijs van de Patriotten (§ 760) en hun plakkaten en keuren tegen Oranjegezindheid. „Men wijze een land waar gebeurd is wat, van 1776 tot 1787, in de Republiek en bijzonder in Holland is omgegaan en waar alles zo voorbeeldloos zacht en toegevend is afgelopen. Wat velen ook bedreven, geschreven, gewoeld, gewerkt, gesnaphaand, geclubd, geremoveerd, gedreigd, geadresseerd, gedenonceerd, mogen hebben, is er wel een enige die zulke straffen ondergaan hebbe, waarvan andere landen zo smartlijke en menigvuldige voorbeelden opleveren?' 3.

787. Het Stadhouderschap werd, als onafscheidelijk van de Staatsregeling, bevestigd, door onderlinge garantie van de gewesten, door eedzwering, door verbonden met Engeland en Pruisen, en door huwelijksverbintenissen van het erfstadhouderlijke Huis.

Het Stadhouderschap de onverbreekbare band van de zeven gewesten; middenpint, niet bijwerk (accessoir) maar onafscheidelijk (inhaerend) gedeelte; zodat de een provincie, in weerwil van de andere, het niet mocht afschaffen of beperken. — 27 Juni 1788. Acte van Garantie, door alle de gewesten getekend. „De hoge en erfelijke waardigheden van stadhouder, kapitein en admiraalgeneraal, essentieel deel niet slechts van de constitutie van iedere provincie, maar van de gehele Staat, voor wiens rust en veiligheid deze grondwet onontbeerlijk is." Een soort van Eeuwig Edict (§ 365), voor de hele Republiek, in stadhouderlijke zin 51.

15 Febr. 1788. In Holland eed op de constitutie, zelfs voor de geringste neringen en bedieningen. Captieus geacht, zolang niet uitgemaakt werd welke de ware Staatsregeling was: vermoeden dat de soevereiniteit aan de stadhouder nevens de Staten toegekend werd. — Dec. 1788. Resolutie van Holland de stadhouder voorlopig hersteld in het kiesrecht uit de nominaties van de steden.

Echtverbintenis van de erfprins met Frederika Louiza Wilhelmina Pruissen, dochter des konings (17 Sept. 1739 bekend gemaakt, in 1791 voltrokken) en van prinses Louize met de erfprins van BRUNSWIJK.

788. Met ijver sloeg men de hand aan verbetering van de financiën, aan billijke verdeling van de gemeenschappelijke lasten, aan regeling van de vaart op Oost en West, aan inrichting van het defensiewezen te water e. te land.
Financiën. ,,De publieke kassen in ellendigen staat; ongewone middel en reeds gebruikt om de zaken gaande te houden: de interessen van de van 1730 tot 1757 verleende gelden hadden, boven de aanzienlijke schat in 1780 voorhanden, het land niet meer dan een miljoen jaarlijks belast. Schrikbarend te kort 51.
Quotas. Langdurige moeilijke geschillen door de Staten-Generaal beslist. Nu was er middel om de provinciën tot afkomst te brengen; om de consenten te doen uitkeren; om vermeerdering van lasten, buiten toestemming van Holland, te beletten. Grote verbetering en besparing; politiek en financieel alleszins ten voordele van Holland 51.
Oost-Indische Compagnie. Hulp door dwangnegotiatie; genoegzaam, zo niet het te zeer uitzetten van de theehandel en onvoorziene ongelukken het geld hadden doen versmelten.
West-Indische Compagnie. Het octrooi (na 1711) niet vernieuwd. Andere directie: uitnemende gevolgen.
De Raadpensionaris zeer ingenomen niet uitbreiding van de landbouw, zo hier als in de kolonieën; ook met droogmaking van de waterplassen in Holland.

789. Vrede scheen nu vooral onmisbaar, maar de verhouding van de mogendheden was op verre na niet geruststellend. Langer dan vier jaren beoorloogden Rusland en Oostenrijk *Turkije*. Engeland en Pruisen waren niet gezind in de sloping van het Ottomaanse Rijk te berusten. De raadgeving van de Republiek, thans weer in de Europese aangelegenheden gekend, had nuttige strekking in het bijleggen van menig zorgwekkend geschil.

1787. Aug. Oorlog van Rusland niet Oostenrijk (Feb. 1788) tegen Turkije. 1788. Juni. Inval van Zweden in Finland. — Anti-Russische partij in Polen, vertrouwend op de van Pruisen.
Zorg van de raadpensionaris om zich buiten garantie van Silezië, en deelgenootschap aan de Duitse Lique (§ 756) te houden. Medewerking tot, a. het dempen van de geschillen tussen Oostenrijk en Pruisen, b. de mediatie tussen de Keizer en de Porte, c. het voorkomen van oorlog tussen Rusland en Engeland over Turkije, d. het eindigen van de twist van Engeland en Spanje op de noordwestkust van Amerika, e. vele andere stribbelingen van de Hoven van Europa, die in de kabinetten zijn gesmoord. Eén vonkje, in welke hoek ontstoken, kon ligt een vlam tot Nederland uitbreiden. Niets zo verderfelijk voor een Republiek op koophandel gevestigd 51.

790. In België braken, door het onverstandig woelen van Jozef II, ernstige onlusten uit. Nu verkopen of verruilen van de erflanden niet gelukt was, zou, in naam van de wijsbegeerte, hervormen worden beproefd. Vrede, rust en welvaart, gehechtheid aan de Oostenrijkse dynastie, was dertig jaren, het deel geweest dezer voorheen door oorlog zo vaak gefolterde gewesten. Dit was niet genoeg. Nee! de landzaten behoorden, met verzaking van aloude rechten en gebruiken, niet aflegging van volkszeden en volksgeloof, voortaan gelukkig te zijn naar de voorschriften en op de trant van de filosofie. Weinige maanden en de strekking dezer heiloze staatkunde was onmiskenbaar; in misnoegen, klachten, verontwaardiging, straks in opstand en afval.

In België, namens Maria-Theresia, bestuurd door hertog Karel van Lotharingen, was zachtheid van beheer, bloei van nijverheid en landbouw, en vroeger schaars gekende rust. Door de vorst, zelf niet zijn wijsbegeerte onwijs, werd zegen in onheil verkeerd. De Belgen, gehoorzaam en trouw, waren tevens na-ijverig op vrijheden en rechten, verkleefd van oudsher aan de Roomse kerk, aan de eigenaardige instellingen van de gewesten, en aan die zelfstan-

digheid welke ten waarborg tegen andere aan het Huis van Oostenrijk onderworpen Staten verstrekte. Dit was, dacht de keizer, medelijdenswaardig vooroordeel; kinderachtigheid van een bevolking niet op de hoogte des tijds. Hij gaf zich een vrijbrief om, tegen de voorwaarden van het landsheerlijk gezag, elite hervorming die hem nuttig scheen, te bewerken; hij vreesde niet zich van de lastige band van de wettig verkregen volksrechten te ontslaan. Despoot, verbrak hij wat aan revolutionair alvermogen en albemoeiing kon hinderlijk zijn.
Veelomvattend ontwerp; de Roomse kerk, als ware zij een Staatsinstelling, van regeringswege wijzigen en beheersen, zodat zij van de verlichting niet in de weg, en straks ten dienste zou staan: de plaatselijke en provinciale rechten, alsof de landsheer vrije beschikking over de rechten van anderen had, vernietigen, om alle delen van de Staat door een centraliserend bewind in de geijkte vorm te kunnen brengen; zich van de stelling, dat de regering niet om des vorsten, maar om des volks wil daar is, bedienen, ten einde, én omslag van de jaarlijkse beden door bestendigheid van de belasting, én kostbare werving door dienstopschrijving (conscriptie) te vervangen; de kenmerken van afzonderlijk bestaan uitwissen om de Nederlanden in de algemeen Oostenrijkse monarchie te versmelten.

Reeds van 1780 af, was er, ook in de Duitse Staten des keizers, een gedurig wijzigen, vernietigen, reglementeren. Afschaffing van kloosters, verbod van bedevaarten, te niet doening van broederschappen, vermindering van kerk en feestdagen, stremming van de betrekking tussen de Paus en de geestelijkheid, pogingen om de roomse kerk van Rome te scheiden; maairegelen waarbij willekeur en hardheid van de uitvoering ook wat goed en nuttig was, bedierf. Vooral in België misnoegen en inruil. —
1786. 16 Okt. Edict, waarbij, ter voorbereidende. vorming van de priesters, niet afschaffing van de bisschoppelijke seminaries, te beuren een Algemeen Seminarie opgericht wordt. Niemand zal. geordend worden, die niet vijf jaren aldaar de openbare academielessen bijgewoond heeft. Protest van de aartsbisschop van Mechelen (11 Nov.); verzet van de kwekelingen (5 Dec.)
1787. Jan. En Maart. Edicten waardoor de administratieve en rechterlijke instellingen vervallen. Slechts één Raad, het algemeen gouvernement van de Nederlanden: verdeling in kreitsen en districten; afschaffing van de gerechtshoven en van de geestelijke en wereldlijke rechtbanken, voor inrichtingen naar de eisen van de nieuwe begrippen. Vereenvoudiging en omvorming, waarbij niets van de bevolking heilig en dierbaar en onaangeroerd bleef. Verbazing, verontwaardiging, gisting, klachten; beroep op de privilegiën en de *Blijde inkomst*. Weigering van subsidies door de Staten van Brabant (19 April). Gedeputeerden naar Wenen: hooghartige ontvangst; evenwel concessiën ten aanzien van de rechterlijke instellingen, waarop geld verleend werd; maar weldra, (Okt.) versterking van het leger onder de hard-vochtige d'Alton; de afwezige landvoogd door Trautmansdorf vervangen.
Voortzetting van de revolutionaire plans. Opening van het Seminarie, met gewapende macht; aan kwekelingen ontbrak het. De bisschoppelijke seminaries van Mechelen en Antwerpen gesloten. Opschuddingen te Leuven en Brussel, waar enige burgers sneuvelen. Eis van de keizer om altoosdurende subsidiën te erlangen, de Derde stand aan reorganisatie te onderwerpen, aan de Raad van Brabant: de homologatie van de wetten te ontnemen, en het rechtswezen op geheel nieuwe voet, te brengen. —

Nov. De onderstandgelden in Henegouwen en door de Derde Stand in Brabant geweigerd. —
1789. juni. De Belgen als opstandelingen aangemerkt; de Blijde Inkomst en andere privilegiën ingetrokken. „Er moet, een einde zijn aan die geschillen," schreef Jozef II aan d' Alton; „wat meer of minder bloed komt niet in aanmerking; de soldaten zal ik belonen, alsof zij streden tegen de Turken."

1789. 14 Aug. Seminarie te Leuven facultatief; gewichtige concessie, maar ongenoegzaam, De keizer in aller oog, dwingeland en ketter. 24 Okt. Een hoop Brabanders, in

Noord-Brabant uitgeweken, onbedreven lieden, rukt op, onder de bekwamen Van der Mersch. Manifest van het volk van Brabant; de keizer van de soevereiniteit vervallen verklaard.
20 Okt. Gevecht in Turnhout, de Oostenrijkers, met behulp van de ingezetenen, teruggeslagen. Ontmoediging van het keizerlijke leger; algemeenwording van de opstand. Gent overmeesterd; iedere stad verjaagt haar bezetting. Opeenstapeling van concessiën heeft geen kracht meer.
1790. 7 Jan. Congres of Staten-Generaal te Brussel. — 11 Jan. Confederatie van de Verenigde Belgische Staten: de Roomse godsdienst heersende; de soevereiniteitsrechten bij elk gewest. — Verschil van inzichten na de overwinning. Soevereiniteit van de Provinciale Staten, voor de Vonckisten (§ 792) ondragelijk; dit was, volgens hen, van kwaad tot erger. Dit werd oligarchie en Venetiaans bestuur; Volgens hen moest de oude constitutie vallen en het volkrecht worden erkend. De Staten-Generaal behouden de overhand.

791. Ernstiger nog stond het geschapen in Frankrijk. Bijeenroeping van de Stenden, op last des konings, om geldelijk bezwaar, werd aan de toepassing van de nieuwe Staatstheorieën dienstbaar. Een Nationale Vergadering had zich gevormd, orgaan van de volkssoevereiniteit ter herschepping van de Staat. Voortaan was de Vorst Staatsambtenaar, geen Vorst meer. Door gezag en recht aan de toets van een denkbeeldige gelijkheid te onderwerpen, door de driften van het gepeupel in beweging te brengen, was een wijde deur voor regeringloosheid open gezet.

1789. 5 Mei. Vergadering te Versailles van de Generale Stenden (adel, geestelijkheid en Derde Stand). Krachtens de volkssoevereiniteit, en volgens het ideaal ener regering bij representatie, tot Nationale Vergadering gevormd (23 Juni); verbintenis bij ede de Staat naar het wijsgerig Staatsrecht te herscheppen. —
14 Juli. Verovering van de Bastille; de heffe des volks meester van Parijs.
4 Aug. Afschaffing van alle voorrechten, met het leenstelsel in verband; geestelijke en wereldlijke vorsten van het Duitse Rijk van hun rechten in de Elzas en Lotharingen onteigend. De vergadering, na het onverwijld desorganiseren, maakt met het meer tijdvereisend constitueren een begin. —
5 en 6 Okt. De koning, niet zonder levensgevaar, door het gepeupel van Parijs gedwongen daarheen het hof en de vergadering over te brengen. Geen uitvoering meer van wetten, geen macht van de overheid, geen bediening van het recht, geen geregeld innen van de belasting, geen mogelijkheid om het losgelaten gemeen te bedwingen; roof en plundering in de steden en op het platteland; kloosters en kastelen onder de voet gehaald of verbrand; geen veiligheid van eigendommen of personen; geestelijken en edelen mishandeld en vermoord.
Ontwikkeling van de revolutie, verbazend snel. In Oktober de meer gematigden, bij de aanvang van het jaar schier vergood (Mlounier, Lally-Tollendal, enz.), voortvluchtig, omdat zij (verlangende, naar het voorschrift van Montesquieu, in de Staatsvormen van Engeland te berusten) voor de koning een zelfstandig aandeel in de wetgeving en het splitsen van de nationale vertegenwoordiging in twee kamers hadden begeerd. — Over de 300 afgevaardigden verlieten de vergadering, eer zij naar Parijs overgebracht werd.

792. Dubbele zorg gaf' de gesteldheid van België aan het Gemenebest. Ofschoon de weerstand oorspronkelijk ter instandhouding van de wettige Staatsvorm strekte, werd evenwel, nu de gemoederen in beweging waren geraakt, aan de revolutie geest en aan de invloed en de baatzuchtige hulp van Franse revolutionaire ingang verleend. Volgens de traktaten en om eigen veiligheid en zelfbehoud, had de Republiek recht en was het haar plicht, met gemeen overleg van de bevriende Mogendheden, waarborgen te erlangen tegen

verstandhouding met Frankrijk, zowel als tegen onbeperkte alleenheersing van een zegevierende landsheer.

Met bekommering werd door stadhouder en raadpensionaris de onrust in België gezien. Een vrije republiek zou een gevaarlijke mededingster zijn, maar dit openlijk tegen te werken had ook bezwaar. a. Pruisen, oneens met de keizer, betreurde niet dat het huis van Oostenrijk deze rijke provinciën stond te verliezen; b. de Belgen die zich tot Pruisen en de zeemogendheden gewend hadden, zonden, voor het hoofd gestoten, bij Frankrijk hulp kunnen zoeken. Ondanks de weerzin van volk en geestelijkheid, scheen dit, hij dringend gevaar, te eer mogelijk, omdat de handhaving van de aloude rechten van liefde tot de nieuwe begrippen niet vrij was, en er, tegenover Van der Noot, de kanunnik van Eupen, en andere hoofden van de beweging, weldra, onder de bekwame Vonck een partij, waarin vele advocaten, letterkundigen, krijgslieden en ook edelen deel namen, ontstond, aan welke het om revolutie naar Frans model te doen was. Franse en Belgische democraten zonden samenspannen met de Hollandse Patriotten. Het te niet gaan van de opstand, vooral ook door Engeland wenselijk gekeurd, zou, met kracht van wapenen en verbeurdverklaring van de landsrechten bewerkt, de nabuur al te zeer versterken. Den keizer, meester van de goederen van de geestelijkheid, en voortaan gerechtigd tot vaste opbrengst en militaire diensten, zou het ligt vallen een leger van 80,000 man, ook ter uitbreiding van de zijde ven Holland, te velde te roepen. Bezorgdheid, na hetgeen men van Jozef II had ondervonden, was niet ongegrond.

Vele pogingen dezerzijds ter bevrediging. Van der Noot in 's Hage, (10 Mei 1789). Voorstel aan de raadpensionaris; vereniging van de 17 gewesten, zou het verschil van godsdienst geen hinderhaal is; of wederoprichting van België, als afzonderlijk gemenebest, onder een stadhouder, b. v. de tweede zoon des prinsen van Oranje. Ook door Pruisen militaire associatie van de twee onafhankelijke staten geopperd; met permanente oorlogsraad te 's Hage, onder voorzitterschap van de prins. — Nooit heeft men de Belgische uitgewekenen met hoop van onderstand gevleid. Geen grond voor de onderstelling, dat de prinses van Oranje de troebelen heeft aangestookt; al heeft zij wettigt, na de opstand, het oor aan voorstellen ten behoeve van prins Frederik verleend. Het enige, dat oogluikend toegestaan werd, was een onschuldig verblijf van enige hoofden te Breda en de gelegenheid om zich van wapenen en behoeften te voorzien, die zij toch van elders zouden gehaald hebben .

Plan van der Spiegel. Een observatieleger van Engeland, Pruisen en de republiek, van 30 à 40,000 man in Staats-Brabant, om een wakend oog op de revolutie te houden, met aanbieding van goede officiën aan de keizer. Aldus zou men a. de zaak in handen krijgen; b. bewijs geven van het ware oogmerk van de mogendheden tot handhaving van de rust in Europa; c. de keizer dienst bewijzen, door een schikking, die de eer van de soeverein bewaren en tevens de rechtmatige klachten bevredigen zou; d. een invloed verkrijgen, gedeeltelijke schadeloosstelling voor het in de barrière geleden verlies. —
Dit ontwerp niet ten uitvoer gelegd. Onderhandelingen van de driemogendheden. Pruisen wil België erkennen, zodra het zich facto aan het keizerlijk gezag onttrekt; een onrecht dat in 's Hage en te Londen tegenspraak vindt. 1790. 9 Jan. Conventie; geen tussenkomst dan op uitnodiging des keizers of voor eigen bescherming, en ook dan alleen ten behoeve van de privilegiën van het land. Nader overleg, zo België onafhankelijk werd, omtrent het al of niet erkennen van de Staat.

793. Alleen, en nauwelijks, door de dood van Jozef II kon de verderfelijke werking van zijn filantropisch despotieke maatregelen worden gestuit. Leopold II had geen redmiddel dan in het tegendeel van hetgeen zijn broeder verricht had. Dit gelukte. De factiën bezweken voor een staatkunde van toegeeflijkheid en verzoening. De Nederlanden schenen voor Oostenrijk gered.

1790. 20 Febr. Dood van Jozef II. — Leopold II, als groothertog van Toskane, doordrijvend hervormer, nu tot inkeer gebracht. — 3 Maart. Verklaring aan de staten van de Nederlanden. Afkeuring van Jozefs gedrag; bevestiging van de privilegiën, volledige amnestie, aanbod van meerdere vrijheden en rechten, overmaat van toegeeflijkheid. Ook volgens de *Blijde inkomst* behoorde nu weerstand te vervallen, maar te Brussel was men niet tot zwichten gezind, ook niet te Berlijn. Pruisen zou gaarne, vooral om de spanning van de zaken in Turkije, nog verder uit de ongelegenheden van Oostenrijk voordeel hebben getrokken; Langeland en de Republiek, hoewel van het zegt van Leopold overtuigd, wilden liefst, als prijs van bijstand, voorwaarden in het belang van de zeemogendheden bedingen. Leopold schijnt niet ongenegen zich aan de republiek, tot billijke regeling van de grenzen en teruggaaf van Lillo en Liefkenshoek, te verbinden. Voortgezette onderhandelingen op het congres te Reichenbach.

27 Juni en 5 Aug. Conventie. Wapenstilstand van Oostenrijk met Turkije; verbintenis om in de Nederlanden, onder garantie van de drie mogendheden, de voormalige constitutie te herstellen; ook geen wapenen te gebruiken, alvorens alle middelen van bevrediging te hebben beproefd.

Het Belgische congres volhardt. Oostenrijkse troepen in aantocht. Bijeenkomst te 's Hage van Engelse, Pruisische en Oostenrijkse gezanten(Auckland, Keller en Mercy d' Argenteau). Weigerachtigheid van de hoofden in België, ondanks de gunstigste voorwaarden. Okt. Nog drie weken van 's keizers wege ter onderwerping. Daarna (21 Nov.) trekt het keizerlijke leger (45000 man onder Bender) binnen. Hier en daar welkomstgroet en toejuiching, nergens weerstrand. — 30 Nov. voor Brussel; het congres stuift uit een; geheel België in rust. — Aldus volbracht Leopold, alleen en met militaire aagt, wat men gaarne met hem verricht had. Hooggaand misnoegen zou, zonder de tussenkomst van Engeland, licht tot oorlog met Pruisen geleid hebben. —

8 Dec. De conferenties hervat en (10 Dec.) Haagsche conventie, waarbij de landsheer zich verbindt te regeren naar de inhuldigingsakten van Karel VI en Maria Theresia. Ratificatie door Leopold geweigerd; hij bevestigt de Staatsregeling, zoals in het begin van de regering van Jozef II. — De vleiende aanbiedingen en belofte, aan de Republiek gedaan, verdwenen in rook.

Door de slechts halve toegeeflijkheid werd het pas herstelde vertrouwen geschokt. —

15 Juni 1791. De aartshertogin Maria Christina, zuster van de keizer, met haar echtgenoot, de hertog van Saksen-Teschen, in de landvoogdlij bevestigd. — Begunstiging van de revolutionaire Vonckisten; minachting voor het volk, in welks gehechtheid aan historische vrijheden en rechten juist nu een steun was.

794. De Mogendheden waren, om de schrikbarende loop van de gebeurtenissen in Frankrijk, des te meer op vrede bedacht. De monarchale vorm bestond nog; maar de Nationale Vergadering had het aloude Staatsgebouw omvergehaald. Dit was echter, waar elke ongelijkheid zou wegvallen, slechts een begin. Voor de eis van de ontwikkeling, voor het streven naar de meest zuivere uitdrukking van de volkssoevereiniteit, zwichtte elk beletsel. De logica, was aan het werk. De koning, tegenspartelend, meer vermocht hij niet! Boog zich voor de factie die aan het bewind was. Talrijke uitgewekenen vingen aan in andere landen veiligheid en bijstand te zoeken. Maar groot was doorgaans hun teleurstelling. Deernis, ja, maar geen bijstand. Het beginsel van de revolutie was, dacht men, edel en heilrijk, al was de toepassing gebrekkig. Zodra gematigdheid de overhand verkreeg, zou het wèl zijn.

De revolutie bleek dagelijks meer de omkering, ook van het volkerenrecht. — Alle berekeningen omtrent het evenwicht in Europa, omtrent de onderlinge betrekkingen van de Staten, wegens eenheid of gelijksoortigheid van de belangen, vielen weg; allerwege was in het vroeger aangenomen stelsel gaping en botsing. Door de vernietiging van welgestelde rechten,

van krachtvolle instellingen, van geëerbiedigde overheden en machtige corporaties, door de ontbinding van het natuurlijk en historisch samenstel van de maatschappij, ontviel elke waarborg tegen de woeste overspanning van een natie, reeds om talrijkheid, om krijgshaftige en vooral woelzieke aard, geducht. De oprichting van de Nationale aarde had plotseling bijkans de gehele weerbare bevolking in de wapens en aldus hare strijdkrachten buiten alle verhouding tot het gewone oorlogswezen van de staten gebracht. —
Daarbij prediking en toepassing van stellingen, waardoor de gevestigde rechtsgemeenschap te niet gaat. De Franse natie verklaart geen familie-, enkel nationale verdragen te erkennen (Aug. 1790). De Franse volkssoevereiniteit stelt de wet aan Europa.

Indien, na de mishandeling des konings (okt. 1789) of na afkondiging van een niet levensvatbare constitutie (Juli 1791), een coalitie aan het wettig gezag bijstand had geboden, zou er kans op welgelukken geweest zijn? Wellicht, indien bij de Staatslieden en diplomaten zelve het denkbeeld van wettig gezag niet verloren geraakt was. Vele leden van de nationale vergadering waren tot inkeer gebracht; de revolutionaire dweepzucht was nog in de natie zelve niet, zoals later, gedrongen; de Jacobijnse factie niet aan het bewind; weerstand niet georganiseerd. In 1792 wel, 55.

793. Interventie scheen plichtmatig, enkel als de persoonlijke veiligheid des konings bedreigd werd. Dit geschiedde. Nu was er een schaduw van gemeen overleg, ijlings afgebroken, zodra het gevaar van het ogenblik ophield. Van de aard en de noodzakelijkheid van een antirevolutionaire oorlog had men, ook hier te lande, geen begrip. Strijd om beginsels achtte men overbodig, dwaas, noodlottig; nauwgezette onzijdigheid en hoogstens een verbond ter verdediging en afwering, nuttig. Spoedig zou men ondervinden dat de strijd tegen gewapende beginselen reeds daar was; dat door de factie in Frankrijk meesteres, oorlog begeerd, neutraliteit niet geduld werd; dat verkleefdheid aan aloude dynastieën en regeringsvormen, in haar oog, met de ergste vijandschap gelijk stond; dat er geen redmiddel was dan in tijdige aanval, geen zelf behoud dan in ontwapening van een naar dodelijke beginsels te werk gaan de aanhang.

De koning rebel, zodra hij iets weigert aan de representanten van het soevereine volk. Hoewel zachtzinnig, toegeeflijk, weerloos, was hij niet, met verzaking van zijn plichten, ter ondertekening van al wat hem voorgelegd werd, bereid. Poging om te ontvluchten (20 Juni 1791); arrestatie en schorsing. (Alsnu (6 Juli) circulaire aan de hoven door keizer Leopold; noodkreet ten behoeve van de vorst. 27 Aug. samenkomst van de keizer met de koning van Pruisen te Pillnitz. Niets beduidend. Zodra Lodewijk (1 Sept.) de nieuwe constitutie aanneemt, intrekking van de circulaire. Alsof deze daad de stempel van vrije wil droeg; alsof iets meer dan een koningschap in naam en in schijn (democratie royale) overig bleef; alsof niet reeds de vereniging van de (Girondijnen met de nog heviger bergpartij (la Montagne) het voorteken van erger toneel gaf; alsof men, door de validiteit van dit onzinnig drijven aan de persoonlijke goedkeuring des konings te verbinden, niet de zelfstandigheid en heiligheid van verkregen rechten voorbij zag; alsof men niet aanleiding gaf dat de radeloze vorst in nog erger gevaar kwam, nu, bij de minsten schijn van terugtred, zijn onwil als de hinderpaal van Staatshervorming, als de oorzaak van onheil en leed, uitgekreten werd.

Van de Spiegel was van oordeel (Juli 1791) dat voorzichtigheidshalve „geen vreemde mogendheid zich door force met de Franse zaken behoort te bemoeien;” maar dat men wellicht zich zou kunnen verbinden tot onderlinge bijstand tegen desorders en oproerige bewegingen in de respectieve Staten, om ze dadelijk in de beginne te stuiten en de wettige autoriteit te maintineren."
Niet zonder reden zag hij op tegen de gebreken van elke coalitie (§ 441); terwijl, „zo het de intentie was om Frankrijk enige stukken af te knijpen, dit het signaal wezen zou van een algemene oorlog.” Maar ook hij bedacht niet dat oorlog met de revolutionairen onvermijdelijk

was; dat elke dag hun invloed en gezag versterken en het gevaar voor geheel Europa, op onberekenbare wijs, vermeerderen zou; dat er (zoals in 1787 hier te lande) bij een zeer groot gedeelte van de Franse natie, waarin de veerkracht ten goede nog niet bedwongen en uitgeblust was, misnoegen en heftige weerzin tegen de gang van de zaken bestond; dat onverwijlde vereniging van krachten, wel verre van overbodig, ternauwernood genoegzaam zijn zou, en dat, zo een aanvallend verbond zelden vastheid en bestendigheid geeft, een defensieve alliantie niets betekent, althans waar het een strijd om beginselen geldt. Frankrijk aan zichzelf overlaten? Uitnemend, zo er op reciprociteit kans was!

796. Voor Oostenrijk hield de begoocheling op. Als Soeverein en a1 opperhoofd van het Duitse op velerlei wijs beledigd, had Leopold, niet lang gerekt geduld, hoon en onrecht verdragen, elk bezwaar weggeruimd, zich tegen aanleiding of voorwendsel tot oorlogsverzet. Tevergeefs. De Revolutie, na tot dus ver de oorlog eer ontweken te hebben, had nu lust en behoefte aan oorlog, en de oorlog begon. Thans zou de keizer gaarne een machtig bondgenootschap hebben gevormd; maar de zeemogendheden, door geen ervaring van anderen geleerd, waanden zich veilig, zolang zij getrouw bleven aan het stelsel van de neutraliteit.

1 Maart. Keizer Leopold 11 opgevolgd door Frans 11. — 29 Maart. † Gustaaf III, koning van Zweden, in verstandhouding met Rusland, ter bestrijding van de revolutionairen gezind.

1792. 14 Jan. Rapport van het diplomatiek comité aan de Nationale vergadering. Oorlog heilzame crisis, om veerkracht en publiek crediet te herstellen, tweedracht te verstikken, en het volk tot de hoogte van zijn bestemming te verheffen.

1792. 20 Apr. Oorlogsverklaring aan Oostenrijk, terzake van; a. begunstiging van de emigranten (aan die rampzaligen was nauwelijks vrijheid tot persoonlijk oponthoud verleend); b. samenspanning met andere mogendheden (zij bestond niet); c. vergrijp tegen de soevereiniteit van de Franse natie (de belangen van de Duitse vorsten waren met een slapheid en lankmoedigheid behandeld, die bijkans naar overgave geleek); d. oorlogstoerustingen (in vergelijking met die van de Fransen onbeduidend).

Revolutionair karakter van de oorlog. Volgens de minititer van buitenlandse zaken, Dumourier (van ongemeen talent, als veldheer en een diplomaat, van stoutmoedige en vurige geest) zou de verovering van België de eerste schakel vormen van het verbond van de volken tegen de koningen. Brissot, toen de diplomaat van de omwenteling, zei in de Nationale Vergadering; „Alle koningen moeten uwe Staatsregeling haten, die zonder ophouden de vloek over hun tronen uitspreekt, die hen indaagt, die hen vondst, die tot een ieder van hun zegt; „„morgen zijt gij er niet meer, en ge zijt koning enkel door het volk. Door met hen te onderhandelen, gaan al de voordelen van een waarlijk krachtige oorlog teloor. Koningen zijn ze, en gij zijt volk; dwingelanden, en gij zijt vrij. Oprecht vergelijk niet denkbaar tussen vrijheid en dwingelandij.”

Ook Van de Spiegel heeft niet alleen gezorgd dat de Republiek buiten het spel bleef, maar vaak al wat hij vermocht aangewend om het Engelse ministerie in dezelfde gedachten te. brengen en te houden, 51. IJver, die betreurenswaard was! Stellige weigering der zeemogendheden, op het laatst van Augustus herhaald, heeft tot het noodlottig terugtrekken van de Pruisen (§ 797) medegewerkt. — Nog in het begin van 1792 zei Pitt in het parlement; “Nooit 'was er in de geschiedenis van ons land een tijd waarop men, met meer grond dan nu, om de toestnad van Europa, 15 jaar vrede kon tegemoet zien.

797. Pruisen alleen reikte aan Oostenrijk de hand. Een veldtocht werd beraamd die de koning vrijmaken en de constitutionelen tegen het geweld van de Jacobijnen beveiligen zou. Deerlijk mislukte het veelbelovend ontwerp. Te Parijs werd, met behulp van het grauw, de troon ter

neer geworpen; elke tegenstand, door de gruwelijke slachting van duizenden, die men plotseling ingekerkerd had, bedwongen; op puinhopen en lijken de Republiek gesticht. De Pruisisch-Oostenrijkse legermacht, na de tijd van handelen met onderhandelen te hebben verspild, werd tot een terugtocht genoodzaakt, voor geheel Europa, voorbode van geduchter onheil.

1792. 7 Febr. Defensief bondgenootschap van Oostenrijk en Pruisen, beiden thans vrijer, om de vrede van Rusland met de Porte te Jassy. (Jan.). —
Frankrijk had 200,000 man in de wapens; althans op het papier, zonder schijn van oorlogstucht of militaire organisatie. Wellicht zou een machtige coalitie thans, zonder groot, bezwaar, Parijs bereikt hebben. Maar Engeland was neutraal; Oostenrijk bracht nauwelijks langs de gehele Rijn 65,000, en Frederik-Willem 50,000 man op de been; daarbij was het oog van Pruisen, roofgierig en wantrouwend, naar Polen gericht en de hertog van Brunswijk zag de gevolgen van een bestoken van de revolutie op haar eigen erf donker in. De minachting van de Pruisen voor de revolutionairen was sterk. „Koopt niet te veel paarden," zei tegen sommige officieren de minister van oorlog; „de komedie zal kort zijn." Voor Holland had men, in 1787, drie weken, voor Brabant onlangs (§ 793) veertien dagen nodig gehad; voor Frankrijk zou twee maanden genoeg zijn.

24 Juli. Manifest van de hertog. — 10 Aug. De Tuileriën door het gepeupel overmeesterd, de koning gevangen; afkondiging van de republiek. 12 Aug. De Oostenrijks-Pruisische macht over de grenzen. Longwy, (23 Aug.) en Verdun (3 Sept.) bemachtigd; Parijs door nauwelijks 25,000 man onder Dumourier (een vierde van het leger van de hertog) beschermd. In de Nederlanden werden (14 Sept.) de Fransen door de Oostenrijkers geslagen en de belegering van Rijssel begon. Desniettemin jammerlijke werkeloosheid, geheime onderhandelingen niet de Fransen veldheer, die zich telkens voordeed, als zullende straks openlijk de zijde kiezen des konings en van de constitutie. Aldus de oorlogsoperaties verlamd, het gelukte aan Dumourier, bij Valmy (28 Sept.), staande te blijven, de verspreide legerkorpsen samen te trekken, en de vijand te nopen tot terugtocht.

Inmiddels hield revolutionaire berekening te Parijs elk verzet door moordenarij in bedwang, — 2 Sept. Aleer dan 5000 personen, waarvan men zich onverhoeds, wegens vermoeden van koningsgezindheid, had meester gemaakt door een bende van 300 huurlingen, op last van het stedelijk bestuur (la Commune), in de gevangenissen geslacht. — 20 Sept. Bijeenkomst, van de Nationale Conventie.

Door het aftrekken van de Pruisen de Oostenrijkse Nederlanden ongedekt. Zo de Franse veldheer Custine, nadat Maintz (§ 798) hem in handen was gevallen, veerkracht betoond had, reeds toen zou België bemachtigd, Holland gerevolutioneerd, en de hele linker Rijnoever in de macht van de Fransen geraakt zijn. Zodanig was de uitkomst van een veldtocht, waarbij men a. in de Jacobijnen de enige vijand, in plaats van de voorhoede van de revolutionairen, gezien, b. te zeer enkel een 'coup de main' ter bevrijding des konings bedoeld, en c. gunstige kansen, door aarzelen en talmen, verspeeld had.

Na 10 Aug. terugroeping van de gezanten van Engeland en de Republiek.

798. Ontzettend was de veerkracht, onder aanvankelijk triomfblazen, door de Franse drijvers, bij de onbegrensdheid van hun ontwerpen en het besef van de gevaren die ook hen bedreigden, ontwikkeld. Alles scheen voor de woede van hun onverhoedse aanval te buigen. Groot waren de voordelen aan de Rijn en in Savoye. Gelijktijdig werd België (dank zij Jozef II en zijn wijsheid, zonder vestingwerken) door Dumourier overrompeld. Zo was het oorlogbegerend Frankrijk, in de eerste gloed van het revolutionair proselitisme, nabuur van het vredelievend Gemenebest.

Heel Europa te Parijs afgeschilderd als boosaardige samenzwering, die op de puinhopen van Frankrijk een meer dan Oosters despotisme oprichten en alle natiën in slavernij brengen wil. Het land moest gered, de wereld bevrijd en gewroken, het samenzweerdersrot worden getuchtigd. Aldus veredelden en heiligden de Jacobijnen de oorlog; het leger werd een werktuig voor de vrijmaking van de verdrukte mensheid. Door dweepzuchtige overmoed geleid, van de toverij van de vrijheidshymnen en vrijheidsvanen en vrijheidsbomen omringd, met woeste decreten en hoogdravende adressen en onophoudelijke lofredenen aangevuurd, bracht de soldaat, van natuur moedig, met het zelfvertrouwen van de hartstocht, de meest roekeloze operaties tot stand, 55.

De Fransen allerwege overwinnaars. — Savoye en Nice aan Frankrijk gehecht (21 Sept.). Het beleg van Rijssel opgebroken (7 Okt.). Maintz, de sleutel van Duitsland, zonder slag of stoot, overrompeld (21 Okt.). — 28 Okt. inval van Dumourier in België met 100,000, waartegen Oostenrijk slechts 40,000 man, teleurgesteld en neerslachtig. — 6 Nov. Slag van Jemmapes, met 40,000 man tegen 25,000 Oostenrijkers door versterkingen gedekt; de zege, na hardnekkige strijd, opent geheel België voor de Fransen, door zeer velen met verlangen te gemoet gezien.

Decreten van 19 Nov. en 15 Dec. (§ 779). De revolutionaire bewegingen in alle landen onder bescherming van de Republiek; vijandschap tegen al wie weerstand biedt, voogdijschap over al wie zich onderwerpt, *VRIJHEID, gelijkheid, broederschap of de dood.* De Franse Republiek, met ter zijde stelling van alle grondregels, rechten en traktaten, de eigenmachtige wetgeefster van een nieuw Staats en volkenrecht. Oorlog tegen wie zich niet aan Frankrijk onderwierp, en verfransing van wie zich onderwierp, 96.

België weldra aan geweldenarij, heiligschennis, en plundering ten prooi. Geen schaduw van eerbied voor de nog onlangs krachtig gebleken wensen der bevolking tot behoud van de instellingen, waaronder zij gelukkig was. Vrijheid! maar hoe? willekeur; verbeurdverklaring, rekwisitie van manschappen, paarden en levens-middelen; betaling in adsignaten bijkans zonder waarde; kerkroof, afpersing van ondragelijke belastingen; de landlieden in Vlaanderen en elders met sabelslagen naar de grondvergaderingen gedreven, om, als hoogvereerde leden van het soevereine volk, naar de zin van de Franse meesters, het stemrecht te gebruiken.

799. Hachelijk was de gesteldheid van de Verenigde Nederlanden, ook om veler onverzoenlijkheid tegen het bewind. Diepe wrok had zich bij elke gelegenheid geopenbaard. Sommigen, op wier medewerking de regering prijs zou gesteld hebben, verkozen, in afwachting van de toekomst, ambteloosheid. Gewichtige maatregelen leden schipbreuk op heimelijke onwil, op tegenwerking. De drukpers was het werktuig van smaad en laster. Toegeeflijkheid en oogluiking had evenmin als strengheid gebaat. Wel was menigeen, bij het vernemen van de schrikmaren uit Parijs, in vrijzinnigen ijver ietwat bekoeld. Evenwel bleef het oog van velen, met uitgerekt verlangen, naar de Fransen en naar hun Bataafse wapenbroeders gericht.

De partij die het ogenblik van haar triomf voor de deur gezien had, eensklaps terneer geslagen, hernam straks haar moed en bleef sterk genoeg om de maatregelen van de herstelde regering te dwarsbomen 51. Een aanmerkelijk groot gedeelte, zo men de blinde volgelingen meerekent, bleef Patriotsch. Men bleef aanhoudend woelen, morren, en openlijk tegenwrijten. De Staatse stadhouderlijke constitutie had op de duur tegen aristocratische en democratische Patriotten te worstelen; die elkaar na weer, tegenover de stadhouder, bleven aanhangen, voorstaan en vleien. Niet de minst gevaarlijke waren de zachtere democraten, die nu de minkundigen wilden wijsmaken dat de partijen zo verre niet uiteen liepen; dat het maar een misverstand was geweest, en die zich, door schone voorstellingen, even gaarne van de

stadhouder tegen de aristocratie als van de regenten tegen de stadhouder zouden bediend hebben. —
„De partijschappen duurden en de verbittering groeide over en weer. Alles droeg Oranje, maar de wijs onderscheidde de partijen, zoals ook de lussen aan de knoop van de hoed. Voorts droegen de Keezen (met welken naam de Patriot aangeduid werd) keeshondjes, ook kappelletjens (naar Van der Capellen) van goud aan de overhemden van de mannen en halsdoeken van de vrouwen. Terwijl het zich in Den Haag en Rotterdam tamelijk opwoog, waren de tegenprinsgezinden in de overige steden ontallijk, de prinsgezinden van dag tot dag minder in aantal en flauwer, 4.

1788. 3 Okt. Publicatie van de Staten van Holland waarin zij betuigen „tot hun smart ondervonden te hebben dat kwalijkgezinden, die zachtmoedigheid voor slapheid aanzien, niet ophouden hun verderfelijke gevoelens te blijven aankleven, en het zaad van tweedracht in het land te verspreiden. —
Bijkans, gelijktijdig Plakkaat te Groningen. Door sommigen wordt bij aanhoudendheid de verderfelijke maxime gevolgd om de besluiten van de Hoge Aagten des, lands op de eerlooste wijs te bedillen, en hen die zich stil en vreedzaam gedragen, baldadig aan te randen, te bespotten, en te mishandelen; voorts allerlei schadelijke verdichtselen van nieuwstijdingen uit te venten, om de goeden schrik aan te jagen en aan de andere kant de verblinde en vooringenomen menigte hoop te geven dat hun pernicieus volk- en landbedervend leerstelsel eindelijk doorbreken en door uitheemse macht ondersteuning zal ontvangen." Ook elders zal toepasselijk geweest zijn wat de baljuw van Vlissingen (1789) zei over „oproerkraaiers die de wetten, de justitie en degenen die ze moeten uitvoeren, in verdenking zoeken te brengen, lieden te vinden onder hen die, gestuit in hun boos voornemen, het herstel van de wettige regering benijden.” Niet Leiden alleen gold de klacht vaan de hoofdofficier over oproerwekkende geschriften (Gevallen van een keeshond. De Pruisen aangeklaagd voor de vierschaar van Europa. Het vrolijk Keesje in de verdrukking. Brieven van een gevluchten Hollander). Dwarsboming van geldelijke operaties; er was overvloed van geld, maar in de koffers, zodat men, of door voordelige conditiën het wantrouwen en de onwil overwinnen, of, gelijk geschiedde, overgaan moest tot een dwang-negociatie (de 25sten penning). —
Veel oogluiking en zachtheid. Kluif vroeg (1792); „gaan zelfs zij die in de amnestie als auteur, bevelgevers, hoofden, oproerstichters vermeld werden, niet met opgerichten hals openlijk? Reiken- niet aanhoudend de oud-Staatsgezinden aan de misnoegden de hand van broederschap toe; doen zij niet alles wat tot vrede en verzoening strekken kan? Laat de misnoegden de helft doen, en er zal geen partijschap meer zijn.” Het ontbrak niet aan heimelijke samenkomsten. „Dat er conventiekelen of clubs gehouden worden, dat een menigte van die mensen gewapend zijn en zich voorstellen een revolutie te bewerken, is zeer waar; maar het is niet gemakkelijk in een Republiek te beletten. In geval van oorlog zou de schok zeer violent kunnen zijn, omdat de zachtheid van het gouvernement al veel dingen heeft getolereerd, waarvan men zich wel te laat zou kunnen beklagen'. —
(31 Dec. 1792). Een gedeelte van de armee moet in de binnensteden blijven tot bewaring van de rust. (15 Jan.) Het blijft nodig een genoegzame gewapende macht binnen de provinciën te houden om de kwalijkgezinden te contineren” 51.
Gestadige verstandhouding met de uitgewekenen. Verblijf van velen te Duinkerken en te St. Omer, alwaar in 1788 reeds 1358 van de koning wekelijks pensioen ontvingen; droevig lot, om het geringe van de tegemoetkoming, het gebrek aan winstgevende arbeid, en de onderlinge tweedracht. De Franse regering, zolang het bewind niet onder de invloed van de Jacobijnen geraakt, Langzamerhand minder gunstig voor lieden die zich doorgaans voegden bij de hevige partij. Zij verspreidden in Holland revolutionaire geschriften.

Desniettemin waren weinigen gereed alles voor de Franse vrijheid in de waagschaal te stellen. — (24 Dec.) „Het interieur van de Republiek is vrij tranquil; mensen die iets te verliezen hebben, schoon ze al tot de Patriotse partij behoren, vrezen een vijandelijke inval; anderen, uit wraakzucht of om hun stand te verbeteren, verlangen er naar; de laatsten zijn evenwel verre de minsten in getal.'

800. Nederland zou, tegen wil en dank, oorlog voeren. Op zelfverdediging, met hulp van het eindelijk ontwakend Groot-Brittannië, bedacht, verzuimde het niets om de hachelijke strijd te ontgaan. Reeds had de Conventie zich vijandin van de gouvernementen, gewapende bondgenote van de rebellen verklaard; reeds had zij, door het openen van de Schelde, de Republiek in de hartader gewond; reeds werd de kreet van wraakgierige landgenoten in het dreigend leger van de tirannieken, gehoord. Nog werd van behoud des vredes gedroomd; nog vleide men zich, door ootmoed, de oorlog te verbidden; nog was men, zo hier als in Engeland, zelfs nadat de afgefolterde koning onthoofd was, op vergelijk en bondgenootschap niet dweepzieke gruweldaders bedacht.

Oprichting in Frankrijk van *een Legioen vreemdelingen,* waarbij 100 Hollandse officieren (Juni). Commissarissen van de conventie te Duinkerken aan de uitgewekenen; „De Hollanders zijn ons voorgegaan en hebben ons de weg tot de vrijheid gewezen; de Fransen hebben u verraden; het was de daad van een trouwloos ministerie; de tijd nadert dat gij in zegepraal zult worden hersteld en dat wij de vrijheid bij u zullen planten.' —
Revolutionair Comité van de Bataven te Antwerpen. Verklaring (reeds 22 Okt.) dat zij „andermaal zullen beproeven paal en perk te stellen aan het willekeurig gezag van een trotse Staatsdienaar en aan de gevloekte oogmerken van de aristocraten; met bedreiging dat ze allen die zich, na 14 dagen, tegen hun goede wil verzetten, tot de laatsten toe zullen trachten uit te roeien.'

Met angstvalligheid vermeed de Republiek elke aanleiding tot klacht. Geen onderhandeling met vijanden van Frankrijk; omzichtigheid in het toelaten van de Emigrés. Nergens onderdrukking van Franse Patriotten; wellicht te zachte behandeling, in evenredigheid van het kwade zaad dat velen hebben verspreid. De stiptste neutraliteit, en belofte van zich met de inwendige troebelen, direct noch indirect, te bemoeien. Wat baatte het! reeds de inval in België was een aanval op Engeland en op het Gemenebest; de continentale macht van Groot-Brittannië en de onafhankelijkheid van de Verenigde Nederlanden was onbestaanbaar niet deze uitbreiding van de Franse heerschappij. Voortzetting van het onrecht bleef niet achter. —
16 Nov. Decreet van de Conventie; het sluiten van de Schelde een van de hatelijke aanmatigingen, strijdig met het recht van de natuur, welke de Franse natie vernietigt. — In Engeland was de staatkunde van Pitt merkbaar veranderd; wegens; a. de 10 Aug. en de Septemberdagen; b. de blijkbare strekking een er revolutionaire propaganda, om ook in Londen een nationale conventie te doen oprichten; c. de stelselmatige verachting van de traktaten. Neutraliteit was, te lang! een geliefkoosd denkbeeld, een hersenschim geweest. Oorlog liever dan een vrede die verderfelijker werd dan de rampzaligste oorlog. Zodra Frankrijk in België heerste, was de onafhankelijkheid van de Verenigde Nederlanden en de hoofdsteun van Groot-Brittannië's betrekking met het vaste land weg.
Verklaring van het Engels ministerie. Frankrijk, welks bevoegdheid in elk geval door die des eigenaars beperkt is, heeft, of geen recht van vernietiging van de stipulatiën ten aanzien van de Schelde, of evenzeer recht alle traktaten ter zijde te stellen. Getrouw aan de beginselen sedert meer dan een eeuw gevolgd, zal Groot-Brittannië nimmer met onverschilligheid aanschouwen dat Frankrijk zich aanmatigen de soevereiniteit van België of een soort van algemeen beschikking over de rechten en vrijheden van Europa. Belofte aan de Staten-Generaal van handhaving van de zelfstandigheid van het Gemenebest.

1 Dec. Gewapende Franse vaartuigen zeilen de Schelde op; dezerzijds enkel protest, om tijd te winnen en geen pretexten tot dadelijke aggressie te geven; de vraag was niet of, maar wanneer men resisteren zou.

Zo de Fransen, na de overmeestering van België, de Republiek geattaqueerd hadden, zij zouden haar zeker buiten enig postuur van resistentie hebben gevonden. De vijand zou zijn troepen, gedekt door de flotille op de Schelde, langs de binnenstromen tot in het hart van Holland hebben kunnen brengen, zonder dat iets capabel was om weerstand te bieden; immers wanneer men de verwarring in het oog houdt die de kwalijkgezinden zouden hebben kunnen veroorzaken, 51.

1793. 21 Jan. Na enige juridieke vormen, alsof de Conventie tot rechtspleging over de soeverein bevoegd was, werd de koningsmoord te Parijs gepleegd. Op deze ontzettende tijding, last van het Britse ministerie aan de gezant, die, als agent van de Republiek, niet erkend was, om binnen 24 uren uit Londen te vertrekken. Desniettemin werd, ook thans nog, de oorlog niet als onvermijdelijk beschouwd. Conferenties van de raadpensionaris met de Engelsen en Franse minister (Auckland en de Maulde). De Zeemogendheden zouden de Franse Republiek erkend, de stiptste onzijdigheid bevestigd. Mediatie aangeboden, en zelfs, bij weigering daarvan, met Frankrijk, naar het voorbeeld van vroegere tijd (§ 354 en 367), maatregelen genomen hebben om de oorlog ten einde te brengen. In het laatst van Januari keerde de Franse gezant uit Parijs, met stellige verzekering dat de leden van de uitvoerende Raad eenparig besloten hadden met Engeland en de Republiek niet te breken" 51. —
Door onderhandeling met Dumourier zou de laatste hand aan het verdrag gelegd en de conferentie de 10 Febr. geopend worden aan de Moerdijk; maar de oorlogzuchtige partij had de overhand behaald, en de vorige dag vernam De Maulde, te Antwerpen gekomen, van de veldheer het teleurstellend bericht; "ik heb last tot de oorlog!"

B. 1793 - 1795.

REVOLUTIEOORLOG.

801. Geen langer veinzerij of uitstel! De Conventie, met het bloed van haar koninklijk slachtoffer bespat, verklaarde aan Engeland en ten zelfde dage aan de Stadhouder oorlog. Nijpend was alhier het gevaar. Een overwinnend leger in aantocht, een ondernemend veldheer, geen tijdige bijstand, de hulpmiddelen en toerustingen gering, de oorlogslieden ongeoefend, de ingezetenen verdeeld, velen verraderlijk gezind. Evenwel het uitzien naar de Fransen was, door de gedachte aan de onmenselijkheden, onder de standaard van de vrijheid reeds gepleegd, zo reikhalzend niet meer; de dreigende taal van de uitgewekenen was geschikt om zelfs bij voormalige Patriotten onwil en angst te verwekken. De Natie verenigde zich rondom het Bewind, en er is, meer dan te voorzien was, eendrachtige samenwerking geweest.

1793. 1 Febr. Oorlogsverklaring aan de koning van Engeland en aan de stadhouder, om zijn slaafse verknochtheid aan de kabinetten van St. James en Berlijn en om de vijandige zin door hem betoond. Ook aan Spanje (7 Maart) en lichting van 300,000 man (25 Febr). — De Republiek zag zich aangevallen in het midden van de vredelievendste aanbiedingen 51. — Oorlog, zo het heette, tegen de stadhouder alleen, alsof hij soeverein was, en alsof, door de uitspraak van de Conventie, alle banden van een wettigen Staatsvorm werden geslaakt. — Dumourier (§ 796), met buitensporige stoutheid, gereed zich van elke voordelige kans te bedienen en hulpmiddelen, ook in de meest benarde toestand, te scheppen, was, zo iemand, geschikt om een onverhoedse aanval door moed en voortvarenheid te doen gelukken. Zijn plan (gegrond op de veronderstelde stemming des volks) was verovering, niet gelijk in 1672 en 1702, door de natuurlijken voormuur om te trekken, maar door op de voormuur zelf stoutweg aan te vallen. Uit Antwerpen zou een deel van de voorhoede trekken naar de Moerdijk, oversteken naar Dordrecht, en met snellen mars naar Rotterdam, 's Hage en Haarlem rukken; Miranda, die Maastricht had ingesloten, pret 25000 man over Venlo en Nijmegen naar Utrecht; allen ter bemachtiging van Amsterdam. — De kolonel Daendels met vele uitgewekenen (2000 Bataven en Belgen) bij het leger.

Proclamatie van Dumourier. ,,De stadhouder houdt u in verdrukking en slavernij; wij treden Holland in, als vrienden van de Bataven en als onverzoenlijke vijanden van Oranje. Zendt dat trotse huis, dat sedert honderd jaren u aan zijn hoogmoed opoffert, naar Duitsland terug. Ik kom tot u, omringd van edelmoedige martelaren van de omwenteling van 1787; wij zijn geenszins de aanvallers; de Oranje partij deed ons sedert lang een verrader lijken en geheimen oorlog aan; wij zullen uwe rijke gewesten doortrekken als vrienden en broeders."

Uitgewekenen. — Hun aanspraak in de Conventie te Parijs. "Uw besluit is de doodsteek voor alle despoten; de verlossing van ons vaderland zal de grootste voordelen aanbrengen aan onze zaak, aan de algemeen zaak van de volken. De beschikbaarheid van onze vloten, magazijnen, soldaten, matrozen, zal de wanhoop brengen in de boezem van het Britse ministerie. dat ons in dienstbaarheid hield. De Vrijheid, de Gelijkheid zijn de goden welke de Rede thans aanneemt; uwe godheden, de onze, welhaast die, van de hele wereld. De herschapen Bataven zullen zich waardig tonen met de sans-culottes van Valmy en Jemmapes op te trekken onder de banier van de rechten van de mens." —
Uitnodiging van het Comité-Revolutionair; "Dumourier nadert en gij zult *vrij* worden. Verenigt u met ons, uw broeders. Zo de wrede Nassau barbaars genoeg is om in zijn gruwelijk misdrijf te volharden, laat hij, zijn verfoeilijke echtgenote, en alle bloeddorstige medewerkers

vergaan en door dezelfde plaag worden verdelgd; vreest niet voor de tiran; gij, officieren en soldaten! komt tot ons; gij zult, gelijk wij, strijden om vrije burgers te worden."

Dergelijk een toon weinig geruststellend; evenmin als de betuiging dat de Patriotten sedert 1787 „afgeweerd waren door de aristocratie van allerlei slag," evenmin als het woord, aan Cambon te Parijs ontvallen; „gij hebt geen goederen van de geestelijkheid om ons schadeloos te stellen; in Holland moet in de kantooien en in de portefeuilles revolutie worden gemaakt;" evenmin als de wijs waarop in België het recht van de soevereiniteit voor en over de rampzalige bevolking uitgeoefend werd. — De Franse generaals waren reeds gelast het oppergezag van het volk te doen afkondigen en allen die aan de Constitutie getrouw zouden willen blijven, te behandelen volgens alle strengheid van het recht van de oorlog. — Oproeping van de Nationale Conventie aan de Hollanders; „Uw stadhouder is een kapiteingeneraal die monarch, een onderdaan die meester, een volksvoorstander die een tiran geworden is. Elk spoor van erfelijk gezag, maar ook van leenroerigheid en aristocratie, adellijke of heerlijke, moet verdwijnen. Te wapen, te wapen, edelmoedige Batavieren! er is een heilige verbintenis van de volken tot vernietiging van alle soorten van koninklijk gezag." —

Deze en soortgelijke kreten hadden niet veel ingang; de eerlijke, verstandige Patriotten, gelijk allen die iets te verliezen hadden (§ 799), waren meer bevreesd voor het effect van de Franse principes, dan geanimeerd tegen de actueler regeringsvorm; hoe onvergenoegd de mensen ook mochten zijn tegen het gouvernement, zij vreesden nog meer de Fransen; de ingezetenen toonden dagelijks meer afkerigheid van de Franse broederschap.

20 Febr. Manifest van de Staten-Generaal; „De woorden vrijheid, slavernij, en onderdrukking worden thans bij velen op verregaande wijze misbruikt. Zij die het bewind van Frankrijk in handen hebben, bewijzen hun vriendschap voor andere volken, door het zaaien van verdeeldheid en door hen te beroven van de dierbaarste voorrechten, zelfs met vernieling van de handvesten waarop zij gegrond zijn. De geschenken die zij onder de naam van Broederschap en Vrijheid aanbieden, zijn geen andere dan dezelfde toomloze; ongebondenheid en Godverzaking waarop zij roemen, en de daaruit voortspruitende verwarring, moord en plundering, armoede en hongersnood, waaronder zij nichten. Met de namen van dwingelandij en slavernij bestempelen zij alle die burgerlijke en godsdienstige inrichtingen, die tot nu toe geëerbiedigd zijn, als onontbeerlijk voor het geluk van de mensen en voor het bestaan van de maatschappij."

Maatregelen van tegenweer. „Wonderen van activiteit, daar alle regenten één ziel en zin, één enkele aandrift hadden om met de stadhouder handen in een te slaan, en alle voorstellen om 't land tegen een verwoestende aanval van Franse roverbenden te beschermen, gedaan, toegestemd, en uitgevoerd werden". — Inundatiën. — Van Kinsbergen (1735 — 1819), opperbevelhebber van de zeemacht; Dumoulin, directeur-generaal van de fortificatiën. Overal op de bedreigde punten batterijen; de stromen met gewapende vaartuigen als bezaaid; over de honderd fregatten, kotters, brikken, kanonneersloepen, en pinken, van de Schelde tot Gorkum; in een ongelooflijk korten tijd geëquipeerd. — De algemeen activiteit was in 't begin zo groot niet; want velen achtten de Republiek verloren en vreesden de wraak des vijands, die niets minder dreigde dan hangen en massacreren; maar, bij de standvastige houding van de stadhouder, van de Staten-Generaal, en van het merendeel van de troepen, begon weldra een ieder te denken dat er mogelijkheid was het Land te redden, 51.

802. Eendracht maakt macht. De schande van de overgaaf van Breda werd opgewogen en bedekt door wapenroem in de Willemstad en elders. De rivieren waren opnieuw het bolwerk van de Nederlandse grond. De kloeke houding van het Gemenebest was voor Europa gewichtig; zij gaf aan Oostenrijk gelegenheid een leger samen te brengen, eer Hollands val het herwinnen van België onmogelijk had gemaakt. De Fransen, met verbazende snelheid

genaderd tot de grenzen van Holland, werden, met gelijke spoed, tot over de grenzen van België verjaagd.

16 Febr. Dumourier over de grenzen. — Daendels, die met 800 man naar het eiland van Dordrecht zou oversteken, kon (ook omdat alle vaartuigen weggehaald waren) de overtocht niet volbrengen. — 18 Febr. Berenning van Breda. Van Bylandt had er het bevel over een bezetting van 1600 man. Eerst op 23 Febr. de acht vuurmonden des vijands gereed; bombardement; een soldaat gekwetst; het weerstandsvermogen van de vesting niet in het minste veranderd; desniettemin, en ofschoon de oorlogsmacht van de Fransen zeer ring en slecht van munitie voorzien was, op 24 Febr., eerloze capitulatie van een vesting met 250 stukken geschut en aanzienlijke oorlogsvoorraad. Zó weinig gebrek dat een driedubbel getal vijanden er, na de uittocht van de bezetting, goede tier kon maken, 1.
Dans om de vrijheidsboom; Comité Revolutionair der Bataven aldaar werkzaam; oproeping van de ingezetenen in grondvergaderingen om volksvertegenwoordigers te benoemen, 25 Febr. De Klundert stormenderhand ingenomen, na dappere tegenweer door van Kropff, die, met 40 man uit zijn honderdtal soldaten op de Willemstad terugwijkende, door overmacht omsingeld, de dood boven de gevangenschap kiest. — De spoedige val van Breda deed Geertruidenberg. niet 150 vuurmonden en veel ammunitie, bezwijken (4 Maart); de 80-jarige Bedaulx voerde het bevel; de vestingwerken in geen verdedigbare staat; de onderwaterzetting kon slechts gedeeltelijk werken. — 1 — 16 Maart. De Willemstad moedig verdedigd door van Boetzelaer; het eenvoudig Nee! waarmee de opeising was beantwoord, werd volgehouden, toen er geen huis onbeschadigd meer was. — Geen bijstand dan 2000 Engelse gardes onder de hertog van York en 12 kanonneerboten. 9 Maart. Overtocht naar Holland beproefd; werkzaamheid en moedbetoon van de Hollandse scheepsmacht en een geweldige storm uit het noordoosten deden Dumourier van de landing afzien.

Een tocht als die van de Fransen moest, óf niet, óf spoedig gelukken. Overwinning van de Oostenrijkers bij Aldenhoven (1 Maart); Aken ontruimd en Maastricht ontzet; Dumourier, op stellige last van het uitvoerend bewind (8 Maart ontvangen), naar België terug. — 18 Maart. Slag van Neerwinden, waardoor het Franse leger, zo de overwinning gebruikt ware, vernietigd had kunnen zijn. — België ontruimd.
Geertruidenberg, Breda, en de Klundert door de Fransen verlaten. — 9 April. Het grondgebied van vijanden vrij.

Zo Maastricht en Holland zich niet zo wel gedefendeerd hadden; de Oostenrijkse wapenen zouden niet ligt in de Nederlanden gekomen zijn. De hertog van York en de jonge prinsen van Oranje hebben een activiteit getoond, die verwonderenswaardig was, 51"

803. Allen verenigden zich tegen Frankrijk, omdat Frankrijk allen aangerand had. Een Coalitie vormde zich, die evenwel machtiger scheen dan ze was. Geen samenwerking met gewone hulpmiddelen, geen oorlogvoeren op de gebruikelijke voet was tegen de woede van een door de revolutiekoorts aangegrepen natie bestand. Geen steunpunt dan in onbaatzuchtige strijd voor waarheid en recht. Zo weinig werd dit behartigd dat de oorlog weldra veroveringen ten doel had; zodat de Jacobijnse factie, door deze kwalijk berekende hebzucht, aan de spits van de worsteling voor Frankrijks onafhankelijkheid kwam. Voorts hebben de gebreken, van dergelijke Alliantiën doorgaans onafscheidelijk, zich hier in voorbeeldloze mate geopenbaard; na-ijver en wantrouwen, dat te dikwijls in kwade trouw rechtmatige grond had; gebrek aan samenhang zowel in de inrichting van het leger, als in de ontwerpen van vrede en oorlog. Vele en velerlei misslagen; het was alsof Staatslieden en veldheren, door verschijnselen, waarvan de weerga onbekend was, werden bedwelmd.

Engeland, nu het middenpunt van de coalitie, door geldelijk vermogen en onder de krachtvolle leiding van Pitt. — Traktaten met Rusland, Sardinië, Spanje, Napels, Pruisen,

Oostenrijk, Portugal; subsidies aan Duitse vorsten. De gezamenlijke krachten van de bondgenoten in het begin van de oorlog 365,000, van de Fransen 270,000 man.

Onvermijdelijke bezwaren. Voorliefde bij een groot deel van de bevolkingen (bijv. in Pruisen en aan de Rijn) voor de revolutionaire begrippen; ongenoegzaamheid van de financiële krachten, waar telkens meer algemeen wapening vereist werd. Voortdurende miskenning van het standpunt waaruit alleen men de revolutie verwint (§ 780). Wel verre van zich op de historische grondslag van de verkregen rechten te plaatsen, zocht men steun telkens in de actuele revolutionaire vorm, in vlottend zand. Dus geen steun aan een regentschap van de prinsen van de bloede; dus geen erkenning van de onbetwistbare rechten van Lodewijk XVII en Lodewijk XVIII; dus geen oprecht en onwrikbaar bondgenootschap met de royalisten, kern van de wettigen en historische staat, om welken zich de teleurgestelde omwentelingsgezinden (mits tegen de misbruiken van l'angien regime gewaarborgd) zouden hebben geschaard. Wel gebruikten de mogendheden de zelfopoffering van de getrouwe onderdanen, waar ze in de oorlog te pas kwam; verleenden hun soms bijstand, gaven overvloed van schone beloften; maar zij verloochenden telkens de beginsels van het Staatsrecht, en lieten hen, bij de eerste wisseling van de kans, bij de eerste wijziging van oorlogsontwerp, over aan het velerlei moordtuig van de Jacobijnse dwingelandij. Dus ook gedurig heulen met die revolutionairen, welke de meest handelbaren schenen te zijn; niet die partij, welke, bijna overwonnen, buitenlandse hulp zocht; die daardoor temeer verdacht en hatelijk werd; wier tegenwerking, in weerspraak met hun eigen leer, enkel negatief en, als zodanig, na soms hevige strijd, bij de uitkomst machteloos was.

Dus eindelijk, bij het breken dezer rietstaven, een toevlucht nemen tot een stelsel van verovering, nadelig voor allen, vermits hierdoor eendracht van de Fransen en tevens verdeeldheid van de mogendheden bewerkt werd. —

Zo ergens, dan werd in Engeland het exceptionele van de oorlog erkend; dat men tegen gewapende theorieën strijd voert; dat het revolutionair bewind, van alle perken ontheven, oneindig machtiger is dan de Franse monarchie, zelfs onder een Lodewijk XIV; om het ongehoord verschijnsel van een machtige en beschaafde natie, die, kunstmatig tot roversbende gevormd, afwerpt al wat in het gezellig leven de driften bedwingt, woeste dapperheid paart aan bloeddorstige zin, roofzucht en verwoesting systematiseert, de voorrechten van kunst en wetenschap en beschaving misbruikt; dat er derhalve aan vrede met een zo gedrochtelijk stelsel niet kan worden gedacht. En toch, zelfs in Engeland, werd het oog, waar het, in 1793, ter hulpbetoning, op Parijs en de Vendée had gevestigd moeten zijn, eer, ter verovering, naar de Franse kolonieën en vloten gericht. Ook het Engels ministerie sprak telkens van schadeloosstelling en waarborg; eisen geschikt om de natie, aan welke men de hand had behoren te reiken, tegen zich in de wapens te brengen.

Met de overige mogendheden was het erger gesteld. De antirevolutionaire ijver van Catharina scheen in sluw verband met haar plannen tegen Turkije en Polen te staan. De verdeling van Polen (Okt. 1791) vormde met de fraaie betuigingen tegenover Frankrijk een hemeltergend contrast. Een natie, die, met een erfelijk koningschap en verbeterde Staatsregeling, aan kiesrecht en anarchie een einde maakt (1791), door gewapende tussenkomst van één gescheurd, omdat Rusland, voor het verliezen van zijn invloed beducht, zich met Pruisen omtrent de bloedige voortzetting van het werk van de ongerechtigheid (§ 606) verstaat. Na-ijver en wantrouwen tussen Oostenrijk en Pruisen; afleiding van de een zaak die boven al had moeten worden behartigd; de oorlogsoperaties tegen Frankrijk verlamd; rechtmatige twijfel, bij dergelijke schandelijkheden in het Oosten, aan de zuiverheid van bedoeling in het Westen. —

De zege van Frankrijk kon niet twijfelachtig zijn in een strijd, in welleen men zich niet boven de roersels van een gewonen oorlog verhief 96.

Gebrek aan uitstekende talenten bij het opperbeleid van vrede en oorlog. Al is de rol van hen, die in Frankrijk hebben geschitterd, minder wellicht uit zeldzame bekwaamheden dan uit de onberekenbare kracht van een voorbeeldloze; overspanning verklaarbaar, er had, zo niet een Marlborough, een Eugeen, of Willem III, een opperhoofd kundiger dan Coburg, en een vorst zelfstandiger en scherpziender dan Frederik-Willem of Frans II kunnen zijn. Het genie van Pitt, machtig in het ontwerpen, was dikwijls weinig vermogend, waar het de uitvoering betrof. Bejaardheid van de veldheren, gehechtheid aan de oude sleur, onveranderlijkheid. van een tactiek, die, om de verandering van omstandigheden, de tactiek van de nederlaag werd; tegenzin in de antirevolutionairen oorlog en onwil om het Franse volk in. de uitoefening van zijn soevereiniteitsrechten te beperken; dit en meer nog liep te samen om een verwonderlijk en bedroevend contrast tussen veerkracht en slapheid te vormen, waardoor telkens, of een gewichtig voordeel ongebruikt gelaten, of een nimmer terugkerende gelegenheid verzuimd werd; zodat, door weifeling en uitstel, door hetgeen vereist werd, of niet, of verkeerd, of ten halve, of te laat te verrichten, elke kans om de revolutie te fnuiken te niet ging.

804. De Republiek, hoewel bevoegd tot afzonderlijk verdrag, onttrok zich niet aan de algemene oorlog. IJver en zelfopoffering was groot; de oorlogslieden waardig onder dappere Nederlandse prinsen te staan; maar het was de tijd niet meer, waarop het bestek van de oorlogsoperaties door Willem III bepaald, of door Marlborough aan Heinsius ter goed- of afkeuring voorgelegd werd. De Republiek werd in de beraadslagingen weinig, des te meer op de slagvelden, waar men op de gevaarlijkste plaatsen haar troepen uitkoos, gekend.

De Republiek zet de oorlog voort, a. uit dankbaarheid, die ook voor een natie plicht is; b. omdat met het verdrijven des vijands nog geen vrede gemaakt was; c. ten einde, bij de algemene vrede, in verband met de eisen van Oostenrijk, voor de veiligheid en de belangen van de Republiek worde gezorgd; d. omdat met een gouvernement als het Franse vrede niet mogelijk was. Zij heeft nooit tot de Coalitie behoord, noch zich door enige conventie ten aanzien van het voortzetten van de oorlog aan banden gelegd 51. —

Zij trachtte niet naar afzonderlijke vrede, had 20,000 man bij de armee, en leverde al de zware artillerie ter belegering; toch werd ze niet geraadpleegd. — “De Engelse en Hollandse troepen meegesleept, zonder dat men wete tot wat einde of waarheen; men wil de Republiek in het blinde leiden, of rekent ze voor niets; en in beide gevallen zou het beter zijn de troepen terug te roepen ter dekking van de frontieren, en de kosten (die enorm zijn) te besteden, om de vijand afbreuk te doen in de West-Indien." 51 —

De Oostenrijkse Nederlanden kunnen andermaal in één veldslag verloren gaan; en dan zou de republiek, met ledige magazijnen, uiteen gejaagde en wellicht vernielde troepen, terwijl de geallieerden op Duitsland zich repliëren zouden, het slachtoffer zijn.

Lang werd er gesproken van een Congres in 's Hage ofte Brussel, voor de politieke en militaire operaties. Een overleg onmisbaar vooral in een offensieven oorlog; anders is het zeilen zonder kompas. Nauwelijks geloof baar is liet, dat vier mogendheden, de Keizer, Pruisen, Engeland en de Republiek, te velde trokken, zonder bepaling van doel, middelen, contingenten en schadeloosstelling.

Ook de raadpensionaris verlangde de dommagementen en securiteiten wegens de kostbaren en onrechtvaardige oorlog. De republiek wil gaarne medewerken om aan Oostenrijk een sterke barrière in België te bezorgen; maar niet zó dat het, door nieuwe acquisities, des te meer de handen ruim hebbe om haar te kwellen. Wenselijk scheen het de restitutie van de limieten te bedingen, in 1795 bepaald en waarin de keizer willekeurige wijziging gebracht heeft.

805. De veldtocht in Vlaanderen werd gekenmerkt door gestadig verzuim van voordelige kans. De opperbevelhebber, hertog van Saxen-Coburg, wist zich, noch de afval van Dumourier, noch de verwarring en zwakheid van het vijandelijke leger, noch de verlegenheid van het revolutionair bewind ten nutte te maken om, met snelle mars, de geopende weg in te slaan naar Parijs. Het hoogste doel scheen postenoorlog en belegeringsoorlog. De Nederlanders kweten zich loffelijk; maar de trage veldheer het de tijd waarop het revolutionair bewind ten halve toegerust en van alle zijden bedreigd was, ongebruikt voorbijgaan. Onherstelbaar verlies en voor de vijand onwaardeerbare winst.

Frederik Josias, hertog van Saxen-Coburg, door overwinningen op de Turken, in gemeenschap met de oorlogshaftige Suwarow, wellicht boven verdienste vermaard; voor deze oorlog althans weinig berekend.

1793. April. Ontwerp van Dumourier, die nu ter goeder trouw wil wat hij vroeger (§ 797) met dubbelhartigheid voorgewend had, ten einde, aan de spits van zijn troepen, desnoods door de Oostenrijkers ondersteund, de booswichten in Parijs te verpletten. Verzuim van de hertog om, zodra dit mislukt en Dumourier gevlucht is (5 April), het onthutste leger, in twee kampen verdeeld, aan te grijpen; ofschoon hij zich aldus zeer ligt de toegang naar het binnenste van Frankrijk zou gebaand hebben. Later nog had hij, met 120,000 man tussen de Maas en de zee, 30,000 Fransen, die tegen over hem stonden, uit het veld kunnen slaan. — De gevolgen, in verband met de voordelen van de Pruisen aan de Rijn, met de dreigende houding van de Spanjaarden en van het Oostenrijks-Piëmontesche leger, met de woelingen in Frankrijk en vooral in Parijs (§ 806), zouden onberekenbaar geweest zijn.

Noodlottiger dan de feilen van de veldheer was de dwaling van de Staatslieden. — April. Bijeenkomst te Antwerpen; de gezanten van Engeland, Oostenrijk en Pruisen met Saxen-Coburg en de prinsen van Oranje. Proclamatie van Coburg (5 April), dat zijn troepen, enkel op verzoek van Dumourier en als wapenbroeders van de Franse armee, ten behoeve van de constitutionele koning binnentrekken, geenszins om veroveringen te maken, maar om de plaatsen die hun mochten toevertrouwd worden, als een heilig pand te bewaren en ze over te geven aan het wettig bewind; maar weldra (8 Apr.) besluit van de gezanten waarbij, nu het plan met de Fransen veldheer afgesprongen is, Coburg tot intrekking van zijn belofte gelast, alle denkbeeld van revolutiebestrijding ter zijde gelegd, tot een gewonen oorlog van de mogendheden tegen een mogendheid teruggekeerd, en het bemachtigen van steden en landschappen, als schadeloosstelling en verovering, ten doel gesteld wordt. — Dienovereenkomstig verklaart Coburg, bijv. van Condé bezit te nemen in naam van de keizerlijke majesteit, aan de bewoners van de geconquesteerde landen bescherming te verlenen. krachtens het veroveringsrecht te werk te gaan, terwijl er ook een voorlopig keizerlijk bewind optrad. Geen handelwijs kon voor de belangen, zowel van de royalisten als van de coalitie zelve, nadeliger zijn. Velen, die tot dusver naar de bondgenoten als naar bevrijders van het vaderland uitgezien hadden, hielden nu, om nationale vernedering te ontgaan, zelfs Jacobijnse dwang voor een weldaad.

Plan van de campagne beperkt tot belegeringen, die tijd roven en weinig afdoen 61. — Coburg verdeelt de troepen in een cordon of uitgestrekte postenlijn, tegen Condé, Rijssel en Valenciennes. — Nederlandse troepen 16000 man, in twee divisies, onder prins Willem opperbevelhebber en prins Fredrik; . — Valenciennes het eerste doel van de veldtocht; de Fransen om het te ontzetten, moesten in West-Vlaanderen de rechtervleugel van de bondgenoten omtrekken; dit gewest te dekken was de gewichtige taak van de Nederlandse troepen; waartoe in de Spaanse successieoorlog gewoonlijk driemaal zo sterke legers waren nodig geacht — Dagelijkse gevechten; doorgaans hadden, door de beschikkingen van Coburg, de prinsen van Oranje de moeilijke en ondankbare taak om te zorgen dat de bondgenoten ongestoord lauweren konden plukken.

Reeds 30 April, 6 en 7 Mei, voorposten gevechten. — 20 Mei. De hertog van York, met 35000 Engelsen, Hessen en Hannoveranen, bij het leger. — 23 Mei. Algemene aanval tegen Famars en Anzain, om Valenciennes te berennen; wel gelukt, door de medewerking van de prinsen; moorddadig gevecht bij Tourcoing door de troepen van prins Frederik (verlies van 450 man), volgens het Oostenrijkse legerbericht, roemrijk voor de Hollanders, door de fermeteit en de moed tegen zoveel talrijker vijand 1. — Valenciennes belegerd (25 Mei). Op alle punten van het oorlogstoneel menigvuldige postengevechten. — 11 Juni. Gevecht onder de beide prinsen, bij Werwick; de dappere prins van Waldeck voert een bataljon (uitroepende; „jongens! toont dat gij Hollanders zijt") met de bajonet tegen het vijandelijk geschut en sneuvelt.
12 Juli. Gondé door de bondgenoten bemachtigd. 22 Juli, Mentz. 28 Juli. Valenciennes. — 8 Aug. Nederlaag van de Fransen in de nabijheid van Arras. De bondgenoten hadden nu, van Bazel tot Oostende, bijna 300,000 man om de overblijfsels van de Franse legers voor zich uit te drijven en op Parijs te trekken; alle omstandigheden waren gunstig. Nu tenminste zou men het voortdringen van een verenigde hoofdmacht verwacht hebben. Geenszins. Terwijl men de Franse legers ongestoord verdubbelen liet, besloot men aan het belegeren van vestingen te gaan; toen samentrekking van macht dagelijks nodiger was, werd zij gesplitst, omdat de Engelsen Duinkerken wilden veroveren en Coburg Quesnoy.

806. Inmiddels had zich het Schrikbewind gevestigd. Een Constitutie was afgekondigd en geschorst. Gedurende de oorlog bleef gans Frankrijk onderworpen aan het dictatorschap van een Comité van Algemeen Welzijn, waarin de afgod van de systematische omwentelingsgezinden, Robespierre, wellicht uit dweepzucht meer nog dan uit wreedheid onbarmhartig, de ziel was. Geweldige tegenstand van een groot deel van de bevolking, geweldiger nog de wijs waarop de zogenaamde overheid ze met regelmatige barbaarsheid, door gestadige werking van de valbijl, door verdelging te vuur en te zwaard van steden en landstreken, bedwong. Tevens riep zij de hele natie in het veld. Bij de ontelbaarheid van de oorlogsscharen die, ook om gebrek of vervolging en burgeroorlog te ontgaan, naar de legerplaats snelden, voegde zich de onweerstaanbaarheid van een op revolutionaire hulpmiddelen gebouwde militaire organisatie en tactiek.

De Girondijnen die, nadat zij het koningschap gesloopt hadden, de koning wilden sparen, vinnig aangeraad door de bergpartij (Danton, Marat, Robespierre, de consequent te werk gaande kwekeling van Rousseau).
5 April. *Comité algemeen welzijn,* belast met alle maatregelen tot behoud van de Republiek, en dat, ondersteund door een buitengewone revolutionaire rechtbank, alvermogen over goed en leven verkreeg. —
31 Mei — 2 Juni. Volksbeweging te Parijs, een dertigtal gedeputeerden in hechtenis en de Conventie onder het juk van de geweldige drijvers.
Wederstand. — a. Ten westen in de Vendé nog eerbied was voor troon en altaar. Weldra ieder stad of landbewoner oorlogsman en iedere oorlogsman een held. Bekwame hoofden, in een landstreek, verdedigbaar door bossen en heggen. Zelfopoffering van een ganse bevolking, die zich, met de geestdrift van de verontwaardiging en van de wanhoop, voor God, koning en vaderland ten dode gewijd had; die de republikeinse legers, een aantal van 200,000 man, achtereenvolgens afslaat, en, binnen weinige maanden (Apr. Sept. 1793) aan de Conventie zwaarder verlies aanbrengt dan haar, sedert het begin van de oorlog, door alle de bondgenoten te samen was berokkend. b. Ten zuiden door de val van de Girondijnen, het merendeel van de grote steden (Lyon, Toulon, Marseille) met federalisten en koningsgezinden, in beweging gebracht. De Conventie, in Juli, had slechts 25 departementen voor en 70 tegen zich.
Ook nu bleven de bondgenoten, onder velerlei belofte, met talrijke legermachten, nagenoeg werkeloos, tot de worsteling afgelopen en de bijstand nutteloos was. Zo was het revolutionaire

bewind bij machte ter oproeping van de veerkracht van de hel. — Aug. Lichting van 1,200,000 man; Frankrijk een groot legerkamp, vol wapensmidsen, tuighuizen, magazijnen; het wemelde van opgewonden burgers, die zich verzamelden, oefenden, wapenden, of naar de grenzen trokken De leiding van de oorlogszaken bij Carnet; het beginsel van een snelle concentratie van onweerstaanbare overmacht in één punt op uitgebreide schaal in toepassing gebracht. —
Sept. Wet tegen al wie verdacht is (loi des suspects). Meer dan 50.000 revolutionaire comités in stad en dorp, ter verdelging van allen tegenstand, werkzaam. Gedwongen leningen en rekwisities; adsignaten zonder maat of perk. Arrestatie van 70 gedeputeerden. Het geringste voorwendsel genoeg voor een doodvonnis. Ook weldra de generaals die een nederlaag geleden, of geen volkomen overwinning hadden behaald (Custines, Houchard) onthoofd. —
Zedenbederf, Godverzaking; plechtige afschaffing van de christelijke godsdienst door de gemeenteraad van Parijs; „geen nationale godsdienst dan van vrijheid, gelijkheid en zedelijkheid;" optocht van de godes van de Rede en verklaring aan de Conventie; „er is geen God en de dienst van de Rede komt in de plaats; geen godsdienstoefening, geen zondagviering; de week door een tiental dagen (décadi) vervangen; op de begraafplaatsen het opschrift; „de dood een eeuwige slaap." —
Maatregelen tegen de departementen en de Vendée. Lyon belegerd, uitgehongerd, platgeschoten, vernield; sloping van de prachtigste gebouwen, strafoefening over honderdtallen, mannen en vrouwen, kortheidshalve met schroot en kanonvuur. Evenzo te Toulon en elders. De Vendée, na vele wisseling van oorlogskans, verwoest en uitgemoord; gehele districten kon men doorkruisen, zonder iets te ontmoeten dan as en opeengestapelde lijken. —
In 1793 heeft de Conventie soms, ter zee en te land 1,700,000 verdedigers gehad.

807. De bondgenoten ondervonden dat de vijand de tijd, schromelijk door hen verzuimd, ijverig gebruikt had. Met de schitterender voorspoed, na het terugwijken van de Fransen, was het gedaan. Ook in België werd het bezwaarlijk zich tegen het opdringen van de talrijke massas te verzetten. De Conventie, over de binnenlandse tegenstand der vertwijfeling zegevierend, ging allerwege aanvallenderwijze te werk.
Op het einde van 1793, gelijk in de laatste maanden van het vorige jaar, werd Europa andermaal, maar thans met veel ontzettender overmacht, door telkens aangroeiende legers bedreigd.

Aug. 7. Dagelijks herhaalde aanvallen op de Nederlandse voorposten met voordeel afgeslagen; evenwel afgematheid. 18 Aug. Hevige strijd om het bezit van Lont alles. Toenemende aandrang des vijands; de voorposten bijna ieder uur niet overmacht verontrust. Desniettemin een stelling gehandhaafd, wier verlies de Engelsen van de Oostenrijkers zou afgesneden hebben. 27 Aug. Algemene aanval van de Fransen, door de kloekmoedigheid van de Nederlanders verijdeld.
8 Sept. Bloedig gevecht bij Hondschoten tussen de Fransen en Engelsen, dat het beleg van Duinkerken deed opbreken en aan de Franse troepen de zedelijke kracht teruggaf, door verdrijving uit België verzwakt. — 10 Sept. De post van de Nederlanders, volgens alle oorlogskundigen, onhoudbaar; weshalve prins Willem een positie naar achteren neemt; maar op aandrang van Coburg, wordt, onder plechtige beloften van soutien (51), met 13000 man tegenover een driemaal sterkeren vijand, de vroegere stelling opnieuw bezet.
13 Sept. Aanval met geweldige overmacht, onophoudelijk door verse troepen aangevuld; de Nederlanders hielden vijf uren stand met onvoorbeeldige fermeteit en moed; grote, maar onnutte slachting onder de vijand, in zulk een menigte dat, bij het vallen van halve gelederen, de opening straks weer gevuld was. — De Nederlanders door de Oostenrijkse generaal Beaulieu, die ter hulpe gezonden was, aan de Franse overmacht gesacrifieerd, 51.150 doden,

440 gekwetsten, 900 gevangenen; prins Frederik gevaarlijk in de rechterschouder gewond; smartelijke en langzame genezing, pijnlijke insnijdingen doorgestaan met onbegrijpelijke fermeteit; „het is bijna niet mogelijk meer algemeen bemind te zijn, bij mensen van allerlei stand, dan deze jonge prins het is". —
Dapperheid van prins Willem ook in het vruchteloos beleg van Maubeuge (9 — 17 Okt.); opgebroken ten gevolge van de slag van Wattignies (16 Okt.), omdat Coburg, zonder noodzaak, terugweek. — 11 Nov, Quesnoy door de Oostenrijkers overmeesterd. — De winterkwartieren achter de Sambre betrokken.
De geallieerden moeten spaarzamer zijn op hun volk dan de Fransen, daar geestdrift en ellende een gedurige stroom van soldaten naar de armee drijft. Het is niet mogelijk met geregelde troepen op de duur weerstand te bieden aan een ontelbare en woeste hoop, bij welken het verlies van tienduizend zo niet gevoeld wordt als van duizend bij de tegenpartij.
Voorspoed van de Conventie op het einde van 1793. Aan de Rijn de Oostenrijkers en Pruisen genoodzaakt het beleg van Landau op te breken (26 Dec); in het westen de royalisten bedwongen, Toulon, waar de Engelsen post gevat hadden, herwonnen (19 Dec.) Bij het openen van de veldtocht, 650,000 bruikbare strijders tegen de buitenlandse vijand.

De praktijk van het veroveringsstelsel (§ 798) telkens meer openbaar. Het bleek spoedig, dat de verbroedering onderwerping was; dat de volkssoevereiniteit, in welker genot men de Natiën inwijdde, met der daad die was van het Franse volk, en dat de Conventie de gewapende verkondiging van het Evangelie van de Jacobijnen als middel bezigde tot rechtstreekse vergroting van Frankrijk.

808. Zwaar drukten ook op Nederland de lasten van de krijg. De blijde hoop op spoedig en volledig bedwang van de snellijk achterwaarts gedreven vijand scheen voorbij. Geen wonder dat zich de wens en het geroep om vrede verhief, door inblazingen van kwalijkgezinden uitgelokt en gesterkt, reeds mompelden zij dat goed en bloed verspild werd,ter hardnekkige instandhouding van een niet onmisbaar stadhouderlijk gezag. Niet weinigen echter begrepen dat dit voorgeven bedrieglijk was. Vrede was begeerlijk voorwaar; maar niet elke vrede, geen vrede met rampzaligheid en zelfvernietiging gekocht. Het eerste beding met de Conventie zou wezen gelijkvormigheid aan een land, waar het kweken van de vrijheidsboom stroomsgewijs vergieten van mensenbloed voorschreef.

Overtuiging van de notabelste regenten dat de eer, de trouw en de eigen veiligheid geen ogenblik twijfel toelaten aan de verplichting om te concurreren tot afbreuk van de gemene vijand, op een afdoende wijs, maar met uitzicht op billijke indemnisatie. — Franse zendelingen (lieden die uit Holland zijn of ten minste de taal spreken) maken het volk wijs dat men vrede kan hebben als men wil, zodra het volk weigert de soevereinen door geld en manschappen tot het oorlogvoeren in staat te stellen. In de Noordzee allerlei klein slag van gewapende Franse vaartuigen, die de arme visschuiten verbranden, hetwelk de vissersdorpen doet murmureren tegen de oorlog.

809. Zeer gevaarlijk was de gesteldheid van de Republiek; hopeloos niet. Zij kon op bijstand van Pruisen, Oostenrijk en Groot-Brittannië, althans ter gezamenlijke verdediging van het zo onberekenbaar gewichtig België, gerust zijn. Krachtige waarborg tegen de woelingen van de Fransgezinden gaf het ijzingwekkend schouwspel van de revolutionaire razernij. Al mochten onverhoopt de vijandelijke benden andermaal de grenzen bereiken, andermaal zouden zij, en thans niet medewerking van de bondgenoten, door de eendracht van de landzaten, achter brede waterstromen en rivieren worden gestuit.

Gebrek aan verstandhouding van de mogendheden gaf, hij deze niet geheel. wanhopige vooruitzichten, de meeste oorzaak tot zorg. "Geen middenpunt waaruit de operaties, die tot de grote lique betrekking hebben, worden bestuurd. Het gemis van onderlinge

communicatie is wel een van de grootste redenen van de kwade tournure, die de zaken genomen hebben en op de duur zullen zo er geen beter concert geëtablisseerd wordt. Zonder gemeen overleg, campagne van 1794 even vruchteloos aflopen als de vorig; maar, om hiertoe te geraken, zal men de kleine jalousies en de intrignes moeten overwinnen. Deze vijanden hebben ons meer kwaad gedaan dan de Fransen" 51.

810. Allereerst in de houding en het gedrag van Pruisen werd de onbetrouwbaarheid dezer verwachtingen openbaar. Het verklaarde zich, wegens geldgebrek, onvermogend ter voortzetting van een telkens heviger en kostbaarder krijg. Een subsidie-tractaat nam dit bezwaar weg; maar Pruisen ontving het geld en voldeed aan de verplichting die het op zich genomen had, niet.

Sedert lang reeds had Pruisen weinig ijver voor de oorlog. Eigenlijk had alleen de koning zelf de zaak behartigd. De meeste staatslieden (bijv. Hauywitz en veldheren, zoals de hertog van Brunswijk) waren van bondgenootschap met Oostenrijk afkerig, hadden steeds naar Frankrijk overgeheld, waren voorstanders der revolutionaire theorieën, achtten restauratie ondoenlijk, ongeraden, elke poging om de zege der royalisten te bewerken onrechtvaardige tegenwerking van navolgenswaardige vooruitgang. De expeditie van 1792 was hun alleen in zoo ver dragelijk geweest, als men wellicht meer kans op een aanzienlijk stuk van Polen verkreeg. De gruwelen in Frankrijk waren, naar hun inzien, ontstaan, vooral omdat men de revolutionairen getergd had. Daarbij kwam nog a. het vermeerderen der bezwaren en wederwaardigheden van de oorlog; b. de veroveringsontwerpen van Oostenrijk op Frankrijks noordelijke grenzen, waardoor het een voordeel scheen te verkrijgen, voor Pruisen buiten bereik; c. de loop der zaken in Polen, waardoor jaloezie gekweekt werd; d. het uitzicht van, door verstandhouding met de Franse Republiek, schadeloosstelling in Duitsland te verwerven.

1793. Na de herovering van Mentz (§ 805) het Pruisische leger werkeloos. Aanval der Fransen afgeslagen (14 Sept.) en hun liniën te Weissenburg overmeesterd, doch zonder van deze gewichtige voordelen partij te trekken; waarschijnlijk ook omdat men de Elzas aan Oostenrijk niet gunde; bevelen om niets van gewicht te ondernemen. — Nov. Pruisen verklaart niet te kunnen besluiten tot een derde veldtocht, zonder toereikende subsidie of verzekering van de dommagement. — Althans op het secours der alliantie van 1788 (§ 774) werd dezerzijds gerekend; doch het *casus foederis*, hoe onbetwistbaar, werd te Berlijn niet erkend; nauwelijks weet men welke naam te geven aan zulk een gedrag: "of het Hof zich bij die dialectigue op de duur wel bevinden zal, is een andere kwestie. Engeland zal zich des te eer met de keizerlijke hoven verstaan en dan eindelijk Pruisen de dupe worden van de fijne Italiaanse kunstgrepen. De rol van het hof van Berlijn zal dan de Franse conventie zeer verzwakken De raadpensionaris op dat niet, door nauwere vereniging van Engeland en Oostenrijk, het systeem van 1788 worde verbroken, wenst Quadruple alliantie, door accessie van de keizer. – Pruissen vraagt een subsidie van 22 1/2 miljoen daalders; een voorstel dat gelijk staat met weigering om deel te nemen aan de volgende campagne, want naar zulke eisen kan men niet bieden.

1794. 17 April. Traktaat van de zeemogendheden met Pruisen, waarbij het zich verbindt een leger van 62400 man te leveren, naar een gezamenlijk beraamd militair plan, in het belang van de zeemogendheden (zodat ook alleen zij over de eventuele veroveringen zouden beschikken); tegen 300000 £ in eensen 50000 £ 's maands. Bij overeenkomst van de republiek met Engeland werd bepaald dat dit ook haar aandeel voorschieten zou.

811. Nog in 1794 was het doel van de bondgenoten Parijs. Pruisen had zich aan de Coalitie niet onttrokken, en de Oostenrijks-Engelse legermacht stond niet de troepen van het

Gemenebest gereed om, zo de bemachtiging van Landrecy en het tegenhouden van de Fransen aan de Sambre gelukte, naar het brandpunt van de omwenteling te trekken. De eer van de veldtocht behoort aan de erfprins van Oranje. Hij is het die Landrecy veroverd en aan de Sambre een vijand in dubbelen getale door dubbele overwinning gestuit heeft.

De geallieerden hadden 300,000 man goede en welgedisciplineerde troepen te velde 51; als een uitgestrekte keten van Zwitserland tot de Noordzee. Parijs zou doelpunt, de zuid Nederlandse vestingrij grondlijn van de operatiën zijn. Plaat van de Fransen om aan de Sambre door te breken, en aldus de gemeenschapslijnen van de beide vleugels af te snijden en tot terugtocht, te dwingen. Met voortvarendheid en overleg zou de kans voor de bondgenoten nog schoon hebben gestaan; vooral om de felle opstand in Bretagne (la guerre des Chouans), waar, ter beteugeling, niet minder dan 120,000 republikeinen vereist werden. Zo de trouwhartige bevolking in het westen onder één hoofd verenigd en, ad ware het slechts door een vijftien duizend Engelse troepen. ondersteund was, de zege van de royalisten zou niet onmogelijk zijn geweest.

Drie legers, onder Coburg, de erfprins van Oranje, en de hertog van York. 17 April. Lee vijand teruggedrongen tot onder Landrecy, waarvan de belegering opgedragen wordt aan de erfprins; deze overmeestert, het verschanste kamp van de Fransen (20 April); belangrijk wapenfeit binnen drie uren volbracht. 26 — 10 April. Bombardement; de Franse bevelhebber vraagt wapenschorsing van 24 uren; de prins wil binnen een half uur volmacht ter capitulatie, of verdubbeling van het vuur. Overgave; de bezetting (6000 man) oorlogsgevangen. S1ag bij Turcoing (24 Mei); "dagelijkse gevechten en soms massacres, zodat de historiën geen geheugen dragen van een oorlog, met zoveel acharnement; gevoerd 51. Pichegru, die zich in de veldtocht van 1793 had onderscheiden, aan het hoofd van de Fransen; de legermacht van de bondgenoten, in plaats van door te tasten, blijft rondom Landrecy. Daarentegen last aan de generaal Jourdan, die aan de Moezel het bevel had, om het noorderleger met 45000 man te versterken. De Oostenrijkers doen niets om de gevaarlijke vereniging te beletten. 31 Mei. Charleroi beschoten; Jourdan bij Dinant over de Maas. De erfprins van Oranje, op verzoek des keizers, voert nu aan de Sambre, in dit gewichtig ogenblik, het opperbevel over 35000 man. —

3 Juni. Aanval in vijf kolommen; strijd van acht uren; de vijand in volle vlucht over de Sambre, met verlies van 2000 man; de keizer doet met de prins zijn intocht in Charleroi. — Maar reeds 's anderen daags aankomst van Jourdan; het Franse leger nu sterk 76,000 man, met bepaalde last om aan de Sambre door te breken. 16Juni. De Fransen andermaal door prins Willem aangevallen en geslagen; na hardnekkige strijd, waarbij de kans, door zijn tegenwoordigheid van geest, ten gunste van de bond genoten keert; 2200 doden, bij de Fransen 3000. De prins weerom zegevierend in Charleroi; luisterrijke overwinning, waardoor een jong veldheer met 35000 man een leger van 76000 man uit het veld geslagen heeft 1.

812. Door de schuld van Oostenrijk ging het nut dezer bloedige wapenfeiten te niet. De keizer had besloten aan een, om de energie des vijands en de onwil van de bevolking, straks wellicht hopeloze verdediging van het ver afgelegen België de krachten niet te besteden, waarschijnlijk tot behoud van dierbaarder erfstaten ternauwernood genoegzaam. Prins Willem werd flauw ondersteund door medestanders, meer op ontruimen dan op overwinnen bedacht. Zodra, door gestadige aanwas van de vijandelijke legermachten, de kans nadeliger werd, begaven de Oostenrijkers zich op de aftocht. Zo werd België overgeleverd, en de Republiek, wier vaan tot in het binnenste van Frankrijk scheen te zullen worden geplant, plotseling, in onverdedigbare toestand gebracht.

De Pruisische armee, in stede van te dienen tot verdediging van de Staat, bleef aan de Rijn, om de Fransen het indringen in het Rijk te beletten; een gedrag strijdig met de uitdrukkelijke voorwaarden van het traktaat (§ 810). Vruchteloos de gedurige aansporing tot voldoening aan

het gedrag; de bevelhebber Mollendorf weigerde, in gevolge van zijn instructiën, schaamteloos en hardnekkig. — “Het is moeilijk zich een denkbeeld te vormen van de sensatie die in de republiek veroorzaakt heeft reeds alleen het vermoeden, dat er zwarigheid gemaakt wordt over de mars van de armee" 51. — Daarbij deed het leger ook aan de Rijn geen nut. De schuld van de Pruisen was het, zo Jourdan (§ 811) vrij spel had; zij bleven werkeloos, ook na zijn vertrek, terwijl zij, niet grote overmacht ene afleiding aan de Moezel had kunnen bewerken.
Nog verderfelijker de handelwijs van Oostenrijk. inzonderheid voor de Republiek. Ontwerp van de minister Thugut om België te verlaten, onzekere en lastige bezitting, om liever in Italië en Beijeren schadevergoeding te zoeken 26 Mei Geheime raadsvergadering des keizers te Doornik. Overdreven schildering van de bezwaren van de militaire positie; de verdediging kon ligt de helft van de krachten van de monarchie verslinden, zonder enige vrucht; dreigend de toestand van Polen, waarover niet aan Rusland en Pruisen alleen vrije beschikking moet worden vergund; het behoud van België voor de zeemogendheden en Pruisen meer dan voor Oostenrijk van belang; het voortzetten van de oorlog ten behoeve van een zo afgelegen landstreek onraadzaam.
De erfprins had nu, tegenover steeds machtiger en stoutmoediger vijand, vrienden, wier oorlogsbeleid slechts op de wijs hoe zij hem verlaten zouden gericht was.
18 Juni. De Fransen, voor de vijfde keer over de Sambre, sluiten Charleroi ten derden maal in.
22 Juni. Coburg verenigt zich met de erfprins ieder een verwacht en de prins smeekt dat hij slag leveren om de stad te ontzetten; maar nee ! drie dagen nutteloos verloren, en, eerst toen de overgave geschied was (26 Juni), slag bij Fleurus; met 70000 tegen 75000 man. Prins Willem aan de rechtervleugel verdrijft de vijand; elders werd minder gelukkig gestreden; het linker centrum, waar Coburg zich bevond, schijnt nauwelijks ernstig deel aan de strijd genomen te hebben hij hield zich voor geslagen, toen het overwinnen van hem afhing, en gaf bevel tot een terugtocht, die, na het overgaan van Charleroi, de gevolgen van een nederlaag had. Het voornemen van de Nederlanden te verlaten werd niet meer verbloemd; ondanks de ernstige vertogen van de Engelsen, en de aanwijzing van de prins dat men aldus ook de Verenigde Nederlanden aan de Franse republikeinen prijs gaf.
De Oostenrijkers over de Maas te Luik. — Prins Willem, aan het hoofd van de stadhouderlijke troepen, na een vinnig gevecht bij Waterloo (6 Juli), trekt op Brussel, neemt een stelling achter de Dyle, en komt (22 Juli), gelijktijdig met het Engelse leger, op de vaderlandse bodem.

813. Alle denkbeeld van afgrijselijkheid te boven gaande waren de maatregelen niet welke het Schrikbewind elke tegenstand verpletterd, de bevolking naar en over de grenzen gejaagd, en de onvoorwaardelijke praktijk van de ongelovige wijsbegeerte doorgezet had. Eindelijk vond de stem van de menselijkheid gehoor. Met de val van Robespierre werd de ontwikkeling van de revolutieleer gestuit. De naam van de Vrijheid gold niet meer voor een vrijbrief om het dagelijkse doodvonnis over honderdtallen te strijken. De zege was tot dus ver steeds door de geweldigste behaald. Voortaan zou er, met afwering van al wat naar koningsgezindheid geleek, triomferend verzet zijn tegen dweepziek doordrijven van de stelregels van de revolutionaire politiek.
Inzonderheid van April tot Juli 1794, verdubbeling van de revolutionaire waanzinnigheid. De dood het enig middel van bestuur. Paleizen, kloosters, kastelen in kerkers herschapen, en ieder kerker, ondanks onophoudelijke strafoefeningen, vol. 7000 gevangenen te Parijs, 200,000 in het land. Feesten ter ere van het Opperwezen, de Deugd, de Vriendschap, de Onsterfelijkheid. Nooit groter overvloed van filantropische betuiging; dikwijls niet onoprecht, want de triomf van de herboren mensheid over elk vooroordeel kon voor geen te duren prijs worden gekocht. Van daar het koelbloedige en stelselmatige van de moordenarijen. “Door uitwasemen.” zei

men, “wordt het maatschappelijk lichaam gezond;” of; „alleen de doden komen niet weer; of; “de hulk van de omwenteling kan de hanen niet bereiken dan over een bloedgeverfde zee.” Robespierre zelf: “het is enkel over opgehoopte lijken dat men de weergeboorte ener natie verkrijgt.” —
Te Parijs klom het getal van de slachtoffers van 30 tot 80 daags; in acht dagen (10 — 17 Juni) 1285. Vreselijker nog woedden de commissarissen van de Conventie. Te Arras werden 2000 personen onthoofd; te Nantes honderden in vaartuigen geworpen. die men midden in de rivier zinken liet; ook vrouwen (300 in één nacht); kinderen, zuigelingen, niets werd gespaard; in die stad alleen kwamen in één maand, onder beulshanden of in de gevangenis, 15000 mensen om; kinderen van 7 jaren onthoofd, 350 tegelijk verdronken; 500, jongens en meisjes, neer geschoten, waarvan de oudste geen 14 jaren had bereikt. Volgens berekeningen, althans niet te ruim, werden bij vonnis van de revolutionaire rechtbank, 18600 geguillotineerd, daaronder over de 2400 vrouwen; in de Vendée alleen omgebracht 900000 mannen, 15000 vrouwen, 22000 kinderen; te Lyon bedroeg het getal van de slachtoffers 31000. — Voor het algemeen welzijn!
1794. 26 Juli. Val van Robespierre, die allen tegen zich verenigt, omdat niemand tegen zijn bloeddorstige dweepzucht in veiligheid is.

814. Heilrijk was deze gebeurtenis, waardoor de voortgang in het systematisch misdaad plegen gestuit werd; maar gewichtig, ook ten nadele van het Nederlandse Gemenebest. De mogendheden, zo weifelend en flauwhartig, werden het nog meer, nu er uitzicht was op vredehandel met een bezadigd gouvernement. De ijver van de omwentelingsgezinden alhier werd aangevuurd, naarmate de heethoofdigheid in Frankrijk bekoeld was. Thans zou de toepassing van begrippen, waarin door velen het heil des vaderlands werd gezocht, zonder vrees voor eigen buitensporigheden en voor Fransen overmoed, plaats kunnen hebben. Zo dacht menigeen, onbewust van het gevaar ook van de in gematigden zin gewijzigde strekking. Geen lichte zaak zou het wezen, voor hen die te Parijs aan het roer van Staat geraakt waren, de werking van beginsels, die zij als richtsnoer bleven erkennen, naar goedvinden te bedwingen. Een Bewind, dat reactie ten doel had, zou ook weldra, tot zelf behoud, streven naar oorlog en overheersing. Maar dit was van latere zorg. Er werd bijkans niet op gelet. De Patriotsche drijvers vonden, veel spoediger dan tot dusver, gehoor; zij verkondigden en vertrouwden dat zij door de Fransen, niet nauwgezetheid en als broeders, zouden worden beschermd. Hun werkzaamheid verdubbelde, en de angst van anderen was niet dezelfde, als toen, met de intrede. van de Fransen, het oprichten van de guillotine te gemoet gezien werd. Slapheid en onwil openbaarden zich, nu veerkracht en zelfopoffering te pas kwam.

De Patriotten grepen uit de voordelige loop van de Franse wapenen moed. Allerwege oprichting van kleine volksgezelschappen; met geen ander openlijk doel dan om de eenvoudige burger door voorlezingen te verlichten leesgezelschappen, terwijl daar inzonderheid mededeling geschiedde van revolutionaire oproepingen en vertogen op geheime drukkerijen gedrukt. In Amsterdam alleen 36 verenigingen van die aard, en ruim 8000 leden; hoofdleiders Irhoren van Dam; Golberg, Kraijenhoff, Gogel. —
Geheime maatregelen voor een algemene opstand. Reeds in Maart 1794 afgezant naar het leger van het Noorden om bijstand. — Twee centrale comités; het een van verstandhouding, zo met de representanten bij de Franse legers als, binnen ‘s lands, met de voorstanders van vrijheid en gelijkheid; het andere om de regering te dwarsbomen en de Gemenebestgezinden aan te moedigen; door het tegenwerken van geldlichtingen, het verwekken van wantrouwen en haat tegen het bestuur, het verspreiden van ontrustende tijdingen, het bevorderen van al wat de overheid kon ondermijnen en van veerkracht beroven. — Aug. Algemeen vergadering. Besluit dat men zich van Franse hulp verzekeren moet en Amsterdam het middelpunt van de omwenteling zal zijn. Bezending naar het Franse leger gunstig ontvangen. Pichegru neemt aan

(6 Sept.) binnen weinige dagen de beslissende tocht te beginnen; hierdoor gesterkt, stelt men het ontwerp van de militaire en politieke desorganisatie van Amsterdam vast. Kleine wapenmagazijnen; de Joden voor aanzienlijke sommen van de stadhouderlijke partij afgetrokken, ook oorlogslieden; oproeping van de landlieden om zich tegen de inundatiën te verzetten 64. Door rijkbemiddelde voorstanders van de omwenteling werden geen schatten gespaard.

1794. Sept. Zo men van binnen het hoofd niet verliest, is er wel mogelijkheid een goede defensie; maar of in 't algemeen op de rust van binnen te rekenen valt, is een andere vraag; "de ongelooflijke menigte van zwarigheden, waardoor de ijverigste pogingen tot vigoureuse defensie worden vertraagd, zijn buiten exempel in deze Republiek; vooral van de kant van de financiën; zodat Holland zelfs geen penningen tegen 5% kan opnemen; deels om de ongeneigdheid van sommigen voor de tegenwoordige constitutie; deels en vooral omdat de rijken al wat zij los kunnen krijgen buiten 's lands verzenden. Het ophouden van betaling zal dadelijk verandering van binnen te weeg brengen, en het land aan de vijand leveren"

815. De meeste punten van de zuidelijke grenzen werden door ontelbare vijanden bedreigd. De moedige verdediging van Sluis kon geen verandering in de noodlottige gang van zaken bewerken. De Engelsen trokken over de Maas, zonder het beschermen van Noord-Brabant te hebben beproefd. De Oostenrijkers, nadat ze België vrijwillig hadden ontruimd, werden door nederlaag op nederlaag tot een verlaten van de gehele linker Rijnoever gedwongen. Straks zou Nederland alleen staan tegenover een macht, voor geheel Europa te sterk.

14 Juli. Voorstel van de stadhouder in de Staten-Generaal. Door de verwonderlijke ommekeer van zaken is het ogenblik wederom kritiek; maar het gevaar niet erger dan in 1672, in 1747, in 1793; er is geen middelweg tussen kloekmoedig strijden en lafhartig bukken, en de keuze van de welmenenden kan niet twijfelachtig zijn. — „De schrik was nu veel groter dan in het begin van 1793, omdat de Fransen sedert het gebruik van de guillotine veel meer terrible waren geworden (zie evenwel § 814)" — 4 Aug. Propositie van Z. H. tot rekrutering buiten 's lands en tot lichting van landzaten. — 5 Aug. Vrijwillige geldlichtingen ondoenlijk. — Evenwel met standvastigheid en goede disposities is het land nog wel te behouden.
Noorderleger onder Pichegru van 70,000. Leger van de Maas, onder Jourdan, van 116,000 man, terwijl de hertog van York nauwelijks 50,000 en de bekwame Clairfait, die de onbekwame Coburg te laat had vervangen, niet meer dan 100,000 man had. Dddr opgewondenheid van de overwinning, republikeinse eerzucht, geestdrift van de vaderlandsliefde, zelfvertrouwen op toenemende kracht, bewustheid van overmacht en militaire bekwaamheid; hier neerslachtigheid,onderling verwijt der veldoversten, jaloezie,uitputting, vasthoudendheid aan een wijs van oorlogvoeren die, bij geheel nieuwe orde van zaken, niet langer te pas kwam. — Juli. De Fransen tot aan Staats-Vlaanderen. — 27 Juli — 26 Aug. Beleg van Sluis, heldhaftig verdedigd door de generaal Van der Duijn en de kapitein van de artillerie Camp; bezetting van 1938 man; de Fransen verliezen 8000 man. De gebouwen grotendeels verwoest; door kwaadaardige ziekten slechts 957 personen in staat dienst te doen, nauwelijks de helft kon een geweer dragen. Bij de overgave zei een officier aan de generaal Moreau; gij denkt een vesting in te nemen, en het is een puinhoop; een garnizoen te overwinnen en het is een hospitaal. 1.
Het Nederlandse leger grotendeels in de vestingen verdeeld; het Engelse te velde. Hoofdkwartier te Oosterhout; maar, op de eersten aanval van de Fransen, wijkt York achter de Aa (20 Aug.), en trekt (14 Sept.), na een voorpostengevecht, de Maas over te Grave. De vestingen in Noord-Brabant dus aan eigen kracht overgelaten. — Van 22 Sept. — 9 Okt. Beleg van 's Hertogenbosch, verdedigd door de landgraaf van Hessen-Philipsthal, met geen 2000 man garnizoen, en een grotendeels kwalijk gezinde bevolking. Overgaaf met vrije

aftocht. — De Oostenrijkers van de Maas teruggedreven (18 Sept.) en (2 Okt.) bij de Roer verslagen; zodat de linker Rijnoever, met Keulen en Bonn, de Fransen in handen valt, en de Engelse armee gedeeltelijk over de Waal terugtrekt. — Men ziet overal de geallieerde legers zich retireren, daar zich een hoop Fransen vertoont; geen het minste ensemble, noch plan tot verdediging van dit land. Voor de Staten geen penning te krijgen ". — 26 Okt. Overgave van Venlo, niet 160 vuurmonden en 1900 man; van Maastricht (4 Nov.), na dappere verdediging onder de prins van Hessen-Kassel. Alle wederstand van de Engelsen, nadat zij bij Dralen (19 Okt.) groot nadeel geleden hadden, weinig meer dan blote vertoning. — 9 Nov. Nijmegen verlaten. Grave (22 Okt.30 Dec.), onder de generaalmajoor de Bons. niet overgegeven. daal platgeschoten en uitgehongerd.

Reeds in Sept. achtte de raadpensionaris het zeer te vrezen dat de Republiek, met haar rijkdommen en ressources, de prooi van de vijand zou worden. Alsdan zal het ongelooflijk zijn dat, een land, door formidabele armeeën gedekt. in één aanvankelijk zeer voordelige campagne, met. zo vele andere kostelijke provinciën is verloren gegaan; en toch was het natuurlijk dat op zulk een wijs als die legers geageerd hebben, het land tegen een actieve en ondernemende vijand niet kon worden beschermd ".

816. De laatste hoop was op Groot-Brittannië gevestigd. Immers kon het niet dulden dat, door overhering van het Gemenebest, ook veel verder nog, de overmacht van de Fransen versterkt en eigen invloed te niet gedaan werd. En inderdaad het Engelse kabinet het bij ['missen en Oostenrijk geen middel onbeproefd. Ten laatste evenwel zag het van Hollands verdediging af, omdat het dulden moest wat niet te verhinderen was. Van het vasteland afgesneden, had Engeland geen eigen steunpunt meer dan in de handhaving en uitbreiding van het meesterschap ter zee.

23 Sept. „De situatie in de Republiek van dag tot dag gevaarlijker. Daarom is aan de geallieerden in bedenking' gegeven of het niet tijd wordt om middelen tot een generaal accordement te zoeken, indien de middelen ontbreken om de oorlog beter te souteneren. Er is nog geen kwestie van separate onderhandelingen; maar men kan niet instaan voor 't vervolg, wanneer het gevaar nader lij komt en de Regering zelfs door de ingezetenen zou gepresseerd worden" —
6 Okt. „De nederlaag van de Oostenrijkers heeft de schrik zo vermeerderd, dat een ieder roept om vrede, omdat de Republiek schijnt geen secours meer te wachten te hebben, en welke de gevolgen van zulk een vrede zouden zijn, behoeft niet uit een gezet te werden" 61. — Nog de 8e Okt. verklaarden de Staten-Generaal zich ten sterkste tegen het entameren van negotiatiën tot een particuliere vrede als zijnde een ondoenlijke zaak en waardoor men ligt ten eenmaal van de hulp van de Bondgenoten verstoken of' zelfs in oorlog tegen hen zou worden gewikkeld.

Okt. Vruchteloze instantiën om het Pruisische secours van 1788. „Velen meenden dat, dit en het Engelse, gevoegd hij de eigen troepen en de natuurlijke defensie van de Republiek, overvloedig genoeg was om een armee, nog veel sterker dan die van de Fransen, het hoofd te bieden; maar een ieder ageert op zijn eigen plans, zodat de zaken slecht moeten gaan en dagelijks erger worden.
7 Nov. Zending van de griffier Fagel naar Londen, om te berichten dat men, of bijstand, of vrede behoeft. — 9 Nov. De Republiek moet nu kiezen of niet Engeland en de hulp die ons gegeven wordt, het uiterste af te wachten, of zich afzonderlijk met de Fransen te verstaan op de best mogelijke conditiën; al balanceerde de regering nog, de Algemene Stem van de natie zou haar wel noodzaken de laatste partij te kiezen". — 25 Nov. Wil Engeland medewerken, zo kan dit werelddeel nog gered worden; zo niet, dan zal de één voor, de ander na, zijn vrede maken, waarin elk voor zichzelf zal zorgen en niemand voor het geheel.

Zending van lord Spencer naar Wenen om gedurende twee jaren een jaarlijks subsidie van 3,000,000 £ aan te bieden, enkel op voorwaarde van in België opnieuw offensief te werk te gaan.

817. Alleen bij de vijand kon nog, door afzonderlijk verdrag, hulp en redding worden gezocht. Zich hiermede te vleien was, beweerden sommigen, niet ongerijmd. Om de min voordelige toestand van het Franse leger en om de aasnadering van het ongunstige jaargetijde, was Pichegru voornemens de winterkwartieren in Noord-Brabant te betrekken. Bene onderhandeling werd aangevangen, en het was, naar de geest en de inzichten van het toenmalige Franse bestuur, wel te vermoeden dat men, ten koste van belangrijke opofferingen, een overeenkomst zou treffen, waardoor de Republiek, zonder omverwerping van de regeringsvorm, voor de onheilen van oorlog en overheersing zou worden behoed. Mislukte dit, dan kon nog, met enige kansen, vooral bij de ruwheid van het aanstaande seizoen, door algemeen volkswapening, een strijd op leven en dood worden beproefd,

De eigen armee was te zeer gesmolten, om op zich zelve, een respectabele macht te vormen; de zogenaamde bondgenoten, blijkbaar voornemens de Republiek te verlaten, gingen te werk als in een geconquesteerd land. Niet vreemd was het dat er naar vrede uitgezien werd. Vrede, met behoud van de Staatsstadhouderlijke vorm scheen mogelijk. Om de grotelijks veranderde toestand van het revolutionair bewind. Geen bloeddorstig systeem van Robespierre, geen overmacht van de Jacobijnse factie, dagelijks toenemend rapprochement tot de gronden van het zegt van de volken en van de particulieren; een orde van zaken die steeds in Engeland en de Republiek als onmisbaar preliminaire beschouwd was; geen reden (zodra de Fransen van hun beginsels te rug keren en alle natiën meester laten van haar eigen zaken) om, ten gevalle van de bondgenoten, in de oorlog te volharden n. De ontzettende veerkracht van de omwenteling was voor een tijd gebroken; hij het ophouden eens dictatuur, op wier wenken de bevolking, opgewonden of sidderend, naar een twaalftal armeeën gewoon was te vloeien, werd nu het op de been en voltallig houden dezer legers bijkans ondo uien Daarom werd vrede met sommige mogendheden, waardoor de Coalitie uiteen vallen zou, ook te Parijs door velen uitermate begeerd. Voor een regering wier roeping en doel het was de voortgang van de omwenteling in Frankrijk te stuiten was het verkieslijk zich met de wettige gouvernementen te verstaan, en geenszins, door aanmoediging van opstand, een voor haar zelf gevaarlijken revolutiegeest in beweging te brengen. Het comité van *Algemeen Welzijn* had zich, blijkens geheime instructies, ten regel gesteld; „Wij zullen ons geen tirannen van de andere natiën betonen, de trots van de Romeinen niet navolgen; de rechten van de overwinning genieten, zonder die te misbruiken; bij andere volken een recht eerbiedigen, waarvan wij voor ons eigen land de eerbiediging eisen; ons op generlei wijs mengen in het inwendig beheer van de volken; ieder Gouvernement erkennen dat op stellige of stilzwijgende goedkeuring van de ingezetenen berust.”

Daarbij was het handelen met de stadhouder raadzaam, vermits uitdrijving van Oranje: a. de marine en koloniën aan Engeland in de hand spelen zou; b. de aanvankelijke verstandhouding met Bruisen ligt te niet zou doen gaan. Deze vredelievende staatkunde was bij de veldheren en representanten niet algemeen; haar invloed bleek echter spoedig in de gang van onderhandeling en oorlog, ook in de houding jegens Nederland. — Oproepingen van het volk; "Wij komen om u van het stadhouderlijk Oranjejuk, zowel als van de helse ketens van de snode aristocraten, opeens te ontheffen; maakt dat gij nog bij tijds een volk wordt, dat wij niet behoeven te overwinnen! ons verlangen is de beginsels waarop onze grote republiek rust, allerwege te doen omhelzen; dood en verdelging tegen hen die zich durven verzetten."

Straks daartegen gevangenneming (voor weinige dagen evenwel) van Daendels, omdat hij aan zijn Gelderse en Overijsselse landgenoten een echt revolutionaire proclamatie gericht had. Naar de gewijzigde beginselen van het Franse bestuur was er geen grond om in Holland een

revolutie te bevorderen. Enkel als een natie het blijkbaar verlangde, werd bijstand ter omkering toegezegd. Het comitérevolutionair te Amsterdam schreef (20 okt.); "Van dag tot dag vermindert men ons vermogen, verijdelt onze maatregels, en vernietigt een of ander onzer hulpmiddelen; o burgers en representanten! slaat een medelijdend oog op een partij, die tot u de armen uitstrekt, en die geen ander uitzicht heeft dan een volslagen ondergang, zo gij ze verlaat." Nog erger was het, toen te Amsterdam, na de inlevering van hevige adressen tegen oorlogsbezetting (Okt.), wapenmagazijnen ontdekt, de leesgezelschappen gesloten, en zes van de voornaamste adressanten tot, zesjarige gevangenis werden gevonnist (Nov.); zodat het bewerken van die omwenteling van binnen hopeloos, en tot bevordering van het werk geen ander middel dan het vormen van een revolutionair corps nevens de Franse oorlogsbenden, overig scheen.
Pichegru wilde, na de bemachtiging van de Bos, rust nemen. Voor het noorderleger werd, bij de meerdere slapheid van beheer, weinig gezorgd; de troepen geleken, door versleten klederen, eer landlopers dan soldaten; daarbij leden zij veel aan ziekte en gebrek; er was sprake van het hoofdkwartier naar Antwerpen te verleggen. — Althans Nijmegen scheen, bij het, bezwaar van de rivieren, een geschikt rustpunt. (Nov.) Mislukte aanval van Daendels op de Bommelerwaard; een onderneming in het Franse leger door weinigen ernstig verlangd.

18 Nov. Vertrouwd persoon naar 's Bos. De Staten-Generaal, begerig naar algemene vrede, maken geen zwarigheid hun particuliere belangen te articuleren; bereid om, zo Frankrijk het veroverde teruggeeft en de constitutie eerbiedigt, de soevereiniteit en independentie van het Franse volk te erkennen, en op die voet de préliminaires te sluiten. Deze voorstellen overgezonden naar Parijs.' —
Wapenstilstand. Desniettemin (11 Dec.) andermaal aanval op de Bommelerwaard; maar (16 Dec.) antwoord uit Parijs, dat, de onderhandelingen begonnen zijnde, er orders aan de armee gegeven zijn om geen vijandelijkheden te begaan; en dat de proposities rechtstreeks aan het comité van algemeen welzijn moeten worden gericht. — Brantsen en Repelaer naar Parijs. Van de Spiegel „heeft er geen grote gedachten van, ten ware de Fransen mochten overtuigd worden dat conquesteren van de Republiek onmogelijk is. Waarschijnlijk pretensiën, aan welker acceptatie geen eerlijk regent kan denken; en de regering zou wel eens geforceerd kunnen worden om voorwaarden aan te nemen, die anders zouden verworpen worden.” —
Instructie aan de gezanten; Frankrijk menge zich niet in de constitutie of regeringsvorm; geen alliantie met de Franse natie. — Vertrek eerst in het laatst van December.

818. Het een zowel als het ander was voor de revolutionairen ondragelijk. Zij wilden niet dat, in strijd met de beloften van de Conventie, de in hun oog gedrochtelijke Staatsvorm zou blijven bestaan; zij wilden ook niet dat, door hardnekkige voortzetting van de oorlog, een land, om revolutionaire gezindheid, tot onafhankelijk genot van de toegezegde broederschap gerechtigd, als veroverd zou worden beschouwd. De Franse soldaat moest niet als overwinnaar afgewacht, maar als bondgenoot worden ingeroepen en begroet. Zij gingen dienovereenkomstig te werk. Van hunnentwege werd Pichegru gebeden in geen bezetten van Noord-Brabant te berusten; zij trachten ook te Parijs afwijzing van elk aanbod des stadhouders te bewerken; zij deden, naar vermogen, elke maatregel van verdediging mislukken; zij verstonden zich met hun uitgeweken medestanders om moedeloosheid, schrik, en vertwijfeling te weeg te brengen; zij verzuimden niet alle snaren te spannen, opdat de nadering en intocht van de Fransen door een, zoveel mogelijk, uitgebreide opstand zou worden vergezeld.

10 Aug. (op de algemene Bededag). Waarschuwing van de hoofden van de uitgewekenen, dat een geduchte wraak allen zal treffen die aan de bevelen van de Staten gehoorzamen, of aandeel in de negotiatien nemen, of, als ontvangers, geld aan het bewind afgeven. — Circulaire aan de leden van de stedelijke regeringen, om de zaak te laten varen

“van de verachtelijke Willem V, van zijn bloeddorstige vrouw, van zijn door opgeblazen trots verblinde zonen, en van zijn nog snodere aanhang, de verfoeilijke Van de Spiegel en de schijnheiligen deugniet van Alphen; zo niet, het wraakzwaard van de gerechtigheld verwacht u op het schavot." —
Uitwerking van deze en dergelijke bedreigingen bij niet weinige regenten.

20 Okt. Brief van het comitérevolutionair te Amsterdam aan de representanten des Fransen volks hij het leger, "Sinds meer dan veertig dagen ontsteken wij de moed onzer brave sansculottes en voeden hen met de strelendste verwachtingen; elke dag zien wij het teken om de opstand aan te vangen te gemoet, en elke dag stelt die zoete verwachting te leur. Vervult de toezeggingen die ons vertroost hebben; verhaast de schreden van uwe overwinnende heirlegers; dat zij, tevens met de broederkus, de zegepalmen en overwinningskronen komen ontvangen, welke wij voor hen bereiden."
Proclamatie van Daendels aan de Gelderschen: ‚Schroomt niet de wapens op te vatten en u te ontdoen van uwe drosten, hoofdschouten, rechters, ambtjonkers, schouten, collecteurs, pachters, en andere beulen en bloedzuigers. O mijn vrienden, hoe gelukkig zullen wij zijn. als ons land eens gezuiverd is van al dat adelijk en aristocratisch ongedierte, en als het land, door brave burgers en boeren, bij Algemene Stemmen daartoe gekozen, zal geregeerd worden!"
Vertogen bij Pichegru om, door een spoedig trekken op Geertruidenberg en Dordrecht, de retraite van de Engelsen naar de zeekust te beletten; vermits dezen 's lande magazijnen en van de burgeren bezittingen zouden roeven en aan de Fransen niets overlaten dan een arm en uitgeplunderd volk, een vernielde marine en een verwoest land met kostbaar onderhoud.

21 Dec. Commissie van het Comité Batave naar Parijs om het officieel gezantschap (817) tegen te werken; bij de nationale conventie ten sterkste aandringende dat de verdere orders naar de legers zouden worden afgevaardigd om, zonder Enige tussenpozing of verzuim, met alle kracht en macht, met de hele armee in Nederland in te dringen, en om aan geen vredesvoorstellen het oor te lenen, die door list, geweld, verraad, bedrog en trouweloosheid, gesmeed waren."

819. Alle vonk van de hope verdween. Geen mogendheid was er die iets tot behoud van Nederland deed. De Engelsen trokken af, aan roverbenden meer dan aan hulptroepen gelijk. De bevolking was grotendeels kwalijkgezind, ontmoedigd, of onverschillig. Het Franse bewind gaf aan de inblazing uit Holland gehoor. De Franse veldheer, nu hij zou worden binnengeleid, was tot binnentrekken niet meer ongezind. De strengheid van de winter nam, met het vastvriezen van de rivieren, de laatste borstwering weg door de natuur om Nederland gelegd.
Schromelijk nadeel van het gebrek aan oorlogstucht bij de Engelse troepen. Hun gedrag, zo tegen de vijand als tegen de inwoners, veroorzaakt grote neerslachtigheid en onwil om zich ter verdediging bij hen te voegen. De prins is woedend ook gaan de roverijen en desorders alle denkbeeld te boven.

Zij veroorloven zich niet minder dan de vijand begaan zou, en plunderen het land uit"
51. Van daar algemeen geroep; „zo wij geplunderd moeten worden, is het beter door de vijand;” de Engelsen zeiden daarentegen; „de carmagnolen zullen u toch plunderen; dan is het beter dat wij in de voorbaat zijn.” —
Nog op 12 Jan. gesprek van Fagel met de Engelse ministers over de mogelijkheid om Holland te beschermen, zonder dat de terugtocht van het leger worde gecoupeerd. Aftocht van de Engelsen door Overijssel naar Bentheim; ook toen ‚knevelarijen en ongerechtigheden, die naar de komst van de Fransen, als naar een mogelijke verademing, deden haken"
Dezerzijds zou men zeer gaarne te Parijs onderhandeld hebben, in vereniging met Pruisen. Ook zou, bij de vurig wens van het Franse bewind om met dat rijk de vrede te treffen, een

ernstig woord ten behoeve van de Republiek, het overwicht van hen die in Frankrijk het revolutioneren van Holland niet verlangden, hebben bevestigd. Het tegendeel geschiedde. In de eerste dagen van Januari werd, namens de minister Haugwitz, verzekerd dat Pruisen naar vrede zo begerig was, dat een omwenteling in Holland, met afschaffing van het stadhouderschap, geen wezenlijk bezwaar zijn zou" 74.

Vriesweer. De kans om over het ijs in 't land te komen brengt verandering van maatregelen te weeg 5'. — 2 Dec. Niettegenstaande de stellige verzekering uit naam van de Franse representanten van niet offensief te ageren, algemene aanval; ontruiming van de Bommelerwaard.

1795. De koude verheft zich. — 4 Jan. De Fransen meester van het land van Altena. Holland afgesneden van Zeeland. De rivieren en inundatiën, waarin de sterkte bestaat van het land, stijf bevroren, zodat het ijs te bijten genoegzaam onmogelijk is.

7 Jan. Vruchteloze bijeenkomst van de prinsen Willem en Frederik met de generaals Walmoden en Alvinzy. — De proclamatie van de erfprins aan alle ingezetenen van Holland om de wapens op te vatten vindt bijkans geen gehoor. — 16 Jan. Capitulatie van de Provincie Utrecht. 17 Jan. Bezending, namens Holland, naar de Fransen veldheer om voorwaarden te bedingen. Afwijzing. Het blijkt dat men met de stadhouder en de Staten geen onderhandeling begeert.

820. Nu was verdediging ondoenlijk. Langer verblijf van de stadhouder zou ten voorwendsel voor het opleggen van zwaarder lasten hebben gediend. Zo verliet het Huis van Oranje, daar het redden van Nederland niet mogelijk was, de grond die het dikwijls gered had. Zo week het naar andere gewesten, of wellicht dáár iets tot herwinning van verloren onafhankelijkheid kon worden beproefd.

De stadhouder tot de afreis, plichtshalve, gereed. ‚Deze vernedering," sprak hij, "heb ik, als mens, dubbel verdiend, maar niet in de waarneming mijner posten. Dwaalde ik soms, ik deed het ter goeder trouw; opzettelijk benadeelde ik nooit zelfs mijn bitterste vijand. De ware bron onzer ongelukken licht niet in de onverantwoordelijke handelwijs van zo vele Nederlanders, of in de kwade trouw van de bondgenoten, maar in de nationale zonden en ongerechtigheden. God heeft een twist met Nederland en toont het in de mislukking van al]e pogingen en ook nu door de felle vorst die de wateren tot een gebaande weg maakt. Wie zal oprichten als God ter neer werpt!" 52.

18 Jan. Vertrek van Willem V met alle de zijnen (ook met de op 6 Dec. 1792 geboren zoon van de erfprins), van Scheveningen naar Engeland.

821. De omwenteling van 1795, aldus tot stand gekomen, was het werk ener factie, die in de onweerstaanbaarheid van buitenlands geweld steun zocht en vond. Het land was van de bondgenoten verlaten, bijkans regeringloos; partijzuchtige verstandhouding reikte aan de triomferende geestverwanten in Frankrijk de hand. Verzet was ondenkbaar. Maar, ook terwijl de volksstem gesmoord en de overmoedige juichtoon van de drijvers gehoord werd, kon het voor niemand twijfelachtig zijn dat het uitdrijven van Oranje, dat het inhalen van de Fransen anti-nationaal was.

Even anti-nationaal de triomf, als in 1787 (772) nationaal de nederlaag.

821a. Zelfs onder de niet-Oranjegezinden, juichten weinigen van goeder harte. De meesten, ook waar zij zich, en met ijver, voegden in hetgeen niet kon worden gekeerd, waren voor het gevaarlijke van het uitheemse vriendschapsvertoon niet blind. Kon er voortaan nog van onafhankelijkheid spraak zijn? Waarheen zou men, door de heftige drang naar politieke vernieuwing worden geleid? Was niet in Frankrijk een weeroprichting van het barbaarse

schrikbewind wellicht nabij? Zo ja, zou het dan hier ontbreken aan geestverwanten, aan volgelingen, zelfs in dergelijk spoor?

821b'. Evenwel, ook zonder vreemde tussenkomst, zou men omkering niet lang meer hebben ontgaan. In het hele Staatswezen was ontaarding en afgeleefdheid. Vormen zonder bezieling. Ontworteling nog niet, maar bederf in wortel en tak. Unie zonder unie; statenverbond zonder verband; plaatselijke familieregering, die, tegen elk centraal gezag gekant, een stamhuis, met de natie samen verbonden in lief en leed, steeds had gedwarsboomd, en zelfs aan de kern van de burgerij elk deelgenootschap in Staats of stadsbewind misgund had. En, tegenover een politieke toestand van verval en discrediet, de versheid van het wijsgerig Staatsrecht met de democratie ten doel. En de Volkssoevereiniteit ten grondslag. Botsing was onvermijdelijk, en, door de eerste botsing, zou de instorting van het wegzinkend Staatsgebouw beslist zijn.

Er was geen geloof meer aan behoud". Zie § 703.

822. Democratisch of wijsgerig betoog had weinig vat op het, gros van de bevolking, maar het lied van de filosofische eigenwijsheid had bijkans al wat op geleerdheid en beschaving aanspraak maakte, bekoord. Men bleef ongaarne achterlijk bij de vooruitgang van de eeuw. Vasthouding aan het Evangelie, in kerk en in huis, kon, dacht men, met onafhankelijkheid in de wetenschap gepaard gaan. Voorzeker zich voor uitersten te wachten was raadzaam, maar een welbegrepen Christ endons zou met het licht van de rede niet in strijd zijn. Veeleer lag, in het ernstig streven naar overeenstemming van godsdienst en wijsbegeerte, de sleutel van een heerlijke toekomst. Veel in hetgeen men beleefde, was bedroevend; voor Nederland echter zou 1795 zijn, wat 1789 voor Frankrijk geweest was; teken en begin van een herleving van onschatbare waardij.

822a. Welnu! zo was er genoegzame troost en opbeuring, onder elk bezwaar en leed. Als met een onbedrieglijk kompas, zou men door een theorie die algemeen beaamd werd, over een onstuimige zee worden geleid. Waren er reeds proefnemingen mislukt, aan mensen en omstandigheden was de teleurstelling te wijten. Het bijgelovig België had de weldaden van de wijsbegeerte versmaad; het lichtzinnig Frankrijk was door een tuimelgeest bevangen, die, tot dus ver, naai buitensporigheden geleid had; hier te lande was, vóór 1787, te veel onbedachtzaamheid, verdeeldheid, baatzucht, te veel gehechtheid aan versleten instellingen, aan vooroordeel en traditie, geweest. De klippen zou men vermijden waarop anderen waren gestrand. Wel is waar, stof was er genoeg. voor angstige zorg. Maar kon het anders, in een tijdperk van voorbereiding, van overgang! bezwaren zouden straks wijken; ja het betreurenswaardige zelf zou werktuig zijn ter wegruiming van menig anders wellicht onoverkomelijk beletsel voor zuivere praktijk.

822b. Dit slechts ontbrak aan de juistheid van het veelbelovend vooruitzicht. Ook in Nederland vergat men, in de berekening van de toekomst, dat het eeuwig Evangelie niet naar de eis eens. veranderlijke waanwijsheid gefatsoeneerd wordt; dat de toepassing van haar lessen, de verwezenlijking van haar beloften afstuit op de aaneenschakeling en natuur zelve van de dingen, wier eindpunt en grondslag ligt in de ordening Gods; dat deze wet, als personen afwisselen en instellingen vergaan, stand houdt; dat aan de wil desgenen wiens raad zal bestaan en die al zijn welbehagen doet, de mens, zelfs wanneer hij tegen dezen raad rebelleert, ondergeschikt is, en dat, ten allen tijde,.waar een volk, met het Evangelie begenadigd, het ongeloof verkiest, de profetie geldt: „Ik zal een kwaad brengen over dit volk, de vrucht van hun gedachten; want zij slaan geen acht op Mijn woorden en zij verwerpen smadelijk Mijn wet.”

DERDE GEDEELTE.

1795-1863.

HET REVOLUTIONAIRE TIJDVAK.

ALGEMEEN AANMERKINGEN.

823. Voor Nederland, als voor Europa, was en bleef dit gehele tijdperk *revolutionair*. Onder velerlei wisseling van omstandigheden en vormen, was er eenzelvigheid van beginsel. Ook hier was de leer van de valse wijsbegeerte, het breken met de Openbaring, grondtoon en stempel. Eigen wijsheid en willekeur bleef de toetssteen van recht en waarheid, het richtsnoer van staat en maatschappij. In wrange vruchten van de gestadige praktijk was de natuur en strekking zichtbaar van DE Revolutie en tevens van het oordeel Gods; „Mijn volk heeft Mijn stem niet gehoord; dies heb Ik het overgegeven in het goeddunken huns harten, dat zij wandelden in hun raadslagen."

§ 594, 595, 610. — DE Revolutie; een systeem voor godsdienst, recht, zedelijkheid alomvattend; omkering van begrippen (door loslating van de geopenbaarde waarheid) in kerk, in staat, in samenleving. Sociale revolutie. — Het liberalisme, in de historisch-wetenschappelijke zin, is dit stelsel van de Revolutie, ten uitvoer gelegd of naar de omstandigheden getemperd. Het is de vrijzinnigheid, die zich van onveranderlijke wet en oppersten Wetgever vrij waant.

824. In het oordeel lag ook een zegen. In de storm een sedert lang gewenste verversing van de atmosfeer en vernieling van hetgeen niet levenswaard was. Gebrekkige en zielloze vormen, met velerlei verkeerdheid en misbruik in verband, werden weggevaagd. De weg tot doortastende maatregelen werd gebaand.
Zie § 697. — 'Een orkaan die de lucht zuiver vaagt; een stroom die, verdelgend, hier en daar een ophogend en vruchtbaarmakend slib achterlaat' 102.

825. Het vele goede, in dit bijkans zeventigjarige tijdperk, mag niet voorbij worden gezien. Het streven naar algemeen hervorming en vernieuwing was, na een tijdperk van dorheid, van stilstand. van ontaarding, niet onvruchtbaar. Verbazend zijn, op stoffelijk en intellectueel gebied, vooruitgang en ontwikkeling geweest. Meer dan men ooit mogelijk zou geacht hebben, werden de krachten van de natuur aan het menselijk vernuft dienstbaar. Velerlei maatschappelijke verbeteringen kwamen tot stand. In de grondtrekken van de regeringsvormen lag de kiem voor burgerlijke en politieke vrijheid.

826. Vooruitgang in het gebied van recht en zedelijkheid was, zelfs nu, grotendeels de vrucht van Evangelische invloed. De geschiedenis van Europa, de geschiedenis vooral ook van Nederland, in de tijd van de Reformatie, had proefondervindelijk de kracht van de zaligmakende waarheid, ter vrijmaking en beschaving, getoond. Wel was dit, door de krachteloosheid van een dode orthodoxie, in vergetelheid geraakt. Desniettemin is het, ook nu, in de tot stand gekomen verbeteringen gebleken, dat alleen het Evangelie het echte beginsel van vrijheid, gelijkheid, verbroedering, van filantropie en zegenrijk Humanisme, bevat.

826. Immers de filosofische beschouwing was, ondanks het anti Christelijke van de hoofdgedachte, van voorschriften van een Christelijke zedenkunde. van het merg van de Christelijke beschaving, doorvoed. Met 1789 begint de revolutionaire jaartelling; maar, zonder zijdelingse werking van een geloof, waarop de wijsheid van de eeuw als uitgediend neerzag, was het programma van 1789, voor zover het in bedoeling voortreffelijk was, niet denkbaar. Jammer slechts dat doorgaans de vrucht zonder wortel, de moraal zonder drijfveer, begeerd werd. Geloof in de liefde werkzaam? Nee; wel de liefde, maar niet het geloof. De liefde, gelijk ze in de mens, niet gelijk ze uit God is.

De Satan zelf verandert zich (2 Cor. 11 v. 14) in een engel des lichts. De ideeën, waarin het wegslepende van de filosofie lag, waren van Christelijke oorsprong; heilzaam, in zover ze aan het Evangelie waren ontleend, verderfelijk, van dat ze daaraan werden ontscheurd (§ 697" en 697").

In de Christelijke liefde ligt ware kramt rziteit; erkenning van de rechten van de mens, ook van de geringste, zonder onderscheid van ras of kleur of af komst of stand. Daaruit volgt (wat in de achttiende eeuw met lofwaardige ijver ter harte genomen werd) afschaffing van slavernij en lijfeigenschap en pijnbank; verdraagzaamheid in de godsdienst; verheffing van de mindere standen tot het Staatsburgerschap, velerlei poging van de filantropie, en het streven ter verzekering aan allen van een genoegzaam bestaan. Vroeger had de Europese Christenheid in de publieke orde te uitsluitend het eerste van de hoofdgeboden ,, gij zult uw God liefhebben" en de handhaving van zijn wetten tot drijfveer. Nu stelde men, bij het overnemen van het „gij zult uw naasten liefhebben als uzelf" de godsvrucht terzijde. De filantropie werd losgemaakt van hetgeen ook daaraan levenskracht geeft. Vandaar dat zo menige lofwaardige poging jammerlijk uitviel en dat veel, waarop men, als op het gevolg van wijsgerige vooruitgang, roem draagt, door geloofsmoed en volharding van de Christenen tot stand kwam.

827. Men wilde *als* God, niet *onder* God zijn. Van zonde was geen spraak meer, wel van een onbedorven en, door ontwikkeling, volmaakbare mensheid. Aldus werden, uit het kwalijk begrepen Evangelie zelf, gronden van mensverheffing te berde gebracht, wapens ter bestrijding van het Evangelie gesmeed. Aldus werd, hetgeen heilrijk zou geweest zijn, heilloos. Zodra het geloof wegviel, kon de rampzalige werking van de ongelooftheorie door geen glans van onbereikbare idealen worden gekeerd. De onvermijdelijkheid van de Revolutie, in de gehele volgorde van wanbegrippen en wanbedrijven was daar.

De leus van een zodanige perfectibiliteit lag in de paradijsbelofte van de slang; "Gij zult als God wezen" (Gen. 3 v. 5). — De Revolutie is de geest van verwerping van elk gezag (2 Thess. 2 v. 4), in de Franse revolutie voor 't eerst als een heersend beginsel in de wereldgeschiedenis openbaar, 103.

De Revolutie is, in haar diepste grond, de wereldhistorische religieoorlog (Gen. 1 v. 15); de sataan tegen de levende God. — Godsvrucht en politiek smelten, met betrekking tot dit hoogste aller vraagstukken, in één. Is er geen zonde, dan is er geen Zaligmaker. Is er geen zonde, dan ligt de oorzaak van het kwaad, niet in de mens, die goed is, maar in de regeringsvorm, in het gemis van volksregering, in het bederf van de samenleving door priesterbedrog en dwingelandij.

828. De verwerping van de geopenbaarde waarheid is het begin op de baan van de Godverzaking. Ook hier te lande dreef het ongeloof naar dezen eindpaal. Waar de Rede aan zichzelf was overgelaten, werd ze, door de bespiegelende Godgeleerdheid, langs rationalisme, en deïsme, naar ongodisterij, pantheïsme en materialisme geleid. Ten lange leste, zocht ze het

nee plus ultra van de wijsheid in wegredenering van al wat bovennatuurlijk en met eigen ervaring in strijd is.

829. Even doortastend was de gang van de politiek. Waar geen hoogste wetgever erkend wordt, waar geen zedelijke macht over de mens gebied voert, daar is geen heiligheid van het gezag, geen zelfstandigheid van gouvernement, geen steunpunt dan in de volkswil, gei on-aanrandbaarheid van het eigendomsrecht. Het liberalisme wijkt voor het radicalisme, en dit (daar het niet enkel om regeringsvorm, maar om de eis van de samenleving, niet enkel om recht, maar om genot te doen is) staat met communisme en socialisme, in genealogisch verband.
Verwantschap der theorieën en logische aaneenschakeling van de begrippen Hetgeen ontwikkeling is, heet en schijnt (aan velen ter goeder trouw) overdrijving. In beginsel evenwel is op één lijn hij, die, wellicht onwetend, de kiem van de theorie onmacht, met hem die voor de verschrikkelijkste gevolgtrekkingen niet terugdeinst.

830. Waar de deugdelijkheid van het beginsel beaamd werd, kon enkel over aard en maat en tijdigheid van de toepassing verschil zijn. Dit was, hij de velerlei meningen en belangen, menigvuldig, onophoudelijk en scherp. De strijdende richtingen beweerden, of dat men te ver ging, of dat men de grenspaal had bereikt, of dat men, trots allen tegenstand, nog vooruit moest. Reactie, conservatisme, vooruitgang. Telkens botsing, telkens geweld, ter doordrijving of ter stuiting van hetgeen, het is zoo, tegen de werkelijkheid aandruist, maar desniettemin met de eis van de logica overeenkomt. Waar de redeneerkunde, op valse grondslag, uitnemend voortredeneert, is de natuur weerbarstig; maar ook het ongerijmde wordt, als gevolgtrekking, onweerlegbaar voor elk die het steunpunt van de sluitrede voor waar houdt.

831. Een kiem van ontbinding kwam aldus in elke levensbetrekking. Dit was vooral in het Staatsrecht zichtbaar. Algemeen omkering van begrippen bracht algemeen omkering van vroegere toestanden en inrichtingen mee. Niets was proefhoudend voor de filosofische toetssteen. Sloping is onmisbaar, waar het, niet om verbouwing, maar om een gebouw op geheel anderen grondslag, te doen is. Schroomvalligheid kwam niet te pas bij het omverhalen van hetgeen, zei men, gestadige schennis van de rechten van mensa en burger geweest was. De revolutionaire vrijmacht moest geen beletsel ontmoeten in haar zegenrijke arbeid. In het verscheuren van het weefsel van de verkregen rechten, door het volksleven gesponnen, vond men geen bezwaar. Het ware leven van de natie zou eerst beginnen met de dagtekening van de nieuwe regeringsvorm.

Vroeger was Staatsregeling en regeringsvorm de vrucht van de tijden, onder samenwerking van geschiedenis en recht; een historische constitutie, uit het geheel van de landswetten en gebruiken, van lieverlede ontstaan, en die, als zodanig, in de vorm van een grondwet op schrift kon worden gebracht. Thans vernietiging van de historische maatschappij, zodat er niet dan individuen of ondeligen (atomen) overig zijn, uit wier vereniging het (contrat social) verrijst. Constitutie of grondwet voortaan een theoretisch maaksel, waarin de volksontwikkeling, naar het algemeen model van het filosofisch Staatsrecht, als in een ijzeren keurslijf, aan banden gelegd werd. — Evenzo codificatie, in zover ze, met voorbijzage van de historische vorming van het recht, wetboekmakerij was.

832. Waarin zou, nu alles ter neer gerukt was, of uit een viel, een band voor staat en maatschappij zijn? van waar, bij onvermijdelijke verwarring, een uitkorist in de doolhof? Het middel was, in de theorie, bij de hand. Menselijk goedvinden is de aangewezen leiddraad, wanneer op hoger wil niet meer gelet wordt. Het wijken van de soevereiniteit Gods is het te voorschijn treden van de volkssoevereiniteit. Godverzaking lost zich in mensvergoding op.

Zodra gezag en recht niet van boven afkomt, heeft het van beneden zijn oorsprong. Het berust op willekeur en afspraak; het is conventioneel. Derhalve gold voortaan (en in zover met volkomen juistheid) de reeds sedert lang ingeslopen leer van de historische of veronderstelde toestand van een oorspronkelijke vrijheid en gelijkheid, waaruit, door overeenkomst en verdrag, de Staat opgerezen en onder een aan het volk verantwoordelijk bestuur gesteld is.

Het gezag, in elke staat en in elke betrekking, heeft een oorsprong hoger dan menselijke wil. Zodra dit Goddelijk recht van de overheid (droit divin), zodra de soevereiniteit bij de gratie Gods wordt geloochend, zodra er geen legitimiteit is, geen recht op onwankelbare grondslag, maar legaliteit, een recht dat enkel op de wisselvalligheid van de menselijke wet rust, dan is er tegen de Revolutie, ook in haar uiterste waanzin, geen slagboom. Zie § 610. —
Er is geen keus dan tussen de willekeur van l'orde légal en de ware vrijheid die, om van de consciëntie wil, om Gods wil (servire Deo vera libertas) zich onderwerpt of zich verzet. Aangevangen met de verklaring van de rechten van de mens, zal de Revolutie niet ophouden, eer men de rechten Gods erkent.

833. Aldus ontstond de revolutionaire Staat, waarin de vrijheidsleer de grondslag van een tot dus ver ongekend absolutisme gelegd heeft. Onvoorwaardelijke onderwerping aan de algemeenheid is de voorwaarde van het Staatsverdrag. Eenheid zo innig, dat elk zelfstandig aanzijn te niet gaat; almacht zo volkomen, dat elk gezag of recht of belang wijkt. Om aan de eis van het Staatsbelang te voldoen, wordt ook de misdaad plicht gerekend. Hoger gezag kent de Staat niet; de goddelijke wet moet zwichten, waar de Staatswet gebiedt.

Centralisatie en Staatsalmacht. Geen eerbied voor verkregen rechten of historische toestand. De regel geen *imperium in imperio*, tegen de zelfstandigheid van elk zedelijk lichaam gericht. Niet meer een gezag, binnen eigen bevoegdheid beperkt, maar een Gouvernement in naam van het Soevereine volk en van het Algemeen Welzijn, tot alles bevoegd en tot verbreking van elke weerstand verplicht. Geen levend Staatslichaam, naar een Staatsmachine, die door het dradenweefsel van het opperbestuur in beweging gebracht wordt. Van daar gestadig organiseren, reglementeren,centraliseren, om die eenheid, eenvoudigheid en ook eenvormigheid te verkrijgen, welke men voor de administratie van het Staatsgeheel behoeft. Dus ook geen zelfstandige provinciën, maar Departementen, afdelingen en onderafdelingen, aan welke eigen beheer (autonomie) of niet, of enkel als vergunning toegekend wordt. — Eenheid dus die van het centrum uitgaat, alle overige machten voor zuiver administratief (organen van het centraal gezag) houdt, en aan de overheid zorg en beheer voor al wat onder haar bereik ligt, oplegt. Met afschrik, in het begin, zelfs door vrienden van 1795, *een oosters despotisme, voor Nederland ondragelijk* genoemd. Voor revolutionaire gouvernementen eigenaardig en onmisbaar.

834. De Staat, organisatie van de volkssoevereiniteit, zou een middel worden van volksbedwang? O nee! voor de vrijheid was, dacht men, voortaan geen reden van bezorgdheid. Het Gouvernement zou niet anders zijn dan de uitvoerende macht, onder toezicht van de in volksvertegenwoordiging geconcentreerde volkswil. De onbedorven wil van het algemeen zou van het Staatslichaam de ziel, de republikeinse Staatsregeling zou volksorgaan en middel van nationaal zelfbeheer zijn. De natie kon zich, rechtens, zodra zij het goedvond, van haar zogenaamde overheid ontslaan. Feitelijk had ze, door de keus van representanten, bewind en wetgeving in haar hand. Kiesrecht, drukpers, publieke nering, bevoegdheid, ja heilige plicht tot opstand, gaven overvloed van waarborgen tegen misbruik van een ten allen tijde herroepelijk gezag.

835. Deze toestel van hoogklinkende beloften en scherpzinnig uitgedacht Staatsbeheer heeft weinig gebaat. Van waar dit? Omdat de algemeen wil, die de wil niet kan zijn van allen, op overmacht van de afwisselende meerderheid uitloopt, en verdrukking of strijd te weeg brengt. Omdat volksinvloed, n aar revolutionairen zin en geest, aan overheersing van het gepeupel en aan regeringloosheid gelijk is. Omdat het besef en de ervaring hiervan het naleven van de volkswil, slechts in zover met rust en orde verenigbaar is, gedoogt. Omdat, in dit voorwaardelijke van de toepassing, de grondslag van willekeur ligt. Omdat de wijs waarop een in haar organisch aanzijn ontbonden maatschappij, als kunstig raderwerk, beheerd wordt, voor eigendunkelijkheid de beletselen uit de weg ruimt en de middelen aan de hand geeft. Omdat, in stelselmatige en grenzenloze vrijheid, het beginsel ligt van stelselmatige en grenzenloze dwingelandij.

836. Dit Staatsrecht van de algemeenheid is tegen al wat vaderlands en nationaal is, voor zover het aan de kleurloosheid van de revolutionaire samen smelting hinderlijk zijn zou, gekant. Immers zal de Staatseenheid des te zuiverder zijn, naarmate elke eigenaardigheid van de volkshistorie, die met onafhankelijkheid, welvaart en roem in verband gestaan heeft, in vergetelheid raakt. Prijsstelling op herinneringen, die niet door allen in dezelfde mate worden gewaardeerd, kan zeer ligt de eis van het Staatsburgerschap en van de gelijkheid van allen en van het herboren volkswezen doen voorbijzien. De bekrompenheid van de ouderwetse vooroordelen geldt niet meer. Wel bezien, wat is de Natie? Een zielencijfer. Wat is het Vaderland? Een bundertal.

Verwarring van volksgeest en burgerzin, van vaderland en staat, alsof samenwringing onder constitutionele vorm met de eenheid van historische oorsprong en van nationale wasdom gelijk stond.

837. Ook in Nederland was er, in naam althans, scheiding van Kerk en Staat. Geen heersende kerk, geen Christelijke staat meer; generlei uitzondering op de vrijheid en gelijkheid van de gezindten; geen rechtstreeks of zijdelings ingrijpen van het wereldlijk gezag in kerkelijke werkkring; gewetensvrijheid in volledige zin. Toezeggingen fraai, naar onvervuld en onvervulbaar! Zodanige tolerantie, vanwege de oppermachtige Staat, kan niet gelden, waar gehoorzaamheid aan Gods geboden, die de Staat niet erkent, overtreding van de Staatswet voorschrijft. Verdraaglijk is elke godsdienst, ja, mits op generlei wijs publieke orde, op willekeur gevestigd, door weerstand of weerspraak wonde verstoord. Volkomen scheiding is ondenkbaar. De kerk is in de staat. Zij heeft soms een nauwelijks berekenbare invloed. De vrije kerk moet niet onvoorwaardelijk vrij, moet enigermate zijn onder toezicht en voogdij en beheer van de staat.

Zie § 700. Vereniging van kerk en staat is het ware beginsel; onderscheiding, geen, scheiding; samenwerking, in wederzijdse onafhankelijkheid en algemeen overleg (§ 85. De staat is niet aan de kerk, maar, met de kerk, aan de geboden Gods ondergeschikt. Maar elke godsdienst, en de Christelijke vooral, geraakt in strijd tegen een Staatswezen, dat zich boven de godsdienst verheft. Dan is volkomen scheiding verkieslijk boven een zogenaamde, die op vereniging met onverschilligheid en ongeloof uitloopt; op onverdraagzaamheid en vervolging van alles wat zich naar de praktische eis en van het ongeloof niet voegt.

Een recht, niet in sacra, maar hoogstens juxta sacra. Zo belooft de vrijzinnige Staatsleer. Maar: A. het Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen, geldt niet; b. de staat begunstigt de kerkpartij, die in de suprematie van het wereldlijk gezag baatzuchtig berust; c. gebruikt gaarne de kerk als steun en werktuig (instrumentem regnu); d. breidt gaarne zijn invloed uit, door overnemen (monopoliserend) van hetgeen de eigenaardige taak van de kerk is (onderwijs, armbestuur); e. streeft naar hoger beschaving en verlichting, naar een soort van godsdienstloze; godsdienstigheid (religion civile), als band van de burgermaatschappij.

838. Dit niet alleen. De neutraliteit, waarvan de theorie gewag maakt, valt in de toepassing weg. Elke godsdienst is, in de humanistische Staat, sektarisch en eenheidverbrekend. Ter bestrijding van die gevaarlijke strekking maakt het openbaar gezag, terwijl het onderricht in de godsdienst aan de kerk overgelaten wordt, zich van de volksopvoeding meester. De ontwikkeling van de revolutionaire praktijk gaat nog een schrede verder. Waar men in het geloof bijgeloof ziet, waar het evenzeer gevreesd als veracht wordt, wint de vijandschap tegen de Openbaring veld. Ze verraadt de toeleg om de kerk zelve dienstbaar te maken aan de godsdienst van de Rede, van de Natuur en van de Mensheid; opdat kerk en school en staat met de ongeloofs-eenheid, niet de religie van de dweepzieke godsdiensthater bezield zij.

De Staat niet enkel afgescheiden van de Kerk, maar aan generlei geloof ondergeschikt; in zover ook hier; la loi est athée; ofschoon men telkens van deze stelregel tot eigenwillige godsdienst afweek, tot deïsme; tot een geloof dat er zo iets bestaat als men God pleegt te noemen; „Je crois un Etre suprême." De revolutionaire staat (in de laatste evolutie van de Revolutie) kan en mag en wil niet godsdienstloos of in zedelijke richting onbestemd zijn, maar heeft behoefte aan positieve ongeloofs-eenheid, aan een afgod, naar eigen beeld en gelijkenis gemaakt; een godsdienst van zelfveredeling, door pantheïsme of ongodisterij. Alle godsdiensten, voor zover zij niet wegsmelten in de algemeen verbroedering van de kerk van de mensheid, zijn ziekteverschijnselen, op wier genezing, schadelijke gewassen, op wier uitroeiing men bedacht is.

De staat acht zich gerechtigd en verplicht het onderwijs, naar eigen goedvinden. te regelen en te besturen, zonder daarin door de rechten van kerk of huisgezin te worden beperkt. Volksopvoeding van Staatswege op de algemeen volksschool, zonder onderscheid van gezindte, zodat in godsdienst en zedenkunde al wat ergernis zou kunnen geven geweerd en, nevens de openbare school, een onderwijs van minder algemeen godsdienstige aard niet gaarne gezien wordt. Neutraliteit en voorrang van de Staatsschool. Wat de onzijdigheid aangaat, reeds in de nationale vergadering (1796) werd eenzijdigheid voorspeld. „Ten gevolge van de uitsluiting van dogmatieke begrippen, zal men de grondslag van de zedenkunde uit de natuurlijke godsdienst ontlenen; de verplichting tot deugd en goede zeden,uit kracht van de geopenbaarde, uit het oog verliezen, en bij het voorrecht aan zodanige verkondiging verleend, een heersende godsdienst weer invoeren; buiten de bevoegdheid van een gouvernement, dat niet gemachtigd is de hand aan de godsdienst te slaan, veel min de openbaring te ondermijnen. Alle Christelijke kerkgenootschappen hebben er hetzelfde belang bij, dat men, een heersende kerk afschattende, daaraan niet in de plaats stelle een heersend stelsel van de natuurlijke godsdienst, of van een zedenleer zonder godsdienstige beginselen, en daar zou het op uitlopen. Het Staatsbestuur moet niet alle leerstelsels gelijk stellen en dan decreten maken wegens een algemeen godsdienst." — De voorrang van de Staatsschool werd doorgaans uitsluiting (monopolie).

839. De Hervormde kerk vooral was in Nederland geroepen om een dam te zijn tegen de stroom van het liberalisme. Weinig kwam haar houding met de eis dezer taak overeen. Al wat ter ondermijning en verongelijking van de kerk plaats had, vond in haar eigen boezem, niet slechts weinig tegenspraak, maar goedkeuring en krachtige hulp. Natuurlijk. Dezelfde geest zegevierde in kerk en in staat. Politieke en kerkelijke vrijzinnigheid ondersteunden elkaar. Met Staatsoppermacht was men te zeer ingenomen, om nauwgezet te waken voor de onafhankelijkheid van de kerk. Van dogmatische en traditionele rechtzinnigheid was men te afkerig, om niet in een leervrijheid, zonder aanwijsbaren grens en waarbij op het recht en de vrijheid van de gemeente niet gelet werd, te berusten. Hierbij kwam onvoorwaardelijke gehechtheid aan al wat met kerkelijke achtbaarheid bekleed was. Lang, zeer lang, behield het gros van de gemeente, aan de roeping van de keken te weinig gedachtig, schier blind

vertrouwen in elke herder en leraar. Dikwijls zeer ten onrechte. Bij de meesten was eigen twijfeling of vreesachtige slapheid. Gematigd rationalisme scheen waarborg tegen hyperorthodoxie; om verscheidenheid van theologische denkwijs, moest de liefelijke vrede niet worden verstoord; zelfs de vrijheden, voor Christelijke plichtbetrachting onmisbaar, gaf men aan het Staatsgezag prijs.

840. En hoedanig was onze rang in het statensysteem van Europa Nederland was geen mogendheid als weleer. In Algemene Staatkunde en diplomatiek overleg was het, ook met een niet onaanzienlijk volks bestaan, nauwelijks in tel. Soms omdat het op eigen wegcijfering bedacht was. Veel liep echter samen om het, vergelijkenderwijs met vroegere luister, weinig beduidend te doen zijn. De concurrentie in zeevaart en handel. De ontzaglijke uitbreiding van staten, tegen wier overmacht het reeds sedert lang niet meer bestand was. Vooral de strekking van het revolutionaire volkenrecht. Onschendbaarheid van overeenkomsten, stelsel van evenwicht, heiligheid van het eigendomsrecht, kwamen niet in aanmerking. In de kaart van Europa werd, naar het goedvinden, hetzij van een geweldenaar, hetzij van een vereniging van de grote mogendheden, wijziging gebracht.

Het Jus Gentium bleef (587, 698) op conventie en convenientie gebouwd. De overmacht besliste namens het algemeen welzijn van Eeropa of van de mensheid. Het volkenrecht loste zich, ook waar de willekeur onder fraaie woorden ontveinsd werd, doorgaans op in het recht van de sterkste en in het droit canon (ultimo ratio).

811. Frankrijk, vroeger reeds zo ontzaglijk, was nu doorgaans onweerstaanbaar. Door eigen kracht niet alleen; nog meer door revolutionaire geestverwantschap. Aldaar voorbereid, aldaar sedert 1789 meesteres, gaf de revolutie van daar, zover de Europese beschaving reikt, door opzettelijk of onwillekeurig propagandisme, voorbeeld en toon.

842. Zo stond het lot van Nederland, het lot van Europa, grotendeels in verband met de gebeurtenissen in Frankrijk; dat is te Parijs. Staatsalvermogen en volkswil waren in de zetel van de Franse, van de Europese beschaving, van de Europese revolutie, gecentraliseerd. Daar was het middenpunt van woeling en uitbarsting. Het Franse gouvernement zelfs was, tegen wil en dank, de verpersoonlijking van de revolutie en. tevens het bolwerk, waardoor ze, in de woestheid van haar drijven, gestuit werd. Sterk en zwak bewind te gelijk; want, met behulp van politieke en administratieve centralisatie oppermachtig, was het, in de hartader, trefbaar door een volksbeweging in de hoofdstad. Voor de andere Staten zonderlinge verhouding van natuurlijke vijandschap en natuurlijk bondgenootschap! Om staande te blijven, had de Franse regering aan oorlogsroem behoefte en, viel ze, dan werd men allerwege door de losgelaten stroom van de omwenteling bedreigd. Aldus was Europa gedwongen elk Frans bewind te believen, niet enkel omdat het over ontzettende krachten naar goedvinden gebood, maar ook omdat het, als voorwaarde vaar zelf behoud, antiradicaal en, in de gehele kring van de Fransrevolutionairen invloed, conservatief was. Telken male wanneer uit de gisting te Parijs een nieuw gouvernement opkwam, greep de diplomatie onverwijld het tot stand gekomen feit aan, ook en vooral omdat het pasgeboren bewind, nu op zijn beurt, het tot rust gekomen soevereine volk in bedwang hield.

843. Europa heeft in de Fransrevolutionaire lotwisselingen gedeeld, Nederland. vooral. Niet enkel om geografische ligging en betrekkelijke kleinheid. Sedert lang reeds had het de gang van de Franse beschaving gevolgd. Door deze kracht, krachtiger dan wapengeweld, was het, in de hogere standen, overmeesterd. Van deze afhankelijkheid werd het, ook nadat het uitwendige onafhankelijkheid herkreeg, niet bevrijd. Eigen politieke levens en vormkracht ontbrak. Uit karakterloosheid werd men volgzaam en volgziek. De publieke opinie, in

wetenschap en politiek, sedert lang Frans gezind en verfranst, ging, bij voortduring, te rade bij de natie, die bij haar het meest geaccrediteerd was. Men ontving gaarne lessen, men voegde zich gaarne, ook in het Staatsbeheer, naar de laatste mode uit Parijs; het oordeel in wetgeving en bestuur was weerklank van het Franse liberalisme, doorgaans, naar eigenaardige bedaardheid, bij voorkeur, op gematigde trant.

844. De nationaliteit, dikwijls in hoger kringen nauwelijks merkbaar, was, op verre na, waar het kerk en vaderland gold, niet uitgedoofd bij lief valt. Maar de volksstem werd meermalen gesmoord. Volksinvloed werd door de Staatsregeling zelve, die werktuig van de democratie zijn zou, telkens geneutraliseerd. Nooit was het volk inderdaad machteloze;r dan sedert het in naam soeverein was. Nooit zo van vrijheden beroofd, als sedert het met de vrijheid van de omwentelingstheorieën bedeeld werd. Nooit met zo niets beduidende ficties gepaaid, als sedert het naar schitterende idealen uitzag.

845. Daarbij kwam, ook in de middelklasse en bijkans in elke stand, een, wat de bepaaldelijk politieke werkkring aangaat, voor burgerzin dodelijke onverschilligheid, die niet het volkskarakter en met vroegere sleur in verband stond. Men liet regeren; men maakte zelfs van een opgedrongen deelgenootschap aan de politiek nauwelijks, en schier met weerzin gebruik. Het Staatsburgerschap scheen last, meer dan voorrecht. Voor eigenbelang was zoveel te doen, dat voor algemeen belang de tijd tekort schoot. De oudvaderlandse spreuk van de onderdanigheid was ,,de heren moeten het weten." Zij bleef de leus van de tot medebestuur en zelfbeheer geroepen burger. Aldus werd ze gebrek aan werkzame vaderlandsliefde en een inderdaad onverantwoordelijke politieke Laodiceïsterij,

846. Niet aan het gebrekkige van de Staatsvormen lag het, dat elke proefneming van het revolutionaire systeem mislukt is. Verre van dien. Afgescheiden van de valse theorie, was de hoofdbedoeling van de Staatsvorm, die zich temidden van de revolutionaire woeling ook hier te lande ontwikkeld heeft, algemeen overleg van overheid en volk, als waarborg van burgerlijke en politieke vrijheid. Dit komt met de strekking onzer eigen geschiedenis overeen, en verdient niet slechts de voorkeur boven hetgeen vóór 1795 bestond, maar is ter voorziening in elke eis van Staatsrechtelijke vooruitgang vatbaar.

De Geest van de eeuw is geheel iets anders dan de loop van de eeuw, 102'. Van de revolutiegeest (onverzoenlijke vijand van burger en volkenstaat) onderscheide men de orde van zaken, welke sedert en onder de revolutie heeft plaats gegrepen. Op de bodem, die de omwenteling heeft verwoest, kiemt een nieuw zaad volgeus een ander dan haar regel". — De vooruitgang van het Europese Staatsrecht ligt in de wijziging van de oorspronkelijk patrimoniale aard van de Europese rijken; in het veldwinnen van de overtuiging, dat elke staat de zaak van het algemeen, ree public«, een samenleving voor het gemeenschap, behoort te zijn. In dit, niet privaatrechtelijk, maar openbaar en echt republikeinse karakter van de staat (aan de verderfelijkheden van een algemeen volkssoevereiniteit niet soortgelijk, en met een zelfstandig en krachtig koningschap zeer wel verenigbaar) ligt de voorwaarde, het levensbeginsel en de levenskracht, van een in de zin en geest van de Engelse Staatsregeling, nationaal-constitutionele monarchie.

846a. Desniettemin was er, hier en elders, gestadigheid van teleurstelling. Van waar dit? Omdat het één nodige, het cement ook van de Staten, ontbrak; omdat men afkerig was en bleef van de christelijk-historische grondslag; omdat de geschiedenis bevestigt wat de Heilige Schrift zegt; ,Die in de hemel woont, zal lachen; de Heere zal ze bespotten, wanneer, nadat men Zijn banden verscheurd heeft, door vorsten of volken ijdelheid bedacht wordt." Psalm 2.

Teleurstelling is onvermijdelijk, zolang men met de revolutiegeest niet breekt; omdat, in onderwerping aan de Hoogste Wetgever, de grondslag zowel van elke vrijheid als van elk gezag ligt. Vrijzinnigheid is geen vrijheidszin; zij verwart het bouwen op een onveranderbaar fundament met halsstarrig vasthouden aan al wat oud, met onverstandig afweren van al wat modern is. De voorwaarde van vrijheid en vooruitgang ligt in hetgeen de liberaal als versleten theorie van slaafse onderwerping beschouwt.

847. Dit Tijdperk bevat drie Afdelingen; waarin de Revolutionaire theorie, eerst (1795 — 1813), met geweldigen vooruitgang, de loop van regeringloosheid en dwingelandij volbrengt; daarna (1813-1840) onder een schijn van gematigdheid en zelfbeheersing, veelszins tot wanorde en willekeur leidt; laatstelijk (1840 — 1863) telkens meer, in logische ontwikkeling haar anti Christelijke eigenaardigheid openbaart.

EERSTE AFDELING.
1795 - 1813.

FRANSE HEERSCHAPPIJ.

ALGEMEEN AANMERKINGEN.

848. Wat zou men in 1795 te gemoet gaan? Onafzienbare voorspoed. En wat verkreeg men? Onafzienbare jammer. Nederland, in geld en in bloed aan de vreemdeling cijnsbaar, negentien jaren wingewest van Frankrijk, werd uitgeplunderd en uitgemergeld; met een bedrieglijke schijn van volksbestaan, totdat de Staat, weleer onder de in Europa toongevende mogendheden gesteld, als aanslibbing van rivieren, in het keizerrijk verdween.

Vrijheid en onafhankelijkheid, broederschap, vrede en welvaart, een naam, waar achter zich het tegendeel van de belofte verbergt. — Van 1795 tot 1804, opbrengst van 615 miljoen, 276 in gewone belasting, 339 in buitengewone en gedwongen heffing; geldleningen met rentebetaling van 34 miljoen, gelijk aan de inkomsten van het Gemenebest in de grootste bloei 80. — Nog erger jaren ging men tegemoet!

849. Ook zonder wortel is het nationaal bewustzijn, was de revolutionaire Staatsinrichting sterk. Bescherming door de overmachtige bondgenoot en meester ontbrak niet. Ook bij verlevendiging van Oranjegezindheid, was tegenomwenteling ondenkbaar. Nationaliteit was onvermogend tegen de revolutionaire organisatie gesteund door Franse bajonet.

850. Jukverbreking was alleen door bijstand van de aan Frankrijk vijandige mogendheden doenlijk. Maar hoedanig was haar politiek? Zij bogen zich voor de revolutie, vooral ook toen ze, in Frankrijk bedwongen, tegen Europa, in oorlog op oorlog, losgelaten werd, Bereidvaardig om de toorn van Napoleon te verbidden, gretig om te deden in de onrechtvaardigen buit; ten lange leste naar het zwaard grijpen, als het voor zelfverdediging te laat was. Engeland, aan de rechtsbeginselen van Willem III gedachtig en getrouw, hield de banier van een anti-revolutionaire politiek omhoog, maar de coalities die het telkens te voorschijn riep, vielen telkens uiteen. Door ligging, zeemacht, wereldhandel en fiere volksgeest, zelf onbedwingbaar, onaanrandbaar, had het, ter vrijlating van Europa, geen genoegzame kracht.

De diplomatie doorgaans kortzichtig en laaghartig. Onbewust, dat aren steeds met een gewapend proselitisme te doen had; dat duurgekochte vrede telkens de voorbereiding is van oorlog, met nadelige kans; dat, in een voorbeeldloze toestand, de sleur van de gewone intrigues en combinaties te kort schiet. Verlangend zag dikwijls nu deze, dan gene mogendheid naar verstandhouding niet de Franse regering uit. Niet ongaarne zou men, met Napoleon (in wie de hersteller van de orde begroet en de oorlogshaftige werelddwinger gevreesd werd) Europa, ten gevalle van baatzucht en symmetrie (§ 587), in arrondisementen hebben verdeeld. Geen offer, van anderen gevergd, viel te zwaar, wanneer uren zelf daarvan profijt had. Oostenrijk. was vaardig de rechtenprijs. te geven zelfs van het Duitse Rijk, waarover het tot beschermer gesteld was. Aan Pruisen was zelfvernedering gevallig zolang ze winstgevend of beveiligend scheen. Rusland zou, om in het Oosten alleenheersend te zijn, niet ongaarne berust hebben in de slavernij van het Westen. Duitse vorsten leerden weldra kruipen voor een Fransen despoot om vrije hand te hebben in de vernietiging van aloude volksrechten. Aldus kon op de stevigheid van coalitiën weinig rekening worden gemaakt. Engeland alleen hield aan rechtsbeginselen vast. Pitt was, zelfs voor Napoleon, een geduchte wederpartijder

(als voor Lodewijk XIV weleer Willem III. Hij wist nu (780) en vergat niet, dat tegen de Revolutie een strijd op leven en dood is van vrijheid tegen willekeur, van eigendom tegen plundering en roof; dat het Jacobinisme zich gelijk blijft onder eenhoofdige vorm, en dat de temmer van de anarchie voor binnenlandse rust behoefte had aan buitenlandse oorlog. Bevrijding van Europa was, voor Engeland, voorwaarde van zelfbehoud.

851. Onverzoenlijkheid met Groot-Brittannië was de eis van de Franse vriendschap. Duur kwam deze verhouding te staan. Was Frankrijk te land alvermogend, Engeland was beheerseres van de zee. Vrije zeevaart was voor Nederland levensvoorwaarde; vijandschap met een mogendheid door wier vloten het uitzeilen belet werd, stond niet zelfvernietiging gelijk.

Uitbreiding in alle werelddelen van alle hande1 was voor Engeland onmisbaar, om onder de revolutieoorlog niet te bezwijken. — Nederland, van 1795 tot 1813 geen zeemogendheid, geen handelstaat, nauwelijks handelskantoor (605). In Engeland veerkracht. In 1809 de uitgaven 89 en de inkomsten 90 miljoen £; het leger 210,000 man; 1061 oorlogsvaartuigen. Waaronder 242 1inieschrpen; groter zeemacht dan van alle andere natiën te samen.

853. Franse vriendschap had, in haar verderfelijker aard, ook rechtstreeks werking. Het overschot van voorvaderlijk erfgoed werd aan de onverzadelijke en onverbiddelijke bondgenoot, in allerlei vormen van. gedienstige hulpverlening, verspild. Het gouvernement verrees of viel, naar de raad of de lastgeving uit Parijs. Nederland was een aanhangsel, dependentie, van de Franse staat.

Wingewest, ook eer het ingelijfd werd. De kleine Republieken, nevens Frankrijk, werden behandeld alleen op de voet van tributaire volken, of van gouvernementen, welke in effecte administratiën waren, en niets meer dan de naam van Mogendheid overig hadden 80.

853. Groot was de ellende van het volk. Beschaving, verlichting, zedelijke verbetering, zo het heette, in kerk en in school; snaar te veel onkunde en onverschilligheid in hetgeen tot de kracht van de Godzaligheid behoort. Franse lichtzinnigheid drong, op het voorbeeld van de hogere standen, in de hele samenleving door. Ook zedenbederf was oorzaak van verarming. De bronnen van rijkdom, welvaart, levensonderhoud, vloeiden niet meer. De burgerstand, kern van de natie., geraakte in kwijning en verval. In de volksklasse werd van de vaderen spaarkas van lieverlede verteerd. Bij toeneming was er achteruitgang, behoefte, nijpend gebrek. Daarbij kwam het gedwongen deelgenootschap aan moorddadige oorlog. Evenwel het erfgoed van zedelijkheid en Godsvrucht ging bij een aanmerkelijk deel van de bevolking niet verloren; onder leed en kommer, temidden van de oordelen Gods, hebben velen gerechtigheid geleerd.

854. Afschaffing van elke voorrang van de Hervormde kerk, stelselmatige en volkomen Staatsrechtelijke gelijkheid, was aan de gezindten die vroeger slechts geduld werden, welkom. Maar vanwaar de ingenomenheid van. Hervormden met een toestand, waarbij, in beginsel, het Christelijk karakter van de staat wegviel? Die zonderlinge voorkeur is niet onverklaarbaar. Vrijheid en gelijkheid, ook in het godsdienstige, was een eis van de filosofie; enen dacht niet aan de mogelijkheid van een doortastende ontchistelijking van de staat; Christelijke verdraagzaamheid werd met wijsgerig indifferentisme verward. Bovendien, politieke gelijkstelling zou aan een sedert lang gewenste samensmelting van kerkgenootschappen, en aldus aan de feitelijke overmacht van protestantisme en. algemeen Christendom, bevorderlijk zijn. De praktijk zou teruggeven wat de theorie ontnam. En wat het ultra-montanisme betreft, hield men voor een versleten richting. Tegen een evangelische kerk, gezuiverd van

dogmatische scherpheid, van liefdeloze sektegeest ontdaan, zou het nog overblijvend bijgeloof (althans wanneer de volksopvoeding in algemeen Christelijke zin nationaal werd) niet bestand zijn. De zieltogende kerk van Rome scheen minder vreesverwekkend dan deerniswaard.

855. De Hervormde kerk was onvermogend tegen het liberalisme, niet omdat zij van de staat gescheiden, maar omdat zij afgevallen van het geloof was; omdat ze in dezen afval berustte; omdat ze, dacht men, aldus op de baan van evangelische verlichting vooruitging. Wel hield doorgaans het ongeloof zich nog schuil, maar flauwheid en lauwheid was algemeen. Er was een streven naar gewijzigde voortzetting van de Reformatie, minder in schriftuurlijke zin dan in negatieve strekking. Door een uitlegkunde, van twijfelzucht niet vrij, door een zedenkunde zonder bijbelse grondslag, door een geloofsleer zonder aanstoot, zou men tegen de spitsvondige dwaasheden, van Dordrecht zowel als van Trente, worden behoed.

Afdrijven van de kerk met de stroom van de eeuw. Weinig sympathie voor de geloofsleer. Geen waardering, veeleer bestrijding, ondermijning vooral van de waarheden, waarin de kern en kracht van de evangelische belijdenis ligt. Overneming uit de Duitse neologie van hetgeen, met behoud of schijn van eerbied voor de openbaring, op ontkenning van het woord uitliep. Voortzetting van het stelsel (§ 613) niet, door voorbarige ijver, te verlevendigen wat van lieverlede wegstierf. Geen uitwendige vereniging van protestantse gezindten, geen afschaffing een Symbolische schriften. Geen Evangelische gezangen, als bundel (ondanks vele treffelijke liederen) teken van velerlei loslating van het kenmerkende van de geloofsleer. De predicatie veelal vertoog van de zedenkunde, waarin over geloof in de liefde werkzaam weinig, en over de verhevenheid van de menselijke aanleg veel spraak was; zodat meer, als tegen rechtvaardigen, op *niet verloren gaan*, dan als tegen *verloren zondaars op behouden worden*, gedrukt werd. Niet altijd was Jezus Christus het Begin én het Einde; niet altijd "wat moet ik doen om zalig te worden?" de vraag. Krachtige individualiteiten hielden stand (Kist, Jorissen, Van der Roest enz.) anderen, op supra-naturalistische grondslag (daaronder vooral ook Van de Palm), verzetten zich tegen het te vér gaan. Ook stierf, bij het gros van de bevolking, de leer van de gereformeerde kerk nooit uit, maar heeft altijd verkondigers en aanhangers gehad. De schriften van de bloeitijd van de orthodoxie behielden invloed en gezag. Streken zijn er waar de werking van het liberalisme, onder de volksklasse, nauwelijks bespeurd werd, 103.

855 In een feitelijk Protestantse staat zou de Hervormde kerk, met behulp van het wereldlijk gezag, schijnbaar verloren suprematie behouden, dacht ze, in de meest uitgestrekte omvang. Zo het zij niet ongaarne haar taak overnemen door een Staat, van wiep zij werkzaamheid, volgens haar inzichten, te gemoet zag. Zo was en bleef er, alles samen genomen, vrede in de kerk, vrede met de staat, vrede met de wereld, vrede met een vrijzinnigheid, waardoor de kern van het evangelie en het zelfstandig aanzijn van de gereformeerde kerk bedreigd werd.

Vooral in het lager onderwijs was verstandhouding van de Staat met de Hervormde kerk, in algemeen Protestantse zin, en op het voorbeeld van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (§ 701), blijkbaar. Al te buitensporige wensen naar een samenstel van de natuurlijke godsdienst en naar een leerstellig-politieke catechismus vonden geen gehoor. Het doel was (sedert 1799 althans) om de opleiding van de jeugd te onttrekken aan het ongeloof van de eeuw, aan de kleingeestige orthodoxie van de ouderwetse gereformeerden, en aan de bekrompenheid van de Roomsen, om ze in 't vervolg dienstbaar te maken aan een protestantisme, waarin zich van lieverlede elk kerkgenootschappelijk verschil oplossen zou.

Wet van1801. "Ter vorming van deugdzame mensen en nuttige leden van de maatschappij." Bijzonder onderwijs vrij. Schooltoezicht bij voorkeur aan kerkelijke personen. Wet van 1803. Enkel openbaar onderwijs, daarom onuitvoerbaar.

Wet van 1806 (§ 940). Christelijk-zedelijke strekking. Weeraanknoping van de betrekking van school en kerk. Geen kerkgenootschappelijk leerstellig onderwijs, maar gebruik van de Bijbel en onderwijs in de Christelijke godsdienst, voor zover het historisch en zedenkundig gedeelte betreft; voorbereidend Godsdienstig onderwijs. Het toezicht merendeels bij de predikanten; de onderwijzers bijkans zonder uitzondering leden van de Hervormde kerk. De gelijkstelling van de gezindheden bestond eigenlijk nog alleen op het papier.

856. Vreemde verdrukking heeft ook ten goede gewerkt. Om de partijen, niet enkel door gemeenschappelijke dwang tot zwijgen, maar door gemeenschappelijke jammer tot verzoenbaarheid te brengen. Om de vaderlandse zin, door verontwaardiging tegen de buitenlander, te versterken. Om, in de beoefening van eigen taal en letterkunde, een levendig protest tegen de roof van de onafhankelijkheid te doen uitgaan. Om, ondanks velerlei miskenning van de evangeliewaarheid, het oog van beneden, waar alles duister was, naar boven te richten. Om met weemoed de tijd te doen herdenken, toen Nederland, in vereniging met Oranje, even gelukkig en machtig als nu rampzalig en machteloos was.

Bloei van de Nederlandse letteren. Bilderdijk (§ 702), in bijkans elke dichtsoort onnavolgbaar; Van der Palm (17631840), leidsman ter veredeling van de prozastijl in onovertrefbare modellen. Naast hen, hoewel op verre afstand verdienstelijke dichters (Loots, Tollens, enz.) en prozaschrijvers, vooral uitstekende kanselredenaars.

857. Ook voor het Huis van Oranje was de lijdensschool goed. In ballingschap had het gelegenheid om, hoewel niet in dienst, ten dienste van een in boeien geslagen volk, de erfelijkheid van moed en veldheerstalent te bewijzen. Op het voetspoor van zijn vaderen, toonde het zich waardig eenmaal weer aan het hoofd van een herboren Nederland te staan.

Willem V, uit Engeland naar Brunswijk vertrokken, stierf aldaar (1806). Zijn jongste zoon prins Frederik (§ 805 en 807) overleed in 1799, slechts 25 jaren oud; ofschoon vreemdeling en protestant, opperbevelhebber van het Oostenrijkse leger in Italië, toen men aldaar een vernieuwde aanval van de Fransen te gemoet zag. In hem zou Oostenrijk, tegenover Napoleon, een tweede prins Eugenius (§ 476) gehad hebben. — Zijn broeder (koning WILLEM I) streed tegen Napoleon in Duitsland; de erfprins, diens oudste zoon (koning Willen, II) in Spanje.

858. In vluchtige gedaantewisselingen liep ook Nederland de revolutiebaan af; van tomeloze vrijheid naar eenhoofdige dwang. De volkssoevereiniteit ging, uit de volksvertegenwoordiging, over in het gouvernement, dat van lieverlede in weinigen, ten laatste in één persoon geconcentreerd werd. Opgenomen in de Franse beweging, zag men steeds uit naar Fransen wenk en voorbeeld. Ook uit eigen aandrift en straks, om het onuitvoerbare van de theorie, uit noodzaak, ging men van revolutie naar reactie, in het aangewezen spoor.

859. Zijn er geen Staatslieden geweest, door wie de verderfelijkheid van het revolutiebeginsel ingezien werd? Zij konden er bijkans niet zijn. Ook de Oranjegezindheid was sedert lang van overhelling naar democratie en vrijzinnigheidleer niet vrij. Verwezenlijking van de voorgespiegelde idealen bleef, zelfs nog toen 1813 aanbrak, bijkans aller geliefkoosd vooruitzicht. De proefnemingen waren mislukt. Waarom? om de onzinnigheden van de toepassing. De barbaarse overdrijving van de Jacobijnen had de dwingelandij van Napoleon, en straks voorbijgaande dictatuur, onvermijdelijk gemaakt. Aan het program van 1789 bleef men gehecht, en begreep niet dat daarin, zowel van 1793 als van het keizerlijk despotisme, zowel van propaganda als van verovering de kiem lag.

Meer uit persoonlijke gehechtheid aan Oranje dan uit af keer van de revolutie (§ 703), waren sommigen lange tijd, enkelen op de duur, tot het aanvaarden van ambten ongezind. In de revolutionaire staat geeft het beweren dat elk gouvernement uitvloeisel van de volkssoevereiniteit ten dienste van het vaderland is, grond of voorwendsel, om aan elke machthebber hulde en dienst te bewijzen. Aanhankelijkheid en trouw aan regeringsvormen en dynastieën werd, als bekrompen vasthouden aan vooroordeel van vroeger dagen, niet voorbijzage van de wezenlijke plicht van Staatsburgeren, beschouwd. Zo stemden velen, ter goeder trouw, in met Tallegrand; ,ik ben de dienaar, niet van de gouvernementen, maar van het land, onder die Staatsregeling, welke mij voor het ogenblik verkieslijk schijnt, en nooit heb ik het belang van de staat willen prijs geven ter instandhouding van enig bewind."

860. De last en schande van de buitenlandse keten, telkens verzwaard, werd ondragelijk voor een vrijgezinde volk. Veler sympathie voor de Fransen werd vervangen door volkshaat; velen weerzin voor het stadhouderlijk gezag door zuchtend uitzien naar het verdreven stamhuis. Zeer te recht werd aan geen, herstel van de voormalige regeringsvorm, gebrekkig en versleten, gedacht; jammer slechts dat men, onder vooruitgang van de politieke wetenschap, haar afdwaling opnam. Aldus zou, wanneer de dag van de vrijheid aanbrak, de kracht van de vaderlandse herinneringen, die men beter waardeerde, zwichten voor de revolutiebegrippen, waarin nog steeds, niet de bron van dwingelandij gezien, maar de waarborg van vrijheid gezocht werd.

861. Twee onderafdelingen, gekenmerkt, de eerste (1795 — 1801) door tomeloosheid; de tweede (1801-1813) door bedwang, onder telkens meer reactionair bewind, telkens meer monarchale Staatsvorm, telkens meer rechtstreekse en tirannieke Franse heerschappij.

A. 1795 — 1801.

REVOLUTIONAIRE WOELING.

DE BATAAFSE REPUBLIEK.

862. De revolutie, door vreemde tussenkomst tot stand gekomen, wel verre van volksdaad, was het werk van een felle minderheid die de wannadering van de vijandelijke oorlogsmacht en de weerloosheid van het land, ter doordrijving van haar inzichten, te baat nam. Voorzeker, ook hier, werd de behoefte aan hervorming van het Staatswezen levendig gevoeld; talrijk waren, zelfs onder de stadhoudersgezinden, de voorstanders van de beginselen van 1789, van tegenstand is geen spraak geweest, en velen hebben zich, met schijnbare ingenomenheid gevoegd, naar hetgeen niet kon worden gekeerd. Desniettemin werd de omwenteling, over 't algemeen, met smartelijke weerzin, met angstig voorgevoel van de dingen, die daarop volgen zouden, aanschouwd. De ommekeer was bij uitnemendheid anti-nationaal, althans voor zover ze Oranje uitdreef en de Fransen inliet.

Verzet was ondenkbaar. In 1787 werd de bevolking, door geringe legermacht, van een factie bevrijd (§ 772); thans werd ze, door onweerstaanbare heirkracht, aan een factie ondergeschikt. — „Sedert twintig jaren," schreef in 1801 G. K. van Hogendorp, „heb ik de Natie leren kennen, en heb steeds opgemerkt dat zij bovenal op het huis van Oranje gesteld is." Zie § 864. — Veler bereidvaardigheid, enkel omdat (nu er geen andere keus bleef) het beter was de Fransen te hebben ingehaald dan door hen te zijn overheerd.

862. Afbreken is nodig, om te bouwen naar een nieuwe regel. Aan deze eis werd, met dweepzieke voortvarendheid, voldaan. Geen overblijfsel van vroeger instelling, dat aan het theoretisch bestek hinderlijk zijn kon, werd gespaard. De klove tussen de voortijd, met zijn bouwvallen, en de eeuw van de wijsbegeerte, met haar grootse stichting, kon niet te breed en te diep zijn. Zelfs de naam van Nederland was niet waardig om aan de gevel te prijken; beter titel zou aan de herinneringen van heidense duisternis en van woeste Batavieren worden ontleend.

Voor 1787 (§ 597) was vernietiging van de Staatsvorm veler doel niet. Thans was het inderdaad te doen om verwezenlijking van een theorie, om volledige revolutie. Het wezen van de omwenteling (daar het beginsel van de praktijk slecht of uitgeput was) bestond in het vervangen van de oude door nieuwe en dus nog onbeproefde regels S6. — Geen wijziging, maar vervanging van het nu uitgediende Staatsgestel van Nederland 80 werd begeerd. Verzaking zelfs van de Christelijke grondslag, ontbinding van de Unie, sedert 1579 historische grondwet; vernietiging van rechten cd voorrechten uit wier samenstel de maatschappij bestond.

Verguizing van voormalige luister. De aristocratische regenten en de Oranje vorsten waren, zei men, in onderlinge strijd, beurtelings dwingelanden van het bedrogen volk. De hervormde kerk een onverdraagzaam genootschap, ijverend voorbijgelovige begrippen en voor politieke invloed. De Compagnieën die de nationale handelsgrootheid hadden gesticht, door kleingeestige baatzucht, schuldig aan commercieel en koloniaal bederf. De gehele samenleving een weefsel van ongerechtigheid. Men schaamde zich van zijn vaderen en verkoos, door een achteruitsprong van 18 eeuwen, het nakroost van onverbasterde Germanen (§ 7) te worden genoemd.

863. Aan het nieuwe Staatsrecht werd hulde gebracht met grote ophef. Maatschappelijk verdrag, vrijheid en gelijkheid, verantwoordelijkheid van elk bewind, werden, als grondzuilen van het toekomstig geluk van de natie, in woord en in schrift uitgebazuind. Ter voorlichting van onverwijlde praktijk spreidde aldus de theorie de ganse rijkdom van haar valse pronkjuwelen ten toon. Bij ongeveinsde eerbied voor het richtsnoer, was men, ook in het afwijken, waar dit onvermijdelijk werd, niet zonder schroomvalligheid, behoedzaam.

De rechten van de mens en burger werden telkens als onvervreemdbaar beschouwd, ofschoon men niet schroomde, waar het pas gaf, ze, door een mits of een voor zover, met de belangen en behoeften van het ogenblik in overeenstemming te brengen. — Ook de Constitutie van 1798 had tot algemeen beginsel; „het maatschappelijk verdrag wijzigt noch beperkt de natuurlijke rechten van de mens dan in zo verre zulks, ter bereiking van het oogmerk van de vereniging, noodzakelijk is.” In hoe ver?

864. De omwenteling, hoewel ze *nationaal* heette, was en bleef de triomf van een door Franse troepen overmachtige partij. Verongelijking van andersdenkenden was van de vrijheids en gelijkheidsleer de eerste vrucht. Oranjegezinden en aristocraten hadden geen deel aan het landsbestuur. Het was de tijd van de politieke geloofsbelijdenissen. De revolutionaire overheid belette de uitoefening van burgerrechten, wier onverliesbaarheid de eerste van haar grondstellingen was.

De Patriotten alleen maken het stemgerechtigde volle uit. Om deelgenoot te worden van het contrat social, moet men voorstander zijn van het nieuwe systeem, de Oranjeman te laten stemmen strijdt met de geest van de revolutie. Er zijn twee partijen; aan de overwonnen vijanden kon niet dan op voorwaarde van onderwerping, het recht van een vrij burger worden verleend. Hiertegen werd tevergeefs beweerd dat beperking in strijd met de leer was.

De kracht van de heersende factie bestond in: a. de werkelijke possessie, sterker, naarmate zij langduriger is; b. de geestdrift van een partij; c. het eigenbelang van schier alles dat deel in het

bestuur had; d. een terrorisme inwendig; d. de Franse macht — Al het overige, zonder het laatste, ware, althans op de duur, wellicht ongenoegzaam geweest. In 1797 werd, zonder tegenspraak, in de nationale vergadering gezegd dat er misschien nauwelijks één ware Patriot was tegen negen Oranjeslaven, aanhangers van het vorige bestuur, en schijn Patriotten; en dat, zo de Oranjegezinden niet geweerd werden, er in de grote steden wel enige Patriotten in het wetgevend lichaam en in het bestuur zouden worden gekozen, maar in de overige districten de keus veeltijds ten behoeve van de felste vijanden van de nieuwe orde van zaken uitvallen zou. — Oranjegezindheid bleek telkens op de vloot.

865. In een algemeen volksvertegenwoordiging kwam het soevereine volk bijeen. Daar was nu het middenpunt, waaruit wet en beheer zou uitgaan; daar was voor de verschillende richtingen het strijdperk. Bezwaarlijk echter kon, naar de zuiverheid van de omwentelingsdogmatiek, aan het volk, toezicht en tussenkomst worden betwist; het recht van vrije drukpers,van politieke vereniging, van petitionnement, en als laatste toevlucht, het recht van opstand. Immers zou de volksvrijheid teniet gaan, werd niet het goedvinden van de gerepresenteerden, desnoods, op onweerstaanbare wijs, aan de representanten kenbaar.

Meermalen grote verwarring; onbetamelijk handgeklap onder de leden of van de tribunes; pogingen om, door meesmuilen en lachen, door gedruis en onstuimig geschreeuw, de spreker het voortgaan te beletten en de vergadering te maitriseren. Woorden, (reeds in de eerste nationale vergadering) die eer op de vismarkt te pas kwamen; onvermogen van de president om de orde anders dan door het af breken van de zitting, te herstellen.

Aanmatigingen van de clubs, losbandigheid van de drukpers, menigvuldigheid van adressen en pentin, in de toon van vermaning, eis en dreigend bevel.

866. Ook onderling waren de voorstanders van de tot stand gekomen revolutie verdeeld. Bij uitnemendheid revolutionairen wilden de tegenpartij, door geweld en onvoorwaardelijke toepassing de revolutionaire orthodoxie, verpletten. Gematigden poogden handhaving van de nieuwe orde van zaken te verenigen met vergevensgezindheid, althans met recht en billijkheid jegens elke medeburger.

Gematigde en revolutionair beiden meenden het wel met de omwenteling; maar de een boog voor de omstandigheden, de ander bleef bij algemeens stellingen staan. De een nam haar, als feit, dat men, om er alle partijen mede te verzoenen, moest temperen en mengen, voor de ander was zij beginselen niet uitsluitend recht. De een zag in haar slechts een strijd over vormen van regering, een oorlog van meningen en belangen, die men bij verdrag kon afdoen, bij de ander was het gevoel dat de omwenteling een nieuwe wereld betekenden.

De Natie revolutionair, in zover zij de ernstige mening heeft om de revolutie op kordate en energieke wijs te voltooien; niet revolutionair, in de zin die uitloopt op alle maatschappelijke orde de bodem in te slaan, de wetten te verachten, de Justitie dienstbaar aan politieke inzichten te maken, alles te desorganiseren, eeuwig te blijven voortrevolutioneren, in een voortzetting van de anarchie, 80.

867. Nog een ander gewichtig verschil was er. Velen wensten, niet betere regeling van gemeenschappelijk overleg, behoud van het afzonderlijk bestaan van de soevereine gewesten. Anderen hielden de omwenteling voor onvoltooid, zolang ze niet in Staatseenheid openbaar werd; sommigen zelfs begeerden oplossing van de deden in een, niet enkel wetgevend, maar ook albesturend Staatsgeheel. Zo stonden Federalisten en Unitarissen, en, onder dezen, naar wederzijds verwijt, flauwen en fellen, tegen elkaar.

868. Deze partijen hebben Staatslieden, voor het minst redenaars gehad; sommigen met ongemeen en schitterende talenten en kundigheden bedeeld, desniettemin onvermogend om

veelbeduidende wijziging te bewerken, waar de gang van zaken door beginselen en omstandigheden bepaald werd.

Aan het hoofd van de revolutionairen vooral Valckenaer en P. Vrede; van de gematigden R. J. Schimmelpenninck (17611825), tevens met Kantelaer, van Hooff, Van Hamelsveld, bestrijder van de Federalisten (De Mist, Vitringa, enz.)

869. De Moderaten en de Unitarissen hebben de overhand gehad. Dit is gedeeltelijk uit het volkskarakter en uit de voormalige toestand verklaarbaar; want de natie is, in haar eigenaardigheid, bedaard en de Staatseenheid liep uit op suprematie van Holland in een gewijzigde vorm. Evenwel mag niet worden voorbijgezien dat Staatseenheid met het voorschrift van de theorie, en dat beteugeling van het Jacobinisme met de eis van de in Frankrijk, sedert de val van het schrikbewind, triomferende richting overeenkwam.

869a. Aan de Franse republiek werd de Bataafse geassimileerd. Van onafhankelijkheid was nauwelijks schijn meer. Nederland werd, als kostbaar werktuig in de algemene oorlog, aan Frankrijk dienstbaar, en tevens, in Staatsregeling en Staatsbeheer, afdruksel van elke regeringsvorm te Parijs. Niet enkel ten gevolge van gestadige pressie, ook omdat men, in ontwikkeling of beteugeling van de revolutie, als van zelve, gelijken tred hield, en elke partij naar Fransen steun en, bij gebrek aan zelfstandigheid van inzicht, in het buitenland naar voorbeeld en raadgeving uitzag.

Frankrijk, eenmaal in het bezit geraakt, liet Nederland niet los. Schatten magazijnen, timmerwerven, schepen; uit politisch en commercieel standpunt, onberekenbare winst. Terstond werd ook dezerzijds erkend dat ,hoewel vroeger stipte inachtneming van onzijdigheid nodig gekeurd werd, het stelsel van Europa dermate was veranderd dat het lot van de Hollandse republiek geheel en al van dat van de Franse afhing, en men, door dezelfde grondbeginselen, politieke inzichten en diplomatie, van zelf tot of en defensieve alliantie geleid werd."

Nooit ontbrak het aan voorwendsel om over de krachten van de bondgenoot, ten behoeve van eigen schatkist, te beschikken. Franse agenten (schrijft een Frans gezant), hoog en laag, tot de minste toe, verlangden huisvesting, onderhoud, geld; de Hollanders betaalden, alsof er een regen van dukaten was; het vermoeden van hun schatten was de maatstaf onzer eisen. Geheel Nederland was onder Franse militaire jurisdictie. De Bataafse legermacht stond doorgaans onder een Frans opperbevelhebber, die, naar welgevallen, ook in de binnensteden, garnizoen, met een Frans commandant, zond. Het Gemenebest was een van de vazalrepublieken (de Cisalpynsche, de Ligurische, de Helvetische) ter dekking van de Franse grenslijn. In verhouding tot de grote natie, niet ongelijk aan de steden van Italië, bondgenoten van het oude Rome; vrienden en getrouwe cliënten, in politieke ondeelbaarheid met de hoofden moederstad, onder de Romeinse adelaar volgzaam; verloren, wanneer zij van onzinnig streven naar onafhankelijkheid werden verdacht.

870. Veel was er, in dergelijke toestand, waardoor de tegenzin van de grotendeels voorzeker meer Oranje dan Fransgezinde bevolking dagelijks toenam. Daarbij kwam, dat aan de hervormde kerk, in haar rechten en belangen, miskenning en belediging wedervoer. Weerstreving evenwel zou niet hebben gebaat. Er was generlei uitzicht op terugtred, Hiervoor was èn de ingenomenheid van de hogere standen met de geest van de eeuw, èn de vrees voor herleving van aristocratische misbruiken, èn het ontzag voor de steeds tegenwoordige Franse troepen, te sterk.

Afscheiding van Kerk en Staat (18 Augustus 1796); maar op welk een wijs?

a. Neutraliteit of godsdienstloosheid. — Geen burgerlijke voor of nadelen aan enig leerstelsel gehecht; elke kerk zorgt voor eigen eerdienst. Aan allen gelijke zekerheid en bescherming.

Eerbied voor een Albesturend Opperwezen aanbevolen, maar van Staatswege geen zondagviering of biddaguitschrijving, of wetgeving of rechtspraak op grond van Gods wet. — b. Onafhankelijkheid van de kerk geen handopening, geen collatierecht, geen toezicht over kerkelijke vergaderingen. — c. Caesaro-papistisch strevingen. Oplegging van een politieke eed aan de predikanten; te Amsterdam 15 van hun bediening ontzet. Nationaal verklaring van de geestelijke goederen, om er een fonds uit te nemen voor onderwijs en armverzorging. Overgaaf van kerkgebouwen en pastorijen aan het plaatselijk bestuur, om, naar zielental, tussen alle kerkgenootschappen een vergelijk te treffen. Overmoed van de Roomsen in Noord-Brabant, waar de hervormde kerk minder voor evangelieprediking dan voor plakkaten tegen pausgezinden gezorgd had. — Smalen op de dwingelandij van de hervormden. Voorstel om alle bijdrage van Staatswege te doen ophouden; ten einde rampen en gruwelen als in de Vendée (§ 806) te ontgaan. — Ook klachten van de gereformeerden; rekwesten van 80,000 personen op één dag. Geloofsijver tamelijk gering; geldijver sterk genoeg om, zelfs bij de constitutie van 1798, driejarige vooruitbetaling van de traktementen te verkrijgen.

871. De mogelijkheid van een omverwerping van het bewind of contrarevolutie lag alleen in de wisselingen van de oorlogskans. Deze bleven niet achter. Maar de schemering van de hope was telkens kort. Er was bij de verbonden Mogendheden te veel na-ijver, weifeling en baatzucht. Voordeden, na menige tegenspoed behaald, hadden slechts, in de verheffing van Napoleon, het ophouden van de binnenlandse verdeeldheid en de verdubbeling van des vijands krachten ten gevolg.

Pruisen, sedert 1795. in schijn neutraal, maar gereed om met Frankrijk over het beroven van anderen (secularisatie) overeenkomsten te treffen. Vrede van Campo-formio (17 Okt. 1797) tussen Frankrijk en Oostenrijk, ten koste van een derde (Venetië). Frankrijk, door België en Savoye vergroot, van Italië en Holland meester, zeker van de linker Rijnoever en van de afhankelijkheid van het Duitse rijk fig. Overmoed van de Fransen in Zwitserland en Italië, in Malta en Egypte. Tweede coalitie Al wat in de aanvang was gewonnen, weldra verloren, reeds eer Napoleon consul en autocraat werd (Nov. 1799). Reorganisatie van de Franse oorlogsmacht, overwinningen van Marengo en Hohenlinden; de suprematie van Frankrijk bij de vrede van Lunéville (1801) erkend.

872. Het beklagenswaardige volk was, in naam van vrijheid en onafhankelijkheid, onderworpen aan een factie, zelve, in verhouding tot de buitenlander, slavin. Van west of Oost-Indische bezittingen beroofd of afgesneden, van winstgevende handel en vertier verstoken, wierp men het overschot van vroegere rijkdom in een schatkist, die, ten behoeve van vreemde belangen en ter bestendiging van eigen onderwerping, telkens uitgeput werd. De schadeloosstelling bestond, temidden van woelziek drijven, in bespiegeling en in belofte. Begrijpelijk is het dat men, wars van dromerijen, gereed was zich volvaardig te buigen voor elk bewind, waarvan men, vergelijkenderwijs althans, rust en orde te gemoet zag.

Reeds vóór April 1796 de kolonieën, bijkans allen (de Kaap, Malacca, Ceylon, de Molukken, Demerary) in Engelands macht. Overgaaf (1796 en 1799) of overmeestering van de vloot. Java behouden en (tot 1808), naar de vroegere beginselen (§ 232), zonder ondersteuning uit het moederland, bestuurd. Geen schulden gemaakt, geen eigendommen vervreemd, rust en welvaart. Een feitelijk apologetisch vertoog, ten behoeve van de Oost-Indische Compagnie!

878. Drie gedeelten; tot aan de samenkomst van de Nationale Vergadering (1 Maart 1796), tot aan de triomf van de Unitarissen (22 Januari 1798), tot aan het Staatsbewind (September 1801).

I. 1795 – 1796.

PROVISIONEEL BEWIND.

874. Het jaar 1795! merkwaardig bij uitnemendheid voorzeker. De kiem van een orde van zaken werd gelegd, verbetering, wat de Staatsrechtelijke vormen betreft. In verband met volkshistorie en nationale betrekking op Oranje, had de constitutionele proefneming een heilrijke vooruitgang kunnen zijn; door revolutiegeest aangebracht en bezield, heeft ze de weg naar velerlei ellende gebaand.

„Na 1581 het gewichtigste jaar in de geschiedenis van het land. Onze gehele toestand, staatkundig en kerkelijk, huiselijk en maatschappelijk, dagtekent van dat tijdstip, en is uit die chaos, langs de weg van een volkomen gelijkmatige ontwikkeling, rechtstreeks voortgekomen" 104.

874a. Uitbundig was de vreugd van heethoofden en drijvers, bij het binnenrukken van de Fransen. Nu zou het gaan! Alzo werd door de zegevierende richting, onder het gejoel van een opgewonden gepeupel, aan de haveloze; oorlogslieden de broederhand gereikt; de dorre vrijheidsboom werd geplant, de godes van de rede hield feestelijke optocht. De Franse driekleur bracht Jacobijnse vrijheid; de aanvang, de belofte althans, van ongekende zegeningen was daar.

De Fransen ingehaald als redders en broeders. Ça ira! Vreugdekreten, feestvieringen; oprichting van vrijheidsbomen met driekleurige linten en cocarden, rondom welke door vreugdedronken Patriotten gedanst werd. Statelijke optochten; aanspraken aan de burgerscharen, aan grijsaards. jongelingen en maagden, vrouwen en moeders, ook aan de jeugdige kinderen van Bato, om de goede algemene vader van de mensen te loven en het heilig verbond van de vrijheid te sluiten; onder de wens, dat de donder van haar wraak elke ongetrouwe of laffe aterling, die het mocht willen schenden, verplette. —
Te Delft waar enkel doodse stilte bespeurd werd, proclamatie van de Franse generaal om opgeruimd en vrolijk te zijn. Zeer veler verslagenheid en smart. — Zonderlinge vereniging van revolutionair gejuich met Christelijk Protestantse gezindheid. Ook volgens kerkleraars was „de Protestants democratische revolutie een heilige strijd tegen de samenspannende macht van legitimiteit en katholicisme." — Het burger en burgeres was nu de titulatuur.
17 Jan. De Fransen in Utrecht (§ 819.) — 20 Jan. Omwenteling te Amsterdam; aanstelling van een provisionele municipaliteit door het comité revolutionair. —
22 Jan. De Franse generaals Pichegru en Moreau in 's Hage; Franse volksrepresentanten in Holland.

Het getal van de werkzame en bekwame mannen onder de vijanden van het oude bestuur niet evenredig aan de menigvuldigheid van de opengevallen of nieuwe ambtsbetrekkingen. De leiding van de zaken bij weinigen; Hahn, Nuhout, Van de Veen, Block, Blauw, Wiselius, vooral Schimmelpenninck en P. Panlus († 17 Maart 1796).

875. Afschuw van het Jacobinisme in Frankrijk aan de orde van de dag; ook in de legers had de woestheid van 1793 plaats gemaakt voor strenge oorlogstucht. Zo werd Nederland behoed voor veel, dat men, niet zonder reden, gevreesd had. De eerste schok liep spoedig af. Alom verandering van beginsel en van personeel. Het oude wrakke gebouw viel, bij de klank van het revolutionaire toverrijm, inéén.

Holland. Binnen acht of tien dagen de verandering van de overheden in de steden en ten platten lande volbracht. — 26 Jan. Afgevaardigden van de Hollandse Municipaliteiten

(niet meer Vroedschappen), als Provisionele Representanten in 's Hage. Voorzitter P. Paulus; geen stadsgewijze, maar hoofdelijke stemming. — Grondlijnen van het nieuwe Staatsrecht. *De rechten van de mens* en de burger bezworen, het onderscheid van de standen vernietigd. — Evenzo weldra in de andere provinciën; zodat reeds op 16 Febr. de meerderheid van de Staten-Generaal, en op 13 Maart de gehele vergadering, uit afgevaardigden, op de nieuwe voet gekozen, bestond. — De Staten-Generaal in naam behouden, om geen verandering in de diplomatie te brengen.

876. Vrijheid, blijheid! mocht de kreet zijn, maar de vreugd was, evenmin als het zelf beheer, onvermengd. Broeders hebben aanspraak op broederlijke hulp. De Fransen handhaafden dit recht op onbroederlijke wijs. Inkwartiering, requisitiën, adsignaten waren aan de orde van de dag. Een voorrecht inderdaad dat men met geregelde troepen en niet met de gewapende volksheffe van 1793, te doen had. Kranke troost evenwel, dat men op regelmatige wijs uitgeplunderd werd.

Voor inkwartiering in sommige kleine steden of dorpen geen buizen genoeg; dagloners, in de harde winter, met twee, vier, zes militairen bezwaard. Rekwisities van foerage, brandstoffen, wagens en paarden . Ontzettende eisen aan de Regering om onverwijlde leverantie. Willekeurige beschikking over alle gouvernementen inrichtingen, magazijnen, tuighuizen enz. Kerkgebouwen herschapen in stal of kruidmagazijn. Betaling met schier niets beduidend papier, adsignaten; over 1795, alleen in Holland, tot een bedrag van f 2,364,760. — Weldra, zelfs voor hevige Patriotten, de Franse troepen ,een noodzakelijk kwaad, dat men en horreur had, 81.

877. Ook was het lot, ja zelfs het aanzijn, van de pasgeboren staat ongewis. De Fransen beweerden, naar veroveringsrecht, over het land, waarin ze als vrienden binnen geleid waren, te kunnen beschikken. Na langgerekte beraadslaging, lieten zij zich verbidden. Alliantie kwam tot stand. Men verheugde zich, dankbaar, dat de betaling van een losprijs vergund werd, maar bedacht niet dat geen onafhankelijkheid echt is die gekocht wordt, en dat bondgenootschap, waar geen eigen wil meer te pas komt, aan onderwerping gelijk is.

De uitgeweken Bataven erkennen in de Nationale Conventie, het „recht van conquest." Hier ontkend. Want: a. in sommige gewesten waren de Fransen ingeroepen, in anderen bij capitulatie ontvangen; bijv. in Zeeland (3 Febr.), om de verweerbaarheid dezer zeeprovincie (§ 763), met zeer gunstig beding; b. de oorlog was verklaard aan de stadhouder en niet aan het volk; c. had Frankrijk in 1787 de Patriotten niet verraden, de vrijmaking in 1795 zou niet nodig geweest zijn. Maar, na verbroedering met de wolf, baat geen redenering aan het lam. Ook hadden de Fransen voor hun beweren wel grond; zij wisten zeer wel, dat (daargelaten de aandrang van enkelen) het inhalen ter elfder ure, om onheil te ontgaan, geschied was; dat men geen ernstige weerstand zou hebben kunnen bieden, en dat de Natie aan het vreugdebetoon geen deel nam. Last uit Parijs aan de Franse volksrepresentanten, om, totdat de Conventie zal hebben beslist, de militaire en politieke superioriteit te handhaven, en in onzekerheid te laten of men als veroveraar dan wel als bondgenoot, of ook in deze tweeërlei betrekking, te werk gaat. De Hollanders nodeloos te verbitteren en aldus tot een onwillig instrument te maken, scheen ook niet raadzaam. Liever geldafpersing en ondergeschiktheid, in de vorm van gunst.
Blauw en Meijer gezanten naar Parijs; netelige onderhandelingen, niet zonder verguizing en dreigement. — 16 Mei. Haagse traktaat; ALLIANTIE, Afstand van Venlo, Maastricht, Staats-Limburg en Staats-Vlaanderen; Frans garnizoen in Vlissingen; vrije vaart op Schelde, Maas en Rijn; 100 miljoen voor oorlogskosten; verplichting tot onderhoud van 25,000 man Franse troepen; de zeemacht voor Frankrijk beschikbaar. — Alleen de naam van wingewest ontbrak. Men juichte over de edelmoedigheid, door de eerste natie van de wereld aan de nu geheel vrije Bataven betoond.

878. Holland was nu een deel van de revolutionaire macht, die tegen Europa en bepaaldelijk tegen Engeland in slagorde stond. De eerste zorg van de Engelsen was dus de handel te beletten; de schepen te overmeesteren; ook de kolonieën, of tijdelijk ten behoeve van de stadhouder en het wettig gezag, of, zo er geen herstel van het bewind plaats greep, tot eigen gebruik en voordeel. Gelijktijdig met de overgave van vroegere winsten aan de knevelarij van de Fransen, verloor Nederland, door dienstvaardigheid of eigenbelang van Groot-Brittannië, de bronnen waaruit voorbeeldloze; welvaart gevloeid was.

Het aanvallend en verwerend verbond (§ 877) was met name tegen Engeland gericht. Reeds in Januari embargo op de Hollandse schepen. — 15 Sept. Manifest van Engeland. — Schepen in de Maas en Rijn ingekomen, in 1794 nog 1811, in 1795 slechts 366; uitgezeild, in 1794 nog 1929, in 1795 slechts 406. De schade van de kooplieden, wegens opgebrachte schepen, in 1797 reeds op 120 miljoen begroot.

879. De tegenstanders van de omwenteling, talrijk, waren machteloos; aan zichzelf overgelaten, van stemrecht verstoken, en door Franse oorlogslieden omringd. Weinig was er van de Mogendheden te wachten, nadat Pruisen, door de houding van Oostenrijk wellicht gedwongen, aan het revolutionaire Frankrijk, met de olijftak, de broederhand gereikt had.

Ook in Parijs werd beweerd dat „de Oranjepartij gans niet te mepriseren was en zelfs de pluraliteit zou uitmaken; — Voorname families uitgeweken naar Engeland, later naar Brunswijk.

De volkssoevereiniteit in te roepen, zei men, paste niet aan de ondeugende voorstanders of dwaze aanklevers van de oude constitutie, aan de Engelse, de Oranje en de aristocratische cabaal! 1795. 8 April. Holland sluit allen, die sedert 1787 in posten geweest zijn, van ambten en bedieningen uit.

Vrede van Bazel, (5 April). Pruisen laat de linker Rijnoever in het bezit van de Fransen. Zeer ontmoedigend; vooral toen het Rassemblement onder prins Frederik, te Osnabruck (een klein leger, reeds tot 8000 man aangegroeid), op bevel van koning Frederik Willem II uiteen ging.

880. Het ontbrak niet aan schandelijke tonelen, ten blijke dat bezadigdheid van volkskarakter, bij losgelatenheid van het gepeupel, tegen navolging van het Schrikbewind een twijfelachtig behoedmiddel zou geweest zijn. Doorgaans echter werd de onverbiddelijke felheid van de consequente revolutiegezinden, zodra of eer ze in gewelddadigheden uitbrak, door de gematigden, met tussenkomst van de Fransen, gestuit.

Revolutionairen en Gematigden (§ 866). Dezen verlangen een getemperd volksbewind, door verbroedering, vergeving en vergeting, 80. De anderen zuivere volksregering en, als middel, het oude bewind met wortel en tak uitroeien; enige hoofden ophangen, anderen gevangen zetten of deporteren; vernedering van de Oranjegezinden, bloeding uit de goudaderen, verbrijzeling van de Oranjeressorts". De moderaten werden van aristocratische of Oranjegezindheid verdacht; „kwaadwilligen die, onder de schijnheiligen dekmantel van een vals Moderatisme, geen middelen onbeproefd laten om de verfoeiden afgod van despotisme en leenroerig gezag andermaal op de troon te brengen,"

De heftige denkwijs (energiek, naar het heette) zichtbaar. — a. De Stellingen. Kiesrecht, zelfs voor de bedeelden; generlei transactie met de tegenpartij; voor het Algemeen Welzijn behoort alles te wijken, ook (in het revolutionair te werk gaan) de gewone opvatting van het recht; volgens revolutionair onderzoek, is strafbaar ook hij, wiens onschuld bij een juridiek vonnis zou moeten worden erkend. — b. De Maatregelen.

In Holland gevangenneming van der Spiegel, Bentinck, Kinsbergen; beslag op de papieren van Fagel; commissie van 24 leden tot onderzoek naar het politiek en financieel gedrag van de ambtenaren onder het vorig bestuur; uitzetting van Bilderdijk, afzetting van de hoogleraren Kluit en Luzac; verbod in Holland om zonder schriftelijk consent van de municipaliteit de

Provincie te verlaten, op straffe des doods. In Utrecht publicatie, dat oproerige gesprekken, openlijk of in bijzondere bijeenkomsten, naar exigentie van zaken. met de dood zullen worden gestraft. —
e. De eisen van de Jacobijns gezinden. Te Rotterdam en Leeuwarden, om gevangenneming van de regenten van 1757, opdat het volk niet door de hoofden van de gevloekte kabaal in zijn soevereine oppermacht hij de verkiezingen wonde verhinderd; te Amsterdam, om de clubs als corporatie te erkennen, om de Oranjegezinde ambtenaren te verwijderen, om alle suspecte personen in arrest te stellen; verklaringen omtrent de heiligheid van de opstand en de uitroeiing van volksdwingelanden, al zou het de kop van de laatsten Brutus kosten; voorstel om aan de vorige overheden 40 procent van hun bezittingen te ontnemen; eigenlijk, daar zelfs het geheel ter schadevergoeding ontoereikend wezen zou, een geschenk van 60 procent. — d. Geweldenarijen van het gepeupel. Verbreking van wapenborden en schilden in de kerken; beeldenstorming tegen elk gedenkteken van maatschappelijke ongelijkheid; te Utrecht tegen de tombe van de gravin van Solms in de domkerk; te Leeuwarden tegen de grafsteden van de Nassausche vorsten; het gebeente van de geliefde prinses Maria-Louisa (§ 480) smadelijk verstrooid. — e. Schrikbarende heftigheid van de uitdrukkingen. De koningsmoord van 1793 was „het straffen van de dwingeland;" de voormalige regenten in Nederland ‚slaven van een trouweloze Staatsdienaar, onmedogende tirannen, beulen en pesten; gruwelbewind, met hatelijke en goddeloze; grondbeginselen;" de Oranjegezinden ‚slechthoofden. die men in de diepte des afgronds ter neer ploffen zou."

De Revolutionairen machtig. Omdat zij: a. zich, in beginsel, gelijk bleven; b. rekening konden maken op het gepeupel; c. versterkt werden door de meesten die na 1787 ballingschap en lijden hadden ondergaan; d. met een in Frankrijk nog woelzieke partij homogeen waren. De overmacht verkregen zij niet tegen een stelsel van meer zwakheid en oogluiking, dat aan de meerderheid van de natie en aan het Franse bewind geviel. Immers politieke veroordeling zonder rechter is geen vonnis, maar het recht van de langste degen; geldboete wordt dan politieke roof, en doodstraf geen strafoefening, maar moord." 86. Organisatie van de heftigen in Clubs (geen gewest, geen stad, bijna geen dorp van naam, of men vond er) één in aanleg en doel. — Bewegingen te Utrecht (Febr). huisarrest van de regenten van 1787. — Woelingen te Amsterdam (Sept. en Nov.); krachtige houding van het bestuur.
Later, vooral ook in Friesland, velerlei geweld. Uit Leeuwarden honderden gevlucht; de rechtspleging over politieke geschillen aan het gerechtsbof ontzegd; zelfs een blindeman gegeseld, omdat hij de oproerdeun (*Wilhelmus van Nassauwen*) gespeeld had; arrestatiën in enige grietenijen; de aanzienlijksten, daaronder grijsaards op het Leeuwarderblokhuis in akelige kerkerholen geworpen. — Velen zouden de guillotine (het revolutionaire scheermes) hebhen gewenst; maar Vermaning van de Franse gezagvoerders tot verzoenlijkheid, tot sluiting van de Clubs, en wering van al wat tot aanblazing van de driften aanleiding geeft. .Het recht om van ervaring te spreken is duur genoeg door ons betaald; betoont nooit toegeeflijkheid aan het oproer; waakt vooral op woelige bijeenkomsten van intriganten; hun bedoelingen zijn tegen de maatschappelijke orde gericht. Indien zij zegepralen, is het met u gedaan; voor vrijheid valt anarchie, en voor wetten proscriptie, u ten deel."

881. Hevig was de worsteling van Unitarissen en Federalisten. Ook hier verraadde zich de zucht naar locale onafhankelijkheid en de na-ijver tussen Holland en de kleine gewesten. Deze zouden, ten gevolge van de Algemene Staatseenheid, worden ingelijfd in een lichaam, waarvan Holland, reeds door numerieke overmacht, meester zijn zou. Volksregering begeerden allen, maar niet op dezelfde wijs. De Federalisten, onder vasthouding aan bondgenootschappelijke vorm en provinciale onafhankelijkheid, zouden een afzonderlijke volksregering, zo niet in elke stad, althans in elke provincie, hebben gewild. De Unitarissen daarentegen, op het voorbeeld van de Fransen, wilden niet weer in het euvel van

verbrokkeling (Unie zogenaamd, lesunie inderdaad) vervallen. Zij verlangden eenheid en ondeelbaarheid van de Bataafse republiek, van het Bataafse volk, en bijeenroeping van een Nationale, Conventie, door welke de Constitutie zoude worden gevormd.

1795, 26 Febr. Voorslag door Holland van een Nationale Vergadering. — 9 Mei. Het plan rondgezonden aan de provinciën. — Vrees van velen voor de onbeperkte machte van een Conventie, bij de herinnering aan het Franse terrorisme toen alles misdadig was, behalve de misdaad zelf.

882. Luide tegenspraak was er in de meeste gewesten, vooral in Zeeland en Friesland. Vrije toetreding kon er niet zijn; maar, als regelmatigheid te kort schoot, zou geweld worden gebruikt. Voor Holland was de eenheid van de staat eenheid van eigen opperbewind. Een Centrale vergadering wierp zich tot tolk op van de dreigende volksstem; men schroomde niet zich van oproerige bewegingen te bedienen. Toen ook aldus de eenparigheid niet was te verkrijgen, werd de bijeenroeping van de conventie hij overstemming in de Staten-Generaal beslist.

Clubs, sociëteiten, wijk en burgervergaderingen, ter doordrijving van eenheid. Geen federalisme, geen provinciale representatieve vergaderingen, resten van herlevende aristocratie. — Augustus. Centrale Vergadering van de Patriottische bijeenkomsten te 's Hage; zij voert dreigende toon. Haar afgevaardigden in de vergadering van Holland ontvangen, niet toegelaten bij de Staten-Generaal.

Tegenkanting. In Zeeland verklaart men de aanstaande Conventie voor een onstaatkundig wangedrocht. Friesland heeft nooit aan het wegnemen van alle provinciaal onderscheid gedacht.

30 December. Besluit van de Staten-Generaal, zonder toestemming van Zeeland, Friesland, en Stad en Lande; “Er zal een Algemeen Nationale Vergadering zijn."

883. Weldra volgde nu de toestemming ook van de weigerachtige gewesten; deels door verdrijving van de onwilligen, deels door een Reglement voor de Nationale Vergadering, waarbij men, tegen doordrijven van een volledige samensmelting, naar het scheen, genoegzame waarborg verkreeg.

6 Januari 1796. Toetreding van Stad en Lande. — Verdeeldheid en omwentelingen in Friesland, uit Holland gestookt; het provinciaal bestuur omver (25 Jan). — 25 Febr. Gave en ongelimiteerde toetreding van Zeeland, nadat, bij volksoproeping, de meerderheid, om de drang van de omstandigheden, er in toegestemd had.

Reglement. Stemgerechtigdheid,mits erkenning van de volksoppermacht en af keuring van erfelijke waardigheden. Grondvergaderingen van 500 en districten van 15000 zielen; voor elk district een representant. De vergadering heeft het bestuur over buitenlandse betrekkingen, vrede, oorlog, allianties, land en zeemacht; recht van heffing van de gelden tot haar werkzaamheden vereist; bij meerderheid zonder ruggespraak of onderscheid van gewesten. Commissie van 21 leden (waarvan zes uit Holland) tot het ontwerpen van een constitutie. Het provinciaal bestuur zou het gezag behouden over justitie, financiën, politie en economie van ieder gewest. —

De bondgenoten niet gerekend de provinciale soevereiniteit te hebben afgestaan, maar alleen de uitoefening van sommige soevereine rechten rakende het bondgenootschap, voor de tijd bij het reglement bepaald, aan de nationale vergadering te hebben medegedeeld. Deze reserve was de *conditio sine qua non,* waarop een conventie, naar de grondslag van de bevolking, in de Staten-Generaal de meerderheid had.

"Zou men een Congres van vele volkjes, of één Nederlandse volksvertegenwoordiging bijeenroepen?" —

Eerst de 18 Februari 1796 kon tot de proclamatie worden besloten, welke de Nationale Vergadering opriep. Men had een geheel jaar niet slechts verloren, men was achteruitgegaan. Men was verder van het doel dan in Maart 1795. Te meer, omdat, wel verre dat terstond een projectconstitutie zou worden voorgelegd, de commissie zes maanden ter vervaardiging had, en het ontwerp, na eventuele goedkeuring, in elke Provincie afzonderlijk, door het volk zou worden onderzocht.

884. Zo ging het eerste jaar, zonder dat er veel was afgedaan, voorbij. Van hetgeen ter voorbereiding beproefd werd, zou langdurig en omslachtig overleg het gevolg zijn. Aan de Fransrevolutionairen leidband, was er vooruitgang, maar met trage, sukkelachtige tred.
"Niet de worsteling van partijen hield ons tegen; zij zou het nieuwe levensbeginsel hebben geoefend en versterkt, indien hoofd en karakter om te regeren bij enige partij of bij de volkszin over het algemeen waren te vinden geweest. De kiem van hervorming die in de natie lag, scheen niet te kunnen uitwerken. Al drong het oog van sommigen door de wanorde van de afbraak tot het plan van de nieuwe orde, wij kwamen scheppingsvermogen te kort" 96.

885. Het geluk van de Natie het nog veel te wensen. Sedert de Blijde Inkomst van de Franse vriend en meester, was er *kwijning, willekeur, tweedracht, oorlog.* Maar al dit onheil was, zei men, het gevolg van de halsstarrigheid van de Oranjelui, van de dwaasheid van de federalisten, van het gebrek aan doortastende politiek bij de moderaten. Nu eerst, maar nu ongetwijfeld, zou de dageraad aanbreken; want straks zou de Vergadering bijeenkomen, door wier wijsheid en veerkracht, de vijanden van waren volksvoorspoed, vooral met de macht van een vaderlandlievende redenering, tot zwijgen zouden worden gebracht. Geen nevels van een duistere morgen houden stand bij het opwaarts streven van de zon!

II. 1796 — JAN. 1798.

NATIONALE VERGADERING (MAART 1796 — SEPT. 1797).

886. De Nationale Vergadering kwam aldus, na velerlei tegenstand, bijeen. Niet alvermogend, maar gebonden aan een Reglement, dat vooralsnog, ook na de afkondiging van de volksregering, het stelsel van provinciale onafhankelijkheid ondubbelzinnig in stand hield. Veelvermogend evenwel door samenstelling en bevoegdheid, en waarvan het te voorzien was dat zij, gedreven door de geest van de meerderheid, vooral in Holland, door het voorbeeld van de Franse Staatseenheid, en door de strekking van de heersende theorie, trots allen weerstand, de weg zou banen naar de eenheid en ondeelbaarheid van de Bataafse Republiek.

De betekenis van het Reglement was onbetwistbaar. "Wie durft ontkennen, dat de gewesten, ten opzichte van hun bijzondere en gewestelijke belangen, zich van hun oppermacht nog geenszins hebben ontkleed? waar is zulks gebeurd, wanneer? op welke wijze? Wij mogen het anders wensen, anders verwachten, maar wat helpen wensen en verwachtingen tegen historische daadzaken 80?" Maar haat van de grote meerderheid tegen het federalisme; van de 126 leden 55 uit Holland. Federalist was een scheldnaam geworden. De moderaten beschreven de bondgenootschappelijke Staatsvorm, als een wanstaltig stelsel, in samenstelling onevenredig, in werking lam, in uitvoering langzaam en zwak. De meer heftigen noemden het een zevenkoppig wangedrogt, monster, schrikdier.

Het Reglement (§ 883) een onverbreekbaar verdrag. Dit, willekeurig of om veronderstelde nuttigheid en convenientie, te verbreken, zou niet Republikeinse energie, maar despotieke handeling zijn; de verbindende kracht van eden en beloften vervalt niet, omdat men het voordeel van de trouweloosheid betoogt.

887. De Unitarissen, voor de federalisten te sterk, waren onderling verdeeld. Eenheid, naar buiten en in hetgeen algemeen belangen betrof, was de begeerte van allen, maar velen wilden ook, wat in de schatting van de moderaten afschuwelijk was; administratieve centralisatie, samensmelting, waarin elk gewestelijk en plaatselijk zelf beheer (autonomie) te niet ging. Spanning en strijd te heftiger, naarmate, bij meer gelijkheid van de kansen, de uitkomst onzekerder was.

Voordelen van de Franse legers. Snelle overmeestering van Italië door Bonaparte. — Overgifte van 3 linieschepen en 5 fregatten, in de Saldanhabaai, aan de Engelsen door het Oranjegezinde scheepsvolk.

De Moderaten wilden „een welbegrepen stelsel van uniteit, met onafhankelijke wel georganiseerde gerechtshoven en constitutionele overlating aan de departementen van exclusive behandeling van de huiselijke en locale aangelegenheden; zelfbestuur gedemandeerd en „volkomen niet de eenheid bestaanbaar, omdat het nooit mag entraveren de algemene wil door de nationale wetten uitgedrukt" 80. Tegenover hen (Schimmelpenninck, Bosveld, Kantelaar, Hahn) stonden de Terroristen, onvoorwaardelijke verdedigers van de eenheid (Vreede, Beijma, Wibo, Fijnje, Gogel, Ockerse). Zij verlangden ondeelbare samenvoeging van de nationale macht, middenpunt, waaruit alle uitoefening van macht afvloeit 80; een alvermogend centraal bestuur, afhankelijk alleen van het volk. —
Volgens de moderaten, zou dit zijn totale vernietiging van de burgerlijke vrijheid; eenheid van onderdrukking en overheersing, zonder iets van ware vrijheid en gelijkheid dan wellicht de opschriften op de plakkaten. Nooit was het denkbeeld geweest, met dooréénmenging van de departementale machten, zodanige universiteit daar te stellen; beter was het op de plunderstranden van Afrika dan in dergelijk een en ondeelbaar gemeentebest. De moderaten heten slijmgasten, de terroristen desorganisateurs. De moderate, beurtelings met de federalisten of met de terroristen verenigd, hadden aldus doorgaans de overhand.

888. In de vergadering had gematigdheid de boventoon, niet daar buiten. De radicalen op regelmatige overwinning geen kans ziende, namen volksopruiing te baat. Ongeregeldheden en ongerechtigheden, hier en daar gepleegd, werden, met bijstand van de Fransen, ook door de onvervaardheid van de moderaten, gestuit.

1796. Maart. Het petitierecht ontzegd aan corporaties niet bij publiek gezag erkend. — Mei. Hevig oproer te Amsterdam; de Franse troepen daarheen; de raad reeds afgezet, hersteld onder, zo het heet, toevallige beveiliging van een onzijdige macht. Kreet in de nationale vergadering tegen dit gebruik van oorlogsvolk in burgergeschillen (als in 1650 en 1787), maar orde van de dag (met 60 tegen 41 stemmen).

Utrecht. 26 April. Publicatie van de representanten, waarbij aan de vorige regenten teruggaaf opgelegd werd van de gelden van 1787 tot 1795 genoten; door tussenkomst van de Fransen gezant, buiten werking gesteld. — Woelingen in Friesland; de overhand bij de democraten; verjaging van provinciale representanten; op vermaning van de nationale vergadering aan 17 van de 29 uitgewekenen het weerkeren vergund,

889. Gewichtige vraagstukken kwamen, in afwachting van de Constitutie, ter sprake. Afscheiding van kerk en staat, vorming van het leger, burgerwapening, heerlijke rechten, Oost-Indische compagnie. Alles moest geordend worden, omdat alles in wanorde geraakt was.

Godsdienst. Geen heersende kerk; het burgerrecht ook aan de Israëliet. De Portugese Joden en de Groote meerderheid van de Hoog-Duitsers er tegen. Van de 50,000 genationaliseerde Israëlieten tekenden tien een dankadres. Heerlijke rechten. Waren het feudale rechten, of pecuniële opbrengsten, krachtens koop en verkoop? De eerste ondragelijk,

de laatste wettig. Burgerwapeningen voorzeker; maar niet, zoals de heftigen wilden, gedwongen.
Oost-Indische compagnie. Na misschien 2000 miljoenen aan het moederland te hebben opgebracht, insolvent verklaard, voor 82 miljoenen (hoogsten 5 miljoen interest) en met een verbazend grote inventaris De actiehouders schromelijk verongelijkt; de opgewondenheid vernielde al wat ze vernielen kon, maar gelukkig had de compagnie een rijk gesticht van landbezit en zedelijke kracht, onbereikbaar voor revolutionaire betweterij, 88 — Waren er evenwel niet (602), behalve de geweldige schokken van 1781 en 1795, oorzaken van achteruitgang en bederf?

890. Vruchtbaar overleg kon er niet zijn vóór de beslissing van het voorname geschilpunt; hoedanig zal de Staatseenheid zijn? Dit albeheersend probleem kwam telkens te berde, met toenemende levendigheid en twijfelachtige uitkomst, evenwel zó, dat een ontwerpconstitutie, aan de hevige Unitarissen ongevallig, als leiddraad voor de discussie, aangenomen werd.

10 November. Rapport van de 21, in de geest van gematigd unitarisme. De republiek, in haar algemeen belangen en vooral naar buiten, niet langer geconfedereerde staat, maar één enig oppermachtig volk. De wetgevende macht bij twee kamers, gekozen door kiezers in grondvergaderingen benoemd; de uitvoerende bij een Staatsraad van zeven leden; onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. Departementale besturen bevoegd over eigen zaken te beschikken. Kerk en staat gescheiden, het onderwijs bij de staat. — Beraadslaging (11 dagen en 73 sprekers). De radicalen willen liever geen constitutie dan een vertoning van eenheid, slimmer federalistisch dan het oude.
Verslagen (19 November door de aanneming van het ontwerp, als leiddraad. Zegevierend daarentegen (2 December), met behulp van de moderaten, in de benoeming (75 tegen 23) van een commissie voor de ineensmelting van de gewestelijke schulden.

891. De wijzigingen, door halfjarige discussie in dit ontwerp gebracht, waren ongenoegzaam om reeds nu de triomf van de heftigen te bewerken. Evenwel hadden zij voordelen behaald. zo gewichtig, dat daaruit, bij de macht, reeds de aanstaande overmacht van een volledig Unitarisme duidelijk werd. Een overmacht welke men, om de opgewondenheid van de driften, om het dagelijks toenemen van wederzijds mistrouwen en hatelijkheid, en omdat ook de heffe des volks door de revolutionairen in beweging gebracht werd, met rechtmatige bezorgdheid, te gemoet zag.

1797. Januari - Mei. Beraadslaging.
a. De rechten van de mens; onbetwistbaar. b. De godsdienst; van het dogmatieke mag geen spraak zijn. c. Het stemrecht; ook aan de voorstanders van de oude constitutie toegekend. d. Gegoedheid van de kiezers. e. Rechtstreekse volkskeus, f. Splitsing van de wetgevende macht. g. Departementale besturen; zelfbeheer in eigen kring. h. De kerk; suppressie (niet zonder heftige weerstand) van de rechten van de hervormde Kerk. i. De school, onderwijs in leerstellige geloofsbegrippen geweerd. — Veel tegen de zin van de radicalen; maar het gewichtige punt van de schuldvermenging doorgedreven met 60 tegen 55. Maar zou dan niet, vroeg men, amalgame van de schulden ook van de gemeenten, en straks wellicht van particulieren, worden gedecreteerd?
Hoe zou door het volk over de constitutie worden gestemd? — Naar de geest van het reglement (negen onafhankelijke volken, tussen wie enkel overleg en overreding te pas komt), bepaalt de vergadering (51 tegen 35) dat de stemberekening gewestelijk en de eindbeslissing niet bij meerderheid van de provinciën plaats hebben zal. —
12 April. Holland klaagt over gelijkstelling van 40,000 burgers (Drenthe) met 800,000 (Holland), en waarschuwt voor burgeroorlog. — Overijssel, Groningen, Brabant, Drenthe

verlangen niet dat door een groter, uitgestrekter, volkrijker, of machtiger Provincie de kleinere worden overheerd, „en de inwoners als schapen ter slachtbank gebracht.”
De doordrijvers klagen over sombere neerslachtigheid en dreigen met de tussenkomst van de natie; spreken van razende Patriotten die, na het bereiken van hun oogmerken, veranderd zijn in predikers van onbegrensde moderatie en uitbrommers van verzoening. De lauwheid van de representanten maakt het volk moedeloos en wanhopig; de verdrukking begint de mate van 's volks geduld vol te, maken 81. Door een van de moderaten werd gezegd (Juni 1797); „Het is buiten kijf dat er een factie is, die de anarchieke Franse constitutie van 1793 gaarne zou invoeren.”

892. Moderaten, federalisten, die de Staatsregeling, óf als voortreffelijk, óf, bij mogelijkheid van erger, als aannemelijk beschouwden; allen die voor de verlenging van een soort van regeringloosheid onder een wankelend tussenbewind beducht waren, en ook de tolken van het Franse gouvernement (dat bij een meer geregelde orde hier te lande belang had) verenigden zich om de volksstem tot goedkeuring te brengen. Tevergeefs! Gematigdheid was de kenmerkende eigenschap niet van dat gedeelte van de natie, waarvoor de grondvergadering toegankelijk was. De veerkracht van het Franse Directoire werd door onenigheden, voor het Jacobinisme daar en ook hier bemoedigend, verlamd; de hartstochtelijke voorstanders van ondeelbaarheid, aldus gesterkt, lieten, om afwijzing te bewerken, geen middel onbeproefd. Het gelukte. Een zeer grote meerderheid verwierp de vrucht van omslachtige arbeid. De Nationale Vergadering, na veel beraadslaagd en weinig uitgericht te hebben, werd door een tweede vervangen, evenzeer gebonden aan een met de dagelijks veldwinnende theorie onverenigbaar reglement.

Een Gemenebest, zonder constitutie, is een ruim veld voor eigenbaat on politieke dweepzucht. De moderaten wilden het revolutionaire tijdperk sluiten, de radicalen niet. — Van weerskanten allerlei pogingen en kunstenarijen. — Ook het verlangen van het Franse gouvernement was dat de revolutie werd geconsolideerd; kenbaar gemaakt door de gezant Noël en de minister van buitenlandse zaken Talleyrand.
8 Augustus. Afkeuring, nationaal en gewestelijk (108761 tegen 27955).

TWEEDE NATIONALE VERGADERING.

893. Aldus afwijzend, had het revolutiegezinde kiezersvolk ten voordele van het zuiver unitarisme beslist. De uitkomst van de verkiezingen was soortgelijk. Tegen de federalisten en moderaten gaf de verontwaardiging zich in schimpredenen lucht. Velen verlieten het strijdperk, overtuigd van de ijdelheid van de weerstreving. Onschendbaarheid van het reglement en van de vergadering zelve zou slechts reden te meer zijn ter ontwikkeling van revolutionaire veerkracht.

De vergadering was door het reglementverplicht dezelfde hopelozen omweg andermaal te betreden. De toestand begon ondragelijk te worden. De omwenteling was stukswijze, plaatselijk en provinciaal, geschied; het waren, hoezeer alle in gelijken geest, zo vele gedeeltelijke omwentelingen, die zich in één algemeen wet, welke het hele land als een nieuw geheel vestigde, volstrekt moesten oplossen. Tot aan die vestiging bleef alle verandering voorlopig en onzeker. Bij de algemeen overtuiging dat men niet terug kon, werd het hoe langer zo duidelijker, dat beslissing slechts nog van dwang en toeval mocht worden gewacht 96.

1797. 1 Sept. Eerste zitting. De meeste voorstanders van een eenheid ook naar binnen herkozen; onder de nieuwe leden velen die, in clubs en grondvergaderingen, hiervoor hadden

geijverd 52. Ontslagneming van moderaten (ook Schimmelpenninck), om het gebrekkige van een, in hun oog, onverbreekbaar Reglement; vooral, "om het zeer grote verschil in denkwijze niet de meerderheid van dat gedeelte van de Natie, dat zich omtrent de gemene belangen van het land gelieft te verklaren".

De kracht van de oppositie evenwel nog blijkbaar in a. de verwerping van voorstellen ter herziening van het Reglement; b. de keus van de nieuwe Commissie van 21 voor de Constitutie (ook de Mist en de Sitter); c. de samenstelling van het comité voor buitenlandse zaken (Gevers, Kahn, Qucysen, de Beveren en Jordens).

894. De zegepraal van een, ook voor onrecht niet terugdeinzende richting, werd door twee omstandigheden versneld. Te Parijs ontsloeg het Directoire zich van de tegenpartij en ook van eigen medeleden, door wapenvertoon en verbanning. Het te niet gaan van de nauwelijks weeropkomende zeemacht bij Kamperduin, dreef naar buitengewone en onverwijlde voorziening.

4 September (18 Fructidor). Omwenteling te Parijs, ter smoring van de zorgverwekkende reactie. De verkiezingen hadden in de beide raden een machtige oppositie van contrarevolutionairen en royalisten gebracht, die ook in het directoire zelf steun had en in de drukpers. Van de 70 periodieke geschriften te Parijs waren slechts vier aan de zijde van het gouvernement. Staatsgreep. De meerderheid van het directoire gebruikt militair geweld; twee van de vijf directeurs, meer dan 50 leden van het wetgevend lichaam, en een honderdtal dagbladredacteurs naar de moerassen in Guyana gedeporteerd; de drukpers onder censuur; oplegging van een eed van haat tegen het koningschap. — Bericht van Meyer, gezant te Parijs, dat de Franse republiek nog eenmaal, en waarschijnlijk voor altijd, gesauveerd en geconsolideerd is." — Gejuich van de heftigen alhier; "Bravo!" zei men, „wel voorgaan doet wel volgen." Uitstrooisels omtrent reactionaire samenzwering met Franse geestverwanten; de discussies onstuimig.

11 Oktober. Zeeslag bij Kamperduin. — Van Winter tegen Onslow, met 15 tegen 16 linieschepen. Na een hardnekkig gevecht van drie uur, de vloot door de Engelsen vernield of overmeesterd (727 doden en 674 gekwetsten). Ook deze ramp werd op rekening gesteld van het federalisme en van het reglement, wegens de bezwaren van de provinciale quotas, waardoor de behoorlijke en spoedige uitrusting van de vloot belet was.

895. De radicale minderheid, tot meerderheid aangegroeid, schreef de wet voor. Het Reglement was een beletsel.; zij stoorde zich aan geen verbod. Scherp was de klacht van verscheidene gewesten; zij bleef doof. Het dreigen, in en buiten de kamer, deed de oppositie verflauwen; lastig evenwel bleef ze. Welaan! te lang reeds hadden de velerlei tegenstanders van het alleen heilrijk systeem, moderaten met federalisten, federalisten met Oranjevrienden geheuld; het uur sloeg waarop, om het vaderland te redden, elk verzet, met redenering niet verwin baar, met de energie van willekeurig geweld, onder medewerking van de Franse vrienden, zou worden gesmoord.

Voorbeduidsels van geweldig bedrijf. — 22 November. Voorstel van algemeen geldheffing tot herstel van de vloot, in strijd met het reglement; verworpen (44 tegen 42), maar andermaal, en roet verdubbelde hevigheid, in discussie gebracht. — 2 December. Onder de kreet "geen discussie meer, wij moeten een vloot hebben", met 58 stemmen, algemeen geldheffing van 8°/° op de inkomsten. Ondanks het misnoegen van de meeste gewesten, beslist (Januari 1798) om bij de maatregel te volharden (68 tegen 40). — Gejammer over de gestadige onzekerheid die het bestuur ondermijnt, 's lands krachten ontzenuwt, de natie en de nationale vergadering van een rijt, en politieke ontbinding voorspelt.

Half December. Verklaring van beginsels door 43 leden (P. Vreede c.s.) onvervalste representatieve volksregering, geregelde volksinvloed, een vertegenwoordigende vergadering,

alle andere machten louter besturend en verantwoordelijk, eenheid in het financiële zowel als in het politieke.

1798. Jan. De commissie voor de constitutie vraagt goedkeuring van de grondslagen (volkomen eenheid naar binnen en naar buiten). Verslag daartoe strekkende aangenomen met 85 tegen 24 stemmen. Het Reglement feitelijk vernietigd. Ook na dit zwichten, bleven de moderaten blijkbaar gezind om te dwarsbomen, in de beraadslaging over hetgeen op die grondslagen zou worden gebouwd.

II. JAN. 1798 - okt. 1801.

VERTEGENWOORDIGEND LICHAAM.

596. De knoop werd doorgehakt. Namens het Algemeen Welzijn stelden de terroristen recht en wet ter zij. Gewapenderhand en onder Franse bescherming, drong men in de raadzaal; ontsloeg zich, door gevangenzetting of eedsoplegging, van alle weerstand, en herschiep de Nationale Vergadering in een Constituerend Lichaam, met een uitvoerend en verantwoordelijk bewind.

22 Jan. 1798. 22 leden, alsmede de commissie voor de buitenlandse zaken, (§ 893) in hechtenis; op last van de voorzitter Midderigh, in verstandhouding met de generaal van de Fransen Joubert en de luitenant generaal Daendels. De gearresteerden waren federalisten (Vitringa en De Mist), of moderaten (Kantelaar en Van Hamersveld), of unitarissen die zich niet in allen dele naar de wil van de hevigen gevoegd hadden (Van Hooff en Hahn). Om 8 uur 's morgens Midderigh ter Vergadering, met een vijftigtal leden, en ook met twee veldstukken en een deel van burgermacht en bezetting; de zitting permanent. Vernietiging van het Reglement en van alle gewestelijke en kwartierlijke soevereiniteit.

Constitutionele Vergaderinig representerende het Bataafse Volk. Uitvoerend bewind van vijf leden (P. Vreede, Wybo, Fijnje, Van Langen, Fokker en Wildrik) elk à f 12000. Agenten voor buitenlandse zaken, binnenlandse zaken, justitie, financiën, oorlog, en marine. In de provinciën intermediaire administratieve besturen.

29 leden (Lublinck de Jonge, Van Royen, enz.) niet ter vergadering verschenen. Van posten en bedieningen, ook van stemrecht, vervallen verklaard.

897. Met geweld moest voortgezet worden, wat met geweld aanving. Men weerstond de overwinnaars; de gevangenis was daar; men wilde geen posten ontvangen; er werd met ballingschap gedreigd. Tegenwerking was te verwachten van de gewestelijke en plaatselijke besturen; ze werden in de geest van de zegevierende partij gereorganiseerd. Wellicht zouden de stemgerechtigden zich bevoegd achten het gewrocht van de Unitarische wijsheid te verwerpen; er had vooraf zuivering van de grondvergaderingen plaats. Het plan van staatregeling kon, in het Constituerend Lichaam, tegenspraak ontmoeten; derhalve zou het te gelijk voorgelegd en opgelegd worden; door afspraak van een aldwingende meerderheid werd aanneming *sans phrases* verordend. Nog iets. De benoeming van het uitvoerend bewind, aan het wetgevend lichaam overgelaten, zou kunnen uitvallen in niet volkomen unitaristische zin; derhalve werd het, nu voor alsdan, erkend en bevestigd. Ook aldus waren de despotieke voorvechters van de vrijheid, als er zou gestemd worden, van de overhand niet zeker; ook hiervoor wist men raad; de oorlogsmacht ter zee en te land werd tot stemming gerechtigd, uitgenodigd, geroepen. Zo verwierf men de vrije en de edele volksstem!

De gearresteerden op het Huis in 't Bosch, te Breda en elders; om „de boosaardige bedoelingen te beteugelen van lieden, die listig voorgaven vrienden van de vrijheid te zijn, om, door aristocratie en federalisme, haar de moorddolk in het hart te stoten."

11 Februari. Besluit van de vergadering dat de burgers, die, voor posten geschikt, halsstarrig weigeren zich de keus te laten gevallen, van stemrecht beroofd, uit de republiek kunnen worden gezet.

Last om gewestelijke en gemeentebesturen te vormen uit personen aan de tegenwoordige orde van zaken toegedaan. Soortgelijke last ten aanzien van de ambtenaren, en, waar het nodig mocht zijn, van de gerechtshoven. Vele brave lieden, door trotsheid, baatzucht, persoonlijken wrok, van bestaan beroofd.

6 Maart. Plan van Staatsregeling ter vergadering gebracht. Over het geheel, onverwijld goedgekeurd; voorts (15 Maart) zeven leden hij de commissie gevoegd, om op overmorgen rapport over de bijzonderheden te doen. Op hun alleszins gunstig verslag (17 Maart), een algemeen ja, zonder meer.

Agenten ter zuivering van de grondvergaderingen. Van stemgerechtigdheid uitgesloten a. die tot dus ver niet waren verschenen, of bekend stonden als van de bestaande orde van zaken vijandig; b. die weigerden de verklaring van afkeer, volgens de beginselen van 22 Jan., te doen, de oorlogslieden opgeroepen.

23 April. Ontwerp goedgekeurd met 1539B tegen 11957 stemmen.

Constitutie. Democratisch en centraliserend. Algemeen beginselen van 1789. Eerbiedige erkentenis van een albesturend Opperwezen; bevordering van verlichting, beschaving en goede zeden. Eenheid en ondeelbaarheid; verdeling in acht departementen (]items, Oude IJssel, Rijn, Amstel, Texel, Delf, Donhel, en Schelde en Maas); rechtstreekse verkiezing van een Vertegenwoordigend lichaam, in twee kamers; dit kiest buiten zich een Uitvoerend Bewind van vijf leden. Departementale en plaatselijke besturen enkel beherend en geheel ondergeschikt. De geestelijke goederen nationaal. Stemrecht, onder verklaring van „onveranderlijke afkeer van het stadhouderlijk bestuur, het federalisme, de aristocratie en de regeringloosheid."

897a. De Staatsregeling van 1798, eindelijk tot stand gekomen, namaaksel van de laatste Parijse uitgaaf van de revolutionaire constitutie, was de voltooiing van de afbraak van het oude Gemenebest. Tevens kwam zij, in de hoofdtrekken, met de eis van de moderne theorie overeen; zodat ze, wat de grondbeginselen aangaat, onder velerlei gedaante en titel, voortgeduurd heeft.

Het ontwerp de 6 Maart ingediend, droeg nog minder blijken van eigen onderzoek dan het verworpen plan. Het laatste was van de Franse constitutie van 23 September 1795 in sommige stukken afgeweken, die nu getrouwer naar het model werden gevolgd. Na een woeling van meer dan drie jaren, had een volk, welks bestaan zijn werk scheen, geroemd steeds, om zijn individualiteit, onafhankelijke zin en verstand, het zover gebracht, in een Staatsvorm, elders als proeve opgericht, bij verrassing te worden gestoken. De Staatsregeling miskende de ware betrekking, zowel tussen wetgevende macht en bestuur, als tussen de delen, departementen of plaatselijke gemeenten, en de eenheid. Bestuur en delen zouden bloot werktuigen zijn 96. Was de volstrekte eenheid toen wellicht noodzakelijk, om de behoefte aan algemeen wetten?

898. De langgewenste Staatsregeling was daar. Nu zou het soevereine volk regeren door de mannen van zijn eigen keus; nu zou, door de vrije Staatsburger, het Vertegenwoordigend Lichaam worden benoemd! Maar nee; er was weerom aarzeling en bezwaar. Was het soevereine volk verstandig genoeg? Zou de volkskeuze goed zijn en stronken met het beter doorzicht van de meer deskundige vrienden van het volk? was er geen eenvoudiger middel, om aan de Natie, als met een toverslag, een geheel stel voortreffelijke volksvertegenwoordigers te verschaffen? Voorzeker. De leden van de constituerende vergadering, om van de beste keus zeker te zijn, kozen zichzelf. Aldus werd, trots, de pasgeboren grondwet, bij exceptionele maatregel, gelijk zo even het Uitvoerend Bewind, ook het Vertegenwoordigend Lichaam, gevormd.

1798. 4 Mei. De constituerende vergadering verklaart dat de leden, die de relnisiten bezitten, zich terstond zullen formeren tot vertegenwoordigend lichaam. „Frankrijk wil het!" was het machtwoord, waarmee men veler huiverigheid overwon 54.

899. Dergelijk een schennis van de Staatsregeling mocht, voor de revolutionairen, in wier oog het vaderland alleen door voortduring van eigen gezag redbaar was, heilige plicht zijn; zij was onverdraaglijk voor elk, die van de voordeden dezer willekeur geen genot, en voor de verbreking van woord en belofte, in het nieuwe Staatsverdrag neergelegd, gevoel had. Misnoegen en verontwaardiging waren, zelfs bij de meesten, die de 22 Januari bewerkt of toegejuicht hadden, algemeen. Het bewind, bij vermeerdering van weerstand, zocht hulp in vermeerdering van onberaden heftigheid, waaraan het de naam van energie gaf. Haat en verachting waren het gevolg; vrees in te boezemen gelukte niet meer, omdat, ten einde van geweldenarijen en kunstenarijen, de doordrijvende factie tevens ten einde raad was.

Officiële lofspraken op 4 Mei, niet algemeen beaamd. — 19 Mei, Voorgeschreven feestviering, zonder feestvreugd. — Vinnigheid in geschriften en dagbladen (Politieke bliksem, Constitutionele vlieg, Revolutionaire vraagal). Proclamatie van het uitvoerend bewind; niet zal niet gedogen dat de vrijheid met haar eigen schoonste wapenen worde ten onder gebracht. — Ergernis zelfs van de agenten en van Daendels. Verschil ook in het uitvoerend bewind. Fokker en Wildrik willen het besluit van 4 Mei aan het volk onderwerpen.

900. Zo was er, na groten ophef, een door overmaat van willekeur suizebollend gouvernement, een coterie, met dagelijks machteloze drom vleiers en trawanten; een gehaat en veracht driemanschap, in het midden van de bevolking, zonder bijval of steun. Zodra het de gunst van de Fransen verbeurd had, viel, bij het eerste stootje, het niet halfjarig karikatuur schrikbewind omver.

Daendels naar Parijs. Een groot deel van de verkiezingen, in hevig Republikeinse geest uitgevallen, was op 11 Mei (22 Flordal) door het directoire vernietigd. Een maatregel, waarborg voor hem van gunstige ontvangst. Teruggekeerd en door de Franse generaal Joubert bijgestaan, overvalt hij (12 Juni) het uitvoerend bewind gewapenderhand; "die schelmen, die landverraders, dood of levend moeten wij ze hebben." — Vrede en Fijnje ontvlucht, van Lange in hechtenis; de kamers door oorlogsvolk gestoord; enige leden gevangen. Proclamatie van de agenten (Spoors, Pijman, Gogel, Tadama en la Pierre).

901. De zin en geest van dit bedrijf was; goedkeuring van de beginselen van 22 Januari; afkeuring van hetgeen in strijd daarmee geschied was, handhaving van een constitutie, waarin men een steunsel, althans tegen volslagen wanorde, had. Met het uiteenjagen van een, door het radicalisme van war of heethoofden, hatelijk geworden aanhang, werd de weg naar verdraagzaamheid en verzoening enigszins gebaand. De Agenten benoemden een Intermediair wetgevend lichaam. Een tussenbewind van weinig weken; met geen ander doel dan om de landsvergadering, door volkskeuze, te brengen onder wettige vorm.

De terugslag van 12 Juni (niet tegen het stelsel, maar tegen sommige verkeerdheden en onwettige maatregelen van de bewerkers van 22 Januari) het de Staatsregeling in wezen 96.
De factie van de immoderaten had, in weinige maanden, elke regel verstoord; alle banden van de maatschappij losgerukt; zich van de verachtelijkste hefbomen bediend. Allen, die geen personen vergoden wilden, uit het bestuur; de justitie beschimpt, vonnissen vernietigd; eerlijke en bekwame lieden door ambtshonger verdrongen. — Het was nodig aan de regering van zedeloze; intriganten en vuige fortuinzoekers, van bloedzuigers en Lucullussen, een einde te maken, en het volk te redden uit de klaanwen van monsters, wier drift toeneemt, naar mate van bereikbaren buit.

Verdediging door Vreede c. s. van een extraconstitutioneel middel (coup d' état), ook onder constitutioneel bewind. De Staatsregeling mag niet door de Staatsregeling zelve verloren gaan. — Antwoord; zo kan hij, die over de gewapende arm beschikt, alle de wettige vertegenwoordigers uitden jagen; aldus wordt de willekeur van Romeinse legioenen of Turkse janitzaren prijzenswaard.

Lusteloosheid voor ambten zo groot, dat velen bijkans in rekwisitie werden gesteld.
Intermediair Wetgevend Lichaam, terwijl het volk opgeroepen wordt. — De aard van de Revolutie blijkbaar in de benoeming uit verschillende partijen en de slaking van de op 22 Jan. gearresteerden, maar eerst na de afloop van de verkiezingen.

10 Juli. Grondvergaderingen; keus van voorstanders van. 12 Juni (Van de Kasteele, Couperus, van Hall, van Royen, Lublink de Jonge, Appelius, Van Leijden) ook van tegenstanders (Guljé, de Sonnaville, Gevers, enz.).

902. De Staatseenheid, onmisbaar voor echt constitutionele vooruitgang, was gehandhaafd. Onderwerping aan de nieuwe Staatsvorm werd voortaan het enig beding. Op hetgeen vroeger gedacht of gedaan was, zou dan niet worden gelet. — De uit het veld geslagen partijen bleken evenwel niet zo terstond gereed om in het tot stand gekomen feit te berusten. De hoop op terugkering van Oranje was niet uitgedoofd, en de Jacobijnen te Parijs waren nog sterk en werkzaam genoeg, om goeden moed te doen houden aan hun geestverwanten, ook hier.

Niet de zege van één, maar de, vernietiging van alle factiën, zei men, is daar. — Geen reactie tegen 22 Januari; integendeel, het toen gebeurde wordt geconsolideerd. Een buitengewoon middel wasnodig, in Januari, om een constitutie te verkrijgen; in Juni, om. de decreten van 9 Maart en 4 Mei te verbreken. — Voortaan kent de Staatsregeling slechts twee partijen, zij die ze handhaven of zij die ze ondermijnen; geen stadhoudersgezinden dan die alsnog de stadhouder willen terugbrengen; geen federalisten dan die alsnog het Bataafse volk in onderscheiden volken willen splitsen; geen aristocraten dan die alsnog verlangen dat hun goedvinden en niet. de wet worde gevolgd; geen anarchisten dan die thans de grondwet omver trachten te werpen.

903. De Constitutie kwam in werking en het Vertegenwoordigend. Lichaam bijeen. Het landsbestuur had meer bedaarden tred. Het Franse Directoire vond goed, of het althans begaan. De pogingen van de anarchisten werden bedwongen; zelfvertrouwen zowel als gematigdheid bleek in de uitgestrektheid van de amnestie.

1798. 31 Juli. Opening van het Vertegenwoordigend Lichaam; vorming in twee kamers. — Uitvoerend Bewind (Van Hasselt, Hoeth, Van Haersolte, Ermerins en Van Hooff). Schimmelpenninck gezant naar Parijs. Tot in het najaar van 1799 (§ 907) inblazingen van de hevige Unitarissen, zodat het Bataafse bewind aan lage intrigue, laster, zotte en naamloze; beschuldigingen ten doel werd en van Franse geëmployeerden ongepaste verwijten ontving. De kleine republieken. nevens Frankrijk, behandeld op de voet van tributaire volken of van gouvernementen, welke administraties waren met de naam van mogendheid, 80.
Ook in de Kamers spreekt men van de befaamder 12 Juni, waarop een bezoldigd hoofd van de militaire macht, met scherpgeladen geweren, bewindsleden van hun stoelen gerukt,,tussen de bajonetten gevankelijk medegevoerd en de overigen uit elkaar gejaagd heeft; rampvolle dag, op welken door een schanddaad het Vertegenwoordigend Lichaam ontzield is." Verzoekschriften in dezelfde zin. Verwijten. in proclamaties en geschriften, tegen de volksbedriegers, eigen baatzuchtigen, onderdrukkers, overheersers, intriganten. verschalkers van het volk, eertrappers van zijn eeuwige rechten, bespotters van zijn oppermacht, overtreders van de eerste beginsels van 1795; beantwoord met klachten tegen de Oranjegezinden, de anglomanen, federalisten, aristocraten, anti-amalgamisten, fanatieken, waarvan de grond wemelt.
Amnestie van alle revolutionaire misdrijven. — Bentinck en Van de Spiegel (§ 880) vrij.

904. Weldra werd, als aanhangsel en werktuig van de Franse, ook de Bataafse Republiek ernstig bedreigd. Een tweede coalitie had zich gevormd. Frankrijk, uit de zenuwkoorts van 1793 door de slapheid van het Directoire, dacht men, in ontzenuwing gevallen, zou thans tot

rede worden gebracht. Aanvankelijk werd de waarschijnlijkheid van dit uitzicht door schitterende zegepralen gestaafd. Straks zou, met de vlag van de bondgenoten, de standaard van Oranje op Nederlandsen bodem worden geplant.

Engeland verenigd met Rusland (24 Nov. 1798) en met Oostenrijk (na het Congres te Rastadt; April 1799).

Overwinningen van de Bondgenoten, onder de aartshertog Karel en de Russische veldheer Suwarow, in Duitsland en vooral in het bijna geheel heroverd natie. Pruisen neutraal en werkeloos. — Meer grond nog tot bekommering was er in de inwendige gesteldheid van de Franse Republiek; de geestdrift verdwenen, het gros van de natie onverschillig, alles te boven gaande zedeloosheid, het republikeinse systeem zonder kracht, 80.
Alhier oorlogstoebereidselen tegen onverhoedse aanval. Versterking van het leger. Burgerwapening; wie zich onttrok, zou in rekwisitie worden gesteld voor de armee.
Oranjegezinden in verstandhouding met de emigranten.

905. Ook de radicalen bouwden een bedrieglijke hoop op buitenlandse grondslag. Zij vleiden zich niet een ommekeer te Parijs. Ergernis over de ongunstige loop van de oorlogsgebeurtenissen scheen de val van een willekeurig en weifelend bewind te zullen bewerken. Dan zou de herleving van de Jacobijnse aanhang, ook elders, door gelijksoortigen schok worden gevolgd.

1799. 18 Juni (30 Prairial.) De gematigden te Parijs uit het Directoire gedrongen; dreigende houding van de Jacobijnen, in clubs en dagbladen, ook tegen het Bataafse gouvernement.
Beklag van de hevige republikeinen alhier, over beperking van de vrijheid van de drukpers en over verwijdering van Patriotten. De beraadslagingen heftig; „zo voortgaande, zou de Republiek een Venetiaanse oligarchie worden.” Volgens de vrienden van het bewind geen uitkomst dan door vereniging van al wat verstandig en braaf is; ,, niet terzijde stelling van kleine ellendige hartstochten en van drijfveren van personele ambitie, jalousie enz." 80.

906. Geducht was de oorlogsmacht van Engelsen en Russen, in Noord-Holland, met beroep op de liefde voor Oranje, aan wal gezet. Het was alsof de erfprins, reeds te Alkmaar gekomen, binnen weinige dagen ook in 's Gravenhage zou worden begroet. Geenszins. Door de Franse, en vooral door de Bataafse troepen, was spoedig het uur van aftocht en weerinscheping daar. De onderneming mislukte, waarvan men, in de toenmalige omstandigheden, geen duurzame redding. veel min nationaal herstel, kon te gemoet zien. Een voor de vijand zo jammerlijke afloop zou ze wellicht niet gehad hebben, indien de bevrijding van Nederland op de voorgrond gestaan had.

Plan van de geallieerden om, terwijl Engeland meesteres van de zee is, tegelijkertijd uit balie, Duitsland en Holland in Frankrijk te dringen. — De vaste haven en kunstwerken vervallen; in Noord-Holland en Friesland niet één versterkt punt de zogenaamde vloot (12 schepen) op de rede van Texel door 22 Engelse linieschepen bewaakt; 20,000 nationale troepen en 8000 Fransen. — ‘s Hage voortgang van de burgerwapening; vrees voor bewegingen onder het Oranjegezinde volk. — Opperbevelhebber Brune, niet uitstekend in oorlogstalenten, niet zelfstandig van karakter, niet altijd nuchter van hoofd en niet volledig bekend met het land'". Over de Bataven Daendels, wellicht voor de partijgangersoorlog meer geschikt dan om hij grote operaties al de kansen te berekenen" '.
23 Aug. Oorlogswet; gewapende burgermacht beschikbaar; de rustende burgerij te wapen geroepen; machtiging om verdachte personen in hechtenis. en steden en landstreken in staat van beleg te stellen.
27 Aug. Landing bij Den Helder. — (26 linieschepen en 150 vaartuigen, met 15000 maan; eerste divisie van het Engels Russische leger onder Abercrombie); dezerzijds 1400

gesneuveld, gekwetst of vermist. — 30 Aug. Overgave van de vloot, onder Story, het scheepsvolk weigert te vechten. — De Engelsen meester van de Zuiderzee. — Uitgeweken stadhoudersgezinden afgewezen voor Koevorden, Arnhem en elders; Oranjeleus te Enschede, Oldenzaal, Almelo, Delden. De erfprins van Oranje vertrekt van zijn hoofdkwartier te Lingen naar Noord-Holland; buiten alle overleggingen gehouden en smadelijk uitgesloten van alle beleid, 4.
10 Sept. Slag bij de Zijpe, onder Brune en Dumonceau, voor het gallo-Bataafse leger ongelukkig; van de vijanden verlies gering. — Ontscheping van Russische troepen; het leger van de bondgenoten 40,000 man,onder de hertog van York; daartegen nauwelijks 23,000 man. Slag bij Bergen(19 Sept.); het voordeel dezerzijds; verlies van de vijand 3987, van de Bataafse divisies 2905 man. Geschut en vaandels in handen van de overwinnaars; „van meer gewicht nog de zedelijke invloed van de slag; de goede verstandhouding tussen de Russen en Engelsen geheel verbroken; tussen de Fransen en Bataven versterkt".
2 Okt. Aanval van de Engelsen met 30,000 tegen 22,000 man; slag van Alkmaar; de Fransen achteruitgedrongen; York te Alkmaar; het hoofdkwartier der Fransen aan de Beverwijk. Enkhuizen en Medemblik door de vijanden bezet. — 6 Okt. Slag bij Castricum; verlies des vijands 2536, dezerzijds B82; hot voordeel beslissend, — Algemene terugtocht. De vijand ingesloten door modderpoelen, kale duinen en dorre stranden; zonder genoegzame huisvesting voor zieken en gekwetsten; de strijdbare soldaten ontmoedigd, de wapenen bedorven, de klederen doorweekt, de lichamen verstijfd; onenigheden van de Engelsen en Russen; drinkwater, enkel over zee, aan een dikwijls vele dagen ongenaakbaar strand; dagelijkse versterking en toenemende geestdrift van de tegenpartij. — Schandelijke overeenkomst (18 okt.) door Brune; noch betaling van oorlogskosten, noch vergoeding van schade, noch teruggave van enige Nederlandse kolonie, noch zelfs van de vloot; ‚eerloze daad" weerinscheping (22 Okt. — 19 Nov).

Gebrek was er geweest aan eenheid van overleg en bedoeling. De erfprins richtte zich bepaaldelijk tot de oude regenten. In de manifesten van de Engelsen enkel uitnodiging om, onder een verworpen Staatsbestuur en verdreven vorstenhuis, bijkans moet Engelse Provincie te zijn; jammerlijke misgreep van de vlootvoogd Duncan, die ook Oranjegezinden afschrikt, door de prins wettigen opperheer te noemen, De expeditie voor de Engelsen te bekom lijken, omdat, als zij niet gelukte, er gelegenheid was om schepen te bemachtigen en tuighuizen te vernielen.
De zegevierende loop van de bondgenoten werd tevens bij Zürich (27 Sept.) door de overwinning van Massena op de Russen gestuit.

907. Evenzeer als voor Oranjegezindheid, was de tijd voor Jacobinisme voorbij. Het werd verslagen te Parijs. Het Directoire, speelbal van de partijen, bij welks naderende val de weeropkomst van bloedige verdeeldheden onvermijdelijk scheen, week voor een veerkrachtig bewind. Afgematheid was gevolgd op overspanning. De bevolking, van bespiegelingen die naar gruwelen geleid hadden, warsch, reikhalsde naar beteugeling van verderfelijke wijsheid en hoogdravende onzin. Die taak was voor NAPOLEON BONAPARTE bewaard. Aan de bevestiging van de vrijheid zou herstel van de orde voorafgaan. Het gezond verstand van de veldheer was krachtiger dan de redenering van de sofist, en had de boventoon over het gejoel van de demagoog. Geen theoretische of praktische moeilijkheid was voor het staat en oorlogskundig genie van de Eersten Consul onoplosbaar.

1799. 9 Nov. (18 Brumaire). Bonaparte, uit Egypte weergekeerd, jaagt de volksrepresentanten uit de vergaderzaal met gevelde bajonet, en maakt zich meester van het gezag. Voortaan geen bejaging van valse populariteit; geen streling van passiën en erroneuse opinieën, geen ijdele klanken en geen politieke vrijheid, dan om de beschermster van de civiele vrijheid te zijn. De anarchisten verpletterd. De leus; eindigen van de Revolutie en

verkrijging van de rede had de grootste bekoorlijkheid voor bijna het ganse volk. Ongelooflijk de algemeen vreugd, 80.

24 Dec. Nieuwe Staatsregeling. Alle wezenlijke maat bij de eersten van de drie consuls; de volksinvloed, in naam behouden, eigenlijk gebroken en vernietigd in de opmaking van communaal, departementaal en nationaallijsten van de kandidaten tot openbare bediening. Een Senaat, door de Consuls (die het initiatief van de wet hebben) benoemd, kiest de leden van een Tribunaat, dat enkel discuteert, en van een Wetgevend Lichaam, dat enkel voteert.

908. De vestiging van een krachtig gouvernement te Parijs gaf ook hier genoegzame waarborg van meer vastheid en ribt. Nu bijkans geheel Europa in de gewijzigde toestand., uit noodzaak, berustte, was er op een wegcijferen van de uitkomsten van 1795 geen kans. Het terrorisme zou elders het hoofd niet opsteken, nu het in Frankrijk onder de voet was. Het moderatisme werd normaal. Er zou middel zijn om, met enig overleg, bij vasthouding aan de, na zoveel moeite, in 1798 verkregen Staatseenheid, terug te komen op hetgeen het radicalisme, ter kwader ure, in de Staatsregeling gemengd had.

Zeer onaangename sensatie van het te Parijs gebeurde bij hen, die, ook hier te lande, niet onduidelijk *coupe d'état* en revolutionaire operaties tegen het gouvernement bedoeld hadden. — Aanvang van Napoleon om geld, op grond dat de Bataafse republiek gaarne een aanmerkelijke som tot dwarstelling van dit evenement zou hebben besteed, 80.

909. Met de rust werd ook de afhankelijkheid bevestigd. Napoleon, wiens gezag zowel door luisterrijke wapenfeiten als door schrander en veerkrachtig regeringsbeleid, spoedig diepe wortelen schoot, was gereed om de hand te bieden aan het Nederlandse bewind; namelijk onder de opgelegde voorwaarde van een dienstvaardige ondergeschiktheid.

Bij het schijnbaar voorhouden van de olijftak had de eerste consul niet vergeten, dat, voor de inwendige vrede, behoefte aan verse lauweren bestond. *De eer van Frankrijk* werd de leus tot de oorlog. Verbazende uitkomsten in één jaar (1800). Napoleon zelf herwint Italië bij Marengo (14 Juni); onder Moreau wordt, na de slag van Hohenlinden (3 Dec.) Wenen bedreigd. — 1801. 9 Febr. Vrede van Lunéville. Oostenrijk bewilligt in de afstand van de linker Rijnoever; behoudens schadeloosstelling door het Rijk te verleen en Oostenrijk, op het vaste land verlaten, stond alleen tegenover het kolossaal vermogen van een revolutionaire massa, door tijdsverloop, ervaring, en zegepralen gedisciplineerd. Binnen 's lands wil Napoleon (overeenstemmend met de naar rust reikhalzende bevolking) onderworpenheid, geen redenering; een gouvernement, dat hij bezielt; uitdoving van het twistvuur, in trouw aan zijn persoonlijk bewind. Het overige is gevaarlijke onzin en idéologie.

Beloften van Napoleon aan de gezant Schimmelpenninck; met de independentie van de geallieerde Republieken. zou niet meer, zoals het Directoire gedaan had, worden gespeeld. Ervaring van het tegendeel. Reeds in Maart 1800 was het; „Op Bonaparte is volstrekt niet meer te tellen; onze reeds verzwakte krachten worden door de inwendige verdeeldheden geheel nietig, de afhankelijkheid van vreemden invloed des te groter; de stenen van Parijs springen mij tegen het hoofd.” Het gehele systeem militair en alle andere consideratiën aan dit systeem ondergeschikt 80. Men wil territoir, om positie te nemen; bevolking, om legers te vormen; geld, om de armee te onderhouden en te versterken. Het demembrement van Zwitserland (door ontroving van Walliserland) een wenk omtrent de aard van het Franse bondgenootschap.

De Bataafse legerafdeling, 5000 man onder Dumonceau, had een niet onbeduidend deel in de winterveldtocht van 1800 — 1801.

910. Weer was er behoefte aan wijziging van de regeringsvorm. Sedert 1795 was er van politiek overleg en organiserend talent weinig blijk geweest. Ook de gebreken van de

constitutie van 1798 kwamen aan het licht. Afscheiding van de Machten bracht verwarring en botsing te weeg. Opeenstapeling was er van onafgedane zaken; een centralisatie, waarbij op gewestelijk of plaatselijk belang te weinig gelet werd. De inrichting van het kiesrecht stond met ontburgering van een aanzienlijk gedeelte van de Natie gelijk; zij was een beletsel voor onderlinge verzoening, terwijl ze menigmaal in de Kamer woelzieke personen bracht, geschikt om een spanning te verlengen, welke daar buiten voorbij was.

1800. Wederzijdse verwijten van de Kamers over uitstel en langwijligheid. Geen vastheid van beginsels, te meer geschil en verdrietelijke hairkloverij. Dikwijls bij de Tweede Kamer verworpen wat, na verbazend langzame tred, door de Eerste goedgekeurd was.

De toestand van de financiën steeds erger. Jaarlijks 70 miljoen nodig; gedwongen geldheffingen; deficit (1800) van 40 miljoen. — Sedert 1798 nauwelijks iets van belang verricht. Geen stelsel van algemeen belasting; geen instelling van hoven en rechtban ken; geen wetgeving in burgerlijk of strafrecht; doodgeboren verordeningen op het armwezen, de gewapende burgermacht, het onderwijs, enz. De departementale besturen in werking, maar de inrichting van de plaatselijke gemeenten nog slechts op het papier. Eindeloze; beraadslagingen over aangelegenheden van ondergeschikt, of plaatselijk en individueel, of voorbijgaand belang; in gewichtige zaken uitstel en halve maatregelen en provisionele beschikking, zonder fiksheid en beleid. Terecht zei men, dat de Staatsregeling, na drie jaren, in naam meer dan in daad bestond 96.

911. De zuivere democratie, in 1798 doorgedreven, scheen, reeds vóór de constitutionele herzieningstermijn, afgesleten en onbruikbaar. Vreemd was het niet, dat er een neiging tot terugwerking bespeurd werd, die in vele gekrenkte belangen steun vond; dat er behoefte was aan meer vastheid van gang en leiding, en dat de machtige regent te Parijs ook in Nederland niet ongaarne bedwang van babbelaars en ideologen te gemoet zag.

1801. 4 Maart. Voordracht van het Uitvoerend Bewind aan de Eerste Kamer, ter vervroegde herziening. Om de gebreken van de Staatsregeling, die te weinig op plaatselijke gesteldheid, op verschil in zeden en levenswijs acht geeft, en niet strookt met de politieke toestand van Europa. Een onbruikbaar instrument. — Alsof niet werkeloosheid, meer nog dan verkeerde werking, de oorzaak van de kwaal was. Het werktuig moest voor de werklieden boeten.

Dit voorstel niet zonder felle tegenspraak, als lijnrecht tegen art. 304 (‚tot op het einde van 1803 kan generlei verandering in de Staatsregeling gemaakt worden"), commissoriaal gemaakt.

19 Mei. Verslag van de Commissie. — Ontwerp van Staatsregeling. Stemgerechtigdheid van allen (ook om in de tot dus ver uitgesloten partij hulp tegen de mannen van 1798 te erlangen). Wetgevend Lichaam; een Staatsraad van zeven personen, onafhankelijk en met veel macht en luister; eigen beheer der Gewesten.

Beraadslagingen van de Eerste Kamer. — Bij de Constitutie was herziening in bijzaken, niet omkering van grondbeginselen bedoeld; het evenwicht van de machten werd verbroken ten behoeve van een Uitvoerend Bewind, voorzien met kolossale macht; hatelijk juk van patriciërs en aristocratie; slaafse regeringsvorm van Venetië, Neurenberg, of Bern. Zeven kleine tirannen, de burger zal lager dan voor de stadhouder kruipen. Anti republikeins maaksel van anti Patriotsche hersenen; federatief bewind, waarbij de afgod aller deugnieten, het geld, ten troon gevoerd wordt. — Daartegen werd gezegd dat de tijd van de machtspreuken voorbij is, en dat de ergste aristocraten diegenen zijn, welke uitsluitende voorrechten eisen, en het volk niet raadplegen, ten ware vooraf zeker dat het roer van regering hun niet zal ontglippen. — Verwerping met 50 tegen 12 stemmen.

912. Reactionaire wijziging van Staatsvorm, ook de oud republikeinen niet ongevallig, kon door weerstand vertraagd, niet belet worden. Buiten en binnenlandse antecedenten hadden reeds geleerd dat, waar het omwentelingssysteem de bevolking tot lijdelijkheid gebracht heeft, de wetgevende tegen de gewapende macht niet bestand is.

Adressen om elke poging tot vervroegde herziening aan te merken als misdaad van gekwetste *Majesteit des Volks*. Keus van nieuwe leden gunstig voor de verwerping.

De meerderheid van het Uitvoerend Bewind(Pyman,van Haersolte, en Besier) door Franse raadgeving bemoedigd, volhardt. — Sept. Bij proclamatie van 14 Sept. legt ze den Volke een ontwerp van Staatsregeling ter goed of afkeuring (op 1 Okt.) voor.

Proclamatie. De Staatsregeling van 1798, het gewrocht van een partij, onttrekt aan de burgers de beoordeling van hun eigen zaken; behandeld, in naam door het Algemeen Bestuur, inderdaad door ondergeschikte ambtenaren, die, onder de dekmantel van orders en aanschrijvingen, onverantwoordelijk zijn. De gewichtigste onderwerpen (armwezen, gemeentebesturen, burgerlijke rechtbanken). na de meesten omslag van rapporten en adviezen, onafgedaan.

Ontwerp van Staatsregeling. — Geen politieke geloofsbelijdenis; onderwerping aan de wet; alle bepalingen die sedert 1795 aan eigendomsrecht hebben gederogeerd, herzienbaar; elk kerkgenootschap blijft in het bezit van de goederen die het met de aanvang van de eeuw had. Departementen, volgens de grenzen van de voormalige Gewesten. Staatsbewind uit 12 personen (naar toerbeurten door de departementale besturen benoemd) met het initiatief van de wetten. Wetgevend Lichaam van 35 leden; om de wetten gaaf goed of af te keuren. Vrije beschikking van gewesten en gemeenten over eigen zaken. Veel van groot gewicht (bijv. het stemrecht) overgelaten aan nadere regeling bij de wet. Nationaal Syndicaat, dat ter handhaving van de constitutie, het toezicht over alle ambtenaren en collegies houdt. — 106, in plaats van 308 artikelen.

Tegenstand van de Eerste Kamer. De handelwijs van het Uitvoerend Bewind machtsusurpatie. Verwerping van het ontwerp, met 28 tegen 26 stemmen. — Het bewind gelast onverwijld de Proclamatie buiten werking te stellen.

18 Sept. Het Uitvoerend Bewind (in verstandhouding met de Fransen generaal Augereau) sluit de vergaderzalen van de beide Kamers. Het Bewind heeft niet mogen dulden, dat de stem van een gehele Natie gesmoord werd door weinigen die stoutelijk vaststellen wat het volk niet, en wat het al wil. — Heftige tegenstand van de directeuren van Swinden en Ermerins.

1 Okt. Aanneming door 7/8 van de stemgerechtigden. Die zich niet verklaarden, werden geacht te hebben goedgekeurd. — IJdel voorgeven! maar, om regeringloosheid en een bloedbad te ontgaan, bleef er geen keus over dan de sterkste partij te laten zegepralen, ten einde althans de openbare rust te behouden 96.

De Staatsregeling van 1798 viel door een dergelijke maatregel, als waardoor zij was ingevoerd. Het werd een spel met constitutiën; spotdrijven met volk en vertegenwoordiging.

Aan de Franse omwenteling had hartstocht een onmatig, aan de onze weinig deel, of het moest de vrees zijn. Geestdrift, warmte, innige liefde voor de zaak, met beraden handeling zeer wel te verenigen, ja nodig tot elke grote daad, werden bij ons weldra in besluiteloosheid uitgeblust. Hoe zeer wij met onze taak verlegen waren, toonden de drie jaren van 1795 tot 1801 opnieuw, 96.

B. 1801 — 1813

REACTIE.

913. De zucht naar vrijheid werd, na woeling en verwarring, door een smachtend uitzien naar orde vervangen. Maar wat verkreeg men? Gelijk te voren, in plaats van vrijheid, wanorde, zo nu een orde die op willekeur uitliep. Dit was, bij het vasthouden aan de revolutieleer onvermijdelijk. Haar voortdurende werking was in de geweldigen aard van een voor het stuiten van haar ontwikkeling genoegzame terugwerking (reactie) openbaar.

914. Bittere ervaring had bij velen de illusiën doen ophouden omtrent zelfregering van het volk. Zij zagen het nu; de praktijk van de volks soevereiniteit was omverwerping van elk gezag, bestendiging van verdeeldheid. Hoe dan? had men zich bedrogen in het roemen op de uitnemendheid van de op de voorgrond gestelde begrippen? Welnee; maar zij waren te verheven om reeds in beoefening te worden gebracht; de omstandigheden waren er nog niet geschikt, het mensdom was er nog niet rijp voor. Wat dan, om aan de theorie getrouw en in de toepassing niet voorbarig te zijn? De regering, ofschoon steeds volksdienares en volkscreatuur, zou, in naam en ten behoeve van het Volk, een gezag voeren, om het ongenoegzame van de voorbereiding, thans nog gevaarlijk in handen van het volk zelf.
De zuiverste beginselen, zei men, waren onteerd, de heiligste rechten geschonden; de beoefening had weinig beantwoord aan de theorie; de verkeerde toepassing van op zich zelve onloochenbare waarheden had een allernadeligste uitwerking en gaf het gereedste wapen aan de bestrijders van de revolutiebegrippen om een algemene afkeer van het systeem van volksregering te verspreiden; het republikeins systeem was in verregaande haat en afkeer gebracht. Ook het Bataafse volk was lang genoeg (van 1795 tot 1801) afgemat of teleurgesteld door allerlei voortbrengselen van intrigue, zotheid of drift. Om de eer van de theorie en het geluk van de Volken te redden, zou volksregering merkelijk worden getemperd; slechts die mate van politieke en civiele vrijheid, welke met de zwakheid van de menselijke hoofden en de kracht van de menselijke driften verenigbaar is; geen theoretische luchtreizen meer; een staatkunde door practicale resultaten geleid 80 — . Daarbij vergat men dat: a. het geenszins de voortreffelijkheid van een theorie bewijst, wanneer de vruchten, hoe vollediger de toepassing, des te verderfelijker zijn; b. men de vrijheidstheorie vernietigt, zodra het plooien van haar beginsel ten regel gesteld is. Alles, zei men weldra, voor en niets door het Volk.

915. De Volkssoevereiniteit bleef axioma van Staatsrecht en grondslag van het Staatsgebouw; maar hoe? het volk werd gerekend daarvan (ter uitoefening naar de regelen van een Constitutie) afstand te hebben gedaan. Zo werd, rechtens, de Vertegenwoordiging oppermachtig; alvermogend zonder verantwoordelijkheid; immers werd het volk geacht te willen en te gevoelen al wat, en enkel wat met het goedvinden van zijn vertegenwoordigers overeenkwam. Het lichaam van de Representanten personificatie van het Volk, was dus tot zelf bedwang, tot volksbedwang, gerechtigd, kon het kiesrecht beperken, de drukpers aan banden leggen, de vrijheid van petitie ontzeggen, de Soeverein, naar believen in ketenen slaan. Het volk, in stede van zelfbeheer, werd verstoken van invloed op een bewind, waarin de Natie, zo het heette, een tolk, een mandataris, een dienaar, in waarheid een voogd, een wetgever, een onweerstaanbare opperheer had.
Beperking van het stemrecht, welks algemeenheid evenwel het criterium van het *contrat social* is. Aldus nieuwe soort van aristocratie en voorrecht. De Representanten eisen van de Natie een gehoorzaamheid die, volgens de theorie, door hen zelf aan de Natie moest worden

betoond. Alzo geschiedde wat in de Nationale Vergadering (1796) voorspeld was; „Goed en bloed van elk individu, en dus van de gehele Natie, zal staan ten believe van de meerderheid van een vergadering; een kolossale, een dictatoriale macht in de handen van een klein getal mensen, wellicht door enige weinige ante-signani bestuurd." Men zei; „le peuple souverain a donné sa démission". Die hypothese werd aan het Staatsrecht ten grondslage gelegd. Het volk geraakt in slavernij van het bewind (of van het deel van de bevolking, de fractie, de factie, de coterie, die er invloed op heeft), en wordt rechtens matière contribuable et conscriptible, dat is, voor schatplichtigheid en oorlogsdienst beschikbaar.

916. Representatieve vergaderingen hadden eigenaardig bezwaar; het was in Nederland gebleken. De beraadslagingen waren geen bedaard overleg omtrent de volksbelangen, maar hevige strijd om politiek verschil. Wel verre van te regeren met waardigheid en klem, waren zij, aan zichzelf overgelaten, veeleer oorzaak van onvruchtbaar redekavelen, onder gestadige en koortsachtige spanning. De Vertegenwoordiging had behoefte aan leiding. Aan een leidband, aan een muilband. Om de nadelen van democratie te vermijden, geraakte men, van trap tot trap, met behoud steeds van de constitutionele toneelschermen, tot een nooit vroeger gekende volkomenheid van eenhoofdig gezag (autocratie).

Evenals het volk met de Representanten, kwam de Vertegenwoordiging met het Gouvernement in omgekeerde betrekking. Het Uitvoerend Bewind, dat onder toezicht van een wetgevende Vergadering behoorde te staan, gaf weldra aan deze wetgevers de wet. — Kunstgrepen ter ontzenuwing van de wettelijk in de Staatsvorm opgenomen volkskracht. Een exceptioneel kiesrecht; geen permanente vergadering; wegnemen of beperken van initiatief, van amendement, van publiciteit. — De representatieve toestel hoog gewaardeerd; als een vorm, waardoor ontfutseling van de vrijheid minder in het oog valt; als een werktuig, waarmee men de Natie bestuurt en dwingt; als een hefboom of een trechter, waardoor men het volk in beweging stelt of uitzuigt; als een wapenrusting ook van het ergste despotisme, dat aldus door het schild van de legaliteit gedekt wordt. Aldus exploiteert men, ten behoeve van de regering, van de in een alleenheerser samengetrokken democratie, het dogma van een onbegrensde volkssoevereiniteit en van een onvoorwaardelijke ondergeschiktheid aan het welzijn van de Staat (§ 832).

Zo verliest de vrijheid zich in het Imperialisme, de democratisch revolutionaire republiek, evenals het Romeinse Gemenebest weleer in een Caesar Imperator. — De revolutie zonder de anarchie, maar ook zonder de vrijheid. Vasthouding aan het beginsel, met verzet tegen de losbandige werking. Napoleon bij uitnemendheid de vertegenwoordiger van deze anti-Jacobijnse of contra-revolutionaire richting.

917. Bij de mogelijkheid van een terugkering van de schriktonelen van Jacobijns fanatisme, werd herstel van rust en orde met dankbare geestdrift begroet. Maar de ingenomenheid kon niet van lange duur zijn. Deze onbeduidendheid van het volk, weerloos tegen kiezers, of representanten, of regenten, of autocraat; dit contrast van theorie en praktijk, van woord en daad, van heerlijkheid van de belofte en bitterheid van de teleurstelling zou, spoedig wellicht, onvoldaanheid en tegenstreving verwekken; wens en eis van een oprechte naleving vaan beginsels, enkel om de noodwendigheden der praktijk voor een korte poos ter zijde gelegd. Tegen dit weeropkomen van de revolutiekoorts was voorzorg onmisbaar. Achter het staketsel van de constitutionele vormen lag de van de troon geworpen vijand; het duizendhoofdig ondier van de volksoppermacht; de Soeverein tegen wie majesteitschennis gepleegd was. Tegen gevaarlijk misnoegen werd steun en zelfbehoud gezocht in strengheid van verordeningen, ontworpen naar gouvernementeel belang; vooral in centralisatie, tegen wier alomvattend raderspel buigen of breken het alternatief is.

918. Uitgestrektheid van de bemoeienissen van het bewind is het gevolg van de oorsprong of de verbastering van de revolutionaire grondstellingen geweest. Het gouvernement was het geconcentreerde Volk; het was dus tot de zorg geroepen over al wat de belangen van hen, voor wie het optrad, betrof; verplichting tot zorg gaf recht van beheer; volledigheid van beheer was niet mogelijk, ten ware de krachten van de Natie in kanalen en buizen, door wetten en reglementen afgetekend, werden geleid. Dit overleg moest ook op de tederste belangen, op godsdienst en onderwijs, toepasselijk zijn. Afscheiding van kerk en staat belette het Staatsbeheer over de kerk niet. De Christelijke geloofs- en zedenleer werd als een uitstekend middel ter bevestiging van het gezag en ter uitbreiding van volksverlichting beschouwd; mits onder elke voorwaarde en beperking, welke tegen de aanmatigingen van de geestelijkheid of de aard en eis van een kerk nodig zou worden gekeurd. De noodlottige strekking van dit albedwang kwam minder aan het licht, omdat het geacht werd te behoren tot de rechten en plichten van de Staat.

In Frankrijk had Napoleon, reeds in 1802, een Concordaat met Rome gesloten en aan de heerschappij van het deïsme een einde gemaakt. Levendiger belangstelling, ook hier, in de godsdienst, meer besef van haar onmisbaarheid voor de Staat. Afwijking van de revolutionaire begrippen, ten behoeve van het Christelijk en Protestants beginsel; viering van de dag des Heeren, uitschrijving van bededagen; betaling van traktementen, als verplichting van een Staat, die zich van de kerkgoederen meester gemaakt heeft. Maar suprematie van de Staat; afgeleid, deels uit de herinneringen aan de tijd, toen de Staat zelf aan de belijdenis van de Kerk ondergeschikt was; deels uit de grenzenloze; rechten welke het beroep, hetzij op de revolutieleer, hetzij op de omstandigheden, geeft; een gezag dat zich in de opvoeding het gewichtigste van de attributen van de Kerk toeëigent, en overal laat gelden, waar het, ten dienste van zijn oogmerken, inzage of tussenkomst verlangt. —
Bij de Constitutie van 1801 werd de Kerk nog enigszins onafhankelijk gelaten; bij die van 1805, „de Raadpensionaris belast met de Hoge Politie, zowel in burgerlijke als kerkelijke zaken;" bij die van 1806, „door gezag van de koning en de wet bepaald al hetgeen noodzakelijk geoordeeld wordt, betreffende de organisatie, de bescherming, en de uitoefening van alle Erediensten.” —
Als in Frankrijk; waar Napoleon aan de kerk, door ‚Articles organiques, alle vrije beweging ontzegt.

918a. Opgenomen in de sfeer van de Franse politiek, werd men in half Europa voor dezelfde gedaantewisselingen rijp. Dus ook hier. Het Gemenebest, eerst onder een reactionair bestuur, werd, weinige jaren later, door eenhoofdigheid voorbereid tot erfelijke monarchie, het middel om ineensmelting met het keizerrijk te bewerken. Nederland had tegenover Frankrijk geen eigen wil meer.

919. Napoleon was bijkans onweerstaanbaar. In Frankrijk, waar hij, rechtens en feitelijk, deed wat hij verkoos. In Europa, niet slechts omdat hij onvoorwaardelijk over de krachten van zodanig een land en natie gebood, maar ook, omdat hij, buiten eigen gebied, de bijval had van de sympathieën voor al wat in de denkbeelden van 1789 uitnemend was of scheen. Uit de aard van zijn tweeslachtige stelling, dreef hij propaganda met de leer tegen wier ontwikkeling hij stand hield.

De macht van Frankrijk was in Napoleon geconcentreerd; opperhoofd van een Staat, waarin wegneming van ongelijkheid op gelijkheid van onderdrukking uitliep; erfgenaam van de krachten welke de Revolutie, door de ontbinding zelve van de maatschappij, te voorschijn had geroepen; bekleed met een gezag waarin elke partij, tijdelijk althans, een onmisbare waarborg van eigen veiligheid zag; zodat de behoefte van allen hem scheen te dringen tot persoonlijk albeheer. Aldus werd in Frankrijk zijne. heerschappij, in Europa zijn overheersing

gevestigd. Aan de wereldmonarchie scheen slechts de naam te ontbreken. Federatief stelsel, waarin de Staten met het Grote Rijk zouden in verband staan, onder het beheer van dynastieën, door bloedverwantschap en belang aan het napoleontische stamhuis gehecht.

920. Lotbeschikker ook van Nederland is hij geweest. Zijn wenk gaf de wet; onderdanig was men reeds lang, eer men onderdaan werd. Met opgetogenheid, in het eerst, over zijn talenten, over de handhaving, zei men, van de weldaden van de Revolutie tegen de woelingen van de koningsgezinden en de onstuimigheid van de Jacobijnse partij; maar de geestdrift loste zich weldra op in haat en afschrik. Verzet evenwel scheen onzinnig, totdat het lijden onlijdelijk werd en de vrees voor het despotisme de vrees voor de despoot overwon.

Niets bleef er over dan met kloekmoedig geduld een betere wending van zaken in Europa, en daarmede redding van het arme land, te verwachten. inmiddels was een voorgewende onafhankelijkheid de fataalste soort van nationale existentie waarin een land met mogelijkheid kan zijn 80. — Napoleon verzuimde niet telkens in de traktaten de onafhankelijkheid van Holland (dat is, de volledige afhankelijkheid van hem alleen) te bedingen. Hoe zou het verzwakte, verdeelde, tot niets beduidendheid gebrachte Nederland, in eigen kracht, tegenover zodanig gevaarte, door de wil en het genie van zodanigen man bestuurd, zelfstandigheid gehad hebben?

921. Oorlog was voor Napoleon de voorwaarde om zich staande te houden. Beteugeling van de revolutionaire driften was ondoenlijk, zo niet in treffende gebeurtenissen afleiding van een woelige bevolking, in oorlogstrofeeën zelfvoldoening van een roemzuchtige natie, in de aanhankelijkheid een er talrijke legermacht, steun voor het gouvernement gezocht werd. Ter onderschraging van een zetel, op zegepralen gebouwd, werden telkens zegepralen vereist; tegenover binnen en buitenlandse vijand, dit nieuwe soort van schrikbewind. Vrede zou, voor hem die bij allen gevreesd was, om het rnoedgrijpen van allen, onvermijdelijke ondergang ten gevolge hebben. Er was, met veel staatkundig overleg, een militair beheer; dit begeerde van zijn bondgenoten militaire ondergeschiktheid zowel als militaire hulp. De veldheer en dictator wist Frankrijk in een uitgebreid kamp te herscheppen; Holland was een der flanken, waardoor het tegen Europa gedekt en ter overvleugeling van Europa versterkt werd.

Oorlogvoeren geen vrije keus. Voor de begeerlijkheid en eerzucht, door de Revolutie gewekt, moest (zouden ze niet in eigen ingewanden wroeten) werkzaamheid en bevrediging buiten af zijn. Drang van de omstandigheden was de voorwaarde, en de liefde van de soldaat een gans niet overbodig onderpand van de bestendigheid van de keizerlijke dictatuur.

Steeds bleek in Nederland, wat reeds in 1804 opgemerkt werd „Het systeem is geheel militair; het civiele moet onderdoen; ons land heeft, in 't oog van het Franse gouvernement, geen politieke existentie, zelfs geen civiele existentie. Frankrijk is het grote militaire kamp, en wij zijn een militaire voorpost 80”

922. Evenzeer dreef de eigen toestand van de Keizer naar tirannie. Zijn gezag was gevestigd op de schennis van de beginselen in wier naam het uitgeoefend werd; hoe kon hij een vrijheid verlenen die de ontboeiing van de Revolutie en de loslating van elke aan de Staat vijandige richting zou geweest zijn! Verstoken van zedelijke kracht, bediende hij zich van gouvernementeel geweld. Om de willekeur dragelijk te maken, was oorlog nodig; om de oorlog vol te houden, verdubbeling van dwang. Nederland ondervond het en scheen, met Frankrijk en meer dan Frankrijk, onder oorlogslast en slavenjuk te bezwijken. Het lijden, voor de Groote Natie door roem en overmacht lichter, werd elders door schande en vernedering verzwaard.

Revolutionair Gemenebest, waarin de republikeinse vormen ten dienste van ddn persoon, niet ongelijk aan de tirannen van de oudheid, werden misbruikt. Ook Napoleon

beriep zich, naarmate hij eigendunkelijker te werk ging, op de volkssoevereiniteit. De uitoefening was aan hem, de eersten representant van de Natie, en aan zijn geslacht na hem, overgedragen. Zo was hij ter handhaving van die overdracht verplicht, met politie en censuur en Staatsgevangenissen en deportaties en militaire commissies, en met ieder middel dat nodig gekeurd werd.

Napoleon wilde, zover zijn invloed reikte en vooral (om de onderstelling van onuitputtelijke schatten) in Holland een gouvernement, „uitmergelend instrument ten zijnen dienste B0."

923. De overrmacht van Frankrijk op het vaste land werd door de overmacht van Engeland op de Groote wateren geëvenaard. Nu was voor Nederland de zee even ontoegankelijk als onmisbaar. De handel, waardoor alleen het voortdurend torsen van ondragelijke lasten mogelijk zou geweest zijn, werd belemmerd, en straks (toen Napoleon het Continentaal systeem als een bedrieglijk plechtanker aangreep) verboden en als misdrijf gestraft. Gestadige kwijning en achteruitgang gaf telkens het enige bewijs, dat men tevoren nog niet het uiterste van de ellende bereikt had.

Landing in Engeland een ijdele wens, nadat de opkomende zeemacht dor Fransen bij Trafalgar (Okt. 1805) teniet ging Desniettemin zou, dacht men, Groot-Brittannië wegkwijnen en versterven, zo het afgesneden werd van het vaste land. Maar Napoleon verloor uit het oog dat: a. voor een volledig verbod van de Engelse koopwaren volledige onderwerping van Europa vereist werd; b. langs omwegen zou worden ingevoerd wat vroeger rechtstreeks ingebracht was; c. Engeland in andere werelddeel en uitwegen heeft of vindt; d. er geen bedenkelijker strijd is dan tegen de natuur van de dingen (die ruiling van voortbrengselen en onderling verkeer wil) en tegen die gerieflijkheden, waaraan, door dagelijkse gewoonte, schier elkeen gehecht is.

Verarming en gebrek. — In 1804 was het; „Laten zij die veronderstellen dat er nog rijkdom in Holland is, dat het bestuur alleen verlegen en de burgers nog welgesteld zijn, het platte land en de steden doorkruisen, de fabrieken, de kantoren binnentreden, het inwendige van de huisgezinnen opnemen; zij zullen het platte land verarmd, de steden in radeloosheid, de fabrieken zonder werk, de kantoren ledig, en de huisgezinnen in tranen vinden". Reeds vóór 1810, geen zeevaart, geen handel, bijkans geen fabrieks wezen, aanzienlijke steden merkbaar ontvolkt; menigvuldige huizen met het woord onbewoond getekend; vervallen woningen, puinhopen van gesloopte gebouwen, hele straten verdwenen, de behoeftigen rondwarende door al de wijken heen 33. — Naarmate de inkomsten van de ingezetenen te niet gingen, werden de belastingen verzwaard.

924. Belachelijk scheen het op hulp van de Mogendheden te vertrouwen. De macht van Napoleon werd, door gebrek aan veerkracht, aan gemeen overleg, aan inzicht in de aard en in de behoefte des tijds, somwijlen door overmaat van baatzucht en averechtse eergierigheid, ondersteund en bevestigd. En toen de weerstand, door de drang van het gevaar afgeperst, eindelijk, om het ontwaken van edeler zin bij de Natiën, gelukte, werd de bevrijding van Nederland nog lang onder de ijdele droombeelden van een dwaze opgewondenheid geteld.

Geen tijdvak van de Europese geschiedenis wellicht, waarin (althans gedurende het merendeel dezer twaalf jaren, en behoudens te roemrijker uitzonderingen) een zo verachtelijk berusten in het onrecht aan anderen aangedaan en zelfs in eigen vernedering en schande geweest is. Het streven van de politiek was dat men het gemeenschappelijke gevaar zolang doenlijk ontweek; hulp aan de in nood geraakte, waar ze niet kon worden geweigerd, verleende op de meest bekrompen schaal; elk middel om het strijdperk te verlaten, gretig te baat nam, en somwijlen, voor een stukske buit, even verraderlijk als onzinnig, de algemene vijand de hand bood. Mishandeling van Zwitserland en Holland, sloping van het Duitse Rijk,

slavernij van Italië, gevaren van de Oostenrijkse monarchie maakten, bij wie tijdelijk buiten schot bleef, nauwelijks indruk. Zeer velen verheugden zich over de voorspoed van het geweld, omdat bestendige vrede en vernietiging van de gehate inrichtingen uit vroeger eeuw alleen door Franse overheersing, onder leiding van de vertegenwoordiger van de omwenteling, mogelijk scheen. Vaderlandsliefde en publieke geest en gehechtheid aan dynastieën waren opgelost in zelfzuchtige berekening van eigen schade of winst. Vrede op elke voorwaarde was de leus, de hoogste wens, het enige doel. —
Met de vrees voor Frankrijk en voor de talenten van het opperhoofd paarde zich ingenomenheid met de zeldzame man die de ontwikkeling van de revolutie gestuit had. Zijn macht scheen geneesmiddel tegen de krankheid van de eeuw; werktuig tot behoud of herstel van de vastheid van iedere Staat. Haar niet te belemmeren; haar veeleer, om dit vermeend antirevolutionair karakter, politieke overmoed ten goede te houden, ze te sparen, te voeden, te begunstigen, te consolideren, is, jaren achtereen, het onveranderlijk stelsel geweest ook van het Oostenrijkse Kabinet. — Eerst toen elke Staat, en in iedere Staat iedereen, door de ijzeren staf bereikt of bedreigd werd, is er, uit het egoïsme zelf, een nieuw soort van Patriotisme geboren, overmits, lange tijd althans, elke drijfveer van beteren oorsprong verlamd was. —
Engeland hield de standaard van de onafhankelijkheid van de Volken hoog opgericht; maar ook die edelmoedige staatkunde, al ware zij steeds even krachtig en onbaatzuchtig geweest, kon het grote doel, zonder medewerking, niet bereiken.

925. De dagen van de vernedering waren niet van allen luister ontbloot. Er waren oorlogslieden, ter zee en te land, welke niet zelden een dapperheid, van een betere zaak waardig, hebben betoond; ambtenaren wier schranderheid en ijver gunstiger uitkomst zouden verdiend hebben. De letterkunde gaf een sprekend getuigenis van voortlevende nationaliteit. De geweldenaar ondervond soms dat onderwerping met geen laaghartigheid gepaard en gedweeheid niet grenzeloos was.
De admiraal Ver-Huell, die tegen de Engelse overmacht de roem van kalme stoutmoedigheid heeft gehandhaafd; de bevelhebbers Janssens, (Chassé, Tindal, Trip, Kort-Heijligers, Storm de Grave, Van Geen, en anderen, die, in bijkans alle doelen van Europa, in een strijd waartoe zij door oorlogsmansplicht werden geroepen, tegelijker tijd met hun toekomstige veldheer, de jeugdige Erfprins van Oranje, de Nederlandse naam eer aangedaan hebben. —
Bestuurders als Schimmelpenninck, Mollerus, van Stralen, Roëll, financiers als Gogel en Aphelias, rechtsgeleerden als Reucens, Van Gennep, en C. F. van Maanen, gaven van talenten en kundigheden blijk. —
In de Godgeleerdheid mannen, door kunde en scherpzinnigheid, ook bij velerlei afdwaling uitstekend. Kanselredenaars als Rau, van der Palm, Dermout. — De taal en letterkunde, naar evenredigheid van de omstandigheden, bloeiend. Nu en dan een opstel (van Kemper, Bilderdijk, Helmers) in rijm of onrijm, waarin, bij veler vadsige berusting, een gloed van verontwaardiging openbaar werd. — Wis- en natuurkundigen als Van Swinden en Brugmans.

926. Zedenbederf was er, onverschilligheid, verval, inzonderheid in de Hervormde Kerk. Algemeen Protestantisme (waarin het kenmerk niet slechts van eigen kerk te niet ging, maar van de algemeen Christelijke kerk gevaar liep) scheen uitnemend ter vereniging van al wat verstandig en braaf was. Toch was er prijsstelling op godsdienstigheid; vernedering onder de krachtige hand Gods, om verhoogd te worden te van zijn tijd.

Begunstiging van zodanig Protestantisme; als behoedmiddel tegen ongeloof en bijgeloof; als het geloof van de Vaderen, toegelicht en ontwikkeld door de wijsbegeerte van latete tijd (§ 526 en volg.) — Voor de Roomsen was er alleszins reden om hier dankbaar en stil te zijn; nu de Paus van Staatsgebied en wereldlijk gezag beroofd was, de Roomse eredienst in Frankrijk uit convenientie werd staande gehouden, en de geweldenaar, bij elke

gelegenheid, afkeer van de aanmatigingen (soms plichtbetrachting) van de geestelijkheid uitsprak; bijv. toen hij (1810) te Breda de priesters van Noord-Brabant te gemoet voerde; „gij beklaagt u over vroegere onderdrukking, gij toont dat gij ze verdiend hebt; zo ik niet de beginselen kende van de Gallicaanse kerk, zou ik Protestants zijn geworden en dertig miljoenen Fransen zouden mijn voorbeeld hebben gevolgd."

Onverschilligheid omtrent de rechten van de Hervormde kerk. Maatregelen, waarbij ze van invloed op de gemeenteleden en op de natie beroofd werd, onder aanmoediging, medewerking, toejuiching van de meerderheid van de leraren zelf. Strijd voor *de enigen troost in leven en in sterven* gold reeds bij velen voor dorre polemiek. Nauwelijks was er weerlegging van geschriften als bijv. van de hoogleraar Regenbogen, tegen de kern van het Evangelie gericht 33. — Evenwel was er nog bij zeer velen, onder het volk vooral, gehechtheid aan het Evangelie aan de kerkhervorming, ook aan de leer en inrichting van de Kerk. Dit werd waar het te pas kwam erkend. Verandering (zo werd aan Napoleon verzekerd) onraadzaam; de organisatie dagtekende van de kerkhervorming, stemde met de geest van de Protestantse kerk overeen, en droeg de goedkeuring weg van al de leden van de Hervormde kerk; in het dogma hield het grootste gedeelte van de Hervormden met alle kracht de belijdenis vast, in de symbolische boeken vervat (§ 83).

927. Partijen bestonden, of althans streden nauwelijks meer. Verschil van politieke inzichten werd vergeten; het smolt, onder buitenlandse verdrukking weg. Ook was er, voor bijkans elke zienswijze, een oogpunt waaruit de Staatsvorm, het misbruik daargelaten, als overgang en behoedmiddel, niet verwerpelijk scheen. De aristocraat was tegen de buitensporigheden van de democratie beveiligd; de revolutionair vond, in de algemeen beginselen van de Constitutie, het onderpand van een aanstaande overmacht van zijn begrippen, niet altijd verloochenbaar in de praktijk. De wens van de Moderaten werd in de beteugeling van de Jacobijnen vervuld. De Stadhoudersgezinde zelf zag, in de eenhoofdigheid, tegen de herleving van de aanmatigingen van de Patriciërs een waarborg. Een nieuwe Staat was er; voor iedereen dus recht en belang en plicht zich aan het lieve Vaderland, ook in veranderde gedaante, te wijden. Alleen zij onttrokken zich, die, of persoonlijk en uitsluitend aan Oranje gehecht waren, of de volledige toepassing van de revolutieleer verlangden, of, vooral na de inlijving, op generlei wijs werktuig van vreemde overheersing begeerden te zijn.

Zie § 859. — Zelfs Bilderdijk, uit afkeer van regeringloosheid en aristocratie, zag in de monarchale vorm het revolutiebeginsel voorbij. — Enkelen bleven zich gelijk. Wiselius kende, buiten het Staatsrecht van 1795, geen politieke wijsheid, en G. K. van Hogendorp (§ 930) was aan de voorwaarde van de nationale ontwikkeling onder het voormalig Gemenebest (Nederland en Oranje) getrouw.

928. In afwijking van hetgeen in vroeger Staatsrechtelijke grondbeginselen waar en goed was, werd de oorzaak van onheil niet gezocht. Van waar, volgens het gevoelen van de meesten, zoveel jammer? Omdat Napoleon een geweldenaar was; omdat de Fransen in het land waren gedrongen; omdat overdrijving van leerstellingen, geschikt om wijsheid en geluk te verspreiden, enkel gediend had om een geliefd Vorstenhuis te verdrijven en om Land en Volk, zolang het nog geld en bloed had, tot lokaas van buitenlandse roofgierigheid te doen zijn. Mocht immer de vrijheid van wil, sedert 1795 verloren, terugkeren, dan zou, zo sprak, men, de onberispelijkheid van een ten onrechte in diskrediet geraakte theorie met de eigenaardigheid van het volkskarakter, met de dierbare herinneringen van beter dagen, en met de gewijzigde behoeften van de tijd in overeenstemming worden gebracht.

929. Vierderlei Bestuur, waarbij men Napoleon tot opperheer had; het Staatsbewind, tot April 1805; de Raadpensionaris, tot Juni 1806; de Koning, tot Juni 1810; de Keizer, tot November 1813.

I. 1801- 1805.

HET STAATSBEWIND.

930. De Staatsregeling van 1801 getuigde van afkeer, bij de voorstanders zelf van de vrijheidsleer, tegen de onberadenheid van de toepassing. Van democratie nauwelijks een schaduwbeeld. Volksinvloed werd voorwerp van vrees of van spotternij, de volksvertegenwoordiging had geen betrekking op de natie en geen gewicht in de Staat. Het doel van de Constitutie was, door versterking van de uitvoerende macht, de uitwerkselen van de omwenteling te regelen, te matigen, te verzachten, en aldus, tegen het voortsmeulend misnoegen van de revolutionairen, vereniging van alle moderaten te bewerken.

1801. 17 Oktober. Eerste vergadering van het STAATSBEWIND (de Beveren, Brantsen, Van Hoogstraten, de Leeuw, Queysen, Spoor, Verheyen, van Haersolte, Besier, Pijman, Lewe, en van Burmania Rengers. — Wetgevend Lichaam, zonder recht van algemeen raadpleging, of recht van voordracht, of geregelde openbaarheid; werktuig om de ontwerpen van het Staatsbewind tot wette stempelen. — In plaats van ministers of agenten, Raden van oorlog, marine, en binnenlandse zaken.

De Revolutie was nu, zei men geëindigd; elke partij behoorde, zonder dwaze halsstarrigheid, ook in haar eigen belang, zich in de nieuwe orde van zaken te voegen. — Het doel was de Staatsinrichting te nationaliseren, alle denkbeelden van eenzijdige triomf te doen ophouden; bij de nieuwe generatie moeten Oranjegezinden en anti-Oranjegezinden onbekend zijn; in 't begeven van de posten enkel op kunde en eerlijkheid worden gelet.
Toenadering van de Oranjegezinden; het gebeurde heeft geen keer; de geest van de Constitutie en de gezindheid van het Gouvernement verdienen, vergelijkenderwijs, lof. Willem V schreef 26 December 1801 (na de preliminariën van Londen) aan een voormalig regent, dat er, zijns bedunkens, geen redenen waren om die in functie waren op 18 Januari 1795, te weerhouden van in ambten of collegies tot nut des vaderlands werkzaam te zijn.

Daarentegen merkwaardige verklaring van G. K. van Hogendorp aan het Staatsbewind. De overgrote meerderheid van de natie, wier stilzwijgen zeer ten onrechte voor toestemming geldt, „keurt alle constitutiën af, welke niet het Huis van Oranje met de erflijke waardigheid van Hoofd van de Staat bekleden” Zij verlangt herstelling van de oude constitutie, met meer klem van het algemeen bestuur en met uitbreiding van het stemrecht; onder „aanneming, niet van een instructie voor de Prins, te geven door de Regenten, maar van een Grondwet, met een gelijk verbindende kracht voor Prins, Regenten en Volk.”

931. De versterking van het centraal gezag zou meer gebaat hebben, zo het niet door talrijkheid van personeel verlamd was. De vrije werking van de locale machten zou gunstiger uitkomsten hebben opgeleverd, indien men daarin niet enkel zaakgelastigden van het oppergezag, maar vertegenwoordigers van zelfstandige lichamen had erkend; Indien plaatselijk bestuur minder uitsluitend onder de herlevende invloed van de aristocratische families geraakt was; vooral indien, voor onderwerpen van enerlei strekking en van algemeen belang, vollediger samenstel van algemeen wetten bestaan had.

Het collegiale van het bewind was ook met de Franse Staatswet van 1799 (§ 907) in bevreemdend contrast. “Veel eenheid van systeem is nodig; veel kracht en klem om het overal te doen gelden. Maar dat twaalftal hoofden! dat twaalftal! dat twaalftal! hoe zal dat kunnen gaan? Hoe zal men de werking van kleine passiën, kleine jalousiën, kleine vrees, kleine personaliteiten, en zelfs soms diversie van opinieën, ter goeder trouw opgevat, kunnen beletten? Een drie, vier of vijfjarig President zou dat beter geklaard hebben". — Was Franse invloed hier werkzaam? Althans scheen Napoleon in Holland en Zwitserland liefst een gouvernement te zien, dat in tijd en wijle het gemakkelijkst zou kunnen worden getravailleerd, 80.
Het Staatsbewind zou niet enkel het uitvoerend deel, het zou het denkend en beramend hoofd van de regering zijn. Waaruit blijkt, dat het door een andere gedachte werd bezield of geleid, dan om een huishouden, hetwelk ieder ogenblik dreigde stil te staan, van heden tot morgen gaande te doen blijven?

1802. 21 Juni. Installatie van de departementale besturen. Daaronder vele leden van de oude oligarchische geslachten; een uiterst bekrompen kiesrecht verzekerde hun of hunnen aanhang het bezit, ook voor het vervolg, van de herkregen stand. Elders heeft de revolutie, een tot dus ver ambteloze; klasse van de achtergrond naar voren schuivende, tot versterking van het personeel van de Regering, vers bloed in hare aderen gebracht. Een onschatbaar voordeel, dat ons, ten gevolge van de wending van 1801, tot gevoelige schade van later jaren, grotendeels ontging.
Kwam niet, voor een vestiging aller takken van het Staatswezen door algemeen wetten, vrijheid van departementale en plaatselijke wetgeving te vroeg?

932. Blijmaar was, na zoveel rampspoed, de vrede van Amiens. De suprematie van Frankrijk mocht, helaas! feitelijk erkend zijn, vrede was er. Vrede na veeljarige oorlog; vrede, die het merendeel van volkplantingen welke men verloren achtte, teruggaf, en, met het ontsluiten van de zee, de onbloedige en edele wedstrijd in koopvaart en vertier weer ontsloot. Geen wonder dat men, door het verrassende van dezen ommekeer bedwelmd, een stroom van zegeningen uit de heropende bronnen van welvaart en overvloed, verheugd en dankbaar, voor geruimer tijd tegemoet zag.

1801. 2 Oktober. Preliminariën van Londen; teruggave van de koloniën, met uitzondering van Ceylon. — Onderhandelingen te Amiens. —

1802. 23 Maart. Vrede. Fuldda en Correy, indemnisatie voor het Huis van Oranje; door de erfprins (schraal was de vergoeding) aanvaard.
Engeland politiek geïsoleerd. Het is van de moeite waardig op te merken de hoge mate van déference, om geen ander woord te gebruiken, welke alle Hoven met empressement voor het Franse gouvernement aan de dag leggen; twijfelachtig is het of de geschiedenis van Europa iets daarmede vergelijkbaar oplevert.

933. Er was verademing, er was herleving en vooruitgang; de vreugd was echter onvolkomen en kort. Een door veelhoofdigheid hoofdeloos bewind gaf noch regelmatigheid van binnenlands beheer, noch zweem van overleg of geestkracht in de verhouding tegen Bonaparte. Langdurig kon een toestand niet zijn, die het vasteland aan Fransen overmoed prijs gaf, zodat de vrede weldra tot dubbel onrechtplegen misbruikt werd.

Alleen het groot verlangen naar, de algemeen behoefte aan vrede verk]aart dat men in die van Amiens meer zag dan een ogenblikkelijken wa
penstilstand 96. Vloten stroomden uit de havens. Ongelooflijke ontwikkeling van industrie en ook van geldelijk vermogen; bewijs, in een zo gefolterd land, van de groot heil van vroegere schatten. De opeengestapelde producten uit Java gehaald; de vaart op West-Indië vernieuwd; de korenschuren van de Oostzee in de lang gesloten pakhuizen overgestort; houtnegotie,

visserijen, bijkans elke tak van handel weer in ontluikende bloei. De volksvlijt en handelsgeest breidt zich naar alle richtingen uit. Meer dan 4000 schepen in 1802 binnen. — 1802. Ergerlijke beoordeling van de regeringsmaatregelen in couranten; (April) de Agent van Policie dreigt met zesweekse schorsing; aanschrijving om de persen te verzegelen; dit noemt men het kwaad stuiten, zonder nadeel voor de vrije drukpers.

Napoleon bevestigt zijn autocratisch bewind. Concordaat met Rome. Instelling van het Legioen van Eer. Wijziging van de Constitutie (4 Aug.) Levenslang Consul, terwijl de Senaat, gedienstig werktuig, de macht tot vernietiging van de uitspraken der rechtbanken, tot ontbinding van het Wetgevend Lichaam en van het Tribunaat, en in het algemeen tot verandering van de instellingen ontvangt.

De schadeloosstelling te Luneville (909) bedongen, werd door secularisatie, naar Frankrijks goedvinden en voorschrift, verleend; aan de ene de helft of minder, aan anderen volledig, aan verscheidenen meer dan zij hadden verloren, aan enigen dubbel, aan één tiendubbel. Het Duitse rijk werd, al bleef de vorm nog, inderdaad vernietigd; de eer en trouw van de Duitse vorsten was tegen het lokaas niet bestand. Zucht om, bij de uitdeling van de roof, de voorspraak van de Eerste Consul niet te verliezen bracht oogluiking omtrent zijn aanmatigingen te weeg.

26 Jan. 1802. Napoleon President van de Italiaanse Republiek (als een intendantschap geadministreerd). Sept. Vereniging van Piémont met Frankrijk; even zo (Okt.) van Parma. Interventie in Zwitserland, waar Napoleon, onder de titel van Bemiddelaar (Febr. 1803), gebied voert. Voor Nederland geen schijn van independentie, zolang het systeem blijft van aan officieel gecontracteerde engagementen geen executie te geven, wanneer de prestatie met eigen inzichten niet overeenkomt 90.

934. Engeland verkoos niet zich aldus een vrede, gevaarlijker dan oorlog, lijdelijk te laten welgevallen. De oorlogstrompet klonk, waar zo even de vredebazuin gehoord werd. Nederland verloor al wat het herkregen en als waarborg van weeropleving gewaardeerd had. Niet aan winsten van de handel, maar aan kosten van de oorlog, niet aan zelfstandigheid van de Staat, maar aan onvoorwaardelijk gehoorzamen, werd voortaan gedacht.

Italië, Zwitserland, en Holland herschapen in provinciën van het Franse Gemenebest; onder gedurig schelden van de Moniteur tegen de overheerseres van de zee en de vijandin van het mensdom. — 18 Mei. Manifest van Engeland, aldus tot oorlog gedwongen.

Uitgaven alhier voor het oorlogsvolk, naar Hannover en Louisiana bestemd; in Juli voor Franse troepen f 1,460,380 besteed. — Volledige ondergeschiktheid in oorlogszaken aan de Franse bevelhebbers; de Franse generaal Monnet op Walcheren neemt maatregelen van politiek beheer.

935. Uitbreiding van de zeemacht en voorbereiding om een leger naar de Britse kust over te brengen was het stout bestaan, waarop nu de veerkracht van Napoleon, terwijl het vasteland voor been zwichtte, gericht werd. Om de natuur van dezen oorlog werd van Holland, aloude zeemogendheid, ijverige en kostbare medewerking gevergd.

Verbazende toebereidselen langs het Kanaal. Napoleon, in goede ernst, voornemens 160000 man op 2300 vaartuigen in de nabijheid van Londen te ontschepen; ten einde, met opruiing van het gepeupel, omwenteling te bewerken. — 1803. Juli. Conventie met de Bataafse Republiek. Deze verplicht tot levering van:
a. 34000 man; daaronder 18000 Fransen door haar bezoldigd; b. vijf linieschepen en vijf fregatten, c. 350 platgeboomde vaartuigen. Lasten buiten alle verhouding tot de krachten van de Staat; maar een Frans leger op het grondgebied gaf men de argumenten van de Franse onderhandelaar veel gewicht 80. — Kamp in de nabijheid van Zeist (18000 man), onder de

opperbevelhebber van de Engelse expeditie Marmont. — De flotille onder Huell; reeds in Juni 1804, op de rede van Oostende, 207 oorlog- en 109 transportvaartuigen.

Voor 1804 zijn 84 miljoen nodig en 45 beschikbaar. Het deficit is te dekken, noch met ordinaire, noch met geforceerde heffingen; zodat, zonder vermindering van uitgaven, de troepen onbetaald en de interessen onvoldaan zullen blijven.

935a. Het Staatsbewind gaf, met aarzeling en onwil, maar zonder kordaat en nadrukkelijk protest, aan de bevelen uit Parijs gehoor. Telkens werd het, voor aanbouw en uitrusting van schepen, genoodzaakt tot afdwingen of opnemen van geld. Financiële uitputting was nabij.
Ongenegen en zich buiten staat achtende de verbintenis met Frankrijk na te komen, had men bij traagheid en misleiding wel eens hulp gezocht. Dringend voorstel van Schimmelpenninck om liever, met Nederlandse fermeteit, aan Napoleon te verklaren, dat de wens naar verlichting niet uit anglomanie, of tegenstreving van zijn inzichten, of trouweloosheid in het nakomen van verbintenissen, maar uit de bewustheid van volslagen onvermogen en van nabijzijnde ondergang ontspruit. Zodanige verklaring, van de beginne afgedaan, zou tegen het uiterste van vernedering hebben behoed. Men zou gevallen, niet vertreden zijn. Het kon Bonaparte niet gelegen komen tot vernietiging of inlijving van ons Gemenebest te worden gedwongen. Liever matige hulp, door middel van een nationale regering, dan het dubbel door middel van zijn prefecten.

936. Droevig was het inwendig beheer. Tegenstreving en botsing. Eigen bestuur van de plaatselijke aangelegenheden ontaardde, bij gebrek aan regel en orde, in verwarring en willekeur. Een Bewind verdeeld en weifelend, met administratieve afdoening bezig, maar noch ter vaste regeling van binnenlands bestuur, noch ter handhaving van de zelfstandigheid of van de eer van de natie bekwaam.

1801. Schand- en Schotschriften; de departementale gerechtshoven (Juli) daartegen aangemaand tot naleving van de wetten.
Geldheffingen, voor de middenstand vooral drukkend. Extorsie en voortdurende zwendelarij, 80. Windhandel in landspapieren; waardoor enigen rijk werden, de meesten verlies hadden, sommigen door bankbreuk velen in het ongeluk brachten. Veel geld buiten omloop; de volksklasse, bij gemis aan werk, vervalt tot deerlijk gebrek.

Geschillen van het Staatsbewind, met a. het departementaal bestuur van Dolland, over het beheer van de geldmiddelen en de aanstelling van financiële ambtenaren; be het Nationaal S',i1ndicaat, over operaties tot stijving van 's lands kas, of tot afdoening van schuld; e. het Wetgevend Lirchaam, over het rechte verstand van de Constitutie op het stuk van de voordracht van de begroeting.
Dikwijls slechts een klein getal leden van het Staatsbewind aanwezig. Besluiten nu en dan door het Wetgevend Lichaam teruggezonden.
Niet overbodig maar wel vruchteloos, was de vermaning: ‚Laat men zich als wijze mensen verstaan; laat men eens recht de zaken inzien; miserabele kleinigheden, knibbelingen, jalousies voor de drang van de omstandigheden laten verdwijnen; geen schijn van pretext geven om, door misbruik van macht, het land te mishandelen" 80. — De werkzaamheid van de bekwaamste mannen werd verlamd door de aard van het gouvernement. Behoefte aan krachtiger, eenpariger, waardiger, meer attachement en ontzag inboezemend bewind, 79.

937. De onbestaanbaarheid van de regeringsvorm was blijkbaar. Een oligarchisch beheer, zonder liefde of achting bij de natie, voor Napoleon door gebrek aan veerkracht onverdraaglijk, en dat zelf reikhalzend zijn uiteinde te gemoet zag. Voortaan geen Staatsregeling meer die, in het centraal bewind zelf, tweespalt schier onvermijdelijk deed zijn. Eenhoofdigheid naar het Franskeizerlijke model. Onder het dreigement van inlijving, werd

aan SCHIMMELPENNINCK, als Raadpensionaris, het hoog gezag minder opgedragen, dan opgelegd.

Napoleon, Keizer (18 Mei 1804), wil dat in Holland aan de zwakheid van een verdeeld bestuur een einde worde gemaakt. Volgens zijn minister van binnenlandse zaken (31 Dec.), „zucht Batavië onder een gouvernement van weinigen, zonder vaderlandsliefde en kracht; de volkplantingen zijn andermaal, goedschiks, aan Engeland overgeleverd; de natie heeft kracht, zedelijkheid, spaarzaamheid; haar ontbreekt slechts een streng, vaderlands, en verlicht bestuur.”

1804. Sept. De keizer wil vereniging met Frankrijk, of Schimmelpenninck als regent, onder fraaie beloften omtrent wijzigingen in het traktaat van 1803 (935). Aandrang van de bewindslieden zelf; hij zal de redder van het vaderland zijn; al wat eerlijk en braaf is wenst hem, met het vertrouwen van de keizer vereerd, aan het hoofd. — In de crisis van Europa moeten alle pogingen strekken om het simulacre van een nationale existentie te bewaren en de kans van gelukkiger evenementen te kunnen afwachten 80.

1805. Febr. Schimmelpenninck te 's Hage. — Het Staatsbewind zendt het ontwerp van Staatsregeling (waarbij de Raadpensionaris een oppermachtig gezag heeft) aan het Wetgevend Lichaam. De uitkomsten beantwoorden veelal niet aan theoretische onderstellingen; de Staatswet van 1801 niet in overeenstemming met Europa's veranderde gesteldheid; een meer geconcentreerd gouvernement onmisbaar. — Eenparige goedkeuring. — 16 April. Aanneming door de stembevoegden met 353.322 tegen 136.

Gebied voeren, door middel van een Hollands regent was voor de keizer wenselijk. De raadpensionaris had een hachelijke taak. Sedert lang was in daden onmiskenbaar, wat hij zelf van Napoleon schreef; „Men is van een alles te boven gaande gerustheid en vertrouwen op zijn krachten; niet alleen dat men niets vreest, niets menageert, men is tot die hoogte gekomen van hiervoor, zonder enige reserve, openlijk uit te komen”.

II. 1805 - 1806.

DE RAADPENSIONARIS.

938. Vergelijkenderwijs was er reden van blijdschap. Immers van het onbehagelijk en onbeduidend Staatsbewind was uiteen ontslagen; de vrees voor opheffing van het volksbestaan week; in naam was er nog een Republiek; regent werd de vaderlandse Staatsman, wie uit eigen beweging de natie, moest er een opperhoofd zijn, tot opperhoofd zou benoemd hebben. Er was, zo dacht men, weer een uitzicht van redding en opbeuring en herstel. In wanhopige toestand geeft een flauwe schemering van hoop liefelijke glans.
Schimmelpenninck algemeen geacht en bemind; sedert 1795 steeds onder de moderaten; door bekwaamheid en veerkracht uitstekend; rijk in politieke en diplomatieke ervaring, door Napoleon hooggeschat, en met een vaderlands hart. Zijn optreden bijkans als zelfopoffering gewaardeerd. De stemming van de natie (ondubbelzinniger dan in de stemregisters) in het rijzen van de landseffecten en in bereidvaardige medewerking van allen, ook die zich tot; dus ver hadden onttrokken, blijkbaar.

939. Volgens de geest van de Staatsregeling bijkans alleenheerser, door de bijval van zijn landgenoten en door de gunst des keizers gesterkt, voorzag desniettemin de Raadpensionaris zeer wel dat de ondergeschiktheid aan het Franse veroveringssysteem een onvermijdelijke verplichting en een bijkans onoverkomelijk bezwaar was. Desniettemin aanvaardde hij een taak, waardoor rechtstreekse onderwerping, voor het ogenblik althans, verhoed werd. Voornemens ter goeder trouw aan de verplichtingen van de alliantie te voldoen, zou hij nooit

handlanger zijn ter uitmergeling van de natie, wanneer ten dienste van vreemd belang het onmogelijke begeerd werd.

Eerlijke en vaderlandlievende bedoeling niet twijfelachtig; maar waarop steunde zijn verwachting van iets meer te kunnen uitrichten dan het bestuur, dat hij verving? —

Begin van monarchie. De keizer wilde de vorm van bestuur door collegiën weg hebben en één persoon, met wie hij kon handelen, in de plaats stellen. Persoonlijke hoogachting had zijn keuze bepaald. Weigering van reductie van de renten (tiercering) en gedwongen werving (conscriptie), zou straks naar een meer gedienstigen persoon doen omzien. Napoleon deed een proef, die wel en die kwalijk kon slagen; zodat in het laatste geval het raadpensionarisschap eenvoudig een brug werd tot invoering van een Frans koningschap. Schimmelpenninck dacht niet zover en mocht zóver niet denken, of hij zou de hachelijke taak niet op zich hebben genomen.

Hij wilde „geen instrument van lage bedoelingen of exploicteur van de ellendige overblijfselen van de verdwenen welvaart van zijn landgenoten zijn."

939a. Eenhoofdigheid gaf vastheid en klem aan het binnenlands bestuur. Zonder op vroeger verschil van politieke denkwijs te letten, was de Raadpensionaris begerig naar de hulp van al wie achtingwaardig en bekwaam was. In de hachelijkheid van de financiële toestand zou, zonder verbreking van verbintenissen of verder uitschrijven van buitengewone heffing, door bezuiniging en door een stelsel van algemeen belasting, zoveel doenlijk, worden voorzien. Niet ongunstig uitzicht, namelijk Indien gebeurde wat nauwelijks was te verwachten; Indien Napoleon reeds nu niet al te streng op naleving van reeds voorgeschreven overeenkomsten drong en straks een vrede, die men altijd te gemoet zag, aan handel en nijverheid weerom ruim baan gaf.

Constitutie van 1805. —
De oppermacht vertegenwoordigd door het wetgevend lichaam (19 leden, voor drie jaren door de departementale besturen benoemd) met de raadpensionaris. Deze door de wetgevende vergadering aangesteld voor vijf jaren; eigen beheer van de departementen, met volkomen ondergeschiktheid in zaken van algemeen bestuur; veel overgelaten aan de nadere regelingbij de wet.
1805. 29 April. Schimmelpenninck, zachtzinnig autocraat (§ 916), aanvaardt zijn betrekking. Keus uit alle partijen. De vijf secretarissen van Staat: Gogel, Pijman en Van Roijen, ook Van der Goes en van Stralen; in de Staatsraad: Van de Kasteele en Appelius, ook Six; in de wetgevende vergadering: Van Hooff, ook van Leijden; in de departementale besturen: Emmerins, ook Roëll.

940. Dienstvaardige medewerking werd ruimschoots verleend. Volvaardig schaarde men zich om de nog niet vertwijfelende landgenoot; met dubbele ijver, omdat men, wanneer zijn poging mislukte, het ergste voorzag. Het kortstondig bestuur was niet onvruchtbaar. Maatregelen tot herstel van de financiën en een nieuwe regeling van het lager onderwijs kwamen tot stand.

Vlugheid en arbeidzaamheid van Schimmelpenninck; gaaf om zich van bekwame personen te omringen, en om in de resultaten van hun zelfstandigen arbeid samenhang en eenheid te brengen. — Generlei onrust in de lande, niet één politieke misdaad. — Aan geen bloedverwant van de raadpensionaris werd een lucrative betrekking verleend.

1805. 10 Juli. Algemene Stelsel van belasting. Voor 1795, met afwijking van art. 5 van de Unie, het stelsel van de Quotas. Na 1795 gewestelijke schulden in nationale schuldbrieven verwisseld, gewestelijke inkomsten tot nationale einden gebruikt, en eenparige heffing van lasten. — Thans een algemeen belasting, drukkend, maar zonder tegenstand ingevoerd, omdat zij een einde maakte aan de geforceerde heffingen op kapitalen en

inkomsten en het daarbij bleef. Niets werd voor provinciale behoeften gevorderd, municipale octrooien en gemeentelasten waren onbekend; geen opcenten hoegenaamd.

1806. Wet op het Lager Onderwijs; in de zin van Algemeen Protetantisme en gouvernementaal beheer. De maatregel, vergelijkenderwijs en voor die tijd heilzaam (par. 838 en 855).

Het stelsel verkeerd. Vereniging van de (Christelijke) gezindten op de school van overheidswege, in het belang van volkseenheid en nationale kracht. Weinig of geen bezwaar, zo lang één gezindte oppermachtig is of onverschilligheid aan de godsdienst de boventoon heeft. Maar kiem van onchristelijkheid; de school is Christelijk, voor zover (quátenus) de algemeenheid van haar inrichting dit vergunt. Kiem van dwang; voor de bijzondere school is autorisatie nodig en zal niet licht aan een school, niet voor allen toegankelijk, (sectarisch en antinationaal!) worden verleend.

940a. De voorwaarde van levensverlenging, de vrede, bleef achter. De tijd was daar, dat de zee niet langer Engeland ter beveiliging zou verstrekken; dat de vijandin bij uitnemendheid, de ziel van elke weerstand, in eigen haardstee zou worden bestookt. Maar aldus werd wezenlijke verbetering van de geldmiddelen ondenkbaar. Ook thans stond het bondgenootschap met overheersing gelijk. De Raadpensionaris was te edeldenkend voor hetgeen van hem gevergd werd.

Financiële ontwerpen telkens verijdeld door aanvragen uit Parijs om troepen en schepen en geld.

1805. Juli. Verhuell, door Napoleon hooggeschat, geleidt, onder een schitterend gevecht, naar de haven van Ambleteuse, de flotille (§ 935), als rechtervleugel met de Franse tot een vloot van 2000 vaartuigen verenigd, die, bemand met 16,000 matrozen, een leger van 160,000 man en 9000 paarden naar de Engelse kust moest voeren. Dat deze reusachtige, met zoveel geestdrift en beleid gedurende twee jaren voorbereide tocht ernstig gemeend was, lijdt geen twijfel. Verhuell tegen Engeland verbitterd door een vooroordeel, dat in het bloed van de Nederlandse zeemanschap ligt; maar door wie zouden wij, als Engeland bezweek, tegen Frankrijk worden beschermd?

911. Een ogenblik scheen de kans gunstiger te staan. Napoleon werd gedwongen het ontwerp te laten varen, toen de proefneming nabij scheen. Na vijfjarige vrede en overmoed op het vasteland, had zich een derde Coalitie gevormd. Met Engeland verbonden, zouden Rusland en Oostenrijk immers sterk genoeg zijn om de overheerser, zo al niet te kastijden, althans in zijn onophoudelijke voortgang te stuiten. Nee, ook dit machtig bondgenootschap was te zwak, omdat Duitsland gedeeltelijk onder Franse vlag streed en het verdwaasde Pruisen dreigend en lijdelijk toezag. Zo werd een volledige triomf behaald met verbazende snelheid. Een maand slechts, en de helft van de Oostenrijkse oorlogsmacht was vernietigd en Wenen bemachtigd. Nog een maand, en bij Austerlitz waren de verenigde legers verplet. Onder de aanhangelingen van de Fransen keizer werd een aanzienlijk deel van de Oostenrijkse erfstaten verbrokkeld. Zou dan, voor het vernietigen en scheppen van koningrijken en dynastiën, voortaan een pennestreek van de norse werelddwinger genoeg zijn?

1805. Overvloedig bleek het, dat voor de Fransen Caesar het recht geen betekenis had. — Derde Coalitie. — Engeland met Rusland en Oostenrijk. Uitgestrekte plannen; zelfs dacht men er aan om al de Nederlanden onder Oranje (Royaume des Deux-Belgiquws) te brengen. Pruisen volhardt weifelend in het jammerlijke stelsel van neutraliteit. — Napoleons meesterlijke veldtocht. De machtige legerkorpsen, tegen Engeland verzameld (§ 935) met versnelde marsen naar de Donau; een groot deel van de Oostenrijkse hoofdmacht, langs schrander berekende marsbanen, bij Ulm omsingeld, vernield of oorlogsgevangen (17 Okt.);

Wenen bemachtigd (13 Nov.); bloedige slag van Austerlitz (4 Dec.). De Bataafse divisie (9418 man) onder Dumonceau, naar willekeur door de Franse generaals ingedeeld.

26 Dec. Vrede van Presburg. — Oostenrijk moet 3 miljoen inwoners, 17 miljoen inkomsten afstaan, ten behoeve van Italië, Beijeren, Wurtemberg, en Baden. Duitse vorsten omgekocht met a. land en geld; b. weidse titels (Baden tot groothertogdom, Wurtemberg en Beijeren tot koningrijk verheven); c. ondersteuning in al wat ter verbreking van de rechten van de Stenden, ten behoeve van absolutisme en autocratie, zou worden beproefd.

21 Okt. Vernietiging van de Franse en Spaanse zeemacht door Nelson bij Trafalgar. 25 linieschepen vernield, 20 prijs gemaakt. Niets bijna over van de trotse armada, die Engeland bedreigd had.

942. Inderdaad; in Holland zou het blijken. Door de keizer van het Westen zou de rijksstaf over koningen worden gezwaaid; vorstelijke zetels waren voor zijn bloedverwanten bestemd. Door een federatief stelsel zouden, nadat Frankrijk zijn natuurlijke grenzen verkreeg, de aangrenzende landen onder het gebied van de alleenheerser worden gebracht. Zodanig systeem van kroonuitreiking en familiebetrekking was bij uitnemendheid toepasselijk op een land, door ligging en hulpbronnen zo gewichtig, en waar, tot dus ver, aan het oppergezag de erfelijkheid ontbrak. De Staatsregeling van 1505 was nauwelijks in werking, of Napoleon (die in de gezondheidstoestand van den raadpensionaris een voorwendsel of aanleiding tot doortastende maatregel had) bragt haar, onder zijn broeder LODEWIJK, met de Frans-keizerlijke regeringsvorm in nader verband. Op verlangen van de natie, naar het heette, en als afgebeden gunstbewijs.

1805. 15 Dec. Proclamatie van Napoleon; „de dynastie van de Bourbons te Napels heeft opgehouden te regeren; zijn broeder Jozef koning. — Napoleon, door huwelijken van de voorkinderen van zijn gemalin Josephine, aan Beijeren en Baden verwant; Eugène Beauharnais onderkoning van Italië; de zwager van de keizer Murat groothertog van Berg.

1806. 6 Febr. Brief van Talleyrand aan de Raadpensionaris (naar aanleiding van de gezichtsverzwakking van dezen) omtrent wijziging van bestuur. Verhuell naar Parijs om dit te koeren. Nee! Óf een vorst uit het keizerlijk geslacht, óf inlijving. — 10 April. Groot-Besogne (de leden van de wetgevende vergadering en de hoogs, Staatsambtenaren met de Raadpensionaris). Commissie naar Parijs (Verhuell, Six, Gogel, Van Styrum en Bransen). Na enige tegenstribbeling, zwicht men voor het dreigement met een militair persoon, die zelfs inlijving als gunst zou doen beschouwen. Nu bidt men om de prins Louis, aan wie men, met onbepaald en onderdanig vertrouwen, de belangen van het lieve Vaderland opdraagt.

26 Mei. Traktaat met de Keizer. LODEWIJK NAPOLEON geautoriseerd om de kroon aan te nemen, Omdat: a. ene regering zonder voortdurende klem aan 't oogmerk van de instellingen niet beantwoordt; b. afwisselende vernieuwing van het hoofd van de Staat een bron van twisten in Holland en van geschillen tussen de mogendheden opleveren zou; c. erfelijke regering alleen godsdienst, wetten, onafhankelijkheid en burgerlijke vrijheid waarborgt; d. Holland machtige bescherming behoeft; e. het keizerrijk belang heeft in Holland, zowel omdat de noordelijke grenzen van sterke vestingen ontbloot zijn, als wegens algemeens politieke beginsels.

De houding van het Groot-Besogne was die van mensen, overrijp tot onderwerping. Staatsregeling, vertegenwoordiging, volk, alles ter zijde gesteld om tot de geëiste ratificatie van de uitheemse dwang een weg te vinden. Uit angst laat men eed, plicht, overtuiging en ere zwijgen om een koning te vragen die men niet wil. Zo scheen het, snaar zou dit van allen, van de meesten waar zijn? Wilde men geen koning? De weerzin was zo sterk niet. Wat verloor men? Een vals en kostbaar schijnsel van onafhankelijkheid. Terug tot een bestuur door collegies kon men niet; er bleef dus slechts een kroon overig, waartoe de stof in Nederland

zelf ontbrak. Algemeen was de overtuiging dat er slechts één uitkomst was en het verlangen die zo spoedig mogelijk te verkrijgen — Deze denkwijs ook in de rijzing van de fondsen zichtbaar.
Er was bij enkelen spraak van ons (als ingeschapen) afkeer van een monarchaal gouvernement. Maar a. een Eminent hoofd was een steeds gewenst bestanddeel van de Republiek; b. de constitutie van 1805, de staat met de raadpensionaris aan het hoofd, was reeds monarchie; c. eenhoofdigheid was de noodzakelijk geworden vorm van het revolutionaire Staatsrecht (§ 858 vg.), waarin alle uit de Franse omwenteling geboren republieken zich hadden opgelost.

In 1806 - 1810.

KONINGRIJK HOLLAND.

943. Zo bleef er nog een gedaante van eigen volksbestaan; maar dit wezenlijk of schijnbaar uitstel van inlijving was schrale winst. Immers in aanstelling en bloedverwantschap lag waarborg van gedweeheid. De zogenaamde koning was een van de aldus getitelde satrapen of prefecten, door wie, onder oppertoezicht van de keizer, de aangrenzende landen als wingewesten, zo al niet met roofgierige ijver, althans met dienstvaardige nauwgezetheid, werden beheerd. De Bataafse republiek werd niet in het keizerrijk verzwolgen; maar zou het verschil noemenswaard zijn, onder een ambtenaar en broeder van de autocraat?

Onderscheid tussen Frankrijk (la France) en het Franse rijk (l' Empire français). De Keizer beschouwt de landen aan zijn broeders gegeven als behorende tot het Franse rijk; zodat, volgens recht en regel, de koning naar des keizers goedvinden regeert. Aan het zoontje van Lodewijk zei Napoleon in 1810; „vergeet nooit, in welke betrekking ook mijn staatkunde en het belang van mijn rijk u mogen plaatsen, dat uw eerste plichten zijn jegens mij, de tweede jegens Frankrijk; alle de overige, zelfs die jegens volken die ik u zou willen toevertrouwen, zijn daaraan ondergeschikt.” —

Een koningonderdaan; een theaterkoning, mannekijn met vorstelijke sieradiën beladen, breekbare marionet”; monarch die bevelen ontvangt; die, met zijn dynastie, Frans en Fransgezind blijft; die kan worden teruggeroepen. ons ambteloos te zijn, of op een anderen zetel te worden gesteld. Aan Lodewijk werd later Spanje aangeboden; "het klimaat van Holland is u niet dienstig; in Spanje zult gij soeverein wezen van elf miljoen, van een edelmoedige natie en van belangrijke koloniën; met werkzaamheid en bezuiniging hebt ge 60,000 man in de wapenen en 50 schepen in de havens; antwoord mij categorisch wat gij van de zaak denkt." Niet enkel de vorst, het vorstendom mobiel; gedurige ruiling van gewesten, om gevaarlijke zelfstandigheid te beletten; tevens zó dat de vazalvorst, tegen afstand aan Frankrijk, vergoeding uit de landen van zijn naburen ontvangt, en aldus het keizerrijk groeit. Zo zou er voor Lodewijk telkens, bij verlies van zuidelijke districten, uitbreiding zijn aan het noordelijk of oostelijk frontier (§ 949).

944. Voorzeker, omdat in de persoonlijkheid van de monarch een reden van onderscheid lag, waarop geen rekening gemaakt was. Hij had de kroon niet begeerd, maar nadat hij ze, met tegenzin, aanvaard had, begreep hij niet, of verkoos niet te begrijpen, dat hij onderkoning en rentmeester, hoogstens leenplichtig regent was; hij verbeeldde zich dat de vorstelijke titel betekenis had; hij dacht, met eerbiediging van de rechten, zeden en wensen van de natie, koning en weldoener te kunnen zijn. Dergelijke worsteling tegen de machtige leenheer liep uit op verwijdering van de weerbarstige vazal; evenwel is zijn bestuur vierjarig uitstel van menige verderfelijke maatregel en alzo leedverzachting en zegen geweest.

LODEWIJK NAPOLEON, geboren 2 September 1778, gehuwd (kwalijk gepartuurd) met Hortense Beauhornais, voordochter van de keizerin. Niet onbekwaam, zachtaardig en goedhartig, Hollander in het hart, vereenzelvigt zich met de natie, en wordt, op het voetspoor van Schimmelpenninck, haar voorspraak en beschermer. Geen bankbreuk, geen conscriptie. — Spoedig, om deze verrassende sympathie, algemeen bemind. Zodanige wederzijdse hartelijkheid geviel de keizer niet. ‚Met de vorst, die, in het eerste jaar voor zee goed doorgaat, drijft men in het tweede de spot. Als de koning een goed man heet, is de regering mislukt. De conscriptie in te voeren, gelijk ik u geraden had, was het eerste dat u te doen stond." — Er was, ten nutte van de Hollanders, onophoudelijk misverstand omtrent de aard van zijn betrekking. „Ik ben," zei Lodewijk, ‚geen gouverneur van een provincie." Wat dan? De vorstelijke landvoogd scheen de vermaning van de keizer te hebben vergeten; „houdt niet op Fransman te zijn; de waardigheid van Connetabel des Rijks zal door u en uwe nakomelingen worden behouden; zij zal u de plichten jegens mij te binnen brengen en het gewicht dat ik hecht aan de vestingen die het Noorden van mijn Rijk beschutten en waarvan ik u de verdediging opdraag."

De sparteling tegen de keizer, half plichtbesef, half persoonlijke gevoeligheid en gekrenkte eigenliefde, was die van een zwak karakter, hoe zwakker, des te na-ijveriger op de schijn van een vastheid die het niet bezit ". Evenwel mag niet worden voorbijgezien de weerzin om werktuig te zijn van een despoot. Uit de aard van de vermaningen van de keizer blijkt, dat het verzet voor de natie niet zonder nut geweest is.

1806, „Uw Hoog Mogenden geven u geen geld, en weten slechts te schreeuwen over gebrek; de Hollanders zijn de rijkste lui van de wereld en behoorden met een krachtige hand tot het dragen in de publieke lasten te worden gedwongen. Gij hecht te veel aan populariteit. Forst meester, en daarna goed. Ik wil de zee veroveren te land; daarvoor moet ik troepen van u hebben; die krijgt men niet met kleingeestigheid en flauwhartigheid en met de kleine bezuinigingen van een Amsterdamse winkelier (boutiquier)." — „Gij laat u diets (wijs) maken dat de Hollanders, die al het geld van Europa hebben, arm zijn."

1807. „Zo gij aan het Code Napoleon iets veranderen laat, zal het niet meer het Code Napoleon zijn. Een natie van 1,800,000 inwoners kan geen eigen wetgeving hebben. De Romeinen gaven hun wetten aan hun bondgenoten; waarom zou Frankrijk de zijn niet doen aannemen in Holland? — Waarom brengt gij geen Roomsgezinden in de ambten? Moet gij uw eigen godsdienst niet beschermen? Dat alles toont weinig kracht en karakter. Gij regeert als een kapucijnermonnik. Gij kent de mensen niet. Ik heb het u steeds gezegd; uw ware vrienden zijn de katholieken; daarna zij die men Jacobijnen noemt, dat is, zij die het meest te vrezen hebben van de weerkomst van de vorige dynastie. Gij werpt u geheel in de partij van het huis van Oranje. Gij slaat op mijn raadgevingen generlei acht."

1808. „Ik hecht veel aan de deugdelijkheid van uw leger en aan de ontwikkeling van uw zeemacht. Voor de Hollanders zal die uitbreiding een groot genoegen zijn; want de natie heeft nog veel eigenliefde en veerkracht."

945. De koning was welkom. Er was weinig verandering in de aard en de strekking en het personeel van de regering. Verlangend zich naar de inzichten van de natie te voegen, kon hij in de hoofdstrekking niet afwijken van de richting door de Raadpensionaris gevolgd. In politiek en godsdienst onpartijdig, was hij op herstel van de financiën bedacht.

Met inhaesie van de Constitutie van 1805, Constitutionele wetten. — a. Betrekkingen op Frankrijk; de koning grootdignitaris; de leden van het koninklijk huis persoonlijk ondergeschikt aan het Statut van de keizerlijke familie. b. Inwendige zelfstandigheid; geen vereniging van de beide kronen op één hoofd; de Hollandse taal uitsluitend in gebruik; de ambten en bedieningen enkel aan inboorlingen. c. Aard van het bewind; de koning heeft alleen de volle uitoefening van de regering; het algemeen bestuur is onder toezicht van de

ministers; wetgevend lichaam van 39 leden, naar een weinigbetekenend kiesrecht, voor vijfjaren benoemd. d. Naam van het Rijk; HOLLAND; geen naam enkel van provincie, maar eenzelvig niet de Republiek van de Verenigde Nederlanden; haar vlag, haar legers, haar oorlogsbedrijven onder die benaming bekend; hoe zou dit wangunst verwekken, 56?

Gedwongen deelneming in elke oorlog. De keizer eist 50000 man en 20 linieschepen. In de veldtocht van 1806 (§ 946) overtrof de landmacht het getal.

1806. 18 Juni. Lodewijk te 's Hage. Alles had het gelaat van een opgetogen natie; de koning werd alom met toejuiching begroet, en uit de hogere standen beijverde elk zich de nieuwe Majesteit te naderen. — Evenwel, toen men het rijtuig door het turfdragersgild wilde doen afspannen, vond men, onder de 800 turfdragers (tegen bod van vier dukaten voor elk), niemand.

Ministers. Gogel voor de financiën (later R. 1Voúte), Twent, D. van Hogendorp, Van der Goes, Verhuell, Kraeijenhof, Mollerus, Appellus, Roëll.

Financiën, f 200,000 in kas, en te betalen 44 miljoen; 35 miljoen achterstand en 9 maanden renten. Budget van 78 miljoen met 85 miljoen inkomsten, die tot 50 zouden worden opgevoerd. — De koning verlangt op de zes laatste maanden van 1806 bezuiniging van tien miljoen. Pia vota., maar hoe?

Bericht van de overmeestering van de Kaap door de Engelsen (Januari 1806); na moedige verdediging door Janssens.

945a. Jammer slechts dat Lodewijk zelf het voorbeeld van spaarzame huishoudelijkheid niet gaf, en dat, weinige maanden nadat de troon opgericht was, wegens een nieuwe oorlog, weer een schromelijke uitgaaf in geld en in troepen afgeperst werd. Als koning, wilde hij gaarne alles op koninklijken voet. Ridderorde van de Unie, met de zinspreuk „doe wel en zie niet om!” Adel, luisterrijke hofplaats, kostbare hofhouding. Zelfs maarschalken, zeer tegen de zin van zijn broeder die met dergelijke karikaturen van het keizerrijk de spot dreef.

Aan het nationale wilde hij bevorderlijk zijn. Maar, bij de oprichting van het Nationaal Instituut, vergat hij dat voor de wetenschappen Amsterdam niet is in Holland, wat in Frankrijk Parijs is. Zo het lijfstraffelijk wetboek grotendeels de Nederlandse eigenaardigheden behield, het burgerlijk wetboek heette en was het *Wetboek Napoleon voor het koningrijk Holland*. Van een nationaal leger werd gedroomd; hoe kon de krijgsmacht van een kleine Staat, in grote legers versmolten, onder vreemde generaals, in vreemde landen, voor vreemde belangen, zich vormen tot een nationaal geheel.

946. Pruisen, dat in 1805, naar het zich het aanzien, door tijdige tussenkomst Oostenrijk had kunnen redden, zou in 1806 vreselijk boeten voor een weifelende politiek. Napoleon stichtte het Rijnverbond; deed de Duitse kroon aan Oostenrijk ontvallen; gaf de wet in het zuidwestelijke Duitsland, door Franse troepen zowel als door baatzuchtige medewerking van vorstelijke dienstknechten. Aldus maakte hij zich gereed de onbetrouwbare weerspanneling van het vorig jaar, die, in een moeilijk uur, het aannemen van een ietwat dreigende houding gewaagd had, deze te dier tijd gevaarlijke dubbelhartigheid betaald te zetten. In het harnas gejaagd door een opeenstapeling van onrecht en hoon, en tot zelfbehoud gedrongen, greep Pruisen naar het zo lang ter zijde gelegde zwaard; met een onbesuisd en vermetel zelfvertrouwen, dat, binnen acht dagen, in de vernietiging van het leger, binnen drie weken, in de overmeestering van de hele monarchie, gestraft werd. Holland werd, door de levering van manschappen, betrokken in een oorlog welke, zolang Rusland volhardde, aan de grenzen. van het overheerde land zijn grenspaal niet vond.

1806. Januari. — Pruisen, dat vóór de slag van Austerlitz (§ 941) het lot van Napoleon in de hand scheen te hebben, door Oostenrijk's nederlaag gedemoedigd, ontvangt en, na

tegenspartelen, aanvaardt de last om Hannover in bezit te nemen en zich aldus met het wettig erf van bondgenoot en vriend te verrijken. —

12 Juli. RIJNVERBOND. Vereniging van Duitse vorsten, onder Napoleon als Beschermer (Beijeren, Wurtemberg, Baden, Hessen-Darmstadt, Nassau Usingen, Nassau-Weiburg, enz.) Soevereinen thans, of, juister, Prefecten (Hospodars 108), die, jegens de uitheemse opperheer buigzaam, door hem, ter miskenning van de rechten en vrijheden van de onderdanen, werden gesterkt. Slavenzin van vorsten, die, om een ten val neigend aanzijn en een afgebedelde macht te behouden, zich tot dwingelanden van de gehoonde, verdrukte, uitgezogen natie laten gebruiken.

Levering van 60,000 man, als voorhoede van de 200,000 tot wier zending over de Rijn de keizer ten allen tijde bevoegd is. — De onderwerping aan het Duitse rijk, waarvan Oostenrijk de kroon neerlegt, aldus verwisseld tegen het Frans-Napoleontische juk, te schandelijker, omdat het, om voordeel en gunsten, reikhalzend aanvaard werd.

8 Oktober. Pruisen, bewust met ontneming van Hannover het loon de ongerechtigheid te zullen verliezen, door vijanden of valse vrienden bedreigd en bijkans omsingeld, verklaart aan Frankrijk de oorlog. — Reeds op 14 Oktober nederlaag bij Jena; het leger uiteengespat; bemachtiging van Berlijn, van de vestingen, van het hele land. De uitgebreide monarchie, nadat ze Napoleon gebraveerd had, overmeesterd tot op een enkele stad (Meniet).

Hollandse legerafdeling te Wezel, onder koning Lodewijk. Spoedig echter keert deze terug, daar hij enkel als Frans generaal werd behandeld en de Hollandse troepen, naar goedvinden van de staf van het grote leger, werden ingedeeld. Oorlogsbedrijven onder Dumonceau; inneming van Hameln en Nienburg (21 en 25 November).

947. Niet zo ligt verwinbaar als Pruisen was het verafgelegen Rusland. `De worsteling werd heviger; het voorwaarts rukken minder snel; overwinning begon naar nederlaag te gelijken; de uitkomst was twijfelachtig bij het wisselen van de kans. Maar deze verhouding van de wederzijdse krachten, die aan de verdrukten hoop gaf, bracht het, fortuin van Napoleon, door de persoonlijke overmacht van het genie, nog hoger in top. Aan de sirenenzang, meer dan aan het geschutgebulder, gaf Alexander gehoor. Tussen de Fransen en Russische autocraat was toenadering, verzoening, verstandhouding, warme en tevens baatzuchtige vriendschap. Voor hun gemeen overleg was, dachten zij nu, Europa beschikbaar. Waartoe elkaar gedwarsboomd en niet veeleer, door halvering, ondersteund in de verwezenlijking van grootse ontwerpen! Rusland zou meester zijn in het Oosten, Frankrijk in het Westen. Hollandse oorlogslieden hadden in de roem van dezen felle strijd gedeeld; Holland werd deelgenoot van de jukverzwaring, welke van de vrede van Tilsit het onvermijdelijk gevolg was.

1807. De oorlog tegen Rusland en Zweden door Napoleon in Polen overgebracht. Winterveldtocht. — 8 Februari. Veldslag van Eijlau; de overwinning hardnekkig door de Russen betwist. — 14 Juni. Veldslag van Friedland, even bloedig en waardoor de vrede tot stand kwam.

Oorlogsbedrijven van de Hollanders. — 16 April. Scherp gevecht bij Pasewalk, tegen de Zweedse troepen; wapenstilstand met Zweden; gevechten bij Kolberg (Juni); dapperheid van de ruiterij en artillerie bij Friedland.

7 juli. Vrede van Tilsit. — Rusland neemt genoegen met al wat Napoleon verricht, ook niet de vorming van het hertogdom Warschau (onder de koning van Saxen) en van een koninkrijk Westfalen, onder zijn broeder Jérome. Geheime artikels, waarbij, om het lokaas van Finland en een deel van Turkije, keizer Alexander zich verbindt om aan Engeland zo het in de overheersing van de zee volhardt, oorlog te verklaren, en voorts om aan Napoleon Spanje en Portugal, voor zijn bloedverwanten, en de kusten van de Adriatische zee, voor Frankrijk zelf, over te laten. —

Vrede met Pruisen, dat de helft van zijn Staten verliest, door Frans garnizoen, ter invordering van ondraaglijke oorlogschattingen, in bedwang gehouden wordt, en, als genadegift, uit achting, zo het heet, voor Alexander, dit vernederend aanzijn behoudt.

948. Engeland alleen wilde niet zwichten. Met oorlogswapenen onbereikbaar, zou het door commerciële dwang worden bereikt. Jammer slechts dat men, ter verwezenlijking van het kunstig overleg, met vernietiging van eigen handel en vertier begon. Het Continentaal stelsel, waardoor alle gemeenschap met Engeland belet werd, zou de doodsteek zijn voor Hollands welvaart. De koning, met oprechte deernis, deed wat hij kon ter verzachting; maar hoe weinig vermocht hij, tegen de onverbiddelijke keizer, ter dwarsboming van een ontwerp, waaraan, in de schatting van dezen, de wereldscepter hing!

Napoleon wil Engeland, door verbanning uit van de volkeren onderling verkeer, verzwakken; om het aldus tot onderwerping te brengen, of we], na herschepping van zijn (§ 941) deerlijk geteisterde zeemacht, met beteren kans rechtstreeks aan te vallen. In 1810 had Napoleon reeds, in de Franse havens of werven, 82 linieschepen en 65 fregatten.

1806. 21 November. Decreet van Berlijn; Engeland in blokkade, alle handel op dit Rijk verboden, — 1807. 7 Januari. Engelse kabinetsorder, die het binnenlopen in Franse havens verbiedt. — 25 Januari. Decreet van Milaan; in de Hanze-steden de Engelse goederen verbeurd verklaard. — 11 Nov. Engelse kabinetsorder; havens die de Engelse vlag uitsluiten, geblokkeerd; aanhaling van alle daarheen zeilende schepen, die niet in een Engelse haven rechten betaald hebben. — 17 December. Decreet van Milaan; elk schip dat zich aan die voorwaarde onderwerpt, gedenationaliseerd en goede prijs.

Misnoegen en verlegenheid van de koning. Hij voorzag en ondervond dat aldus in Holland handel en financiewezen te niet ging. Volkomen ten uitvoerlegging, zelfs met een leger van tolbedienden, ondoenlijk. De keizer verwijt slapheid en Engelsgezindheid. Evenwel de sluikhandel minder wellicht dan overal elders; ondanks de ligging van Holland, de uitgestrektheid van de kusten de afwezigheid van de meeste troepen, en de gewoonte van het volk, 56.

949. Door hartelijke gehechtheid deelgenoot van het lijden van zijn onderdanen, wenste de koning de last die hij niet afnemen kon, te verlichten. Aan openbare werken werd gearbeid met ijver, en het voorzien in de nood van de geldmiddelen werd op velerlei wijze beproefd; maar wat betekent proefneming, onder gedwongen uitgaaf en vrijwillig geldverkwisten! Wat vermag een bekwaam financier, waar winstgevend bedrijf, noch geld, noch crediet is!

1807. 12 Jan. Ramp van Leden, door het springen van een kruidschip; 130 personen verloren het leven; des konings medelijden en hulpbetoon (gelijk later bij vreselijke overstroming in 1809).

Oktober. Verplaatsing van de residentie uit 's Hage naar Utrecht; later naar Amsterdam (April 1808.)

Pogingen ter versterking van het leger zonder conscriptie; oproeping van de pupillen uit de weeshuizen. Tegenstand, vooral te Rotterdam.

Financiën. — 31 Maart; Boodschap aan het wetgevend lichaam; deficit van 40 miljoen; maar geen inbreuk op de rechten van de schuldeisers van de Staat; bezuiniging en vrijwillige lening van 40 miljoen. — Boodschap van 28 November. De lening is gelukt; maar jaarlijks te kort van 21 miljoen. — Onvermogen van Gogel en anderen om de voortgang van het verderf te beletten. — Van 1806 tot 1810 steeg de rentebetaling van 30 op ongeveer 40 miljoen, 80.

11 November. Traktaat van Fontainebleau. Holland vergroot met Oost-Friesland, Jever, Zevenaar, en Huissen. Vlissingen aan Frankrijk afgestaan.

Gewichtige werken begonnen of voltooid; droogmaking van de Zevenhuizer plas (in 1800 aangevangen), uitwatering te Katwijk (ondernomen in 1804), straatweg van 's Hage naar Amsterdam.

1808 — 1810. Daendels, gouverneurgeneraal van Nederlands Indië, op revolutionair despotieke wijs. Een autocraat en Napoleon in willekeur en geweld; voorstander van nieuwe administratieve vormen voor Javanen en Maleijers; zonde ontzag voor recht of menselijkheid. Door een enkelen wenk alles aan het gouvernement dienstbaar. Wegen van honderden uren, havens in de ongezondste streken, forten midden in zee, op tien of twaalf voet diepte, komen tot stand. De ongelukkige inboorlingen bij duizend en tienduizendtallen daarvoor geofferd g'. De inlandse vorsten erkend, maar, zei hij, enkel in de betrekking tussen een zwakken en sterkeren Staat. Zelfs het politiewezen in de oppergebieder gecentraliseerd; goede trouw kleingeestigheid geacht; contracten niet meer verbindend; achtereen ophef van grote woorden ellende, verkwisting en schrikbewind. De handelsgeest vervangen door geweld en roof, de inschikkelijkheid van de Oost-Indische compagnie door trotse en oorlogzuchtige staatkunde. de eerbied en liefde voor Holland door vrees, haat en afschuw, 83. — Leerrijk voorbeeld van der vrijheidszonen (f 817) praktische vrijheidszin!

950. Moorddadig bij uitstek was de laatste oorlog geweest moorddadiger nog werd de hierop volgende oorlog. Spanje was het toneel van de gedenkwaardiger kamp. Een verachtelijk vorstenhuis had aan het Franse bewind, met slaafse gewilligheid, in weinige jaren, geldmiddelen en volkplantingen en zeemaat, voor de onzinnige strijd tegen Engeland, ten offer gebracht. Napoleon echter was niet voldaan, zolang er een schijn van onafhankelijkheid bestond. zolang de dynastie van de Bourbons voor de dynastie van de Napoleoniden niet week. Verraderlijk geweld wekte vaderlandsliefde en vaderlandse trots op bij een Natie, niet gewend of' gezind zich goedschiks te buigen voor de vestreders van haar rechten, de omverwerpers van haar voorvaderlijke instellingen, de vijanden van haar geloof. Om de tegenstand van een bevolking, aan welke Groot-Brittannië de krachtige hand bood, te bedwingen, werd het Schiereiland met de keur van de Franse legerbenden overstroomd, en Hollandse oorlogslieden opgeroepen, opdat ook door hen de vrijheidszin in het bloed van de trouwhartige landzaten zou worden gesmoord.

1803. samenweefsel van bedrog en onrecht om, naar aanleiding van twisten tussen vader en zoon, koning Karel IV, bij het traktaat van Bayonne (5 Mei), tot afstand te brengen. Opdracht van de kroon aan Jozef Bonaparte, in Napels, door Murat opgevolgd; terwijl het groothertogdom Berg door de keizer toegewezen wordt (3 Maart 1809) aan zijn neef Napdeon Lodewijk vierjarige zoon van de koning van Holland; om in vier departementen onder Franse administratie tot aan zijn meerderjarigheid te verblijven.

2 Mei. Opstand te Madrid, ten behoeve van de wettigen troonerfgenaam, Ferdinans VII. Volksbeweging, vooral onder aanvoering van de priesters en monnikken, met sermoenen, kruisbeelden, en gewijde banieren, over geheel Spanje en Portugal. Niet ligt bedwingbaar om a. de zelfopoffering van een natie, fier en moedig, in haar rechten gekrenkt, in haar dierbaarste belangen bedreigd; b, de ontoegankelijkheid van het gebergte, waardoor de overkomst van Napoleon zelf (November — Januari) geen beslissend gevolg had; c. de hulp van Engeland, dat aldus (weldra onder Arthur Wellesley, later hertog van Wellington) een kampplaats tegen de Fransen verkreeg. — Voorbeeldloze; hardnekkigheid en wreedaardigheid. In Saragossa en andere steden, waar men, na storm op storm afgeslagen, gebrek en uithongering verduurd te hebben, de ingedrongen vijand tot in de huizen, van verdieping tot verdieping en van kamer tot kamer, bestreed. Op het land; temidden een van een bevolking die, op het gelui van de banklok, als in de middeleeuwen, in massa te wapen liep, plotseling tot guerrilla gevormd. De oorlogsmacht van de opstandelingen een hydra; voor één hoofd afgehouwen, kwamen er twee of tien te voorschijn. weerwraak deed van beide zijden menselijkheid wijken, 1.

1808. Oktober. Brigade onder Chassé naar Spanje, alwaar de Franse legermacht achter de Ebro was teruggedrongen. Roemrijke deelneming aan de gevechten bij Durango (21 Oktober) en Mesa de Ibor (17 Maart 1809) en aan de veldslagen van Talavera (23 Juli), Almonacid (11 Augustus) en Ocana, (19 November). Al de gevaren, vermoeienissen, en ontberingen doorgestaan, zonder verflauwing in dienstijver, zonder blijk van misnoegen; de Franse bevelhebbers gaven aan de Hollanders de grootste lof, bij voorkeur tot de hachelijkste ondernemingen gebruikt.

950a. Door elke tegenstand in het jagen naar het onbereikbare verbitterd, werd Napoleon tot buitensporigheden verleid, waardoor hij even zeer het volksgeloof aanrandde als de eis van onderling verkeer van de natiën voorbijzag. Mishandeling van de Roomsen opperkerkvoogd, omdat hij zich tegen de roof van de Kerkelijke Staat niet lofwaardige volharding verzette, wekte niet enkel bij Roomsgezinden verontwaardiging op, en des te meer werd Spanje toneel van een heiligen volksoorlog. Onophoudelijk was er verscherping van het continentaal stelsel. Men zag daarin een ware volksplaag en wederrechtelijke onzin.

1808. 2 Febr. Bezetting van Rome door de Fransen. — 1809, 17 Mei. Inlijving. — 11 Juni. Napoleon in de kerkelijke ban. — 5 Juli. De Paus gevangen en naar Frankrijk gevoerd. — Plichtbesef sterker dan geweld.

Alhier, op aandrang des keizers, de maatregelen tegen de handel met Engeland nog versterkt. — 23 Januari. Decreet, waarbij ieder schip uit Engelse haven goede prijs verklaard, over de vissers een gestadig toezicht (op elke pink een militair) gesteld werd. — 27 November. Decreet, niet toevoegsels van voorzorg en bedreiging.

Als trechter van de Engelse goederen naar het vasteland, schrijft de keizer, „heeft Holland verbazende winsten gehad; daarom hebben de Hollanders Engeland en de sluikhandel lief. Maar zij beminnen u, om eenvoudigheid van manieren, om zachtheid van karakter; gij regeert naar hun zin. Indien door u in het beletten van contrabande vastbeslotenheid getoond werd, zouden zij overtuigd zijn, dat het prohibitief systeem goed is." Daardoor zou men, volgens Napoleon, tot de dagelijks meer onmisbare vrede geraken; voor Holland zou het uitzicht op terugkeer van voormalige handelsgrootheid ontstaan, en wat dies meer zij. Maar hermetische afsluiting te verlangen was, volgens Lodewijk, alsof men aan de huid het uitwasemen verbood.

Door het continentale stelsel geraakte Napoleon met de natuur, door zijn kerkelijk of antikerkelijk systeem met de consciënties in strijd ".

951. Niet enkel in het zuidwestelijk Europa werd Hollandse dapperheid en trouw aan bevestiging van onrecht en aan bestrijding van de ontwakende levenskracht van getergde natiën dienstbaar. Oostenrijk liet de gelegenheid van de ontbranding van het oorlogsvuur in Spanje niet ongebruikt. Het riep de bevolkingen in het geweer, terwijl men ook elders, in Pruisen vooral, een nationale opstand tegen de Franse geweldenarij te gemoet zag. Heftig en bewonderenswaardig was de strijd; maar de moed en zelfopoffering van de onderdanen en de uitnemende bekwaamheid van de aartshertog Karet waren, toen men in Pruisen van overheidswege de volksveerkracht bedwong, tegen Napoleons tactiek en veerkracht,verenigd met de gedienstigheid van zijn Duitse beschermelingen en creaturen, niet bestand. Inmiddels viel de jammerlijke taak om, aan de oever van de Baltische zee, de vonk van nationaal verzet uit te doven, aan de Hollandse troepen ten deel.

1808. In Pruisen, onder geleide van de voortreffelijke vrijheer Von Stein (de Duitse (G. K. van Hogendorp) edele mannen, oorlogslieden als Von Scharnhorst en Gneisenau, wijsgeren als Fichte en Sehleiermacher, bedacht op de wederopheffing en zedelijke wedergeboorte van het diep gezonken volk. Gestadig pogen om, op het voorbeeld van Spanje, in Duitsland

algemeen wapening tegen Napoleon voor te bereiden. Met Oostenrijk gaat Pruisen verloren; zonder krachtvolle oorlog is Oostenrijk niet te redden; op zegepraal is weinig uitzicht, zo de Franse macht niet, door Pruisische tussenkomst, verdeeld wordt. Duitsland, door tweedracht in slavernij geraakt, kan door eendracht alleen worden verlost. Slechts een vijand heeft het van zijn zelfstandigheid, zedelijkheid en nationale vooruitgang, namelijk Frankrijk
In Oostenrijk de armee gebracht op 350,000 man; organisatie van de Landwehr, tot ondersteuning van het leger.
De koning van Pruisen, aan 1806 gedachtig, houdt veerkracht voor roekeloosheid.
1808. Congres te Erfurt. Napoleon verzekert zich van Alexanders voortdurende samenstemmen (§ 947) en snelt naar Spanje, waar hij (Nov. en Dec.) het Engelse leger terugdrijft.
1809. 11 April. Oorlogsverklaring van Oostenrijk (aanval tot zelfbehoud). Een maand daarna en Napoleon was andermaal te Wenen, na de Oostenrijkse hoofdmacht in een reeks van gevechten verslagen te hebben. Bloedige dagen van Aspern (21 Mei), waar Napoleon zwichtte, en Wagram (5 Juli), waar hij overwon.
Gelijktijdig in het noordelijk Duitsland pogingen van de Pruisische partijganger Von Schill, om een volksopstand tegen de Fransen te bewerken. De neerlagen van de Oostenrijkers noodzaken hem zich, niet enige duizenden, in Straulsund te werpen; het Hollandse hulpkorps (5000 man onder Gratien) gelast hem ten onder te brengen. — 31 Mei. De gebrekkig versterkte stad overmeesterd; kort, wild en moorddadig de strijd. Schill sneuvelt. 12 Juli. Wapenstilstand te Znaym.

952. In het koningrijk Holland zou de Franse keizer worden bestookt; maar te laat kwam een onderneming die, eer Oostenrijk bezweek, een krachtige afleiding had kunnen zijn. Wèl was de macht van Engeland, waarmee, om Antwerpen te naderen, de verovering van Zeeland beproefd werd, schrikverwekkend, maar de schrik was spoedig voorbij. Het opvaren van de Schelde werd belet; Walcheren, na vijf maanden, met groot verlies ontruimd.

Expeditie van Walcheren. Vooral om de werven en magazijnen van Antwerpen, een stad, volgens Napoleon, “pistool op de borst van Groot-Brittannië en een koninkrijk waard." — Landingsvloot, de grootste welke ooit de havens van Engeland verliet, voerende bijna 100,000 hoofden en daaronder 38,000 landingstroepen met 144 stukken belegeringsgeschut.

1500. 30 Juli. Ontscheping aan het Breezand op Walcheren. 31 Juli. Overgave van Middelbeug en Veere. — 21 Aug. Ontruiming van het fort Bath. — 13 Aug. Vlissingen overmeesterd, na vreselijk bombardement uit 1100 vuurmonden; geen 20 huizen onbeschadigd. — 15 Aug. Het eiland Schouwen bemachtigd. Nu eerst het opzeilen naar Antwerpen beproefd; 15000 man, waarvan 6000 Hollanders de kern, gereed de hoofdaanval te keren; onderwater zettingen waren bewerkstelligd; aan de versterking van de forten op de Schelde gearbeid; Bernadotte had het opperbevel. Reeds op 27 Augustus verklaarden de Engelse generaals de;belegering onmogelijk. 4 September. Bath hernomen. — Ziekten in het Engelse leger. — 13 November — 26 December, ontruiming van Walcheren.
Oorzaken van de mislukking. — De doeltreffende bevelen des konings; de moed van de Hollandse oorlogsmacht; de drift van de noordelijke departementen van Frankrijk om een inval te verhoeden; gebrek aan overeenstemming bij de Engelse land en zeemacht; bovenal de natuurlijke verdedigingsmiddelen waarmee iedere vijand in de Nederlandse gewesten, ook na volbrachte landing, door vastberadenheid en moed kan worden gestuit, 1.

10 Oktober. Vrede van Wenen, waarbij Oostenrijk 3 1/2 miljoen inwoners en belangrijke provinciën (Salzburg, Illyrië, grotendeels ook Gallicië) en met zijn kusten, het uitzicht op zeehandel verliest.

953. Niet binnen weinige jaren zou Engeland voor het continentaal stelsel bezwijken, en Napoleon had, in de gebleken machteloosheid van zijn meeste vijanden, aanmoediging te over om onverzettelijk te zijn. Zo kon dan wellicht in Spanje de geduchte worsteling aanhouden; maar de verbaasde vastelandsmogendheden gehoorzaamden allen, en het afgestreden Oostenrijk scheen, ondanks de oudheid en luister van zijn dynastie, een echtverbintenis niet de overweldiger als voorrecht en eer te beschouwen.

1810. 2 April, Napoleon (van Josephine gescheiden) trouwt de aartshertogin Maria-Louisa, des keizers dochter. Oostenrijk, van zijn schoonste provinciën beroofd, perste nog het bloed van zijn onderdanen in drukkende oorlogsschattingen voor hem af, toen het hem een prinses schonk in zijn geschonden huwelijksbed, 79. — Aan de kracht van de wapenen wanhopend, vleide men zich, door overmaat van welwillendheid, hem tot matiging te brengen; vooral daar het nu verkieslijk voor hem zijn zou naar bevestiging te trachten, en niet naar uitbreiding van zijn heerschappij.

954. Onuitvoerbaar was, zelfs zo er generlei oogluiking geweest ware, volkomen afsluiting van de kust. Napoleon evenwel hield alles doenlijk wat hij goed vond. Aan koning en volk werd baatzuchtig en boosaardig heulen met Engeland te laste gelegd; reden genoeg om het doemvonnis van een versmelting in het Franse Staatsgeheel te voltrekken. Lodewijk ondervond smadelijke bejegening van de onbroederlijke broeder, van de hooghartige meester. Schijnbaar het zich deze verbidden door een traktaat, waarbij Noord-Brabant, Zeeland en Gelderland, tussen Maas en Schelde afgestaan werd.

De inlijving (in 1806 uitgesteld wellicht om de onbetrouwbaarheid van Pruisen) meer dan ooit ter zake gebracht. Verblijf des konings, met de minister Roëll, te Parijs (27 Nov. — Maart).

3 December. De keizer verklaart aan het wetgevend lichaam: “Holland, tussen Engeland en Frankrijk, wordt door beide gedrukt; het is een uitweg voor de handel van de voorname steden van mijn rijk; veranderingen zullen noodzakelijk zijn; de veiligheid mijner grenzen en het welbegrepen belang van de beide landen gebiedt ze." — Driftige gesprekken met de koning. “Holland is Engelse kolonie, en, meer dan Engeland, aan Frankrijk vijandig; hij wil en zal Holland verslinden; vroeg of laat wil ik de inlijving; ik zou u niet in rust kunnen laten en heb een uitgestrekte kust nodig om Engeland te bestrijden."

14 December. Volgens de Moniteur, is Holland een deel van Frankrijk; aanspoeling van Rijn, Maas en Schelde, hoofdaderen des Rijks; het is tijd dat alles kere in zijn natuurlijke stand. — Vruchteloos aanbod in geld en land (Walcheren). — De koning wil naar Holland terug. „Om de standaard van de rebellie tegen mij te verheffen? dat gebeurt niet; ik heb gezorgd dat gij niet kunt vertrekken; zo het u gelukte, werd de inlijving onherroepelijk beslist.”

1810. Jan. Franse troepen voor Breda en Bergen op Zoom afgewezen, op 's konings bevel; de keizer dreigt de commandanten te doen ophangen. — Franse armee van Brabant voor alle landen en vestingen tussen de zee, de Maas en de Schelde. — Breda, Bergen op Zoom, Willemstad, Steenbergen, Dordrecht bezet; eed van gehoorzaamheid aan de keizer gevergd. — Erbarmelijke gesteldheid; de betaling van traktementen opgeschort, de interessen gedeeltelijk voldaan, volkomen stagnatie nabij. — De keizer beweert in staat van oorlog tegen Holland te zijn. De koning door gendarmes bewaakt. — Verstandhouding des konings met de ministers; ‚niemand kan u van de eed ontslaan dan ik'. — Aarzelend begeren dat Amsterdam, worde verdedigd. Stout voorstel daartoe van Kraijenhof; door de raad van de ministers gemachtigd (17 Februari) de toegang aan alle vreemde troepen te betwisten, maar, weinige dagen later (27 Februari), op de bedreigingen van de Fransen gezant, uitgenodigd om de defensie te staken. Er had hier een punt van fortuinwending voor Napoleon kunnen zijn, 107.

De koning geneigd te geven al wat reen vraagt, om het overige te behouden. „Ik moet tot elke prijs uit dezen moordkuils”, 56.

Traktaat van 16 Maart. — Geen handel met Engeland; 18000 man (6000 Fransen) bij de mond van de rivieren, ten koste van Holland, om met Franse douaniers daartegen te waken. Afstand van Brabant, Zeeland, en het land tussen Maas en Waal, ook Nijmegen; levering van 9 linieschepen. 6 fregatten, 100 kanonneerboten, gereed met Frankrijk samen te werken,

955. Zodanig een overeenkomst was aan overgaaf op genade of ongenade gelijk. Napoleon had besloten een einde te maken aan hetgeen in zijn oog een ondankbaar miskennen van zijn gunsten, een lastig en gevaarlijk kinderspel was. De koning was oorlogsgevangen op de troon. De verachtelijkheid van de behandeling, door en van wege de keizer, overtrof zelfs de voorbeeldloze; lijdzaamheid van het weerloos slachtogen van zijn politiek. Geweld met geweld te keren, al ware het doenlijk geweest, vermocht de broeder en ambtenaar niet. Het zou roekeloosheid, het zou, in hem, rebellie geweest zijn. Aan Lodewijk bleef niet over dan werkeloos zijn ontslag te verbeiden, of door vrijwillige afstand de scepter te verbreken waaraan hij geboeid was.
Franse troepen, onder Oudinot, hertog van Reggio, meester in Holland. Willekeur van de officiers; men hield zich in genen dele aan de reeds zo drukkende bepalingen van het traktaat.
Inspectiereis van Napoleon (Mei) naar de ingelijfde streken. Allerlei voorwendsels tot beklag. Brief van 20 Mei; „als gij door uw gedrag de Hollanders overtuigt, dat gij naar mijn ingeving handelt, zult gij achting en liefde verwerven en de nodige kracht; anders zullen uwe onderdanen luidkeels de vereniging verlangen. Uw bestuur wil vaderlijk zijn en is zwak; zonder mij zijt gij niets; mijn beeld moet men in u zien." — Onder voorwendsel van een belediging van de Fransen gezant, wordt deze teruggeroepen. — 29 Juni. Napoleon eist Frans garnizoen in Amsterdam; de ministers ontraden tegenstand.
1 Juli. De koning abdiceert, ten behoeve van zijn zoon, en vertrekt naar Toeplitz, niets anders medenemende dan f 10,000 in goud 60; weigert het apanage, hem later (bij senatusconsult van 10 December) toegekend.
4 Juli. Amsterdam bezet.

9 Juli. **INLIJVING.** — Door Lodewijk wellicht, evenzeer als door de keizer, onvermijdelijk gemaakt. De vraag is of Napoleon, zelfs nog in 1810, zich van de noodzakelijkheid van een inlijving niet liefst verschoond had gezien. Men moet zijn gedachte of zijn plan niet zoeken in de hartstochtelijke, wilde uitvallen, waartoe dezen buitengewone geest, vooral in later jaren, tegenwerking zo vaak vervoerde. Had hij in zijn broeder een geschikt werktuig gevonden, zijn natuurlijke politiek zou geweest zijn; Holland voetstuk van een mogendheid die noordelijk Duitsland tot aan de Elbe, met Hamburg omvatte, 96. — Evenwel, zo al niet in 1806 (§ 954), althans in 1808 schreef hij; „Holland kan uit zijn bouwval niet verrijzen. In deze werelddwarreling, er kome vrede of niet, houdt het geen stand."
Het koninkrijk Holland heeft de schok, die een vereniging met Frankrijk in 1806 zou hebben veroorzaakt, zeer getemperd en in vele opzichten het koningrijk van de Nederlanden voorbereid. Zie § 823.

IV. 1810-1813.

DE KEIZER.

956. De Alliantie van 1795 had met de inlijving in 1810 haar natuurlijken afloop, Evenwel was er nu merkbare verzwaring van leed; generlei verzet meer tegen de man, die de halve wereld gehoorzamen en sidderen deed. Verfransing van de volksgeest zou van overheidswege worden voorbereid en begunstigd. In de gestrengheid en verderfelijkheid van de maatregelen, die een vaderlands bewind en een goedhartig koning afgeweerd had, in conscriptie, tiercering, politie, censuur, in de vindingrijkheid en ijver van de verachtelijke satellieten van de geweldenaar, ondervond men dat Napoleon zelf regent was.

9 Juli. Inlijving. — Holland sedert lang Franse provincie, zuchtend onder velerlei belastingen en ontzettende schuld. Thans opgelost in het groot geheel, als uitvloeisel en rivierslib (émanation) van het Rijk. — De schuld slechts voor *een derde* erkend.

Verdeling in departementen; Monden van de IJssel, van de Rijn, van de Maas, van de Schelde, Wester-Eems, Zuiderzee, Overijssel, en Friesland.

La Brun, prins van het Franse rijk en hertog van Plaisance, gouverneur-generaal. *Schaduw* van gezag, onder weidse titel; grijsaard, die het juk niet verzwaarde en gaarne al het goede zou gedaan hebben, dat niet in zijn vermogen stond 79. De keizer schreef hem: "gij spreekt van klachten, van ongerustheid, van misnoegen; zouden wellicht de Hollanders mij voor Oldenbarnevelt aanzien? Ik zal doen wat voor het welzijn van mijn rijk betaamt; de kreten van onzinnige lieden zullen mij niet tegenhouden; met geen strelen, wordt het gepeupel geleid. Gehoorzaamheid eis ik; verstaat ge? Laat de Hollanders er van onderricht zijn." — In ieder departement een prefect; de Celles te Amsterdam, gestreng zonder verschoning of verzachting, zonder sporen van menselijkheid of zedelijkheid; de Stassart te 's Hage, bekwaam en die met getrouwheid en ijver aan het geweld ten dienste gestaan heeft; de laatste vooral beladen met de haat en het afgrijzen des volks.

18 Okt. Conscriptie voor zee en landmacht. — Ridderorde van de Vereniging (de la Réunion).

956a. Doordrijving van de leefregelen van regering en bestuur, in Frankrijk uit de revolutie ontwikkeld, kon niet langer, door onwil of traagheid, worden gestuit. Aldus heeft ook dit driejarig tijdperk, onder vasthouding later aan dezelfde Staatsleer, blijvende invloed gehad.

Onze inlijving in Frankrijk mag geenszins alleen als een daad van Napoleontische geweldenarij worden beschouwd, noch naar de kortheid van haren duur geschat. Zij is in politieke en rechtsorganisatie een vordering geweest, die zonder het decreet van Napoleon zou zijn vertraagd of gemist. Zij deed ons op eenmaal een stelsel van wetgeving deelachtig worden dat ons, over menig beletsel heen, op de weg van de algemeen, hedendaagse ontwikkeling heeft gebracht, en tegen zo menige onzekerheid, tegen menige misstap behoed. — Alleszins juist, wanneer men (zie § 823) door hedendaagse ontwikkeling enkel de strenge toepassing van de van geschiedenis en geloof losgemaakte theorie van 1789 (Staatsalvermogen en administratief-centraliserend beheer) verstaat.

Decreet van 13 Dec. — Holland, met de Hanze-esteden, Oldenburg en een deel van Westfalen, zal uit 10 departementen bestaan; 31 gedeputeerden in het wetgevend lichaam hebben, twee gerechtshoven, te Hamburg en in 's Hage.

De Franse wetten en decreten (700 à 800, gedeeltelijk door het gebruik in Frankrijk afgeschaft of gewijzigd) executoir verklaard . — Code-Napoléon, Franse rechtspleging, en Jury.

Politie. — Franse spionnen rondwarend in allerlei gedaante; gemeenzame gesprekken afgeluisterd; een dubbelzinnig woord ten kwade uitgelegd, als bedoelde men het Franse bestuur. Statistique personelle (opgaaf van al wat relatiën, vermogen, denkwijs van notabele lieden betrof.) Droits réunis. De censuur; elk boek vóór de uitgave te Parijs onderzocht.
De openbare acten niet dan met Franse vertaling; evenzo de couranten. Op alle scholen onderwijs in het Frans.

957. Vereenzelviging met de zogenaamde Grote Natie scheen bijkans het enige middel, om nog erger kwelling van een zijdelingse dwingelandij te ontgaan. De vernietiging van afzonderlijk bestuur kon, na de dreigementen van de overheerser, wellicht als weldaad worden beschouw. Een weldaad rijk aan jammeren evenwel, waarvan de druk bij toeneming gevoeld werd. Willig of onwillig buigen, bij weinigen slechts met gedienstig kruipen gepaard. Er was waardigheid in het lijdelijk verduren van onvermijdelijke dwang. Het bleek dat de nationaliteit, op wier uitroeiing men bedacht was, te dieper wortelen schoot. Het volksgevoel verhief zich, naarmate het bedreigd en aangerand werd. Vernedering, geen verlaging was er; het verlies van de volksnaam was winst voor het volkskarakter, door opwekking van vaderlandse zin.

Veel liep samen om in het voltrokken doodvonnis te doen berusten, Eigenlijk was er, sedert 1795, geen eigen bestaan meer. Van de gehele reeks van de gouvernementen die zich als schimmen hadden opgevolgd, was er geen dat in het volksgeheugen enig spoor had achtergelaten. Op lange duur van Lodewijks bewind was door niemand rekening gemaakt; wat nu gebeurde, was reeds voor lang onvermijdelijk gekeurd. Vergelijkenderwijs zou er rust zijn; enige vergoeding wellicht voor de vrije vaart in het vrije verkeer met het uitgestrekte rijk. De persoonlijkheid van een overheerser voor wie bijkans geheel Europa boog, dwong, al verfoeide men onrecht en geweld, bewondering af. Aan terugkomst van Oranje dacht nauwelijks iemand meer. Hoop scheen zelfbedrog en weerstand onzinnig. Van vaderlandse fierheid was weinig blijk, en het ontbrak zelfs niet aan baatzuchtige vleierij en Fransgezindheid. Echter was er weerstand tegen slaafse zin in het volkskarakter.

1811. Maart. Volgens rapport van de minister van politie, is Holland met Frankrijk verenigd, „noch in zeden, noch in gewoonten, noch in meningen, noch in gevoelens.” — Nu vooral reactie tegen Fransgezindheid. Door vreemd geweld beheerst, namen de Hollanders de zeden van de vreemden niet aan; zij walgden van de waan, de wind en beuzelachtige overmoed van de onderdrukkers; zij verfoeiden hun streken en knevelarijen; zij stelden hun de oude eerlijkheid en degelijkheid in de weg; zij bewaarden de oude mannelijke taal als hun oogappel; als de waarborg van het oude Hollands hart; het oude vaderland werd onvergetelijker; de oude verloren voorrechten dierbaarder, toen de waarde van die schatten gekend werd door het gemis, 79.

958. Napoleons verheffing berustte op wankelende grondslag. De woede, tegen Engeland verspild, verried zijn onmacht. De laatste veldtochten, vooral in Spanje, hadden getoond dat de glans van de overwinning niet altijd zijn vaandelen omscheen, en bovendien dat, na het zwichten wanvorsten en oorlogsmachten, gevaarlijker worsteling tegen de Natiën zelve nabij was. De vroegere geestdrift bestond in Frankrijk niet meer. Door uitmergeling van de overwonnen volken zelf van oorlogskosten vrij, door inlandse nijverheid vergelijkenderwijs bloeiend, had het in eigen verheerlijking troost voor het sneuvelen van zijn tienduizenden gezocht, maar nu was er, bij vermindering van luister, vermeerdering van lasten. Men begon te vermoeden, dat de eer van Frankrijk dwaselijk vereenzelvigd werd met het persoonlijk belang van een despoot. Wegens de uitgestrektheid van zijn hulpmiddelen en de onbedwingbaarheid van zijn inborst, kon er, bij het toenemen van weerstand en bezwaren, voor Holland geen verlichting, eer verdubbeling van zijn eisen worden verwacht.

Nevens de volharding van Engeland en van de Spaanse bevolking, onverzettelijkheid van de Paus, die Napoleon, wegens gewelddadigheden jegens de Roomse kerk en haar opperhoofd, in de ban doet (1809). — Geheime genootschappen (Tugend-Bund) in Duitsland; door het mysterieuze vooral schrikverwekkend, maar wier invloed veel gunstiger geweest is dan die van enkele edele en krachtige individualiteiten (§ 951). — Ook in Frankrijk meer verlangen naar vrijheid. Lijfstraffelijk wetboek (1811), waarvan bijna de helft misdrijven tegen de Staat en het openbaar gezag betreft. Decreet over de Staatsgevangenissen. Bevoegdheid van het gouvernement ter voortdurende opsluiting van verdachte personen, zonder ze voor de rechter te brengen.

959. Strenger afsluiting nog van elke bron van welvaart en bestaan. De laatste ademtocht van de handel werd, als verraderlijk heulen met de vijand, bestraft; de vaderlandse zeden verguisd; het land stelselmatig uitgeplunderd; een aanmerkelijk deel van de natie tot de bedelstaf gebracht; de kinderen aan van de ouderen liefde ontrukt, om verreweg naar slagvelden te worden gesleurd. Aller goed en leven was in de hand van de geweldenaar. En de vrede? geen uitzicht dan op een vrede, bewijs en zegel van algemeen slavernij, rampzaliger dan alle rampzaligheden van de oorlog.

De laatste volkplantingen verloren. — 1811. 17 Febr. Amboina. 18 Sept. Java. Dappere verdediging van Janssens, na Daendels (§ 949), gouverneurgeneraal.
Kwellingen van allerlei aard. — Bij de inlijving 5% op alle Engelse goederen; later (na het decreet van Fontainebleau van 19 Oktober 1810) uit de magazijnen gehaald en verbrand. De tabakshandel, als monopolie van de Staat, onder keizerlijk regie. Door de tiercering velen tot armoede, menige lands gepensioneerde wordt winkelknecht. Amsterdam verloor 1/4 van de bevolking; 1/4 geheel, ¼ gedeeltelijk bedeeld. In 's Hage, Delft, en vooral Haarlem, nog aanmerkelijker vertrek; sloping van lusthoven en huizen; te 's Hage 644, te Haarlem 500. Openbare gebouwen zonder het nodig onderhoud. De steden schenen dorpen te worden. Zelfs waterstaat, dijk en polderwerk schandelijk verwaarloosd 38. — Afschaffing van de hoge scholen van Harderwijk, Franeker, en Utrecht. Lager onderwijs gehandhaafd, op gunstig rapport van Cuvier en Noêl. — Droevige toestand aan diaconieën, kerkekassen, en pastoriefondsen; nood van vele predikanten, om het achterstallige van de traktementen; in 1811 geen betaling hoegenaamd 83. — Men beloofde de vrede van Europa, men vleide daarmede, als met het loon van al het bloedverspillen. Als alle de mogendheden de scepter van één kusten, hem als vorst van de vorsten begroetten, op zijn wenk zich bewogen, voor zijn blikken beefden, dan zou het vrede in Europa zijn. Geen vrede, maar schande en vernedering! geen vrede, maar slavernij, 79!

960. Aan Oostenrijk verwant, scheen de keizer het toppunt van macht en eer en invloed te bereiken. Het toppunt was het keerpunt. De tijd van de teleurstelling was daar. Engeland trotseerde hem. In Spanje werden zijn talrijke legers vernield. Rusland was minder dan tevoren bereid om, door verbodsmaatregelen, de afsluiting van het vasteland te voltooien. Over de gehele oppervlakte van Duitsland werden tekenen van onwil en wrok en weerspannigheid bespeurd.

1811. 20 maart. Een zoon aan Napoleon geboren, met de veelbeduidende titel van koning van Rome begroet. — Okt. De keizer met de keizerin bezoekt Holland; hij wilde zich beminnelijk voordoen; onder het fluwelen omkleedsel, werd de klauw van de adelaar gevoeld 80. In dagbladen (onder meer dan censuur) en in aanspraken (van ambtenaren en bevoorrechten) het *nec plus ultra* van servilisme; bij de meesten, ook bij de volksmenigte, de snel voorbijgaande geestdrift, die, onwillekeurig, door de aanblik van een historische figuur, met een stralenglans van regeringsgenie en oorlogsroem omgeven, gewekt wordt.

Spanje. — Na de veldtocht tegen Oostenrijk (§ 951) ontzaglijke versterking van de Franse oorlogsmacht en gewichtige voordelen (1810); opgewogen door de meesterlijke wijs, waarop Wellington in Portugal stand houdt (1811), om van daarin het hart van Spanje te dringen. — 1812. Jan. Ciudad-Rodrigo bemachtigd. Juli. Overwinning bij Salamanca; vlucht van koning Jozef uit Madrid. — Belangrijke diensten van de Hollandse brigade, ook nadat zij in het Franse leger ingesmolten was; oorlogsbedrijven van (Chassé, generaal-bajonnet genoemd. — Afgrijselijkheden van de wederzijdse wraakzucht. — Napoleon zelf noemde later deze oorlog de eerste oorzaak van zijnen val. Engeland had in het Schiereiland zich een leger gevormd, en de knoop voor diplomatieke overleggingen gelegd.

Rusland aan het continentaal stelsel (reeds bij ukase van 31 December 1801) ontrouw. Spanning ook om het roven van 0ldenburg, waarvan de vorst aan Alexander verwant was.

961. Geen nood; met de opkomende bezwaren zou het ontwerp, door Napoleongevormd, in evenredigheid staan. Een heervaart van het Westen, om de vermetelen autocraat weifeling te verleren, om de woeste scharen van Russen en Slaven naar de Aziatische bakermat te dringen; om de weg naar Constantinopel en Egypte voor ontelbare legerbenden te ontsluiten; wellicht om aan Engeland, dat de vloten van de oppermachtige vernietigd en met zijn decreten gespot had, in de Oost-Indische hartader de doodsteek te brengen.

Toebereidselen voor de geweldigen kamp. — 1811. Conscriptie van 1788 — 1791; drie klassen in dde jaar. — 1812. Opschrijving van alle weerbaren in drie bannen (van 18 — 26, 26 — 40, 40 — 70 jaar).

962. Bittere ervaring heeft dezen Sanherib geleerd, dat er, boven de hoogste macht van de aarde, een hoger en rechtvaardige macht is. Kloekmoedigheid en zelfopoffering hadden reeds, ondanks zijn zegevierend voortdringen, de wijsheid van zijn berekeningen verijdeld, toen zijn leger, de bloem van de Europese bevolking! door de adem van het noorden verdelgd werd. Ook Holland bracht, gedwongen, zijn jongelingen aan onzinnige overmoed ten offer, om door het zwaard, de honger, of de kou te bezwijken.
Meer dan een half miljoen soldaten, uit bijkans alle volken val Europa, naar Rusland ten verderve geleid — 25 Juni. Overtocht van den Niemen; voortrukken over Smolensk en, na de slag van de Moskowa (7 September) tot Moskou. De prachtige hoofdstad door de Russen aan de vlammen overgeleverd; gedwongen terugtocht van 150 mijlen, door een woestenij, van de Russen achterjaagd, van talloze; zwermen ruiterij omringd, vernield door geschut en zwaard, door gebrek en honger, door sneeuw en ijs. — Een legermacht verdween, die in talrijkheid, toerusting, oorlogskunde, en zelfvertrouwen, misschien nooit haars gelijke had 79. 240,000 dode lichamen van de vijanden in Rusland verbrand; voor het 4e armeekorps (48000 man) was ruimte in één vertrek; geen 1000 man, in staat de wapens te voeren, hielden achter de Weissel nog stand ". — Voor het einde van 1812 op Russische bodem geen vijand meer. ,,De held van Europa keerde in zijn hoofdstad terug als een vluchteling, nauwelijks herkend aan de poorten van zijn paleis" 79.
Ongeveer 15000 Nederlanders maakten uit; het 40 regiment busaren, het 3e grenadiers, het 2e lanciers, het 33e lichte infanterie, de 123e — 126e regimenten infanterie van linie.

Het regiment husaren (7 Sept.) tegen de Russische batterijen aangevoerd en versmolten tot 46 weerbare manschappen. — Het regiment grenadiers (16 Okt.) vernietigd; geen 40 bleven over. — Het regiment lanciers op twee na, omgekomen, of in de handen van de vijanden gevallen. — Het 33e regiment bezweek (16 Okt.); het overschot, 73 man, waarvan slechts 25 ongekwetst, oorlogsgevangen. — Van de vier regimenten infanterie van linie heeft slechts één, en slechts in naam, de veldtocht overleefd. — Tot versterking kwamen telkens verse soldaten aan. Daardoor is het onmogelijk het aantal mensenlevens te berekenen waarop de Russische veldtocht ook Nederland is te staan gekomen. Zo hebben 200 jonge, krachtige

Friezen, van de lichting van 1811, bestemd voor het 124° regiment, de mars van 500 uren tot Polotzk volbracht, maar in het vijandelijke land zijn zij in korten tijd allen bezweken onder het menigerlei ziels en lichaamslijden.
Napoleon zelf, op 16 Nov., door de tussenkomst der Hollandse grenadiers, en bij de Berezina (26 Nov.) door de onvergelijkelijke krachtsinspanning van de Hollandse pontonniers, gered.

963a. Het gehele gebouw van Napoleons oppermacht daverde van de schok. Rusland noemde de oorlog, n adat de vijand over de grenzen gejaagd was, begonnen. In het oprijzen van een gewapend Pruisen werden de eerstelingen van de kracht van de getergde Duitsers openbaar. Meer dan ooit onverzettelijk evenwel, zou hij noch Spanje, noch Duitsland zich laten ontwringen. Nieuwe offers werden aan de onderworpelingen ontperst, nieuwe legers uit nauwelijks volwassen jongelingen gevormd, nieuwe veldslagen geleverd, nieuwe zegepralen behaald.

1813. Februari. De Russen in Duitsland; geestdrift van de bevolking in Pruis en; traktaat van Kalisch (28 Februari) met Rusland, hoeksteen van een machtige coalitie; oproeping van de Landwehr.
Vijf maanden later stond de vluchteling (§ 962) met 166,000 strijders en 350 bespannen vuurmonden aan de Elbe gereed, en weer drie maanden later, aan het hoofd van 311,000, waaronder 45,000 ruiters, en meer dan 1000 stukken geschut. — Senatus-Consult van 13 Jan. Lichting van 350,000 man door een lichting van 180,000 weldra gevolgd (3 April). Het leger door Napoleon gevormd, talrijker dan de oorlogsmacht van de geallieerden. Veldslagen van Lutzen. (2 Mei) en Bautzen (21 Mei), waarin hij de overhand behoudt. — 1 Juni. Wapenstilstand van twee maanden.

1813. Misnoegen en wrok ook in Holland, door de verdubbelde lichtingen, vooral ook de zeelichting (conscription maritime) verhoogd. Oproeping van een deel van de Nationale Garde (schutterijen) als recruten voor het leger. Weerstreving en volksbeweging te Oud-Beijerland, Zaandam, Alphen, Leiden, ook in de Haag (April); onlusten ernstig genoeg om met geweld gestuit en met strengheid gestraft te worden. Voorbeduidselen van hetgeen kon of zou gebeuren, wanneer vermogenden hun gezag en invloed verleenden, om deze krachten in beweging te brengen, te verenigen en te besturen 99. — 5 Aprii. Decreet ter vorming van een Erewacht (Gardes d'honneur) van 10000 man, uit jongelingen van aanzienlijken huize; blijkbaar met de bedoeling om, door middel dezer gijzelaars, van het gedwongen trouwbetoon van de hogere standen verzekerd te zijn. Weigering van sommigen, die met geweld opgelicht en naar Frankrijk worden gevoerd.

963a. Nu was het niet ongerijmd meer te vermoeden dat het begin van het einde daar was. Nu, meer dan ooit, gevoelde men de onverdraaglijkheid van het Franskeizerlijke juk. Omdat er een schemering van hope gezien werd. Omdat het hachelijke van de toestand Napoleon, toen verzachting van dwingelandij raadzaam zou geweest zijn, tot maatregelen, erger nog dan tot dusverre, dwong. Omdat het geloof aan zijn onweerstaanbaarheid, door het tanen van zijn oorlogsroem, teniet ging. Zonder de laffe of baatzuchtige aanhankelijkheid van Duitse vorsten, zou, om de Rijn te bereiken, geen tweede veldtocht nodig zijn geweest.

Het élan, dat men van het te wapen snellen van de Pruisische bevolking billijkerwijs verwachtte, werd ten onder gehouden door de jammerlijke berekeningen van een nog Fransgezinde of voor Ruslands overmacht al te vreesachtige politiek. Zonder die dubbelzinnige houding ware Duitsland onverwijld van het vreemde juk bevrijd 106.

964. Om de verloren meerderheid te herwinnen (zo dacht hij) was, met zelfopoffering van de onderdanen, ijver en trouw van de bondgenoten genoegzaam. Maar Napoleon zou ondervinden dat zelfs een krijgshaftige natie, jaren achtereen door eergierigheid ten strijde

geprikkeld, waar de kans keert, niet tot verdubbeling van de offers bereid is. Ook dit vooral zou hij leergin, dat bondgenoten, die men tot slaven gemaakt heeft, wanneer de keten breekt, in het vijandelijk gelid staan. Geen aanverwantschap belette het al te lang weifelend Oostenrijk, na de oorlog, door lijdelijk toezien, te hebben gerekt, de schaal ten voordele van de verbonden mogendheden te doen overhellen. De vrijwording van Duitsland werd in de omstreken van Leipzig beslist. Tegen wil en dank door de bevolkingen meegesleept, grepen thans zelfs vorsten, die aan Napoleon de broederhand gereikt of hem de voeten gekust hadden, tegen de machteloos geworden beschermheer naar het zwaard. De legers, in Rusland door hem opgezocht, stonden, met half Europa, aan de grenzen van het Franse rijk.

Gewapende mediatie van Oostenrijk, dat, na de, gelukkig ! vruchteloze afloop van het congres te Praag (28 Juli — 11 Augustus), aan Frankrijk oorlog verklaart. De strijdkrachten van de coalitie bijkans een miljoen, die van Napoleon ongeveer de helft. — Nederlagen van de Fransen, hij Gross-Beeren (23 Aug.), Cualm (30 Aug.), Dennewitz (6 Sept.); eindelijk en vooral bij Leipzig (16 — 19 Oktober), waar Napoleon met 170,000 tegenover 300,000 man stond. Slechts 70,000 Fransen kwamen over de Rijn. — Geheel Duitsland tegen de geweldenaar op de been; vernietiging van de Staten door hem gevormd (Rijn-Verbond en Westfalen); herstel van de verdrevene dynastieën (Keur-Hessen, Hannover, enz.) Ook de vrienden en beweldadigden (Beijeren, Wurtemberg, Baden) vallen af. — In Spanje vernietiging van het Franse leger bij Vittoria (21 Juni). Weinige maanden later Wellington aan de overzijde van de Pyreneeën. Het Schiereiland (op Barcelona en een paar forten na) ontruimd. De Erfprins van Oranje, sedert Juni 1811, deelgenoot van het oorlogsbedrijf (§ 960), als aide-de-camp van de veldheer, die zijn dapperheid en vlugheid van inzicht en bevatting telkens vermeldt met ongemene lof.

Ook in 1813 was de oorlog een nationaal-heilige oorlog, van de kant van de volken door voorbeeldloze en eensgezinde geestdrift bezield, 106. Het bondgenoot-schap van roesten was zonder eenheid of klem. Het is de geest van de lang getergde natiën die de regeringen geleid heeft en die de wereldoverwinnaar overwon, 111.

965. De blijdschap was hier te lande, op verre na, niet volkomen en algemeen. Al trok het vrije Duitsland juichend op ten kruistocht, de Fransen bleven meester in Holland, machtig om het weerloze volk te bedwingen. Er waren nog troepen beschikbaar, om een land, voor de verdediging van Frankrijk zelf van onberekenbaar gewicht, aan de verbonden legers, met doorsteking van de dijken en opening van de sluizen, te betwisten. Indien immer, wanneer, tot welke prijs, onder welke voorwaarden zou het afgefolterd Nederland worden bevrijd?

De Franse oorlogsmacht, voor als nog genoegzaam, kon dagelijks aangroeien langs de Beneden-Rijn, de Maas en Schelde, want geen gemeenschap met Frankrijk was onderschept of afgesneden. Ook zou wellicht, om Holland te behouden, Hamburg worden ontruimd. De bodem was bij uitnemendheid verdedigbaar, vooral in de reeds aangevangen winter. Holland een grote opoffering waard. Niet licht zou het verlaten worden dan na het aan alle de ijselijkheden van uitputting, uitplundering, brand en moord, en overstroming van de golven prijs gegeven te hebben, 79°. — „Laat men," sprak Napoleon (16 November), ,in Holland overtuigd zijn dat ik het land, liever dan het af te staan, aan de oceaan teruggeef."

966. Nederland gaf, door zelfbevrijding, het beslissend antwoord. De volksstem, negentien jaren gesmoord, brak los in de eenzelvigheid der Vaderlandse wensen. Afzwering van Napoleon, verdrijving van de Fransen, de vrijheid en onafhankelijkheid gehandhaafd, als weleer, door een geslacht, waarvan de onmisbaarheid nu evenzeer in volksellende, als tevoren in volksgrootheid openbaar werd. Wakkere vaderlanders, met VAN HOGENDORP aan het hoofd, behoefden slechts de banier te ontplooien, waaronder men, in vroeger eeuw, aan het zegevieren ook over Frankrijk, aan het vernederen ook van trotse geweldenaren, gewend was.

Het
geklank *Oranjeboven!* was niet de kreet van een partij, maar de ontboezeming van de natie; de vaderlandse leus, de uitdrukking, in Nederlandse volkstaal, van dankbaar herdenken en blijmoedig uitzicht.

15 en 16 Nov. Onstuimige volksbeweging te Amsterdam; zodra de Franse troepen met de generaal Molitor geweken waren naar Utrecht. De Franse wapenborden afgerukt en vernield; de wachthuizen van de douane verbrand; een nieuw stedelijk bestuur, maar enkel ter rustbewaring.

17 Nov. Omwenteling te 's Hage. Opsteken van de Oranjekokarde. Gijsbert Karel van Hogendorp en Van der Duijn van Maasdam, met graaf Van Limburg Stirum (terstond aangesteld tot gouverneur van 's Gravenhage), het driemanschap van Nederlands herstelling.

18 Nov. Vergadering van oud-regenten uit alle provinciën en steden tot uitroeping van de Prins; ze liep vruchteloos af. — 20 Nov. Vergadering ook niet vroeger niet-Oranjegezinden; ze liep door- en uitéén, weigerend een bestuur te benoemen. Jammerlijke flauwhartigheid.

Hachelijke dagen. De Franse bezetting van Gorkum zou welhaast tot aanval gereed zijn; geen enkel gunstig bericht. Amsterdam was van het stelsel der lijdelijke rustbewaring niet terug te brengen; Rotterdam evenmin; middelen van verdediging ontbraken. Kloeke houding alleen kon het gevaar verwijderen, door het te verachten, 79.

21 Nov. Aanvaarding van het hoog gezag, in naam van de Prins VAN ORANJE, door Van Hogendorp en Van der Duyn. De graaf van Stirum algemeen bevelhebber van de oorlogsmacht. — Proclamatie van 22 Nov. Rebel wie nog heult niet de Fransen; al wat de wapenen dragen kan, opgeroepen om het vaderland te verdedigen of zich onder de puinen te begraven. Weerklank alom, waar de wens des volks niet bedwongen werd door te ver gedreven voorzichtigheid van de regenten.

Twee zogenaamde legertjes, (620 man, later met 300 versterkt), om, zo het heette, Utrecht te bedreigen (335 man) en Gorkum in het oog te honden. — 24 Nov. Aanval van de Fransen op Dordrecht, roemrijk afgeslagen. Woerden, na het verdrijven van de Hollandse vrijwilligers, geplunderd; 24 personen vermoord en 50 gewond. Dit ongeval verwekte diepe neerslachtigheid. Het had de vijand onze zwakke zijde verraden. Zo groot was het gevaar nog niet geweest; maar het Algemeen Bestuur wankelde niet, 79.

966a. De velerlei bezwaren werden als weggevaagd. De Fransen, door aannaderende legermachten bedreigd, en die de kracht van een volk in opstand elders hadden geleerd, weken met verdubbelde overhaasting voor de niet twijfelachtige nationale gezindheid en eensgezindheid. De gemeenschap met Engeland werd hersteld, waarborg en begin van een herleving van zeevaart en handel. De bondgenoten hadden, reeds eer ze dit land bereikten, een ter bespoediging van hun taak niet en beduidende medestander in de vrije Staat. De hulp ontbrak niet aan Holland, nu de plotselinge ommekeer een veldtocht uitgewonnen en, over de rivieren heen, de toegang tot Frankrijk aan de minst verweerbare zijde gebaand had. De PRINS VAN ORANJE, wiens tegenwoordigheid ter voltooiing van het verlossingswerk onmisbaar en genoeg was, zette voet aan Vaderlandse wal en werd als Soeverein Vorst begroet.

Zonder de volksbeweging in Holland zou men aan geen overtrekken van de Rijn vóór de lente gedacht hebben.

De aantocht van de Pruisen bespoedigd. — 24 Nov. Kozakken te Amsterdam; de stad huldigt het algemeen bestuur. — 26 Nov. Oorlogsbehoeften uit Engeland te Scheveningen ontscheept. — 28 Nov. Utrecht ontruimd. 30 Nov. Inneming van Arnhem door de Pruisen.

De PRINS VAN ORANJE te Scheveningen en in Den Haag. Onbeschrijflijke vreugde. Een schaterende menigte, die zich golvend voortstuwde, het geen plekje ledig op de straten, en ontzag hoeven noch raderen voor een glimlach van de geliefde, 79.

1 Dec. Opdracht van de Soevereiniteit aan de Prins te Amsterdam, onder luide toejuiching. Geen Willem VI, maar een WILLEM I (met wiens oppermacht een van de republiek van de Unie van Utrecht geheel verschillend Staatsbeheer begint) aanvaardt wat Nederland hem aanbiedt; onder waarborging van een vrije Constitutie, welke de vrijheid van de ingezetenen tegen volgende mogelijke misbruiken verzekert. Dit had, reeds in 1801 (§ 930), Van Hogendorp verlangd. — De prins was de Soevereiniteit verschuldigd, naast God, aan het bloed ten dienste van het vaderland door zijn voorvaderen gestort; aan de roem en welvaart die Nederland onder hun leiding verwierf; aan de innige band door de loop van de eeuwen tussen hen en de Natie gelegd; aan de oude rechten van zijn Huis, en aan het vertrouwen en de eigen keus van het vrije volk 89. — De rechten van het Huis, op zichzelf, zouden hoogstens tot opdracht der stadhouderlijke waardigheid geleid hebben.

967. In de daad van 17 November, waarbij men de Fransen afzwoer, vrijheid en onafhankelijkheid hernam, het Huis van Oranje terugriep, was reeds de hele omwenteling vervat. Onafscheidelijkheid van Nederland en Oranje niet alleen, maar onafscheidelijkheid als verenigingspunt voor allen; nu, door negentien jaren van ongekende jammer, dat geliefde Huis, in vollediger zin dan ooit tevoren, genationaliseerd werd. Misverstand van de elders misschien bedenkelijke titel was ondenkbaar, omdat de vorst zowel als het volk wist dat, op deze vrijgestreden grond, na de afzwering van de Spaanse landheer, over landsheerlijke oppermacht geen spraak was, dat generlei Staatsvorm mogelijk werd gerekend dan naar de eigenaardigheid van een volkshistorie, met republikeinse zin en geest doorvoed, en dat de Prinsen van Oranje nooit een onbeperkt gezag, nooit enig gezag, dan ter bescherming van aller vrijheden, van aller rechten hebben begeerd.

De man, de dader bij uitnemendheid Van Hogendorp, verpersoonlijking van de revolutie. De daad was volksdaad en de gemoedsstemming van de volksman was de gemoedsstemming van het volk. Er zijn omstandigheden, waarin één voor allen uitspreekt wat sedert lang in aller hart licht.

De Prins heeft zich, in voorvaderlijke zin, *Prins van Oranje* betoond. Door zijn overkomst, toen de Fransen nog genesteld waren in het land; door levendig besef, zowel van het nationale van de eensgezindheid, als van de aard en de grenzen van zijn vorstelijke roeping. Door het streven naar volksvrijheid, met Oranje in grondwettig verband. — Soevereiniteit, zonder Constitutie, zou hij niet gewild hebben, al ware ze verkrijgbaar geweest, evenmin als ze verkrijgbaar geweest ware, al had hij ze gewild, — Soevereiniteit (het vrije volk door Oranje beschermd) is een Nederlands hoofdbeginsel.

Bovenal lette men op de onmiskenbare hand Gods; dubbel merkwaardig ook hierin dat in die éne kloeke daad (want buitendien is er weinig verricht en ontbrak het zelfs aan gelegenheid om veel te verrichten), met afwending van velerlei gevaar, een voor de zelfstandigheid van het herrezen Nederland onberekenbare zegen gelegd is.

968. Binnen weinige maanden of weken werd, op Fransen bodem, de val van Napoleon beslist. Nederland bevrijd, Nederland hersteld! De nationale Oranjebanier, gelijk vanouds, de leus van een meer dan ooit eendrachtig volk. Welk een uitkomst en welk een toekomst! Waarom zou men niet een eeuw te gemoet zien van ongekende rust en welvaart en ongestremd handelsverkeer en toenemende wetenschap en volksverlichting; een gulden eeuw, als heerlijke vergoeding na zoveel smart en lijden!

968a. Waarom niet? Omdat slechts één ding, maar juist het éne nodige ontbrak. Namelijk het besef van de verderfelijkheid van de theorieën, wier logische ontwikkeling, wier praktische werking Nederland beleefd had. Wel gruwde men van de Franse omwenteling in Jacobijnse of Napoleontische vorm; maar in deze gedaantewisseling, in dit overgaan van revolutionaire wanorde naar reactionaire dwang, werd niet de tweeërlei vrucht gezien van dezelfde giftige wortel; werd niet de loop en afloop van een intellectuele wereldbeweging, de proefondervindelijke weerlegging van een valse wijsbegeerte, met boete en verootmoediging, met nationale zelfkennis, erkend.

968b. Integendeel. Men zag slechts de feilen van de toepassing, terwijl men met des te meer ingenomenheid aan het beginsel gehecht bleef. Er was, zo dacht, zo sprak men, ontaarding geweest, overdrijving, afwijking, buitensporigheid. De kiem moest te meer behouden en gewaardeerd worden, nadat ze bijkans verstikt was door het onkruid. Andermaal, maar met wijze bedachtzaamheid en zelfbeheersing ditmaal, zou vooruitgang van de Mensheid op de ontsloten baan van zelfvolmaking worden beproefd.
Zo bleef 1789 het Staatsrechtelijke jaartal. Zo werd aan een van hoger beginsel losgemaakte levensbeschouwing, onder de titel van *Liberalisme*, hulde gebracht. Zo werd, door deze waanwijsheid van de regeringspolitiek, de nauwelijks ontwaakte vrijheidszin en godsvrucht van de natiën, de veerkracht, waardoor de dwingeland was gevallen, miskend en gesmoord. Zo werd men straks, die tengevolge,door een gevaarlijke vrijzinnigheid,wortel van nieuwe omwentelingen, bedreigd. Zo verviel of bleef Nederland met Europa in het dwaalspoor, waar langs het, temidden van velerlei onrust en verdeeldheid, naar de dagen van 1830 en 1848, en naar hetgeen verder op de revolutionaire lijn van een stelselmatige Godvergetenheid licht, zou worden geleid.

TWEEDE AFDELING.

1813-1840.

HET HERBOREN VOLKSBESTAAN.

969. Vergelijkenderwijs mende voorgaande Afdeling was dit vierde van een eeuw aan zegeningen rijk. Eigen Volksbestaan, uitbreiding in macht en aanzien, bijkans onafgebroken vrede, weeropleving van handel en vertier; een vereniging met Oranje welke onder gewichtige veranderingen stand hield. En toch heeft het herboren Vaderland geenszins een hoogte van bloei kunnen bereiken, welke met deze begunstiging van de omstandigheden in evenredigheid zou hebben gestaan. In vroeger eeuw zijn met geringe middelen grote dingen geschied; in deze tijd bevreemdt het dat men, onder het genot van menigvuldige voorrechten, zo weinig uitgericht heeft.

970. Dit schijnbaar raadselachtige was het natuurlijke gevolg van de voortdurende heerschappij van de Revolutiebegrippen. Het doorgestane leed werd op rekening, niet van de theorie, maar van haar ten uitvoerlegging gesteld. Duidelijk was het dus wat er te doen stond. Drift en onberadenheid zou door bedaard en rijp overleg worden vervangen; gematigdheid aan de orde van de dag zijn. Heerlijke werking zag men te gemoet van milde en vrijzinnige beginsels, waaraan, onder de naam van *Liberalisme*, hulde gebracht werd. Zo dacht men, en dezelfde stellingen die ten verderve geleid hadden bleven een onoverkomelijk beletsel tegen wezenlijk herstel. Onmogelijk werd het Nederland te regeren in Nederlandsen zin. Men zocht vrijheid, verdraagzaamheid, voortgang, verlichting, volksheil, en welzijn van de Staat, door het aandringen op verwezenlijking van een leer, waarmede niet één enkel van de voorrechten verenigbaar is.

De tirannie van Conventioneel en Keizerlijk Bewind werd toegeschreven aan het misbruik van de vrijzinnigheidleer, waarvan zij de consequente toepassing of gedwongen reactie geweest was, op de volgende wijs. Hoe is de dwingelandij van Napoleon ontstaan? uit de anarchie. En deze? uit de overdrijving. En welke is de oorzaak van overdrijving geweest? dat men, door aan de driften gehoor te verlenen, de zuiverheid van de theorieën en de grenzen van haar toepasselijkheid uit het oog verloren heeft. Derhalve alleen bedachtzaamheid en matiging werden vereist om die noodlottige aaneenschakeling te breken en om aan de waarheid, ook na langdurige miskenning onveranderlijk en onwrikbaar, in plaats van een jammerketen, een reeks van zegeningen te hechten.

971. Wat zou, naar een Christelijk historisch Staatsrecht, het oogmerk van de Staatkunde geweest zijn? Geen bekrompen vasthouden aan hetgeen verouderd en onbruikbaar geworden was; geen onbillijke reactie tegen personen of instellingen; geen terugroepen van verkeerdheden die de grond hadden geleverd voor bitter en billijk beklag. Geen wegcijfering van het revolutionaire tijdvak; geen baatzuchtig of hatelijk miskennen van de daaruit ontsproten rechten; geen kleingeestig voorbijzien van de verbeteringen, welke daarin tot stand waren gebracht. Maar ook geen voortzetting van de Revolutie. Behoud en eerbiediging van al wat een rechtmatig aanzijn had verkregen; regeling van de Maatschappij en verzoening van hetgeen oud met hetgeen nieuw was, met ter zijdelegging van de wanbegrippen die sedert

1795 ook in de praktijk de boventoon gevoerd hadden, en naar beginsels wier echtheid in alle tijden onder alle omstandigheden proef houdt.

972. Onmisbaar was, ten waarborg voor Overheid en Volk, de erkentenis van de oorsprong van de Oppermacht, aan God ontleend, aan God gewijd; vrij en onafhankelijk in de kring van haar eigen recht. door de rechten en vrijheden van anderen omschreven en beperkt. Praktikale Godverloochening had Staat en Maatschappij ten onderste boven gekeerd; onderwerping aan God zou het enige en het genoegzame middel zijn tot weeropbouw van Staat en Maatschappij. De vrijheid zou, evenzeer als het gezag, onder bescherming van een hogere dan menselijke wet worden gesteld; gehoorzaamheid aan de voorschriften van het Evangelie het onderpand van een ware en onbekrompen verdraagzaamheid zijn; de menigvuldige instellingen vervallen, waardoor men het bestaan van Provinciën, Gemeenten, Genootschappen en bijzondere personen aan de willekeur van de machthebbenden ondergeschikt, het volksleven onderdrukt, en de ongedwongen werking van de nationale krachten belet had. Aldus zou men de voorvaderlijke herinneringen en onbetwistbare rechten niet in vergetelheid brengen van een Christelijk Land, van een Hervormde Staat, van een Land waar de vrijheidlievende bevolking in de zelfstandigheid van het eenhoofdig gezag een waarborg gezocht had. Nuttig en nodig kon een beschrevene Grondwet geacht worden; de eerste voorwaarde ter verbetering van de Staatsvorm lag in de eerbiediging van de grondtrekken waarin zich het Staatsrecht op de Nederlandse bodem had geopenbaard.

825. — Eerbiedwaardigheid van de historische Volksrechten; door de loop van de eeuwen in het volksgeheugen geprent; de bestendige Nederlandse Grondwet waarvan elke Constitutie een afdruk behoort te zijn, — Nederland was een historische Staat; mocht dan, wat het wezen van de Staatsinrichting betrof, de geschiedenis van het eigenlijke leven met de,jaartekening van de jammerlijken ondergang gerekend worden te beginnen? — Een Christelijk Land; mocht er een Staatkunde gevolgd worden, die het Christelijk beginsel in het Staatsbestuur verloochent, zich aan de Bijbel, evenmin als aan de Koran of aan de Zendavesta, onderwerpt; een Deïstisch zedenleer, voor allen goed, tot grondslag van de opvoeding verlangt, en in de strafwet, zonder hoger richtsnoer of bedoeling, enkel op het nut en de veiligheid van de maatschappij ziet? Een Protestantse Staat, wiens oorsprong en verwonderlijke bloei de Kerkhervorming bewerkt, en waar gewetensvrijheid, onder de bescherming van de Evangeliewaarheid, een schuilplaats voor alle vervolgden had opengesteld; mocht, terwijl aan Rome alle waarborg van verdraagzaamheid verleend werd, alle waarborg vervallen tegen een Kerk, die veertig jaren in Nederland met Inquisitie en brandstapel, door gruweldaden, die ze geloofsdaden noemde, gewoed had (§ 109 en 115) en wier theorie en praktijk van onophoudelijk streven naar consciëntiedwang getuigenis draagt? Een vrij Land; eer verbastering van de Staat de overhand kreeg, werd er het Soeverein gezag door de onschendbaarheid van menigvuldige vrijheden en rechten beperkt; mocht er een Constitutioneel Gouvernement opgericht worden dat naar het stelsel van representatie een toneelvertoning van Volksinvloed ter vernietiging of neutralisering van de Volksrechten te baat neemt?

973. Dwaasheid was bijkans elke uitspraak van volksherinnering of Nationaal gevoel in de schatting van de liberale wijsheid. Onkunde, vooroordeel; een leer van legitimistische onzin, van absolutistische dwang, van de negentiende Eeuw onwaardig; en die vooral in Nederland, waar Protestantisme en vrijheid gezegevierd hadden, verwerpelijk was. Door de Godsdienst in de Staatkunde te mengen zou aan het despotisme en aan het bijgeloof een steun werden verleend. Nee; geen dromerijen van een heersende Kerk, van een Nationaal geloof, van een belijdenis voor de Staat; geen Soevereiniteit welke, in goeden ernst, in de gratie Gods alleen haar oorsprong en titel erkent; geen terugkeren naar Middeleeuwse dweperij. De weg, op

aanwijzing van de wijsbegeerte ingeslagen, was goed; haar schuld was het niet, zo men, door eigen afwijking, het spoor bijster geraakt was.

Het enige richtsnoer was onbepaalde voorkeur ten aanzien van al wat de stempel van de ongelooffilosofie droeg. Het scheen dat men van elk honger beginsel vrij en aan ieder revolutionair voorschrift onderwerping verplicht was.

974. Gaarne nam men echter, behoudens het liberaal beginsel, de lessen van de ervaring te baat. Zo moest voortaan de Godsdienst in eer zijn. Haar onmisbaarheid stond, op menige bladzijde van de Omwenteling, te lezen in bloedig schrift; de Overheid werd dus, in eigen belang en ten nutte van de Staat, tot bescherming en begunstiging gedrongen. Maar om zich van de Kerk te bedienen, moest ze, begreep men, een begunstigde dienares zijn. Geen godsdienst van Staat, maar gelijkstelling van de Gezindheden; een Bewind dat, op aarde oppermachtig, generlei bevelen van hogere oorsprong erkent. Een gelijkstelling, welke aan de meest talrijke Gezindheid de overmacht in de hand speelt. Een afscheiding van Kerk en Staat, welke in onvermijdelijke gevolgtrekking uitloopt op ondergeschiktheid en slavernij van de Kerk, op ongodisterij van de wet, en op onverdraagzaamheid tegen elk geloof dat, levendig en krachtig, onderwerping aan de Machten in verband brengt met gehoorzaamheid aan Hem, die de Machten ingesteld heeft.

975. Ongetwijfeld werd ook vrijwaring tegen regeringloosheid, waaruit, gelijk van oudsher, tirannie opgerezen was, vereist. Maar, uit vrees voor dwingelandij, behoorde men de grondwaarheden niet te verloochenen of te vergeten; de Volkssoevereiniteit, het Maatschappelijk Verdrag, en ieder leerstuk dat tot de rechten en vrijheden van de Mensheid behoort. Zwaar had men voor het misbruik geboet; erger zou het zijn, indien de schat zelve te loot ging. Waarom zou men niet bij voortduring staren op het licht, waarin men eenmaal, en te recht, een baken erkend had! Geen reden tot vertwijfeling was er; waarom zou de haven niet bereikt worden, nu men, door treurige ervaring, met de klippen bekend was!

976. Zelfs rekende men het koers houden een niet zeer moeilijke taak. De hoofdvereisten van de Staatsvorm schenen, wanneer op de geschiedenis een blik zonder vooroordeel gericht werd, in het oog te moeten vallen. De wankelbaarheid was gebleken van al wat niet op historisch fundament gebouwd was. Men wist bij ondervinding, dat er geen behoedmiddel tegen anarchie is dan in de eenhoofdigheid van het gezag; men had, op even indrukmakende wijs, geleerd dat er, om de overmacht van het Centraal Bewind te ontgaan, in degelijkheid van de instellingen een tegenwicht behoort te zijn. Welnu! al wat men behoefde, was te vinden in de inrichtingen zelve, waarop men te zeer neergezien en gesmaald had; in de vroegere toestand van de Europese bevolking; in de eigenaardige trekken van het voormalig Nationaal bestaan; in de vereniging van eerbiedwaardig Vorstelijk gezag met rechten van de Stenden en vrijheden van het Volk; in die verdeling en tempering van de Machten, in die getemperde Monarchie welke in de Staatsregeling van Groot-Brittannië verheerlijkt, in de schriften van de gezagvoerende Montesquieu geprezen, in 1789 door alle verstandigen begeerd was. Het dor geraamte van revolutionaire Constituties, waarvan willekeur zich bediend had, zou nu in de Representatieve regeringsvormen, met de geest van de voorgeslachten bezield, met het merg van de echte vrijheden worden doorvoed.

Ingenomenheid met Montesquieu (§ 610 en 611) en met de Franse hervormers van 1789 en hun latere lofredenaars (Necker, Lafayette, Mme, de Stael, Benjamin Constant). Veroordeling van Rousseau en van de Jacobijnen, ofschoon deze, in leer en daad, slechts ontwikkeld en voortgezet hadden wat door gene verkondigd en aangevangen was,

977. Jammerlijke verwarring van tijden en begrippen! Bij uitwendige gelijkvormigheid was de kopie, in elk opzicht, aan het model ongelijk. Geen landsheer die op eigen naam gebied voerde, maar een opperhoofd, aan wie, door opdracht van Volkswege, het gezag te beurt is gevallen. Geen wetgever die onderdanen, wier toestemming hij in maatregelen van het Rijksbewind niet behoefde, om raad en bijstand verzocht, maar een Regent die in het volk medeburgers en bijkans mederegenten aanschouwt. Geen Stenden, die afzonderlijk over buitengewone opofferingen, naar eigen goedvinden, beslisten, maar een Vergadering, wier meerderheid, naar oppermachtig welbehagen, over de rechten van de weerloze; minderheid beschikt. Geen ware Volksvertegenwoordiging, die, uit de Natie gesproten, in haar geworteld, door kiesrecht en lastgeving met haar in onafscheidelijk en duurzaam verband stond; maar een Vergadering, naar willekeurige bepalingen samengeroepen, waarop de Natie weinig of geen regelmatige invloed bezit; en die, door haar samenstelling zelve, de strekking heeft om de bevolking, voor wier bescherming zij optreedt, ten behoeve van de heerszucht van een Vorst of van een Factie, in volkomen afhankelijkheid te brengen.

§ 25. — Monarchale vormen zonder het wezen van Vorstelijk, gezag. —

Schijn, illusie, fictie; alles behalve realiteit. Voor de menigvuldige vrijheden en rechten, wier onschendbaarheid vroeger, ten behoeve ook van de minste Corporatie en van de geringste ingezeten, in de regel erkend en beschermd werd, een Centrale Vergadering wier wil, als ware het inderdaad de Volkswil, aan allen de wet geeft. Voor de natuurlijke ontwikkeling van het eigen Volksleven een voortbrengsel van politieke kunst, waardoor de ontwikkeling vervangen en belet wordt.

978. Nauwelijks was er een Staatsregeling denkbaar, meer gebrekkig, minder geschikt om ware vrijheid te behouden. Evenwel haar verderfelijkheid lag niet zo zeer in de verkeerdheid, hoe groot ook, van de vormen, als in de begrippen waaraan zij tot voertuig zouden strekken. Ieders werkkring en bevoegdheid werd afgebakend, maar door bepalingen wier rekbaarheid in woord en uitdrukking voedsel gaf aan het altijd weerkerend antagonisme van revolutionaire woeling en reactionairen dwang, van ontwikkeling en tegenwerking, hetwelk uit de bekoorlijkheid en onuitvoerbaarheid van de Omwentelingtheorieën ontspruit. Een Vorst die zich in de verschansingen van de liberale instellingen nestelt tegenover een Vertegenwoordiging, welke de Troon met het geschut van de revolutionaire leerstellingen rammeit. Een vorst, ambtenaar of despoot; een Vergadering, alvermogend of niets beduidend. Voorstanders van de gehele toepassing van een leer die men ten halve in praktijk gebracht heeft, tegenover vrienden van het geweld, waar dit ter beteugeling van wanorde wenselijk gekeurd wordt. Een bevolking die, over de bedrieglijkheid van de constitutionele vormen en de ondraaglijkheid van de administratieve kwellingen vruchteloos zich beklaagt; overmits, waar de kracht van de waarheid onbekend is, in deze vormen en in deze wijs van beheer, het enig en onmisbaar surrogaat ter handhaving van het gezag licht.

Terwijl men in een soort van historisch liberale Monarchie waarborgen voor recht en vrijheid meende te hebben, verkreeg men, als te voren, een op het beginsel van de Volksoppermacht berustend Gemenebest, met de onvermijdelijkheid van de dubbele strekking naar despotisch gezag of anarchie.

979. Verandering ook in het Volkenrecht heeft enkel in de gewijzigde vorm van de wanbegrippen bestaan. de Groote Mogendheden, door het ophouden van Frankrijks suprematie gezamenlijk oppermachtig, achtten zich bevoegd en geroepen om eigener gezag over van de Volken, onderlinge betrekking en algemeen aangelegenheden uitspraak te doen. Naar het Volkenrecht; maar dit Volkenrecht was revolutionair; de rechten van de bijzondere leden in het Statengeheel van Europa, of in de Republiek van de Mensheid, behoorden te wijken voor de behoeften en belangen van het geheel, voor het welzijn van de Staat, in de

ruimste opvatting van het woord; het was liberaal, de ontwikkeling van de theorieën moest voortgezet worden niet verder en niet minder ver dan met de dierbaarste voorrechten, vrede van Europa en rust van de Staten, overeenkwam. Berekening van de omstandigheden werd dus ook nu maatstaf van het recht. Ter instandhouding van de gevestigde Overheid was het smoren van woelingen de voornaamste zorg van een diplomatieke Rechtbank, wier uitspraak bij de meeste Volken door legers, op afdoende wijs, ondersteund werd; maar, naar dezelfde toetssteen van algemeen nut en liberale strekking, zou de Volksbegeerte worden geëerbiedigd, zodra zij door volbrachte Revoluties in een Land als het machtige Frankrijk, niet enkel kenbaar, maar ook ontzagwekkend was.

Aristocratie van de hoofdmachten (Rusland, Oostenrijk, Pruisen, Engeland en Frankrijk); een onderlinge verstandhouding, zegenrijk, indien zij steeds of doorgaans een natuurlijken invloed ten behoeve van recht en billijkheid gebruikt; verderfelijk wanneer zij, naar gelang van omstandigheden en inzichten, met een onweerstaanbare kracht, onder de leus van Algemeen belang, de rechten van anderen voor dit recht van eigen goedvinden miskent en vernietigt; een praktijk welke op de fraaiklinkende betuigingen van het Heilig Verbond

(26 Sept. 1815) geen betrekking dan van een scherpgetekend en onheilig contrast heeft. Een soort van blijvende Dictatuur en Coalitie, om de vrede te behouden; vereniging wier doel beter, maar wier handelwijs tegen de zwakke dikwijls niet minder eigendunkelijk dan van het Frans revolutionair of Keizerlijk Bewind was.

980. Het Liberalisme, hoofdtrek van de tijdgeest, was bepaaldelijk in Nederland geliefkoosd en algemeen. De uitersten van de ongeloofleer, de woestheid van de Jacobijnse begrippen hadden in de overgebleven Godsdienstige zin en in de bedaardheid van het Volkskarakter, een veelbeduidend tegenwicht gehad. Nu daarentegen het vermijden van uitersten bedoeld werd; nu het om behoedzame toepassing te doen was, nu vroegere rechten, instellingen en beginsels, niet meer een onvoorwaardelijke verwerping waardig werden gekeurd; nu zij veeleer door de stem van de nieuwere wijsheid tot een gezuiverd bestaan uit het graf schenen te worden geroepen; nu, meer dan ooit, de Engel des verderfs, onder de gedaante van een Engel des lichts, de kracht van de verleiding had verdubbeld, vond de gewijzigde leer bondgenoten in Godsdienstigheid, waaraan het steunsel van het eenvoudig geloof was ontvallen en in bedaardheid, welke zo nauw aan vadsige overneming van heersende denkbeelden verwant is. Een verlichting en vrijzinnigheid wier gloed, waar die gevaarlijk worden kon, door de wijsheid van de ervaring werd getemperd, scheen met een de mens waardige opvatting van het Evangelie en met de vrijheidszin die hier te lande zo krachtig en schitterend geweest was, overeenkomstig te zijn. Hoedanig was dan het merkteken van de waarheid? Het werd in het veranderlijke middenpunt van strijdende partijen, die men, met betrekking op het standpunt van zijn eigen flauwhartigheid, *Ultras* noemde, gezocht.

981. Zo was ook hier verschil over de oorsprong en aard van het gezag, over de strekking en betekenis van de Grondwet; een dubbele uitlegging van hetgeen een dubbelen zin had; weifeling en onzekerheid in het Staatsrecht, waarbij het soms problematiek scheen waar de Soevereiniteit moest gerekend worden te berusten. Het Bewind, beducht voor al wat zich buiten het gareel van de constitutionele verordeningen bewoog, moest, bij de miskenning van historische eigenaardigheden en rechten, inzonderheid voor vaderlandse zin en volksleven beducht zijn; de veelsoortigheid van een onbelemmerde Nationale ontwikkeling gemakshalve tot de doodse eenzelvigheid van het administratief beheer terugbrengen, en het gebrek aan burgerzin als voorrecht in een Staatsinrichting beschouwen, die voor rust *stilstand*, voor bestendigheid *onbeweeglijkheid* verlangt. Revolutionaire vormen en reactionaire instellingen en wetten werden, als voor oppermacht en zelfverdediging onmisbaar, hoog gewaardeerd en

geen heiligheid van rechten en vrijheden kwam in aanmerking, waar de eis van het gemeen best gehoord werd.

Mengeling en verwarring van vroegere en latere begrippen; van het Revolutionaire en van het voormalige Europese Staatsrecht. De Soeverein wil gaarne, ter bevestiging van de Troon, regeren bij de gratie Gods, een Landsvaderlijk gezag hebben; maar ook, als representant van het revolutionaire Volk, op wie de Volkssoevereiniteit onherroepelijk is overgedragen, met een revolutionair alvermogen bekleed zijn; Vorstelijke meester genoemd werden 60, en, waar gelijkstelling pas geeft, de onderdanen als medeburgers begroeten; rechten over de Kerk afleiden uit een liberale suprematie welke in de scheiding, en tevens uit een bevoegdheid van de vroegere Provinciale Staten, welke in de vereniging van Kerk en Staat haar enigen grond had . Evenzo beroep van de Oppositie, nu eens, ter weigering van het Budget, op een weigering van onderstand wier rechtmatigheid uit de antirevolutionaire onschendbaarheid van het eigendom ontleend, met de betrekking van Landsheer en onderdaan zeer wel verenigbaar was; dan weer, ter wegcijfering van de Vorstelijke macht, op de gehelen omvang van de gevolgtrekkingen uit het Maatschappelijk Verdrag.

982. Wat deed, ter afwering of verzachting van het kwaad, de Hervormde Kerk? Niets; wat zou zij gedaan hebben! Uit vernedering en ellende schijnbaar opgebeurd, was de strijd haar opgelegd, bij voortduring tegen de aanmatigingen van de Revolutionairen Staat, bij vernieuwing tegen de vijandschap van de Roomse Gezindheid, bij toeneming tegen het bederf van de Maatschappij; maar hoe zou zij de goeden strijd des geloofs hebben kunnen strijden! Het wapen tegen de geestelijke boosheden, Gods Woord, was er; maar het is het zwaard des Geestes, en de Geest om het tweesnijdend zwaard te hanteren was er niet meer. Onverschilligheid voor een Evangelie, waarin zowel de gerechtigheid als de barmhartigheid Gods miskend en voorbijgezien werd, was duidelijk in de strekking om, ten behoeve van een liefelijke vrede van de Maatschappij, elk rustverstorend Kerkgeschil in de poel van de onverschilligheid te werpen.
Natuurlijk dat, bij het vrij eenparige dezer gemoedsstemming, de grote meerderheid van de leraars en ook het lichaam, aan het welk van Regeringswege de behartiging van de Kerkbelangen opgedragen werd, met bijkans algemeen goedkeuring of lijdelijkheid, de rechten van de Kerk, wier uitoefening tot haar plichten behoort, aan inbreuk van het Gouvernement prijs gaf; de Roomse Kerk vooral door bespotting van bijzaken of door verloochening van waarheden aan alle Christenen dierbaar, bestreed; geen dwaling, ook de ergste niet, voor erg genoeg hield om haar verkondiging van de Christelijke kansel te beletten; meer op de uitwendige verbetering van de Maatschappij, door hulpmiddelen van veelsoortige aard, dan op de wedergeboorte van zondaren, door de verkondiging van de gehele raad Gods, bedacht was; en, ten besluite van deze averechtse gang, in overeenstemming met eigen ontrouw, het eenvoudig en levendig geloof, als gevaarlijk element, onder de naam van overdrijving en dweepzucht en methodistische zuurdesem, tegenwerkte en in de ban deed.

1816. 7 Jan. Koninklijk Besluit, waarbij de organisatie van de Hervormde Kerk, naar advies van een door de Koning benoemde Commissie, vastgesteld wordt. — Zonder noodzaak (§ 926'), en in strijd met de Geschiedenis, het recht, en het wezen van de Kerk; in: a. oorsprong; daar zij, door het Gouvernement, zonder toestemming en ondanks tegenspraak, ontworpen en opgedrongen werd; b. inhoud, als zijnde ingericht, naar de analogie van het nieuwe Staatsrecht, met voorbijzage van de eigenaardigheden van de Presbyteriaans-Synodale Kerkvorm; ware vertegen-woordiging van de Gemeenten, gelijkheid van de Evangeliedienaars, en onvoorwaardelijk zelfbeheer in al wat tot de plichtvervulling jegens de enigen Koning van de Kerk behoort. Beperktheid van het kiesrecht en klein getal leden van de Synode, verbod van lastbrief of ruggespraak; dus vernietiging van de invloed van de Gemeenten, ten gevalle van een soort van aristocratische hiërarchie, uitlopende op de

willekeur van een centraliserend en reglementerend hoofdbestuur, uit de aard van de zaak, even oppermachtig tegenover de Kerk als dienstvaardig en buigzaam jegens het Gouvernement. Oppergezag van de Staat ook in de macht des Konings op de keuzen van het Bestuur en op de maatregelen zelf van het Kerkbeheer. —
Uitoefening van een jus in sacra, door omkering van de grondslagen van het Kerkrecht; een predikant bijkans ambtenaar, een lidmaat bijkans onderdaan, de Koning bijkans Regent. De Gouvernementsinvloed aan menigeen welkom, als wapen waarvan tegen andersdenkenden behendig gebruik kan worden gemaakt. Evenwel erkentenis van 's Konings wege dat het Soeverein gezag tot verandering in de Kerkleer geheel onbevoegd is (behoort tot de Kerkleer niet de Kerkvorm?) en bepaling dat de zorg voor de belangen, niet enkel van het Christendom in 't algemeen, maar ook van de Hervormde Kerk in het bijzonder en de Handreiking van haar leer steeds het hoofddoel moet zijn van allen die, in onderscheiden betrekkingen met kerkelijk bestuur belast zijn.

De behartiging van Opvoeding en Armwezen aan de Kerk onthouden, of naar een met de voorschriften en het wezen van de Kerk onverenigbaar Staatsbeheer vergund. Bloei en vermenigvuldiging van Genootschappen; voor de volksverlichting, de zedelijke verbetering van de gevangenen, de kolonisatie van de behoeftigen, de Bijbelverspreiding, het Zendelingswerk; alsof de Kerk, van de veelsoortige werkkring die vroeger van haar wezen onafscheidelijk geacht werd, beroofd, enkel de verkondigster van dorre en onvruchtbare leerstellingen eigenlijk niet meer dan een regelmatig en fabriekmatig producerende preekmachine was.

Opkomst van de Roomse Kerk, wier ondergang in de Revolutietijd nabij scheen; onveranderd, met de ganse bijgelovigen toestel van Maria en heiligendienst, van vagevuur en aflaat; van afkeer tegen het onderzoek van de Schriften door allen, en tegen de vrije genade Gods (par. 72); alsof zij, om aan haar onfeilbaarheid te kunnen vast houden, volledige terugneming behoefde van al wat tevoren haar schade en schande bewerkt had.
De gehalte van het Algemeen Protestantisme zichtbaar in de wijs waarop het de Pauselijke Kerk bestrijdt, door: a. toejuiching van elke ongelovige richting die zich in haar midden openbaart en van elke belemmering, die zij in de uitoefening van haar rechten ondervindt; b. vertoning van een zogenaamde onbekrompenheid van inzichten voor wie alle verscheidenheid van begrippen een zeerondergeschikte zaak is, en die zich zorgvuldig van elk proselitisme onthoudt; alsof zielenjacht om zielen te behouden, ongeoorloofd en men, om het Evangelie aan alle creaturen te brengen, niet bevoegd en verplicht was ook buiten de grenzen van eigen Kerkgenootschap te gaan.

983. Groot maar onvruchtbaar is de ophef over kennis en beschaving, zedelijke en Godsdienstige volksverlichting geweest. Overneming was er van Franse zeden en begrippen, toen men met België verenigd en nagenoeg evenzeer nadat men er van afgescheurd was. Verregaande onkunde in de leer van de zaligheid, wier eenvoudig begrip bijkans niet in de school, dikwijls ook in de Kerk niet, althans niet op algemeen verstaanbare wijze, voorgedragen, menigmaal met sluwheid of stoutheid, in school en Kerk verdraaid, ontzenuwd, tegengesproken werd. Was het wonder dat met de gestadige kreet van vooruitgang zich ook de onophoudelijke klacht over verval van oud-Hollandse degelijkheid, eenvoudigheid, spaarzaamheid, nauwgezetheid, verhief!

984. Koning WILLEM I heeft gedurende dit zevenentwintigjarig tijdverloop, Nederland onder menigvuldigen lotwissél bestuurd. Bekwaam, standvastig, in de behartiging van algemeen en bijzondere aangelegenheden werkzaam met rusteloze ijver, hield hij gelijke tred met de tijd waarin hij geleefd heeft, zodat ook voor hem het Liberalisme de waarheid of minstens een bruikbaar en noodzakelijk regeringsmiddel was. Minder Staatsman dan

Administrateur, zocht hij de kracht van het Monarchaal gezag in de onweerstaanbaarheid van persoonlijk en alomvattend beheer, en gaf in zijn eigen voorbeeld het bewijs dat geen welmenendheid van bedoeling of onverzettelijkheid van karakter de ontwikkeling van een beginsel, waaraan men zich onderworpen heeft, belet. Beurtelings met overdrijving geprezen en met ondankbaarheid gelasterd, maar lid met ere van een luisterrijk Geslacht, mag hij voorzeker niet onder de dagelijkse mensen of middelmatige Vorsten worden geteld.

WILLEM FREDERIK (par. 686a), die voor Landrecies, aan de Sambre en bij Fleuris (§ 811 en 812) meer roem verdiend dan behaald en in achttienjarige ballingschap veel geleden en veel geleerd had. Schrander, met een stalen geheugen bedeeld, rijk in veelsoortige kennis, vooral ook in de Vaderlandse rechten en in de historie van Nederland niet ongewone nauwkeurigheid te huis; in werken onvermoeid, alsof, bij de sterkte van zijn lichaamsgestel, arbeid behoefte en inspanning uitspanning was; met Vorstelijke waardigheid vriendelijk en gemeenzaam; met onbekrompenheid weldadig, waar het ongeluk uitredding of de nuttige werkzaamheid aanmoediging behoefde; voorstander van Godsdienstigheid, enigermate zelfs aan de rechtzinnige leer der Gereformeerde Kerk, waarvan hij een uitmuntende belijdenis afgelegd had, gehecht; op de Voorzienigheid vertrouwend; in voorspoed niet opgeblazen en onder tegenheden van neerslachtigheid vrij. Stoutmoedig en onverzettelijk, zo dikwijls hij van de plichtmatigheid van een daad of weigering volkomen overtuigd was, begreep hij dat, zou er enige regelmatigheid van beheer zijn, de Vorst niet naar de afgoden moet. gelijken welke een mond hebben en niet spreken, voeten en niet wandelen; en dat een regeren naar de meerderheid van volk of Volksvertegenwoordiging een drijven is zonder anker, of roer, of kompas; maar bij de algemeenheid van de liberale begrippen, onvermogend zich boven de kring van de meningen en vooroordelen van zijnen tijd te verheffen, ingenomen met de leer van een Constitutioneel Gouvernement, kon hij, Opperhoofd van de Staat, bij het ondervinden of tegemoet zien van oppositie, om tegenweer te bieden, om invloed te behouden, kracht en steun zoeken alleen in de hulpmiddelen welke die leer zelve aan de hand geeft; in de overmacht van een in de persoon des Vorsten geconcentreerd beheer; in de geregelder loop van de Staatsmachine, zodat de ziel van de Staatkunde Staathuishoudkunde en de Koning, om Staatsman te zijn, bijkans enkel opperfinancier en opperadministrateur was. Regeren met administreren verward. De volksvertegenwoordiging, volgens de theorie en als waarborg onmisbaar, in gewone tijden en voor een goed Regent overtollig en overlastig. Strekking om haar te leiden en te winnen, opdat het niet nodig zij haar te bedwingen. Zucht om de autocratie van het eenhoofdig bewind door zelfwerkzaamheid tot volkomenheid te brengen. De Ministers eerste Commiezen, iedereen, ook de min achtenswaardige man die talent heeft, bruikbaar; omdat er minder raad dan ten uitvoerlegging en eigen lijk geen medearbeiders, maar werktuigen worden begeerd. Uit dit oogpunt op de duur weinig ingenomenheid met personen van niet zeer buigzame individualiteit (van Hogendorp, Falck, enz.) en vooral ook vrees voor een Ministerie, waarin gemeenschap van beginsels zodanige zelfstandigheid van de hoge ambtenaren, een ieder in zijn kring, mogelijk en onschadelijk maakt, als alleen leven en kracht aan het Staatsbeheer geeft. Ophoping van werkzaamheden; dikwijls wordt enkel in schijn veel afgedaan en door eigen ogen gezien; terwijl er, door nauwlettendheid op de kleinste zaken, voor de behoorlijke overweging van de gewichtigste onderwerpen geen tijd overig blijft (§ 621 en 819). Menigvuldige benoeming van Commiezen, uit de verschillende richtingen van het openbaar gevoelen, alsof de Regering geen eigen oordeel of leiding meer had; in dier voege dat men doorgaans óf onverrichter zake uit een gaat, óf de zaak bederft door een vergelijk, dat aan niemand gelijk of ongelijk geeft. De verlegenheid waarin getrouwe opvolging van de vrijzinnige begrippen Koning Willem I gebracht heeft, is grotendeels de oorzaak geweest dat standvastigheid somwijlen het voorkomen van een stijfhoofdige onbeweeglijkheid had; dat zich, in hachelijke ogenblikken, ook bij hem een weifeling en besluiteloosheid, een toegeeflijkheid uit onmacht om te weerstaan, openbaarde welke,

misschien ten onrechte, aan zwakheid van karakter toegeschreven werd, en dat de hoogachtenswaardige Vorst, die orde en vrijheid zou gewenst hebben, menigmaal wanorde en loshandigheid in de Staat bevorderd en ook verdrukking, zelfs ter zake van Godsdienstige overtuiging, in de hand gewerkt heeft. De min voordelige uitkomsten van zijn Regering zijn, voor zover ze hem geweten kunnen worden, ontstaan minder uit eigen gebreken dan uit de verderfelijkheid van de zienswijze waarvan hij deelgenoot en representant was; geen wonder dat, om het voorbeeldige van zijn ijver en de onmiskenbare welmenendheid van zijn bedoeling, doorgaans in Holland aan de persoon een liefde en een vertrouwen werd geschonken die men aanvankelijk vooral aan de afstammeling van het Huis van Oranje verleend had; zodat hierin de waarheid bleek van des redenaars gezegde: *Gelijk wij de koning beminden om het Vaderland, zo beminnen wij nu ook het Vaderland om de Koning.*

985. Voorzeker niet aan de Koning alleen is het te wijten dat de Grondwet een dode vorm bleef, dat er in de despotische strekking van menige wet en inrichting generlei verandering kwam; dat men veel bij de hand genomen en weinig tot stand gebracht heeft; dat het leven van de Natie ongeveer in de maatregelen van het Gouvernement geresumeerd werd; dat er eigenlijk, in de meeste opzichten, geen volksontwikkeling geweest is. Het is te wijten aan de geest des tijds; aan de aard van de inrichtingen welke daarmede in overeenstemming was; aan het matte en lauwe van de Volksgeest, waar deze door geen hoger beginselen bewogen en aangevuurd wordt; die ten gevolge aan allen, welke onder de invloed van de heersende begrippen gestaan hebben; aan de Raadslieden des Konings, aan de Staten-Generaal, aan de Provinciale Staten, aan de Plaatselijke Besturen, aan de Hervormde Geestelijkheid, aan de Natie zelve. Bijkans een ieder in zijn kring had aan die vadsigheid en volgzaamheid schuld, waardoor, bij gemis aan opgewektheid en veerkracht, gedurige opwekking en leiding van hoger hand vereist werd, en het, ook in gewichtige ogenblikken, aan die soort van tegenstand heeft ontbroken, welke plichtmatig voor de onderdaan en nuttig voor het Gouvernement is.

De Grondwet geenszins in organieke wetten toegepast en ontwikkeld, enkel in de uitwendige Staatsinrichting gevolgd, in haar beginselen, door wetten, besluiten, reglementen, circulaires, instructies, verbogen, uitgerekt, beperkt, en, naar verschil van omstandigheden en inzichten, op velerlei wijs miskend en misbruikt. — Gesustineerde bevoegdheid van het Gouvernement (op grond van een transitoire bepaling omtrent de voortdurende kracht van de bestaande wetten) om zich uit het arsenaal van de revolutionaire willekeur en dwingelandij, ook van de meest afschuwelijke en met de geest van de Grondwet strijdige verordeningen te bedienen. Een langzaamheid en veranderlijkheid van overleg, ook in zaken waarvan de afdoening uitermate gewenst werd, waarbij het twijfelachtig scheen of de Gouvernementstred aan stilstand of aan achteruitgang gelijk was. Eerst in 1838 invoering van de Wetboeken in 1814 beloofd, en ook toen gedeeltelijk slechts en in dier voege dat bij deze nationale wetten de Nationaliteit een zeer weinig beduidende winst had. Gedienstigheid van hoge ambtenaren; die, waar hun raad niet gevolgd werd, zelden, ook als het de meest gewichtige belangen van de Staat en de voornaamste regelen van algemeen beheer gold, in het verlies van hun betrekking het behoud van een voor hen zelf eervolle en voor Land en Koning heilrijke zelfstandigheid gezocht hebben. In de Staten-Generaal (behoudens des te lofwaardiger uitzonderingen) doorgaans, ook ten gevolge van onverschilligheid, gedweeheid, althans in al wat niet de financiële aangelegenheden van nabij raakt; schrik voor een stelselmatige Oppositie, desniettemin in een Constitutionele Regering, ter veelzijdige en volledige toetsing, voordelig en onmisbaar; alsof het heter ware de voorgedragen ontwerpen te bestrijden naar veranderlijke opvatting en luim, of uit speculatie om te gelijk de Volksgunst te bejagen en het Gouvernement tot gunstbetoon te dwingen. — Het kiesrecht door velen aan het nepotisme meer dan aan het Vaderland dienstbaar gemaakt. — Lijdelijkheid van de Gewestelijke en Plaatselijke Besturen, ook in de eigen werkkring die hun bij de Grondwet

overgelaten en aangewezen was. Onbeduidendheid van de politieke drukpers. — Slapheid en onaandoenlijkheid van de Natie; lijdelijke berusting in wat het Gouvernement goed vindt; bij alle standen (Adel, patriciërs, goedbezitters, kooplieden, geleerden) die op de Regering enige invloed behoorden te hebben, angstige weekheid, gevoel van zwakheid om op zich zelve te staan, begeerte om op een sterkeren te leunen; een gemoedsstemming reeds in de laatste tijden van de voormalige Republiek blijkbaar, en die door de Omwentelingen, vooral door de slavernij onder Bonaparte, toegenomen is. Volslagen gebrek aan energie in wetgeving, in staathuishoudkunde, in administratie, in handel en nijverheid; zodat Centralisatie en Autocratie, noodwendig uitvloeisel van de liberale begrippen (§ 823), bovendien door de toestand van het algemeen bevorderd en uitgelokt werd. Voor de Regering zelve en bijgevolg voor de ganse Staat, ware tegenstand oneindig beter geweest; zij zou minder gewoon, op haar zeggen, gelijk te bekomen, er meer op uit geweest zijn gelijk te hebben.

In de liberale richting van zijn Staatkunde kon de Koning niet wel tegenspraak ontmoeten, vermits de Staatkunde ook van zijn Ministers aan de liberale begrippen ondergeschikt was. De nuances waren velerlei tussen een Van Hogendorp en Kemper, Falck en Roëll, Elout en Van den Bos, Appelius en Van Maanen; de een was meer aan het oude, de andere aan het nieuwe gehecht; de een zag meer op het nut, de ander op het nadeel van de concentratie van het beheer; de een zou meer, de ander minder aan Franse wijsheid hebben ontleend; maar het is van hen (en althans evenzeer van hun Belgische ambtgenoten) openbaar dat niemand van hun op het gebied de antirevolutionaire leerstellingen gestaan heeft. De ijverige handhaving, zo het heette, van Monarchale beginselen door een Van Maanen was eigenlijk niet anders dan een toevluchtnemen tot de willekeur van het Staatsgezag, waarin het behoedmiddel tegen de gevolgen van liberalisme gezocht werd. De schijnbare veranderlijkheid van een Van Hogendorp kan uit geen wankelbaarheid van karakter, maar zeer wel uit het verschil van de revolutionaire fases die hij beleefde worden verklaard; en de vaderlandsgezindheid van Kemper en Falck zou rijker en bestendiger vrucht hebben gedragen, indien zij niet, ten aanzien van de grondslagen van het Staatsrecht, in de dwalingen van hun tijdgenoten hadden gedeeld. —
De Staatslieden zelve, door wie, bijv. tegen de Fransen geest van Centralisatie werd geijverd, waren, met gelijke ijver, voorstanders van de begrippen van wier heerschappij die Centralisatie het noodwendig gevolg is.

986. Twee Onderafdelingen, waartussen de Omwenteling van 1830 een scherpgetekende grenslinie vormt. De eerste (1813 — 1830), toen de toepassing van de vrijzinnige begrippen met geestdrift begeerd en de liberale Staatkunde, bij wijze van vernieuwde proefneming, gevolgd werd. De tweede, (1830 — 1840) toen een onvoorwaardelijk conservatief systeem, met lijdelijke berusting, de boventoon had.

A. 1813-1830.

LIBERALISME.

987. In deze jaren vooral was men met vrijzinnigheid hoog ingenomen en had voor Grondwetten onbepaald crediet. Voor het geluk van een Natie scheen het genoeg, indien haar een Staatsregeling in nieuwerwetse zin toebedeeld werd. De oorzaak van teleurstelling zocht men, of in het gedrag van de Regeringen, dat te weinig met de voorschriften van de Constituties in haar vrijzinnigen geest overeenkwam, of in de Staatsregelingen zelve, wier inhoud niet genoeg een zuiver afdruksel van de lievelingstheorie was.

Algemeenheid van de stellingen dat het hele Staatsrecht van een Natie uit een geschreven Constitutie ontspruit; dat in de zorgvuldige afscheiding van de drie Staatsmachten, de wetgevende, de uitvoerende, en de rechterlijke macht (trias politica) het geheim van vrijheid en kracht licht, dat de Regering door de publieke opinie moet worden geleid; dat de periodieke drukpers, tolk van het volksgevoelen, tegen eigen misbruiken in eigen werking een genoegzaam correctief heeft; en dat, zo er, onder de invloed van de liberale leer, geen heil maar onheil beleefd wordt, zulks van omstandigheden buiten haar, van onhandigheid van de belijders of van halsstarrigheid van de tegenstanders, het gevolg is.

988. De bedrieglijke gift van liberale Constituties, in plaats van historische Volksrechten, was alleszins geschikt om onvoldaanheid, tweedracht en verbittering te bewerken. De Natiën, bij voortduring van echte vrijheid verstoken, verlangden meer te ontvangen, nadat er zoveel beloofd en zo weinig verleend was. De Regeringen, verlegen over de invloed reeds van een karige dronk, waren ongezind dieper teug uit de gevaarlijken beker te vergunnen. Men was voor verdere ontwikkeling te meer beducht, naarmate zij vuriger begeerd werd die ten gevolge scheen het regeerkunst de beginsels, die men erkend had, buiten werking te houden; de Staatsregelingen die men in vrijzinnige geest verleend had, door gedienstige uitlegkunde, in tegenovergestelde zin, te verwringen; in schijn vrijgevig, inderdaad vasthoudend te zijn; de waarborgen aan het volk geschonken in wapenen tegen het volk te herscheppen; met behendigheid of geweld zich staande te houden tegen de eisen van een oppositie, wier kracht, in verband niet de aangenomen beginsels, op de juistheid van de gevolgtrekkingen gegrond was.

Gestadige botsingen waren onvermijdelijk. De Gouvernementen schenen uit het oog te verliezen dat voldoening aan nationale, rechtmatige en heilrijke wens het beste middel is om zich te beveiligen tegen liberalen, onbillijke en gevaarlijke eis; dat in de echte vrijheid, eenzelvig met de heiligheid van een ieders natuurlijke en verkregen rechten, de ware steun van het gezag licht, en dat een woelziek en misdadig pogen door de regelmatige werking van beginsels, op meer afdoende wijs dan door het aanwenden van gewelddadige maatregelen of van sluwe kunstgrepen, gestuit wordt.

989. Zodanige strijd evenwel was er in Nederland, binnen de omtrek van het voormalig Gemenebest, niet. Veel liep tezamen om de ontkieming van het uitgestrooide zaad te beletten; de slapheid van het Nationaal karakter; de gewoonte van onderwerping; de liefde tot het Huis van Oranje; de zucht om de Koning, na de vereniging niet België, tegen woelzieke volksmenners te sterken; het vertrouwen op een Vorst die zelf, in zeldzame mate, voorstander van vrijzinnige denkbeelden geacht werd. Zo het men toe en zag niet ongaarne dat de Monarch, in wie de Hollandse Natie een vaderlijken vriend lief had, door de inrichting van het

beheer en de gestadige aanwas van persoonlijke macht ,en invloed, voor allen in menig opzicht bijkans alleen leidsman en wetgever werd.

990. In Frankrijk was en bleef het brandpunt van de Omwentelingsleer. Ook daar was zij, in de wederopbouw van de Staat, ten grondstage van het Charter gelegd. De Revolutie werd niet geëindigd, maar voortgezet door de Bourbons; de wettige Vorst zou wezen ten goede wat de overweldiger ten kwade geweest was. Geen heerschappij van het recht; geen slaken van de administratieve banden waarin de Natie gekneld lag; vrijheid noemde men de constitutionele overmacht van het revolutiegezinde deel van de bevolking. De Koning, zonder de steun welken de regelmatige werking van Nationale vrijheden hem verzekerd zou hebben, was gedwongen een ongenoegzame en bedrieglijke bijstand te ontlenen aan de welwillendheid van een partij of aan eigen willekeur en geweld.
De wijs waarop de zogenaamde Restauratie aldaar tot stand gebracht werd, was de voorbereiding om, na vijftienjarige worsteling, een crisis te weeg te brengen die zich, bij gelijkheid van begrippen, over geheel Europa uitstrekken zou.

Duurzaam en volkomen overwicht van de liberale belangen en begrippen. — De Troon had een steun kunnen vinden in de Natie, door teruggave van de vrijheden waarvan haar de Revolutie, onder gestadige toezegging en vertoning, stelselmatig beroofd had. Geenszins. Het was de toeleg en de kunst der Liberalen, hierin door de geest van de tijden en de aard van de nog aanwezige Staatsinrichting begunstigd, alle geleden rampen enkel aan Napoleon te wijten en de Omwenteling, die zich tot de organisatie van een ton gevolge van wanbegrippen gedesorganiseerde maatschappij had moeten uitstrekken, tot een blote persoonsverwisseling, met des te meer vasthouding aan die begrippen, te beperken. —
1814. Juni; uitgifte van het Charter; dat al het verkeerde van het Keizerlijk Bewind (centralisatie en bureaucratie) zorgvuldig in stand hield; een nieuw leven schonk aan de revolutionaire ideeën welke onder de geweldhebber hadden gekwijnd, alle wezenlijke verbeteringen belette, en het Vorstelijk gezag in die ongelijke en roemloze strijd heeft gewikkeld die (1830) op de slaag van de barricaden tegen de ordonnantiën uitliep. Aldus kon geen beweren dat men 19 jaren geregeerd had en dat de Staatsregeling een Vorstelijk Octrooi moest heten, beletten dat zij, onder de invloed van de beginselen, op wier leest zij in menig opzicht geschoeid was, als een bilateraal Contract en weldra zelfs als een eenvoudige lstbrief beschouwd, ingeroepen, misbruikt werd. Erfrecht werd erfsmet; de Legitimiteit, op alle rechten toepasselijk (§ 825a) en echter tot weeraanneming van verdreven Dynastieën beperkt, zou dus een anomalie en een ergernis zijn; de ontwikkelingspartij zou streven naar de zuivering van een Staatswezen, welks revolutionaire grondtrek door zelfstandigheid van het eenhoofdig bewind grotendeels uitgewist werd. Men kwam weer in het spoor van 1789, waarop men, bij voortgang wanorde, en bij stilstand willekeur ontmoet had.

Menigvuldigheid en oppervlakkigheid van de bedenkingen en verwijten waarmee de schuld van het Liberalisme op het gedrag van de Bourbons overgebracht wordt. — a. Zij waren, zegt men, impopulair — van waar dan dat (zelfs naar de belijdenis van een Carnet) de hartelijkheid, de blijdschap, de geestdrift, bij hun terugkomst, onbeschrijfelijk en algemeen was? b. Zij werden door het gewapend Europa opgedrongen — de Mogendheden, zolang de Volksstem niet gehoord werd, hebben zich, uit overmaat van nauwgezetheid, veeleer partijdig tegen hen betoond. — c. Aan hen is de vernedering van Frankrijk te wijten — alleen om hunnentwille en omdat men in hen een onderpand van rust scheen te bezitten, hebben de overwinnaren zich onthouden van uitgestrekter eis. — d. Zij hebben geen vergeten en vergeven gekend ook niet toen aan een revolutionairen Talleyrand en aan een van de afschuwelijkste koningsmoordenaren Fouché de leiding van de Rijksaangelegenheden opgedragen werd? — e. Zij hebben een antiliberale staatkunde gevolgd integendeel; Lodewijk XIII was liberaal, in het organiseren van Frankrijk à la Montesquieu, in de

Septemberordonnantie van 1816 waarbij het gezag, met verwijdering van al wie een Restauratie in betere zin zou begeerd hebben, de vrijzinnigen in handen gespeeld werd; in de handhaving en begunstiging, zolang en zoveel doenlijk, van het Ministerie Decazes; in de ganse loop van zijn aan de Staatspartijen, tot behoud van het evenwicht, beurtelings gedienstig Bewind; ook Karel X en het Ministerie Villèle, binnen de kring van de liberale inrichtingen besloten, hebben tegen de aanslagen van het Liberalisme, op het voorbeeld van de revolutionaire Gouvernementen, middelen die aan het Liberalisme ontleend waren, gebruikt. — f. Hun bestuur was voor welvaart en vrijheid nadelig nooit is Frankrijk, evenzeer als onder hun bewind, bloeiend en in zo ruim genot van die vrijheden waarop het Liberalisme de hoogste prijs stelt, geweest. — g. Zij hebben door geweld en meineed hun ondergang bewerkt — met regelmatige ontwikkeling van het revolutiebeginsel in het Charter omsingeld, heeft de Koning de toevlucht genomen tot een exceptionele maatregel, welke, al ware die niet door het Charter gewettigd, een van de menigvuldige Coups d'Etat zou geweest zijn, die men sedert 1789, door de handeling van de Liberalen zelf, zo dikwijls de Constitutionele vorm aan een overmachtige partij in de weg stond, gewend was.

991. Vrede was de wens en de leus van de Diplomatie. Vrede van de Mogendheden onderling, om zich tegen de werking van de radicale begrippen te kunnen verzetten; niet op grondenten behoeve van een antiliberale politiek. Congressen en gewapende interventie werd tegen hetgeen men overmaat van vrijzinnigheid achtte, gericht. Misverstand omtrent de aard van de omwentelingsleer en opvolging van haar verderfelijke voorschriften was, op het gebied ook van het Volkenrecht, blijkbaar in de eigendunkelijke beschikking over Landen en Volken; in de vrees van constitutionele vormen aan de rechtmatige invloed ook van deugdelijke beginselen onderworpen te zien; in het bedrieglijk overleg om zich van een gematigd Liberalismne, als waarborg tegen uitspattingen waarvan het veeleer de voorbereiding is, te bedienen; en vooral ook in de ijver waarmede men, zo dikwijls de toestand van Frankrijk bedenkelijk werd, met dringende raadgevingen bij het Gouvernement, doorgaans aan de zijde van de vrijzinnige tegenpartij stond.

Fraaie betuigingen van de diplomatieke vertogen, stellige geloften, bijv. in het Protocol van Aken (1818), omtrent de onafhankelijkheid van minvermogende Vorsten. Desniettemin voortzetting van de revolutionaire politiek (§ 587), welke Polen gedeeld (§ 606), de Franse Omwenteling in de hand gewerkt (§ 780), en met elk overmachtig revolutionair Bewind laf hartig gecapituleerd of verraderlijk geheuld (§ 850) had. — Het Dictatorschap van Napoleon op de Groote Mogendheden overgebracht. Een oppermachtige vereniging beveelt naar welgevallen, wat zij meent of beweert tot algemeen welzijn te kunnen strekken; een soort van samenzwering van de Soevereinen om Europa aan hun Oligarchie te onderwerpen. De eerbied voor volkseigenaardigheden en aloude betrekkingen verdrongen door de zucht om het richtsnoer enkel van de natuurlijke grenzen te volgen; om, met inlijving van kleinere Staten. Bene gewijzigde organisatie van Europa in grote missas te bewerken; om, met geringschatting van de krachten die vroeger aan volksgeest en wederkerige gehechtheid van Natiën en Stamhuizen werden ontleend, in de materiële berekening van bevolking en uitgestrektheid, in de juiste afbakening van defensielijnen en van rechter- en linkerflanken, een, zo men dacht, steviger bolwerk en beter onderpand van storeloze; rust te verkrijgen. Systemen, niet van rechtvaardigheid, maar van roof; gebouwd ook op de waar van Staatsregelingen te scheppen, waardoor, zelfs uit de meest vijandige bestanddelen, Natiën werden gemaakt, 87.

De handelwijs ten aanzien van het Staatsrecht van de verschillende Rijken was evenzeer met de stempel van de vrijzinnigheid gemerkt. Met de ware vrijheid onbekend en, die ten gevolge, onvermogend om de beloften in tijd van nood gedaan, te vervullen, waren de Vorsten, tegenover het misnoegen ter zake van grievende teleurstelling, des te meer bereid om

met geweld de werking te smoren van de beginsels die zij, in de strijd van 1812 en 1813, op de voorgrond hadden gesteld. Om de voortdurende spanning van Volken en Gouvernementen te doen ophouden of onschadelijk te maken, was er voor hen slechts tweeërlei middel; de Natie door de liefelijke klank van de woorden en het eentonig gesnor van het Constitutionele raderwerk te sussen, of wel ze, door inkwartiering van vreemde legermachten en strengheid van voorzorgen en van strafwetten, tot lijdelijkheid te brengen. In de betere beginselen van het voormalige Staatsrecht zag men vooroordelen wier traditionele instandhouding, in Landen waar de bevolking nog onverlicht was, in menig opzicht als onwaardeerbaar, maar wier terugroeping in het Westelijk Europa als een onzinnig aandruisen tegen de behoeften van een hogere beschaving moest worden beschouwd.

992. De Nederlandse Volksgeest heeft bij de verbreking van het juk in zelfstandigheid niet veel gewonnen. Van de overmacht van de Franse wapenen verlost, was men omtrent de overheersing van Franse denkbeelden onbezorgd. Hier te lande werd telkens een verflauwde weerklank gehoord, in het Staatsrecht van hetgeen door het vergelijkenderwijs ordelievend gedeelte van de liberale dagbladschrijvers te Parijs, inde Godsdienst van hetgeen door het vergelijkenderwijs niet ongelovig gedeelte van de Rationalisten in Duitsland, als wijsheid en verlichting uitgebazuind was.

Napraterij ook in Holland van de Franse liberalen, ten aanzien van de uitnemendheid van hun beginsels; van de algenoegzaamheid van de Constitutionele vormen; van de heerlijkheid van een evenwicht van Staatsmachten; van de onverdraaglijkheid van het Absolutisme in Rusland, Oostenrijk en Pruisen; van de contrarevolutionaire richting van het Franse Gouvernement; des verachtelijkheid van de Bourbons; van de onbekwaamheid of snoodheid van een ieder die aan de ontwikkeling van de begrippen van de eeuw weerstand bood; van de bekwaamheid en belangeloosheid van elk die zich onder de voorstanders van liberale vooruitgang geschaard had; van de oprechtheid waarmede enkel ten uitvoerlegging van het Charter begeerd werd. Een vijftienjarige komedie (volgens eigen bekentenis in latere tijd) waarvan het kunstige spel alhier, voor de argeloze; geloofsgenoten van de komedianten, de volkomenheid van de begoocheling bereikt heeft.

993. De Hervormde Kerk was de zetel van het algemeen Protestantisme geworden. Bij schijnbare vasthouding van het recht van de Symbolische Kerkleer, was er voor de handhaving van de waarheid, gelijk voor de waarheid zelve, weinig of geen belangstelling meer. Ten aanzien van Kerk, School, Staat en Maatschappij, werd ook door de meeste voorstanders en leraars van de gemeente, enkel aan Christelijke vormen, aan de schaal en niet aan de *kern* van het Evangelie, waarde gehecht. Dode rechtzinnigheid onthield zich, ook waar de vijand indrong, zorgvuldig van polemiek. Een zo jammerlijke toestand verwekte evenwel, gedurende het merendeel van deze zeventien jaren, weinig opziens; omdat men niet gewaagd zou hebben feitelijke losbandigheid als recht te doen beschouwen; omdat de afval meer in verzwijging dan in rechtstreekse aanranding bestond; en omdat de slaap van de onverschilligheid, bij het gros van de Kerkleden, te diep en te algemeen was om door de geloofskreet van zeer weinigen te worden gestoord.

Voortzetting van hetgeen in de vorige Eeuw begonnen (§ 592 en 613) en in de oorlogs- en omwentelingstijd, door stilstand van de theologische ontwikkeling, enigermate gestuit was. Verzachting of verzwijging van al wat bij uitnemendheid, in de schatting van de bedorven rede, onredelijk is. De taal en handelwijs van levendig geloof, als uitdrukking van een gevaarlijk mysticisme, veroordeeld en bespot. — Door de Evangeliewaarheid, voor zover zij geen aanstoot gaf, te behouden, begreep men, vooral wanneer men niet rechtstreeks en onbewimpeld enig deel van het Kerkgeloof bestreed, met Christelijke getrouwheid en Nederlandse omzichtigheid, als Kerkleraar op de hoogte te kunnen blijven die beschaving en

verlichting hadden bereikt. Verdraagzaamheid aan de meest verregaande afwijkingen betoond. Ofschoon in de toetsing van de Schrift aan de rede gematigdheid aangeprezen en geroemd werd, scheen er voor elk soort van ongeloof een vrijbrief te zijn. Voor de belangrijkste geloofspunten, waarvan de aard, het verband, en de onmisbaarheid niet doorzien. werd, was er, zo al geen volslagen onverschilligheid, althans geen belangstelling genoegzaam om ten behoeve van de waarheid enige stoornis van de vrede wenselijk en plichtmatig te doen achten. Aan handhaving van de Christelijke of Protestantse leer werd nauwelijks gedacht; veel minder nog van hetgeen bepaaldelijk tot de Hervormde Kerkleer behoort.

Synode. Jaarlijkse Vergaderingen; waarin menigerlei Reglement ontworpen, maar de ter zijdestelling van waarheden en de verkondiging van dwaalbegrippen, zonder enig teken van afkeuring, aanschouwd werd.

1816. Wijziging van het ondertekeningformulier; in dier voege dat de leraren hun overeenstemming betuigen met „.de leer welke overeenkomstig Gods heilig Woord in de aangenomen formulieren van enigheid der Nederlandse Hervormde Kerk is vervat."
Dus verbindende kracht van de Symbolische opstellen, op grond van de Schriftuurlijkheid van hun inhoud. Jaren achtereen nooit openlijk althans, in twijfel getrokken en desniettemin stoutweg geloochend, zodra de kracht van de afgelegde eed, ten behoeve van de hoofdinhoud van de Evangeliewaarheid, met enige nadruk ingeroepen werd. Beweren van overeenstemming met de leer, niet *omdat,* maar *voor zover* zij met Gods Woord overeenkomt; een verklaring dus waarbij niets verklaard, een belofte waarbij niets beloofd, een regel. waarbij enkel eigen inzicht en eigen goedvinden ten regel gesteld wordt. —
Twist over de wenselijkheid van formulieren in 't algemeen. Verdedigd; omdat er geen Kerkgenootschap zonder geloofseenheid en afwering van wanbegrippen kan zijn, en de leervrijheid van de predikanten eenzelvig is met onderwerping van de Gemeenten aan de zin en geest die het een ieder van hun gevalt in de voor velerlei opvatting en verdraaiing vatbare woorden van de Heilige Schriften te leggen (§. 82a). Bestreden; alsof er aldus een. geloofsregel boven of nevens de Bijbel, belemmering van de wetenschap, consciëntiedwang en ondergeschiktheid aan elke tittel of jota van de belijdenisschriften en aan de meest dwaze haarkloverijen van bekrompen rechtzinnigheid verlangd werd.

Christelijke opwekking, onder de invloed, zowel van hetgeen in Nederland traditioneel was, als ook van de rechtstreekse of zijdelingse werking van de *verlevendiging van het geloof,* welke sedert de algemene vrede, in Frankrijk, Engeland, Zwitserland, Duitsland, Noord-Amerika, onder de Protestanten opgemerkt werd.

994. Verwonderlijk is, ondanks verval en achteruitgang, het algemeen zelfbehagen geweest. Nederland verhief zich op eigen rust en eendracht tegenover de Landen, waar de bevolking, in het voorstaan van verleidelijke begrippen, meer koelbloedig of minder inconsequent was. In de verloochening van de kracht van de Godzaligheid zag men het merk van haar echtheid, en, omtrent de voortreffelijkheid van het Liberalisme door geen lessen van de ervaring geschokt, meende men met juistheid het standpunt tussen schroomvalligheid en overdrijving gekozen te hebben. Geen verlichting, zei of dacht men, was met die van de 19de Eeuw vergelijkbaar; maar ook geen praktijk van haar begrippen was, in gepastheid en matiging, aan die welke in Nederland plaats greep, gelijk.

Voortreffelijk was men, naar eigen schatting, vooral ook vergelijkender wijs Overal was de besmetting van het ongeloof doorgedrongen; hier daarentegen werd de zuivere Evangelieleer uit haar echte bronnen afgeleid, mannelijke geleerdheid en bondige wetenschap was nog het kenmerk van het Akademisch onderricht; men versmaadde niet het voortgaand licht van de tijden; men was noch eigenzinnig gehecht aan het oude, noch lichtvaardig ingenomen met het nieuwe; door geen flikkerglans van de onbedachte praalzucht werd men

beheerd of misleid; zo was het de gulden eeuw van de Nederlandse theologie. Geen Lager Onderwijs kon met het Nederlandse, door Napoleon behouden, door Fransen geroemd (§ 959a) gelijk staan. Elders verwarring en tweedracht, in Holland rust en eensgezindheid; elders wederzijds wantrouwen, in Holland onderlinge liefde en hartelijkheid van Koning en Volk.
De voorvaderlijke deugden van weldadigheid, arbeidzaamheid, Godsdienstigheid, meende men, geheel of gedeeltelijk, terug ontvangen te hebben; over 't algemeen had men nu vooral geleerd die echt Nederlandse gematigdheid in praktijk te brengen, welke in alle dingen met nauwkeurigheid de mate, niet teveel en niet te weinig, bepaalt, en, wars van drift en overijling, door koelbloedig overleg, zich oh het enge middenpad, met onnavolgbare vastheid en waardigheid, weet staande te houden. Vreemd is het niet dat men, in deze nevelen van eigen lof en zelfvergoding gehuld, de bedrieglijkheid van een eensgezindheid die uit gemis aan beginselen ontsproot, niet inzag; en dat, wanneer niet Bijbel, geschiedenis en recht, de wenselijkheid van beteren grondslag werd betoogd, elk bezwaar tegen de geest van de eeuw voor een droombeeld van de zonderlingheid, voor een ondankbaar miskennen van de vaderlandse voortreffelijkheid, zo niet voor een strafbaar pogen tot rustverstoring, uitgekreten werd.

995. Tweeërlei Bestuur; waarvan het eerste slechts kort en de overgang tot het tweede geweest is; de Verenigde Nederlanden onder de Soevereine Vorst (1813 — 1815) en Holland en België tot een Koninkrijk van de Nederlanden gevormd (1815 — 1830).

1810 — 1815.

I. DE VERENIGDE NEDERLANDEN ONDER DE SOEVEREINEN VORST.

996. De VERENIGDE NEDERLANDEN waren weer vrij. Vrij door Gods zegen die zich in de kleinheid van de middelen krachtig betoond had; vrij door een veerkracht, die de komst van overwinnende bondgenoten niet afwachtte om de voorvaderlijken standaard tegenover de steeds geduchte Adelaar te verheffen; vrij, met eendrachtig inroepen van Oranje; vrij, niet ten gevolge van een genadige beschikking van de Diplomatie, maar krachtens eigen goed recht; vrij en terzelfder uur, met toejuiching van Europa, in hun rang onder de Mogendheden hersteld.

Eenvoudige wederaanknoping van de diplomatieke betrekkingen; de onafhankelijkheid die men *jure postliminii* herkreeg, behoefde niet te worden betoogd of erkend. De banden ook van voormalig bondgenootschap, door geweld tijdelijk afgebroken, waren, na rechtens altijd voortgeduurd te hebben, nu, ten gevolge van de omstandigheden, feitelijk weerom hersteld. — Een Staat, die naar gelang van uitgestrektheid en bevolking, meer dan enig ander, in vroegere of latere tijden, op het wereldtoneel heeft geschitterd, door Staatslieden en helden, door nijverheid, handel en volkplantingen, door de bloei van wetenschappen, letteren en kunsten, door pogingen tot behoud van het evenwicht van Europa, en door praktische oplossing van de gewichtigste vraagstukken van de politiek; een Staat die 80 jaren voor de vrijheid gestreden, zijn bodem aan de golven ontwoekerd, en meermalen onder de Mogendheden die over het lot van de Christenheid uitspraak deden, behoord heeft; zodanige Staat verliest zijn levensbeginsel en rang onder de Natiën niet, omdat die tijdelijk, met bijkans het gehele Vasteland, gedwongen is geweest voor de overmacht van een veroveraar te zwichten. 89.

997. De Omwenteling was in de volste zin Nationaal. Eensgezindheid was er in het verbreken aan het vreemde juk; in de toekenning van het oppergezag aan Oranje; in de wens van een Staatsregeling zowel naar Nederlandse behoeften als naar liberalen eis. Niet in angstvallig opzoeken van oude en afgesleten vormen, maar in vernieuwing en verjeugdiging van het voortgezette volksleven werd het heil van Nederland gezocht. Geen onafhankelijkheid van Gewesten; geen willekeur van een Aristocratie; geen wankelbaarheid van een Stadhouderlijke zetel; geen wanorde van een zogenaamd Volksbewind; maar een Vorstelijk gezag, voor aanranding onbereikbaar, en sterk genoeg om, met de eenheid van de Staat, de handhaving van aller vrijlieden en rechten te bewerken. De Prins van Oranje werd SOEVEREINE VORST en aanvaardde het oppergezag, onder voorwaarde dat het onverwijld door een Constitutie zou worden omschreven en beperkt.

De verbetering en volmaking zelve van het oud Bondgenootschappelijk gebouw zou terstond een twistappel in het midden hebben geworpen. 79. De vervallen Staatsinrichting, met haar ter zijdestelling of onderdrukking van het Monarchaal element, was de ontaarding van de aloude Constitutie geweest (g 221); de miskende Volksvrijheden moesten nu (gelijk ook in vroeger tijden geschied was) door het gezag van een Soeverein Vorst worden beschermd. Aldus zou men een Grondwet verkrijgen gegrond op de oudheid van de zeden, de gewoonten, en de behoeften van het Volk; de Staatsregeling waarvoor de vaderen de strijd hadden gevoerd; later verdrongen door de Republiek, grote nieuwigheid en bron van verderfelijke partijschappen en van schandelijke inbreuken op vrijheid en recht en. — Verschil

tussen Van Hogendorp en Kemper, over het voordeel of gevaar van een weeroprichting van voormalige instellingen; overeenstemming evenwel omtrent de wenselijkheid van een echt Nederlandse Constitutie, in haar grondtrekken van eenhoofdig oppergezag, van Provinciale en Gemeentelijke zelfstandigheid en ondergeschiktheid, van billijken invloed van de ingezetenen op hetgeen de regeling van hun eigen aangelegenheden betrof, en van die gewetensvrijheid, tot behoud waarvan de Tachtigjarige oorlog gevoerd was. Overeenstemming ook in de beschouwingen dezer historische bestanddelen naar liberalen zin en geest; zodat de Vorst enkel medewetgever was; de Gemeenten en Gewesten, al werd eigen beheer hun vergund, geenszins als *personae morales* in het recht traden van natuurlijke autonomie, en de gewetensvrijheid met gelijkstelling van de Gezindheden verward werd.

Door opdracht van de Soevereiniteit zou de hoeksteen van het Staatsgebouw worden gelegd. Er kon geen spraak wezen van een patrimoniëel Rijk, van een soort van donatie des bands, of van enig *onbeperkt* gezag, of van een Staatsinrichting aan die van Turkije of Rusland gelijk; wel van een Grafelijke macht, zoals die, volgens een min juiste opvatting van de geschiedenis, voorgesteld werd; wel van een Vorst, in waarheid wat de Stadhouder doorgaans enkel in naam geweest was, Eminent Hoofd van de Staat. De omwentelingen van 1672, 1747, 1787, allen ten minste enigermate het werk van een partij, zouden door de oprichting van een zodanige Monarchie worden voltooid en genationaliseerd; het Opperhoofd, in zeker opzicht verantwoordelijk aan God alleen voor de uitoefening van zijn onafhankelijk gezag, tevens gehouden zijn aan de eerbiediging van verkregen rechten, voor wier nauwgezette handhaving een te gelijk historische- en liberale Grondwet genoegzame waarborgen opleveren zou.

De Prins heeft ook uit eigen beweging de oprichting van een Constitutioneel bewind gewild, maar het lag buiten die in de aard van de zaak, gelijk in het hoofd en hart van de Vaderlanders die de tolken van de Natie geweest zijn, dat Willem de Soevereine Vorst van het zere Nederland was. De Prins was Soeverein vóór, niet door de Constitutie; maar het was om de vrijheid te beschermen dat hij Soeverein gemaakt werd. Geen tijd waarin Vorstelijk gezag, zonder liberale Grondwet, met diepe afkeer als een schandelijk en verderfelijk Absolutisme uitgekreten werd.

Aldus (1 Dec.) opdracht van de Soevereiniteit aan de Prins te Amsterdam, onder luide toejuiching. Geen WILLEM VI (gelijk de Prins in een Proclamatie van het Algemeen bestuur van 26 Nov. genoemd was), maar een Willem I, met wiens oppermacht een van de Republiek geheel verschillend Staatsbeheer begint. Hij aanvaardt wat Nederland hem aanbiedt; maar alleen onder waarborging van een vrije Constitutie, welke de vrijheid van de ingezetenen tegen mogelijke misbruiken verzekert. —

Verdiensten van Falck en Kemper, gelijk in het tot stand brengen van de Omwenteling zelve (§ 966), zo vooral ook in het bewerken dezer nieuwe orde van zaken die het onderscheid van Staats- en Stadhouders voor altijd wegvallen deed, aan alle geschillen een einde maakte, aller belangen inéén smolt, en daarbij met de hele politieke gesteldheid van Europa in overeenstemming was. De Prins was deze Soevereiniteit verschuldigd naast God, aan het bloed ten dienste van het Vaderland door zijn Voorvaderen gestort; aan de roem en welvaart die Nederland onder Minne leiding verwierf; aan de innige band door de loop van de eeuwen tussen hen en de Natie gelegd; aan de oude rechten van zijn Huis en aan het vertrouwen en de eigen keus van het vrije Volk. 89. —

De rechten van het Huis op zichzelf zouden hoogstens tot opdracht van de Stadhouderlijke waardigheid geleid hebben.

998. Vereniging, verzoening, vernietiging van de partijen, niet enkel, onder de voorbijgaande indruk van gezamenlijke vreugd, na gemeenschappelijke jammer, op wederzijdse toegeeflijkheid, maar veeleer, bij het wegvallen van de oorzaken van tweedracht, op

onderlinge overeenstemming gebouwd. Waar allen gedwaald, waar allen zwaar voor dwaling geboet, waar allen in de vernieuwde verbintenis van Vaderland en Oranje de eindpaal van het lijden gezien en gezocht hadden, daar kon het niet moeilijk vallen ook aan voormalige tegenpartijders de broederhand te reiken. Jammer slechts dat de band van de eendracht tevens door algemeen gehechtheid aan gevaarlijke begrippen versterkt werd. Met onderling goedvinden en Nederlandse bedachtzaamheid scheen nu verkrijgbaar wat men met partijdige zin en met vrijwillig of gedwongen navolgen van Franse buitensporigheid tevergeefs nagejaagd had. Ook Oranjegezinden waren voorstanders van een vrijzinnigheid wier toepassing ten gunste van het geliefde Stamhuis begon; ook revolutionairen waren vrienden van Oranje, nu Oranje zelf de beginselen omhelsde die zij verkondigd hadden, met de verzachting, wier gepastheid hun nu duidelijk geworden was. Er bestond geen onderscheid meer; *bijkans iedereen was liberaal, gelijk bijkans iedereen Oranjegezind was.*

Door de stroom van de revoluties zelve had men beletselen zien opheffen, welke, in kalmer tijden, het bereiken van het doel van een bijlegging van de gedurige strijd tussen Oranje, de Regenten, en het volk moeilijk, zo niet onmogelijk, zouden hebben gemaakt. 58 — De Vorst, door de wil van allen teruggeroepen, beijverde zich, door woord en daad, aan de bevestiging van de eendracht bevorderlijk 'te zijn; niemand was in onpartijdigheidnauwgezetter; niemand meer dan hij vergeven- en vergetensgezind. De vaderlijke wijze van zijn terugkomst, de duizend kleine trekken van hartelijkheid onwelwillendheid welke men elkaar onderling verhaalde, legden de grond tot een, in haar algemeenheid, bijkans. voorbeeldloze; verkleefdheid aan zijn persoon en aan zijn Huis. 58

999. De bestendigheid van de herrezen Staat was, om de geestdrift van de Natie en de verbazende uitkomsten van de oorlog, niet lang twijfelachtig. De vijand werd bestookt in de vestingen die hij op vaderlandse grond bezet hield. Napoleon, vervolgd, achterhaald, omsingeld in het Land waar de bevolking, door het zuchten over zijn geweldenarijen, het roemen op zijn zegepralen verleerd had, vermocht niet zich, door eigen veldheerstalent of dapperheid van het overschot van zijn talrijke legers, te redden; zwaard en scepter ontviel hem. De vrede van Parijs was de vrede van Europa; de afkondiging van een orde van zaken, in Frankrijk en elders, op het erfrecht van de wettige Dynastieën, niet inachtneming van de gewijzigde denkbeelden en behoeften, gebouwd.

1813. Dec.; Algemene wapening; vrijwillige giften daarvoor, f 1.271,289. — De vijand in alle sterke plaatsen des bands door de Landstorm geblokkeerd. — Inneming van den Briel en Hellevoetsluis (Dec.), Den Bosch. (Jan.), Deventer, Naarden, Delfzijl en Den Helder (eerst in Mei). De Erfprins toegesneld om nu ook op Hollandse bodem de vijand, op wie hij in Spanje lauweren behaald had (§ 925a), te bestrijden; 25000 man gereed om te velde te trekken, toen Parijs zich overgaf (31 Maart).

Veldtocht in Frankrijk, ook voor de overwonnelingen, om de verbazende overmacht van de Bondgenoten, in menigvuldige en bloedige gevechten, roemrijk.
2 Apr.; terugroeping van de Bourbons; 11 Apr.; abdicatie van Napoleon en vertrek naar Elba; 3 Mei; Koning Lodewijk XVIII te Parijs, en weldra (4 Juni) octrooi van het Charter (par. 990). — 30 Mei; vrede van Parijs; de Franse Monarchie binnen haar vorige grenzen beperkt; Holland, onder de Soevereiniteit van Oranje, zal een eergroting van grondgebied ontvangen.

1000. De grondwet werd ontworpen, overwogen, goedgekeurd, in werking gebracht. Veel werd daarin opgenomen waarop Nederland ten allen tijde hoge prijs gesteld had; veel weggelaten of onschadelijk gemaakt dat verbastering van de Staat en bron van een droevige strijdigheid van inzichten geweest was. Maar, de Staatsregeling, gelijk in andere landen ook hier, zelfs in elk historisch element aan de liberale zienswijze ondergeschikt, was in de rij van de revolutionaire Constituties een proefstuk te meer, waarin de betrekking van Uitvoerend

Bewind en Wetgevend Lichaam, van Staat en Kerk, van Staatseenheid en Departementen, met overneming van traditionele benamingen en vormen, naar vrijzinnige voorschriften, aangewezen en vastgesteld werd.

21 Dec.; Commissie tot het ontwerpen van de Grondwet; Van Hogendorp Voorzitter. — 14 Febr.; bepaling dat er van regeringswege 600 Notabelen ter beoordeling van het ontwerp zullen benoemd worden. — 28 Maart; Algemeen Vergadering te Amsterdam; goedkeuring, met 448 tegen 26 stemmen. — Uitoefening van de Wetgevende macht door de Soevereinen Vorst, totdat de Vergadering van de Staten-Generaal bijeenkwam (2 Mei).

De **GRONDWET.** 146 artikelen; a. de Soevereine Vorst; opvolging bij erfrecht en eerstgeboorte; recht van oorlog en vrede; opperbestuur van de geldmiddelen; beschikking over vloten en legers; de gewone en zekere uitgaven aan geen nieuwe toestemming onderworpen. b. Provinciën en Gemeenten; de Soevereine repten van de Staten, zonder uitzondering of bepaling overgedragen op de Soevereinen vorst alleen, maar ook al wat tot de gewone politie en economie behoort, aan de Besturen overgelaten. c. Waarborgen van de Volksvrijheid; Vergadering van de Staten-Generaal van 55 leden, voor drie jaren door de Staten van de Provinciën benoemd; welke de buitengewone uitgaven vergunt of weigert, en, evenals de Soevereine Vorst, een wetgevend initiatief en veto bezit. Raad van State; algemeen Rekenkamer. Onafhankelijkheid van de rechterlijke macht; algemeen Wetboeken; gelijke bescherming van alle bestaande Godsdiensten, terwijl de Christelijk hervormde die van de Soevereinen Vorst is; zorg van de regering over het openbaar onderwijs en het armbestuur. — Veel goeds; in menig punt, herschepping van het Nederlandse Staatswezen, met de lessen van de historie en met de wensen van de bekwaamste Staatslieden van vroeger tijd overeenkomstig (§ 775a), en waarin de verbeteringen waren opgenomen sedert 1795 tot stand gebracht of beproefd.

Nationale eenheid, Volksvertegenwoordiging, algemeen financiën en belastingen, gelijkheid van burgerlijke wetten en een krachtig bestuur. Desniettemin vrijzinnige en antihistorische strekking, blijkbaar in: 1. haar vorming, eer als maaksel, naar het beste weten van de Vorst en van degenen die hij zich tot raadslieden en beoordelaars toegevoegd had, dan wel als optekening van hetgeen op een wettelijk aanwezen recht had; 2. sommige bepalingen en uitdrukkingen; de loting voor de Nationale Militie; het daarstellen van een Centrale Vergadering die, onder de schijn van Volksrepresentatie, over de krachten en de toestand van de Natie, in verstandhouding met de Vorst, onvoorwaardelijk beschikt; 3. het verband, waarin zij, ook naar officiële uitlegging, met de liberale begrippen gebracht werd; als middel om aan Nederland het politiek aanzijn weer te geven; 60; als een maatschappelijk verdrag tussen Vorst en Volk; terwijl men het gezag van de Soevereinen Vorst met de uitvoerende Macht in de ruimste zin gelijk stelde en de Staten-Generaal tot bewaarders van de Grondwet verhief. 60. De ophef waarmee de nieuwere verlichting geroemd werd, als de geest van wijsheid en ware Godsdienstigheid, welke meer bijzonder in de laatst verlopen eeuw heerlijke vruchten voortgebracht heeft. 60.

1001. Aanvankelijk getuigde menige verordening van de goede indruk van een verlossing van Holland en van Europa waarin, over 't algemeen, door Vorsten en Volken, enige ogenblikken althans de stempel van hogere tussenkomst erkend werd. Eerbied was er, ook bij het Bestuur, voor de in Nederland niet onbekende God, die, gelijk weleer in de vorming, zich nu verheerlijkt had in de vernieuwing van de Staat; zucht om wat in vroegere tijden proef houdend bevonden was, weer in het leven te roepen; overtuiging dat, onder het Huis van Oranje, Nederland van de laatste sporen van despotische inrichtingen moest worden bevrijd.

De Godsdienst was, zei men ook van regeringswege, in de laatste jaren, een spel van de Staatkunde geworden; thans bemoedigend vooruitzicht dat, door het voorbeeld van Vorst en regenten en die ware godsdienstige geest, welke de voorvaderen zo zeer bezielde, zal

worden opgewekt en levendig gehouden. — Uitschrijving van een Bededag ter verootmoediging van Vorst en Natie voor Degene Die getuchtigd en vernederd en weer uitgered en verhoogd had — Opening van de vergaderingen van de Staten-Generaal met een gebed. — Heiliging van de Zondag, later (1 Maart 1815) bij een wet vastgesteld, in het belang van Godvrucht en zedelijkheid. — In de Grondwet (§ 999) voorrang der Hervormde Kerk in de persoonlijke belijdenis van de Vorst en zorg van de Regering voor het onderwijs, ter bevordering van Godsdienst als een vaste steun van de Staat.
Weldra echter werden bepalingen van die aard door velen als anomaliën en oude lappen op het nieuwe kleed beschouwd. Ook was de dankbaarheid, waaruit ze gevloeid waren, niet bestendig. Men was in het eerst verbaasd en de leus was: *God en Vaderland!* maar men bedacht zich, zag het werk aan dat men meende gemaakt te hebben, zag dat het goed was, en de leus werd: *Vaderland en God!* Het laatste woord werd, welstaanshalve, als aanhangsel bewaard.
Afschaffing van de Droits-réunis, van het tabaksmonopdie (Régie), van de Hoge Policie, van de Censuur; wijzigingen in het Strafrecht en in de Lijfstraffelijke Rechtspleging.

1002. Evenwel, niet enkel om het personeel van de ambtenaren en om het bezwaarlijke dat een ware Staatshervorming zou gehad hebben, maar om de geest des tijds in 't algemeen, kon er aan Godsdienst, Vaderland en Vrijheid gehoor worden verleend, alleen overeenkomstig de begrippen waaraan men bij voortduring gehecht en geboeid was. Zo werden de gevolgen van de Omwenteling binnen zeer enge grenzen beperkt. Onvermijdelijk was het inkrimpen van verwachtingen en beloften; noodwendig een administratief beheer, gelijk dit onder revolutionaire invloed ingericht was. De hele toestel van de Staatsmachine werd bewaard en de aangenomen sleur gevolgd. Centraliseren; organiseren, reglementeren, was meer dan ooit, om de menigvuldigheid van de onderwerpen die voorziening eisten, aan de orde van de dag. Geen verdrijving van de Fransen kon van inrichtingen ontslaan wier onmisbaarheid een gevolg van de in eer gebleven grondstellingen was.

Invloed en in sommige opzichten overwicht dergenen die, enigen uit vaderlandsliefde en plichtbesef, aanzienlijke ambten zelfs onder Napoleon bekleed en hem niet hadden verlaten, eer zijn naderende val ontwijfelbaar was. Bij het behoud van dezelfde grondstellingen van regering en administratie, behield men gaarne de hulp dergenen die, zo niet door talenten, althans door ervaring boven anderen geschikt waren voor de praktijk; hun medewerking, ten gevolge van de welwillendheid die hun betoond werd, scheen bovendien een treffend bewijs van de volkomenheid van de eendracht en van het onvoorwaardelijke van de vergetelheid te zijn. Het was te doen om de vereniging niet van voorvaderlijke beginsels met de nuttig gebleken instellingen van latere tijd, maar omgekeerd, van de later in zwang gekomen beginsels met hetgeen, naar die toetssteen, in de voorvaderlijke instellingen bruikbaar gekeurd werd. Men zou tegenover vooroordeel en overdrijving, behoefte aan ontwikkeling en beteugeling hebben; dus behoorde men de raad te waarderen van hen die onder revolutie en reactie een hoofdrol hadden gespeeld. Onveranderd bleef de voorstelling van de Revolutionairen Staat (par. 830), waarin, zonder achtgeving op eigen en verkregen rechten, de hele bevolking, in alles, door een Uitvoerend Bewind, zo het heet, met goedvinden van een zogenaamde Volksvertegenwoordiging, en naar men voorgeeft, onder gestadig oppertoezicht van de Natie zelve, geleid wordt. Onmisbaarheid die ten gevolge van de Staatsmachine waardoor het Gouvernement hiertoe de nodige kracht heeft.
Vele Franse inrichtingen bleven onder Nederlandse benamingen in stand. Het Corps Législatif werd door Staten-Generaal (met gesloten deuren), de Prefecten door Gouverneurs, de Maires door Burgemeesters, de Droits-résunis door velerlei belasting, de Conscriptie door de verplichte dienstneming vervangen; zodat, in het wezen van de zaak, de vervanging geen

afschaffing, maar behoud was. Dezelfde strekking om de Constitutionele vormen ter versterking en uitbreiding van het Centraal gezag te gebruiken. —
Handhaving van de Wet van 1806 op het onderwijs. Verlangen om de Hervormde Kerk te organiseren, en door *een algemeen Synode* met de Staatseenheid in verband te brengen; bestreden door de Raad van State, als niet nodig, niet wenselijk, strijdig tegen de natuur dezer Kerk, en onraadzaam, ook omdat de wettigheid van zodanige Gouvernementsmaatregel zou worden in twijfel getrokken. Desniettemin (12 Okt.) benoeming van een consulerende Commissie ad hoc. Voorts § 993a.

1003. De gewijzigde instellingen werden in werking gebracht. Het financiewezen aanvankelijk hersteld; de weer ontloken bloei van zeevaart en handel door het wegvallen van elke belemmering verdubbeld, de inbezitneming van de Kolonieën voorbereid; de zorg van de Vorst, met medewerking van de Staten-Generaal, aan de meest gewichtige onderwerpen van Regering en Staathuishoudkunde besteed.

Mei — Nov.; Buitengewone Vergadering van de Staten-Generaal. — Financiële Wet van 14 Mei, om de Lande de hoog benodigde penningen te verschaffen, zonder de herlevende handel van kapitalen te beroven of door verzwaarde belastingen te drukken, en om tevens regelmatige en plichtmatige voldoening te geven aan de rentheffers van de Staat. a. Conversie van alle effecten in een 2 1/2% effect; b. herleving van de verloren 2/3 door een uitgestelde nevens de werkelijke schuld; c. bijbetaling tot stijving van 's Lands kas. —
Wet van 25 Juni, waarbij het systeem van lage rechten aangenomen werd. — Aug. en Sept.; benoemingen voor de Provinciale Staten. — 13 Aug.; overeenkomst met Groot-Brittannië, waarbij teruggave geschiedt van alle de Kolonieën, die Holland op 1 Jan. 1803 (§ 934) in bezit had; behoudens nadere beschikking omtrent de Kaap, Demerary, Essequebo en de Berbice. 7 Nov.; eerste gewone vergadering van de Staten-Generaal. Voordracht van uitgaven en inkomsten voor 1815; de middelen gerekend op 40 1/2 en de uitgaven op 51 miljoen; maar uitzicht op toenemende opbrengst, bij vermeerderende welvaart ook van de Overzeese bezittingen, en op vermindering van behoeften, als de vrede bestendigheid krijgt. — Vestiging van het publiek crediet; de 2 1/2 % van 30% op 46 %. — Van Nov. 1813 tot Dec. 1814 in de Maas en Goeree ingekomen 1284 en uitgezeild 1308 schepen (in 1808 slechts 63 en 67); te Amsterdam van April tot Dec. 1426 en 1575.

1004. Het moeitevolle werk was ternauwernood begonnen, toen het, in menig opzicht, weerom gestaakt werd. Terwijl men aan het organiseren van de Verenigde Nederlanden arbeidde, was de Diplomatie op het organiseren van Europa ijverig bedacht. Holland zou, in het belang van algemeen rust en vrijheid, tegenover het machtige en altijd woelzieke Frankrijk worden versterkt. Maar ook dit prijselijke doel wilde men door opvolging van het revolutionaire volkenrecht bereiken, en de samensmelting met de Belgische Gewesten, dat is, in van de waarheid, de vernietiging van de herboren Nederlandse Staat, werd door een bevel van de Verbonden Mogendheden gedecreteerd.

Belgische Gewesten. — 1814. 11 Febr.; Provisioneel Bestuur, namens de Mogendheden. Besluit van 7 Maart, door de Commissarissen van de Bondgenoten uitdrukkelijk bekrachtigd; waarbij beloofd wordt de geestelijke en wereldlijke machten onveranderlijk in haar wederzijdse grenzen te houden, gelijk die in de Canonieke rechten en oude Constitutionele Landswetten bepaald zijn. Weldra, naar aanleiding van de vrede van Parijs (§ 998), Tussenbestuur van de Soevereine Vorst, (1 Aug.), in afwachting van hetgeen nader, op een algemeen Congres te Wenen, zou worden beslist. De Erfprins tot Opperbevelhebber van de troepen van de Oealliëerden benoemd. —
De Soevereine Vorst naar Brussel; Proclamatie; ,,uw rampen te doen ophouden, uw Godsdienst te beschermen en te vereren; de Adel met de luister te omgeven die aan zijn

oudheid en verdiensten verschuldigd is; de landbouw, de koophandel en alle takken van volksvlijt te begunstigen, zijn de aangename plichten en zorgen, aan welke ik mijn gehele aandacht zal besteden."

1815 — 1830 .

II. KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

1005. Veel was er waarom samenvoeging wenselijk gekeurd werd. Holland aan eigen krachten overgelaten, was, bij klaarblijkelijk verval en in de gewijzigde toestand van Europa, geen ontzagwekkende Mogendheid meer. Het had dubbel de bescherming nodig welke het Barrièrestelsel ruimschoots toegezegd, maar, om de veranderde Staatkunde van het Keizerlijke Hof, zelden of op weinig afdoende wijze verleend had. Aan wie zou België komen? Frankrijk mocht het niet behouden; want het behoorde opnieuw ten voormuur tegen Frankrijk te strekken; Oostenrijk verkoos de hand op het meer nabijliggend en heerlijk Italië te leggen; aan de onverzadelijkheid van Pruisen kon niet in alles gehoor worden verleend.
Waarom niet uit de gezamenlijke Nederlanden één Rijk gevormd, dat, in bondgenootschap met Duitsland en Groot-Brittannië, aan de Noordelijke grenzen van de machtigen nabuur, een genoegzaam bolwerk voor het in tijd van nood toesnellend Europa zou kunnen zijn? Zij hadden vroeger onder het gebied van dezelfde Landsheer gestaan; er was gelijkheid van taal en zeden geweest. Hoog tijd was het dat de noodlottige scheuring, die nadelig voor het evenwicht van de Europese Machten gewerkt had, geheeld werd. Staatsgemeenschap zou op Volksverwantschap worden gegrond, vereniging Hereniging zijn.

IJdelheid van de verwachting op de Barrière gebouwd; § 535 en 607. — Het oogmerk van de vergroting aan Holland toegekend (§ 999a) was de Verenigde Provinciën in staat te stellen om door eigen middelen haar onafhankelijkheid te handhaven, ook nadat de verhouding van de Mogendheden grote veranderingen ondergaan had. De voormuur zou beter dan tevoren versterkt worden; België niet meer door de onverschilligheid of Fransgezindheid van de Landsheer onder Franse overheersing of invloed worden gebracht, en in de gemeenschap van de Europese belangen zou de nieuwe Staat een waarborg hebben van ondersteuning tegen een nabuur die voor alle Mogendheden gevaarlijk bevonden was. Het rijk van de Nederlanden (in de eerste klasse van de Staten van de tweede rang) zou wezen wat het Rijk van Bourgondië geweest was; het zou, onder een anderen vorm, dezelfde steun voor het evenwicht geven, die men tevoren in België onder het Huis van Oostenrijk had; de ontwerpen door Keizer Karel V gekoesterd (§ 55) zouden worden ten uitvoer gelegd; de Staatkunde van Willem III, naar de omstandigheden gewijzigd, zou worden gevolgd; de zelfstandigheid van Holland hersteld worden, grondbeginsel van de algemeen politiek, voor de balans van de Staten en het evenwicht tussen land en zeemacht in Europa, voor de vrijheid van het Vasteland en ook voor de vrijheid van de wereldhandel onmisbaar, en wier verlies zo krachtig tot de Franse overheersing en, die ten gevolge, tot de willekeur van Engeland in handel en scheepvaart, dat is, tot de algemene rampspoed, in haar ganse omvang, medegewerkt had.

De Nederlanden, konden zij tot eenheid worden gebracht, schenen alleszins geschikt om een hogen trap van aanzien en macht te bereiken; door ligging en omtrek, door innerlijke rijkdom en betrekkingen naar buiten, Wat in het Noorden geheel of gedeeltelijk ontbrak, uitgestrekte bossen en graanvelden, kolenmijnen, ijzererts en fabrieken, vond men overvloedig in het Zuiden; wat het Zuiden in de laatste eeuwen althans, weinig of niet gekend had, handel en volkplantingen, werd door het Noorden ruimschoots in de gemeenschap gelegd. —

Belangrijke Bezittingen in de West (Suriname en Curaçao); in de Oost, behalve hetgeen men in de Molukken, op Borneo en Sumatra bezet hield, Java, met vijf miljoenen zielen, het dubbel van het hele Rijk, onwaardeerbaar om insulaire ligging, om morele invloed op de Indische Archipel, om rijkdom van de voortbrengselen en ons buigzaamheid, nijverheid, beschaving en aloude verkleefdheid van de bevolking. 83.

1006. Daarentegen waren de zwarigheden niet gering. Overeenkomst en onderlinge betrekking had sedert twee eeuwen plaats gemaakt voor contrast en afkerige zin. Tegenstelling was er van materiële belangen; want, terwijl de bloei van de Republiek uit de koophandel ontsproot, had België, daar het bouwen van de zee niet vergund was, in landbouw en fabrieken opbeuring en welvaart gehad. Tegenstelling in hetgeen vroeger de band van de Natie geweest was, taal en volksgebruik; want ook buiten de Waalse Gewesten waren de hogere standen, vooral in de laatste tijden, aan Franse spraak en zeden gewend. Tegenstelling in de Godsdienst, welke tevoren dezelfde heiligen band om de hele bevolking gesnoerd had; want, terwijl men in Holland zich beroemde een Protestantse Natie te zijn, was en bleef nog in België die gehechtheid aan Rome welke, na de Nederlanden van één gereten te hebben, ook later een beletsel van verzoening en eensgezindheid geweest was; de voornaamste dier vast gewortelde eigenaardigheden van het Volk, voor wier aanranding nog onlangs Jozef II, als hij langer geleefd had, door het verlies van dit belangrijke deel van zijn Staten zou hebben geboet.

In het Noorden begeerde men vrijheid van de handel. Dan zouden alle takken ook van de nijverheid bloeien; verlaging van rechten zou, door uitbreiding van vertier, verhoging van inkomsten te weeg brengen; koopmanschap en zeevaart van een Land, bij voortduring, in menig opzicht, tot een mars ook van de vreemdelingen geschikt, opnieuw een steun kunnen worden Staat; daarentegen, bij hoge rechten zou geen leger van tolbedienden, ge opeenstapeling van fiscale wetten en formaliteiten de smokkelarij beletten, maar wel, en evenzeer als de belasting zelve, vooral hij de wedijver van de Volken, verplaatsing van de handel en, met schromelijk nadeel voor de schatkist, achteruitgang, kwijning en vernietiging van de algemeen welvaart bewerken. Onzinnig zou het wezen, door toegeeflijkheid aan een vooroordeel dat van gebrek aan ervaring en van achterlijkheid in de wetenschap getuigt, de hartader af te steken, waardoor het gehele Staatslichaam gevoed wordt.
In België was men overtuigd dat landbouw en fabrieken door hoge rechten tegen de mededinging van buitenlandse producten en vreemde fabricaten moeten worden beschermd. Indien er wellicht eenmaal van wederkerige vrijstelling in alle Landen heil was te verwachten, heilloos voorzeker zou het zijn, door voorbarigheid te dezen opzichte, aan de welvaart van anderen ten koste van zelfbehoud ten dienste te staan. — Onraadzaam was het, daar men van weerskanten de waarheid van eigen systeem en de verderfelijkheid van de tegenovergestelde zienswijze voor ontwijfelbaar hield. eensklaps een algemeenheid van verordeningen te eisen, welke steeds in de een helft van het Rijk onwil, wrok en bitter beklag van opoffering aan de bekrompenheid van landeigenaren en fabriekheren, of aan de baatzucht van de kooplieden te weeg brengen zou. Wenselijkheid om, tijdelijk althans, de verschillende delen des Rijks, ten aanzien van de handel, naar wetten te besturen, waarbij ze ieder, naar eigen inzicht, tot het algemeen welzijn zouden medegewerkt hebben. Maar dit zou, zo niet tegen de letter, althans tegen de geest van de Artikelen van Londen (§ 1012) strijdig geweest.

1007. Er was, onder deze moeilijkheden, zo de voorschriften van het echte Staatsrecht gevolgd werden, geen onoverkomelijk bezwaar. Lichter zou de taak vallen, door in het oog te houden dat het Rijk van de Nederlanden, de uitbreiding was van de Verenigde Nederlanden, gelijk zij nu, onder Vorstelijk gezag, tot meerdere vastheid en eendracht waren geraakt; en dat

er dus geenszins over een pasgeboren zogenaamde Mogendheid, zonder geschiedenis, levensbeginsel of karakter, maar wel over de gewijzigde voortzetting van een met roem bekenden historisch en Staat en over de handhaving en uitbreiding van de Nederlandse eigenaardigheid sprake behoorde te zijn.

1008. Over het onafhankelijk en afzonderlijk Volksbestaan van Holland (hernomen, niet terugontvangen) had geen vereniging van Mogendheden, met of zonder de Soevereinen Vorst, te beschikken. Van rechtswege en ook voordeelshalve moest de zelfstandigheid van Holland worden bewaard. Holland, met zijn kapitalen, koophandel, kolonieën, gehechtheid aan Oranje, glansrijke historie; Holland, welks grondtrekken men door geen diplomatieke overleggingen uitwissen mocht, behoorde in zijn eenheid te worden ontzien, als het Land, waarin de eigenlijke kracht van de Natie en een onwankelbare steun van de Nationale Dynastie lag.

§ 996. — Recht kwam ook .hier met welbegrepen belang overeen; want de bezitting van België zou lange tijd precair zijn, terwijl in de goede geest van de bewoners van het Noorden de hartader van de Dynastie van Oranje en de hoeksteen van het Staatsgebouw gelegen was. 58.

1009. Om recht aan Holland te doen, behoefde aan België geen onrecht te worden gedaan. Eerbiediging van hetgeen daar historisch en nationaal was; met de wens om misbruiken door overreding en rechtmatige invloed tegen te gaan, maar tevens met de overtuiging dat een Gouvernement ter willekeurige verandering van hetgeen tot het eigendom en heiligdom van een Natie behoort, onbevoegd is. Billijkheid en nauwgezetheid ten die opzichte zou voor tegenzin gehechtheid en voor tegenwerking ondersteuning te weeg brengen; het Godsdienst en Vaderlandlievende deel van de bevolking, afkerig van theorieën wier verkondiging het begin van rampspoed en slavernij geweest was, zou in de veranderde orde van zaken, zo er ontzag voor de grondtrekken van het Volksbestaan getoond werd, een onwaardeerbaar onderpand tegen de voortgang van het ongeloof en tegen de werking en overmacht van Franse begrippen en Franse wapenen zien.

De Belgische Gewesten, waar de eigen Volksrechten tegen Spanje (§ 99 en 106) en Oostenrijk (§ 790, 792 en 793) met nadruk werden gehandhaafd, nooit een soort *wingewest*, van Spaanse of Oostenrijkse Provincie. Ook geen veroverd Land, in een oorlog, waarbij het niet om overmeestering van Gewesten, maar om bevrijding van Volkeren te doen was, terwijl het wellicht eerder aan de ligging van België dan aan de Belgen was te wijten, dat zij in 1813 niet zelf het verbreken van hun ketenen hadden beproefd.

Wenselijk en billijk was het: a. gelijk in Holland ten allen tijde verdraagzaamheid jegens de Roomsen betoond was (§ 86) wederkerig in België voor de Protestantse Gezindheden, bepaaldelijk voor de Hervormden gewetensvrijheid en Godsdiens-toefening te bedingen; b. de verkregen rechten uit vroeger met die uit later tijd in vereniging te brengen. Daarentegen in een Land, waar de volksontwikkeling met de voorrechten van de Stenden vereenzelvigd was, de Roomse Kerk op gelijke voet met alle Gezindheden te stellen en aan Geestelijkheid en Adel geen vloed op de behandeling van algemeen en Gewestelijke belangen te verlenen, was de bevestiging van het onrecht door de Revolutie gepleegd; een schromelijke miskenning tevens van het voorrecht dat juist in de antirevolutionaire gemoedsstemming van de meerderheid van de ingezetenen lag. Naar dezelfde beginselen als Frankrijk bestuurd, zou het de Belgen weinig verschelen van Frankrijk losgemaakt te zijn; alleen indien zij hun vroegere instellingen en al wat in hun gewoonten rechtmatig en wijs was, terug kregen, zouden hun zeden en neigingen een natuurlijken dam vormen tegen Franse invloed en geweld.

1010. De Landschappen, aan welke men de gemeenschappelijke naam van BELGIË gaf, waren steeds, ook onder één Soeverein, naar eigen rechten en gewoonten, beheerd. Zorgvuldige handhaving van dit Provincialisme, hetwelk met verschil van Nationaliteit in verband stond, kwam ook nu met de Volksrechten en niet minder met het belang van het Rijk overeen. België, tot één geheel samengedrongen, zou een voor de veiligheid van Holland blijkbaar al te grote vergroting van grondgebied zijn. Daarentegen zou, om de verscheidenheid van Vlaamse en 1Vaalsche Gewesten, van Antwerpen en Luxemburg, van Braband en Luik, een afzonderlijk bestuur en zelfstandig aanzijn, met onderwerping aan dezelfde Vorst zeer wel verenigbaar, tot een natuurlijken waarborg verstrekken van die onderlinge na-ijver welke het zekerste behoedmiddel tegen gevaarlijke samenspanning leveren zou. Vrije ontwikkeling van Gewestelijke zin zou, in menig opzicht, aan verlevendiging van Nederlandse eigenaardigheid en, door besef van de gelijksoortigheid van belangen, aan toenadering tot Holland bevorderlijk zijn.

Verschil van Vlaanderen, Brabant, Namen, Henegouwen, in geschiedenis, taal, zeden, belangen. Een geruime tijd, na-ijver, twisten, krijgen; later, onder één Vorst samengebracht, was echter de betrekking van ieder Landschap op de Landheer individueel (§ 55a). — Wederzijdse afkeer van Vlaamse en Waalse Gewesten. Luxemburg en Luik nog meer op zichzelf door eigen Landaard en afzonderlijk beheer. — Geen Karel V, ofschoon hij meerdere eenheid van zijn Nederlanden wenselijk achtte, zou het denkbeeld van een revolutionaire ineensmelting gevat hebben.

1011. De Diplomatie begreep een tegenovergestelde weg te moeten inslaan. Volkseenheid zou op eenheid van de Staat, Staatseenheid op eenheid van de Staatsregeling berusten. Alle verscheidenheden zouden daarin opgelost worden. Ook in België had de verlichting voorstanders gewonnen; men behoorde geen voorrechten en vooroordelen te ontzien en te behouden, ellendige overblijfsels van bijgeloof en Aristocratie, wier bestrijding veeleer behoefte en plicht was. — Zo werd het tegendeel gedaan van hetgeen billijk en nuttig zou geweest zijn. De Verenigde Nederlanden bleven geen zelfstandig geheel; het wettig aanzijn van rechten en vrijheden die de Revolutie verdrongen had, werd ook in België geenszins erkend; van de Provinciale verscheidenheden van de Belgische Gewesten maakte men geen gebruik. Naar goedvinden of tegenzin van de Volken zou, wat de vorming en de grondtrekken van de eenheid betrof, niet worden gevraagd. Met ter zijdestelling van historische rechten werd, door de willekeur en tevens, uit de aard van de zaak, onder een soort van oppertoezicht en voogdijschap van de Verbonden Mogendheden, een Rijk naar liberale beginselen gevormd.

Revolutionaire vereniging, even willekeurig en niet minder verderfelijk dan die van Genua niet Piëmont, en van Venetië niet Oostenrijk (§ 991). De wil van de bevolkingen kwam in geen aanmerking. Voor Holland was de toestemming van de Soeverein genoeg en over België dacht men nu, zeer ten onrechte (§ 1009), als geconquesteerd land te kunnen beschikken; te meer daar men het heil van de Nederlanden ten doel had. — Een nieuwe Staat; schepping van de Diplomatie, waarvan de Vorst altijd enigermate als leenman van de verbonden Mogendheden zou worden beschouwd.

De Nassausche Erflanden, Dillenburg, Siegen, enz. bakermat van het linie van Oranje, had men, alsof er generlei vastheid meer in de banden van oude herinneringen en hartelijke genegenheid was, tegen Luxemburg geruild. De ingenomenheid met de rampzalige Staatseenheid was de oorzaak, dat het Groot-Hertogdom, eigenlijk een onafhankelijke Staat en geenszins een deel van het Rijk, vijftien jaren lang, als ware het een Provincie, zijn gewicht tegen Holland in de schaal gelegd heeft en Afgevaardigden naar de Staten-Generaal zond.

1012. De vereniging zou volkomen en innig zijn, wederzijdse inlijving en versmelting tot een nieuwe Staat. De Constitutie die reeds voor Holland vastgesteld was, zou naar de omstandigheden worden gewijzigd. Er zou, om de botsing van de nationale verscheidenheden te beletten, meer nog dan tot dus ver voor het overwicht van de liberale begrippen worden gezorgd.

Acht Artikelen van Londen (20 Juli 1814), waarin, door de gevolmachtigden van Rusland, Oostenrijk, Pruisen en Engeland, de grondslagen van de vereniging worden bepaald. Volkomen en innig, zodat de beide Landen slechts één enkele Staat zullen uitmaken, bestuurd volgens de reeds in Holland vastgestelde Grondwet die, met wederzijdse overeenstemming, naar de omstandigheden gewijzigd zat worden; in dier voege dat er niets veranderd worde in de gelijke bescherming en voorrechten van alle Godsdiensten en in de benoembaarheid van alle burgers tot openbare ambten en waardigheden. Lasten en voordelen, zeewet als vroegere schulden, gemeen. Gelijke aanspraak op alle voordelen van handel en andere middelen van volksbestaan. — Daarbij Protocol van 21 Juni; door een vrijzinnige geest geleid, verlangen de Mogendheden aldus de bijzondere belangen gelijkelijk van Holland en België in het oog te houden; de Prins van Oranje zal uitgenodigd worden om op die voet, niet de meest liberale en conciliatoire middelen, de ineensmelting (amalgame) voor te bereiden en te bewerken. — 21 Juli; toetreding van de Soevereine Vorst. Door vermenging (fusion) in de revolutionaire smeltkroes zou er volkomen een en ondeelbaarheid van de Staat zijn. Met hetzelfde recept als van de vergroting van Holland (§ 9911), kon nu, in de Proclamatie aan de Belgen (§ 1004a), van een vergroting van België gewag worden gemaakt.

1013. Zodanige eenheid moest tweedracht, innige vereniging van die aard moest innige afkeer bewerken. Elke zwarigheid uit de verhouding van België en Holland, door afzonderlijk beheer voor vermindering vatbaar, werd door het gedwongen amalgameren verdubbeld. België werd Roomsgezinder, omdat het voor het Protestantisme beducht was; Fransgezinder, omdat men in verlevendiging van het Nederlandse gevaarlijke begunstiging van het Hollandse meende te zien. Adel en Geestelijkheid beijverden zich, door tegenwerking van het Bewind, zijdelings te herwinnen wat hun rechtstreeks in de grondslagen van de Staatsregeling ontzegd was. De na-ijver van de Zuidelijke Provinciën onderling verdween in gemeenschappelijk wantrouwen tegen de Noordelijke Gewesten De waarborg welke tegen partijdige begunstiging in gelijke vertegenwoordiging van de twee grote afdelingen gezocht werd, moest (ofschoon in de gegeven omstandigheden, onmisbaar) strekken om een onoverkomelijke kloof te leggen; om gedurig feller en onverzoenlijker strijd te doen ontstaan, totdat men, om elkaar niet te verscheuren, zich van elkaar losscheuren zou.

In de belangen van steden als Gent en Antwerpen, nu de Schelde ontsloten en de vaart naar Oost en West opengesteld was, in de gemeenschappelijke oorsprong van Hollandse en Vlaamse volkstaal, in de weerzin van velen tegen Papistische bekrompenheid en onzin, lag een kiem waarvan slechts de natuurlijke ontwikkeling vereist werd om, ten aanzien van de meest gewichtige verschilpunten, punten van overeenkomst tussen de Verenigde Nederlanden en een deel van de bevolking van het Zuiden te doen ontstaan.

Maar tegen deze ontwikkeling ontstond nu een onoverkomelijk beletsel, en volkomen splitsing was het onmiddellijk gevolg van een vereniging, die enkel in het brein van de Staatslieden tot denkbeeldige volkomenheid gebracht werd. Geen krachtiger middel dan gedwongen samenvoeging was er om vrijwillige toenadering te verhinderen, om alle opkomende sympathieën te verstikken, om alle sluimerende antipathieën te wekken; om niet Holland en België, maar ***de Zuidelijke Gewesten*** samen te smelten, om een Belgische eenheid, gelijk ze tot dusver nooit bestaan had, te scheppen; om uit zeer verschillende bestanddelen een zelfde massa, voor al wat naar Hollandse elementen geleek, ondoordringbaar te vormen. Nu men, bij tegenstrijdigheid van inzichten, naar enerlei wetten

zou worden bestuurd; en de keus dezer wetten, wier natuur en strekking de grond van de suprematie van Holland of van België scheen te moeten leggen, grotendeels van de meerderheid van een Algemeen Vergadering afhangen zou; nu er, in elke aangelegenheid, op legale wijs, ten nadele van het Noorden, of van het Zuiden kon worden beslist; nu er aldus door het innige van de Staatseenheid, wantrouwen, tweespalt en een worsteling zonder ophouden georganiseerd werd; nu in elke Afdeling van het Rijk eenstemmigheid en aaneensluiting de voorwaarde was of scheen om niet te worden overstemd en overheerd; zo moest men over en weer, met opzicht tot België en Holland, elke overeenkomst vergeten, om uitsluitend op de verscheidenheden te letten; en daarentegen, ten aanzien of van de Zuidelijke of van de Noordelijke Provinciën onder elkaar, aan geen verschil gedachtig zijn, om enkel de gemeenschappelijkheid van de belangen in het oog te honden. Op het terrein van de Volksvertegenwoordiging zou een onbloedige en niet te min hatelijke burgeroorlog gevoerd worden; men zou in wederzijdse slagorde staan, om zich tegen een gevreesde overmacht te verzetten en om, zo mogelijk, mine gewenste overmacht te verkrijgen.

Gelijke vertegenwoordiging (55 leden van de Tweede Kamer voor elke afdeling); waarbij niet enkel de Europese bevolking, maar ook de uitgebreidheid van de Kolonieën van het Noorden en van de handelsbetrekkingen daaruit geboren, in aanmerking komt. Een geheel gelijke Vertegenwoordiging heette het enige middel tot vestiging van een oprechte en altoosdurende vereniging tussen de twee gedeelten van het Rijk. Zonderlinge misvatting; die gelijkheid was een waarborg temeer, dat de strijd niet ophouden en veeleer (omdat er bij evenwicht van krachten zo weinig overwicht nodig was, om, of heerschappij te voeren, of verdrukking te ondergaan) in felheid toenemen zou; terwijl het Gouvernement, wat het ook verrichtte, de schijn van partijdigheid hebben zou.

1014. Zo had men Holland en België door vereniging onverenigbaar gemaakt. In elk opzicht zou het tegenovergestelde plaats hebben van hetgeen men bedoeld had. België dat ten voormuur tegen Frankrijk bestemd was, zou veeleer, op Holland overmachtig, het werktuig van Fransen overmoed en de voorhoede van de Franse macht zijn; en de Staatsregeling welke geacht werd, door schrandere toepassing van de heersende begrippen, de uitspattingen van de revolutionaire driften te zullen verhoeden, was het middel om een ontwikkeling van gevaarlijke stellingen te bewerken, waardoor vrijzinnig overleg in de onvermijdelijkheid van nieuwe Omwentelingen beschaamd werd.

Overmacht van de Franse taal; omdat zij: a. in België, als waarborg tegen de suprematie van Holland, de landstaal verdringt; b in de Staten-Generaal het enig middel van een doeltreffende beraadslaging wordt.

Rei van vestingen aan het Zuidelijk frontier; wat vermogen zij, wanneer het Land, door banden van overeenkomst en verknochtheid, onder vijandelijke invloed geraakt? Reeds buiten berekening van hetgeen de Franse nabuur zou verrichten, was er of gewelddadige losscheuring te duchten, of onderwerping van Holland aan België, ten gevolge van meerderheid van de bevolking en toenemende bloei.

1015. Groot desniettemin waren de verwachtingen die men op voorzichtige toepassing van de liberale Staatkunde gebouwd had. Er zou mogelijkheid zijn om het opkomen of voortduren van tweedracht te beletten. Op de aanhankelijkheid van het Oude Holland kon door Oranje, onder alle omstandigheden, rekening worden gemaakt. Bij strijdigheid van inzicht en verlangen zou uien, beurtelings of gedeeltelijk, Holland en België believen; totdat het vinden van een voor allen behaaglijk of dragelijk stelsel gelukt was. De eigenaardige moeilijkheden in het Zuiden behoefden geen overmatige vrees te verwekken. Fabrieken en handelaars zouden, door begunstiging van de industrie en door vrije vaart op de volkplantingen van Holland, voor een Nederlands Gouvernement worden gewonnen. Met behoedzame

aanmoediging van de landstaal zou, althans in de meeste Gewesten, de voortgang van een verfransing, die met de inlijving in verband had gestaan, worden gestuit. Adel en Geestelijkheid, enkel tegenover een zwak Bewind machtig, zou men, indien ze weerspannig waren, in toom houden; de dagen konden voorwaar, in de negentiende Eeuw, niet terugkeren, waarin door Aristocraten en Priesters, om heilrijke wijzigingen in het Staatsbeheer te beletten, omwentelingen waren bewerkt. Geleidelijk invoeren van een onderwijs op de leest van een algemeen Godsdienst en zedenleer geschoeid, zou het onfeilbare middel aan de hand geven om, in de wortelen van de boom, het bijgeloof te vellen. Voor de verlichting zouden alle vooroordelen, ten minste langzamerhand, wijken. Uit getrouwe naleving van de grondwet, richtsnoer van de welgezinden, zou tegen elke strafbare aanranding of ondermijning van het gezag genoegzame kracht worden ontleend. Geen weerstand was gevaarlijk voor een Vorst, die zich mede aan het hoofd van de voorwaartse beweging van de mensheid zou weten te stellen; aan wie de ondersteuning van verstandigen en welgezinden, hetzij Roomsen, hetzij Protestanten, niet scheen te kunnen ontgaan; terwijl voorzeker elk voorstander van vrijzinnige begrippen hem bereidvaardig en dankbaar die gecentraliseerde administratie zou overlaten, vooral bij de ongelijksoortigheid van rechten en belangen onmisbaar, en waardoor ook de meeste verscheidenheid van de bestanddelen tot eenheid van onderwerping gebracht wordt.

Vele bezwaren voorzeker; maar eenheid van de Staatswet, behoorlijk gehandhaafd, zou Volkseenheid doen ontstaan. Weg, zei men, met alle onderscheiding tussen Rooms en on-Rooms, tussen het Noorden en het Zuiden; waar één Grondwet, één Koning, één Volksvertegenwoordiging is, kan ook maar één volk zijn.

1016. In deze geest en met die uitzichten is ook inderdaad het Rijk bestuurd. Geen partijdigheid voor Holland, geen eigenlijk protestantisering van België, geen opdringen van de Hollandse taal, geen miskenning van de Constitutionele instellingen en vormen. Poging om, door transactie, niet billijkheid aan de wederzijdse belangen bevorderlijk te zijn; om, door beurtelingse begunstiging, de welwillendheid zowel van vroegere landgenoten te behouden, als inzonderheid van nieuwe onderdanen te winnen; om, door de werking van milde en vrijzinnige beginsels, in de Staatsinrichting opgenomen, de nationale verscheidenheden te doen ophouden; om de strijdige richtingen van de Volksgeest door de eenstemmigheid van de burgerzin te vervangen, en, op grond dezer politieke geloofseenheid, verbroedering te bewerken. Aan dit doel werd de behandeling van de zaken van Godsdienst en onderwijs en Staatsbeheer dienstbaar gemaakt; in de Roomse Kerk de Roomsgezinden die eigenlijk niet Roomsgezind waren, aanmoediging verleend; tegen Adel en Geestelijkheid de hulp van de voorstanders van vrijheid en gelijkheid hoog gewaardeerd. Er werd, het is zo, door autocratische toepassing en uitlegging van een Grondwet, die voor velerlei opvatting geschikt is, naar zodanig gezag gedongen als de Vorst nodig scheen te hebben om in het volbrengen van de taak, hem door de Hoge Bondgenoten opgelegd, niet door onoverwinbare bezwaren te worden gestuit; maar het was desniettemin, in de richting zowel van de buiten als van de binnenlandse politiek zichtbaar dat de Koning van de Nederlanden aan hetgeen men het stelsel van vrijzinnigheid en vooruitgang gewoon was te noemen, uit berekening of uit overtuiging, toegedaan was.

De meeste verwijten, gedeeltelijk en dikwijls ook door liberalen, aan de Koning gedaan, waren het gevolg van de stelling waarin hij, reeds door de vorming zelve van het Rijk naar liberale grondregelen, gebracht was. Noch eenheid, noch bestendigheid kon er in de maatregelen van het Gouvernement zijn. Geroepen om de werking van Volkseigenaardigheden, ten behoeve van de nieuwe Staat, tegen te gaan en te onderdrukken, gezind om te regeren overeenkomstig een publieke mening op wier vorming het, zoveel mogelijk, invloed trachtte te hebben, moest het, bij gemis aan eigen vastheid, overhellen naar de richting waarheen het, door misnoegen en dreigende houding, of van de bevolking in

sommige Gewesten, of liever van haar opgeworpen woordvoerders, overgehaald werd. Er was een gedurig over en weer gaan van de een naar de anderen kant, om, door regelmatige verplaatsing van het overwicht, een soort van evenwicht te behouden (système de bascule). Poging om tussen onverenigbare wensen, belangen, inzichten, een overeenkomst te treffen. Tweeslachtigheid van het Rijk zichtbaar, niet enkel in de afwisseling van stelsel in handel, wetgeving en Staatsbeheer, maar ook in het gebrek aan bestemming en samenhang, waaraan bijkans elke maatregel van enig gewicht mank ging. Om billijkheid in acht te nemen, was men telkens op gedeeltelijke bevrediging van strijdige wensen bedacht. Eenheid moest in eenvormigheid bestaan; eenheid in beginsel en strekking zou eenzijdigheid geweest zijn.

Ongelijke verdeling van hoge waardigheden en ambten; a. niet zo algemeen; in de Eerste kamer en in de Raad van State was er zelden enig merkbaar verschil; Minister van Binnenlandse Zaken was doorgaans een Belg (de Coninck, Van Gobbelschroy, De la Coste); een Belg werd tot Minister van de Waterstaat (de Hertog van Ursel), een Belg werd tot Commissaris-Generaal over Nederlands Indië benoemd (De Bus de Ghisignies); b. gevolg van het reeds gevormd zijn van de Staat van de Verenigde Nederlanden vóór 1815; c. zonder nadelige invloed op de behartiging van de zaken die voor België van gewicht waren; vermits de Koning en sommige van zijn Raadslieden meermalen, in aangelegenheden van financiële en andere aard, de belangen van het Zuiden enigermate zelfs ten koste van het Noorden, voorgestaan hebben. —

Afschaffing van het gebruik van de Franse taal; a. niet toepasselijk op de Provinciën, waar nauwelijks 1/5 van het Rijk) het Frans nationaal was; b. voorzichtig en langzaam beproefd in de Gewesten waar, door ontaarding van de Nationaliteit in de hogere standen, het Frans de moederspraak had verdrongen; c. enkel om, in administratieve en judiciële zaken, ten dienste van de burger en lagere klasse en tot behoud van het volkswezen, aan de miskende volkstaal recht te verschaffen; gelijk zulks in 1814, bijv. van wege de stad Brussel, aan de Bondgenoten met aandrang verzocht was.

Miskenning van de rechten van de Roomse KERK. Haar aanspraak om: a. Bij het vormen van een nieuwe Staatsinrichting enigen invloed naar buiten te hebben. b. in de eigenaardigheden van het Kerkgeloof tegen ontrouwe Kerkleden in het gelijk te worden gesteld. —

Hiertoe ongezind, was de Regering minstens gehouden om, waakzaan omtrent de verrichtingen van de Priesters, zich door geen vrees of argwaan of af keer tot opzettelijke tegenwerking te laten brengen van een Gezindheid waaraan ter goeder trouw bij de Grondwet bescherming beloofd was. Dit evenwel deed zij. Beducht voor een Geestelijkheid wier tegenstreving, ook waar ze recht en plichtmatig was, altijd voor een uitvloeisel van oproerigheid en heerszucht aangezien werd was zij tevens overtuigd dat een partij, welke, omdat ze aan Rome getrouw was, aan het Gouvernement te Roomsgezind scheen, tegen de verstandigen en gematigden in de eigen boezem van het kerkgenootschap niet bestand wezen zou; de publieke mening, door vrijzinnigheid gelouterd, zou de nationale invloed van het bijgeloof langzamerhand tot een telkens machteloze kring van onverbeterlijke duisterlingen beperken. Derhalve vermijding door een Protestantse Monarch van al wat het vermoeden van een warme gehechtheid aan eigen kerkgeloof wettigen zou; aanmoediging van al wat in de Roomse Kerk tot de partij van de onrechtzinnigheid behoort; wederzijdse toenadering op het gebied van een hooggeroemde onbekrompenheid van inzicht, die in de dogmatieke verscheidenheid slechts een onderscheid van kleur en uitdrukking ter openbaarmaking van hetzelfde Godsdienstgevoel erkent; verbroedering van Roomsen en Protestanten door gemeenschappelijke ingenomenheid met een rationalisme, hetwelk de kern van de Christelijke waarheid onder de behandeling van de menselijke eigenwijsheid verloren laat gaan; vasthouding vooral ook aan de revolutionairen stelregel (§ 838) dat, gelijk ieder zegt, evenzo de rechten van de Kerk nooit met de wetten van de Staat, dat is, met het goedvinden van hen die, namens het Soevereine volk gebied voeren, in tegenspraak beboeren te zijn. Dit systeem

blijkbaar in de hele handelwijs van het Gouvernement. Voortzetting van de Staatkunde van Jozef II (§ 790), alleen wegens ontijdigheid afkeurenswaard, uitmuntend daarentegen, nu het Volk, gedeeltelijk althans, voor de zegen van milde en opgeklaarde begrippen rijp scheen geworden te zgn. Plan om de Roomse Kerk ook in België aan de invloed van de liberale zienswijze, die vooral in Duitsland haar op sommige plaatsen overmeesterd had, te onderwerpen. Oorlogsverklaring reeds (1815) bijv. in de benoeming tot Directeur-Generaal voor de Zaken van de Roomse Eredienst van een man die als ijverig Jozefist bekend was (Goubau d'Hovorst). De Geestelijkheid werd, ook waar ze, uit eigenbelang, vrede en standhouding zou gewenst hebben, door argwaan en vijandelijkheden tot wederkerigheid van mistrouwen en vijandschap gedwongen.

Veronachtzaming van de Grondwet; (§ 985) zodat, met behoud van de vormen, een groot deel van de verordeningen en waarborgen, in het wezen van de zaak, krachteloos wordt en te niet gaat. — Openbaarheid van de financiën, door velerlei geheime fondsen, grotendeels een ijdele vertoning; de Eerste Kamer niet in tel; de Tweede, eer ze dreigend werd, ten gevolge van de Gouvernementsinvloed weinig beduidend; de Raad van State pro forma gehoord; het oppertoezicht des Konings over Gewestelijke en Gemeentelijke Besturen in beslissing ook van de minste aangelegenheden ontaard; de afhankelijkheid van de rechters, door het achterblijven van de organisatie van de rechterlijke macht, onophoudelijk verlengd. De algemene uitspraken, die men als richtsnoer op de voorgrond gesteld had, in de meest gewichtige punten (drukpers, petitierecht van de vreemdelingen, rechten van de Kerk, onderwijs, eigendomsrecht) niet ontwikkeld, niet in leven en werking gebracht. Enkele machtspreuken had men, waar stelselmatige wetgeving vereist werd.

Buitenlandse Staatkunde. Begeerte des Konings om door, zoveel mogelijk, de tijdgeest te believen, vergelijkenderwijs met de 'reactionaire verlegenheidmaatregelen in Rijken, waar de hele Staatsinrichting bedreigd werd, de roem van vrijzinnige wijsheid en de gunst van de openbare mening, in en buiten het Vaderland, te winnen. Aldus, bij vrede en uiterlijke vriendschap, was de verstandhouding en overeenstemming met de andere Mogendheden, wier politiek door dergelijke handeling en af keurende houding somwijlen gedwarsboomd werd, doorgaans uitermate gering; de Koning werd gerekend enigermate op zichzelf en bijkans, tegenover de meeste Gouvernementen, met de bewegingspartij in een soort van Bondgenootschap te staan.

Dus aanmoediging van het Liberalisme; om: a. al wat met de nieuwere denkwijs in strijd was, en bepaaldelijk in België de tegenstand van Adel en Geestelijkheid te bedwingen; b. ten gevolge van het contrast met andere Vorsten, de goedkeuring van de liberalen en tevens een onderpand tegen overdreven eisen te verwerven. —
Een overleg, waarvan de kracht op de onveranderlijkheid van zeer veranderlijke omstandigheden berustte; op het voortdurend opofferen, in België, door liberalen en Roomsgezinden, van eigenbelang aan onderlinge haat, en op de blijvende overmacht, vooral in Frankrijk van een reactie, waardoor alleen, voor het oog van de liberalen, de onvolledigheid van de toepassing in het Rijk van de Nederlanden tijdelijk bedekt en, als ware 't, naast de donkerheid van de nacht, de schemering voor een helder licht gehouden werd.

1017. Met ongewone bekwaamheid, evenzeer als met nauwgezetheid, heeft de Koning de voorschriften van de liberale Staatkunde gevolgd. Daarom is het Rijk van de Nederlanden in zijn Opkomst (1815 - 1821), bloei (1821 - 1827), en ondergang 1827 — 1830), een des te treffender bewijs dat samenkoppeling van de Volken een ijdel pogen van dwaze willekeur is; dat de nationaliteit, rechtstreeks of zijdelings aangerand, een onberekenbare kracht heeft; dat geen kunde of talenten of welwillendheid van een volklievende Monarch tegen de ontwikkeling van verderfelijke wanbegrippen behoedt, en dat niets gevaarlijker en

bedrieglijker kan zijn dan de tijdelijke ondersteuning en toejuiching van een openbare mening welke op ingenomenheid met valse leerstellingen berust.

1815 — 1821.

1. OPKOMST.

1018. De wording van het Rijk was daar. Het machtwoord te Londen uitgesproken en te Wenen herhaald, zou ten uitvoer worden gelegd. Holland ontving, tamelijk onverschillig, het bedrieglijke en verderfelijke geschenk dat bovendien door zware opofferingen gekocht was. De Mogendheden droegen aan de Soevereinen Vorst, niet het oppergebied over het geheel van de Nederlanden, een Kroon op, welke door
hem, als KONING DER NEDERLANDEN en GROOTHERTOG VAN LUXEMBURG, aanvaard werd.

Zuidelijke Gewesten; Zuid-Braband, Limburg, Luik, Oost en West Vlaanderen, Henegouwen, Namen, Antwerpen en het Groot Hertogdom Luxemburg, behoudens zijn betrekkingen tot het Duits Verbond. —
Niet een enkele strook land, niet enige weinige districten werden aan de Verenigde Nederlanden toegevoegd; een geheel volk en een Folk, zo het heette, reeds vooraf door zeden, taal en nijverheid en door zijn herinneringen zelve met de ingezetenen van het Noorden verbroederd.

Deze zogenaamde vergroting aan Holland *titulo oneroso* en tot hoge prijs opgelegd; a. afstand van vier gewichtige Kolonieën aan Engeland (§ 1003a); b. uitkering van 2 miljoen p. st. voor de opbouw van de vestingen aan het Zuidelijk frontier.

1815, 1G Maart; de Soevereine Vorst te 's Hage als Koning van de Nederlanden geproclameerd.

1019. Over Europa was te gelijkertijd een storm losgebasrsten, door welks eerste vlagen het nauwelijks opgetrokken Rijk scheen te zullen worden vernield. Napoleon, uit ballingschap aan de Franse kust geland, rechtstreeks en ongehinderd aangekomen te Parijs, meester van oppermacht en bewind, door de soldaten en de heffe des volks ondersteund, bevond zich weldra, nadat aan zijn bedrieglijke vredesaanbiedingen gehoor ontzegd was, met een talrijk en wraakzuchtig heir, in het zuidelijk gedeelte van de Nederlandsen Staat. Wel had zich de veerkracht van Koning en volk in de onverwijlde vorming van een eigen oorlogsmacht ontwikkeld; wel waren de Engelsen en Pruisen, ter bescherming, naar de vlakten van België gesneld; wel waren van alle kanten, meer dan duizend maal duizend strijders te wapen geroepen; maar wat zou het wezen, Indien, door een glansrijke overwinning, de weg naar Brussel en wellicht naar 's Hage en Amsterdam opengesteld, de geestdrift van de voormalige wapenbroeders van de Veroveraar opgewekt, de vrees voor de geluchten Keizer verdubbeld, de verstandhouding van de Verbonden Mogendheden aan het wankelen gebracht, en in het hart van de Nederlanden een worsteling voortgezet werd, waarvan het einde niet te berekenen was, en waardoor, ook bij de meest gunstige uitkomst, de welvaart van de Landen, bestemd om het oorlogstoneel te zijn, voor een reeks van jaren, zou worden te gronde gericht

1815. 1 Maart; Napoleon bij Cannes met 1500 man aan wal. De toegang naar Parijs, door de aanhankelijkheid van de soldaten en door de wijs waarop men in administratie, leger en personeel van de ambtenaren bijkans alles op dezelfde voet gelaten had, voor hem gebaand. 20 Maart; aankomst aldaar, terwijl de Koning naar Gent wijkt. Belofte van vrijheid om de

Natie, van vrede om de Mogendheden te winnen. — Algemeen vereniging op het Congres te Wenen tegen Napoleon en zijn aanhang; het gezamenlijk bedrag van de contingenten beliep 1.057,400 man, — In Frankrijk in- en overspanning; reeds vóór Juni 220,000 man, meest oudgedienden, gereed om de veldtocht te beginnen.

IJver en geestdrift in Nederland. — 40,000 maan, ten koste van de Verenigde Nederlanden, onder de wapenen en naar België, om de grenzen te dekken; in de Zuidelijke Gewesten lichting van 30,000 man Nationale Militie 68; talrijke vrijwilligers. De troepen onder bevel van de beide Koninklijke Prinsen.

1020. In de velden van Quatre-Bras en Waterloo werd nu voor altijd de rustverstoorder aan banden gelegd. Zegenrijk was de overwinning; om de volledigheid van de uitredding en om de wijs waarop zij, ook door Nederlandse dapperheid, bewerkt werd. De vernedering van de geweldenaar dieper dan te voren, de nederlaag van de Fransen, de terugkering van de Bourbons en de bevestiging van hun omgeworpen zetel; de voorzorgen door Traktaten en inlegering tegen Fransen overmoed genomen, verleenden aan het Rijk van de Nederlanden een vastheid welke het, zonder die geduchte overval, niet zou gehad hebben. Door eenheid van gevaar en strijd en triomf scheen een inniger band dan door diplomatieke lastgeving gevlochten; en het bloed van de dapperen, ook van Oranje, was bij de losheid van het Staatsgebouw, een even onmisbaar als deugdelijk cement.

15 Juni; Napoleon met 170,000 man over de grenzen. — 16 Juni; overwinning op de Pruisen te Ligny; ten zelfden dage slag bij Quatre-Bras, een viersprong, door welks overmeestering de Fransen, uit Charleroi voortgedrongen, zich een weg naar Namen, Leuven en Brussel geopend zouden hebben. Verdedigd door de Prins van Oranje, aan het hoofd ook van de Nederlanders, tegen de wanhopige aanvallen van een dubbel getal troepen, onder dengenen die door Napoleon de dapperste van de dapperen genoemd werd, Ney. De gevolgen van dit terugslaan van de Fransen, op een ogenblik zo beslissend, zijn onberekenbaar geweest.

18 Juni; Veldslag van Waterloo. — Overmacht van de Fransen; met 80,000 tegen 72,000 man. Verwoedheid van hun aanval, die op de hardnekkigheid van de tegenweer afstuit, onder afwisselende kans; de zege tegen de avond, door de tussenkomst van de Pruisen die de vijand machteloos waande, beslist. Het Franse leger uiteen gescheurd en vernietigd. Zwaar verlies van de Bondgenoten; alleen van de Nederlanders aan doden 2075, aan gekwetsten 2041. De Prins van Oranje, een half uur voor het einde van de slag, aan de linkerschouder gewond; na zich, volgens de Hertog van Wellington, ook nu door dapperheid en beleid onderscheiden te hebben, zodat er voor hem geen lof groot genoeg was.

Napoleon naar Parijs om (22 Juni) andermaal de kroon neer te leggen. Op last van de Bondgenoten (31 Juli), als gevangen naar St. Helena gevoerd. — 9 Juli; Lodewijk XVIII in de Hoofdstad terug. —

20 Nov. Tweede verdrag van Parijs; a. bezetting van het Noordelijk en Oostelijk frontier voor 5 jaren door 150,000 man, op kosten van Frankrijk; b. schadeloosstelling aan de Bondgenoten van 700 miljoen franken; c. teruggave van de geroofde kunstwerken (voor een goed gedeelte ook uit Nederland).

Nuttige werking op de Volksgeest; om de standvastige houding des Konings, de moed van de Prins van Oranje, en de zelfopoffering van de troepen uit de verschillende oorden van het Rijk. In het Noorden werden nu de zodanigen mede Oranjegezind, bij wie in 1813 het *Oranjeboven!* eigenlijk slechts een weg met de Fransen! geweest was. Om het stromen van het bloed van de Nederlanders scheen de laatste twijfeling aan de bestendigheid van het nieuwe Rijk en aan de verbroedering van de bewoners verdwenen te zijn; ofschoon men wellicht te weinig in het oog hield, dat de bereidvaardigheid en trouw van de Belgen minder uit verknochtheid aan de Koning of uit broederlijke betrekking op Holland dan uit afkeer van het onlangs verbroken juk was ontstaan,

Diensten van de Nederlanden aan Europa. — Door het getal troepen, door de lasten die, uit de aard van de zaak, op het oorlogstoneel drukken, door de levensmiddelen zonder betaling aan het nierendeel van de op hun grondgebied strijdende Bondgenoten verzorgd, door de inrichting van de hospitalen, en vooral door het vergoten bloed, hebben zij, naar verhouding van bevolking en hulpmiddelen meer, en zelfs, met ter zijdestelling van die maatstaf, niet minder dan enige andere Staat tot redding van Europa medegewerkt. 89.

1021. De voortzetting van het overleg van de Staatslieden bedierf wat de arm van de helden en de zegen des Allerhoogsten gewrocht had. De Grondwet was gereed. Een gewijzigde uitgaaf van de Constitutie van 1814; aan haar gelijk en ongelijk; evenals zij, een mengsel van oude herinneringen en nieuwerwetse begrippen; zodat bijkans elke instelling die naar het liberale Staatsmodel gevormd werd, in naam en uiterlijkheid naar inrichtingen geleek, wier natuur, werking en betekenis geheel verschillend geweest was; maar tevens zo gewijzigd dat ze, meer nog dan de vorige Grondwet, van de overmacht van de heersende vrijzinnigheidleer getuigenis droeg. In menig opzicht een vorm, waarvan men zich in het belang van goede beginselen zou kunnen bedienen; maar toch een vorm ontworpen in liberalen zin, waarin blijkbaar aan gevaarlijke stellingen hulde gebracht was, en die zeer licht, zodra een meer volledige toepassing begeerd werd, de middelen ter vernietiging van het Vorstelijk gezag en ter verwezenlijking van revolutionaire ontwerpen aan de hand geven zou.

22 April. Commissie ter revisie van de Grondwet. — 13 Juli, aanbieding van het ontwerp aan de Koning.

Grondwet van 1815. — weer revolutionaire voortzetting van de reeks van de Constituties van 1792 tot 1814, naar gelang van de omstandigheden en dus ook nu met overneming van Vaderlandse benamingen, waarin men Vaderlandse instellingen meende te zien. Zo waande en beweerde men, gelijk in 1814 (§ 997), dat men met een Soeverein, zoals de Provinciale Constituties van België die verzekerden, de teruggave en bevestiging verkreeg de aloude vrijheden en van de wijze combinatiën van het Gewestelijke beheer. — De zucht om in de uiterlijkheden van een Anglo-monarchale of Frans-revolutionaire Staat een onderpand van politieke en burgerlijke vrijheid te bezitten, meer dan tevoren blijkbaar, niet enkel ten gevolge van de invloed van mannen als Gendebien. en Dotrenge, maar vooral ook omdat deze richting reeds door de artikelen van Londen (§ 1012) bepaald en afgebakend was. —

Wijzigingen meestal in die zin. a. Eerste Kamer, uit de aanzienlijken des Lande voor het leven door de Koning benoemd; een lichaam dat, in tijd van nood, wanneer het de meeste kracht moet bezitten, geen de minste kracht heeft; een karikatuur van het Hogerhuis in Groot-Brittannië; b. de beraadslagingen van de Tweede Kamer openbaar; c. de vaste inkomsten en uitgaven slechts voor tien jaren bepaald; zodat de Staat aan een periodieke crisis en telkens aan het gevaar van ontbinding blootgesteld wordt; d. geen voorrang van de Hervormde Kerk in de belijdenis van de Vorst; e. geen bevordering van het onderwijs in het belang van de Godsdienst; f. geen inzage of beschikking van het Gouvernement omtrent de inrichtingen van gesubsidieerde Gezindheden; g. vrijheid van drukpers, zonder enig voorafgaand verlof. — De bedoeling desniettemin was het oprichten van een Monarchie door regelmatige Volksinvloed getemperd (§ 976).

1022. In Holland leverde niemand enig protest in. Geen wonder; de ingenomenheid met het Liberalisme was algemeen en het vertrouwen op de Koning onbeperkt. Daarentegen was in België de tegenspraak krachtig. De Roomse Geestelijkheid verzette zich met nadruk tegen een Staatsregeling waarin de Kerk niet enkel van heerschappij verstoken, maar aan de uitspraken van een Macht, die, als zodanig, zich boven de Godsdienst verheft, ondergeschikt werd. Deze

tegenwerking, zowel na als voor de aanneming van het ontwerp, werd door de Regering gestraft; ook nadat ze daarover, niet zonder willekeur te gebruiken, gezegevierd had.

In Holland tevredenheid, omdat er weinig aan te doen was; omdat de zaken zich wei zouden schikken; omdat de Koning het goed vond; omdat de Natie zich, sedert twintig jaren, aan lijdelijkheid ten aanzien van telkens afwisselende regeringsvormen gewend had; omdat menigeen de mogelijkheid van Volksgeluk juist in die soort van vereniging stelde, waardoor de Staat van de Verenigde Nederlanden in een karakterloos deel van een nieuw Rijk herschapen en een toekomst van onrust en onspoed voorbereid werd. Door Kemper werd de vereniging als een gelukkige gebeurtenis beschouwd; Van Hogendorp verklaarde dat samenvoeging met geheel Roomse landschappen op het stuk van de Godsdienst geen de minste zwarigheid hebben zou; aan Schimmelpenninck, ofschoon hij de vereniging bedenkelijk en ware ineensmelting onmogelijk achtte, scheen evenwel de zaak negatief nuttig, in zover zij de ontzaglijke voortgang stuitte van België ten koste van de Verenigde Nederlanden, zo het afzonderlijk, vrij van hoge algemeen en plaatselijke belangen, naar een vrijgevig stelsel bestuurd werd.

8-19 Aug.; het ontwerp door de Staten-Generaal in dubbelen getale (110 leden) eenparig aangenomen.

In België geheel anders. Misnoegen en weerstreving van bijkans allen, die aan Roomse Kerkleer en Kerkbeheer getrouw waren. — 18 Aug.; stemming van de Notabelen; 527 voor en 796 tegen. Proclamatie des Konings (24 Aug.), waarin, niet zonder gedwongenheid, betoogd wordt dat de Grondwet aangenomen is; omdat a. de goedkeuring van de niet verschenen personen (116) ondersteld wordt; b. 126 Neezeggers verklaard hebben dit te doen om enige artikelen over de eredienst, over welke, als zijnde het gevolg van overeenkomsten met de Soevereinen, hun het oordeel niet toekwam; c. na de eenparigheid in het Noorden, er geen twijfel overblijven kan omtrent de gevoelens en wensen van de grote meerderheid van de gezamenlijke onderdanen (ofschoon, naar de bepaling dat de Grondwet van 1814, met wederzijdse overeenstemming zou worden gewijzigd, voorzeker vanuit de aard van de zaak èn volgens de kracht van de woorden, de goedkeuring van de meerderheid, zowel in België als in Holland afzonderlijk vereist werd). — 27 Sept.; inhuldiging te Brussel.

I Jveren van de Roomse Prelaten in het belang van hun Kerk. — 1814. Okt.; Memorie van voorname Geestelijken aan het Wener Congres; waarbij, als kon 1792 — 1814 worden overgesprongen, gevraagd werd; a. herstel van uitsluitende heerschappij, met vrijheid van Godsdienstoefening voor de Soeverein en zijn gezin binnen de omtrek van het Paleis; b. behandeling van kerkelijke zaken door de Geestelijke macht; c. Raad van State uit Roomsen samengesteld; d. vrije correspondentie met de Paus; e. Concordaat over de aanstelling van Bisschoppen; f. vaste inkomsten (dotatie) en daartoe herstel van de tienden; g. weeroprichting van de Universiteit van Leuven; h. vrijheid voor de Geestelijke Corporaties, bepaaldelijk voor de Jezuïeten. —

1815. 23 Juli; Adres van de Bisschoppen aan de Koning, onder beroep op het besluit van 7 Maart 1814 (§ 1003a), zich beklagende dat aan alle Gezindheden gelijke bescherming toegezegd en de Geestelijkheid, als zodanig, uit de Staten-Generaal, uit de Provinciale Staten, en zelfs van de lijsten van de Notabelen geweerd wordt. —

2 Aug.; herderlijk voorschrift (Instruction pastorale) van de Bisschop van Gent (de Prins Maurice de Broglie, reeds onder Napoleon, om zijn verdediging van de rechten van de Kerk, in de gevangenis geworpen), verbod aan de Notabelen om op enigerlei wijs hun toestemming aan het ontwerp te geven. Onmiddellijk na de uitvaardiging van de Grondwet, oordeel van de Bisschoppen (jugement doctrinal); een grote misdaad is de eed op een Constitutie, welke waarheid en leugen gelijkelijk beschermt, de belangen van de Roomse Kerk aan Protestantse ambtenaren en geestelijke zaken ook aan leken toevertrouwt; aan het Gouvernement de bevoegdheid geeft om de Godsdienstoefening te beletten, wanneer zij, (door de boosheid van

de vijanden van de Kerk) de openbare orde zou kunnen storen; onvoorwaardelijke onderwerping van de Kerk aan de wetten van de Staat, dat is, aan de wereldlijke macht, aan haar willekeur en luimen, verlangt; het openbaar onderwijs regelen laat door een Soeverein, die de Roomse Godsdienst niet belijdt, en de antikatholieke en onbillijke verordeningen van het Franse burgerlijk en lijfstraffelijk recht, tijdelijk althans, in stand houdt, een uitspraak bekrachtigd door de Paus, bij Breve van 1 Mei 1816. —
De Graaf de Méan, die de eed. afgelegd had, tot het Aartsbisdom van Mechelen door de Koning geroepen; weigering van de Paus om hem te erkennen. Verklaring van de benoemden (18 Mei 1817) dat hij de gelijke bescherming van de gezindheden enkel ten aanzien van de burgerrenten, zonder enigerlei belening van antikatholieke leerstellingen, verstaan heeft. De Paus laat zich de uitlegging gevallen, en opent alzo een uitweg voor veler nauwgezetheid.
Strenge maatregelen ter fnuiking van de Roomse oppositie. — 1815. Sept.; een instructie van de Bisschop van Namen, ter goedkeuring van die van de Bisschop van Gent, door een politiecommissaris bij de drukker in beslag genomen en vernietigd. — 1817. 21 Maart.; veroordeling van de Abt De Foere tot tweejarige gevangenis wegens artikelen in een tijdschrift (De Spectateur Belge), in de zin en geest van le Jugement doctrinal. —
Okt.; de Bisschop van Gent crimineel vervolgd om a. zijn afkeuring van de eed in 185; b. het raadplegen van de Paus over het doen van gebeden voor de Prinses van Oranje, hetgeen vergund was; c. het aanplakken van twee Pauselijke Brieven van aflaat in de Hoofdkerk te Gent. —
Het Arrest van het Hof van Brussel dat hem, afwezig, tot deportatie veroordeelt, ten toon gesteld op het schavot te Gent tussen twee boosdoeners; zo men meende, tot afschrik van elk die voor de onafhankelijkheid van de Kerk in de bres zou willen staan. — Vervolgingen tegen de Vicarissen Generaal om briefwisseling met de Bisschop; maar vrijspraak (12 Mei 1821).

1023. Constitutionele regeringsvormen waren, nu de despotische veerkracht van Napoleon ontbrak, weinig geschikt om de verderfelijke werking van de begrippen welke men daarin gestrooid had, te beletten. Dit werd weldra ook in België bespeurd. De Liberalen voor wie het Gouvernement niet liberaal genoeg was, maakten van de vrijheid van de drukpers ter bestrijding van het openbaar gezag en vooral ook ter aanranding van vreemde Mogendheden gebruik. Maar deze pogingen werden, omdat ze in de bedaarde en althans niet vrijzinnige gemoedsstemming van het merendeel van de bevolking geen steun hadden, zonder moeite bedwongen, en er was rust en onderwerping in het gehele Rijk.

De kracht van de liberale partij gebleken in de aanzienlijke minderheid die, ondanks de stellige bevelen van de Hoge Geestelijkheid, de Grondwet goedgekeurd had. Overeenstemming en verstandhouding niet de vrijzinnigen in andere Rijken, vooral in Frankrijk, waar het Liberalisme, onder de liefkozingen van een weifelend Gouvernement, het gebogen hoofd weerom opstak en, ten gevolge ook van de vervroegde ontruiming van het grondgebied (1818) vrij spel had. — Dotrenge en Reuphins, bekwame hoofden dezer oppositie. Voorstellen in de Tweede Kamer te berde gebracht, om in het recht van petitie, een bevoegdheid ter inlevering van politieke adressen te erkennen; om de bescherming aan vreemdelingen, naar de gastvrijheid van het oude Holland, verleend, in een onschendbaar burgerrecht voor vreemde gelukzoekers te herscheppen; om de wetten, met de letter en geest van de Grondwet onverenigbaar, en die echter, krachtens de additionele artikelen, tijdelijk en ter voorkoming van wanorde, in stand gebleven zijn, te doen intrekken; om de vrijheid van drukpers, zoveel mogelijk, van alle belemmeringen te ontheffen; om in de nieuwe wetgeving meestendeels de Franse verordeningen te houden.

Overmacht van het Gouvernement. — 1816. Wet tegen de belediging van vreemde Mogendheden in geschriften. 1818. Juni; afwijzing van de verzoekschriften van Guyet en Cauchois Lemaire, Fransen, om revolutionaire gevoelens uit Frankrijk gebannen, uitgevers te

Brussel van hevige geschriften tegen hun Gouvernement en die zich beklaagden dat hun deswege een langer verblijf in België ontzegd werd. — Wet van 6 Maart, tegen de woelingen in de Staat; ter bestendiging van een Besluit, in 1815 uit hoofde van de buitengewone omstandigheden onmisbaar. —
1819 — 1820; vervolging tegen Van der Straeten, wegens de uitgave van een werk over de toestand des Rijks. Zeven advocaten te Brussel, wegens een consultatie ten zijnen behoeve, geschorst en gevangen; maar vrijgesproken door de rechter; hij zelf veroordeeld tot f 3,000 boeten. — De meeste liberale Journalen verflauwen of gaan te niet, ten gevolge van de afkeuring of onverschilligheid van het Publiek.

1024. De beraadslagingen van de Staten-Generaal waren grotendeels aan de regeling van de Geldmiddelen gewijd. Zeer bedenkelijk was reeds de financiële toestand, om vroegere beroving en uitputting, om de oorlogskosten ook van 1815, en vooral om de kostbaren voet waarop de huishouding van Staat, mede ten gevolge van het gewapend blijven van de Mogendheden, ingericht werd; maar die toestand verergerde nog, toen men, om een reeks deficits te dekken, een reeks Leningen uitschreef; tijdelijke redding die de voorbereiding was van onvermijdelijk bederf.

Financiën. — In 1815, ten gevolge van de oorlog, te kort van 40 miljoen; maar ook in volle vrede, om de kostbare inrichting van de Staat, gedurige achteruitgang, en het geneesmiddel erger dan de kwaal. Gedurende zeven jaar (1815-1821) reeks van begrotingen,waarin men een aaneenschakeling vindt van reisrekeningen, tekortkomingen, leningen, credieten zodat de Staatschuld, onder allerlei benaming en vorm, telkens vergroot werd. Altijd dezelfde jaarlijkse verlegenheid, dezelfde tijdelijke crisis, dezelfde ongelukkige maatregelen van behoud. Vermeerdering van de schuld met meer dan 100 miljoen. Wezenlijke redding ondenkbaar, zonder aanzienlijke beperking van uitgaven; men had zich bij de oprichting van het Staatshuishouden overdreven denkbeelden van de Nationale rijkdom gevormd, en een oorlogsmacht aangehouden, niet evenredig aan de bevolking en aan de krachten van het Land. 80

1819. Verwerping van de tienjarige begroting (de uitgaven met Algemene Stemmen en de inkomsten met 97 tegen en 1 voor); om: a. de overspanning van de uitgaven, in verhouding met de hulpbronnen en de toestand van het Rijk en met de wezenlijke behoeften van de Staat; b. de onaannemelijkheid van een stelsel van inkomsten waarvan de raming telkens door de opbrengst gelogenstraft werd; c. de plaatsing op het tienjarig Budget van menige post welke geenszins buiten het bereik van een jaarlijkse overweging behoorde te worden gesteld.

1025. Ten aanzien van de materiële belangen was er tussen Holland en België een gedurige strijd. Zou er vrijheid van handel zijn, of was het veeleer billijk en nodig dat aan landbouw en fabrieken, om voor de mededinging van het buitenland niet te bezwijken, begunstiging verleend werd? Telkens werd deze vraag te berde gebracht; bij de duurte van de levensmiddelen in 1816 en 1817, bij elk financieel stelsel, en bij iedere belastingwet. De Regering, die in het systeem van 1816 aan het Zuiden gehoor verleend had, liep gevaar de genegenheid van het Noorden te verliezen, en toen zij, ten gevalle van het Noorden in 1821 tot een tegenovergesteld systeem overgegaan was, ging in het Zuiden de kreet op, dat er aldus onrecht, landverraad, broedermoord gepleegd werd.

1816. Gunstige vooruitzichten in Holland; zeevaart en vertier hadden na de opheffing van de belemmeringen, aanvankelijk Bene hoogte bereikt die alle hoop gaf de gouden eeuw van de handel wederom herboren te zien. Nederland scheen nogmaals de marktplaats voor een groot deel van Europa te kunnen zijn. Verijdeling dezer hoop door het Algemeen belastingstelsel in 1816, op voordracht van Appelius, niet zonder ernstige weerstand van het Noorden, door de Staten-Generaal bekrachtigd. Geheel naar de zin van de Belgen; hoge

rechten; heffing bij de oorsprong; belasting op de koloniale waren; afschaffing van het Gemaal. — Voortdurende oppositie uit het Noorden, in de Tweede Kamer, bij monde van de meest geachte leden en ijverige voorstanders van het Gouvernement (Van Hogendorp, Kemper, van Alphen). —

1817; duurte van de granen, ten gevolge van mislukten oogst; kreet in België om verbod van uitvoer; niet verhoord dan aan de landzijde. — Nadelen van de nieuwe belastingwetten voor Holland; de vreemde linnenhandel vernietigd; de Zweedse ijzerhandel geknakt; de fabrieken aan de steenkolenmijnen cijnsbaar; de veenderijen aan het belang van de kooldelvingen grotendeels opgeofferd. —

1819. Desniettemin voorstellen ter vinding van een te kort van drie miljoen, in dezelfde geest, erger nog, belasting bij *de source*, zelfs van koffie en suiker, hoofdtakken van de grote handel. Hevig misnoegen in Holland, de vereniging met België openlijk gevloekt. 17 April. Aanneming in de Tweede Kamer met 56 tegen 40 stemmen. 21 Nov.; Sluiting van de Staten-Generaal en tevens Besluit des Konings. waarbij Z. M. *motu proprio* aan de Graaf van Hogendorp (die de belangen van de vrije handel voorgestaan had) rang en titel van Minister van Staat ontneemt.

1821; In verband met de afstemming van het Budget (par. 1025) voordracht van een belastingstelsel, naar de wensen van de handel aanmerkelijk gewijzigd. Verscheidene indirecte belastingen geheel of gedeeltelijk vervangen door een belasting op het personeel en door enige consumptieve belastingen (op het Gemaal en Geslacht); voorts lage in- en uitgaande rechten van 3 tot 6%, maar tevens met oprichting van een Fonds van de Algemeen Nijverheid (f 1,300,000), premies ter aanmoediging van inlandse fabrieken. — Juni; discussie in de Tweede Kamer, en noodgeschrei van de Belgen, alsof, ten gevalle van Amsterdam en van enige weinige schraapzuchtige kooplieden, hun Land ten verderve gebracht werd. Aanneming van de wet, met 55 tegen 51 stemmen, één Noordelijke tegen en drie Zuidelijke voor; in de Eerste Kamer met 21 tegen 17. — Dezelfde vijandige verhouding ook bij de overweging van de accijnswetten, waarbij later het systeem toegepast werd.

1026. De zegeningen des vredes waren, in menig opzicht, onmiskenbaar. Er was handel en welvaart; ongestoorde uitoefening van ieders bedrijf. De roem van de Nederlandse dapperheid ter zee herleefde voor Algiers en Palembang. Niettemin was er teleurstelling, onvoldaanheid, misnoegen. Voor het tot stand brengen van ware eenheid was niets hoegenaamd gewonnen. Veeleer had de wijziging van de belasting wetten in België de grondslag van een bittere en niet licht verzoenbare vete gelegd. Daarbij was de toestand van Europa verontrustend. De schikkingen van 1815 hadden, noch aan de liberalen voldoening, noch aan de Natiën rechtmatige vrijheid, noch aan de Gouvernementen wezenlijke krachten verleend. Wel verre van uitgedoofd te zijn, had het revolutievuur onophoudelijk gesmeuld, en bij toeneming scheen het te verwachten dat zich, door heimelijk ondermijnen of gewelddadig aanranden van de Staatsinrichtingen, weldra andermaal een tijdperk van omkering en jammer openen zou.

1816. 27 Aug.; de Dey van Algiers, om zijn geweldenarijen, streng getuchtigd; een onderneming niet stoutmoedigheid volvoerd door de verenigde macht van de Engelsen, onder Lord Exmouth, met 12, en de Hollanders onder de Vice Admiraal van Capellen, met 6 oorlogschepen; bijna half Algiers en de gehele marine van de zeerovers verbrand. — De Nederlanders hadden 11 doden en 76 gekwetsten; 1083 Christenslaven verlost.

1821. 23 Juni. Overmeestering van Palembang op Sumatra (nadat in 1819 een eerste tocht mislukt was) door een expeditie onder de Generaal De Kock,; bloedige strijd, op één fregat 60 doden en gekwetsten. Aldus werd de kiem gesmoord van een voor Nederlands Indië gevaarlijke oorlog.

Velerlei woelingen van de beginsels, welke men door de Constitutionele vormen en diplomatieke schikkingen van 1815 (par. 977 — 979) aan zeer breekbare banden gelegd had.

Overal onvoldaanheid en zucht om in vrijzinniger Staatsregelingen beteren waarborg te verkrijgen. —
In Duitsland eis van representatieve instellingen, op grond van art. 13 van de Duitse Bondsacte, waarbij behoud of herstel van de Landstenden toegezegd was. —
1820 en 1821; omwentelingen in Spanje, Portugal, Napels, in radicale zin, door de militairen bewerkt. Geheime Genootschappen; in Italië de Carbonaris. —
Ook Engeland onrustig. — In Frankrijk (vooral na het vertrek de Geallieerden troepen) verlevendiging van het ultraliberalisme; verkiezingen in die geest; een koningsmoordenaar (Grégoire) tot Gedeputeerde benoemd; moord van de Hertog van Berry. (Febr. 1820); pogingen om, door verstandhouding in het leger, Staatsomkering te bewerken. —
Congressen van Troppau, Laybach, enz, en gewapende Interventie, waardoor men in Napels, Piëmont (1821) en later (1823) in Spanje, zonder dat er tussen de rechtmatige wensen van de Volken en de hersenschimmige plannen van de opstandelingen, met de toetssteen van de ware beginsels, onderscheid gemaakt werd (§ 991), de vorige orde van zaken, na onbeduidende weerstand, hersteld. — Hier te lande bleef prediking en voorbeeld van anarchistische leerstellingen en daden, in Holland, om de vrij algemene afkeer van overdrijving, in België, om de machtigen invloed van de Geestelijkheid, zonder merkbaar gevolg.

1027. Evenwel scheen men voor de rust van de Nederlandsen Staat onbezorgd te kunnen zijn. Op de getrouwheid van Holland mocht ten allen tijde worden gebouwd. Afval en opstand in België was niet te duchten. Wel is waar, de Roomse Geestelijkheid had de beledigingen geenszins vergeten, welke zij nog onlangs verduurd had; en menig Liberaal, ofschoon er van Regeringswege over eigen mildheid van denkwijs en bedoelingen geroemd werd, was niet zeer ingenomen met een Liberalisme waarvan de ontwikkeling ophield, zodra zij met de Gouvernementsinzichten niet overeen kwam; maar de ijverige Roomsgezinde verblijdde zich desniettemin dat de heethoofdige vijand van zijn Kerk machteloos was, en de warme voorstander van de vrijzinnigheid juichte dat de opkomst van het bijgeloof, in de standvastige houding van het Bewind, een onoverkomelijke weerstand ontmoet had. De Roomsen zouden ongaarne woelingen gezien hebben, welke aan een gevreesde triomf van de revolutionairen in Frankrijk konden bevorderlijk zijn; de Liberalen, wier leer in België alles behalve nationaal was, gevoelden dat zij een onmisbare steun hadden in de denk en handelwijze van het Gouvernement. De buitensporigheid van de radicalen in andere Rijken en niet minder de gestrengheid waarmee ze beteugeld en gestraft werd, bracht te weeg dat men over 't algemeen, voor Revolutie of Reactie beducht, in de liberaliteit des Konings, welke tegen beide uitersten gericht was, dankbaar berustte. Zo scheen het Bewind in de Nederlanden veilig, terwijl het bijkans overal bedreigd werd. Voorzeker de revolutionaire samenzwering, welke uit Parijs in een groot deel van Europa verstandhouding aangeknoopt en nieuwe omwentelingsplannen gesmeed had, kon voor als nog de sloping niet wenselijk achten van een Rijk, waar vergelijkenderwijs, in haar schatting, de Staatsinrichting goed en de Vorst welgezind was.

1821-1827.

2. BLOEI.

1028. De voortduring van tijdelijke rust, werd door onrust in andere Rijken uitermate begunstigd. De Verbonden Mogendheden, van de algemeenheid van de radicale richting overtuigd en tot zelfverdediging gedrongen, bleven, met eendrachtig overleg, tot krachtdadige tussenkomst bereid. In Frankrijk was de gesteldheid van de zaken, om de kwalijk berekende eigenwijsheid van de Monarch en de vermetelheid van de vijanden van de troon, kritiek geworden; toen kwam een Ministerie aan het roer, niet onberispelijk in maatregelen en wellicht in bedoeling, maar met genoegzame schranderheid en stoutmoedigheid bedeeld om, gedurende zes jaren, het aanzijn en de waardigheid van een vroeger bijkans tot machteloosheid vervallen Gouvernement staande te houden. Deze reactie, bezwaarlijk overeen te brengen met begrippen, waaraan men zo lange tijd eerbied of toegeeflijkheid betoond had, deed overal waar het Liberalisme wortel had geschoten, een kreet over dwingelandij, bedrog, en meineed van de Soevereinen ontstaan. Maar ziet! des te meer zou de Vorst geprezen worden die aan de eisen van de publieke mening, omdat ze hem voor als nog minder rechtstreeks betroffen, minder tegenstand bood; door geen bondgenootschap tot medewerking bij het aanwenden van dwangmiddelen verplicht werd; van overdrijving afkerig, in een vrijheid, waarvan hij zelf de mate scheen te kunnen afpassen, voordeel gezien en steun gezocht had, en in de bestrijding van bijgeloof en dweperij met de liberalen van ganser harte eensgezind was.

Ministerie Villèle (Dec. 1821 — Dec. 1827). Standvastige tegenspraak en tegenwerking van de revolutiebegrippen. Eenheid en kracht van de administratie; orde, eenvoudigheid en publiciteit in het financieel beheer; algemeen rust en welvaart. Gewichtige en heilzame maatregelen ten uitvoer gelegd of beproefd; Schadeloosstelling van de Emigranten; waardoor aan het recht voldoening en te gelijk aan de talrijke bezitters van de nationale goederen zekerheid van eigendom verleend werd; expeditie in Spanje, die de trouw van het leger geopenbaard en de troon ook in Frankrijk, door beteugeling van het Jacobinisme aan de overzijde van de Pyreneeën, in veiligheid gesteld heeft; reductie van de renten, voorwerp van algemeen afkeuring totdat het, in latere tijd, voorwerp van algemeen navolging werd.

1029. Geen wonder zo de Koning aldus aangespoord werd om, met vaster en sneller tred, het pad te betreden dat hij reeds uit eigen beweging ingeslagen en gevolgd had. Bij de liberalen in de gunst, zou het hem licht vallen het overslaan tot buitensporigheid te ontraden en te beletten; zijn gezag, dat ook ten hunnen dienste gebruikt werd, te versterken, en in België, zo achterlijk in beschaving, de tegenstanders van vrijheid en verlichting, door overtuiging tot rede, of door bedwang tot onderwerping te brengen. Zo betoonde hij, naarmate zijn bestuur bij de vermeende tolken van het openbaar gevoelen goedkeuring en aanmoediging vond, afkeer van al wat antiliberaal heette; ingenomenheid met de leerstellingen en gevoelens waartegen het Franse Ministerie een hachelijke kamp had; onbewust dat de triomf van hetgeen hij voorstond, voor elke Soeverein verderfelijk. en de overmacht van de Staatkunde welke hij bestreed, de levensverlenging van zijn Rijk was.

Beoefening en vertoning van milde begrippen. Zucht om een algemeen verdraagzaamheid ten aanzien van leerstellingen en beginsels te doen veld winnen. Aanmoediging van de vrije drukpers, voor zover zip, zonder aanranding van het

Gouvernement, al ware het ook niet lichtzinnigheid omtrent Godsdienst en goede zeden, aan dezen triomf van de hooggeroemde verlichting bevorderlijk kon zijn. Dezelfde richting in de studie van het Staatsrecht, op de Hogescholen, van regeringswege bijkans uitsluitenderwijze beschermd. Onmiskenbare welwillendheid voor de tegenstanders van het Franse Bewind; Brussel verenigingspunt van de Franse misnoegden, om vervolging en straf te ontgaan, en tevens bij voortduring, zelve schootvrij, het vuur van dagbladen en pamfletten tegen de wettige Overheid van hun Vaderland, met verguizing van al wat eerwaardig en heilig was, te richten.

1030. Deze vrijzinnigheid strekte zich niet tot vrijgevigheid ten aanzien van eigen gezag uit. Zij was met na-ijver op het behoud, met werkzaam verlangen naar uitbreiding van de rechten van Opper-Staatsbeheer gepaard. Eerwaardig was het dogma van de Volkssoevereiniteit, met die verstande dat de Vorst, ten gevolge van de opdracht, de Soevereiniteit in haar ganse omvang overgenomen had. De Grondwet was voorwaar het palladium en het plechtanker van de Staat, maar een wet van orde, waarbij het vooraf bestaan van het Vorstelijk oppergezag erkend en dus aan de Vorst elk Soevereiniteitsrecht dat ze hem niet bepaaldelijk ontnam, overgelaten was, terwijl daarentegen geen Staatslichaam enige bevoegdheid kon hebben dan welke stellig en ondubbelzinnig in de Constitutie toegekend werd. In de geest dezer uitlegging werden besluiten genomen en instellingen verordend, door welke veel dat tot het algemeen overleg met de Staten-Generaal zou behoord hebben, aan het persoonlijk goedvinden van de Koning onderworpen, in het financiewezen een gevaarlijk stelsel van willekeur, geheimhouding en speculatie in toepassing gebracht, en bijkans elke waarborg van de Staatsregeling onbeduidend en ijdel gemaakt werd.

Onophoudelijke toeleg om, ter bevestiging van het Vorstelijk gezag, de macht van de Staten-Generaal, van de Gewestelijke Staten, en van de Plaatselijke Besturen te besnoeien. — De betrekkingen van de Tweede Kamer tot de Ministers met angstvalligheid belemmerd; de leden verplicht, ter bekoming van ontslag, zich tot de Koning te wenden. — Uitbreiding van de Centralisatie; de aangelegenheden, welke ook aldus niet onder haar bereik vallen, zoveel doenlijk, onder derf invloed van Gouverneur of Burgemeester. — Inbreuk door Besluiten op het gebied van de wetgeving. — Het recht van Vorstelijke sanctie van de Provinciale en Plaatselijke Reglementen weldra, door veelvuldigheid van de wijzigingen, gemakshalve bijkans in een recht van redactie verkeerd. Het weinig betekenende kiesrecht nog meer bekrompen gemaakt; de Stedelijke kiezers voor 9 jaren, de Stedelijke Raden voor het leven benoemd; niemand tot enige politieke betrekking verkiesbaar, die van regeringswege een niet eervol ontslag bekomen heeft.

1822. 5 Okt.; Besluit omtrent de Conflicten; bevoegdheid om gedingen waarin het Bestuur betrokken is, aan de kennisneming van de rechtbanken te onttrekken.

Verwikkelingen van het financieel beheer. — 1822; na de verwerping van de Domein-Wet (bij de Tweede Kamer met 75 tegen 20 stemmen), om vrees voor papierengeld en voor te grote macht van het Domein Bestuur, weldra aanneming van de Wet op het Amortisatie Syndicaat (waaraan men later de spotnaam van *le Synedicat d'engloutissement* gaf), om in de vermindering van de Staatsschuld en in verscheidene uitgaven van algemeen belang te voorzien.

Middelen hiertoe: a. opbrengst van wegen en vaarten; b. domeinen, tot een zuiver inkomen van f 1,750,000, met vrijheid van verkoop; c. een crediet van 68 miljoen 2 ½%; d. een crediet van 26 miljoen Werkelijke Schuld; e. de autorisatie tot uitgifte van 116 miljoen in Obligaties tegen 4 ½%. Rekening en verantwoording jaarlijks, onder het zegel van geheimhouding, aan een Commissie van zeven personen (die, uit de aard van de zaak, in een doolhof van cijfers bijna blindelings geleid werd.) Speculatiegeest aangewakkerd; het Gouvernement voortaan bij machte om, zonder gemeen overleg en somwijlen tegen de wil van de

Volksvertegenwoordiging, de meest aanzienlijke uitgaven te doen. De openbaarheid van de geldmiddelen en de beraadslaging over het Budget, bij de Grondwet voorgeschreven, een ijdele vertoning, omdat men, met de sleutel van het Syndicaat, voor de geweigerde fondsen andere bij de hand had.

1031. Nuttige ondernemingen werden, onder bescherming en aanmoediging des Konings, ten gevolge ook van zijn onbekrompen deelneming en onvermoeide zorgen, beproefd en ten uitvoer gelegd. Door de oprichting van de Handelmaatschappij kwam een vereniging van kapitalen tot stand, waardoor in de vaart op Oost-Indië en tevens in velerlei takken van volksbestaan een nieuw leven gebracht werd. De aanleg van wegen en het graven van kanalen werd, in verband met de behoeften van handel en nijverheid, behartigd. Aan fabrieken werd ondersteuning verleend; meer somtijds dan natuurlijke verhouding tot een waarschijnlijk vertier raadzaam zou hebben gemaakt. Het Rijk, België vooral, had veel te danken aan de ijver en de volharding waarmee de Vorst op de ontwikkeling van de algemeen welvaart en op de bevordering van de materiële belangen bedacht was.

1824. 29 Maart; Besluit ter oprichting van een Nederlandse Handelsmaatschappij, met een kapitaal van 12 (later 37) miljoen.

1822, Naamloze Maatschappij ter begunstiging van de Volksvlijt te Brussel. Aanleg Zederik- en Zuid-Willemsvaart. — Kanaal van Noord-Holland; kanaal van Voorne.

Fabriekswezen in België uitermate begunstigd.

1032. De dood van Lodewijk XVIII deed in Frankrijk verdubbeling van reactionaire maatregelen, met een onverstandig pogen tot terugroeping van hetgeen onherroepelijk verloren gegaan was, tegemoet zien. Tegen de geest van ongeloof en weerspannigheid werd in krachteloze nabootsing van hetgeen met de gehele toestand van vervlogen tijden in verband gestaan had, vooral in geheime of openlijke begunstiging van de Geestelijkheid en in het dulden en voorstaan van de Jezuïeten, ondersteuning gezocht. Een edele taak scheen voor de Koning van de Nederlanden, ter afwering van de besmettelijkheid van zodanig overleg, bewaard; de macht van het Jezuïtisme in België, althans in het opkomend geslacht, te verbreken door het verlichten van de Natie en het liberaliseren van de Roomse Kerk. Zodanig was de oorsprong van de verordeningen van 1825, waarbij de Gouvernementsinvloed op het Lager Schoolwezen bevestigd en tot de vorming van de Roomse Priesters uitgestrekt werd.

1815 — 1824. — Bedachtzaamheid in de overbrenging van de verordeningen van 1806 op Zuidelijke grond; met a. langzame tred; eigenlijk eerst in 1822 ordelijke instelling van Commissies en Reglementen in sommige Gewesten; b. vrijlating om aan het oude hoogst gebrekkige vast te houden, terwijl het betere aangeboden en mogelijk gemaakt werd; c. overleg om in het Schoolbestuur ook Kerkelijken te plaatsen; d. oogluiking omtrent veel dat eigenlijk onwettig was (leerboeken met het stellige Kerkgeloof en onbevoegde onderwijzers). — Armscholen te Brussel en elders; kweekschool voor onderwijzers te Lier. — Grote ingenomenheid en volijverige medewerking van de voorstanders van liberale begrippen; des te moer pogingen van de Geestelijkheid om, door instandhouding en uitbreiding van eigen inrichtingen (vooral ook kleine Seminaries, waar vele kinderen, niet voor de geestelijken stand bestemd, opgevoed werden), haar invloed op het gehele volksonderwijs te bewaren of te herwinnen.

Maar (1825) vrees voor verstandhouding van de Geestelijkheid in België met de Franse Priesterpartij (le parti prêtre) aan welke, in de nieuwe Koning (Karel X sedert 16 September 1824), ook blijkens de spoedig voorgedragen wet op de heiligschennis en de vermenigvuldiging van kloosterlijke inrichtingen, een machtige beschermheer te beurt was gevallen. die ten gevolge rechtstreekse poging van het Nederlandse Bewind om, naar een veelomvattend ontwerp, de invloed van de Kerk voor het systeem van de vrijzinnigheid te

doen wijken en om de opleiding zelfs van de Roomse Priesters onder Gouvernementsbeheer te stellen. —
Besluiten van 14 Juni; a. geen Latijnse school, College, of Atheneum zonder uitdrukkelijke toestemming van het Departement van Binnenlandse Zaken; alle andere inrichtingen met 1 Oktober gesloten; b. op bisschoppelijke Seminaries geen onderwijs in vakken die op evengemelde Scholen worden geleerd; c. Collegium Philosophicum te Leuven, voor de Oude talen, de geschiedenis ook van de kerk, de zedenkunde, de bovennatuurkunde, en het Canoniek recht; hoogleraren door de Koning benoemd, op voordracht van Binnenlandse Zaken; de Aartsbisschop van Mechelen gehoord; van 1827 af geen kwekelingen in de Seminaries dan die te Leuven hun studiën volbracht hebben. — Deze verordeningen versterkt door het besluit van 14 Aug.; Nederlandse jongelieden, die na 1 Okt. buiten 's lands de Humaniora, geleerd of hun academische of theologische studiën gedaan hebben, tot generlei ambten of geestelijke bedieningen benoembaar.

1033. Gelijk het misnoegen en de verslagenheid van de nauwgezette Roomsgezinden, zo was de opgetogenheid van de Protestanten en Liberalen algemeen. Holland, waar de Wet van 1806 als middel en onderpand van echte beschaving aangemerkt werd, verblijdde zich, met zelfbehagen en goedhartige belangstelling, dat men aan de misdeelde landgenoot de weldaad van een soortgelijke schoolinrichting aanbieden en, mocht het nodig zijn, welmenend opdringen zou. In België werd het overschot van de liberale oppositie, dat nog steeds tegen vele Gouvernementsmaatregelen geprotesteerd had, blijkbaar gewonnen voor een Bestuur, dat zo treffelijke bewijzen gaf van voorzienige wijsheid. De lof van de Koning, wijsgeer op de troon, voorbeeld aller Vorsten, werd in alle oorden van de wereld, waar de vrijzinnigheid zich een zetel gesticht had, met geestdrift vermeld. Een andere Jozef II was opgestaan, die bij de edelmoedigheid van de bedoeling de schranderheid van de uitvoering en de juiste keus van het bij uitnemendheid geschikte tijdstip gevoegd had.

Schrik en verontwaardiging van elk die niet enkel in naam Roomsgezind was. Klacht over verandering van grondwettige zorg in eigendunkelijk beheer; over miskenning van Kerkvrijheid, gewetensrecht, en vaderlijk gezag; over het drijven naar Scholen waar het onderricht in leerstellige Godsdienstwaarheid verbannen en het zogenaamde Godsdienstig en zedelijk onderwijs, met verzwijging en verminking en opzettelijke bevrijding van de Kerkleer, in de plooi van de algemeen verdraagzaamheid en van de filosofische verlichting werd gewrongen.

Vruchteloze; tussenkomst van Bisschoppen en Paus. Strenge ten uitvoerlegging; vreemde Geestelijken, die zich boven anderen in de volksopvoeding verdienstelijk schenen te hebben gemaakt, met gendarmes over de grenzen gezet; vele particuliere inrichtingen opgeheven, wier geest en strekking te Rooms-katholiek was. Oprichting, door de ijver van de liberalen en filantropen, van Associaties en Comités, van Scholen met wederkerig en gelijktijdig onderricht, door het mild vloeien van subsidies uit de schatkist bevorderd.

1825. Dec.; het gedrag van de Regering, bij de discussie van het Budget, door de Roomsgezinde oppositie ter sprake gebracht, door de liberalen, ook de meest hevige opposanten, met uitbundige lof verdedigd en geroemd; omdat: a. er vrijheid genoeg bestond (voor hen); b. ook in vroeger eeuw aan de Regering invloed op het Schoolwezen toegekend werd (toen de Roomse Vorst, gehoorzame zoon van de Kerk, zich van het Soeverein gezag ten behoeve van haar alleenheersing bediend had); c. het onderwijs in de zin van het Gouvernement nationaal was (ofschoon in België tegen de overtuiging van bijkans de gehele Natie gericht). —
Over 't algemeen scheen de bange klaagtoon dergenen aan wie de naam van dwepers, Ultramontanen en Jezuïeten toegeduwd werd, in het dankbare jubelgeklank van de liberalen verloren te gaan. Dit overschreeuwen viel te lichter, omdat eervolle vermelding van het

gedrag van de Nederlandse Regering in Frankrijk tot de tactiek behoorde van een partij, welke in de onvoorzichtige Godsdienstijver van de Vorst een gewiste aanleiding had om over de voortgang en de gevaarlijke strekking van het ‚Jezuïtisme en over de vermeende toeleg ter vernietiging van het Charter, een overdreven noodkreet te doen opgaan.
Koning Willem I, schijnbaar, meer dan ooit, het voorwerp van liefde en vertrouwen; de lof van de Belgische en Parijse drukpers uit alle oorden van het vrijzinnig Europa weergekaatst. Het was alsof elke zaak, waarover men tevoren misnoegd was geweest, voortaan voor een punt van ondergeschikt belang gehouden en de Vorst voor altijd, als het model van de echte regeringswijsheid, zou worden vergood.

1034. De gehele toestand van het Rijk werd aangemerkt als een proef van de deugdelijkheid van de Staatkunde die sedert dertien jaren gevolgd was. Velen verwonderden zich over de bekwaamheid vanen Vorstelijke stuurman, die door zo vele klippen gelaveerd en het schip van Staat, veelszins geslingerd, telkens nader bij de haven van een bestendige rust en eendracht geleid had. Verstandig overleg had zich, in het voordeel van echte volksbeschaving, de wederzijdse haat van twee bijkans evenzeer gevaarlijke partijen ten nutte gemaakt; door de welwillendheid van de een te winnen, haar zelf tot bedaardheid en de andere tot machteloosheid gebracht. Plichtmatige en oprechte behartiging van de stoffelijke en zedelijke belangen van het Algemeen scheen de geest van oppositie tegen het Gouvernement en van na-ijver tussen België en Holland enigermate in slaap gewiegd te hebben. Er was een voorkomen van orde en eensgezindheid, te luisterrijker omdat het, tegenover de wanorde in andere Staten, als zeldzaam en enig voorbeeld van de heilzame kracht van een voorzichtige naleving van milde begrippen, geroemd werd. — Van waar die zelf begoocheling zo volkomen? Omdat men de bedrieglijke grondslag van het hoog opgetrokken gebouw van zelftevredenheid en van vertrouwen voor de toekomst niet erkend had. Het berustte enkel op de gunst van een publieke opinie, wier goedkeuring enkel uit de tegenstelling met het Franse Ministerie ontstaan was. De aftreding van dit Bewind zou het begin voor de aangebeden Vorst van de meest schandelijke verguizing, voor het schijnbaar bevestigde Rijk van snelle ondergang zijn.

Nog in 1828 verblijdde en beroemde men zich, dat de liefelijke beken van rust en broederlijke eenstemmigheid de vaderlandse bodem besproeiden; eenstemmigheid gegrond in allee liefde, aller eerbied voor dezelfde Vorst; dat de vulkaan, die ons grond met schok op schok beroerde, voor altijd uitgeblust was; dat geheel Nederland door een eendrachtige geest bezield werd; dat twee Volken, door langdurige scheiding, in taal en zeden elkaar vreemd geworden, weer tot een Natie waren samengesmolten; dat Nederland het voorwerp was van edelen nijd en na-ijver van zijn naburen; benijd om de wijsheid van zijn instellingen, om de zachtheid van zijn bestuur, om de onbekrompenheid van zijn beginselen; Nederland alom geroemd en geprezen als het gelukkigste land van de aardbodem! 79 —
Natuurlijk is het, dat de Koning, ter goeder trouw overtuigd dat hij de vrijheid, zoveel doenlijk, bevorderd en beter de vroegere dank dan de latere ondank verdiend had, zijn bevreemding te kennen gaf (1829) over het ergerlijk verzet tegen zijn vaderlijke bedoelingen, bij het genot van buitenlandse vrede en inwendige rust, bij het bloeien van zovele takken van bestaan en nijverheid, bij het aanwezen van zachte wetten, en bij staatkundige, zowel als burgerlijke vrijheid.

1827-1830.

3. ONDERGANG.

1035. De verwijdering van de bewindslieden welke zich in Frankrijk tegen de voortgang van het Liberalisme verzet hadden, was voor geheel Europa gewichtig. Karel X werd tot verandering van zijn Staatkunde en tot een toegeeflijkheid waarvan het einde niet berekenbaar was, gedwongen; in de eisen en beginselen van de zegevierende partij was het sedert lang blijkbaar dat men, waar zij de overhand verkreeg, weldra tot de uiterste gevolgtrekkingen van de revolutionaire theorieën zou worden geleid. Gevaarlijk zou deze veranderde toedracht van zaken inzonderheid voor het Rijk van de Nederlanden zijn. Immers de vastheid van de Staat lag in de populariteit van de Koning. En waarmede had hij ze verdiend? omdat hij tegenover een antiliberaal of reactionair systeem de banier van de vrijzinnigheid opgericht had. Nu die standaard ook elders geplant was en de Vorst, die zo even vooruit stond, om de snellen voortgang van de naburen, ten achteren geraakt was, zou lof door verwijt, en vleitaal door bedreiging worden vervangen. Men zou ook hier op onvoorwaardelijke toepassing dringen; en wat was er te wachten, wanneer de vrijzinnige oppositie aan de Roomsgezinde de hand reikte, de verscheidenheid van inzichten van de Zuidelijke Gewesten in de gemeenschappelijke strijd tegen het openbaar gezag teniet ging, de na-ijver en volkshaat tussen Holland en België nieuw voedsel verkreeg, en er, om de eenheid van de revolutionaire sympathieën, uit Frankrijk bescherming en ondersteuning verleend of te gemoet gezien werd!

Ministerie Martignac (4 Jan. 1828 — 8 Aug. 1829); kort van duur, langdurig genoeg echter om de kracht van het Liberalisme te stijven door de zwakheid van het Bewind; om aan de Koning de verdedigingsmiddelen te ontnemen, die hij in het toezicht op de uitoefening van het kiesrecht en in de bevoegdheid om de dagbladen onder censuur te brengen nog overig had, en om, door bevordering van regeringloosheid, ter voorbereiding van een Revolutie te strekken. —

Weinigen (die gerekend werden bij de vooruitgang van de tijden achtergebleven te zijn) voorzagen en voorspelden, dat de aanprijzing van de leer waaruit de onheilen van 1789 tot 1815 gevloeid waren, andermaal een verwarring te weeg zou brengen, ten gevolge waarvan men, met verlies van de menigvuldige voorrechten sedert 1815 genoten, de willekeur van een opgeworpen Gouvernement, als een weldaad van de Voorzienigheid en als het enig behoedmiddel tegen de overmacht van het gepeupel en de onzinnigheden van het Radicalisme, te hulp roepen zou.

1036. Ter bescherming van de Staat was het nodig onverwijld naar middelen om te zien, evenredig aan de aard en de grootheid van het gevaar. Zoveel mogelijk moest men zich beijveren, door het doen ophouden van billijk beklag, weg te nemen wat aan de vijandige geest tot een hefboom zou kunnen strekken. Het Bewind had zich vergrepen aan de rechten van de Roomse Kerk; de vereniging met Holland was de bron geweest van onophoudelijk bezwaar; een autocratisch beheer kwam met de zin van de constitutionele instellingen niet overeen. Hierin werd voorziening vereist; niet door halve maatregelen, waarmee de begeerlijkheid getergd wordt; niet door afgedwongen concessies, waarin gebrek aan eenheid en samenhang van zwakheid en weifeling getuigt; maar door volledig en vrijwillig te geven en te verrichten wat met billijkheid en zegt overeenkomt. Waarop dus moest men voornamelijk bedacht zijn? Op onafhankelijkheid van de Kerk, onder toezicht van de Staat, in haar ganse omvang; op voorbereiding om het beginsel van de Staatseenheid te wijzigen, voor zover het drukkend en ongerijmd was; op ontwikkeling van de Grondwet, door organieke wetten, in een geest van orde en vrijheid; op aanmoediging van de werkzaamheid van het Volksleven, in verband met de eigenaardige zelfstandigheid van Gemeenten en Gewesten. Aldus zou, bij voortdurende bloei van een, in menig opzicht, bevoorrecht gedeelte des Rijks, het Gouvernement aldaar een steun vinden niet enkel in Adel en Geestelijkheid, door wie zegepraal van de anarchieke begrippen niet in goede ernst kon worden begeerd; maar ook in het gros van de Natie, hetwelk aan de leiding van de hogere Standen en vooral van de

Kerkelijke Overheden ondergeschikt was. Aan het weeropkomend Liberalisme zou men de wapenen ontnemen, die uit de bijzondere gesteldheid van het Rijk van de Nederlanden konden worden ontleend.

Eerbiediging van de rechten van de Roomse Kerk zou de Geestelijkheid, wettigt niet uit erkentelijkheid, maar uit eigen belang, tot ijverige Bondgenoten van de Regering tegen de liberalen, wier beginselen zij noga in het begin van 1525 met verontwaardiging weersprak, gemaakt hebben; zelfs na de overmacht van de Unie († 1045) had zij, vooral om de hoogst bedenkelijke loop van de Franse zaken, te vrede kunnen worden gesteld door volledige toepassing van de regelen van verdraagzaamheid en billijkheid, tot wier opvolging de Protestants Christenen, ook naar hoger dan Constitutionele voorschriften, verplicht is. —
Met zijn Bondgenoten had de Koning, op grond van een genoegzame ervaring, in overleg kunnen treden omtrent wijzigingen in de natuur van de Nederlandse Staatseenheid, welke in Sept. 1830, toen het niet meer baatte ! in overweging werden gebracht. —
Men kon nog in tijds bedacht zijn om in de klachten over persoonlijk albeheer van de Soeverein, centralisatie. van het bestuur, duisterheid van de financiële huishouding, verijdeling van constitutionele waarborgen, onvruchtbaarheid van de beginsels ter nadere ontwikkeling in de Grondwet gelegd, enigermate althans te voorzien. — Dergelijk genezen van innerlijk bederf was moeilijk, onuitvoerbaar wellicht; het moest worden beproefd, want het was het Enige middel van Staatsbehoud; geen vereniging met België. kon bestendigheid hebben, wanneer a. door voortdurende dwang ter zake van Godsdienstbegrippen, het meest achtenswaardige deel der bevolking van het Gouvernement afkerig gemaakt werd; b. de een afdeling van het Rijk, om de aard zelf van wederkerige betrekking, de natuurlijke vijandin van de andere was; c. de ter zijdestelling van wezenlijke vrijheid en de ten onderhouding van al hetgeen tot de eigenaardigheden van het Constitutionele Volksleven behoort, voor de klachten van een uit Frankrijk overgewaaide en aangeblazen vrijzinnigheid gewenste aanleiding gaf.

1037. Evenwel middel en voorwaarde van de overwinning was inzonderheid de bestrijding van de revolutiegeest zelf, met verzaking van de begrippen waaraan van regeringswege, door woord en daad, te zeer ingang verleend was. Dit verzaken kwam met een betere opvatting niet enkel van het algemeen, maar ook van het hier te lande ingevoerde Staatsrecht overeen. Er moest nu, met ter zijdestelling van de vorstelijke autocratie, waardoor men, in liberaalreactionairen zin, de Constitutionele verordeningen had verwrongen, geregeerd worden naar de geest waarin de Nederlandse Grondwet in 1815 uitgevaardigd was; toen men, ofschoon door de flikkerglans van de filosofische verlichting misleid, evenwel, in de grond van de zaak, het oprichten bedoeld had van een Monarchie; waarin het Soeverein gezag des Konings, wel is waar doorvrijheden getemperd, maar voorzeker niet afhankelijk gemaakt werd, hetzij van het goedvinden van een Vergadering, hetzij van de inzichten en luimen van het oppermachtige Volk.

De redeneringen van de Oppositie in Frankrijk en in Nederland werden opnieuw ontleend aan de axiomata van het Contrat Social (§ 610); onvoorwaardelijke oppermacht van het Volk; ondergeschiktheid van de Representanten; rekenplichtigheid van de Overheden; plichtmatigheid, als de Vorst tegen het volk rebelleert, van de heiligen opstand. — Wee de Monarch die zelf, van betere grondslag van zijn rechten en van de verderfelijkheid dezer leerstellingen onbewust, de Maatschappij als een gewrocht van overeenkomst en willekeur van de mensen en de Grondwet in verband met zodanig Algemene Staatsrecht beschouwt. Wat blijft hem over, wanneer, naar die leer, aan de gekroonde volksbeambte het misnoegen en de eis van het volk bekend gemaakt wordt! Te beweren dat hij aan de voorwaarden van het verdrag getrouw geweest is, of wel dat hij in het gevoelen van de vermeende tolken de ware uitdrukking van de openbare mening niet erkent? Maar de tegenspraak zelve wordt, in tijden van opgewondenheid, Majesteitsschennis ten aanzien van het Soevereine Volk, en de

identiteit van de Volksstem wordt door de fysieke overmacht van een opgeruide menigte beslist. —
Een Regering die zich tegen valse begrippen staande begeert te houden, moet zelve inzien en aan anderen leren inzien het onderscheid van ware en schijnbare vrijheid, van lofwaardige en misdadige oppositie, van een rechtmatige of eigendunkelijke uitlegging en toepassing van een historische Grondwet; zelf overtuigd zijn en anderen overtuigen dat de vrijheden van de Natie in de vastheid van de Troon een onmisbaar onderpand hebben, en dat de triomf van de Omwentelingsleer voor Godsdienst, vrijheid en recht, wel verre van voordelig, verderfelijk is (par. 830 en vervolg). Geestdrift voor het goede is alleen tegen revolutionair fanatisme bestand.

1038. Onmogelijk is de bevrediging van een aanhang welke, uit besef van eigen kracht en uit getrouwheid aan leer en beginsel, bij elke gift stoutmoediger en onverzadelijker wordt, Verzoening met de liberale partij was dus ondenkbaar, waar zij, om de gunst van de omstandigheden, de verwezenlijking van de gehelen omvang van de revolutionaire idealen te gemoet zag. Getrouwe aanhangers van de Regering, waaraan het in België, ook in de meest hachelijke ogenblikken, niet ontbrak, moesten, tegen de samenspanning van omwentelingsgezinden, in een krachtig Gouvernement het middenpunt van hun vereniging en het onderpand van eigen veiligheid hebben. Geen capituleren met een verderfelijk beginsel, en dus ook geen maatregelen ten gevatte van de voorstanders van begrippen, waardoor men rechtstreeks naar Staatsomkering geleid werd. Zo men met de zodanigen in schikking en overleg trad;. zo het, verlegenheidshalve, om het winnen van personen en om een gedeeltelijk inwilligen van buitensporige eisen te doen was, zou oppositiegeest speculatiegeest zijn; plichtbetrachting generlei nut hebben, en bijkans iedereen, uit vrees en belang, genoopt worden zich te voegen bij een Factie, welke, door de zwakheid van het Bewind, als woordvoerderes van de Natie erkend werd.

De oppositie was geenszins, zoals in 1789 (§ 790) Nationaal. Velerlei misnoegen mocht er zijn; ook veel tevredenheid was er; vrees voor de gevolgen van de spanning; vooral ook bewustheid dat men in opzettelijke miskenning van het goede en in breed uitmeten van de verkeerdheden van het Bewind te ver ging, en dat de hele houding van de Volksmenners door moedwil en kunstmatige overdrijving gekarakteriseerd werd. Velen (niet enkel industriëlen en handelaars) waren, uit eigenbelang, voorstanders van de Regering; de Geestelijkheid, al het zij onder de Petitiën een lange reeks van naamtekeningen stellen, was met de liberalen te weinig van harte bevriend om op meer ernstige wijs het volk in beweging te willen brengen; de kracht van de oppositie, voor zover deze naar uitersten dreef, bestond vooral in vreemde dagbladschrijvers, in jongelieden met vrijzinnig onderwijs doorvoed, en in een Gouvernement dat terug week, omdat het de ophef over de populariteit van hun gevoelens te dikwijls voor goede munt hield. Lang zou het gros van de bevolking opgezet (getravailleerd) worden, eer de gestadige aanblazing van de driften merkbare invloed op het algemeen had. De omwenteling van 1830 is bijkans evenmin aan de Belgen te wijten als de bevolking in Holland voor de Patriotsche bewegingen (1780 — 1787) kan worden aansprakelijk gesteld. Wanneer een factie zich tussen Vorst en volk plaatst en de Regering ontzag voor dit eigendunkelijk middelaarschap betoont, is het niet vreemd dat de Natie, van hogerhand aan overheersing prijs gegeven, ten gevolge van gevlei en bedreiging, medeplichtig wordt of lijdelijk blijft.

1039. Dergelijke voorschriften kwamen niet in aanmerking, waar men, door vasthouden aan de liberale begrippen, van de natuur en uitgestrektheid van de naderende gevaren niet ten volle bewust, in de oorzaak van het kwaad het menig en algenoegzame geneesmiddel zocht. Het ontbrak niet aan schijn van redenering om te volharden in vroeger denkwijs en overleg. De toestand van Frankrijk, waar antiliberalisme ultraliberalisme gevormd en gevoed had, was,

zei men, met die van Nederland niet vergelijkbaar, en behoefde ook geen angstige bezorgdheid te wekken; de felheid van de politieke verdeeldheden zou bewerken dat het Charter, naar de wens van de hevigste bestrijders van het Bewind, temidden van de storm, als plechtanker zowel van de rechten van de Kroon als van de vrijheden van de Natie, gewaardeerd werd. De klachten in België waren overdreven en ongegrond; het misnoegen zou voor ernstige bestraffing of voor gedeeltelijke tegemoetkoming wijken; opgewondenheid niet van lange duur, eerzucht tegen het lokaas van persoonlijke onderscheiding niet bestand zijn; de populariteit des Konings was welverdiend en vastgeworteld; de Zuidelijke Gewesten hadden, onder het nieuwe Bestuur, een trap van welvaart die in 1815 onbereikbaar scheen, bereikt; en, indien ook aldaar een aanhang, ondankbaar genoeg om de grootheid en de oorzaken dezer voorrechten te miskennen, de overmacht verkreeg, het zou, bij de eensgezindheid van het Noorden en in een Rijk waarvan de rust met de rust van Europa in onafscheidelijk verband was, in geen geval aan middelen ontbreken om misdadige buitensporigheid te bedwingen. Allerminst behoorde gedacht te worden aan het verlaten van een Staatkunde, waarvan nu eindelijk de Franse Dynastie, wellicht te laat, de onmisbaarheid inzag, en die in Nederland het heil van het Algemeen niet enkel bewerkt had, maar ook bevestigd en verzekerd zou hebben, indien zij niet, in haar bedachtzame gang, door onvoorziene en geheel buitengewone omstandigheden gestoord was.

Vooringenomenheid met de liberale begrippen re, ook in deze noodlottige jaren, de oorzaak van menigerlei illusie en misvatting geweest.

Geen denkbeeld van de natuur en nabijheid van de Revoluties, door de ontwikkeling van de in 1815 gelegde kiem tot rijpheid gebracht. — Lichtgelovigheid omtrent de betuigingen van de liberalen in Frankrijk aangaande de zuiverheid van hun bedoelingen en de beperktheid van hun wensen; overtuiging dat de buitensporigheid van sommigen, zo het nodig mocht zijn, door de bedaardheid en constitutionele zin van de overigen gekeerd worden zon. — Vertrouwen op de verkleefdheid van de bevolking in België, vergelijkenderwijs met vroeger dagen, bloeiend en rijk; of, bij onverhoopte rustverstoring, op de plichtbetrachting van het leger en op de hulp van de Mogendheden; alsof er in publieke mening, uiterlijke welvaart, oorlogsmacht, of traktaten, een wezenlijk en blijvend onderpand tegen verleiding, politieke dweperij, en revolutionair volkenrecht lag. — Onvermogen om zich tegen de praktijk van zijn eigen theorie te verzetten, omdat men van het geoorloofde van de tegenwerking ten halve overtuigd en dus van de kracht verstoken is, die rechtsgevoel en plichtbesef geeft. — Verwarring van een Factie met een te ver gaande oppositie, zodat men wel de invloed erkende van menselijke driften, maar niet de natuurlijke werking van een verderfelijk beginsel, en die ten gevolge op matiging met het wezen van de leerstellingen onverenigbaar, bedacht was. — Pogingen om: a. de hoofden van de aanhang te winnen, waardoor, bij welgelukken, hun invloed te niet ging en de begeerlijkheid van anderen opgewekt werd; b. zich met de Factie zelve, door welwillendheid ten haren opzichte, te verstaan. — Haar overheersing vooral ook hierdoor voorbereid en gevestigd; de getrouwe ingezetenen beroofd van de natuurlijken steun van het Gouvernement; te meer, daar menigmaal om de kwaadwilligen te believen, begunstiging van goedgezinden vermijd en veeleer aan hun tegenpartij, bij de ruimte toenadering, een dubbel deel van de gunstbewijzen van het Bewind met bereidvaardigheid verleend werd. — IJveren tegen de ziekteverschijnselen (symptomata) en de middelen (organen) door welke zich het kwaad openbaart (drukpers, petitiën, associaties), alsof, zonder wegneming van het dodelijk beginsel, de gezondheid in het aangegrepen Staatslichaam terugkeren zou. — Onophoudelijk weifelen tussen volhouden of opgeven; terwijl de vijand, bij het gevoel van meerderheid en bij de gloed van politieke overtuiging, door weigering niet afgeschrikt, maar verbitterd, door toegeven niet voldaan, maar aangevuurd werd. — Onmogelijkheid om met concessies vertrouwen te herwinnen; omdat ze blijkbaar afgeperst waren, en ook omdat zij plaats hadden met voorbehoud van begrippen, in wier eigenaardige

strekking latere terugneming van hetgeen met tegenzin verleend is, opgesloten lag; zo bijv. tegenover de Roomse Kerk, bij alle tegemoetkoming, blijvende verkondiging van de onvoorwaardelijke onderwerping van de Kerk aan de wetten van de Staat, en van de bevoegdheid en verplichting van een Gouvernement om alles te verrichten wat, ter uitoefening van zorg en beheer over de zedelijke ontwikkeling van de Natie, door de bewindvoerders nodig of nuttig gekeurd wordt. — Onderstelling (lange tijd althans) dat verzoening met de liberalen lichter vallen zou dan met de Roomsgezinden; ofschoon het Liberalisme, ook om de gebeurtenissen in Frankrijk overmoedig, geen Vorstelijke handreiking meer nodig bad om zich te verheffen; terwijl de Geestelijkheid, die nooit met onbezorgdheid de gevolgen van de overmacht van het ongeloof te gemoet zag, behoudens enigen waarborg voor eigen rechten, ter ondersteuning van wettige Gouvernementen tegen revolutionaire leerstellingen geneigd was. —
Beschouwing van het Gouvernement als *pouvoir neutre et modérate,* tot partij kiezen tussen politieke gevoelens onverplicht en onbevoegd.

1040. Zo zou ook in Nederland de Revolutie, met medewerking enigermate van het Gouvernement zelf, haar natuurlijken loop hebben. Spoedig, maar te laat, zou men ontwaren dat, onder de leus van de handhaving van de Grondwet en van de liefde voor de Koning, een leer waarmede men de Tronen omvergeworpen had, andermaal als heilig richtsnoer te berde gebracht werd; dat, waar politieke dweepzucht opgewekt en ontvlamd is, elke gewone berekening van de Staatkunde faalt; dat men, willens onwillens, van liberaal op radicaal terrein raakt; dat de Vorst, die, bij de overmacht van de revolutionaire begrippen, de verdediging van de rechten van Koning en Natie beproeft of opgeeft, een weerspanneling of een bijkans overtollige volksambtenaar wordt, en dat toegeeflijkheid zowel als weerstand de voorbereiding is van zijn onvermijdelijke val.

De Grondwet en de Koning rechtstreeks aan te vallen zou voorbarig en onvoorzichtig geweest zijn. Van daar dat, ter goeder of ter kwader trouw, iedereen voorgaf dat onvoorwaardelijke gehechtheid aan Staatsregeling en Koning het beginsel van zijn handelingen was. Dit voorgeven had in de praktijk geen bezwaar. Niets was geduldiger dan de Grondwet om zich, waar zij aan de uitlegkunde overgeleverd werd, in de meest verschillende bochten van ieders inzichten of dromen te laten wringen. Om de Koning te verguizen en te bespotten, was het genoeg bepaaldelijk aan een of andere Minister, die ondersteld werd grote invloed te hebben (Van Maanen of Van Gobbelschroy) te wijten wat door de Koning verricht was; evenals had deze generlei deel in de daden van zijn ambtenaren, in een Land waar, gelijk iedereen wist, de Vorst meer dan ergens zelfwerkzaamheid betoond (§ 984) en, met te ver gedreven ijver, de zedelijke verantwoordelijkheid van bijkans elke Gouvernementsmaatregel op zich genomen had.

1041. De Tweede Kamer van de Staten-Generaal was het oorlogsveld, en in de voorschriften van de politieke wijsbegeerte lag de grondslag van oorlogskundig overleg. Volgens het Algemeen Constitutionele Staatsrecht, uit de leerstellingen van het Liberalisme geredelijk afgeleid, moet de Koning, hoofd van een Uitvoerend Bewind, zich naar de wil voegen van de representanten, zelf op hun beurt ondergeschikt aan het Soevereine Volk. Om dus het Vorstelijk gezag op regelmatige wijs tot onderworpenheid te brengen, was het genoeg wanneer men in de Vergadering de meerderheid had. Om die meerderheid te verkrijgen, behoorde men, in en buiten de Kamer, alle snaren te spannen, en, werd er bij de mandatarissen weerspannigheid of traagheid bespeurd, gebruik te maken van. elk middel dat kiesrecht en periodieke drukpers en petitioneren, als openbaarmaking van de oppermachtige Volksstem, aan de hand gaf.

Alvermogend was de Tweede Kamer tegen elke Staatsmacht, zowel als tegen het Vorstelijk Bewind; omdat zij alleen, ofschoon zeer gebrekkig, enigermate met de eis van een Volksvertegenwoordiging overeenkwam. De Eerste was daar om van haar bevelen contraboek te bonden; en, wanneer zij de moed had tegen een post bezwaar in het midden te brengen, was, ook in het nutteloze; van de weerspraak, de onbeduidendheid van het zogenaamd hoger beroep openbaar. Evenwel, om de Vergadering tot werking te hebben, moest de Factie in schijnbare aandrang van het toeziet uitoefenende volk (§ 711) een hefboom bezitten. Zij liet, inzonderheid door het Journalisme, een kreet ook buiten de Kamer opgaan, om de nog standvastige leden te verwrikken, en om het Bewind, uit vrees voor volksbeweging, naar de bemiddeling van de opposanten in de Kamer, al zou zij door concessie op concessie gekocht worden, te doen uitzien.

1042. Eenheid van plan, op vastheid van beginselen gegrond, door een eendrachtig Gouvernement, in verband met de welgezinden, ten uitvoer gelegd, zou wellicht de opkomende storm hebben gekeerd, maar de Staatkunde van het Bewind zocht eigen richtsnoer in dezelfde begrippen welke tegen haar in slagorde waren geschaard. De Koning, die het monarchaal gezag in een persoonlijk administratief beheer geconcentreerd had, stond die ten gevolge alleen. Tot zelfverdediging gedwongen, onvermogend tegen de gevolgtrekkingen van een leer, waarvan de waarheid door hem erkend werd, aarzelend tussen tweeërlei richting, van intimidatie of van toegeeflijkheid, kon hij geen plan hebben dan hetgeen de loop van de omstandigheden aanwijzen en ook wijzigen zou. Zo was er machteloosheid om de voortgaande ontwikkeling te stuiten. Zo werd de Oppositie bemoedigd om haar onstuimige gang te versnellen. Hoe zou het met de Koning en met de Staat zijn afgelopen, indien het Rijk van de Nederlanden enkel uit de Zuidelijke Gewesten bestaan had!

De Koning, die een verantwoordelijk Ministerie, in de zin van de Oppositie (par. 1046a) aan de Nederlandse Staatsregeling vreemd en met een onder voogdij stellen van de Soeverein gelijk achtte, had ook niet (wat juist ter afwering van hetgeen hij vreesde, vereist werd) een Ministerie; een vereniging van de hoge ambtenaren in gemeenschap van beginsel en bedoeling. Gebrek aan eensgezindheid van de Ministers was het bewijs van eigen weifeling en ongewisheid. Immers vastheid van overtuiging en wil bij de Koning zou zich in de keus van de natuurlijke en onmisbare tolken van die overtuiging en uitvoerders van die wil geopenbaard hebben; aldus zou het mogelijk geweest zijn het Ministerie en de hiërarchie van de ambtenaren in de algemeens richting van een in de bijzonderheden vrije en zelfstandige werkzaamheid te leiden en te bezielen; aldus, door de eenstemmige taal en eendrachtige handelwijs van de leden van het Bewind, op de Vertegenwoordiging en op de algemene zienswijze invloed te verkrijgen; door de wijsheid van de verordeningen ontzag te herwinnen, en, als Soeverein en Regent, waarlijk aan het hoofd van Bestuur en Natie te staan. De persoon des Konings moest wel, zodra men in zijn welmenende autocratie niet meer berustte, machteloos worden, omdat hij geïsoleerd was.

Generlei plan. Slingering tussen de beide evenzeer gevaarlijke redmiddelen die het Liberalisme aan zijn bedrogen leerlingen toont. Nu eens (met Van Maanen) van de noodzakelijkheid van een reactionaire betengeling van de oproergeest overtuigd; straks (met van Gobbelschroy of De la Coste) gereed om voor de aandrang te zwichten, of althans beducht voor al wat het ongenoegen van de Factie vermeerderen zou; dikwijls verlangend, door voorkomende goedheid, de uitzinnigheid van de rustverstoring te sussen; dan weer gezind om de woelingen van de moedwil door de ernst van de Vorstelijke tussenkomst en verontwaardiging te bedwingen. — Tegenstrijdigheid van de Ministeriële redevoeringen en dagbladen; verheffing van het gezag des Konings, als van de bron waaruit de Grondwet haar bestaan en de Monarchie haar blijvend levensbeginsel heeft; en tevens, bij monde van een ambtgenoot, de meest revolutionaire geloofsbelijdenis, waarin de Grondwet als een *contrat cynallagmaetique en bilatéral*, de Koning als een *roy-citoyen*, de openbare mening als *la reine*

du monde, en de filosofie van de 18e Eeuw, als een hoorn des overvloeds, in de volheid van haar politieke zegen, voorgesteld wordt. —
Daarbij meestal jammerlijke keus van pleitbezorgers; Franse journalisten van de gewone stempel, lichtvaardig en oppervlakkig, met de redeneringen van ongeloof en vrijzinnigheid beter dan met de omstandigheden en behoeften van Nederland bekend; zodat de Roomsgezinde partij te gelijk door het Gouvernement gevleid en in de Gouvernementsbladen beledigd en getergd, het Liberalisme in zijn anarchistische richting zowel als in zijn bekrompen en hatelijke onverdraagzaamheid gepredikt, en al wat in de Lande edel en braaf dacht, door ontheiliging van de dierbaarste Christelijke waarheden en zedeloze strekking van een door hoge ambtenaren aangemoedigd geschrijf, verontwaardigd en bedroefd werd. — Zo gebeurde het dat de Koning in vele van zijn vrienden, wat de gevolgen van hun diensten betrof, de ergste vijanden had.

1043. Maar ook het Noorden was daar. Temidden van de worsteling en naarmate in de naam en ten behoeve meer bepaaldelijk van België het woord gevoerd werd, kwamen de belangen van Holland op het spel; de rust van de Staat, de waardigheid van het Huis van Oranje, de veiligheid van de Protestantse Kerk, de eer van de Natie, de zelfstandigheid welke men tot dus ver tegen de aanmatigingen van het Zuiden bewaard had. Niettemin bleef men over 't algemeen lange tijd onverschillig en ook, nadat de belangstelling, door de blijkbaarheid van eigen en dringend gevaar, enigermate opgewekt was, zag men de natuur en strekking van hetgeen in België plaats had, ten enenmale voorbij. Alles werd op rekening gesteld van de kuiperijen van de Geestelijkheid, van de onhandelbaarheid van de bevolking, van de eerzucht en de na-ijver van de volksmenners; van een overdrijving van de vrijzinnige begrippen, te droeviger, dacht men, omdat de waarde van een leer, welke niet ten onrechte in Frankrijk tegen despotisme en dweperij gericht werd, zeer licht, nu zij aan een geest van oproer ten dienste stond, kon worden miskend. Bij zodanig algemeen gevoelen was het niet vreemd dat ook in de Tweede Kamer bij de meeste leden uit het Noorden een jammerlijke slapheid opgemerkt werd, en dat zij meenden ter ondersteuning van de Troon genoeg te hebben gedaan, wanneer ze, zonder eigen stelsel of beginsel, onvoorwaardelijk hun toestemming aan al wat van regeringswege voorgesteld werd, hadden verleend.

Het Noorden aan de houding van de Oppositie in het Zuiden tamelijk onverschillig; a. niet gezind om haar pogingen krachtig tegen te gaan, omdat men zelf in hoge mate tegen elke betere richting in Godsdienst en Staatsrecht vooringenomen (§ 980, 992) en over menige handeling van het Gouvernement, in financiën en administratie, onvergenoegd was; terwijl buitendien, wat ook in deze te doen wezen mocht, aan de wijsheid van de Koning (§ 989) overgelaten werd; b. afkerig evenwel van een aanval op het Bewind, die terstond de kenmerken droeg van hoge toon en vijandige zin. Velen, ten gevolge van het volslagen gebrek aan deelneming in de openbare aangelegenheden (public spirit), met de eigenlijke toedracht van de zaken geheel onbekend. — Verandering eerst in het najaar van 1829, toen het algemeen geliefd systeem van onderwijs gevaar liep, en de oppositie, telkens heviger geworden, zich tegen de vermeende overheersing, niet enkel van het Gouvernement, maar ook van Hollanders en van Protestanten verhief.

1044. Reeds v66r de aftreding van het Ministerie Villèle werden voortekenen van onrust bespeurd. Ook de beraadslagingen over het Strafrecht en de inrichting van de Rechterlijke Macht hadden getoond dat de Tweede Kamer, meer wettigt dan in de laatste jaren, tot een nauwlettend onderzoek van de Gouvernementsontwerpen geneigd was. Bedenkelijk was vooral het misnoegen van de Roomsen, toen blijdschap over een Concordaat, weldra, om het opkomen van nieuwe moeilijkheden, door des te grievender teleurstelling gevolgd werd. Van de zijde van de Regering scheen men tot een weinig botvieren aan de wensen van de misnoegden niet ongezind. De reeks van de inwilligingen van het Ministerie

Martignac en de dagelijkse verkondiging van de ondergeschiktheid van alle Overheden aan de Volksstem, bracht na-ijver en opgewondenheid te weeg; en het lag in de aard van de zaak, dat liberalen en Roomsgezinden, afzonderlijk te zwak, naar een vereniging uitzagen welke, ten behoeve van beiden, aan de Koning de wet voorschrijven zou.

1827. Strafwetboek; zorgvuldiger in de nasporing van vroegere straffen, dan in de teruggave en de regeling van de vrijheden welke, door de nog in stand gebleven revolutionaire verordeningen, waren miskend. Bijkans eenstemmig verworpen.

1827. April. Rechterlijke Organisatie. Een Hof in elk Gewest, ook waar die oprichting, gelijk in Drenthe, blijkbaar overtollig en ongerijmd was. In de Sectiën bestreden, in de Vergadering bekrachtigd, nadat de Regering, door het intrekken van aanstotelijke artikelen over de Conflicten, een gewenste aanleiding tot deze min prijselijke behartiging van Provinciale belangen verleend had.

1827. 18 Juni. Concordaat. Aartsbisdom te Mechelen; Bisschoppen te Gent, Namen en Luik, en ook te Brugge, 's Hertogenbosch en Amsterdam; vrijheid van onderwijs in de Seminaries; benoeming van de Bisschoppen door de Paus, op een voordracht, door het kapittel, van personen aan de Koning niet ongevallig. — Vreugde van de Rommelen; spoedig evenwel (5 Okt.) verbitterd door een confidentiële Circulaire van de Minister van Binnenlandse Zaken, die van velerlei voorbehoud gewag maakt

De Liberalen en Protestanten over het Concordaat geërgerd. — Klachten, ook in de Tweede Kamer, over de voortduring van een Besluit dat in buitengewone tijden (1815) tegen de volksopruiing uitgevaardigd was (§ 1023a).Pogingen van de Provinciale Staten in Luik en elders om zich in zaken van algemeen bestuur te doen gelden. — Revolutionaire redeneringen in de dagbladen; de Vorsten zijn enkel redacteurs van het nationaal gevoelen en tolken van de behoeften van het Volk.

Benoeming van Dotrenge en Reyphins (§ 1023a) tot leden van de Raad van State; ten gevolge waarvan felle bestrijding van het Bewind, middel om in België de gunst van de publieke mening te verwerven, ook als de weg naar de meest aanzienlijke waardigheden beschouwd werd. — Commissie ter herziening van de reglementen op het hoger onderwijs; tevens met uitnodiging aan de publieke opinie om, ten aanzien een reeks van vraagpunten, het Gouvernement met haar voorlichting ten dienste te staan; onzekerheid en wantrouwen, en daarentegen verlevendiging van hoop en stoutmoedigheid bij de tegenstanders van het Bewind.

1045. Deze vereniging kwam tot stand. De Liberalen schenen thans van oordeel dat zij, uit overdreven vrees voor het Ultra-montanisme, aan de aanmatigingen van het Bewind, op de meest onvoorzichtige wijs, de hand hadden geleend; dat kleingeestige onverdraagzaamheid ten aanzien van Godsdienstbegrippen de natuurlijke oorzaak van mistrouwen en weerzin van de Roomsen tegen de zaak van de vrijheid geweest was, en dat verstandige inachtneming van de omstandigheden van plaats en tijd een bondgenootschap met de Geestelijkheid voorschreef, waardoor alleen de toegang tot het volk kon worden opengesteld; de Roomsgezinden werden overtuigd dat zij ten onrechte een onvoorwaardelijke afkeer van de liberale beginselen hadden gekoesterd, en dat, wanneer slechts vrijheid ook in het Godsdienstige tot grondslag van de politieke verbroedering gelegd werd, zij spoedig en zonder gevaar de Koning tot verhoring van hun wensen dwingen zouden met hetzelfde wapen, waarvan de Vorst zich tegen het recht en het geloof van hun Kerk bediend had. Vrijheid in alles en voor allen werd aller leus. Zij was het veldteken van de Unie. Verzoend, zou men het Gouvernement doen buigen, voor hetwelk men, verdeeld en vijandig, telkens ondergedaan had.

Verstandhouding van de partijen voorbereid door de gewijzigde denkwijs welke in veelgelezen schriften van Franse liberalen en Roomsgezinden opgemerkt werd. Zeer krachtige

werking in België van de redeneringen van La Mennais (later vooral van zijn vertoog *Des progrès de la Revolution et de la guerre contre l' Eglise*) waarin hij, met wegslepende taal, zich ten gunste van de Kerk, op de beginselen van algemeen vrijheid, inzonderheid ter opheffing van het Gouvernementsmonoplie van het onderwijs, beroept. Gelijktijdige reactie, onder leiding van Guizot en Cousin, tegen de lichtvaardige wijsbegeerte van de lede eeuw, in wier schatting elke geopenbaarde waarheid vooroordeel en bedrog was. Hoogachting voor het Evangelie; meer billijke waardering van de gebreken en verdiensten ook van de Roomse Kerk; erkentenis dat men, uit politieke bedoeling, in de verguizing van het Jezuïtisme te ver gegaan is; geneigdheid om, met nauwgezette handhaving van gewetensvrijheid, partijdige zin geheel ter zijde te stellen.

Unie, tegen de opening van de Staten-Generaal in 1828, door de hoofden van de liberalen (de Brouckere, Le Hon, enz.) en van de Roomsen (De Gerlache, De Sécus, De Stassart, enz.) gevormd; weldra blijkbaar in de onverwachte eenstemmigheid van de wederzijdse dagbladen de Courier des Pays-Bas en Le Belge met Le Courier de la Mense en Le Catholique), en in de plotselinge vrijzinnigheid van een aantal van de meest vermogende Adellijke Geslachten (de Mérode, de Robiano, d'Oultremont, enz.). Zorg om onderlinge verschilpunten niet te raken en om, met eensgezindheid en aandrang, een algemeen vrijheid te vragen, welke door allen voordelig geacht werd en waarvan een ieder, naar eigen inzicht, gebruik maken zou.

1046 Gemeenschap was er van rechtmatig en onrechtmatig beklag. De Priesters ijverden voor een vrijheid van de drukpers, welke Rome tot dus ver geanathematiseerd had; de ongelovige liberalen sprongen in de bres voor dezelfde vrijheden van de Kerk, waartegen zij aan het Bewind de hand hadden gereikt; zij deden een jammerkreet opgaan over de verordeningen van 1825, door hen tevoren als het meesterwerk van staatkundige wijsheid geroemd. De grieven werden opeengestapeld. Eensklaps had men ontdekt dat België dertien jaren, sedert Napoleons val, verdrukt, mishandeld, onder een tiranniek beheer ten verderve geleid was. De Vorst werd, onder de naam van zijn Ministers, overladen, gelijk vroeger met lofspraken, nu niet verwijt. Elk middel nam men te baat om in de opgewondenheid van de bevolking een veelvermogende steun te erlangen; ook de aantijging van Hollandsgezindheid, alsof met de vrijheid en de Godsdienst, ook het Belgische Vaderland bedreigd werd. Bekommerend vooruitzicht, te meer omdat de gesteldheid van de Franse Staat hachelijk, het radicalisme aan de orde van de dag, en de beraadslaging over een Tienjarig Budget nabij was.

Grieven; vele en menigerlei. Beklag over te grote uitbreiding van de Vorstelijke macht; onderwerping van de locale aangelegenheden aan het algemeen bewind; niet invoeren van de Rechterlijke Organisatie; over onbekendheid van de eigenlijke gesteldheid van het financiewezen, vooral om de door het Amortisatie-Syndicaat (§ 1030) daarover gelegde sluier; ondraaglijkheid van de belastingen heffing van het Gemaal, hatelijk in België, vooral op het platte land. Over het niet ten uitvoer leggen van het Concordaat; de Besluiten van 1825, de dwang in het onderwijs van Geestelijken en leken, terwijl men, of onvoorwaardelijke vrijheid, of minstens onbelemmerde oprichting van eigene scholen, behoudens toezicht van Gouvernementswege en getuigschriften van bekwaamheid en zedelijkheid, verlangt. Over het niet invoeren van de Ministeriële verantwoordelijkheid, niet gelijk ze in Engeland uit de morele kracht van een met de rechten en de vastheid van de Troon innig verbonden Parlementaire inrichting ontspruit, maar veeleer gelijk ze uit de Volkssoevereiniteit ontleend en aan de onschendbaarheid van de Koning tot voorwaarde gesteld wordt. Over afschaffing van de Jury, die men als waarborg tegen rechterlijke willekeur verlangt. Over de verordeningen tegen het Frans (par. 1016) en (eerst later, bij de overtuiging dat men zich tevergeefs met medewerking in het Noorden gevleid had) over partijdigheid van de Regering tegen Roomsen en Belgen (§ 1016). — Aanheffing van deze gedeeltelijk inconstitutionele

klachten; doorgaans met betuiging dat de naleving van de Grondwet, de hele Grondwet, niets dan de Grondwet, bedoeld werd; lange tijd onder verzekering dat men generlei verwijt deed aan de veelgeliefde en hooggeëerbiedigde Vorst, maar enkel aan de Ministers, die hem hadden misleid. — Onophoudelijke en geweldige aanvallen tegen de Minister Van Maanen, die als de voorstander van de maatregelen tegen de Roomse Kerk, van de Besluiten tot bescherming van de landstaal, en van de vervolging tegen de drukpers, te boek stand.

1828. De zwakheid van het Franse Bewind openbaar in de antimonarchale strekking van wetten en besluiten; in de ontwikkeling van de revolutiebegrippen, en in de schaamteloosheid, waarmee, in redevoeringen en Journalen, de verkondiging van populair alvermogen geschiedt.

De nabijheid van het Tienjarig Budget kritiek. Omdat een spreuk uit vroeger tijd, toen de Landsheer buitengewone en ongehouden hulpbetoning verzocht (point de redressement de griefs point de subsides) in verband met de Omwentelingstheorie, tot hefboom ter omkering van de Staat gemaakt werd (§ 981a). Alsof de Volksvertegenwoordiging het recht had, wegens redenen niet uit de Begroeting zelve ontleend, de middelen ter voorziening in de lopende behoeften aan de Soeverein te ontzeggen en hem aldus de voorwaarden te stellen, waarop het dragen van de Kroon voortaan zou worden vergund.

1047. Merkwaardig was de zitting van de Staten-Generaal van 1828-1829, om het geweld waarmee de Legering in de menigvuldigheid van de petitiën, in de hevigheid van de beraadslagingen, in de buitensporigheid van de voorstellen, aangerand, en ook om de flauwhartigheid waarmee zij beschermd werd. Spoedig bleek het dat de Oppositie veelvermogend was; dat zij onderwerping, zo niet omverwerping, van het Vorstelijk Bewind ten doel had; dat men in de Noordelijke leden generlei tegenwicht zou hebben; dat het roer van Staat heen en weer zwenkte in de richting welke aan weerbarstige schepelingen geviel, en dat, zo regeren het kenmerk van een Bewind is, er eigenkijk in België geen Gouvernement was. Ook gaf de verwerping van de Tienjarige Begroting het uitzicht van weldra de laatste hand te zullen leggen aan de verplaatsing van de Soevereiniteit, een werk dat, in het wezen van de zaak, binnen weinige maanden of weken reeds tot stand gebracht was.

Zitting van de Staten-Generaal. Troonrede; gunstige toestand van het Rijk; belofte van een Wet, waarbij het besluit van April 1815 zal komen te vervallen; de Koning rekent op de medewerking van de Vergadering om het algemeen geluk te bevestigen, door handhaving van het maatschappelijk verdrag tegen onkunde en overdrijving. — Rechterlijke vervolgingen tegen dagbladschrijvers, ook tegen de Potter, (bekend door historische onderzoekingen in liberalen zin, tevoren een van de meest warme lofredenaars van maatregelen tegen de Roomse Kerk). — 3 Dec.; voorstel van De Brouckere om gave intrekking van het besluit van 1815, verworpen met 61 (al de Noordelijke en 7 Zuidelijke) stemmen. — 20 Dec.; begroting van 1829 aangenomen; de uitgaven met 53 (4 Zuidelijke) tegen 51 (4 Noordelijke); de ontvangsten met 60 tegen 44. — Petitiën aan de Staten-Generaal over het onderwijs; naar aanleiding hiervan (30 Jan.) openbaarmaking van een rapport aan de Minister van Binnenlandse Zaken, waarbij de waarschijnlijkheid van wijzigingen voor het vervolg aangekondigd wordt. Vermenigvuldiging van de Petitiën (rondgevent door Priesters, Edelen en Journalisten) over allerlei onderwerpen; die ten gevolge voorstel van Corver Hooft en Le Hon, om een adres aan Z. M. aan te bieden, ter ernstige overweging van de zorgelijke toestand van de gemoederen in een gedeelte van het Rijk; aangenomen (5 Maart) met 55 (6 Noordelijke) tegen 44 (3 Zuidelijke); in de Eerste Kamer verworpen. — 13 April, Commité Generaal over de al dan niet wenselijkheid van de Jury; in lijfstraffelijke zaken verworpen met 66 tegen 31 (één Noordelijke); in materie van drukpers met 56 tegen 41. — 28 April; wet op de drukpers (op 16 Mei uitgevaardigd) aangenomen met 84 tegen 4 stemmen; nadat men het ontwerp, in Dec. voorgedragen, eerst merkbaar verzacht, daarna, onder de discussie zelve,

door eens nieuwe redactie ten enenmale krachteloos gemaakt had. — Stellige beloften van bezuinigingen, van afschaffing van het Gemaal, enz.; desniettemin verwerping van de Tienjarige begroting (14 Mei); de uitgaven niet 79 tegen 26; de inkomsten met 86 tegen 19.

Houding van de Noordelijke leden, weinig geschikt om weerstand te bieden. Bestrijding van de voorstellen van de Oppositie, omdat ze ontijdig, voorbarig, onbeleefd voor het Gouvernement inconvenant) waren; omdat de praktijk van de revolutionaire theorieën, in de tegenwoordige omstandigheden, niet te pas kwam, zodat men, in de grond van de zaak, gelijk gaf, en, wel verre van de valse begrippen tegen te gaan, veeleer, door enkel de toepasselijkheid te ontkennen, aan de vooruitstrevende partij de steun van een bijkans volledige aanneming van haar beginselen gaf. — Gezindheid om de Koning hulp te verlenen; maar alsof het zijn persoonlijk belang, en niet de vastheid van de Troon en het aanwezen van de Staat gold; weshalve men zich geredelijk voegde naar de oscillaties van de Vorstelijke wil, en zich niet geroepen achtte ons pal te staan waar de Koning achteruit ging (d' être plus royaliste que le Roi).
De wet, waarbij aan het onruststokend Journalisme de teugel gevierd werd, was het gevolg van de trage opkomst van sommigen, door wier afzijn het doen goedkeuren van een dragelijk ontwerp onmogelijk was.

1048. Met het sluiten van de zitting hield het woelen en drijven niet op. Integendeel; de periodieke drukpers, wier losbandigheid nu door een wettelijke verordening beschermd werd, ging, met een tot dus ver ongekende heftigheid, voort in het aanblazen van de revolutionaire vlam. De Koning, een ieder die betrekking op het Gouvernement had, en Holland (ook omdat het grotendeels Protestants was en aan de oproerkreten uit België geen gehoor gaf) stonden aan laster en beschimping ten doel.

Van die tijd af, voorbeeldloze; hatelijkheid van de (bij alle indirecte provocatie tot oproer) buiten bereik van de Strafwet geraakte dagbladen. Schelden tegen een Hollands Gouvernement, dat alles ten nutte van Holland en Hollanders verricht; dat België als een geconquesteerd land, als een Kolonie, als een tweede Ierland, mishandelt en uitmergelt; tegen de Hollanders en Protestanten, welke uit baatzucht een bestuur in stand houden dat enkel aan hen lasten uitspaart en gunsten verleent; tegen elke Staatsmacht, zodra zij zich aan de wenken van de Factie niet onderwerpt; tegen de Ministers, aan wie men kwade trouw en schijnheiligheid en bedrog en despotische zin en al wat slecht en schandelijk is, te laste legt; tegen de Koning zelf, wie men met het hoge volksongenoegen bedreigt; want één minuut slechts is er nodig om een koord aan de vorstelijke hals te leggen, of om een Lodewijk XVI aan de plank van de guillotine te hechten.

1049. De macht van de Factie breidde zich uit; natuurlijk, omdat weinig of niets tegen haar verricht of beproefd werd. Een reis des Konings door de Zuidelijke Gewesten kon haar voortgang niet stuiten, ofschoon de liefde en dankbaarheid van de bevolking nog niet overal weggeredeneerd was. Nog meer. De onverwachte benoeming van het Ministerie Polignac in Frankrijk, waardoor, bij het waggelen van de Troon, het stelsel van toegeeflijkheid plotseling ophield, was het begin van een strijd op leven en dood, die bij toeneming voor de naburen een zorgverwekkende felheid verkreeg. Zo ging men de Vergadering van de Staten-Generaal en het beslissend tijdstip te gemoet, waarin weigering van de tot dagelijks beheer onmisbare gelden, het Gouvernement tot overgaaf op genâ of ongenâ verplichten, de heerschappij van een muitzieke aanhang bevestigen, en wellicht de ontbinding van de Staat te weeg brengen zou.

1829. Juni; reis des Konings door de Zuidelijke Gewesten; feestelijke, maar tevens op vele plaatsen, koele ontvangst, desniettemin verklaring van Z. M. aan de Stedelijke Regering te Luik van zijn tevredenheid over de onmiskenbare gemoedsstemming van de ingezetenen,

een blijk zo wel van de nauwe vereniging tussen volk en Vorst, als van het schandelijk gedrag (conduite infame) dergenen die de kreet van vermeende grieven hadden bewerkt; een uitdrukking terstond in Vlaanderen door de oprichting van een ordre de l'infamie beantwoord. — Heftigheid van de dagbladen; vorming van Constitutionele Associaties. — Juli; samenkomst van de Provinciale Staten; de meeste verkiezingen in de geest van de oppositie; weerom beraadslaging over al gemeen belangen.

20 Juni; Besluiten, waarbij het Collegium Philosophicum facultatief (dat is; van de vernietiging nabij) verklaard en de uitsluiting van degenen, die buiten 's lands gestudeerd hebben (§ 1032), gedeeltelijk ingetrokken wordt.

8 Aug.; Ministerie Polignac, blijkbaar met de bedoeling om niet langer, door nutteloze; en gevaarvolle concessies, van de Revolutie in de hand te werken. Deze uitoefening van een onbetwistbaar recht wordt door de oppositie, over haar misrekening woedend, de Koning toegerekend als een coup d'Ètat. Onophoudelijk getier tegen de personen van de Ministers, zonder hun daden te willen afwachten.

1050. Onstuimig was het begin van de Zitting van 1829 — 1830; de oppositie scheen, om de bewustheid van de naderende overwinning, met elke dag meer onverzettelijk en dreigend te zijn. Wat zou door de Regering, nu bijkans ten einde raad, verricht worden? Toegeeflijkheid betonen! Maar met elke toegeeflijkheid was de overmoed geklommen, de wegneming van elk bezwaar had nieuwe bezwaren te voorschijn geroepen; het bleek dat de oppositie in het te berde brengen van grieven met opzet onuitputtelijk was. Een extraconstitutionele maatregel beproeven! Maar, al kon dit, in sommige omstandigheden, tot behoud van de bezworen Staatsregeling nodig en plichtmatig geacht worden, de proef zou gewaagd zijn en licht aanleiding geven om de Vorst schijnbaar in het ongelijk te stellen, misschien zelfs om de misleide bevolking van sommige Gewesten in beweging en in opstand te brengen. Wat dan? Werkeloos het ogenblik verbeiden, waarop, bij de afstemming van het Budget, het Rijk, door de onmogelijkheid om uitgaven te doen of belastingen te innen, in een toestand van voorbeeldloze; crisis zou vervallen! Maar dit was lijdelijk dulden dat de Kroon in het slijk geworpen, belang en recht van de getrouwe bevolking miskend, Holland onder België en Nederland onder Frankrijk gebracht, of wel, wanneer men naar buitengewone middelen greep, de Staat aan regeringloosheid en burgeroorlog overgeleverd werd.

Maatregelen ter tegemoetkoming aan sommige wensen; Besluit van 2 Okt., waarbij de vrijheid van de kleine Seminaries hersteld wordt; later (Dec.), benoeming van een geacht Roomsgezinde (de Pelichy) tot Directeur Generaal van de Rooms-katholieke Eredienst; belofte van waarborgen omtrent het Amortisatie Syndicaat. — Troonrede, flauw; beroep op de tevredenheid bij de reis des Konings geopenbaard; toezegging van een wet op het onderwijs naar milde begrippen; evenwel ook verzekering dat Z. M. ter handhaving van de maatschappelijke orde steeds alle middelen zal aanwenden die de Goddelijke Voorzienigheid hem in handen gegeven heeft. — Meerdere aaneensluiting en bijkans eenparigheid van de Noordelijke leden. Desniettemin benoeming van een door de oppositie ondersteunden President (niet 43 tegen 41 stemmen), en afwijzing (als lid van de Permanente Commissie van het Amortisatie Syndicaat en dus, zei men, comptabel ambtenaar) van een nieuw lid van de Kamer (Brugmans), die. als ijverig voorstander van bet Bewind bekend was (met 45 tegen 41). — 26 Nov.; voordracht van een wet op het Onderwijs, waarbij geen oprichting van particuliere Scholen zonder getuigschrift van bekwaamheid en goed gedrag en autorisatie van het Plaatselijk Bestuur vergund wordt (onmiddellijk uitgekreten als een ontwerp van legale tyrany). — Vierdaagse discussie (geëindigd 3 Dec.) over de zaak van Fontan, gelijksoortig aan die van Cauchois-Lemaire (§1023a); het overgaan tot de orde van de dag en de verzending naar de Minister afgestemd (beide met 62 tegen 35). — Overweging van het

Budget in de sectiën; de oppositie vasthoudend in haar eisen; dreigementen en triomfblazen van de Journalen en Pamfletten.

1051. Eén redmiddel was er. Eindelijk te verrichten wat men van het begin af verzuimd had; in woord en daad de houding aan te nemen van de Soeverein, aan wie de handhaving van maatschappelijke waarborgen en Constitutionele verordeningen opgelegd is; zich buiten de revolutionaire dampkring tot de hogere sfeer van waarheid en recht te verheffen; door eenheid en vastheid van beginsels en maatregelen vereniging rondom de Troon en de Grondwet te vormen; leringen tegen te gaan gevaarlijk voor alle Staatsinstellingen en ten enenmale strijdig met de eigenaardige inrichting van het Nederlandse Rijk; bij de meest welwillende tegemoetkoming aan elk redelijk verlangen, onverzettelijkheid te betonen tegen elke oproerige eis. Het voornemen moest blijken om, in plaats van nog langer op een verderfelijk pad voortgesleept te worden, op een beteren weg voorganger en beschermer van de getrouwe bevolking te zijn. Ondubbelzinnigheid in het verkondigen en onwankelbaarheid in het ten uitvoer leggen van zodanig voornemen werd nu, of het zou spoedig te laat wezen, vereist. De Koning begreep het; de Boodschap van 11 December verscheen; en de Tienjarige Begroting, het wapen, waarmee men van de overwinning zeker meende te zijn, viel aan de ontstelde oppositie uit de hand.

11 Dec.; Boodschap des Konings aan de Tweede Kamer, ten geleide van een conceptwet tot beteugeling van de drukpers. Ondubbelzinnige en krachtige openlegging van Zr. Ms. persoonlijke gevoelens; analysering van de grieven; aanwijzing van hetgeen ter voorziening in sommige geschied is of plaats hebben zal; betoog van de onrechtmatigheid van verdere wensen; beroep op het contrast tussen de heftigheid van het beklag en de welvaart van het Land; verkondiging van het onveranderlijk besluit om, met gemeen overleg van de Staten-Generaal, op het voorbeeld van zijn vaderen, aan de staatkundige, burgerlijke en godsdienstige vrijheid van de Nederlanden tot schild te verstrekken, zowel tegen de aanmatigingen van een verleide menigte als tegen de partijzucht van buitenlands geweld. — De bepalingen van het nevensgaand ontwerp, ook buiten verhouding tot de wet van 16 Mei (§1047a), vrij gestreng.

12 Dec.; Circulaire van de Minister van Justitie aan de leden van het Openbaar Ministerie, om binnen tweemaal 24 uren na de ontvangst van de Koninklijke Boodschap, te berichten of zij al dan niet bereid zijn dezen leiddraad, zonder afwijking, te volgen.

Zesdaagse discussie van de Tienjarige begroting. Het blijkt, ondanks de aangenomen houding van de Oppositie, dat zij, bij het besef van onvermogen, geenszins begeert de zaak tot het uiterste te drijven en veeleer, meer dan het Gouvernement zelf, voor een gehele afstemming beducht. is — De tienjarige uitgaven (de hoofdzaak!) aangenomen met 61 tegen 46, de middelen verworpen niet 55 tegen 52; de éénjarige uitgaven aangenomen met 54 tegen 53, de ontvangsten verworpen. — Onverwijld en bijkans eenparig (met 100 tegen 1) goedkeuren van een nieuwe voordracht op de middelen voor een jaar.
Sommigen die tegen gestemd hadden, waren over de aanneming verblijd. Zij vreesden de crisis, wanneer (wat men vroeger als onmogelijk beschouwd had) het Gouvernement, ondanks de afstemming, volhield. De zaken waren, om zo grof spel te spelen, niet rijp. De belasting zou, om de onmogelijkheid van uitstel, bij Besluit worden gelieven; de rechtbanken waren voor de Regering; een volksbeweging, zo die, ten gevolge van onberadenheid, uitbarstte, zou tot rechtvaardiging van meer strenge maatregelen verstrekken. Waarom ook zou vreemde Interventie, meermalen met goede uitkomsten bekroond (§ 1026a), niet worden gevraagd, niet worden verleend? Pruisen om de Rijn Provinciën, Engeland wegens Ierland, Rusland bij het herdenken van de politieke onlusten van 1826, Oostenrijk voor de Italiaanse Staten, en Frankrijk, om de overmoed van de liberalen, zouden geredelijk zich met de Koning van de Nederlanden verstaan om het welvarend en ondankbaar België, anderen ten afschrik,

gedurende een bepaalden tijd door de Pruisen te laten bezetten. De Franse Natie kon het niet tegenhouden, zonder haar Gouvernement omver te werpen, dat, zo Karel X met bedachtzame standvastigheid te werk ging, niet zo licht plaats hebben zou. België kon aldus een gewenste voorpost worden om, ter bescherming van de bedreigde Dynastie, ook in Frankrijk een muitzieke aanhang te bestrijden en te overwinnen.

1052. Groot was de indruk van een Verklaring die redding en verademing geschonken, de kracht van de oppositie gebroken, en een stelselmatige weerstand tegen misdadige woelingen toegezegd had. De tegenstanders waren uit het veld geslagen; en degenen die, om hun vermetelheid en geweld, en vooral om de onverklaarbare zwakheid van het Bewind, de hoop bijkans verloren hadden laten gaan, opgebeurd en bemoedigd. Men was overtuigd dat de Regering rechtmatige invloed en overmacht zou kunnen hernemen, indien zij nu ook deed wat zij gezegd had. IJdele verwachting! Het handelen, na het spreken, ontbrak. Het was alsof, in haar schatting, met de Verklaring haar taak afgedaan en met de aanneming van de financiële wetten het hele oogmerk bereikt was. Spoedig werd het openbaar dat de plechtige openlegging van gevoelens, het krachtig Manifest, waarin de Vorst gerekend werd op Vorstelijke wijs met de beteugeling van een rustverstorende aanhang een begin gemaakt te hebben, uitwerksel eer van verlegenheid dan van overleg was; een noodkreet, een kunstgreep ter verovering van het Budget, een blote vertoning, een begin zonder enig vervolg; een maatregel welke nu bleek, ten aanzien van de steeds hachelijke gesteldheid van het Rijk, even niets beduidend als veelbelovend, maar, om die niets beduidendheid zelve, nadelig en verderfelijk te zijn.

Heilzame vruchten der, voor een ogenblik althans, gewijzigde houding. De oppositie schijnbaar verzacht; de ijver van het petitioneren bekoeld; de toon van de toongevers lager gesteld; de inhoud van de dagbladen niet erger; meer rust, meer vertrouwen op de vastheid van het Gouvernement.

Verwachting van hetgeen er zal gebeuren; maar niets gebeurt er. — Alleen (8 Jan.) Besluit waarbij aan enige leden van de Kamer die tegen de Begroting gestemd hadden, ontslag als District Commissaris, Kamerheer, enz., toegezonden wordt. Als exceptionele behandeling werd hatelijk wat, als regel en bij algemeen toepassing, even billijk als nodig zou geweest zijn.

1053. Het gevaar werd niet afgewend, maar verdubbeld. Een onwaardeerbaar tijdsgewricht dat nimmer terugkeren zou, ging onder stilzitten en werkeloosheid voorbij. Bijkans zou men vermoed hebben dat het Gouvernement over een te fors aangrijpen van zijn tegenstanders berouw had. Deze, door teleurstelling verbitterd, aangevuurd door de ervaring dat de Regering, ook wanneer zij, om het voordeel van omstandigheden en kansen, onweerstaanbaar zou geweest zijn, door gebrek aan beginsel en veerkracht machteloos was, legden, meer dan ooit, een overmoed aan de dag, evenredig aan de ontmoediging van elk die, bij plichtmatige getrouwheid, op ondersteuning van hoger hand rekening had gemaakt. Zo werd de Factie weerom geducht; zo was het Gouvernement er weer op uit om haar te believen; zo verloor het allen zedelijke invloed, terzelfder tijd dat in Frankrijk de toestand, om het hoog klimmen van de politieke twisten, voor de aangrenzende Nederlanden bedenkelijker werd; en zo was het wettig gezag opnieuw zonder enigen klem, reeds vóór het einde van een zitting waarin het, in een beslissend ogenblik, gezegevierd had.

Tekenen van de wederopkomst van stoutmoedigheid van de oppositie en weifeling van het Gouvernement. — a. 8 — 11 Maart; discussie over de verzoekschriften; neerleggen ter griffie (met 88 tegen 11, die de orde van de dag verlangden); b. intrekking van de Wet op het Onderwijs; c. conceptwet van een consumptieve belasting op de koffie, zeer aanstotelijk voor de handel, om de onderstelling dat de enige tak welke nog bloeit, naar vreemde markten zal

worden verplaatst; aangenomen met 60 tegen 36; d. vermindering van de renten van het Amortisatie Syndicaat (mede in het Noorden niet aangenaam) goedgekeurd met 47 tegen 31; e. verscheidene voordrachten op de tienjarige ontvangsten (§ 1051a) naar het goedvinden van het Zuiden, aangenomen of verworpen; f. de conceptwet tegen hoon en laster (§ 1051a), reeds verzacht, nogmaals, nadat de stemmen (52 tegen 52) gestaakt hadden, verflauwd; eindelijk aangenomen met 90 tegen 12; een meerderheid die zelve het ongenoegzame dezer verordening bewijst; g. stilzwijgen van de Tweede Kamer, terwijl in haar midden de taal welke de Koning zelf aan haar gericht had (1051a) droeviger gedachtenis genoemd wordt, en zijn zienswijs een richtsnoer, waardoor men tot verkrachting van de Grondwet in haar wezenlijke zin zou worden geleid; h. betuiging van de Minister, bij het sluiten van de Staten-Generaal, dat de Zitting bekroond is door de gelukkigste overeenstemming tussen de Troon en de Vertegenwoordigers van het Volk.

2 Maart; Opening van de Kamers in Frankrijk; Troonrede, voordelige gesteldheid van het Rijk; mogelijkheid om vermindering te brengen zowel in de lasten van de ingezetenen als in de schulden van de Staat; het Charter heeft de vrijheden van het volk onder de bescherming geplaatst van de rechten van de Troon; het is de plicht van de Koning die heilige rechten aan zijn opvolgers ongeschonden over te dragen; hij twijfelt niet aan de samenwerking van de Pairs en van de Gedeputeerden om het goede tot stand te brengen dat hij wenst te verrichten. Conceptadres van antwoord; „de tussenkomst van het land in de „overweging van de algemeen belangen, door het Charter bepaald, maakt van de „bestendige samenwerking van de politieke inzichten van uw Gouvernement niet „de wensen van uw volk de onmisbare voorwaarde om in de publieke zaken een regelmatige gang te houden. Sire! onze oprechtheid, onze trouw veroordelen ons U te zeggen dat deze samenwerking niet bestaat.” Aangenomen met 221 tegen 181. — De Kamer geprorogeerd.

1054. Concessies, hoe gewichtig, waren niet genoegzaam om de begeerlijkheid te voldoen, of om de wrevel en toorn te verbidden. De weg tot haar doel was nu voor de Factie open en gebaand. Volkomen meesteres in het luiden, door een deel van de Roomse vertegenwoordigers uit Noord-Brabant gesterkt, zou zij, wettigt spoedig en althans langzaam maar zeker, in de Tweede Kamer een gesloten meerderheid en een blijvend overwicht verkrijgen, de Koning de wet stellen, en Holland langs de meest regelmatige vormen, verplichten om zich voor haar goedvinden en willekeur te buigen.

27 Mei. Besluit op het Onderwijs; autorisatie van lagere Scholen aan Stedelijke en Plaatselijke Besturen (aan deze met beroep op Gedeputeerde Staten) overgelaten; gelijke bepalingen omtrent het Middelbaar en Hoger Onderwijs. Een verordening waardoor, met ter zijdestelling van het systeem van de ingetrokken wet (§ 1050a) de Roomse Geestelijkheid, in een groot deel van de Zuidelijke Gewesten, de overhand in het Schoolwezen verkrijgt. — 4 Juni); Besluit op de Taal; waarbij alle voorkeur en bescherming van de Landstaal ook in Braband en Vlaanderen ophoudt. Ogenblik van schijnbare tevredenheid terstond door dubbel beklag afgewisseld, om de aanwijzing van s' Gravenhage tot verblijfplaats van de Hoge Raad.

1055. Deze natuurlijke ontwikkeling van een bijkans onvermijdelijk verderf werd verstoord door de gebeurtenissen te Parijs. De Revolutie was uitgebarsten; de Vorst, door radeloosheid tot roekeloosheid gedrongen had, met het verlies van de Kroon, voor de onhandigheid eer dan voor de onrechtmatigheid van zijn zelfverdediging geboet; de wettige Dynastie werd uit de Lande verdreven; een nieuwe zetel voor een burgerkoning gesticht; het Charter gewijzigd; terwijl het Radicalisme, waarvan de Liberalen zich hadden bediend, de driekleurige vlag opstak, als het algemeen veldteken van misnoegde Volken. Lag het niet in de aard van de zaak dat deze vlam, niet enkel om de onmiddellijke nabijheid, naar België overslaan zou; dat

een zo hevige schok ook daar de val zou te weeg brengen van een Troon, die nooit op vaste grondslagen gerust had, en die, in de laatste jaren, door onophoudelijke aanval bij toeneming wankelbaar en waggelend geweest was!

16 Mei. Ontbinding van de Franse Kamer; maar (gelijk om de samenstelling van de kiescolleges te voorzien was) verkiezingen ten nadele van het Bewind; 145 ministeriëlen tegen 272 opposanten. Evenwel de zaak niet verloren, zo een Staatsman als Wils teruggeroepen, zo er voor onderling overleg van de welgezinden gezorgd, zo een aantal blijkbaar goede en nuttige verordeningen, bij de Pairs aangenomen, aan de Gedeputeerden voorgelegd, zo het beroep op de ware beginselen van Staatsrecht, ook in hun midden, met waardigheid en nadruk volgehouden, en, ten aanhore van de Natie, de strijd tot het één grote hoofdpunt teruggebracht werd; heeft de Koning al dan niet de keus van de Ministers? Is de Kamer verplicht, met eerbiediging van het vrije initiatief van de Kroon, de voordrachten, naar gelang van haar innerlijke waarde, te bekrachtige of te verwerpen; of wel is zij gerechtigd, enkel omdat de Ministers haar niet welgevallig zijn, medewerking te ontzeggen, de gang van het Staatsbeheer te stremmen, en zich aldus van haar aandeel in de wetgeving te bedienen om, met tenietdoening van het Vorstelijk gezag, zich tot alleenheerseres te verheffen? — Maar de Koning, aangemoedigd ook door de glansrijke verovering van Algiers (5 Juli), meent zich te kunnen redden door toepassing van Art. 14 van het Charter, volgens hetwelk hij de reglementen en ordonnantiën kan maken, nodig voor de ten uitvoerlegging van de wetten en de zekerheid van de Staat. Altijd een soort van Coup d'Etat; de mislukking onvermijdelijk; omdat: a. de maatregel niet tegen een partij, maar tegen algemeen vrijheden en rechten gericht was; b. de oppositie, welke stellig ongelijk had, nu het geweld schijnbaar van de kant van de Regering begon, in het gelijk werd gesteld; c. de uitvaardiging geschiedde, terwijl men de opgewonden publieke mening en, in de afloop van de verkiezingen, de legale Volksstens tegen zich had, d. al wat ter ondersteuning van het waagstuk en tot bedwang van oproer had kunnen strekken, in nauwelijks verklaarbare mate, verzuimd werd.

26 Juli Ordonnantiën. — 1. de censuur en de autorisatie voor de dagbladen hersteld; 2. de Kamer van de Gedeputeerden ontbonden; 3. wijziging van de kieswet, 4. samenroeping van de kiescolleges tegen 6 Sept. en van de nieuwe Kamer tegen 28 Sept. Maar 27 — 29 Juli; oploop te Parijs, door weifelend gebruik van de militaire macht begunstigd; de hoofden van de oppositie (die in hun overmoed geenszins op ernstige weerstand van de Vorst, die zij zo lang om de tuin en eindelijk in een engte zonder uitweg hadden geleid, bedacht waren geweest) kwamen, nu de aanval tegen het, Bewind veilig kon voortgezet worden, uit hun schuilhoeken te voorschijn. Vrees voor de Republikeinse richting die in de volksbeweging openbaar was; erkentenis dat Karel X de Kroon ook voor zoon en kleinzoon verbeurd heeft, en verzekering dat men onder Lodewijk-Filips, Hertog van Orleans, een Monarchie niet Republikeinse instellingen (thans de beste van de Republieken ook door Lafayette genoemd) zal kunnen verkrijgen. — 1 Aug.; afstand van Karel X ten behoeve van de Hertog van Bordeaux. 7 Aug.; bijeenkomst van de Kamer van de Gedeputeerden en (met 219 stemmen) revisie van het Charter (in zeer liberale zin) en benoeming van Lodewijk Filips tot Koning van de Fransen.

Niet zonder grond was reeds vóór 1825 gezegd: “zolang de witte vlag in Frankrijk waait, kunnen de zaken in Nederland wellicht dragende gehouden worden; maar, zodra ze voor de driekleurige moet wijken, is het met de vereniging gedaan."

1056. De Regering scheen de mogelijkheid van hetgeen ontwijfelbaar was, niet te beseffen. Zij dacht, met de gerustheid van een vrije consciëntie, het vergramd en triomferend Liberalisme onder de ogen te kunnen zien. Immers Karel X had met de Jezuïeten geheuld, de eisen van de tijdgeest miskend, door overtreding van het Charter meineed gepleegd, het tegendeel gedaan van hetgeen koning Willem I verricht had; onttroning van een dweepzieke

Monarch was het natuurlijk gevolg en de billijke straf van die kleingeestige overhelling naar misbruiken en verouderde begrippen, waartegen de onbekrompenheid van het Nederlandse Gouvernement zo luisterrijk had geschitterd. Men begreep niet dat, met verschil in benamingen en bijzaken, in de grond, onder dezelfde leus van liefde te gelijk voor Grondwet en Koning, hetzelfde toneelspel opgevoerd en dezelfde poging om de Vorst aan de band van de revolutionaire overmaat te leggen, met nog meer kans van welgelukken, in Nederland beproefd werd. Voorzorgen werden dus overbodig gekeurd. Het was alsof men met opzet onvoorbereid verkoos te zijn. Aldus kon het gebeuren dat een straatrumoer de gedaante van een volksopstand verkreeg en dat een oploop te Brussel oorzaak werd van de halvering van het Rijk.

Ingenomenheid met de julidagen ook in Holland. Een prijselijk vasthouden aan de eisen van een welgeordend Constitutioneel beheer had, zei men, over dweepzucht en despotische zin de overhand behaald. In België bezorgdheid van de Roomse Geestelijkheid, maar uitgelatenheid van de Liberalen, in verstandhouding met Parijs. De zucht tot navolging was bij velen openbaar. Ofschoon de Koning nog in Augustus de tentoonstelling van de nijverheid te Brussel bezocht had, was er in die stad, verenigingspunt van de woelgeesten, een zwak garnizoen, onder een tachtigjarige bevelhebber; terwijl de Vorst, overtuigd dat hij de trouw van de onderdanen niet verbeurd en veeleer, in menig opzicht, verkleefdheid en dank verdiend had, met de Koninklijke Prinsen, aan de anderen kant van het Rijk, op het Loo was.

B. 1830-1840.

CONSERVATIEF STELSEL.

1057. Gewichtig was de verandering van denkwijs welke, in Nederland en Europa, op de gebeurtenissen van 1830 gevolgd is. Verwezenlijking van het Liberalisme was daar, maar te gelijk vrees voor regeringloosheid en algemene oorlog. Onwillig, uit ingenomenheid voor theorieën, zich andermaal in een gapende afgrond te werpen, was men tot terugdeinzen, niet tot onbesuisd vooruitstreven gezind. Aanstonds werd 'de Revolutie door Reactie vervangen; tegen systematiek omverwerpen zocht men de toevlucht in willekeurig behoud; zodat feitelijk bestaan de toetssteen van de rechtmatigheid en ter zijdestelling van beginselen het beginsel van Staats en Volkenrecht werd.

Aan de ene kant ontwikkeling van het revolutionair beginsel, zichtbaar in de opstanden en onlusten van Italië, Spanje, Duitsland, Polen; in de wijs waarop, ook in Engeland, de grondzuilen van de Staatsregeling ondermijnd werden (gelijk in 1829 door de Emancipatie van de Roomsen, evenzo in 1832 door een Parlementshervorming in liberalen zin), en vooral ook in de opkomst van theorieën (St. Simonisme, Socialisme, Communisme), waarin de leer van het ongeloof in verband tot maatschappij en samenleving, met ongekende consequentie voorgedragen en geformuleerd werd. Desniettemin overmacht van de Reactie, ten gevolge van een vastberadenheid en veerkracht welke, bij de schrik voor een onvoorwaardelijke toepassing van de vrijzinnige begrippen, in het eigen belang en het vermogen van de gegoede standen haar grond en haar steun had. Wantrouwen aan theorieën, af keer van ideologie (§ 9092, 914), berusting in elke toestand van rust en orde zeer verklaarbaar; omdat men, bij gestadige ervaring van de verderfelijkheid of onuitvoerbaarheid van de voorschriften waarmee men gedweept had, bij voortduring de echte beginselen miskende en verwierp.

1058. Spoedig werd in Frankrijk deze praktikale verloochening openbaar van de afgoden, waarvoor men nog zo even geknield had. De oorsprong en vorm van het opgeworpen Bewind streed lijnrecht tegen de grondstellingen in wier naam de Revolutie geschied was. Dit belette niet dat het bijval en steun vond. Wanhoop aan verbetering, vrees voor erger, aanvankelijke vertwijfeling aan de toepasselijkheid van een leer, waardoor men, op het ogenblik zelve van haar vermeenden triomf, meer dan ooit te leur gesteld was; inzonderheid ook, na zoveel vruchteloos woelen, zucht naar rust en orde en overweging van stoffelijk belang, deden bij velen een onvoorwaardelijk verlangen ontstaan naar de voortduring van een Gouvernement, hoedanig ook, waardoor men, als niet een laatste bolwerk, tegen regeringloosheid beschermd werd.

De triomf van de Oppositie onmiddellijk door verdeeldheid gevolgd. Worsteling opnieuw, tussen *le mouvement* en *la résistance*, tussen hen die vooruit willen en hen, voor wie men ver genoeg of reeds te ver is. Overwicht van de gegoeden middenstand, die, met gelijkheid en broederschap weinig gediend, voorwaardelijke toepassing van liberale begrippen, maar onvoorwaardelijke handhaving van rust en orde begeert. die ten gevolge bereidvaardigheid, waar het nodig was, tot de meest gewelddadige verkrachting van de beginselen en grondregelen, welke men vroeger, als de *conditio sine quá non* van het geluk van de Volken en van de rechtmatigheid van de Gouvernementen, geroemd had. Een Parlementair Bewind, door de inrichting van het kiesrecht, met uitsluiting van de hogere en lagere klassen, op de willekeur en het Privilegie (le monopole) van de Middenstand gevestigd;

langzamerhand in menig opzicht, door de invloed des Konings (le Gouvernement personnel) geneutraliseerd. Allen voor wie de zegepraal van de theorie nog het hoogste belang was, verbitterd over de schaamteloze; ommekeer (le cynisme des apostasies) dergenen die vroeger hun leidslieden waren geweest. Overtuiging, waar de legale middelen ontoereikend zijn, van de heiligheid van opstand en moordgeweer tegen de burgeraristocratie en de burgertiran. Woelingen van de Legitimisten. — Het Gouvernement met alle beginselen in strijd, gedwongen zelf behoud en handhaving van de orde tot enig beginsel te verheffen en, op dit standpunt, de heftigheid van de bescherming met de heftigheid van de aanvallen in evenredigheid te stellen. Lodewijk Filips door de Conservatieven ondersteund en aangemoedigd om ten uitvoer te leggen wat Karel X niet zou hebben beproefd, om met vertiendubbelde veerkracht te verrichten, wat aan zijn voorganger de Kroon gekost had. Angst voor revolutionaire ontwikkeling in reactionaire energie openbaar; nooit was, met meer goedkeuring van velen tegen de vrije drukpers de kerker, tegen de Harmodiussen en *Aristogitons de guillotine,* en tegen het morrend en behoeftig Soevereine volk het schrootvuur bij de hand. Verslapping eerst toen het radicalisme, uit onvermogen, gedwee werd.

1059. De Diplomatie bleef zich zelve gelijk. Sedert lang gewend de eisen van het recht tegen de behoefte vaat het ogenblik niet in rekening te brengen, aarzelde zij ook thans niet, ter handhaving van de algemene vrede, met verloochening van de wettige Dynastie, aan de gunsteling of representant van een overheersende factie de broederhand te reiken. Oorlog zou de val van Lodewijk-Filips, én de val van Lodewijk-Filips zou oorlog bewerken. In wederzijds belang lag de waarborg van de wederzijdse oprechtheid. Voor de Mogendheden, bijkans evenzeer als voor het Franse Gouvernement, was de vraag, waarvoor elk overleg behoorde te wijken, wat er ter ondersteuning van de wankelende revolutionaire Troon moest worden verricht.

Voortzetting van de Politiek (§ 979, 991) om, tot elke prijs, de uitbarsting van een revolutionairen oorlog te beletten. Onderstelling dat, zo Lodewijk Filips bezwijkt, de Republiek, de Propaganda, verwarring, vernieling, en de val van de Tronen onvermijdelijk is. Dus het grote doel bestendiging van zijn gezag, geen partijkiezen voor de wettigen Vorst, geen lijdelijkheid zelfs; maar, door erkenning van het pasgeboren Bewind, onmiddellijk interveniëren ten gunste van de opstand. Uit de Omwenteling gesproten, was de Franse Overheid, om haar reactionaire richting, bij uitnemendheid geschikt om in de associatie van de Gouvernementen tegen het meer dan ooit dreigend Radicalisme opgenomen te worden.
Vrede en rust, ook, waar het vereist wordt, met vertreding van Vorsten en Volken; systeem *des faits accomplis,* waardoor men het onrecht, zodra het gezegevierd heeft, recht noemt; alleen in de overmacht het bewijs van de wettigheid van het gezag zoekt, en tot samenspanning met de overweldiger van heden, ter verplettering van de bondgenoot van gisteren, bereid is.

1060. Dergelijke verstandhouding en natuurlijk bondgenootschap, dreigend voor de kleinere Staten in 't algemeen, had voor Nederland, in de hachelijke omstandigheden van het Rijk, een dubbel gevaarlijke strekking. België was ten allen tijde het voorwerp van Franse begeerlijkheid en eerzucht geweest; het Franse Bewind kon, ook om de overeenkomst van de omwentelingen, weldra niets van hetgeen een restauratie van het Huis van Oranje begunstigen zou, onverschillig of lijdelijk aanschouwen. Het was te voorzien dat Lodewijk-Filips, om niet voor de onstuimigheid van de Revolutionaire tegenpartij te zwichten, zo al niet tot inlijving besluiten, althans de eenmaal tot stand gebrachte Revolutie als onherroepelijk beschermen, geen tussenkomst van anderen, ook niet van de wettigen Soeverein dulden, zelfs, zodra dit nodig mocht zijn, bijstand verlenen, en, in elk verschil tussen de Koning en de rebellen, de laatsten in Let gelijk stellen zou. Even duidelijk was het dat de Vorsten, ook degenen welke

met Willem I bevriend of verwant waren, zich tegen dergelijke aankantingen niet of flauw verzetten, en dat zij in de overgave van de belangen en rechten van Nederland, voor de goede uitkomst van hun vredelievende overlegging, weinig of geen bezwaar zouden hebben.

Stelregel van Non-interventie, waarbij, met omkering van de eenvoudige beginselen van Volkenrecht, hulpbetoon, in het belang van recht en orde, belet wordt. Door de Revolutie, naarmate zij het oorbaar keurde, nageleefd of ter zijde gelegd.

1061. Geen trotseren, geen zwichten, maar een ontwijken van de storm was, in dergelijke omstandigheden, voor het zwakke Nederland gepast. België, met Frankrijk bijna vereenzelvigd, door geweld tot Hereniging of billijke voorwaarden te willen dwingen, was ongerijmd. De hulp van de Mogendheden in te roepen, was zich in de macht stellen van hen wier partijdigheid niet twijfelachtig kon zijn. Geen afdoening moest begeerd worden, waar men alle kansen tegen zich had. Beter was het op een stelling bedacht te zijn, in welke men, zonder nieuwe opofferingen en bezwaren, de loop van de gebeurtenissen en het ogenblik om zijn billijke aanspraken te doen gelden, zou kunnen te gemoet zien.

1062. Met veerkracht en beleid behoefde dit geenszins onuitvoerbaar te worden geacht. Immers, wanneer de voortduring van het Rijk, onafhankelijk van het lot van de zich losscheurende Gewesten, in de historische zelfstandigheid van de Verenigde Nederlanden erkend werd, zou men aan de trouw en zelfopoffering van het Nederlandse volk overvloedige krachten ontlenen ter bescherming van de oudvaderlandse grond. Met gave ontruiming van Belgischen bodem, zou men een dragelijke wapenstilstand kunnen bedingen. Ook was men in de gelegenheid om zorgvuldig elke stap te vermijden welke aan de Diplomatie aanleiding of voorwendsel zou verschaffen om zich in de aangelegenheden van de Nederlanden met revolutionaire overmacht en willekeur, te mengen. Aldus zou men, zonder voor het in Frankrijk triomferend onrecht te buigen, zonder van de rechten des Rijks op België nutteloze afstand te doen, in veiligheid de ontknoping of verwikkeling der zaken kunnen afwachten. Met uitzicht op voordeliger kans; door een krachtvol optreden van de antirevolutionaire richting; door openbaarwording in België van de nog overgebleven verkleefdheid aan het omvergeworpen Gouvernement; ook door wannadering van een tijd waarin, na het bekoelen van de revolutionaire driften, van wege de voormalige Bondgenoten van Holland, bij het herleven van vroeger stelsel en oude betrekking, een hoger toon zou kunnen worden gevoerd. — Volharding op de baan van eer en plicht, wellicht voor andere Landen en voorzeker het Vaderland ten zegen, zou op die voet mogelijk zijn geweest.

Hereniging op de vorige voet onmogelijk. — Administratieve scheiding van Holland en België, onder één Dynastie, een ongerijmdheid; afkeer, wantrouwen, onderlinge tegenwerking en onverzoenlijkheid zou het gevolg zijn; onhoudbare stelling voor de Koning, de enige Hollander in België en de enige Belg in Holland; ook aldus versterking van de Fransgezindheid in België. — Dezelfde bezwaren van stelselmatige weerzin, zo de onafhankelijkheid van België, onder een anderen Soeverein, erkend wordt. Nadelen voor Europa, en inzonderheid voor Holland; wegvallen van al wat men in 1815 bedoeld had; voormuur tegen Frankrijk; vergroting van Holland, evenredig aan de vergroting van de overige Rijken; eenheid van de Nederlanden op blijvende overeenstemming gebouwd. — Mogelijkheid een gewijzigde betrekking in volgende tijden; vooral om de aloude en blijvende verwantschap in afkomst, taal en zeden met de Vlaamse gewesten, terwijl het bezwaar van de verscheidenheid van Godsdienst door voortgang van Evangelische verlichting kon worden weggenomen, en bovendien, wanneer het Gouvernement de rechten van de Kerk beter kennen en eerbiedigen mocht, niet onoverkomelijk was. — Holland op zichzelf, ook met overgebleven kapitalen en vrije handel, machteloos en onbeduidend. — Derhalve geen dwang tegen België beproeven, enkel geschikt om de opgewondenheid van de bevolking te

verhogen, in Holland wantrouwen en vrees voor Hereniging te wekken, en aan de Mogendheden, vooral aan Frankrijk, een aanleiding tot tussenkomst te ver schaffen. Maar ook geen afstand; de Volksgeest en de Diplomatie zouden hierdoor terstond een voor Holland ongunstige richting ontvangen, en elk uitzicht op een betere toekomst, door vrijwillige overgaaf van de rechten van het Rijk op België, teniet gaan. —
Veeleer een geregelde wapenstilstand; a. op redelijke voorwaarden verkrijgbaar door gehele ontruiming van het Zuidelijk grondgebied. b. dienstig om, bij het ophouden van de spanning, de nadelen van de Omwenteling te openbaren, de invloed van de welgezinden te versterken, en de begeerte maar toenadering te doen ontstaan.

1063. In elk opzicht is het tegendeel geschied. Holland, alsof vernieuwde aansluiting van het Zuiden steeds ingewacht en begeerd werd, was en bleef een afdeling van een bouwvallig en ineenstortend Rijk. Door onderhandelingen, waarbij afdoening van zaken op de voorgrond gesteld was, bracht men een waarschijnlijkheid van afstand te berde, waardoor de kracht van de welgezinden in België ten enenmale verlamd werd. De Koning riep de hulp van Mogendheden in, waaronder het revolutionaire Frankrijk zich bevond; recht vragende, waar onrecht, hoe grievend, de eenvoudige toepassing werd van beginsels, welke hij zelf, en vroeger, en bepaaldelijk in het vol ijverig begroeten van de burgerkoning, gevolgd had.

Het beweren dat het Rijk rechtens niet was ontbonden. had zeer wel kunnen gepaard gaan met een meerdere bestendiging van de Verenigde Nederlanden, als een gesloten geheel, waarin het Rijk geconcentreerd was, en vanwaar het zich wellicht later, maar behoudens betere zorg voor Volkswezen en Volksrechten, weer over het geheel of een gedeelte van de afvallige landstreken uitbreiden zou. Men verkoos desniettemin in een voorlopige toestand te blijven, ook nadat blijkbaar alles onherroepelijk afgedaan was. Het Noorden, de getrouwe Gewesten, geen andere naam was er voor Holland negen jaren lang.
Lodewijk-Filips met bereidvaardigheid en overhaasting door de Koning, reeds vóór dat zijn eigen Troon gevallen was, erkend. Waarom? Omdat Karel X, volgens de zegevierende aanhang, de Kroon verbeurd had? Dit werd ook in België het geval. Omdat de verloochening van de Legitimiteit voor de rust van Europa vereist werd? Ook de mishandeling van Holland werd, door de Mogendheden, hiervoor dienstig gekeurd. —
Over 't algemeen was men in Nederland ijverend voor het recht, enkel wanneer aan Nederland onrecht aangedaan werd; daarentegen, voor ontwikkeling van het radicalisme bevreesd en niet geen andere dan reactionaire behoedmiddelen bekend, was men, in elk ander opzicht, met de algemeen gedragslijn, in het verzaken van beginselen en in het streng beteugelen en meedogenloos verpletten van de tegenstanders, eenstemmig. Deze baatzuchtige verontwaardiging kon weinig eerbied of sympathie wekken; begrijpelijk is het derhalve dat de Koning van de Nederlanden, na zelf een treffend voorbeeld van de beginselloosheid van de Diplomatie gegeven te hebben, weldra door een Europees *Comité de salut public* (§ 1082) als rebel tegen de gewijzigde orde van zaken en, voor het minst, als bekrompen voorstander van een met het algemeen belang onverenigbaar eigenbelang, aangemerkt werd.

1064. Eenmaal op dit terrein, behoorde, van vege Holland, in het verdedigen van de belangen veerkracht en tevens toegeeflijkheid en een ondubbelzinnig streven naar volkomen bij legging van de geschillen te worden geopenbaard. Veerkracht; want de overtuiging dat er niet enkel in de onstuimigheid van de opstandelingen, dat er ook in de verontwaardiging van een recht en vredelievend Volk, voor geheel Europa een oorlogsvonk lag, zou aan de angstvalligheid van de Diplomatie kunnen ontwringen wat zij, op de eenvoudige voorstelling van recht en billijkheid, niet zou hebben verleend. Maar ook toegeeflijkheid en zucht naar afdoening; want verkrijging van het volle recht was niet denkbaar, en een op de lange baan schuiven zou het meest ergerlijk dwarsbomen zijn van een Staatkunde, welke dagelijks meer vastheid verkreeg

en die voorzeker, wanneer langer uitstel bedenkelijk geacht werd, eigenmachtig beslissen, maar niet, ten gevalle van Holland, een weerrechtelijk besluit terugnemen zou.

1065. Evenwel de Koning was niet gezind zich aan een onbillijk vergelijk, zolang weigering mogelijk was, te onderwerpen. Politieke kansrekeningen, waarbij te weinig op het voorbeeldloze; van de omstandigheden gelet werd, brachten en versterkten hem in de waan van, door onverzettelijkheid, vroeg of laat, op beteren voet te kunnen sluiten. Zo verviel men, tegenover de macht van geheel Europa, tot een volharding welke, zonder met beginselen in verband te staan, maar veeleer binnen de kring van het eigenbelang van de Nederlanden beperkt, in hoge mate verderfelijk was. Een volharding wegens punten wier gewicht, hoe groot, tot de gevaren van uitstel in geen de minste evenredigheid stond; tegen een verbond van de Mogendheden, dat uit de aard van de zaak, geen voorwendsel ter begunstiging van België zou laten voorbij gaan; met oorlogstoebereidselen waarvan men ondragelijke last en geen gebruik had; in de verwachting van een algemene oorlog, waarvan het uitbarsten, buitendien voor Holland noodlottig, met ieder jaar onwaarschijnlijker werd.

Duizend en één illusies; ontleend, bijv. uit de natuurlijke vijandschap van Engeland en Frankrijk; uit de ontwijfelbare verandering van Staatkunde, zo de Tories aan het bestuur kwamen; uit het belang van de wettige Dynastie om aan de eisen van het revolutionaire Frankrijk weerstand te bieden; uit de naderende val van Lodewijk-Filips; uit de onvermijdelijke verwarring, waaruit misschien weer een meer rechtmatige orde van zaken zou ontstaan. Niet licht was het, temidden van de zich snel opvolgende gebeurtenissen en doorkruisende meningen en gevoelens, in een zo buitenalgemene toestand, te bevroeden dat nationale afkeer voor revolutionaire verwantschap zou moeten wijken; dat Engeland in conservatieven en radicalen verdeeld was; dat bescherming van de Quasi-legitimiteit door de oude Stamhuizen voorwaarde van zelf behoud geacht werd; dat de zwakheid van het Franse Bewind, om de vrees voor erger, zelfs de meesten van zijn tegenstanders, bij ernstig gevaar, te hulp schieten deed; dat de uitbarsting van de oorlog verder af was, naarmate men haar, met angst, elk ogenblik tegemoet zag; dat voor de moeilijkheid van vuur vatten, in de menigvuldigheid zelf van de telkens weer gesmoorde vonken, een bewijs lag.

1066. Machteloos buiten de grenzen mocht het Nederlandse Gouvernement zijn; voor inwendige regeling van de Staat waren de omstandigheden gunstig. Een ontwaken van de Volksgeest was onmiskenbaar. De somberheid van de gebeurtenissen had veler oog en gemoed naar Boven gericht. De band van de Nationaliteit was, door het breken van de antinationale betrekking, te vaster gestrengeld. De onafscheidelijkheid van Nederland en Oranje werd van weerskanten met vernieuwde overgave des harten gevoeld. Afkeer van ondankbaarheid en ontrouw was in verdubbeling van liefde en trouw openbaar. De Troon was het middenpunt van een bevolking, wier ondubbelzinnige gehechtheid, temidden van de beroeringen, aan de Vorstelijk en zetel een onwaardeerbare steun gaf. Nooit was de Regering, of meer geroepen, of beter in de gelegenheid de Staatsvorm, met ter zijdestelling van revolutiebegrippen en van opgedrongen bestanddelen, voor de landaard vreemd en ongepast, in verband te brengen met de herinneringen en repten en behoeften van het Nederlandse Volk.

1067. Voor het minst was het te verwachten dat de oorkonde van de Constitutionele repten gezuiverd worden zou van de inmengsels welke daarin, toen men aan België vastgeketend werd, waren gelegd; of, indien ook dit weinige te veel was, dat in elk geval, vereenvoudiging, bezuiniging, terugbrengen van de Staathuishouding op de verkleinde schaal van de schatplichtige ingezetenen, aan de orde van de dag zou worden gesteld; dat de Grondwet, na gedurende vijftien jaren aan oogmerk en belofte weinig beantwoord te hebben, nu althans met onbekrompenheid en goed vertrouwen, in een zin van vrijheid en orde toegepast en

ontwikkeld, aan de ontwikkeling van Volksleven en van echte Volksrechten zou worden dienstbaar gemaakt; zodat, tegenover de hoog geklommen verdeeldheden in andere Rijken, de eendracht van Koning en volk niet enkel op gemeenschappelijk gevaar, maar ook enigermate op gemeenschappelijk vasthouden en beoefenen van waarheid en recht, zou worden gebouwd.

1068. Om een hervorming van zodanigen aard te beproeven, had de Regering van de verderfelijkheid van de algemeen heersende begrippen of althans, in sommige opzichten, van de verkeerdheid van de tot dus ver gevolgde Staatkunde moeten overtuigd zijn. Dit was het geval niet. Op geen verandering van beginsels, op generlei zelfverwijt bedacht, gaf zij aan personen en omstandigheden de schuld. Wat bleek er uit de Revolutie van 1830? De onverbeterlijkheid, in Frankrijk van de Bourbons, in België van een dweepzieke of onrustige bevolking; het gevaar van dwaze tegenstand, het gevaar van dwaze overdrijving; vooral de onmisbaarheid van behendigheid en kracht, om strijdige uitersten te vermijden en om, op de verbolgen zee, het oog en het roer naar het juiste midden van de wederzijdse klippen te kunnen gericht houden. Zodanig overleg, dat in België, enkel wegens de onoverkomelijkheid van geheel eigenaardige bezwaren, het doel gemist had, en daarentegen door het Franse Bewind met goede uitkomsten beproefd werd, moest de kunst wezen ook van het Nederlandse Gouvernement. De tijd van revolutionaire gisting was in geheel Europa nog daar; een omzichtige Staatkunde van reactie en behoud kon nergens overtollig of ongepast zijn.

De feilen welke de Koning, de raadslieden van de Kroon, en de Natie zelve, van 1815 tot 1830, in het volgen of aanprijzen van verkeerde begrippen en maatregelen begaan hadden, werden voorbijgezien en (met teniet doening van het nut dat men uit de geduchte lessen van de ervaring had kunnen trekken) de schuld van het gebeurde uitsluitend op rekening van de Belgen gesteld.

1069. Instandhouding van het Gouvernement werd in Nederland bijkans eenstemmig met trouwhartigheid en geestdrift begeerd. Zo er een soort van oppositie bestond, door welke ook thans op de verwezenlijking van haar wensen aangedrongen werd, die aandrang was met bescheidenheid en terughouding gepaard. Weinigen zouden een onverwijld en onvoorwaardelijk voortsnellen op de baan van politieke verbeteringen hebben gewild. Men gevoelde, in de benarde toestand van het Rijk, bovenal behoefte aan eendracht en aan de onwankelbaarheid van het Soeverein gezag, en de ervaring had, door voorbeeld op voorbeeld, geleerd dat, waar liberale redeneerkunde de overhand kreeg, de hevigheid van de Staatspartijen en de wankelbaarheid van de Troon nabij was. De meeste voorstanders van veranderingen meenden, en die het niet meenden, werden door anderen genoodzaakt in het oog te houden dat het nauwelijks tot vragen en voorzeker niet tot afdwingen de tijd was; dat men voor als nog in de leiding van de Koning behoorde te berusten, en geen bezwaar in de weg te leggen aan een Gouvernement, dat reeds met zovele moeilijkheden te worstelen had. Een oppositie, welke de Troon ondersteund en de Staat met nieuwe levenskrachten bezield zou hebben, was onbekend. Vandaar dat ook het gemeenschappelijk overleg met de Staten-Generaal, door een bijkans gedwongen toevlucht te nemen tot systematiek vertrouwen, negen jaren een bloede formaliteit was.

Gelijk, naar het algemeen gevoelen, voor 1830 elke voorspraak van het Gouvernement vleierij was, zo nu bijkans elke tegenspraak rebellie. — De wensen en klachten kwamen wel te voorschijn, om van de kwaadwilligheid niet in de hand te werken, van 1827 tot 1830 gesmoord; maar de oppositie zelve bedwong zich, om de omstandigheden, huiverig voor te snelle en volledige praktijk. Aanprijzing door sommigen van ministeriële verantwoordelijkheid, ontbindbaarheid van de Tweede Kamer en rechtstreekse verkiezingen, alsof dergelijke mislukte kopie van een eigenaardig en onnavolgbaar model (in elk geval beter dan een autocratisch beheer) de grondslag van het Staatsrecht en een onfeilbaar *panacé* was.

Nutteloos schermen tegen een van het liberalisme onafscheidelijke centralisatie; miskenning van de rechten van de ingezetenen, uit ingenomenheid met het revolutionair gezag van de Staat (§ 830). — Misnoegen over het stelsel van volharding; maar aandringen bijv. reeds in 1830 op een afstand, waardoor de Koning, om de Verenigde Nederlanden, zijn plichten jegens België en Europa vergeten en vrijwillig een onderpand van billijke scheiding prijs gegeven zou hebben; verlangen naar het aannemen van voorwaarden, waaromtrent oprechtheid in aanbod en ten uitvoerlegging, soms met te ver gedreven vertrouwen, ondersteld werd. —
Het Staatsrecht weinig beoefend; vastheid van beginselen zeldzaam; in het bestrijden van de Regering over 't algemeen meer te werk gaan naar willekeur en luim dan naar stelsel of plan. — Opposanten, maar geen oppositie.

Tweede Kamer. Ook zij, aan de verderfelijke oproerprediking in haar midden (par. 1041) gedachtig, thans, om niet gevaarlijk te zijn, overtollig; om niet alvermogend te worden, nietsbeduidend; uit vrees van te veel te zullen doen, gereed niets te verrichten. Overhelling naar een stelsel van onvoorwaardelijk vertrouwen en van dictatuur van de Koning. — Aanneming, om van de omstandigheden wil, van wetten die men afkeurt. — Behartiging enkel van financiën, handel, belasting en materiële administratie; geen de minste zorg voor hogere volksbelangen; Godsdienst, onderwijs, zedelijkheid, volkskarakter. Onverschilligheid, zelfs ten aanzien van de meest verregaande miskenning van de meest heilige rechten (§ 1075) en de bezwaren ook ten die opzichte hoogstens met een *depôt ter griffie* vereerd. — Aldus de Kamer weinig meer dan een trechter, waarmede, naar de wenken van de Regering, het geld naar de Schatkist geleid werd.

1070. Eigenaardig en droevig was het karakter dat die ten gevolge de Staatkunde verkreeg. Er was geen actie; er werd geen reactie vereist; zo Nederland voor geweldige maatregelen die men elders nodig had, bewaard bleef, het was tevens verstoken van die ijverige behartiging van de Staatsbelangen, welke, in andere Landen, voor het Bewind, temidden van de opgewektheid van de driften, de voorwaarde van kracht en bestendigheid was. Een stelsel of sleur van onbewegelijke werkeloosheid werd in Nederland het stelsel van behoud. Niets werd er gedaan tot wezenlijke herziening, niets tot betere handhaving van de Grondwet; niets tot ernstige behandeling van een van de menigvuldige onderwerpen, wier regeling en afdoening voor de hoogste belangen van de Staat te recht als wenselijk en onmisbaar beschouwd werd. Het was alsof men in de minste ontwikkeling van de Volksgeest een dreigend te voorschijn treden van de Revolutiegeest zag, alsof men onverschilligheid en vadsigheid van de Natie voor een onderpand van de veiligheid van het Gouvernement hield; alsof de deelneming en werkzaamheid van de onderdanen, bij voorkeur en bij uitsluiting, op stoffelijke belangen moest worden gericht; alsof ook voor de Nederlandse bevolking, wier bedachtzaamheid en trouw uitbundig geroemd werd, politieke doodslaap het enige behoedmiddel tegen politieke buitensporigheid was. In het ten onder houden van elke levenskracht, welke niet in de vormen van het Staatsbeheer gewrongen en aan de eisen van het Staatsgezag ondergeschikt was; in het aan de gang houden van de Staatsmachine, om leningen te kunnen uitschrijven en een leger bijeen te kunnen hebben, bestond, met ondersteuning van de Vertegenwoor-diging van het Volk, met goedkeuring of stilzwijgen bijkans van allen, de gehele taak en toeleg van het Gouvernement.

Handhaving en ontwikkeling van de Grondwet; niet meer dan van 1815 — 1830 (§ 985), — Besluit van 1 Maart 1831, om de Centralisatie enigszins te verminderen; zonder wezenlijk gevolg. Voortdurende en volledige Autocratie; de Koning zonder Ministerie, met de loffelijkste bedoelingen onvermogend een enkele vitale kwestie (van betrekking tussen Kerk en Staat, onderwijs, armwezen, verhouding van wetgevend gezag en reglementaire bevoegdheid, enz.) te beslissen. Zucht om de zaken gaande te houden, elke opgewondenheid

te sus sen, zich, bij opkomend bezwaar, volgens de aangenomen sleur, van de gewone palliatieven te bedienen en de afdoening van de moeilijkheden te verschuiven of te ontgaan.
Herziening van de Grondwet. — 20 Jan. 1831; verklaring van de Minister van Buitenlandse Zaken, namens Z. M. aan de Kamer; dat het ogenblik daar is om in de Grondwet de wijzigingen te brengen voor haar toepassing alleen op Noord-Nederland gevorderd; waarbij tevens het wenselijke van de ministeriele verantwoordelijkheid en van enkele andere wijzigingen overwogen zou kunnen worden. —
7 Febr. Antwoord van de Staten-Generaal dat zij de aangekondigde voordracht van wet met verlangen te gemoet zien. — Acht jaren de belofte onvervuld en het verlangen onverhoord.
Zo werd, onder het loden juk van een beklaaglijke inertie, Holland, in menig punt van Staatsregeling en wetgeving, zelfs door België beschaamd.
Het leger, een geruime tijd ver boven de 100,000 man. — De renten van de Publieke Schuld in Okt. 1840 bijkans 35 Miljoen.

1071. De invloed dezer tijden had gunstig voor Nationaliteit en Volkskarakter kunnen zijn. *Als de gerichten Gods op aarde gezien worden, leren de kinderen van de mensen gerechtigheid,* en de afscheuring van de Zuidelijke Gewesten scheen ter genezing van Fransgezindheid te zullen strekken. Maar, waar het, zowel in de Kerk als in de Staat, aan leiding ten goede ontbrak, miste de beproeving op het Volkswezen in 't algemeen haar zegenrijke werking. Tegen de slaande hand des Heeren werd te dikwijls in zelfverheffing en in overdrevenheid van eigen lofspraak opbeuring gezocht. De lichtzinnigheid van de Fransen bleef ook thans voor Nederland een model; aan de Godvergetenheid van een literatuur, welke de afgrijselijkheid tot standaard van het schone verhief, en aan gruweldaden een prikkel voor de bedorvenheid van de hartstochten ontleend had, werd de hulde van de onverzadellijke bewondering gebracht. De Regering achtte zich, nu er geen heersende Kerk w as, tot handhaving van de wetten Gods ongeroepen; en ook die maatregelen, in het belang van de goede zeden, bleven achter, waarover de brave en gemoedelijke vrienden van Vaderland en Koning, in elke Gezindheid, zich dankbaar zouden hebben verblijd.

Zie § 844, inzonderheid ook op deze jaren toepasselijk. Verlevendiging van de handel, in sommige opzichten sedert 1830 ontboeid; voortgang van de industrie door de toepassing van de stoomkracht (opkomst van fabrieken, stoomboeten, aanleg van spoorwegen, voorgenomen droogmaking van het Haarlemmermeer); maar vermeerdering van armoede, zedenbederf, misdrijven en bijkans heidense onkunde, ten aanzien van het Evangelie, bij een aanmerkelijk deel van de bevolking. Geen wonder; want in wetgeving en bestuur bleef men daaromtrent onverschillig of werkeloos; terwijl het licht van de wereld en het zont van de aarde, met hardnekkigheid, uit Kerk en onderwijs geweerd werd.
Spoedig ging aldus ook de heilzame indruk (§ 1066) grotendeels voorbij, welke de nood van 1830 — 1833, daaronder het woeden van de Aziatische cholera, op veler gemoederen gemaakt had.

1072. Onrustbarend was voor de Protestantse Christen de houding van een Kerk tegen wier wangeloof en vervolgzieke dwang de geloofsmoed van de Vaderen in de Nederlandsen Staat een zetel van evangelische godsvrucht en Christelijke verdraagzaamheid gesticht had. De gang van de gebeurtenissen sedert 1795, was, zowel ná als vóór 1813, aan de opkomst van de Roomsgezinden bevorderlijk geweest. Bij het wegvallen van de Godsdienst van Staat, verkregen zij gelijkheid van rechten; later viel het voorrecht van een ruime mate van onafhankelijkheid des te meer aan hun Kerk te beurt, naar mate zij, in de verdediging van wezenlijke of schijnbare rechten, ook in België minder toegeeflijk en gedwee was. Ook nu bleven inwilligingen, die enkel om de vereniging met het Zuiden geschied waren, in stand, en werden, op enigszins gewijzigde toon, dezelfde eisen en aanmatigingen gehoord die in de

afvallige Gewesten hadden getriomfeerd. De Regering was insgelijks aan hare treurige antecedenten getrouw. Uit bevreesdheid voor een macht wier uitgestrektheid zij vroeger miskend had, tot oogluiken gezind, hield zij desniettemin vast aan vermeende rechten van de Staat, onverenigbaar met het wezen van een Kerk; vooral aan de voorstelling welke, onder alle Gezindheden, in de nauwgezette kerkleden een gevaarlijke sekte van onbesuisde ijveraars ziet; Jezuïeten in de Roomse, dwepers in de Protestantse Kerk; tegen wier onverstandig woelen, in de bevordering van een Algemeen Christendom en in de verbroedering van allen, naar het richtsnoer van een met de tijdgeest overeenkomstige verlichting, een onmisbare steun moet worden gezocht.

Vastkleving, ondanks de schadelijke gevolgen (§ 1033, 1045) aan het noodlottig stelsel van Onderwijs (§ 940a); zodat men niet slechts de vereniging van allen op de volksscholen in stand houdt en daardoor voor elke Gezindheid de opleiding die zij als onmisbaar beschouwt, onmogelijk maakt, maar bovendien een stelsel van algemeen Godsdienst (voor de gelovigen in iedere Kerk aanstotelijk) voorschrijft, en aan de oprichting van bijzondere Scholen, ter voorziening in het Godsdienstbezwaar, bijkans onoverkomelijke hinderpalen in de weg legt. Op grond bijv. dat er scholen genoeg zijn (alsof het om het getal en niet om de hoedanigheid te doen was); dat het onderwijs Christelijk genoeg is (alsof dit beweren tegen de eis van de Kerk kon opwegen, en alsof niet, met de willekeurige bepaling van dit genoegzame, elk denkbeeld van gewetensvrijheid verviel); dat men aldus tegen de voortgang van de Roombelle Kerk zich in veiligheid stelt; alsof er aan die voortgang iets meer bevorderlijk kon zijn dan een volksopvoeding, waaruit, ten gevalle van de Roomsgezinden, de Historie des hands verwrongen en de Bijbel ter zijde gesteld wordt.

1073. Jammerlijk was, inzonderheid wegens eigen bederf, de gesteldheid van de Hervormde Kerk. Allerwege werd het gevolg van een verregaande lauwheid, tegelijk met een overvloedig ontkiemen van het zaad van een ongelovige wetenschap, bespeurd. De onmiskenbare herleving zelf van het geloof aan de waarheden welke Christelijke kerkhervorming in het licht en menselijke eigenwijsheid weer in minachting en vergetelheid gesteld had, werd een middel te meer om dwalingen, welke tot dus ver vooral in terzijde schuiving en verflauwing van het waarachtige Evangelie hadden bestaan, tot stelselmatige vorm en rijpheid te brengen. Men beweerde thans dat verdraagzaamheid, oogluikenderwijs aan velerlei afwijkingen betoond, een verkregen recht, en een dubbelzinnig Formulier een wettig en onherroepelijk afkondigen van de meest volledige losbandigheid was. In een aantal Gemeenten werd men genoodzaakt zich een leer, tegenovergesteld aan de kerkleer, te laten gevallen. Aan elk die in deze geloofsdwang niet berustte, werd *onverdraagzaamheid* aan elk die, buiten het kerkgebouw, in een Godsdienstoefening volgens het geloof van de Kerk, naar zielenvoedsel uitzag, *weerspannigheid en onruststoking* te laste gelegd.

De zaden van onrust ontwikkeld. Geloof en ongeloof beide meer krachtig en openbaar. Verloochening van elke waarheid, die steeds als hoofdzaak en wezen van de Belijdenis (par. 83) aangemerkt was (de ingeving van de Heilige Schrift, de Godheid des Heeren, de voldoening door het bloed des kruises, enz.). die ten gevolge ergernis en beroep op het recht van de Gemeente om Godsdienstoefening te houden naar het Kerkgeloof, niet naar alle wind van lering, dezen of genen predikant gevallig, en die de Kerk als verderfelijk beschouwt; beroep ook op de Symbolische Schriften, die, volgens de uitspraak van de Kerk en de overtuiging van de oprechte belijders, overeenkomstig met Gods Woord zijn. Verdubbeling van de Formulierstrijd. — Verzoekschriften (ook van Predikanten) aan de Synode, als geroepen ter handhaving van de leer van de Hervormde Kerk; zij verklaart zich incompetent. Vermeerderende overmacht van de vrijzinnigen, vooral ook ten gevolge van de onverschilligheid van de meeste van de betergezinde Predikanten; hetzij van eigen afwijking bewust; hetzij in elke openbaarwording van geestelijk leven voor overdrijving en dweperij

beducht; hetzij onvoorwaardelijk ter handhaving van de Kerkorde; ook als de waarheid op het spel is, bereid; hetzij van de genoegzaamheid van de plichtbetrachting, binnen de eigen herderlijken kring, overtuigd. —
Bedrieglijke ophef van: a. verdraagzaamheid; alsof Christelijke verdraagzaamheid in de vereniging van waarheid en leugen en in het prijs geven van het bestaan van de Kerk aan de willekeur van de leraars bestond; b, hoge wetenschappelijkheid; alsof de voortgang van de wetenschap, in het oog van de Christen, niet binnen de grenzen van de Openbaring beperkt was, en alsof de Christelijke Kerk, na achttien eeuwen, wel verre van door de Geest des Heeren in alle waarheid te worden geleid, ook in de leer van de zaligheid tot generlei zekerheid geraakt was.

Bij gebrek aan getrouwe Evangelieverkondiging en onvermogen om recht te verkrijgen, vele afzonderlijke bijeenkomsten tot Bijbellezing en gebed. —
1834. Afscheiding. Verschillende beschouwing van de voorstanders van het Kerkgeloof; sommigen menen dat men tot verlating van het Kerkgenootschap, anderen dat men tot voortzetting van de strijd daar binnen verplicht is.

1074. De Regering had, naar het kerkelijke Staatsrecht van de liberale theorieën, ook ten deze meer behoefte naar orde dan ontzag voor waarheid en recht. Uit de aard van de zaak, en ten overvloede door de organisatie welke zij zelve ontworpen en voorgeschreven had, ter handhaving van de kerkleer gehouden, vreesde zij, door plichtmatige bescherming, zich op onrechtmatige wijs in geloofsverschillen te mengen. Niet de Belijdenis, niet de geloofseenheid, de uiterlijke en opgedrongen kerkvorm werd het kenmerk van de Gezindheid; het heil van de Kerk en de roeping van Gouvernement en Geestelijkheid lag nu in de handhaving van de reglementen, al zou de verkondiging van het geloof worden bestreden en belet.

De Regering, tot handhaving van de kerkleer, tot bescherming van de oude bestaande Gemeente, van de in 1815 bij de Grondwet erkende Gezindheid gehouden, had, om zich van de verplichtingen te kwijten, geen richtsnoer dan de Belijdenis van de Kerk. Zij verwierp het; en verhief, gemakshalve, met ter zijdestelling van het geloof, de wederrechtelijk ingevoerde vorm (dragelijk alleen omdat de verbindende kracht van de *leer* op de voorgrond gesteld was) tot *criterium* en levensbeginsel van de Kerk.

1075. Vervolging om van de Godsdienst wil zou het gevolg zijn. De diepte van de afval en van de vernedering des Vaderlands werd ook hierin openbaar, dat een verenigd vasthouden aan het zaligmakend Evangelie, waarvoor het bloed van de Vaderen gestroomd had, tot in de binnenkameren als misdaad achterhaald, en een gezamenlijk en biddend lezen van de Heilige Schrift, in een Land waar Overheid en volk in vroeger dagen op de Bijbel niet tevergeefs hadden gesteund, in de rij van de wanbedrijven geteld werd.

De Synode, gedeeltelijk uit verklaarde vijanden van het Gereformeerde geloof samengesteld, onverschillig omtrent de leer, ijverig voor de Reglementen; de bijeenkomsten in huizen of schuren daarmede onverenigbaar. Dringend verzoek aan het Gouvernement om een krachtige aanschrijving aan de Officieren van Justitie; ten einde, ook zonder aangifte van enige contraventie tegen de bestaande wetten, met allen ijver ter handhaving van Art. 291 — 294 van het Wetboek van Strafrecht (schandelijke en tegen Grondwet en gewetensvrijheid strijdige overblijfselen van de revolutionaire dwingelandij) werkzaam te zijn. Geredelijk ingewilligd. —
Vervolging van de bijeenkomsten ook van niet-afgescheidenen; omdat de Godsdienstoefening naar de Hervormde leer enkel in de Kerken, voor zover zij met de individuele zienswijze van de Predikant overeenkomt, geduld wordt. —

Beweren dat de Afgescheidenen van het in 1816 opgerichte Kerkgenootschap geen leden meer zijn van de Hervormde Kerk, maar van een nieuwe, in Nederland onbekende Sekte, welke niet tot de in 1815 bestaande Gezindheden behoort, en dus, zegt men, geen aanspraak heeft om, krachtens de Grondwet, te worden erkend. —
Besluit van 5 Juli 1836 dat, ten aanzien van het hoofdbeginsel, enkel in schijn tegemoetkoming verleent. —
Veroordeling van de rechtbanken tot boete en gevangenis; uiteendrijving door militair geweld; inlegeringen; vervolging, zelfs na rechterlijke vrijspraak. En … algemene goedkeuring of lijdelijkheid!
Vergelijk § 241 — 245, 252, 254.

1076. Niet groot was welvaart en bloei, hij voortdurende miskenning van hetgeen vroeger de oorzaak van overvloedige zegen geweest was. —

De geschiedenis dezer jaren licht bijkans opgesloten in de verscheidenheid van de rampen, welke de afscheuring, in verband met de gesteldheid van Europa, over Nederland gebracht heeft. In drieledige vorm; van een telkens afgebroken strijd, tot aan de Conventie met Engeland en Frankrijk (Mei 1833); van een verterend Status quo, tot aan het eindtraktaat met België (April 1839); van een woelige vrede, tot aan de afstand van Koning Willem I (Okt. 1840).

A. AUGUSTUS 1830 — MEI 1833

STRIJD.

1077. In Brussel en Luik werd de handhaving van het wettig gezag niet beproefd, veeleer de onschendbaarheid van het Soeverein gepeupel door de verbaasde Overheden, met een werkeloos toezien of gedienstig wijken, erkend. Zo moest, uit de aard van de zaak, de algemene opgewondenheid en schrik aan de oogmerken van de Factie dienstbaar worden gemaakt. De wapenen, tot bescherming van het eigendom bij de hand genomen, zouden, indien de Koning langer weerstand bood, tot bekrachtiging van haar eisen worden gebruikt.

1830. 26 Aug. Oploop te Brussel; lijdelijkheid van de civiele en militaire autoriteiten; plundering en brandstichting. Vorming (om zich tegen het gepeupel te beschermen) van een burgerwacht, weldra met politieke bedoeling; de Brabantse kokarde aangenomen, naar het heette, om het opsteken van de Fransen te beletten. — 27 Aug. Overhaasting te Luik, in het eigener beweging neerleggen van het gezag; waardoor, in een Stad en Provincie zo gewichtig, het voorbeeld van Brussel onmiddellijk gevolgd werd. — Commissies naar 's Hage, om van de Koning onverwijlde en volledige verandering van systeem, als enig middel tot herstel van de rust, te verlangen.

1078. Dubbel gevaarlijk was dergelijke miskenning van het gezag om de algemeen gesteldheid van de Zuidelijke gewesten, ten gevolge ook van de vroegere houding van het Gouvernement. Evenwel men behoefde niet te wanhopen aan het stuiten van de strafwaardige moedwil. De Regering had steun niet enkel in een aanmerkelijk deel van de bevolking, hetwelk steeds de pogingen van de Factie afgekeurd had; tot herstel van orde en wet, kon op de bijval ook van anderen rekening worden gemaakt. Geweldige en plotselinge omkering werd door de meeste tegenstanders niet bedoeld. De gezeten burgers reikhalsden om tegen de buitensporigheden van een onbedwongen gemeen door gewapende macht in veiligheid te worden gesteld. De Geestelijkheid zelve verkoos het bestuur van een Vorst aan wie zij dacht de wet te kunnen stellen, boven Franse overheersing of radicaal geweld. Parijse woelgeesten mochten naar België snellen; het nieuwe Franse Bewind had, meer nog dan de overige Mogendheden, bij voortduring of terugkering van de orde in de Nederlanden belang. De omstandigheden waren inderdaad niet zo ongunstig als in schijn; maar het dempen van de opstand moest de eerste en, voor als nog, de enige zorg zijn. Spoed, veerkracht en vastberadenheid waren onmisbaar. Vooral behoorde men, door geen weifelen of zwichten, het denkbeeld veld te laten winnen dat het Gouvernement de oproerkreet voor de Volksstem en de zaak van de rebellen voor de zaak van geheel het Zuiden des Rijks hield, en dat het ook thans weerom, in plaats van zich aan het hoofd der welgezinden te stellen, langs het spoor, door kwaadwilligheid afgebakend, geleid werd.
De meeste handelaars en fabriekanten aan de Koning gehecht en voor onlusten bevreesd. De rechtbanken over 't algemeen voor het, Gouvernement. Een groot deel van de ambtenaren, ondanks de dikwijls zeer onvoorzichtige keus, geenszins ter omverwerping van het openbaar gezag bereid. De plichtbetrachting van de Belgische troepen, onder zeer ongunstige omstandigheden, nog in de laatste dagen van September, een bewijs dat op het leger staat kon worden gemaakt. In Oost-Vlaanderen bleek het, weken lang, dat de orde ongestoord bleef, waar de Overheid onvervaard was. De Geestelijkheid was voor de overmacht van de Franse omwentelingsgezinden te zeer beducht dan dat zij aanblazing van het oproer zou gewenst hebben. De burgerijen, voor wie eigen veiligheid de eerste zorg was, zouden zich, in het eerst, liever bij een krachtig Gouvernement dan bij de opgewonden volksheffe gevoegd hebben. De

Diplomatie zou, ter rustbewaring zolang bijstand scheen te kunnen baten, bijstand hebben verleend; en Lodewijk Filips, zou in België, evenzeer als in Spanje en Italië, de revolutionairen met beloften gepaaid en met daden hebben tegengewerkt. De Regering was te meer, in aller oog, tot strenge maatregelen gerechtigd, omdat het gepleegde geweld geenszins, gelijk te Parijs, als de weerslag op een *coup d'état* kon worden beschouwd. De opstand werd Nationaal, ten gevolge van de onderstelling dat ze Nationaal was; de bevolking is aan het Gouvernement niet ontvallen, eer het Gouvernement aan de bevolking ontviel.

1079. Dergelijk overleg moest wijken voor de Staatkunde welke men sedert het begin van de onlusten had gevolgd. Men beraadslaagde, totdat het ogenblik van handelen voorbij was; men dacht door vertoon van welwillendheid te winnen, waar elk uitstel in het beteugelen een bewijs van zwakheid en een waarborg voor het triomferen van de misdaad aan de hand gaf. Er werd onderhandeld en van Regeringswege bijkans gecapituleerd. Men het zich overhalen om, in dergelijke omstandigheden, niet het straffen van de weerspannigheid, maar de mogelijkheid van een Scheiding op de voorgrond te stellen. Het gevolg van hetgeen men verzuimde en verrichtte was dat het oproer met elke dag wortelen schoot; vastheid, uitbreiding, algemeenheid, onbedwingbaarheid verkreeg; dat de oppermacht van de Factie openbaar, dat de getrouwe bevolking, aan haar lot overgelaten, tot afval verplicht, en dat de opstand genationaliseerd werd.

Audiëntie aan de commissies (§ 1077) verleend; raadpleging met de hoofden van de oppositie; zonder te bedenken dat hun crediet berustte op de beginselen van de opstand, wier ontwikkeling, bij de losgelatenheid van de driften, door geen tussenkomst van gemachtigden gestuit wordt; dat deze veeleer, zodra zij weerstand boden, gevaar liepen voor onwaardige moderaten en strafbare verraders gehouden te worden; dat men, door verstandhouding met de Factie, zelf de triomf van de opstandelingen bereidde; dat samenwerking van de welgezinden, met het Gouvernement tot middenpunt, even daardoor onmogelijk werd.

1080. Aldus kon voortaan geen maatregel, van toegeeflijkheid of veerkracht, enig nut hebben. Samenroepen van de Staten-Generaal, overweging omtrent de wenselijkheid van een Scheiding, zending van troepen naar Brussel, vertrek van de Prins van Oranje naar Antwerpen, wat de regering deed of niet deed, moest, nadat zij door het oogpunt waaruit zij de gebeurtenissen beschouwde, haar tegenstanders alvermogend en haar vrienden machteloos gemaakt had, ter bespoediging van hetgeen zij wilde te keer gaan verstrekken. Binnen weinige weken werd, door verlevendiging van wederzijdse afkeer, de scheuring beslist, en als onmiddellijk gevolg van wanorde en van vermetelheid en in revolutionaire toestand gebrachte bevolking, niet België bevredigd, maar Holland bedreigd.

De mars van troepen naar Brussel te Vilvoorden gestaakt. 31 Aug. Proclamatie van de Prins van Oranje; eis dat de illegale kleuren afgelegd worden, 1 Sept. De Prins (niet de troepen) in Brussel, door het gepeupel bedreigd. Fraaie beloften, vooral van sommige leden van de Staten-Generaal; kennisgeving van het algemeen verlangen naar volkomen Scheiding zonder verenigingspunt dan de Dynastie; deze heeft geen ogenblik opgehouden de wens aller Belgen te zijn.

13 Sept. 2 Okt. Buitengewone vergadering van de Staten-Generaal; ter overweging of: a. de ondervinding de noodzakelijkheid van een wijziging van de nationale instellingen getoond heeft? b. het wenselijk is, ten algemene nutte, verandering te brengen in hetgeen bij de Traktaten en de Grondwet omtrent de betrekking van de twee grote Afdelingen van het Rijk is bepaald?
Beide vragen toestemmend beantwoord; de eerste met 50 tegen 44, de tweede met 55 tegen 43 stemmen. Commissie ter wijziging van de Grondwet. — Ontijdigheid en gevaar van zodanige discussies inzonderheid door Noordelijke leden betoogd; aandrang van sommigen van hun om

zich liever te bepalen bij een spoedig dempen van de opstand (dum deliberatur, perit Saguntum). Een *scheiding* werd beraamd, terwijl de *scheuring* tot stand gebracht werd.

23 — 26 Sept. Aanval op Brussel; de troepen (14000 man), onder Prins Frederik, na zwaar verlies, tot aftocht gedwongen. Provinciale Bewind; opgewondenheid en verbittering; algemeenwording van de rebellie. Verwarring in het leger, voor de helft uit Belgen samen gesteld. Verlatenheid van de garnizoenen in de Zuidelijke gewesten; overgave van de Citadel van Doornik (1 Okt.); Namen (5 (At.); Gent (17 Okt.). Weldra was, behalve Maastricht en de Citadel van Antwerpen, geheel België ontruimd.

4 Okt. Het bestuur van de Zuidelijke gewesten opgedragen aan de Prins van Oranje. Proclamatie van dezen te Antwerpen; belofte van afzonderlijk beheer, van vrijheid in taal en in onderwijs, van al wat billijkerwijs oogt kunnen worden begeerd. —
Besluit van het Provisioneel Bewind, waarbij ***de onafhankelijkheid van België*** verklaard en een Nationaal Congres samengeroepen wordt.

1081. Het oude Vaderland was in nood; een noodkreet ging van de Troon aan de Landzaten en aan de Bondgenoten uit. De oproep *te Wapen* werd door het te wapen snellen van duizenden beantwoord; het verzoek om hulp aan de Mogendheden door de samenkomst van hun Gevolmachtigden te Londen, en door een wapenstilstand, die aan de strijdende partijen, onder de vorm van een uitnodiging, opgelegd werd.
5 Okt. De Natie door de Koning te wapen geroepen. — Mobielverklaring van de schutterijen, talrijke opkomst van vrijwilligers; daaronder ook van de studerende jongelingschap.
Uitnodiging van de Koning aan de Hoven van Groot-Brittannië, Oostenrijk, Frankrijk, Penissen en Rusland, als Mogendheden welke de Traktaten van Parijs en Wenen, waarbij het kijk van de Nederlanden gevormd is, hebben ondertekend, om, in overleg met Z. M. te beraadslagen over de beste middelen om de onlusten te doen ophouden. — Dien tengevolge Conferentie van Plenipotentiarissen te Londen.

4 Nov. Voorstel aan de Koning van een wapenstilstand; waarbij de grensscheiding tussen de Verenigde Nederlanden en het in 1815 daarbij gevoegde grondgebied de demarcatielijn uitmaken zou. Aangenomen in Holland en weldra ook in België; door de Conferentie, ondanks de protesten ook van de Koning, als onherroepelijke verbintenis jegens de Mogendheden beschouwd en gehandhaafd.

18 Okt. Gewone zitting van de Staten Generaal. —
20 Okt. Besluit des Konings omtrent de zelfstandigheid van de Noordelijke Gewesten, wier krachten voortaan alleen ten hunnen eigen behoeve zullen worden besteed.
Aanval op de Citadel van Antwerpen, teruggeslagen; bombardement van de stad. — Later (5 Febr. 1831), zelfopoffering van Van Speijk, om de indruk op vloot en leger en op de gehele Natie, gewichtig.

1082. De Conferentie verhief zich, in naam van de Europese belangen, tot meesteres over het Rijk. Gedwongen zich onder revolutionaire invloed te stellen, was zij, niet op beteugeling, maar op bevestiging van de opstand bedacht. Zij gaf aan de Koning geen hulp, geen raad, maar bevel. Het opgeworpen Bestuur werd erkend, begunstigd, gevleid; de scheiding en de voorwaarden van de scheiding, naar hetgeen de rechtbank van de diplomaten billijk of nuttig keurde, bepaald. De beledigde Koning onderwierp zich; omdat Hereniging onmogelijk scheen; omdat zij in het Noorden als het grootste van alle onheilen beschouwd werd; omdat hij, door zich een splitsing te laten gevallen, de Soevereiniteitsrechten op België niet prijs gaf, en omdat men, in de verklaring van de Mogendheden dat de grondslag door haar gelegd onherroepelijk bleef, de verzekering meende te hebben dat nu althans de reeks van de vernederingen en verongelijkingen afgelopen was.

De voortduring van het Rijk, nadat de Koning de Soevereiniteit van België aanvaard had, was niet aan een veranderlijk welbehagen van de Mogendheden ondergeschikt; te minder daar de uitbreiding van Holland door zware opofferingen gekocht was. Het, verzoek om hulp gaf aan de Conferentie geen bevoegdheid om, in Bene aan het oogmerk tegenovergestelde richting, voor herstel van de rust, ontbinding van de Staat te bewerken. Spoedig bleek het echter dat de Diplomatie gelijk trouwens te voorzien was (§ 1011), zich oppermachtig gedroeg. —
Weerstand aan de buitensporige eisen van de Belgen (Staats-Vlaanderen, Limburg, Luxemburg enz.); geen duim breed Hollandse grond zou België verkrijgen, eer het over gans Europa gezegevierd had; maar behandeling van wettige Koning en weerspannige onderdanen, als van gelijke partijen; erkenning van een Belgische vlag, de Gevolmachtigden des Konings niet meer bij de beraadslagingen tegenwoordig; ontbieding van Commissarissen van het Belgisch Gouvernement. —
Verklaring (reeds 20 Dec.) dat de innige vereniging in 1814 bedoeld, voortaan onmogelijk zijnde, het onvermijdelijk is andere schikkingen te maken om hetzelfde oogmerk waarmede zij beproefd was te bereiken. —
9 Jan. De Koning tot opening van de Schelde met dreigementen gedwongen.
20 Jan. Protocol omtrent de voorwaarden van de scheiding. Territoriale bepalingen. De grenzen van Holland bevatten al wat in 1790 aan de Republiek behoorde; België wordt gevormd uit de overige delen van het Rijk, uitgenomen het Groot Hertogdom Luxemburg, eigendom van het Huis van Nassau; financiële en commerciële voorstellen, verdeling van de schuld; 15/31 voor Holland; vrije vaart op de Kolonieën ook voor de Belgen; de integriteit en neutraliteit van België door de Mogendheden gewaarborgd. —
18 Febr. Volledige adhesie van de Koning. Herhaalde stellige en plechtige verzekeringen van de Conferentie dat de vastgestelde schikkingen fundamenteel en onherroepelijk zijn.
10 Nov. Nationaal Congres te Brussel; besluit (22 Nov.) ten voordele van een Monarchale Constitutie; maar (24 Nov.) uitsluiting van het gehele Huis van Nassau.

1083. Dit schijnbaar einde was een begin. België wees het bevel, met onstuimigheid, van de hand. De Conferentie, om de revolutionaire driften niet te zeer in beweging te brengen, gaf uitstel, trad in overleg; zag eindelijk geen bezwaar in het voorslaan van een schikking, waarbij, ten nadele enkel van Holland, te gelijk voor België en voor de belangen van Frankrijk en van Engeland uitnemend gezorgd werd. Wat zij onherroepelijk bepaald had, hernep zij. Aan de wettige Vorst legde zij, tot loon van de gematigdheid, door hem betoond, ter tekening achttien Artikelen voor, waarin elk punt van gewicht een wijziging ten behoeve van de opstandelingen ondergaan had; tevens was, door haar toedoen, een Prins gevonden, Leopold van Saxen-Coburg, die de kroon, aan een verdienstelijker Monarch ontroofd, van rebellen, met volvaardig en dankbaar kniebuigen, ontving.

1831. Voortdurende onrust en spanning in België. — Febr. De Hertog van Nemours tot Koning benoemd; weigering van Lodewijk-Filips; verklaring van de Mogendheden dat zij evenmin de Hertog van Leuchtenberg (om zijn verwantschap met Napoleon) zullen erkennen. — Surlet de Chokier Regent. — Onstuimigheid van de revolutionaire partij. Elke poging van de Orangisten te Brussel, Gent en elders, door politiemaatregelen of ook door plundering van verdachte personen, bedwongen of belet. — De Belgen (10 Mei) vermaand om voor 1 Juni zich aan de bepalingen te onderwerpen. Verwachting van de dwangmiddelen voor de ten uitvoerlegging van de voorwaarden waaraan de toetreding des Konings het karakter van een synallagmatieke conventie verleend had; maar plotseling wending van de Conferentie ten gunste van de Belgen, omdat de keus van Prins Leopold te berde gebracht is. — 21 Mei. Protocol, waarbij de Mogendheden beloven met de Koning van de Nederlanden in overleg te treden omtrent de overdracht van Luxemburg tegen billijke schadeloosstelling. — Nog 7 Juni (na het verstrijken van de termijn) bedreiging tegen de Belgen; maar benoeming van Prins

Leopold (4 Juni); lijdelijkheid van de Conferentie en ten laatste volkomen toegeeflijkheid; omkering van hetgeen fundamenteel, vernietiging van hetgeen onveranderlijk was. — 18 Artikelen. Het voortdurend bezit van Luxemburg problematiek; bevestiging ook aldaar van het weerrechtelijke status quo; betwijfeling van de Soevereiniteit van de Verenigde Nederlanden op Maastricht; eis om de plaatsen die Holland als waarborg bezet houdt, te ontruimen, eer de bepalingen ten uitvoer zullen gelegd zijn; nadelige schikking ten aanzien van de schuld; onbestemdheid van uitdrukking, die aan de Belgen de gelegenheid opent om, in ieder opzicht, door eigendunkelijke uitlegging, alles op losse schroeven te stellen. —
12 juli. Verklaring des Konings; zijn verbazing omtrent de loop van de overleggingen van de Conferentie, die na de resultaten van de opstand erkend en bevestigd te hebben, thans bovendien, tegen haar eigen bepaling en betuiging onder verbreking van een met hem gesloten overeenkomst, Preliminairen voorstelt, waarbij de rechten en belangen van Holland aan de overmoed van de Belgen ten offer worden gebracht; een Prins die, zonder voorafgaande aanneming van de schikkingen in Januari vastgesteld, bezit van de Kroon nam, zou niet anders dan als vijand des Konings kunnen worden beschouwd. Desniettemin aanneming van Leopold en intrede te Brussel (21 Juli).

1084. Geen wonder dat verontwaardiging naar het zwaard greep. Acht maanden speelbal van zijn Bondgenoten, behoefde de Koning een, in zijn oog, verraderlijken bijstand niet meer. Alleen met zijn getrouwe Volk, Oranje met Nederland alleen, zou een billijk vergelijk weten te bedingen. Nu klonk het bevel, naar hetwelk, bij de telkens zich opvolgende berichten van onrecht en verguizing, een vaderlandlievende oorlogsmacht smachtend uitgezien had. Voorwaarts! was het en voorwaarts! bleef het, totdat men, na de strijd bij Hasselt en Leuven, en het uitéén stuiven van de vijanden, en het wegvlieden van de bijkans achterhaalden gunsteling van de diplomatieke wetgevers, zegevierend de omstreken van Brussel bereikt — maar tevens de voorhoede van een, namens de Conferentie, uit Frankrijk ter hulp snellend leger ontmoet had.

2-12 Aug. — Gelijktijdig begin van de vijandelijkheden over de hele linie van Staats-Vlaanderen tot Maastricht. De hoofdmacht, in verband met de overige korpsen en met de garnizoenen van Maastricht en Antwerpen, onder de PRINS VAN ORANJE, op Diest gerukt, om zich tussen de twee zogenaamde legers van de Belgen te stellen, verslaat het leger van de Maas, in een reeks van gevechten, bij Beringen, Houthalen en (8 Aug.) Hasselt; wendt zich naar het leger van de Schelde, en overvleugelt de vijand bij Bautersem (12 Aug.), zodat Leuven zich overgeeft en (13 Aug.) bezet wordt. —
De zege volkomen; binnen nauwelijks tien dagen is men in het hart van België; twee ontmoetingen (te Hasselt en Leuven) genoeg om de twee legers uit een te slaan en in w lorde op de vlucht te jagen; de voorposten op twee uur van Brussel; geen Belgisch leger meer om de intrede binnen de hoofdstad te beletten. De uitgeschreven Biddag (14 Aug.) was een Dankdag geworden. —
Inmiddels een talrijk leger van de Fransen in aantocht en over de grenzen; alleen dien tengevolge, krachtens een schikking met de Koning van de Fransen, terugkeer. Dapperheid van de troepen; het gedrag ook van de Schutterijen en Vrijwilligers een bewijs dat gebrek aan ervaring door vaderlandsliefde vergoed wordt. De spoedige nederlaag van de vijand wellicht minder aan onbekwaamheid en lafheid te wijten dan aan de zeer verklaarbare onverschilligheid van de bevolking; niet gezind om met ijver en zelfopoffering partij te kiezen voor een revolutionair Gouvernement. Het bleek, gelijk in Napels (1821), in Spanje (1823), en ook in Holland. (1787), hoe krachteloos, bij een niet weifelende aanval, die Omwentelingen zijn, welke, ofschoon zij nationaal heten, door een zegevierende Factie tot stand werden gebracht.

1085. De Tiendaagse Veldtocht is voor Holland heilrijk geweest. Tot opbeuring van een ter neergeslagen Volk; tot bevestiging van de band die het regerend Huis aan het Vaderland verbindt; tot wegneming van de indruk welken onophoudelijke lastertaal op Europa gemankt had; tot overbrenging op Hollandsen moed van de hulde tot dus ver aan het gezwets en aan de opgeblazenheid van de Belgische revolutiemannen betaald. De vaart van de overwinning was een zegen, ofschoon ze gestuit werd; wellicht ook *omdat* ze gestuit werd; wie toch berekent de gevolgen, menigvuldig, gevaarlijk, verderfelijk misschien, welke een langer verblijf van de Hollandse troepen voor de Koning en voor Holland, niet enkel tegenover de Mogendheden, zou gehad hebben!

1086. De roem door Nederland verworven kon, in het voortzetten van diplomatiek overleg, het misbruik van de overmacht niet beletten. De veerkrachtige houding van Koning en volk heeft invloed ter verbetering van de voorwaarden gehad; maar de vierentwintig Artikelen, waarmee men nu de vorige achttien verving, waren opnieuw een inbreuk op het recht dat door de Mogendheden zelve, in onherroepelijke Protocollen, aan de Koning toegekend was; aanstotelijker bovendien in strekking en vorm, omdat een Traktaat op deze grondslagen gebouwd, zonder bewimpeling, niet voorgesteld, maar voor*geschreven* en opgelegd werd. België, waar men, voor een tijd althans, hoge toon en snorkerij afgeleerd had, mocht zich gelukkig achten, onder de vleugelen van machtige bondgenoten, in dergelijke schikking te berusten de Koning van de Nederlanden was niet tot ondertekening te brengen; bewerende dat schade, onrecht en oneer met de behaalde lauweren in geen verband stond, en in de onderstelling dat het werk van de ongerechtigheid door de Soevereinen niet bekrachtigd, en althans niet op gewelddadige wijs zou worden ten uitvoer gelegd.

11 Aug. De onderhandelingen over de vrede te Londen hervat. — Wapenstilstand van zes weken 129 Aug. — 10 Okt.); naderhand met 15 dagen verlengd.

15 Okt. 24 Artikelen; toewijzing aan België van een deel van Luxemburg; waarvoor de Koning in Limburg schadeloosstelling ontvangt; aan Z. M. wordt overgelaten zich die ten gevolge met de Duitse Bondsvergadering en de agnaten van het Huis van Nassau te verstaan; vrije vaart van rivieren en kanalen welke beide Holland en België scheiden of doorlopen; f 8,400,000 jaarlijkse renten ten laste van België (met 1 Jan. 1832); vergoeding aan Holland voor de veertien maanden sedert 1 Nov. 1830. Deze Artikelen, na de aanneming door België of Holland, verbintenis met de Mogendheden en haar finale en onherroepelijke uitspraak; omdat zij casu quo de volledige aanneming zullen bewerken, ook van de partij welke ze aanvankelijk verwerpt. —

Aanneming in België; Traktaat van 15 Nov. met de Conferentie. Weigering van Holland; om: 1. de inhoud; nog steeds, ten gunste van België, afwijkend van de grondslag door de Mogendheden zelve gelegd; door a. gedeeltelijke ontroving van een Land, waarop de Koning het meest ontwijfelbare recht heeft, als zijnde tegen zijn Erfstaten geruild b. verwikkeling in bezwaarlijke onderhandelingen te dier zake; c, nadelige bepalingen omtrent schuldverdeling, binnenlandse vaart, enz. 2. de vorm; geen voorslag, maar bevel aan een Bondgenoot, aan een wettigen en onafhankelijke Vorst; 3. gebrek aan waarborgen; er valt te rekenen, noch op de trouw van een trouweloze; tegenpartij, noch op de beloften van een Conferentie, wier handelwijs de schennis van de meest plechtige beloften bevat.

Weigering des Konings om zich tot het niet-aanvallen van de Belgen te verbinden; vrees van de Conferentie en zending van een Engelse Vloot om op de kusten van Holland te kruisen. — Reeds 15 Okt. dagorder aan het leger, dat het zich moest beschouwen als in staat van oorlog tegen iedere vijand die het grondgebied van Oud-Nederland zou willen schenden.

1087. Elke berekening moest falen, waarbij ontzag voor bestaande rechten in rekening gebracht werd. Het Traktaat werd achtereenvolgens door alle de Mogendheden geratificeerd.

Allen, sommigen langzaam en schoorvoetend, maar allen kwamen overeen dat er, om de ontruiming van het Belgisch grondgebied te bewerken, tegen de Koning van de Nederlanden dwangmiddelen moesten worden gebruikt. Frankrijk en Engeland verenigden zich om, met leger en vloot, de uitspraak van de willekeur te voltrekken. Het geschiedde. Aan Nederland werd, na ondersteuning van het onrecht, elk middel om zich recht te verschaffen ontwrongen; maar niet, eer de schitterende verdediging der Citadel van Antwerpen een nieuwe bladzijde in de gedenkrollen der. Nederlandse dapperheid gevoegd had.

1832, Maart. Graaf Orloff, namens Rusland, in 's Hage, om de erkenning van Leopold als Koning, en behoudens verbeteringen in een eindtraktaat, ondertekening van de 24 Artikelen te bewerken. De Koning tot het eerste, als offer aan Oud-Nederland, bereid; tot het andere niet. Nota van 22 Maart; verklaring des Graven dat het Nederlands Kabinet voor altijd een laatste gelegenheid heeft verloren, om de Belgische zaak, volgens zijn ware belangen, ten einde te brengen. —
18 April. Ratificatie van Oostenrijk en Pruisen onder voorbehoud van de rechten van de Duitse Bond ten aanzien van Luxemburg. —
4 Mei; Ratificatie van Rusland, behoudens de wijzigingen in een definitief Traktaat tussen Holland en België, omtrent de commerciële en financiële punten. — Pogingen van de Conferentie om rechtstreekse onderhandelingen te doen beginnoen tussen de partijen zelve; tevergeefs. Besluit van de Conferentie om, ter ontruiming van de Belgischen grond, tot dwangmiddelen over te gaan; de ten uitvoerlegging opgedragen aan Engeland en Frankrijk. —
22 Okt. Traktaat dezer Mogendheden, om de Hollandse troepen uit de Citadel van Antwerpen en de omliggende forten te verdrijven; een Frans-Engelse vloot om Holland te blokkeren; een Frans leger om de Citadel te veroveren; onder beding dat de Fransen geen vesting bezetten, onmiddellijk terugkeren, en het Hollands grondgebied niet betreden zullen.
4 Nov. De Vloot naar de Hollandse kust. — 6 Nov. Embargo op de Hollandse schepen in Engeland en Frankrijk. — Een leger van 60.000 man, onder de Maarschalk Gérard, naar Antwerpen. — Onwrikbaarheid des Konings. — 30 Nov. — 24 Dec. Dappere verdediging van de Citadel onder Chassé; overgaaf van het oorlogsgevangen garnizoen en overbrenging naar St. Omer. — Terugtocht van de Fransen; voortduring van de blokkade.

1833. 21 Mei. Conventie met Frankrijk en Engeland; opheffing van embargo en blokkade; terugkering van de oorlogsgevangenen; verbintenis van de Koning om, tot aan de sluiting van een definitief Traktaat, de vijandelijkheden niet te hernieuwen en de vaart op de Schelde geheel vrij te laten.

1089. Aanvraag om, door nader overleg, in het harde vonnis billijke verzachting te brengen, werd door de Diplomatie, thans voor de gevolgen onbekommerd, afgewezen op hogen toon en met onveranderbare eis. Ondragelijk was steeds voor de Koning de gedachte, na zoveel verricht en geleden te hebben, ten slotte het onrecht Nederland en zijn Huis aangedaan te onderschrijven. Ook werd hij telkens opgebeurd door de onderstelling dat, zo het rept ongeschonden werd bewaard, de ondoordringbare toekomst wellicht voor het miskende en verongelijkte volk ongedachte uitredding te voorschijn zou kunnen brengen. Gewapend te blijven was nodig om voor de wisseling van de kansen niet onvoorbereid te zijn. De Volksvertegenwoordiging was, evenmin als de Natie zelve, gezind, door weigering van geld, het onbruikbare zwaard uit de hand te doen vallen. Zo verschoof men, met eendrachtige onverzettelijkheid, het einde van een Status guo, voor België niet ongunstig, en waarin de krachten van de Staat, door het aanhouden van een talrijk en nutteloos leger, werden verteerd.

1833. 13 Juli — 15 Nov. Onderhandelingen met de Conferentie, afgebroken omdat de Koning geen pogingen aangewend heeft om voor de ruiling van een deel van Luxemburg de toestemming van de Bondsdag en van de agnaten van het Huis van Nassau te verkrijgen.

1836. Okt. Verzoek des Konings ter weeropneming van de taak van de Conferentie, afgewezen; omdat er geen blijk van even gemelde toestemming overgelegd wordt.

B. STATUS QUO.

MEI 1833 — APRIL 1839.

1088. Voor de rust van Europa hadden de geschillen tussen Holland en België weinig of' geen belang meer. Hernieuwing van de strijd zou belet worden. De bevestiging en ontwikkeling van de nieuwe Staat zou, onder begunstiging van Frankrijk en Engeland, kunnen geschieden. Met onverschilligheid zou men het ogenblik te gemoet zien, waarop een afgematte Vorst, op aandrang van een uitgeputte en tegen hem misnoegde bevolking, zelf begeren zou, door het zwichten voor van de Mogendheden onveranderlijke wil, dezelfde eindschikking te verwerven welke hij thans smadelijk verwierp.

1089. Onbewegelijke wapenschouwing op de grenzen was mogelijk, lange tijd, niet altijd. De stand van zaken in 1830 geboren scheen, in de kracht van het Franse Bewind en in de eendracht van de Gouvernementen, genoegzame waarborg van duurzaamheid te bezitten. Spoedige verandering, ten voordele van Nederland, was niet denkbaar. Maar wat was er dan nu, niet voorzichtige inachtneming van de algemene toestand van Europa, te verrichten? Waartoe nog langer, bij gedwongen vrede, verbazende oorlogskosten gemaakt? Waartoe een standvastigheid betoond, door welke de Staat, zonder mogelijkheid van goede uitkomst, naar een financiële afgrond geleid werd! Moest de eer van Nederland gezocht worden in ijdele vertoning, in een vastkleven aan ongegronde verwachting, in een lijdelijk te gemoet gaan van een onvermijdelijk verderf!

Vruchteloos tegenspartelen en doelloos geldverspilling zou het einde zijn van een volharding, wier aanvang het prijs geven van beginselen geweest was (§ 1063).

1091. Vijf jaren verliepen; het ondoenlijke van volhouden werd tastbaar. Het geld, de zenuw ook van dit gewapend tegen over elkander staan, was er niet meer. Het was niet oorbaar de rijke bijdragen van het Oosten bij voortduring in de grondeloze; schatkist te werpen; er kon niet gedacht worden aan verhoging van ondragelijke lasten, en er moest toch eenmaal aan de eindeloze; nieuwe leerringen een einde worden gemaakt. De Koning was bereid voor de dwang van de omstandigheden te zwichten. Maar nu was de tegenpartij ongezind zich de voordelen van het Status quo te laten ontnemen, en eiste vergoeding van de kosten welke het, om de steeds dreigende houding van Holland, gemaakt had. Ook aan dezen eis gaven de Mogendheden gehoor; bij de 24 Artikelen werd een financiële wijziging ten gunste van de Belgen gevoegd.

Aanzienlijke inkomsten van de Oost-Indische Bezittingen, sedert het eindigen van de vijfjarige (1825 1830) oorlog op Java; door het Gouvernement (op grond van het uitsluitend opperbestuur des Konings over de Kolonieën) zonder gemeen overleg met de Staten-Generaal besteed.

1838. 14 Maart. Nota van de Gezant te Londen, waarbij de toetreding des Konings tot het Traktaat van 15 Nov. 1831 aan de Conferentie medegedeeld wordt.

Opgewondenheid in België — (16 Mei) Protest in de Kamer van de Representanten tegen het Traktaat van 1831. Het is (althans voor Limburg en Luxemburg) nul en van onwaarde, in a. het niet aannemen door de tegenpartij op de tijd welke bedoeld werd; b. het achterblijven van die behoorlijke ten uitvoerlegging, welke door de Conferentie plechtig aan België toegezegd was. Nov. 1838 tot Maart 1839; heftige discussies in de Kamers; maar

voortgang van de onderhandelingen te Londen en overmacht ook in België van de bedaarde partij; onmogelijkheid om aan Europa weerstand te bieden; reden om zich te verblijden over de voorrechten door België verkregen, zeewet t e voren als ook thans door aanzienlijke vermindering van financiële lasten (f 3.000,000 jaarlijkse renten minder en kwijtschelding van de achterstallen). — Het Traktaat aangenomen bij de Representanten met 58 tegen 42; bij de Senaat met 31 tegen 14.

1092. Met deze laatste van de menigvuldige opofferingen, die men sedert 1830 van Holland gevergd had, kwam eindelijk de vrede met België tot stand. Aldus, na negen jaren verbroken te zijn geweest, hield ook rechtens de vereniging op, welke de willekeur en kortzichtigheid van de liberale Staatkunde aan het herrezen Vaderland, ten koste niet enkel van kolonieën en schatten, maar ook van zelfstandigheid, welvaart en eigenaardig volksleven, opgelegd had.

1839. 19 April. Definitief Traktaat met België; de 24 Artikelen (§ 1086) met geringe wijzigingen. Van 1 Jan. 1839, ten laste van België f 5,000,000 jaarlijkse renten.

C. VREDE.

APRIL 1839 - OKTOBER 1840.

1093. Onverwijld moest het Bewind in de binnenlandse aangelegenheden voorzien. De menigvuldige toezeggingen omtrent opening van de financiële toestand en verbeteringen in het Staatswezen behoorden, nu er geen reden van uitstel meer was, eindelijk te worden vervuld. Een bezwaarlijke taak; om de jammerlijke gesteldheid waarin het Vaderland door een reeks van opofferingen en teleurstellingen geraakt was; vooral ook om de merkbare verandering welke de onderlinge betrekking van Natie en Gouvernement, door het ophouden van de spanning tegenover andere Rijken en bij het terugzien op daden en gebeurtenissen, ondergaan had.

1094. Voor vertrouwen was mistrouwen, voor goedkeuring afkeuring aan de orde van de dag. De verwerping van de Begroting, de verwerping van een lening ten laste van de Overzeese bezittingen, het verlenen van een halfjarige Credietwet, vooral de houding van de Tweede Kamer, in verband met de ondubbelzinnige blijken van de algemeenheid van klacht en verwijt, toonden dat het alvermogen van de Regering, uit de omstandigheden geboren, voor het ogenblik althans, voorbij was; dat de ontdekking van schromelijke misbruiken in het geldelijk beheer bevreemding en misnoegen verwekt had; dat de overtuiging van de onmisbaarheid van betere waarborgen veld won, en dat, vooral uit die hoofde, herziening van de Grondwet met telkens luider stem verlangd werd.

1839. 21 Okt. Troonrede; het tijdstip geboren om over te gaan tot de wijzigingen van de grondwet, die door de scheiding van Nederland en België noodzakelijk zijn geworden.

Levendige beraadslagingen van de Tweede Kamer. Wens om, in afwachting van de Grondwetherziening, slechts een crediet van zes maanden te verlenen. Misnoegen over een geldlening, buiten de Staten-Generaal, met de Directie van de Ned. Handelmaatschappij, waarvoor een thans aangevraagde lening van 56 miljoen ten laste van de Overzeese Bezittingen mede zou moeten strekken. Men betreurde dat, na zo vele blijken van moed, trouw, en verkleefdheid aan het regerend Huis, een jaar, welke aanvang door vrede was opgeluisterd, wellicht niet inwendige onlusten en gevaarlijke botsingen tussen de Staatsmachten eindigen zou.

Dec. Verwerping a. van de Begrontinq van 1840, eenparig (op de Minister van Financiën na), b. van de Lening met 31 tegen 12. Crediet wet voor de eerste helft van 1840.

1095. En waarin zou die herziening bestaan? Volgens de Regering, uitsluitenderwijs in de optekening van hetgeen door de scheiding beslist was. Dit ontduiken van het wezen van de zaak, dit onvoorwaardelijk vasthouden aan een Staatsregeling, welke door niemand onverbeterlijk, door velen hoogst gebrekkig gekeurd werd, dit verklaren dat aan het te lang verzuimde werk niet. eenmaal, in goede ernst, de hand zou worden geslagen; dit achterblijven tevens van elke maatregel die op betere handhaving van de Grondwet zou hebben gedoeld, dit behoud zonder vooruitgang, was het onfeilbare middel om een levendiger begeren naar gewichtige hervorming te wekken. Een overvloed van wensen werd in de Tweede Kamer te berde gebracht; maar tevens een overvloed van strijdige inzichten en gevoelens. Zo kon de oppositie, ofschoon tegen de onverzettelijkheid van het Bewind bijkans algemeen, slechts teweeg brengen dat men wijzigingen, zonder eenheid of verband, stuksgewijs, aan de Koning, die enkel in schijn het initiatief nam, ontwrong.

1839. 30 Dec. Boodschap des Konings met vijf conceptwetten; geografische omschrijving des Rijks, de plaats voor de inhuldiging des Konings en de zitting van de Staten-Generaal, het getal leden zo van de Raad van State als van de beide Kamers, in verband met de definitieve scheiding gebracht. — Z. M. heeft, na ernstige overweging, gemeend zich hierbij te moeten bepalen. steeds geneigd al datgene wat hem, ter bevordering van het geluk der Natie mocht voorkomen noodzakelijk te zijn, altijd tot een nader onderwerp van zijn landsvaderlijke zorg en overweging te maken.
Teleurstelling, verslagenheid, verbazing, over zodanig nee plus ultra van de onbeweeglijkheid (een bijkans overtollig registreren van reeds tot stand gekomen feiten) was ook aan de houding van de Tweede Kamer blijkbaar. In de Processen-verbaal van de Afdelingen verandering van bijkans elk artikel van de Grondwet, met de meest zonderlinge menigvuldigheid en strijdigheid van de meningen, ter sprake gebracht. — Vermeerdering van misnoegen om de geruchten van een aanstaande huwelijksverbintenis van Z. M. met een Roomse en Belgische Gravin. Weldra echter afstel of uitstel van dit bedroevend en onrustbarend besluit.

18 Maart. Zeven voordrachten van geheel anderen aard; a. regeling van het stemrecht bij de ziet; b. vermindering van het inkomen van de Kroon; c. beschikking bij de wet over het batig slot van de Overzeese Bezittingen; d. tweejarige begroeting en beraadslaging bij afzonderlijke hoofdstukken, zonder vrijheid van overschrijving; e. jaarlijkse bijeenkomst van de kiezerscollegies in de steden en periodieke aftreding van de Raadsleden; f. de leden van de Algemeen Rekenkamer aangesteld voor het leven; g. wijzigingen in de vorming van de Militie.

Onderzoek dezer voordrachten. Aandrang op de ministeriële verantwoordelijkheid en het contreseing.

23 Apr. — 13 Mei. Discussie over de Begroting. Sterke oppositie, vooral om het gemis van genoegzame grondwettige waarborgen, met name van de ministeriële verantwoordelijkheid. De beraadslagingen (met 41 tegen 11) uitgesteld, om de Regering tot een voordracht in de gelegenheid te stellen, 16 Mei. Inkomen van de voordracht. — 18 Mei. Het Budget aangenomen; de uitgaven met 32 tegen 22 en de ontvangsten niet 33 tegen 11.

2 - 10 Juni. Beraadslaging over de 13 voordrachten; zijnde in de eerste (omtrent de verdeling des Rijks) ook de splitsing van Holland in Zuid- en Noord-Holland opgenomen. Alleen de voordracht op de Militie verworpen. Daarentegen initiatief van de Kamer omtrent verandering in de samenstelling van de Provinciale Staten bij een Wet — Goedkeuring door de Eerste Kamer; zending van de voordrachten door de Koning naar de Staten van de Provinciën.

1096. De. taak van de Dubbele Kamer was, uit de aard van de zaak, onbeduidend; ter goed of afkeuring binnen de zeer enge kring van weinige conceptwetten beperkt. Met de spoedige afdoening van haar werk was het mislukken ook van deze proefneming openbaar. Er bestond reden niet van opbeuring om hetgeen men verricht, maar van neerslachtigheid om hetgeen men niet verricht had. Geen onderpand van wezenlijk herstel; geen waarborg van tevredenheid en rust. Onvoldaanheid en moedeloosheid zouden evenredig zijn aan de opgewondenheid van de teleurgestelde verwachting.

4 Aug. — 5 Sept. Vergadering van de Staten-Generaal; de Tweede Kamer in dubbel getal. Alle de voordrachten aangenomen, behalve die omtrent de wijzigingen in het Stedelijke kiesrecht. Verwerping door sommigen (elf leden) van elke voordracht, om aldus tegen de ongenoegzaamheid van de herziening te protesteren. Anderen van gedachte dat men, naar de innerlijke waarde van ieder voorstel, voor of tegen behoort te stemmen; met vrijmoedige openbaring (liefst in een opzettelijk Adres aan Z. M. althans bij het adres van antwoord en in de beraadslagingen) van de billijke wensen naar een herziening meer overeenkomstig met de eigenaardigheden van de Natie, met de geringer hulpbronnen van de Staat, en met de gewijzigde behoefte des tijds. Vrees van de overgrote meerderheid, niet enkel voor nieuwe voorstellen of amendementen, maar voor al wat tot latere voortzetting van het herzieningswerk zou kunnen strekken. Ook de gewichtige bedenkingen tegen de verdeling van de Provincie Holland, aan de zucht om een slagboom tegen verdere veranderingen te stellen, door velen ten offer gebracht.

1097. Dit was niet al; weldra zouden verslagenheid en misnoegen worden verdubbeld. De reddeloosheid van de financiën was voor geen geheimhouding vatbaar. Dagelijks werd wrevel en openlijk beklag meer algemeen; de toon meer hevig en scherp; verwijt en aanklacht meer rechtstreeks en uitsluitenderwijs tegen de Koning zélf gericht. Het scheen dat de beklagenswaardige Vorst, aan het einde van zijn menigvuldige lotwisselingen, de meest grievende ervaring, in de veranderde gezindheid van het Nederlandse Volk, te gemoet ging. Geen wonder dat bij dergelijk vooruitzicht, de last van het bestuur ondragelijk werd, en dat de scepter, na zo menigerlei leed en teleurstelling, temidden van zoveel verdrietelijkheden en klimmende zorgen, uit afgematheid en moedeloosheid, ontviel.

7 Okt. Afstand van de Koning; overtuigd dat een vaste, krachtige, mannelijke hand, jeugdiger leeftijd, bevrijd van de druk van geklommen jaren en niet weifelende door vroegere herinneringen, voortaan tot het bestuur worden vereist; de last van de regering zou Z. M. geheel ter neerdrukken en buiten staat stellen de nog overige tijd van het leven aan de goede en wakkere behartiging van de belangen van zijn beminde onderdanen te wijden. —
Aanvaarding van de Kroon door de Prins van Oranje, Koning WILLEM II.

1098. Smartelijk einde van een Regering onder daverend vreugdegejuich van het geredde Vaderland begonnen. Nederland, toen verlost, geëerd, uitgebreid, in vernieuwde jeugd aan de ingang van een baan, waar zich andermaal een verschiet van grootheid en roem voor het Nederlandse Volksleven ontsloot. Nu verzwakt en uitgeput, mishandeld en verguisd, zonder gewicht in de regeling van de algemeen belangen, bijkans zonder waarborg van, ook bij geringe botsing, door eigen vastheid staande te blijven; onder financiële lasten en vooral onder moedeloosheid bezwijkend; onverschillig bij het aftreden van de Vorst, aan wie de bevolking, ook om eigen verdiensten, menigmaal op de meest ondubbelzinnige wijs, de hartelijkheid van hoogachting en liefde betoond had. — Was dit roerend contrast enkel aan de omstandigheden, niet aan de aard en gang van openbare mening en Staatkunde te wijten? zou de uitkomst dezelfde geweest zijn, indien men, in het weefsel van de heersende begrippen niet gewikkeld, zich met het richtsnoer van Gods Woord in de doolhof van de menselijke dwaling

een veiliger uitweg gebaand had? zou misschien voor het geheel ook dezer merkwaardige jaren, het Bijbelwoord ten waarschuwend opschrift kunnen strekken; *„de vreze des Heeren is een springader des levens om af te wijken van de strikken des doods?”*

1099. Alzo stonden ten allen tijde de lotwisselingen van het Vaderland, in lief of leed, met de verkondiging of verzaking van het Evangelie in verband. — Zo is het reeds in de aanvang geweest. Of is het niet door de prediking van Christus en Die gekruist dat de woestheid van de barbaren is getemperd en bedwongen; zodat Nederland met de zegeningen van Godsdienst en beschaving bekend gemaakt en onder de invloed van het Christelijk geloof tot een aanzienlijk en bloeiend deel van de Europese Christenheid gevormd werd?

1100. De waarheid scheen weldra onder het bijgeloof bezweken te zijn; maar er was herleving, belijdenis, vervolging, martelaarschap, strijd. En zo, uit die worsteling om van de Godsdienst wil, een Gemenebest is te voorschijn gekomen, welks macht en luister, als een wonder in het oog van de volken, alle verwachting overtrof. Het is omdat de godsvrucht van de Vaderen voor de uitnemendheid van de kennis van Jezus Christus en van de rechtvaardiging van het geloof alle dingen schade geacht heeft; onder biddend en vertrouwend opzien tot Hem, Wiens zegenende hand ook binnen de meest ruime omvang van menselijke berekening niet beperkt is.

1101. Na opkomst en bloei was er achteruitgang en verval. Omdat de hand des Heeren verkort was? Nee, omdat geloof en liefde verkoeld was. Een koude rechtzinnigheid die, na het levensbeginsel verloren te hebben, in elke tittel of jota van de vormen een steun zocht, heeft, krachteloos tegen zedenbederf en twijfelarij, zelf de weg voor de leerstellingen bereid, volgens welke de Godsdienst aan de uitspraak van de rede ondergeschikt en het gezag uit het goedvinden van de mensen afgeleid werd.

1102. De ondergang van het Gemenebest was het droevig einde van langdurige en hevige twisten. En waaruit zijn deze verderfelijke verdeeldheden ontstaan? uit de onvermijdelijke ontwikkeling van een ongeloofsleer, welke, met deernis en verontwaardiging, zowel op de beginselen als op de misbruiken van de Staatsregeling neerzag en wier veelbelovende werkzaamheid met volledig afbreken begon.

1103. Nu zou het gebouw worden gevestigd op een Staatsrecht waarin ter zijdestelling van Godsdienst als de eerste voorwaarde van politiek welzijn beschouwd werd. En welke vastheid hebben, in dezen zandgrond, de fundamenten gehad? Telkens zag men ineenvallen wat ternauwernood opgericht was. Geen orde, maar verwarring; geen vrijheid, maar willekeur; geen voorspoed en onafhankelijkheid, maar ellende en slavernij. In de stem van de geschiedenis werd de stem van God gehoord: *“Uw boosheid zal u kastijden en uwe afkeringen zullen u straffen; weet dan en ziet dat het kwaad en bitter is dat gij de Heere uw God verlaat, en Mijn vreze bij u gemist wordt."*

1104. Redding kwam er! Maar Nederland keerde zich niet tot Hem die gered had. Andere omstandigheden hebben in maat en vorm van de toepassing veranderingen gebracht; hetzelfde beginsel is de hoogste wijsheid gebleven in het oog van Koning en Volk. En heeft men ditmaal van de doornen voedzamer vruchten geplukt? Vrijheid, rust en welvaart bleven onbereikbaar; weifelende praktijk heeft de ontwikkeling van de wanbegrippen bevorderd, en later is Nederland te gronde gericht door een stelsel van behoud, waarbij aan behoud van recht en waarheid niet gedacht werd.

1105. De toekomst is meer dan ooit in donkere wolken gehuld. Dezelfde dwalingen, maar meer in de gevolgtrekkingen ontwikkeld, doorwoelen de Kerk en de Staat en het gehele lichaam van de Maatschappij. Er zal gemaaid worden wat men gezaaid heeft. Hoedanig zal het lot van Nederland zijn? Is het bestemd om in grotere Rijken opgenomen, en met verlies van zijn Nationaliteit, opgelost te worden, of wel is de hoop gegrond dat hetgeen gestorven schijnt door hetgeen nog leeft met nieuwe levenskracht zal worden bezield?

Dit is onzeker, maar ontwijfelbaar is het dat de historie van Nederland, in vroeger eeuw bij uitnemendheid bevoorrecht, tot op deze dag aan de onbedrieglijkheid van de beloften en van de bedreigingen Gods getuigenis geeft; dat ook in volgende tijden het onderscheid zal gezien worden tussen de rechtvaardige en de goddeloze; tussen dien die God dient en dien die Hem niet dient; en dat elke wisseling van straf of zegen een reden te meer zal opleveren om eenmaal ook het vervolg van deze bladzijde uit de geschiedenis van de mensheid te beschrijven op de toon van de dankbaarheid en van de aanbidding.

„Ik zal de daden des Heeren gedenken; ja ik zal gedenken Uw wonderen van oudsher, en zal al Uw werken betrachten en van Uw daden spreken. O God, Uw weg is in het heiligdom; wie is een groot God gelijk God! de Heere verbreekt de gedachten der volken; maar de raad des Heeren bestaat in eeuwigheid; de gedachten Zijns harten zijn van geslacht tot geslacht.”

“WELGELUKZALIG IS HET VOLK WIENS GOD DE HEERE IS.”

1840 — 1863 [1]

Hier behoeft niet lang naar het jaarcijfer van de onderverdeling te worden gezocht. Ook hier te lande heeft het jaar 1848 een veelbetekenende invloed gehad. Tot 1848 hadden wij het conservatief bewind.
De mannen van het behoud en de mannen van de vooruitgang, onder de

REGERING VAN WILLEM II

1840 — 1848.

DE MANNEN VAN HET BEHOUD.
Onvergankelijk zijn de lauweren, zo wel door de held van Ciudad-Rodrigo, van Salamanca, van Vittoria, van Quatre-Bras, van Waterloo, vóór en na 1813 in de strijd tegen Napoleon, als later, door de Prins van Oranje, veldheer in de Tiendaagse veldtocht, behaald. Maar ook van hem was het niet te vergen of te verwachten dat hij de bedwelmende invloed zou ontgaan van theorieën aan wier naleving men, ook bij gedurige teleurstelling, door Staatsrechtelijke sleur, reeds gewend en gehecht was. De goede bedoelingen van de Koning, ter wegneming van gewetensbezwaar, werden door de overmacht van de heersende wanbegrippen verijdeld. Een conservatief systeem was er; voorzeker ten aanzien van vele misbruiken, ook wel van constitutionele vormen, maar geenszins van burgerzin en nationale veerkracht, van waardigheid naar buiten, van welvaart en wezenlijke eendracht en allerminst van de financiën, conservatief. Ook toen waren vele conservatieve Ministeries, waarin uitstekende Staatslieden zitting hadden, kort van duur, en waarom? Omdat zij in de vrijzinnige, niet in de nationale sympathieën steun hadden; omdat zij niet wisten, of zich in de praktijk niet hadden herinnerd, dat men, om waarlijk conservatief te zijn, staan moet op onveranderlijke grondslag. Op hetgeen ook voor de volkeren en de Ministeries — de ervaring onzer dagen heeft het overvloedig geleerd — het éne nodige mag worden genoemd; op het Christelijke stand- en steunpunt, waarop alleen men kracht ter bescherming van ieder recht en ter ontwikkeling van elke vrijheid, verkrijgt.

DE MANNEN VAN DE VOORUITGANG.

En nu de mannen van de vooruitgang, de mannen van de Grondwetherziening! Wat hebben zij in die dagen, onder veel ophef van constitutionele hervorming, ter handhaving van de dierbaarste volksvrijheden verricht? Welke vruchten kon men, naar aanleiding van hun toenmalige houding, van hun toekomstige zegepraal te gemoet zien? —
Ook na het Voorstel van 1844, heb ik mij veroorloofd het nationale van hun toekomstige politiek in twijfel te trekken.
„Er zijn," schreef ik in 1846, „liberalen die, was hun hand vrij, de hand aan het werk zouden slaan; die de verlevendiging van de constitutionele instellingen verlangen; die een radicale herziening van de Grondwet ten doel hebben, en uit wier hoofd en hart een van alle zijden bezienswaardig ontwerp van echt liberale Staatsvorm, met ontbindbare Kamer en verantwoordelijk Ministerie en rechtstreekse verkiezingen, op het papier gevloeid is. Ik breng gaarne hulde aan hun goede wil. Ik zou niet durven ontkennen dat de inrichting, die zij

[1] Overgenomen uit 1813: *In het licht van de Volkshistorie herdacht.* 's Hage, Nov. 1863.

bedoelen, in sommige opzichten, boven de tegenwoordige de voorkeur verdient. Maar ik ben overtuigd dat, na wijziging van de vormen, het wezen van de zaak geen verandering zou ondergaan. Met behoud van de wortel van het kwaad, is geen herstel denkbaar dat waarlijk radicaal, dat is, uit een anderen wortel afgeleid zij; er zal, met de beste bedoeling, verandering van geweldhebbers zijn met instandhouding van het geweld; hetzelfde despotisme van de revolutionaire Staat; dezelfde ongodisterij van de wet; dezelfde miskenning van de hoogste Wetgever en Koning; dezelfde onderwerping van de Kerk aan de Staat; dezelfde centralisatie, te gelijk het zwaard en het schild van het Bewind; dezelfde willekeur ten aanzien van al wat tot de onschendbaarheid van verkregen rechten en van eigenaardige zelfstandigheid behoort. De vrijheid met ophef beloven, dat kunnen zij; de vrijheid geven, dit kunnen zij niet. Niet enkel hetgeen zij geloven en zeggen, ook hetgeen zij doen of althans hetgeen zij niet doen, is er een blijk van. Zo ze wisten wat vrijheid betekent, zouden wij, wellicht minder ijver voor bijkans afgesleten vormen, en voorzeker meer nauwgezetheid aanschouwen in hetgeen tot de eerste, en, waar men door geen valse theorieën verblind wordt, tot de onmiskenbare bestanddelen van ware vrijheid behoort. Onder de treurige verschijnselen van ons tijd ken ik er geen dat, zo de diepte van de afgrond moet worden gepeild, niet de toenemende verstomping van het rechtsgevoel kan worden in vergelijking gebracht.
Er is nog wel enige zucht voor de omwerking van kieswetten; er worden nog wel architecten gevonden die ter levering van papierengebouwen bereid zijn; maar eigenlijke vrijheidszin, waarbij men, niet eigen overmacht en willekeur, maar de eerbiediging van de rechten ook van anderen ten doel heeft, is er bijkans niet meer. De snaar welke door het onrecht in beweging gebracht werd, is gesprongen, en de algemeen onverschilligheid bij de vertreding van de heiligste rechten (zolang men zelf in het bezit blijft van al wat, naar eigen schatting, tot genoegzaam levensgenot vereist wordt) is het bewijs van de dodelijke invloed van de liberale theorie op de edelste aandoeningen van het menselijke hart ... Nee! Bij de voorstanders van de liberale begrippen, al mochten zij de wil bezitten, is het vermogen niet mij te schenken wat ik behoef, wat ik eis; wat tot mijn wezenlijke rechten als burger, als Nederlander, als Christen behoort.[2]

1848 - 1863.

1848.
Achttienhonderd acht en veertig!
En de band van de Staten sprong, —
En de dam werd doorgebroken
Die de Omwent'lingszee bedwong!

Ook Nederland bezweek voor de revolutionaire aandrang. Men lette op het hoofdzakelijke onzer geschiedenis in dat jaar; op de Maartse buien, toen de Grondwetherziening, door het constitutioneel gezag te doen zwichten, tot stand kwam, en op de verantwoordelijkheid van de Christen.

NEDERLAND IN 1848.

De geschiedenis van Nederland in het jaar 1848 komt, in het doordrijven van zodanige Grondwetherziening, kort hierop neer. Volkomen overgave aan de eis van een zeer geringe partij; niet na rijp beraad, maar zodra zij die geformuleerd had; niet na een worsteling waarbij men voor de overmacht van de meerderheid bezweek, maar met een ontwijken van allen

[2] Hier wees ik meer bepaaldelijk op de (om niets meer te zeggen) onverschilligheid van deze vrijheidsmannen, van deze mannen van de toekomst, voor de gewetensvrijheid in Kerk en School.

wezenlijke strijd; niet omdat het met de begeerte van het Nederlandse volk, maar omdat het met het voorbeeld van Parijs overeenkwam; niet omdat ment van de wenselijkheid van de zaak, maar omdat ook het conservatief gedeelte van de liberalen, door eigen gehechtheid aan het liberalisme, opgenomen en voortgedreven door de revolutionairen stroom, van machteloosheid overtuigd was. Aldus, aldus alleen heeft het kunnen, heeft het moeten gebeuren dat Nederland, het Nederland van November 1813, ook nu weer voortgesleurd werd op de revolutiebaan door een Franse locomotief.

MAARTSCHE BUIEN. [3]

Mijn smartelijk gevoel over deze gewelddadige handelwijs heb ik, ook in 1849, toen men liefst een sluier daarover wierp, geopenbaard. „De oorsprong van de grondwetherziening noem ik revolutionair. Niet alsof ik (die, na de afloop van de beraadslagingen in 1840, terstond de behoefte aan een meer volledige, meer Nederlandse herziening, openlijk vermeld heb) in 1848 een Grondwetherziening overtollig zou hebben gekeurd. Niet alsof, omtrent sommige en zeer gewichtige punten, haar wenselijkheid niet een vraag was "van jaren herwaarts, in de hoofden onzer vleest verstandige en vaderlandlievende medeburgers sedert lang tot rijpheid gebracht." Niet alsof, bij "de spanning en stoute wending aller Staten," de voortduring denkbaar geweest ware van het systeem van Behoud. Niet alsof de onvoorzichtige inzending van 27 ontwerpen van wet, alleen door hun aantal iets beduidend, mij minder dan anderen zou hebben geërgerd en verbaasd. Niet alsof ik de zuiverheid van de bedoeling en de grootheid van het offer niet zou hebben gewaardeerd, ook waar ik de maatregelen voor betreurenswaard en het offer voor schadelijk hield.

Maar, onder dit voorbehoud, meen ik te mogen en te moeten zeggen: ***de oorsprong van de grondwetherziening is revolutionair!*** In de betekenis, niet van 1572 of 1813, maar van 1795 en 1830, en, ik mag er met nadruk bijvoegen, van 1848. Zodat de overheid, zodat de Koning en de Staten-Generaal beschouwd en behandeld werden als door het volk geconstitueerde machten, aan het volk verantwoordelijk, en wier voortduring aan de volkswil, aan de constituerende Soeverein ondergeschikt blijft. De grondwetherziening werd doorgedrongen tegen wil en dank van de overheid; zij was het werk van dwang; de vrucht van een vertoning van geweld. De daad werd overtollig, waar de bedreiging genoeg was. Ik herinner dat, al is de grondwetherziening een hervorming en niet een revolutie geweest, er, om de grondwetherziening te verkrijgen, revolutionaire middelen gebruikt zijn; dat de zedelijke vrijheid van de Staatsmachten aangerand is; dat men een noodzakelijkheid van herziening heeft doen ontstaan, niet in de grondwettige betekenis van het woord; een noodzakelijkheid, welke veeleer, in constitutionele zin en volgens constitutionele trouw, op de noodzakelijkheid wees van de handhaving van het constitutioneel gezag.

Ik beweer dat, in de grond van de zaak, de hele toedracht en afloop van de herziening een doorlopend *Coup d'Etat* was. Het constitutioneel gezag heeft zich naar de revolutionairen

---

[3] Hier wees ik meer bepaaldelijk op de (om niets meer te zeggen) onverschilligheid van deze vrijheidsmannen, van deze mannen van de toekomst, voor de gewetensvrijheid in Kerk en School. verhoord ware, wij wellicht reeds de barricaden in onze steden hadden gezien." Men meent dat, „Nederland op het punt van een uitbarsting gestaan heeft." Ik wil het niet onderzoeken; ik weet niet tot hoe ver, in dagen wanneer enkel bij de kwaadwilligen kracht is, onruststokers hun vermetele ontwerpen ten uitvoer gelegd, hun misdadige wensen zouden hebben bereikt; dit alleen verzoek ik dat de naam van de Natie niet worde misbruikt. Er mogen ook hier Manifestaties en Demonstraties geweest zijn; zij waren voorzeker geen openbaarmaking van nationaal gevoel. Dit slechts hebben zij (tot onze lering, zo ik hoop, voor het vervolg) getoond dat men, in elke grote stad, ook in 's Gravenhage, met blauwboekjes, vlaggen, flambouwen, veel drank en enig geld, een optocht kan organiseren en een straatrumoer te weeg brengen; gevaarlijk, wanneer de poging, die op zich zelve niets betekenen zou, generlei weerstand ontmoet in de veerkracht van het Gouvernement; wanneer leiding van boven, op een ogenblik dat zij in dubbele mate wordt vereist, ten enenmale gemist wordt."

aandrang gevoegd; omdat er geen keus was; omdat men botsingen te gemoet zag; omdat men meende dat zwichten de voorwaarde van behoud was; om vele en gewichtige redenen misschien; maar het zwichten zelf is onloochenbaar. Door dit zwichten, ik zeg niet van de Vorst, maar van het constitutioneel gezag, in zijn gehelen omvang; door dit feit kwam de grondwetherziening, gelijk zij nu plaats greep, tot stand. Verzamel al wat ter verklaring, ter verontschuldiging van deze staatkunde van de toegeeflijkheid kan strekken; gij moogt, gij kunt niet ontkennen dat dezelfde versaagdheid tegenover het gepeupel, die zich, ten gevolge van de liberale theorieën, zo dikwijls bij kloekmoedige geopenbaard heeft; die in 1830 Parijs en Brussel, en in 1848 de hoofdsteden en, met het middenpunt van de constitutionele Staat, de volken aan de willekeur van een partij prijs gaf; dat dezelfde noodlottige weifeling, met onzekerheid omtrent het recht van de overheid in verband, ook in de handelingen hier te lande klaarblijkelijk geweest is. —
Dit ZWICHTEN, dit historische feit heeft grote betekenis en kracht. De hoofdsom van de zaak is dat men *de leer van de volkssoevereiniteit* in praktijk gebracht heeft. De volksoppermacht zeg ik, met haar verderfelijke onzin; niet de leer, op Nederlandse bodem geenszins onbekend, dat ook een volk rechten bezit, die een dwingeland niet licht op de duur straffeloos vertreedt.

VERANTWOORDELIJKHEID VAN DE CHRISTEN.

In Maart 1848, aan het einde van een opstel over een onderwerp van kerkelijke aard, achtte ik het wijzen op die verantwoordelijkheid niet ongepast of overtollig. — Aldus:
"Ik schreef deze bladen, terwijl men voor Nederland de bevrediging van veler wensen in een wijziging van Staatswetten zocht. Ik schreef ze, terwijl, na het plotseling verdwijnen van dynastie en Staatsvorm te Parijs, uit dezelfde beginselen die, keer op keer, het onheil van de wereld hebben gebaard, opnieuw het heil van de wereld toegezegd werd. En zou ik, nu onder het gejubel van een menigte, die ten allen tijde werktuig en slachtoffer is, de afgrond zich heropent; zou ik, temidden dezer gebeurtenissen, aan haar verband met de hoofdinhoud van mijn geschrift (onmisbaarheid van het enig en eeuwig Evangelie) niet gedacht hebben!
Wij zijn, niet ten onrechte, voor de toekomst van Nederland bekommerd. Wij weten dat geen Grondwetherziening, waar de maatschappij niet op hechte grondslagen rust, waarborg van vooruitgang of van behoud geeft; wij gevoelen dat het aan zelfstandigheid ontbreekt, en dat, in een Land, aan het revolutionaire Frankrijk door velerlei sympathie geboeid, in een land alleen door beschouwingen van eigen belang tegen overneming van revolutionaire voorschriften beveiligd, de Staatshulk gevaar loopt van, naar eb en vloed van het revolutionair getij, heen en weer te worden geslingerd. Maar wat is de reden van dergelijke wankelbare toestand? De reden dat er geen zweem van zelfstandigheid meer is? Dat het weerstand bieden aan de stormen van de omwenteling bijkans ongerijmd wordt? Dat het Parijse gepeupel ook hier, naar het schijnt, aan overheid en onderdanen de wet geeft? Voorzeker, wanneer alles hij de revolutionaire triomfkreet ineenstort, is van een kleine Staat geen onwrikbaarheid te wachten. Maar Nederland voorheen was groot, toen het klein was; Nederland voorheen stond pal, ook toen alles wankelbaar stond. Vanwaar dat het Nederland van weleer, in verval en ten val geraakt, van waar dat het, in ons leeftijd, herrezen en gespaard, niettemin, van 1813 tot 1848, telkens tot lagere trap afgedaald is?
Laat anderen naar oorzaken rondtasten, de oorzaak is u, Christenen bekend! U weet en komt er voor uit, het is omdat het waarachtig Evangelie uit Staat en Kerk, uit school en huis, of ten eenmaal, of in menig opzicht, is gebannen. Maar, vergunt mij er bij te voegen; het is niet enkel omdat het is gebannen, het is meer nog omdat het in schijn is behouden. Het is omdat men, in Kerk en School en elders, hoog ingenomen geweest is met een Evangelie dat zich, naar de eis van de omstandigheden en van de Staatsvormen en van de zich opvolgende

wanbegrippen in godsdienst en politiek, het plooien en rekken en verzachten. Het is omdat de Christenen zich gevoegd hebben naar hetgeen zij hadden behoren te weerstaan; omdat zij de opgedrongen vrede met allen en met alles hebben geëerbiedigd. Omdat zij zich niet hebben herinnerd dat het Evangelie, alleen wanneer het in de harten van de belijders van leven beroofd is, met de dwaling vrede behoudt. Geen gedaante van godzaligheid, geen half-Evangelie, geen Evangelie dat welbehagelijk is aan allen, geen, Evangelie bij welks verkondiging allen wel van u spreken, geen Evangelie door hetwelk gij vrede met allen behoudt, geen Evangelie, tegelijk verloochening en karikatuur van de leer van de zaligheid, kan schenken wat men voor wezenlijke en duurzame redding van de Natiën behoeft. Geen weifelend belijden heeft de Kerk dezer landen gesticht. Geen weifelend belijden heeft ze, met de Nederlandse Staat, onder de grootste gevaren behoed, bevestigd, en tot onberekenbare zegen gesteld."

1849 1863.

REGERING VAN WILLEM III.

Om ons toestand, in de loop en vooral aan het einde dezer jaren, te schetsen, is vergelijking genoegzaam.

VERGELIJKING VAN 1813 EN 1863.

In 1813 werd een getemperde Monarchie, werd althans zodanig grondwettig gezag voor het Huis van Oranje begeerd, als waardoor het, aan zichzelf gelijk, ter doeltreffende bescherming van de volksvrijheden in de mogelijkheid zijn zou. En is het in 1863 te veel gezegd, wanneer men beweert dat dit zelfstandig koningschap gesloopt is? Dat de kroon geen kroon meer, dat ze niet de hoogste, maar een ondergeschikte, een louter uitvoerende macht is; dat de koning gerekend wordt geen eigenlijk veto te bezitten, maar, ook in de uitoefening van de hem toegekende rechten, voor de Kamers of kiezers te moeten zwichten; dat de meerderheid van de Tweede Kamer regeert; dat ministeriële dictatuur het enig behoedmiddel levert tegen parlementaire anarchie; dat de soevereiniteit van het Huis van Oranje, gelijk ze in 1813 door G. K. van Hogendorp en zijn medestanders en de Natie bedoeld werd, feitelijk niet meer bestaat, en dat we de vaderlandse Staatsvorm van 1813 hebben verruild tegen een soort (en een zeer slechte soort) van democratische republiek?

In 1813 werd de vrijzinnige *Franse* vrijheid, noch als praktijk van 1795, noch als theorie van 1789 begeerd. Nee! De *Nederlandse* vrijheid, op Bijbelse en historische grondslag; de gewetensvrijheid vooral, gelijk ze, onder de Oranjestandaard, ook naar Engeland overgebracht, de wortel van alle vrijheden, ook op Staatsrechtelijk gebied is, en gelijk ze, dacht men, in de negentiende eeuw, zonder prijsgeving van het Christelijk beginsel van de Staat, in recht voor allen openbaar zijn zou. En hoe is het niet de ontwikkeling onzer Staatsrechtelijke vrijheden geweest? Hoe was het, sedert 1813, hoe is het in 1863 met de gewetensvrijheid in ons land? Is er inderdaad vrijheid van onderwijs? Is er vrijheid van de Kerk?

In 1813 was er een echt Nederlands gejubel over de verbreking van het Franse juk; over de verlossing uit Napoleontische dwang. En in 1863? Is het niet alsof, met schrikbarende gelijksoortigheid, sedert 1848, de toestand van vóór 1813 herleeft? weerom het goochelspel van een vrijheid die, om regeringloosheid te ontwijken, op willekeur uitliep. Weer een temmer van de anarchie, een keizerlijke dictator, weer een Napoleon, met dezelfde hoofdgedachte, met een rijk van vrijheid en vrede in het verschiet, niet een streven naar dit tweeërlei doel, langs de zonderlinge omweg van willekeur en oorlog. En ook weer de vorsten en volken van Europa (Nederland niet uitgezonderd) verbaasd, verdeeld, bedwelmd, gedwee.

In 1813 was er godsdienstzin, was er afkeer van de Revolutie; van haar anti-Christelijke hoofdgedachte, de verloochening van de Soevereiniteit Gods. Sedert 1813 daarentegen is Europa, is ook Nederland, bijkans onmiddellijk, weer in het spoor van de Revolutie geraakt. In de laatste jaren, ook in 1863, is het ongeloof veldwinnnend; is het, in Staat, in Kerk, in Academie, bijkans overmachtig; is het meer en meer op uitdrijving van het Christelijk beginsel bedacht.
De volgende opgaaf van onze toestand is onbetwistbaar. "In Nederland moet reeds uit de openbare instellingen het Christelijk beginsel worden geweerd. Staatsrechtelijk leven wij, feitelijk althans, in een godsdienstloze Staat. Vergelijkenderwijs ware deze godsdienstloosheid een voorrecht, indien er waarlijk individuele vrijheid was voor de Christen; indien de Christelijke veerkracht van een Natie, aan haar geschiedenis gedachtig, met de niet-Christelijke Staat nog niet homogeen, door geen opzettelijke en veelzijdige tegenwerking gesmoord werd. Maar dit is het geval niet. Onder de leus van scheiding van Kerk en Staat, die, welbegrepen, ook door ons begeerd wordt, is het, in de grond van de zaak, om bezieling van Staat, en Kerk en School met dé religie van het ongeloof te doen. Men beweert de Staat te neutraliseren; men geeft de Staat aan gans niet neutrale invloeden prijs. Als in de Staat het Christelijk beginsel niet meer de boventoon heeft, zal het anti-Christelijk beginsel, in de Staatsvorm genesteld, tegen al wat aan een Christelijke Natie nog heilig en dierbaar is, worden gekeerd."—

En in 1863 heeft men (met het oog op de vijandelijke zin tegen de Christelijk-nationale school, voor zo vele Protestantse Christenen onmisbaar) kunnen en moeten schrijven: "Verdrukking door de vreemdeling, we hebben het geleerd; is een volksramp. Verdrukking door de landgenoot, vooral wanneer ze op godsdienstvervolging uitloopt, is erger, in zover zij het bewijs levert dat een Natie, wier luister met gewetensvrijheid in verband stond, ontaard is, en dat ze, niet voor politieke wedergeboorte, maar voor hetgeen aan 1813 voorafging, andermaal rijp wordt."
Zo is het jongst verleden.
En hoe is nu de naastbijzijnde toekomst?
Wie zou, ondanks al het verbazende, hier en elders, van stoffelijke vooruitgang en welvaart, durven ontkennen dat het Vaderland, met geheel de wereld, in onheilspellende toestand verkeert! Er is veel waarheid in de volgende regels van een geachten landgenoot die in deze dagen de verlossing van Nederland, in verband met de vrijheidsstrijd van de volken van Europa beschrijft.[4] —
Europa, zelden stil, is tegenwoordig een vulkaan. Wanneer zal de uitbarsting volgen? Er is een strijd op leven en dood over beginselen aangebonden, ook op onze Vaderlandse bodem, niet over gezag of geen gezag; dat is maar woordenspel, want de mens handelt nooit zonder gezag, maar over het vraagstuk: *wie het gezag toekomt*? De richting dezer eeuw erkent alleen gezag aan zich zelve toe. Dit is reeds een revolutie of een opstand, een willekeurig verzet tegen hetgeen rechtens gezag bezit, en dit is God, Die zich oppermachtig openbaart èn in de natuur èn in de Heilige Schrift. Dit beginsel losmaken van gezag, zodat men alleen onderworpen is aan zichzelf of aan hem die als zijn evenbeeld optreedt, heeft zich in de vorige eeuw uit de school van de encyclopedisten ontwikkeld en zet sedert zijn gevolgtrekkingen door. Nu eens met gedruis achter barricaden, dan weer met bedaarde wetgeving, die, als het zo te pas komt, in een despotisme ontaardt, waarbij de willekeur van koningen een bagatel is.
De omwenteling van 1813 verdreef wel de Fransen, maar niet wat uit Frankrijk was overgeplant. 't Kon ook niet anders. De beginselen van de revolutie lagen in 't hoofd van die

[4] SONSTRAL, in een beoordeling van mijn *Verspreide Geschriften.*

recht tot spreken hadden, en anderen zwegen stil. Waarheen loopt de stroom van de revolutie, uit het encyclopedisme ontsprongen? Waar zij reeds voor een goed deel is gekomen; de Staat opvoeder van het volk, losgemaakt van de Kerk en van het beginsel dat de Kerk in het leven heeft geroepen. Reeds is de historische waarheid des Evangelies uit het Staats-lageronderwijs geweerd, voor een gedeelte te bekostigen door die het betreuren. Bij het middelbaar onderwijs is natuurlijk geen plaats voor Christelijke waarheid, en bij de aanstaande wet op het hoger onderwijs, zal wel al wat karakteristiek Christelijk is, buiten de hoge school gesloten worden.
Tegen de uitkomsten van de revolutie verzet zich de voorstander van het antirevolutionair beginsel, maar 't zal hem niet gelukken, zomin als de weerkundige de storm, die hij uit gewisse verschijnselen vooraf berekent, bezweren kan. Alles moet zijn loop hebben. De rivier keert niet naar hare bron terug, maar verliest zich eindelijk in de oceaan. 't Behoeft minder gevraagd te worden, of het Christelijk-historisch grondbegrip juist zij, dan wel of het voor het tegenwoordige in toepassing kunne gebracht worden. Zo lang het negativisme, het ongeloof, in kerk en staat de toon geeft, is de natie ongeschikt de Christelijke Staatsmaxime in zich op te nemen, want zij kan er niet naar leven; 't zou een volslagen anomalie zijn. Alvorens moet de geestelijk-zedelijke denkwijze een omwenteling ondergaan, een ander geestelijk levensbeginsel worden opgewekt; het Christendom, hetzij dan onder welken vorm, weer op het Evangelie als het enig gezaghebbend beginsel gegrond, weer een niet bloot kerkelijk, maar een nationaal gemeengoed worden. Het Christelijk-historisch hoofdbeginsel is niet verouderd of verjaard; hoe zou wat onvergankelijk is dit kunnen? Maar het is ter zijde gezet, en zal daarom eerst dan weerom in werking treden, zodra het moderne veroudert door uitgisting.
Er kunnen geen oude toestanden teruggebracht worden, omdat zij tijdelijk zijn, maar de waarheid behoeft niet teruggevoerd te worden, omdat zij, toestanden overlevende, blijft, gelijk de bron, waaruit zij is opgeweld."

Zo is het. De waarheid is eeuwig, en daarom altijd oud en altijd modern. Er was lange tijd, ook in ons vaderland, een schier onafgebroken reeks van geloofsgetuigen die, op het voetspoor van Prins Willem I, in de Rotssteen der Eeuwen, niet tevergeefs, steun en zegen hebben gezocht. Met het oog op deze voorgangers, op de volkshistorie, en op het verband tussen de naleving van de woorden Gods en ons nationale luister, mogen wij, op het gebied ook van Staatsrechtelijke beschouwing, zeggen; *„Gedenkt uwer voorgangeren die u het woord Gods gesproken hebben, eer volgt hun geloof na, aanschouwende de uitkomst van hun wandeling. En wordt, niet ongevoerd met verscheidene en vreemde leringen. Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde, en tot in eeuwigheid."*
De somberheid van de vooruitzichten, temidden onzer feestviering, is onbetwistbaar. Ook in 1863 evenwel herhaal ik gaarne (bij de gedachte; „vernedert u onder de krachtige hand Gods, opdat Hij u verhoge te van zijn tijd!") hetgeen in 1840 gezegd werd:

„Wat Nederland van 1813 tot 1863 geworden is, dat zien we. Wat het op dit spoor, worden zal, is, ook zonder ongewone scherpzinnigheid, te voorzien. Wat, bij Christelijke zin, een ootmoedig en heilbegerig Nederland zou kunnen worden, dat berekene hij die de uitgestrektheid van Gods beloften aan Natiën die Hem dienen, berekenbaar acht. Gelukkig Nederland, en hier wens ik ook het Huis van Oranje, nog als vanouds, in de geliefde naam van Nederland te omvatten, indien het behoefte gevoelt om weer te keren tot de God wiens duizendwerf verbeurde gunst misschien nog voor ons weggelegd is; Indien het, door schuldbesef en aanbidding, zich het uitzicht opent om, gespaard en gelouterd, een toonbeeld van Gods genade te zijn, tot in de verste nakomelingschap!"